

ΕΓΚΛΗΜΑ ΚΑΙ ΤΙΜΩΡΙΑ

ΕΝΗΜΕΡΩΤΙΚΟ ΔΕΛΤΙΟ της ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΕΤΑΙΡΕΙΑΣ ΕΓΚΛΗΜΑΤΟΛΟΓΙΑΣ

CRIME AND PUNISHMENT

THE NEWSLETTER OF THE HELLENIC SOCIETY OF CRIMINOLOGY

Τεύχος 18
Απρίλιος 2026

**ΦΑΚΕΛΟΣ - ΑΦΙΕΡΩΜΑ
ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ ΣΕ ΣΩΦΡΟΝΙΣΤΙΚΟ
ΠΛΑΙΣΙΟ**

**ΔΕΥΤΕΡΟΣ ΦΑΚΕΛΟΣ - ΑΦΙΕΡΩΜΑ
ΑΠΟΝΟΜΗ ΤΗΣ ΠΟΙΝΙΚΗΣ ΔΙΚΑΙΟΣΥΝΗΣ
ΣΤΟΥΣ ΑΝΗΛΙΚΟΥΣ ΠΑΡΑΒΑΤΕΣ**

ΦΑΚΕΛΟΣ - ΑΦΙΕΡΩΜΑ
ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ ΣΕ ΣΩΦΡΟΝΙΣΤΙΚΟ
ΠΛΑΙΣΙΟ

ΔΕΥΤΕΡΟΣ ΦΑΚΕΛΟΣ - ΑΦΙΕΡΩΜΑ
ΑΠΟΝΟΜΗ ΤΗΣ ΠΟΙΝΙΚΗΣ ΔΙΚΑΙΟΣΥΝΗΣ
ΣΤΟΥΣ ΑΝΗΛΙΚΟΥΣ ΠΑΡΑΒΑΤΕΣ

Διευθυντής Σύνταξης:

Ομ. Καθηγητής Νέστωρ Ε. Κουράκης

Αρχισυντάκτρια:

Καθηγήτρια Χριστίνα Μ. Ζαραφωνίτου

Επιστημονική Επιτροπή:

Τα μέλη Διοικητικού Συμβουλίου της Ελλην. Εταιρείας
Εγκληματολογίας.

Μόνιμοι Συνεργάτες:

Υπ.Δρ. Χριστίνα Τάση,
Υπ.Δρ. Χαρά Βλαστάρη-Δουβουνιάτου

ΣΥΝΕΡΓΑΤΗΣ ΤΕΥΧΟΥΣ:

Δρ. Αλέξανδρος Αρφαράς

Κλείσιμο Υλης Τεύχους: 01.03.2026

Ελληνική Εταιρεία Εγκληματολογίας, Λυκαβητού 1Γ,
Αθήνα, e-mail: info@hscriminology.gr

Γραφιστική επιμέλεια:
Στέφανος Χουπουρίδης

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

EDITORIAL

Χριστίνα Ζαραφωνίτου
& Νέστωρ Κουράκης.....5

ΦΑΚΕΛΟΣ-ΑΦΙΕΡΩΜΑ
ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ ΣΕ ΣΩΦΡΟΝΙΣΤΙΚΟ
ΠΛΑΙΣΙΟ

Συνέντευξη του Πέτρου Δαμιανού
στην Χριστίνα Ζαραφωνίτου &
τον Νέστορα Κουράκη.....7

ΠΡΩΤΟΣ ΦΑΚΕΛΟΣ

ΑΦΙΕΡΩΜΑ
Η ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ ΕΝΤΟΣ ΤΩΝ
ΕΛΛΗΝΙΚΩΝ ΣΩΦΡΟΝΙΣΤΙΚΩΝ
ΚΑΤΑΣΤΗΜΑΤΩΝ

ΕΙΣΑΓΩΓΙΚΟ ΣΗΜΕΙΩΜΑ

Αλέξανδρος Αρφαράς, Δρ Εγκληματολογίας
Παντείου Πανεπιστημίου, Κοινωνιολόγος,
Επιστημονικός Σύμβουλος Υφυπουργού
Προστασίας του Πολίτη.....26

ΜΕΛΕΤΕΣ

Εκπαίδευση σε Σωφρονιστικό Περιβάλλον.
Η περίπτωση συνεργασίας του ΠΜΣ
Εγκληματολογίας Παντείου Πανεπιστημίου
και ΕΣΚΝ Αυλώνα, Χρ. Ζαραφωνίτου,
Καθηγήτρια Εγκληματολογίας Παντείου
Πανεπιστημίου, Διευθύντρια του
Μεταπτυχιακού Εγκληματολογίας και του
Εργαστηρίου Αστεακής Εγκληματολογίας και
Τακτικό Μέλος της Ευρωπαϊκής Ακαδημίας
Επιστημών και Τεχνών.....31

Δεύτερη ευκαιρία στην εκπαίδευση και (;) στη ζωή: Σχολεία Δεύτερης Ευκαιρίας σε ελληνικά Σωφρονιστικά Καταστήματα, Δρ. Π. Λευθεριώτου, τέως Προϊσταμένη Τμήματος Εκπαιδευτικής Υποστήριξης Ειδικών Πληθυσμιακών Ομάδων ΓΓΕΕΚ & ΔΒΜ του ΥΠΑΙΘΑ, Καθηγήτρια-Σύμβουλος Ε.Α.Π.Π.43

Εκπαίδευση στα Σωφρονιστικά Καταστήματα της Ελλάδας: προκλήσεις, ανισότητες και διαφοροποιήσεις, Γ. Τράντας, Διευθυντής Δομών Εκπαίδευσης και Κατάρτισης, Σ.Κ. Λάρισας, Πρόεδρος ΕΡΕΑ HELLAS.....53

Η εκπαίδευση ως πράξη ελευθερίας στο Ειδικό Σωφρονιστικό Κατάστημα Νέων Αυλώνα, Α. Πέππα, Φιλολόγος, Διευθύντρια Δομών Εκπαίδευσης και Κατάρτισης, Ε.Σ.Κ.Ν. Αυλώνα.....67

Σχολεία στις γυναικείες φυλακές: Κρίσιμο εργαλείο κοινωνικής επανένταξης, Ν. Αρμένης, Διευθυντής Δομών Εκπαίδευσης και Κατάρτισης, Σ.Κ. Γυναικών Ελεώνας Θηβών.....71

Εκπαίδευση στη φυλακή: χθες, σήμερα, αύριο Περιγραφική αποτύπωση μιας συνολικής εμπειρίας, Μ. Δουλγερίδου Διευθύντρια Δομών Εκπαίδευσης και Κατάρτισης Α.Σ.Κ. Κασσάνδρας.....77

Διαλογικές Πρακτικές Εκπαίδευσης στη Φυλακή: Από τη Θεσμική Κατοχύρωση στη Συμμετοχική Εμπειρία, Δ. Μπουσίου, Κοινωνική Λειτουργός Σ.Κ. Άμφισσας, MSc, Υπ. Διδάκτωρ, Τμήμα Κοινωνικής Εργασίας, Πανεπιστήμιο Δυτικής Αττικής.....101

Δημιουργικές δράσεις εκπαιδευτικού χαρακτήρα στο Ε.Σ.Κ.Ν. Αυλώνα, Μ. Απειρανθίτου, Κοινωνική Λειτουργός στο Ε. Σ.Κ. Ν. Αυλώνα, Μ.Α. Εγκληματολογίας, Μ.Α. Εκπαίδευσης.....114

Μελετώντας την εκπαίδευση στη φυλακή και τη φυλακή ως μεγάλο σχολείο. Μια ερευνητική εμπειρία σε πρώτο πρόσωπο, Α. Ευστρατόγλου, Θεατρολόγος στο Σ.Κ. Λάρισας, Δρ Επικοινωνίας Παντείου Πανεπιστημίου.....117

Τα σχέδια ενός διαφορετικού πλάνου ζωής των κρατούμενων στη Φυλακή του Μαλανδρίνου, Κ. Δημητρούλη, Εκπαιδεύτρια ενηλίκων.....123

Το πρόγραμμα NESTOR: Ένα Εθνικό Δίκτυο Σχολών Γονέων σε Καταστήματα Κράτησης με σκοπό την ενίσχυση του πατρικού ρόλου γονέων - κρατούμενων, Χ. Αποσκήτη, MPhil Εγκληματολογίας, Επιστημονική Συνεργάτιδα του Κέντρου Μελετών Ασφάλειας, Α. Βάλβης, Επίκουρος Καθηγητής Διπλωματίας και Διεθνούς Οργάνωσης (υπό διορισμό), Τμήμα Πολιτικής Επιστήμης και Διεθνών Σχέσεων Πανεπιστημίου Πελοποννήσου, Επιστημονικός Συνεργάτης του Κέντρου Μελετών Ασφάλειας.....127

ΔΕΥΤΕΡΟΣ ΦΑΚΕΛΟΣ

ΑΦΙΕΡΩΜΑ

ΑΠΟΝΟΜΗ ΤΗΣ ΠΟΙΝΙΚΗΣ ΔΙΚΑΙΟΣΥΝΗΣ ΣΤΟΥΣ ΑΝΗΛΙΚΟΥΣ ΠΑΡΑΒΑΤΕΣ

ΕΙΣΑΓΩΓΙΚΟ ΣΗΜΕΙΩΜΑ

του Καθηγητή Νέστορα Κουράκη.....131

ΜΕΛΕΤΕΣ

Εφηβεία και Βία: Οι ευθύνες όλων μας, Νέστωρ Ε. Κουράκης, Ομότιμος Καθηγητής Νομικής Πανεπιστημίου Αθηνών, Καθηγητής Νομικής Πανεπιστημίου Λευκωσίας και Τακτικό Μέλος της Ευρωπαϊκής Ακαδημίας Επιστημών και Τεχνών.....136

Ο Ρόλος και οι αρμοδιότητες του Εισαγγελέα Ανηλίκων, Δάφνη-Κυριακή Τσίχλη, Εισαγγελέας Πρωτοδικών Πειραιά και Προϊσταμένη του Τμήματος Ανηλίκων και Ενδοοικογενειακής Βίας Πειραιά.....139

Ο ρόλος του Ανακριτή Ανηλίκων και του Δικαστή Ανηλίκων στο σύστημα απονομής Ποινικής Δικαιοσύνης Ανηλίκων στην Ελλάδα, Γιώργος Παντελίδης, Εφέτης, Δικαστής Ανηλίκων, LL.M., ΜΑ Εγκληματολογίας.....146

Επικίνδυνα παιδιά ή παιδιά σε κίνδυνο; Θεσμικές προκλήσεις και προτάσεις από την οπτική του Συνηγόρου του Παιδιού, Θεώνη Κουφονικολάκου, τ. Βοηθός Συνήγορος του Πολίτη για τα Δικαιώματα του Παιδιού και Δικηγόρος παρ' Αρείω Πάγω.....209

Ο πολυδιάστατος ρόλος του Επιμελητή Ανηλίκων στο Σύστημα Ποινικής Δικαιοσύνης: Σύγχρονες προκλήσεις πρόληψης και αποκατάστασης, Αφροδίτη Μαλλούχου, Επιμελήτρια Ανηλίκων - Κοινωνική Λειτουργός, και Μεταδιδακτορική Ερευνήτρια στο Τμήμα Κοινωνικής Εργασίας του Πανεπιστημίου Δυτικής Αττικής.....229

ΒΙΒΛΙΟΠΑΡΟΥΣΙΑΣΗ

Κώστα Κοσμάτου, Δίκαιο Ανηλίκων. Θεωρία και Πράξη, Αθήνα: Νομική Βιβλιοθήκη, τρίτη έκδοση, 2025. του Νέστορα Ε. Κουράκη, Ομότιμου Καθηγητή Νομικής Αθηνών, Καθηγητή Νομικής Πανεπιστημίου Λευκωσίας και Προέδρου της Ελληνικής Εταιρείας Εγκληματολογίας.....248

ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΗ ΚΙΝΗΣΗ

Επιστημονικές εκδηλώσεις Χαρά Βλαστάρη-Δυοβουνιώτου, Ψυχολόγος-Κοινωνιολόγος, Συνεργάτις Εργαστηρίου Ασθεακής Εγκληματολογίας Παντείου Πανεπιστημίου.....251

Νέες κυκλοφορίες βιβλίων και άρθρων εγκληματολογικού και ποινικού ενδιαφέροντος Χριστίνα Τάτση, Δικηγόρος.....257

ΝΕΚΡΟΛΟΓΙΕΣ

ANNA ΜΠΕΝΑΚΗ (1934-2026) ΜΙΑ ΔΥΝΑΜΙΚΗ ΓΥΝΑΙΚΑ ΤΟΥ ΠΝΕΥΜΑΤΟΣ ΚΑΙ ΤΗΣ ΔΡΑΣΗΣ του Νέστορα Κουράκη Ομότιμου Καθηγητή Ποινικών Επιστημών Πανεπιστημίου Αθηνών, τακτικού Μέλους της Ευρωπαϊκής Ακαδημίας Επιστημών και Τεχνών.....259

ΜΝΗΜΗ Αθανασίας Συκιώτου Καθηγήτριας Εγκληματολογίας Νομικής Σχολής ΔΠΘ (1961-2025) του Κώστα Κοσμάτου, Αναπληρωτή Καθηγητή Νομικής Σχολής Δημοκρίτειου Πανεπιστημίου Θράκης.....260

EDITORIAL

Χριστίνα Ζαραφωνίτου, Καθηγήτρια
Εγκληματολογίας, Διευθύντρια του Π.Μ.Σ.
«Εγκληματολογία» και του Εργαστηρίου
Αστεακής Εγκληματολογίας του Παντείου
Πανεπιστημίου, Αντιπρόεδρος της
Ελληνικής Εταιρείας Εγκληματολογίας

Νέστωρ Κουράκης,
Καθηγητής Ποινικών Επιστημών,
Νομική Σχολή, Πανεπιστήμια Αθηνών
(ομότιμος) και Λευκωσίας (από το 2014)
Πρόεδρος της Ελληνικής Εταιρείας
Εγκληματολογίας

Το παρόν **18^ο τεύχος** του Ενημερωτικού Δελτίου της Ελληνικής Εταιρείας Εγκληματολογίας είναι αφιερωμένο στο κείμενο ζήτημα της εκπαίδευσης εντός φυλακών και για το λόγο αυτό φιλοξενεί τη **συνέντευξη** του ανθρώπου που έχει ταυτίσει το όνομά του με το θέμα αυτό, του Δασκάλου, **Πέτρου Δαμιανού**, ο οποίος απαντά στις ερωτήσεις μας με τον χαρακτηριστικό του τρόπο, ώστε να μάς κάνει μέρος μιας πλούσιας και μοναδικής εμπειρίας και τον ευχαριστούμε ιδιαίτερα. Είμαστε βέβαιοι ότι αυτή η συνέντευξη θα αποτελέσει τη βάση για την καταγραφή της ιστορίας της ζωής του που ταυτίζεται εν πολλοίς με το εκπαιδευτικό του έργο.

«Η εκπαίδευση σε σωφρονιστικό πλαίσιο» αποτελεί και τη θεματική του **Α' Μέρους** του παρόντος τεύχους, στο οποίο είχαμε τη χαρά της συνεργασίας του Δρα Αλέξανδρου Αρφαρά, ο οποίος υπογράφει και το αντίστοιχο Εισαγωγικό Σημείωμα, με την περιγραφή της

πλούσιας ύλης, αποτελούμενης από ένδεκα μελέτες ειδικών του επιστημονικού πεδίου και της εφαρμογής του. Είμαστε βέβαιοι ότι ο φάκελος αυτός, θα συμβάλει στην ανάδειξη του θεμελιακού ρόλου της εκπαίδευσης *intra muros* αλλά του σημαντικού έργου που επιτελείται στα ελληνικά σωφρονιστικά καταστήματα.

Το **Β' Μέρος** του παρόντος τεύχους περιλαμβάνει μελέτες που παρουσιάστηκαν στην επιστημονική εκδήλωση που διοργάνωσε η Ελληνική Εταιρεία Εγκληματολογίας, την 11-12-25, στην αίθουσα του Δικηγορικού Συλλόγου Αθηνών, με θέμα την **«Απονομή της ποινικής δικαιοσύνης στους ανήλικους παραβάτες»**. Το εισαγωγικό σημείωμα της ενότητας αυτής υπογράφει ο Καθηγητής Νέστωρ Κουράκης, ο οποίος είχε το συντονισμό της εκδήλωσης. Η χρησιμότητα των μελετών που περιλαμβάνονται σε αυτό είναι αυταπόδεικτη αφενός λόγω της επιστημονικής τους αξίας και αφετέρου λόγω της ιδιότητας των συγγραφέων, οι οποίοι εντάσσονται στους εφαρμοστές της ποινικής δικαιοσύνης ανηλίκων καθ' όλα τα στάδια της απονομής της.

Η πλούσια ύλη του τεύχους συμπληρώνεται με την **βιβλιοπαρουσίαση** της τρίτης έκδοσης του βιβλίου του Κώστα Κοσμάτου, Δίκαιο Ανηλίκων. Θεωρία και Πράξη, Αθήνα: Νομική Βιβλιοθήκη, τρίτη έκδοση, 2025, από τον Καθηγητή Νέστορα Κουράκη, καθώς και την επιστημονική κίνηση που περιλαμβάνει τις **επιστημονικές εκδηλώσεις** και τις **νέες κυκλοφορίες βιβλίων** που υπογράφουν οι μόνιμες συνεργάτιδες του Ενημερωτικού μας Δελτίου Χ. Βλαστάρη-Δυοβουνιώτου, Ψυχολόγος-Κοι-

νωσιολόγος και Χρ. Τάση, Δικηγόρος, αντίστοιχα.

Ακολουθούν οι **Νεκρολογίες** εις μνήμην της τ. Προέδρου της Βουλής, Ομ. Καθηγήτριας Άννας Μπενάκη, από τον Καθηγητή Νέστορα Κουράκη καθώς και της συναδέλφου μας Αθανασίας Συκιώτου, από τον Κώστα Κοσμάτο, Αναπληρωτή Καθηγητή Νομικής Σχολής Δημοκρίτειου Πανεπιστημίου Θράκης.

Ευχαριστούμε όλους τους συμμετέχοντες και σε αυτό το τεύχος, τους συνεργάτες και συναδέλφους για τη συμβολή τους.

Καλή ανάγνωση!

ΦΑΚΕΛΟΣ-ΑΦΙΕΡΩΜΑ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ ΣΕ ΣΩΦΡΟΝΙΣΤΙΚΟ ΠΛΑΙΣΙΟ

ΣΥΝΕΝΤΕΥΞΗ ΤΟΥ
ΠΕΤΡΟΥ ΔΑΜΙΑΝΟΥ
Τ. Διευθυντή Σχολικών Μονάδων
του Ειδικού Σωφρονιστικού
Καταστήματος Κράτησης Νέων
Αυλών¹

στην Χριστίνα Ζαραφώνιτου & στον Νέστορα
Κουράκη

1. Κύριε Δαμιανέ θα μπορούσατε να το φανταστείτε όταν παίρνατε το πτυχίο του μαθηματικού ότι το όνομά σας θα ταυτιζόταν με την εκπαίδευση εντός των σωφρονιστικών καταστημάτων; Μιλήστε μας για αυτήν την πορεία.

Κυρία Ζαραφώνιτου, κύριε Κουράκη, αφού σας ευχαριστήσω για την τιμή, σας απαντώ ευθέως:

Ειλικρινά όχι. Ξεκίνησα ως εκπαιδευτικός με αγάπη για το αντικείμενό μου και για τη διδασκαλία γενικότερα. Δεν είχα ποτέ στο μυαλό μου ότι η πορεία μου θα συνδεόταν με τις φυλακές. Η είσοδος μου σε αυτόν τον χώρο δεν ήταν αποτέλεσμα κάποιου επαγγελματικού σχεδιασμού αλλά μιας εσωτερικής ανάγκης που βρήκε το δρόμο της μέσα από μία συγκυρία.

Από την εφηβεία μου είχα σκέψεις για τη βοήθεια των συνανθρώπων που βρίσκονται σε αδυναμία, για την ανισότητα που επικρατούσε παντού, οικονομική και άλλη, για την επικρατούσα αδικία στον κόσμο και άλλα...

Οι σκέψεις αυτές, εμπλουτισμένες, με ακολούθησαν και στα φοιτητικά μου χρόνια και όχι μόνο. Χωρίς να συγκεκριμενοποιούνται με κάποιον τρόπο. Θυμάμαι τον εαυτό μου, στα πρώτα χρόνια ως νέος επιστήμονας, εξουθενωμένο από τα πολλά μαθήματα στο τέλος κάθε εκπαιδευτικού έτους, να μονολογεί: "Του χρόνου θα φτιάξω έτσι το πρόγραμμα μου ώστε μία μέρα την εβδομάδα θα είναι κενή. Θα είναι η μέρα που θα αφιερώσω για μένα".

Δεν είχα κάτι συγκεκριμένο στο μυαλό. Μου έρχονταν σκέψεις όπως η εθελοντική διδα-

¹ Το φωτογραφικό υλικό παραχωρήθηκε από τον ίδιο τον κ.Δαμιανό

σκαλία σε κάποια δομή π.χ. σε ένα ορφανοτροφείο, ή κάτι άλλο...

Σας μιλώ για τις αρχές της δεκαετίας του '80...

Τα χρόνια περνούσαν, οι οικογενειακές ανάγκες παρούσες και η ημέρα... η δική μου μέρα, δεν ερχόταν... Όσπου έγινε ένα κλικ περίπου 10 χρόνια μετά... Ένα συναισθηματικά φορτισμένο κλικ...

Μία συνάδελφος, η Έφη Παπαδέα, πρόεδρος τότε του συλλόγου ιδιοκτητών φροντιστηρίων Αττικής, μας περιέγραφε, πριν αρχίσει το συγκεκριμένο διοικητικό συμβούλιο, την επίσκεψή της μαζί με τους μαθητές και τις μαθήτριες της, στο γυναικείο τμήμα των φυλακών Κορυδαλλού και την τυχαία συνάντησή τους με παιδιά από το τμήμα ανηλίκων.

Την ώρα που περιέγραφε έκανα τη σκέψη: "Θέλω να κάνω μάθημα σε αυτά τα παιδιά".

Χωρίς να το καταλάβω εκείνη τη στιγμή άνοιξε ένας δρόμος που δεν έκλεισε ποτέ.

Ήταν Νοέμβριος του 1994...

2. Και αμέσως ξεκινήσατε μαθήματα στη φυλακή;

Όχι ακριβώς. Όμως, αμέσως, ήρθα σε τηλεφωνική επικοινωνία με τον τότε Υπουργό Δικαιοσύνης, στην αρμοδιότητα του οποίου ανήκαν οι φυλακές, του Γιώργου Κουβελάκη, ο οποίος με ξάφνιασε ευχάριστα. Αφού του εξήγησα τι θέλω μου πρότεινε, σε αντίθεση με την συνηθισμένη πρακτική, να συναντηθώ με την αρμόδια υπάλληλο του υπουργείου, την τμηματάρχη, τότε, στη διεύθυνση ανηλίκων κυρία Κυριακή Μπαρδάνη.

"Αν δεν βγάλετε άκρη τότε να επέμβω" μου

είπε χαρακτηριστικά ο υπουργός. Συνήθως, γινόταν το αντίθετο. Οι συνδικαλιστές έβλεπαν πρώτα τον υπουργό, για ευνόητους λόγους και στη συνέχεια οτιδήποτε άλλο...

Δεν χρειάστηκε ποτέ να δω τον Υπουργό. Η Κική, άγνωστή μου τότε πολύ καλή φίλη τώρα, ήταν αυτό που λέμε "εμπνευσμένη" λειτουργός. Αφού ξεπέρασε τις πρώτες στιγμές δυσπιστίας και κατάλαβε από το ύφος και τη στάση μου ότι σοβαρολογούσα, κατέβασε το τηλέφωνο της, ζήτησε να μη μας ενοχλήσει κανείς και έλαβα το πρώτο μου μάθημα για το σωφρονιστικό σύστημα της Ελλάδας.

Μετά από δύο ή τρεις ώρες μου είπε: Τώρα ξέρεις... κάνε ό,τι νομίζεις...

Ξεκίνησα από το ίδρυμα Αγωγής θηλέων του Παπάγου. Τώρα δεν υπάρχει. Πρόκειται για το παλιό αναμορφωτήριο απέναντι από το νοσοκομείο Έλενα. Ζήτησα από τους συναδέλφους μου, σε ένα σημείωμα στην εφημερίδα "Φροντιστηριακά Δρώμενα" να μου αφιερώσουν ένα πρωινό το δίμηνο ή το τρίμηνο. Η θετική τους ανταπόκριση ήταν το δώρο μου για τα Χριστούγεννα που πλησίαζαν...

Την επόμενη χρονιά επεκταθήκαμε και σε άλλα ιδρύματα που εποπτεύονται από το υπουργείο Δικαιοσύνης. Τη μεθεπόμενη έλαβα ένα τηλεφώνημα από την κυρία Μπαρδάνη, τη φίλη μου Κική: κύριε Δαμιανέ έχουμε ένα παιδί στον Κορυδαλλό (εννοούσε στη Φυλακή Ανηλίκων και Νέων στο ΣΚΑ, δεν είχε μεταφερθεί στον Αυλώνα ακόμα) που θέλει να δώσει πανελλήνιες, μπορείτε να βοηθήσετε;

Έτσι ξεκίνησε η γοητευτική περιπέτειά μου στη φυλακή πια...

Δημιουργήσαμε μία ακόμα ομάδα για τον υπο-

ψήφιο φοιτητή. Θυμάμαι την ανεκτίμητη βοήθεια του συναδέλφου μου Αντώνη Σπέρτου που προσφέρθηκε να την οργανώσει. Ήταν ο πρώτος μαθητής μας στη φυλακή.

Του είχα πει: "πρόσεχε (τόρα νιώθω τη μεγάλη ευθύνη που του μεταβίβασα)...είσαι ο πρώτος... είσαι ο φάρος για τους επόμενους". Και ήταν. Συμπεριφέρθηκε άψογα. Την επόμενη χρονιά, στη φυλακή του Αυλώνα πλέον, 11 νέοι ήθελαν να πάνε στο Γυμνάσιο και το Λύκειο.

Τι μεθεπόμενη 23...

Και κάπως έτσι, με τη βοήθεια και τις πιέσεις, όχι μόνο από μένα, αλλά από όλους τους συναδέλφους που βοηθούσαν και από όλους τους φορείς, όπως, τη Διεύθυνση της Φυλακής, το υπουργείο Δικαιοσύνης, το Δήμο Ωρωπού, τη Νέα Γενιά και τελικά το υπουργείο Παιδείας, το 2000 έγινε πια το πρώτο σχολείο Δευτεροβάθμιας Εκπαίδευσης σε φυλακή.

Τώρα που το σκέφτομαι, συγκινούμαι.

Την πρώτη χρονιά φοίτησαν 20 με 30 μαθητές, σε σύνολο 300 περίπου. Αυτή τη στιγμή φοιτούν περίπου 220 με 250. Την πρώτη χρονιά ήμασταν 4 εκπαιδευτικοί (εγώ και τρεις αναπληρωτές) και σήμερα διδάσκουν 47 συνάδελφοι σε όλες τις βαθμίδες...

3. Θέλατε πάντα να γίνετε εκπαιδευτικός; Ποιο ήταν το όραμά σας που τελικά εκφράστηκε μέσα από το σημαντικό έργο σας;

Ναι, ήθελα να γίνω εκπαιδευτικός. Όχι όμως με τη στενή έννοια της μετάδοσης γνώσεων, αλλά με την ουσιαστική έννοια της παιδαγωγικής σχέσης. Το όραμά μου ήταν ένα σχολείο για όλους, ένα σχολείο όμως που δε φοβίζει,

που δεν αποκλείει, που δεν τιμωρεί για να "συμμορφώσει", αλλά δημιουργεί χώρο για το παιδί. Αυτό που συνήθως λέμε: «Ένα σχολείο που αναπνέει Ελευθερία». Ποτέ δεν πίστεψα ότι ο ρόλος του δασκάλου είναι να "σώσει" τους μαθητές. Πίστεψα όμως, ότι μπορεί να τους δώσει τα εργαλεία για να σταθούν στα πόδια τους και να πιστέψουν ξανά στις δυνατότητές τους.

Έτσι, άρχισα να επιμερίζω το όραμα σε μικρότερα, πρακτικότερα, αλλά πολύ σημαντικά μέρη.

- Πρώτα από όλα έπρεπε να γίνει σχολείο. Έγινε.

- Το σχολείο έπρεπε να έχει όλες τις εκπαιδευτικές βαθμίδες δημοτικό, γυμνάσιο, λύκειο, ΙΕΚ. Έγινε.

- Όλες οι βαθμίδες έπρεπε να έχουν ενιαία διοίκηση. Έγινε.

- Το σχολείο έπρεπε να έχει τη δυνατότητα να ικανοποιεί όλες τις αιτήσεις που δεχόταν. Έγινε.

Αυτό που περιγράφω για την φυλακή της Αυλώνας, δηλαδή ένα σχολείο που περιλαμβάνει όλες τις βαθμίδες εκπαίδευσης και έχει τη δυνατότητα να ικανοποιεί όλες τις αιτήσεις, θα πρέπει να γίνει σε όλες τις φυλακές της χώρας. Είναι σε εξέλιξη...

Εύχομαι να προλάβω να το δω να ολοκληρώνεται...

Ξέρετε, έχετε μπροστά σας έναν άνθρωπο "τυχερό". Εγώ συγκαταλέγω τον εαυτό μου στους "τυχερούς", ή κατ' άλλους στους "ευλογημένους" γιατί είχα και έχω τη χαρά, να βλέπω, εν ζωή, κάποια από τα οράματά μου υλοποιημένα...

4. Την έμπνευση και την δύναμή σας τη στηρίξατε (εκτός από τις δικές σας δυνάμεις) και σε κάποιους σημαντικούς για εσάς ανθρώπους;

Απολύτως. Πρώτα απ' όλα στην οικογένειά μου, που στήριξε σιωπηλά μια πορεία γεμάτη ένταση, κόπο και συναισθηματική φθορά. Έπειτα σε συναδέλφους που τόλμησαν να πιστέψουν σε μία ιδέα που για πολλούς φαινόταν ουτοπική. Σε ανθρώπους της εκπαίδευσης, του πολιτισμού και της κοινωνίας των πολιτών που δεν είδαν τα παιδιά της φυλακής ως "χαμένες περιπτώσεις", αλλά ως μαθητές. Κανένα έργο τέτοιας έκτασης δεν γίνεται μόνο από έναν άνθρωπο.

5. Υπήρξαν δυσκολίες; Ποιες ήταν οι μεγαλύτερες; Είχαν να κάνουν με πρακτικά ζητήματα, με νοοτροπίες ή κάτι άλλο;

Οι δυσκολίες ήταν πολλές και πολυεπίπεδες. Υλικές, διοικητικές, θεσμικές. Έλλειψη υποδομών, περιορισμένο προσωπικό, γραφειοκρατία, αλλά και υπονόμηση.

Όμως, η μεγαλύτερη δυσκολία ήταν η νοοτροπία: η αμφιβολία για το αν "αξίζει" να επενδύσουμε εκπαιδευτικά σε παιδιά που βρίσκονται στη φυλακή.

Αυτή η καχυποψία - ότι η εκπαίδευση εδώ είναι πολυτέλεια, ή χάσιμο χρόνου - ήταν η πιο σκληρή αντίσταση που έπρεπε να αντιμετωπιστεί.

Ο δρόμος που είχα ξεκινήσει δεν υπήρχε. Έπρεπε να ανοιχτεί...

Καθημερινά, ανοίγαμε μαζί με τους συναδέλ-

φους και ένα κομμάτι...

Και η διάνοιξη ενοχλούσε κάποιους, είτε γιατί ξεβολεύονταν, είτε γιατί έχαναν προνόμια, οικονομικά και άλλα...

2

6. Και όταν φτάσατε στο σημείο να βλέπετε τους στόχους σας να υλοποιούνται, όλα πλέον κύλησαν ομαλά, ή βρεθήκατε αντιμέτωπος με άλλης μορφής δυσκολίες;

Καθόλου ομαλά. Κάθε μικρή επιτυχία γεννούσε και νέες απαιτήσεις, νέες ευθύνες και συχνά νέες αντιστάσεις.

² Οι σχολικές αίθουσες στο Ε.Σ.Κ.Ν.Α.

Άλλες φορές από το ίδιο το σύστημα, εσωτερικά και εξωτερικά της φυλακής, άλλες από την πραγματικότητα των παιδιών, που κουβαλούσαν τραύματα, απογοήτευση, θυμό. Άλλες φορές και από εμένα τον ίδιο. Κάθε φορά που πετύχαινα κάτι αμέσως ο επόμενος στόχος ήταν μεγαλύτερος...

Το σχολείο στη φυλακή δεν είναι ποτέ ένας "ουδέτερος" χώρος. Είναι ένα συνεχές πεδίο δοκιμασίας. Το μόνο παρήγορο είναι ότι τώρα οι μαθητές μας έχουν αποκτήσει αυτοπεποίθηση και ξανακάνουν όνειρα για τη ζωή τους... Τη ζωή εκτός του καταστήματος κράτησης...

Δεν σας κρύβω ότι στις πολύ δύσκολες στιγμές, μάζευα γύρω μου τους μαθητές μας και τους συναδέλφους μου, αντλώντας δύναμη από το διάλογο που κάναμε...

Τις περισσότερες φορές δεν μπορούσα να εκμυστηρευτώ στους μαθητές τα προβλήματα που αντιμετώπιζα. Τους έλεγα όμως ότι έχω μεγάλες δυσκολίες, αντιμετωπίζω προβλήματα και με έναν ακατάληπτο τρόπο οι μαθητές μας με ηρεμούσαν...

7. Τις ξεπεράσατε όμως κι αυτές. Σωστά; Πώς;

Σωστά. Με επιμονή, υπομονή, συνεργασία και ρεαλισμό.

Ααα... Και πίστη ότι κάνω το «σωστό»... Δεν περίμενα ποτέ το ιδανικό πλαίσιο. Δούλεψα με αυτό που υπήρχε και προσπάθησα να το βελτιώνω λίγο-λίγο, τόσο στο διοικητικό, όσο και στον εκπαιδευτικό τομέα.

Θυμάμαι, τον Οκτώβριο του 2000, όταν, μετά από 6 χρόνια εθελοντικής παρουσίας μου στα ιδρύματα που εποπτεύονται από το υπουργείο Δικαιοσύνης και στη Φυλακή του Αυλώνα, έγι-

νε επιτέλους το σχολείο, μου παραχωρήθηκε ένας χώρος σε σχήμα "Γ".

Στη γωνία έβαλα το γραφείο μου και από την μία πλευρά δύο τάξεις που χωρίζονται με μια σειρά θρανίων και από την άλλη πλευρά τη τρίτη τάξη. Χωρίς χωρίσματα. Έλεγα στους συναδέλφους να μιλούν σιγά όταν παραδίδουν για να κάνουν όσο το δυνατόν λιγότερη φασαρία. Η γνώση την εποχή εκείνη στη φυλακή του Αυλώνα μεταδίδονταν ψιθυριστά...

Μέχρι τις διακοπές του Πάσχα, όπου έγιναν τα χωρίσματα, αφού φυσικά είχα ξεσηκώσει με τις φωνές μου και τα έγγραφά μου και τα δύο υπουργεία Παιδείας και Δικαιοσύνης.

Θα μπορούσα βέβαια να αρνιόμουν να ξεκινήσω τα μαθήματα μέχρις ότου γίνουν τα χωρίσματα των τάξεων, αλλά τότε οι μαθητές μας, θα έχαναν την πρώτη χρονιά λειτουργίας του σχολείου...

Τώρα, από εκπαιδευτικής άποψης, κάθε βήμα που έκανε ένα παιδί, κάθε μάθημα που ολοκληρωνόταν, κάθε δημιουργική δράση που έπαιρνε μορφή, ήταν μία μικρή νίκη. Πίστεψα ότι η εκπαίδευση δεν προχωρά με άλματα, αλλά με σταθερά επίμονα βήματα.

Υπήρξαν και κάποιες φορές, τώρα που το σκέφτομαι, που οι δυσκολίες λύνονταν λες και ήταν σε ισχύ και λειτουργούσε, το εφεύρημα των αρχαίων τραγωδιών... "ο από μηχανής Θεός"...

Θυμάμαι μία από τις περιπτώσεις αυτές:

Την εποχή της οικονομικής κρίσης, οι προσλήψεις των αναπληρωτών εκπαιδευτικών αργούσαν πολύ... κι εμείς χρειαζόμασταν πολλούς. Οι περισσότεροι στο σχολείο μας ήταν και είναι αναπληρωτές...

Δεκέμβριο μήνα μεταξύ άλλων ήρθε και συνά-

δελφος για δύο πανελλαδικά μαθήματα, Αρχές Οργάνωσης και Διοίκησης Επιχειρήσεων και Αρχές Οικονομικής Θεωρίας, ο οποίος όμως παραιτήθηκε ένα μήνα μετά για προσωπικούς λόγους. Ήμουν πολύ απογοητευμένος και πεισμένος ταυτόχρονα, γιατί, εκτός των άλλων, εκείνη τη χρονιά υπήρχε πολύ καλό υλικό υποψηφίων που δεν μπορούσα να υποστηρίξω.

Την απογοήτευσή μου αντιλήφθηκε μία από τις συναδέλφους που είχαν επισκεφτεί το σχολείο μας, προκειμένου να συνεννοηθούμε για τις τελευταίες λεπτομέρειες για την επίσκεψη ομάδας του σχολείου της, το ιδιωτικό "Η Θεομήτωρ", στο δικό μας σχολείο.

"Τι έχετε;" Με ρώτησε μπροστά στην πόρτα του σχολείου όταν φεύγαμε.

"Κυρία Λέκκα...έχω μία πολύ καλή τρίτη λυκείου και δεν έχω ακόμα καθηγητή για δύο πανελλαδικά μαθήματα" της απάντησα.

"Για ποια μαθήματα πρόκειται;"

Όταν της είπα, άνοιξε ορθάνοιχτα τα μάτια της σαν σε αποκάλυψη και ομολόγησε:

"Τα μαθήματά μου. Μπορώ να βοηθήσω εγώ αν το θέλετε..."

Την αποκάλεσα "ευλογημένη". Την γνώριζα μόλις δύο ώρες και είχαμε κάνει μόνο μία μεγάλη ενημέρωση για τα σχολεία μας...

Κάπως έτσι, ξεκίνησε να κάνει εθελοντικά μαθήματα για τους μαθητές μας.

Τον Απρίλιο έφτασε και ο συνάδελφος που θα αντικαθιστούσε τον παραιτηθέντα.

Η συνάδελφος και οι μαθητές φοβήθηκαν ότι ο εθελοντισμός θα έπαιρνε τέλος. Τους καθησύχασα.

"Αν ήσασταν παιδιά μου θα φρόντιζα να κάνετε και φροντιστήριο" τους είπα. Έτσι η Βενετία

Λέκκα, μας πρόσφερε τις υπηρεσίες της μέχρι τις εξετάσεις, παράλληλα με τον διορισμένο συνάδελφο.

Εκείνη τη χρονιά είχαμε τέσσερις επιτυχίες στις Πανελλήνιες. Μία από αυτές στο Μετσόβιο. Η πρώτη στο Μετσόβιο... μέχρι τότε.

8. Έχετε κάποιον ιδιαίτερο τρόπο άσκησης διοικητικού και ταυτόχρονα εκπαιδευτικού έργου;

Πιστεύω ότι η διοίκηση σε έναν τέτοιο χώρο οφείλει να ξεκινά από την παιδαγωγική. Πρώτα ο μαθητής, μετά οι διαδικασίες. Προσπάθησα να λειτουργώ με διάλογο, όχι με διαταγές. Με εμπιστοσύνη, όχι με έλεγχο. Το σχολείο μέσα στη φυλακή, δεν μπορεί να λειτουργεί ως μηχανισμός πειθαρχίας. Πρέπει να παραμένει

χώρος μάθησης και σχέσης.

Θα μου πείτε θεωρητικά όλα αυτά. Στην πράξη; Τι γίνεται;

Ο Διευθυντής κάθε σχολείου έχει πολλαπλά μέτωπα να αντιμετωπίσει. Ο Διευθυντής ενός σχολείου μέσα στη φυλακή και μάλιστα ενός σχολείου, με τέσσερις βαθμίδες εκπαίδευσης και κατάρτισης (Δημοτικό, Γυμνάσιο, Λύκειο και ΙΕΚ) έχει ακόμα περισσότερα.

Έχει μπροστά του και πρέπει να συνεργαστεί με σύνολα ανθρώπων, κάποια από αυτά ετερόκλητα, όπως τους μαθητές του, οι οποίοι εκτός από μαθητές είναι και κρατούμενοι, τους συναδέλφους εκπαιδευτικούς, κάποιους από τους γονείς, την κοινωνία, τα υπουργεία Παιδείας, Δικαιοσύνης (μέχρι το 2019) και μετά το Προστασίας του Πολίτη, καθώς επίσης την ίδια τη Φυλακή με τη Διοίκησή της και τους εργαζόμενους της και πρέπει να μπορεί να παράγει έργο με κάθε σύνολο από τα παραπάνω, να συγκρουστεί αν υπάρξει ανάγκη με κάποια από αυτά. Σε κάθε περίπτωση, η γενεσιουργός αιτία των πράξεών του, θα πρέπει να είναι το "συμφέρον" των μαθητών του. Αυτούς υπερασπίζεται. Γι' αυτούς βρίσκεται στη θέση αυτή. Νομίζω ότι προσπάθησα να ανταποκριθώ στην αλήθεια των προηγούμενων σκέψεων. Πολλοί λένε ότι το έκανα πετυχημένα. Το εύχομαι και το ελπίζω...

Η αλήθεια είναι ότι την απάντηση σ' αυτή σας στην ερώτηση θα την παιδεύω στο μυαλό μου πολύ καιρό, θα την επεξεργάζομαι συνεχώς και σας ευχαριστώ για αυτό. Γιατί και εγώ βρίσκομαι σε αναζήτηση του πώς (;) έγιναν όλα. Δεν υπήρχε σχέδιο. Δεν υπήρξε ειδική εκπαίδευση. Έγιναν. Και τώρα ψάχνω, με αφορμή και τη συνέντευξη, το πώς;

Ένας πολύ καλός φίλος, μου είπε πρόσφατα ότι... "...όταν μιλάς με αφήνεις να σε ακούσω..."

.

Δηλαδή; τον ρώτησα...

"...μιλάς ήρεμα και συγχρόνως πειστικά... αυτό με κάνει να ακούσω τι λες..."

Δεν ξέρω, αλλά ίσως ο ιδιαίτερος τρόπος άσκησης διοικητικού και ταυτόχρονα εκπαιδευτικού έργου να συνοψίζεται στο εξής:

"...να έχεις όραμα, να πιστεύεις την αλήθεια του οράματός σου και να πείθεις για αυτό τους γύρω σου..."

9. Οι συνάδελφοί σας πώς σας βλέπουν; Είστε ο μέντορας τους;

Εξαρτάται. Οι συνάδελφοι που ήρθαν κοντά μας για να μοιραστούμε το όραμα, που αποτελούν άλλωστε τη συντριπτική πλειοψηφία, θεωρώ ότι με βλέπουν με αγάπη και εκτίμηση όπως κι εγώ.

Οι λίγοι συνάδελφοι που ήρθαν στο Σχολείο τυχαία ή με σκοπό άλλο, π.χ. μόνο για τα μόρια, έχουν, φαντάζομαι, περίεργα συναισθήματα απέναντί μου, αν δεν καταφέρουν να εγκλιματιστούν στο χώρο. Γιατί ξέρετε, για όποιον ή όποια δεν αγαπήσει το σχολείο μας, οι δυσκολίες που αντιμετωπίζουν, είναι πολύ πιο μεγάλες από ό,τι συνήθως...

Τώρα ως προς τον μέντορα.... ίσως...

Αν και δεν μου αρέσουν οι τίτλοι. Αν όμως, κάποιοι νεότεροι συνάδελφοι ή συναδέλφισσες βρήκαν σε μένα στήριξη και καθοδήγηση που τους οδήγησε να με θεωρούν μέντορα, αυτό με τιμά.

Πάντα προσπάθησα να είμαι συνοδοιπόρος

και όχι αυθεντία. Η εμπειρία έχει αξία μόνο όταν μοιράζεται με σεβασμό.

10. Μπορούν όλοι οι εκπαιδευτικοί να αντεπεξέλθουν στο στόχο της εκπαίδευσης εντός ενός σωφρονιστικού καταστήματος ή απαιτείται ειδική επιμόρφωση και ειδικά κριτήρια επιλογής;

Όχι. Δεν μπορούν όλοι. Αλλά και αυτοί που μπορούν, θα έλεγα όχι, χωρίς προετοιμασία. Η φυλακή είναι ένας ιδιαίτερος χώρος με ένταση, όρια και ψυχολογικό βάρος. Χρειάζεται επιμόρφωση, στήριξη και ψυχική ανθεκτικότητα.

Πάνω από όλα χρειάζεται καθαρή παιδαγωγική στάση: εδώ δεν χωρούν ρόλοι εξουσίας.

Ο εκπαιδευτικός πρέπει να σταθεί ως δάσκαλος, όχι ως επιτηρητής.

Και φυσικά πρέπει να έχει αποφασίσει να καταθέσει ψυχή. Αν και εδώ που τα λέμε, η κατάθεση ψυχής ισχύει για όλα τα σχολεία εντός και εκτός φυλακής. Ευτυχώς, υπάρχουν συνάδελφοι και εκτός που καταθέτουν.

Όσο για την επιμόρφωση δεν υπήρξε. Αυτή έπεφτε συνήθως επάνω μου. Θεωρούσα ότι ήμουν υποχρεωμένος να ενημερώνω και να καθοδηγώ τους νέους συναδέλφους σε ένα πρωτόγνωρο -για αυτούς- περιβάλλον. Τα ειδικά κριτήρια πρόσληψης που προβλέπει η νομοθεσία που πρότεινα το 2018 δεν έχουν ακόμα εφαρμοστεί.

11. Οι μαθητές σας, τι σημαίνουν για εσάς;

Δεν τους είδα ποτέ ως "κρατούμενους". Τους είδα ως παιδιά με ιστορία, πληγές, αλλά και

δυνατότητες. Κάθε φορά που ένα παιδί αρχίζει να πιστεύει ξανά στον εαυτό του, νιώθω ότι άξιζε κάθε κόπος. Η σχέση ανάμεσα στον δάσκαλο και το μαθητή στη φυλακή είναι βαθιά ανθρώπινη, γιατί χτίζεται πάνω σε εύθραυστα θεμέλια.

Άλλωστε οι δικοί μας μαθητές είναι πιο ταλαιπωρημένοι από τους άλλους. Τους έξω. Είναι, όπως συνηθίζω να τους λέω, "αγριολούλουδα" συμφωνώντας με κάποιους από τους στίχους του ομότιτλου τραγουδιού του Πυθαγόρα.

12. Αλήθεια κύριε Δαμιανέ, ποιοι είναι οι μαθητές σας;

Οι μαθητές μας, κυρία Ζαραφωνίτου, κύριε Κουράκη, είναι αυτοί που το εκπαιδευτικό σύστημα, όταν ήταν έξω, τους έδωσε. Οι μαθητές μας είναι αυτοί που το μικρό, ελάχιστο, κοινωνικό μας κράτος δεν προστάτησε. Με λίγα λόγια, οι μαθητές μας είναι τα παιδιά, που όλοι εμείς, η κοινωνία και η πολιτεία, δεν προλάβαμε. Όμως ας τα πάρουμε από την αρχή:

Δεκαετίες τώρα, όταν ένας μαθητής, ή μία μαθήτρια, δημιουργούν προβλήματα στην τάξη ή γενικότερα στο σχολείο, τότε συνεδριάζει ο Σύλλογος των Διδασκόντων και εφαρμόζει τις διατάξεις που το Υπουργείο Παιδείας έχει ορίσει.

Σταδιακά και εφόσον η ενόχληση συνεχίζεται, οι ποινές που επιβάλλονται μεγαλώνουν, μέχρι την έσχατη που είναι η αλλαγή σχολικού περιβάλλοντος. Όμως τι ακριβώς κάνει με αυτή του την απόφαση ο Σύλλογος των Διδασκόντων και μάλιστα με την σύμφωνη γνώμη του Υπουργείου Παιδείας;

Η αλλαγή σχολικού περιβάλλοντος σημαίνει ένα πράγμα: Εγώ, λέει, το πρώτο σχολείο δεν μπορώ να κάνω μάθημα και έτσι, στέλνω το παιδί στο δεύτερο σχολείο, για να μην κάνει μάθημα αυτό. Γιατί αυτό ακριβώς θα συμβεί. Το παιδί πηγαίνει στο δεύτερο σχολείο με έναν τίτλο. Αυτόν του «καπετάν φασαρία» και συνήθως, λόγω της ηλικίας, θα προσπαθήσει να τον υπερασπιστεί. Έτσι, θα συνεχιστούν τα προβλήματα που δημιουργούσε στο προηγούμενο, με αποτέλεσμα να φύγει και από αυτό το σχολείο και να πάει σε τρίτο ή και σε τέταρτο. Ουμωμένο θα βρεθεί στο δρόμο. Εκεί τα προβλήματα θα γίνουν μεγαλύτερα θα ξεκινήσει η επαφή με τα ανακριτικά γραφεία, κάποια στιγμή τα πράγματα θα γίνουν χειρότερα και κάποιοι από αυτούς θα βρεθούν στη φυλακή του Αιτωλίου και θα γίνουν μαθητές μας. Αν μπορούσα να σας δείξω τις καρτέλες των μαθητών μας όταν μας έρχεται η μεταγραφή τους θα βλέπατε ότι όλοι, μα όλοι, οι μαθητές μας έχουν «εν είδει διαβατηρίου» στις αποσκευές τους, δύο και τρεις φορές "αλλαγή σχολικού περιβάλλοντος". Όλοι.

Προσέξτε, δε σας λέω ότι όλοι όσοι έχουν αλλαγή σχολικού περιβάλλοντος θα καταλήξουν στη φυλακή.

Σας λέω όμως ότι όσοι ήρθαν στη φυλακή είχαν στα χαρτιά τους αλλαγή σχολικού περιβάλλοντος.

Μία πρόβλεψη: Αυστηροποίηση των ποινών, για μένα, σημαίνει περισσότερες αλλαγές σχολικού περιβάλλοντος, άρα, περισσότερα παιδιά στη φυλακή.

Μπορούμε να το προλάβουμε;

Ναι. Βοηθώντας το παιδί με τα προβλήματα που κουβαλά. Για να συμπεριφέρεται άσχημα, έχει κάποια προβλήματα, τα οποία δεν τα δημιούργησε το σχολείο, τα μετέφερε από το περιβάλλον του, το οποίο αδυνατεί να το βοηθήσει. Άρα το σχολείο έχει υποχρέωση να βοηθήσει το μαθητή του που έχει ανάγκη. Τα σχολεία δε δημιουργήθηκαν μόνο για την γνώση. Τη στείρα γνώση. Τα σχολεία οφείλουν να προσφέρουν κάτι πολύ μεγαλύτερο. Όμως μπορούν; Όχι, χωρίς βοήθεια. Τα σχολεία πρέπει να στελεχωθούν με τις κατάλληλες ανθρωπιστικές ειδικότητες που τα πανεπιστήμια μας παρέχουν, αλλά δυστυχώς οι νέοι και οι νέες μας παίρνουν πτυχίο και... ή βρίσκονται άνεργοι, ή φεύγουν στο εξωτερικό.

13. Αν μπορείτε να ξεχωρίσετε κάποιες ιστορίες ζωής των μαθητών σας, που σας έδωσαν ξεχωριστή ικανοποίηση και χαρά αλλά και κάποιες που σας προβλημάτισαν ή σας απογοήτευαν ποιος θα ήταν και γιατί;

Ξεχωριστή ικανοποίηση και χαρά ήταν και είναι, όλες οι περιπτώσεις παιδιών που συνέχισαν τις σπουδές τους, βρήκαν εργασία, δη-

μιούργησαν οικογένεια. Αυτές οι περιπτώσεις επιβεβαιώνουν ότι τίποτα δεν είναι χαμένο.

Επίσης μεγάλη ικανοποίηση αλλά και χαρά είχαμε, όλοι μαζί οι συνάδελφοι, αλλά και το μέρος της κοινωνίας που ήταν και είναι δίπλα μας, όταν μετά από Πανελλήνιες εξετάσεις, κάποιος μαθητής μας κατάφερνε να εισαχθεί σε ανώτατη σχολή.

Το σχολείο δεν σχεδιάστηκε για τις Πανελλήνιες, αλλά για όλα τα παιδιά, σε όποια βαθμίδα και αν βρίσκονται και η επιτυχία του καθενός, μικρή η μεγάλη, είναι ένα σπουδαίο γεγονός. Όμως η εισαγωγή στο Πανεπιστήμιο, όποτε ερχόταν - και μέχρι σήμερα έχει έρθει 45 φορές - μας χαροποιούσε ιδιαίτερα.

Προσωπικά έπαιρνα μεγάλη ικανοποίηση και ανατροφοδότηση, εκτός από τα παραπάνω, κάθε φορά που έβλεπα τα σκυθρωπά, θυμωμένα, λυπημένα πρόσωπα του Σεπτεμβρίου, να μετατρέπονται σταδιακά μέχρι την άνοιξη, σε φωτεινά, ήρεμα, γαληνεμένα. Τουλάχιστον όση ώρα βρίσκονταν στο σχολείο. Ήταν η ένδειξη ότι η παιδεία ήταν παρούσα με "Π" κεφαλαίο.

Ήταν η ώρα που μπορούσαν να λάβουν γνώση, ιδανικά, ειδικές αξίες. Γιατί είχε ηρεμήσει η ψυχή τους.

Τώρα, απογοητεύσεις και προβληματισμοί προέρχονται από τις περιπτώσεις εκείνες των μαθητών, όπου βγαίνοντας έξω δεν βρήκαν στήριξη και λύγισαν.

Αυτές οι ιστορίες πονάνε περισσότερο, γιατί δείχνουν ότι οι εκπαίδευση από μόνη της δεν αρκεί αν δεν υπάρχει κοινωνικό δίκτυ προστασίας.

Ξέρετε, όταν ένας άνθρωπος, νέος ή μεγαλύτερος, μπαίνει στη φυλακή, κουβαλάει πολλά

προβλήματα, με τα οποία κανείς δεν ασχολείται. Έτσι, όταν αποφυλακιστεί έχουν γίνει μεγαλύτερα. Όταν ήταν μικρότερα, δεν τα κατάφερε, πώς είναι δυνατόν να τα καταφέρει χωρίς βοήθεια, τώρα που μεγάλωσαν; Αυτή είναι η πραγματικότητα των αποφυλακισμένων μαθητών μας. Χαρακτηρίζω "τυχερούς" όσους βρουν στηρίγματα, οικογενειακά, κοινωνικά, πολιτειακά. Η πλειοψηφία δεν βρίσκει...

14. Ήταν δική σας πρωτοβουλία η εισαγωγή πολλών και διαφορετικών εκπαιδευτικών δράσεων στα σχολεία του Ε.Σ.Κ.Ν. Αυλώνα; Θεωρείτε επιτυχημένο το αποτέλεσμα και γιατί;

Ναι, γιατί πίστευα ότι το σχολείο δεν μπορεί να περιορίζεται στο μάθημα της τάξης. Θέατρο, μουσική, χορός, εφημερίδα, εργαστήρια, δημιουργικές δράσεις, όλα αυτά έδιναν στα παιδιά φωνή και χώρο έκφρασης. Όταν ο μαθητής μας δημιουργεί, δεν είναι απλώς μαθητής, γίνεται ξανά άνθρωπος με ταυτότητα και αξιοπρέπεια. Το αποτέλεσμα αυτών των δράσεων ήταν βαθιά παιδαγωγικό.

Βέβαια, όλα έγιναν σταδιακά. Δεν ξύπνησα ένα πρωί και είπα στον εαυτό μου φέτος θα κάνουμε 25 προαιρετικά προγράμματα... Το τωρινό αποτέλεσμα είναι προσπάθεια χρόνων και εμπειρίας. Είπαμε, ανοίγαμε το δρόμο μέτρο, μέτρο...

Θυμάμαι ότι η αρχή έγινε, μάλλον, με την εφημερίδα...

Μια μέρα τους είπα ότι θα φτιάξουμε εφημερίδα. Στο μυαλό μου είχα κάτι πολύ απλό. Σε ένα φύλλο Α3 π.χ. γράφουμε και αναπαρά-

γουμε στο φωτοτυπικό. Τέτοια εφημερίδα...
 Η αντίδραση των μαθητών μου με ξάφνιασε...
 "Αυτό δεν είναι για μας..." μου είπαν...
 Μία φράση που τότε με είχε στοιχειώσει...
 Την άκουγα συχνά...
 "Αυτό δεν είναι για μας..." και εννοούσαν ότι
 "αυτό" είναι για τα άλλα τα παιδιά.... "τα έξω"...
 Είχα να αντιμετωπίσω την χαμηλή αυτοεκτίμη-
 ση των μαθητών μου... την πολύ χαμηλή αυτο-
 εκτίμηση... (Αργότερα, πολύ αργότερα, όταν
 συναντήθηκα για πρώτη φορά με Ευρωπαίους
 συναδέλφους μου, διαπίστωσα ότι το ίδιο πρό-
 βλημα αντιμετώπιζαν και αυτοί...)
 Τους έλεγα: θα γίνετε δημοσιογράφοι..., θα
 γίνετε reporters..., θα πάρετε συνέντευξη π.χ.
 από τον Αρχιφύλακα...
 Κάθε φορά η αντίδρασή τους μεγάλη...
 Με διάλογο τους έπειθα για κάποιο βήμα και
 συμφωνούσαν. Την επόμενη μέρα τους έβαζα
 τον πήχη πιο ψηλά...για να εισπράξω πάλι την
 αντίδρασή τους...
 Το πρώτο φύλλο της εφημερίδας τυπώθηκε...
 Όχι στο φωτοτυπικό... στο τυπογραφείο των
 Φυλακών Κορυδαλλού, με πρώτο θέμα: «Συνέ-
 ντευξη των μαθητών μας με τον Πρόεδρο της
 Δημοκρατίας».
 Καθώς ο πήχης ανέβαινε φτάσαμε στον Πρό-
 εδρο. Μετά τις πρώτες αντιδράσεις, τους συ-
 γκέντρωσα σε μία αίθουσα και τους είπα: τι
 θέλετε να ρωτήσετε τον Πρόεδρο της Δημο-
 κρατίας; φτιάξαμε τις ερωτήσεις, τις στείλαμε
 και ο Πρόεδρος, ο Κωστής Στεφανόπουλος,
 απάντησε...
 Τώρα πια δεν μπορούσαν να μου πουν... "αυτό
 δεν γίνεται"... "αυτό δεν είναι για μας..." είχαν
 την απάντηση μπροστά τους. Τυπωμένη.
 Αποτέλεσμα: το δεύτερο φύλο της εφημερί-

δας (και όλα τα υπόλοιπα) μεγάλωσε σε σχήμα
 και σελίδες για να χωρέσουν τα κείμενα των
 μαθητών μας.
 Τις δυσκολίες που σας περιέγραψα τις αντι-
 μετωπίσαμε σε όλα σχεδόν τα προαιρετικά
 προγράμματα τα πρώτα χρόνια λειτουργίας
 του Σχολείου. Φανταστείτε ένα πρόγραμμα
 εκμάθησης χορού, ή ένα θεατρικό έργο, που
 έπρεπε να εκθέσουν το ίδιο τους στο σώμα,
 όχι τη σκέψη τους. Κι όμως έγινε. Οι μαθητές
 μας, εμπιστεύτηκαν τους καθηγητές και τις κα-
 θηγήτριες τους και το αποτέλεσμα, τους έδω-
 σε θάρρος να συνεχίσουν.
 Δε θα ξεχάσω την πολύ καλή φίλη μου και
 συνάδελφο, τη Γιούλη Πεζοπούλου, φιλόλογο
 και ηθοποιό... Σκηνοθετούσε το θεατρικό που
 έγραφαν οι μαθητές μας, την εμπιστεύτηκαν
 και εξέθεσαν τους εαυτούς τους...
 Έχω πολλά χρόνια να ακούσω τη φράση...
 "αυτό δεν είναι για μας..."
 Περνώντας τα χρόνια, οι νέοι μαθητές έφτα-
 ναν στο σχολείο από το κελί τους, έτοιμοι.
 Τους είχαν ήδη ενημερώσει οι προηγούμενοι
 για τα προγράμματα που είχαν ήδη υλοποιη-
 θεί...
 Ήξεραν, πριν μας συναντήσουν, ότι γίνεται...
 ότι μπορούν...
 Όσο περιέγραφα τα παραπάνω, στο μυαλό
 μου φωτογραφίζονταν εικόνες από τα πάνω
 από 350 προγράμματα που έχουν υλοποιηθεί
 και τα οφέλη που μπορούν να προκύψουν για
 τους μαθητές μας από τις δράσεις αυτές τα
 οποία είναι λίγο δύσκολο να τα περιγράψω
 όλα. Τα περισσότερα οφέλη και κέρδη, εύκο-
 λα μπορείτε να τα φανταστείτε. Η Τέχνη δίνει
 άπειρες παιδαγωγικές λύσεις. Με σημαντικό-
 τερη την ενεργοποίηση μαθητών που είχαν πα-

ραιτηθεί.

Όμως, υπάρχει μία διάσταση που θα ήθελα να τη μοιραστώ μαζί σας.

Με τα προαιρετικά προγράμματα και τις δράσεις, καταφέραμε να κοιταχτούν στα μάτια οι πολλές εθνικότητες που υπάρχουν στη φυλακή, να έρθουν πιο κοντά, να δώσουμε ένα θανάσιμο πλήγμα στο ρατσισμό. Επιθυμώ να σας εξηγήσω πώς έγινε αυτό.

Στην αρχή κάθε σχολικής χρονιάς, ζητούσα από τους συναδέλφους και τις συναδέλφισσες να προτείνουν στο Σύλλογο μία δράση, ή ένα πρόγραμμα με θέμα την Τέχνη, τα κοινωνικά προβλήματα, θέματα που απασχολούν τους μαθητές μας, ή οτιδήποτε άλλο κρίνουν ότι θα τους ωφελούσε. Αφού αποφασίζαμε ποια από τα προτεινόμενα προγράμματα θα υλοποιηθούν, δημιουργούσαμε ένα μεγάλο powerpoint, που περιείχε 2 με 3 διαφάνειες από κάθε πρόγραμμα. Στη μεγάλη αίθουσα των εκδηλώσεων παρουσιάζαμε τις διαφάνειες, στο τέλος της οποίας ζητούσαμε από τους μαθητές να σημειώσουν, σε ειδικό έντυπο που είχαμε ετοιμάσει, σε ποιο πρόγραμμα θα ήθελαν να συμμετάσχουν. Η διαδικασία ήταν τέτοια που δεν επέτρεπε να συνεννοηθούν οι φίλοι μεταξύ τους. Έτσι στα έντυπα εμφανιζόταν η επιθυμία του μαθητή και όχι η επιθυμία της παρέας. Με αυτόν τον τρόπο, δημιουργούντο ομάδες διαφορετικές από ότι στη φυλακή. Ήταν οι ομάδες της καρδιάς τους. Αυτό που αγαπούσαν. Να σας δώσω ένα παράδειγμα. Σε όλους τους λαούς του κόσμου, σε κάποιους αρέσει η μουσική και σε άλλους δεν αρέσει. Όσοι επομένως δήλωναν το πρόγραμμα της μουσικής, ήταν γιατί τους άρεσε η μουσική. Έτσι βρέθηκαν ανάμεσα σε συμμαθητές τους

από διάφορες χώρες, με διαφορετικές κουλτούρες και νοοτροπίες που όμως τους άρεσε η μουσική. Σχημάτισαν μια ομάδα που συνεργάστηκε αρμονικά γιατί σε όλους άρεσε το αντικείμενό της.

Με αυτόν τον τρόπο κατάλαβαν ότι ο αλλοεθνής, ο αλλόθρησκος, γελάει για τους ίδιους λόγους που γελάει και αυτός και πονάει για τους ίδιους λόγους που πονάει και αυτός. Γνώρισαν τον άλλον, τον διαφορετικό, μέσα από κάτι που αγαπούσαν. Ήρθαν πιο κοντά και κατάλαβαν ότι ο ρατσισμός έχει τη γενεσιουργό αιτία του στο φόβο του αγνώστου. Έτσι μπόρεσαν να αναδειχτούν οι διαφορετικοί πολιτισμοί και να ανακατευτούν τα αρώματά τους, δίνοντας μία καλύτερη και ομορφότερη προοπτική του αύριο...

15. Ποιες συνεργασίες θεωρείτε ότι άφησαν ανεξίτηλο το στίγμα τους;

Οι συνεργασίες με πανεπιστήμια, πολιτιστικούς φορείς, ιδρύματα, καλλιτέχνες και οργανισμούς που προσέγγισαν το σχολείο με σεβασμό και συνέπεια.

Εκεί όπου υπήρξε εμπιστοσύνη και κοινό όραμα, υπήρξαν και πραγματικά αποτελέσματα για τα παιδιά...

... Και υπήρξαν πολλές συνεργασίες, μικρές ή μεγάλες, όλες με σπουδαίο αποτύπωμα.

Μερικές χαρακτηριστικές:

Δεν μπορώ να μην ξεχωρίσω την εμβληματική, 16ετή πλέον, συνεργασία με το μεταπτυχιακό της εγκληματολογίας του Παντείου Πανεπιστημίου. Μία συνεργασία που θεμελιώθηκε με την υπογραφή μνημονίου.

Ήταν μία ιδέα δική σας κυρία Ζαραφωνίτου, ως διευθύντρια του μεταπτυχιακού, η οποία ψήλωσε τους μαθητές μας πάνω από το μπόι τους, δημιουργώντας τους ανάστημα περίπου ίδιο με της υπόλοιπης κοινωνίας. Τα θέματα που αποφασίσαμε και αναπτύξαμε από κοινού, οι μαθητές μας και οι μεταπτυχιακοί φοιτητές σας, ήταν και είναι εξίσου σημαντικά. Θέματα όπως Εξαρτήσεις, Τέχνη, Ποινική Δικαιοσύνη, Εναλλακτικές Ποινές, Καλές Πρακτικές και τόσα άλλα.

Εύχομαι και ελπίζω να συνεχιστεί ο θεσμός, πλέον, της συνεργασίας μας, κάτι που έγινε και στην πρώτη απουσία μου μετά την αφυπηρέτησή μου. Ευχή μου, του χρόνου να βρίσκομαι, ακόμα και ως παρατηρητής, κοντά σας πάλι....

Επίσης, την πολύ καλή συνεργασία με το εργαστήριο ποινικών και εγκληματολογικών ερευνών της Νομικής σχολής του πανεπιστημίου Αθηνών, υπό τη δική σας διεύθυνση, κύριε Κουράκη, προκειμένου να δημιουργηθεί το βιβλίο με τίτλο "Πριν την αποφυλάκιση". Ένα βιβλίο που σκοπό είχε να βοηθήσει, όποιον επιθυμούσε να καθοδηγήσει, τον αποφυλακισμένο στα πρώτα βήματα της νέας κατάστασης της ζωής του. Ήταν μέρος ευρωπαϊκού προγράμματος και το σχολείο μας συμμετείχε ως εταίρος. Θυμάμαι, είχα ζητήσει από τον φίλο και συνάδελφο Γιάννη Παπαδημητρίου, υποδιευθυντή τότε του σχολείου και πολύτιμο συνεργάτη, να σχεδιάσει το πρόγραμμα έτσι ώστε να κατέληγε στη δημιουργία του βιβλίου. Η βοήθεια του εργαστηρίου σας υπήρξε ανεκτίμητη.

Μια μεγάλη και εμβληματική επίσης, συνεργασία του σχολείου μας είναι με τον

Κ.Ε.Λ.Δ. δηλαδή τον "Κύκλο Ελλήνων Λογοτεχνών Δικαστών". Σπουδαίοι Έλληνες Δικαστές και συγχρόνως Λογοτέχνες, θεσμοθέτησαν ετήσιο λογοτεχνικό διαγωνισμό για τους μαθητές μας, δίνοντας στην τελετή λήξης του σχολείου μας βραβεία για κάθε βαθμίδα χωριστά. Το θέμα του διαγωνισμού κάθε χρονιά το αποφασίζουμε από κοινού. Είναι εκπληκτικές στιγμές, οι ίδιοι οι δικαστές που τους δίκασαν, να τους βραβεύουν στην προσπάθεια τους για κάτι καλύτερο. Από όσο μπορώ να γνωρίζω στην Ευρώπη είναι μοναδικό. Ίσως σε ολόκληρο τον κόσμο. Δεν έχω όμως σχετική πληροφόρηση.

Η συνεργασία με την Ανωτάτη Σχολή Καλών Τεχνών έδωσε ισχυρό αποτύπωμα, όχι μόνο εκπαιδευτικό αλλά και πρακτικό. Είχε ως αποτέλεσμα να ζωγραφιστούν οι τοίχοι των προαυλίων της φυλακής, έργο έκτασης χιλίων τετραγωνικών περίπου, υπό την καθοδήγηση, μαθητών και φοιτητών, του ζωγράφου Γιάννη Σκάλτσα, καθηγητή της σχολής, ύστερα από ομόφωνη απόφαση του πρυτανικού συμβουλίου, ικανοποιώντας το αίτημά μου. Έργο που επιχορηγήθηκε από την αείμνηστη Αλίκη Γιωτοπούλου - Μαραγκοπούλου. Η δράση παραμένει ανεξίτηλα χαραγμένη στην μνήμη των προηγούμενων μαθητών μας και καθημερίζει καθημερινά τους τωρινούς...

Τη σπουδαία συνεργασία μας με την ενδυματολόγο και σκηνοθέτιδα Εύα Νάφτη και τον παραγωγό Κώστα Λαμπρόπουλο η οποία έγινε αφορμή, εκτός του εργαστηρίου της Εύας που λειτουργεί 5 χρόνια τώρα, για τη δημιουργία της "Αντιγόνης" του Σοφοκλή. Μιας ταινίας μικρού μήκους παραγωγής Κώστα Λαμπρόπουλου, σκηνοθεσία και κουστού-

μια Εύας Νάθena, μουσική Νίκου Καραδοσίδη, μουσικού του σχολείου μας, σκηνικά την ίδια τη φυλακή και πρωταγωνιστές τους μαθητές μας. Θα ήθελα να βλέπατε τη ζωντάνια, την αυτοπεποίθηση, την εμπιστοσύνη για ζωή, τα βλέμματα των μαθητών μας όταν προβλήθηκε για πρώτη φορά στο σχολείο μας η «Αντιγόνη».

Επίσης μία συνεργασία, που ίσως ξενίσει που την αναφέρω σε αυτήν την ερώτηση, είναι η συνεργασία του σχολείου μας με την εταιρεία "Γρηγόρης μικρογεύματα". Οι ίδιοι οι άνθρωποι που διευθύνουν την εταιρεία δε διαφημίζουν το γεγονός, αλλά εδώ και 12 χρόνια προσφέρει δωρεάν, σε όλους τους μαθητές μας, δεκατιανό. Επισιτιστική χορηγία; Εγώ την ονομάζω εκπαιδευτική. Γιατί βοηθά τους μαθητές μας να αντέξουν το βαρύ ωρολόγιο πρόγραμμα 6ωρα, 7ωρα και 8ωρα με την ενισχυτική διδασκαλία, πριν επιστρέψουν στο κελί τους, για φαγητό και κλείδωμα πόρτας. Σε ένα σχολείο που δεν μπορείς να πας στο κυλικείο, γιατί δεν υπάρχει, το δεκατιανό είναι ευλογία. Εκπαιδευτική ευλογία!

16. Ποιος ήταν ο ρόλος κάποιων εξωτερικών συνεργατών και φίλων των σχολείων του Ε.Σ.Κ.Ν. Αυλώνα;

Καθοριστικός. Έφεραν ιδέες, υλικά, χρόνο και κυρίως ανθρώπινη παρουσία. Έδειξαν στα παιδιά ότι η κοινωνία δεν τα έχει ξεχάσει. Αυτή η αίσθηση "κάποιος απ' έξω νοιάζεται" είναι και παιδαγωγικά ανεκτίμητη.

Και είναι πολλοί. Σε όλα τα επίπεδα. Συνεργάτες και φίλοι στα προγράμματα. Σας είπα, έχουν υλοποιηθεί περίπου 350 προγράμματα. Η παρότρυνσή μου στους συναδέλφους ήταν: "να γίνεται ό,τι πιο άρτιο και καλύτερο για το κάθε πρόγραμμα. Όποιος ή όποια νομίζετε ότι μπορεί να συμβάλει να τον ή την καλέσουμε". Επιπλέον τα τελευταία περίπου 10 χρόνια το 5% με 10% των προγραμμάτων, το οδηγούσαν εθελοντικά εξωτερικοί συνεργάτες και φίλοι του σχολείου, έχοντας φυσικά μεγάλη γνώση στο αντικείμενό τους. Και μάλιστα με δικά τους έξοδα, μεταφορικά ή άλλα.

Επίσης, συνεργάτες και φίλοι στις ανάγκες των μαθητών μας. Τις όποιες ανάγκες. Στον ρουχισμό, στα κλινοσκεπάσματα, στις τηλεκάρτες, παντού.

Εθελοντές, που είτε συντονίζονται από την υπεύθυνη του σώματος νεραϊδών του σχολείου τη Βίκυ Γκουρνέλου, είτε δρουν αυτοβούλως, ή ενισχύουν τις ΜΚΟ που αγκαλιάζουν στο σχολείο μας. Ελληνικές και ξένες. Μια στρατιά. Ένα είναι σίγουρο. Κανείς μαθητής μας και όχι μόνο, δεν κρύωσε τις παγωμένες νύχτες του χειμώνα.

Ιδιαίτερη μνεία θα ήθελα να κάνω στην ομάδα του Πατέρα Μάρκου. Χρόνια ολόκληρα, κάθε Τετάρτη, βρίσκονταν και βρίσκονται δίπλα στο

σχολείο μας, βοηθώντας με κάθε τρόπο τους μαθητές μας.

Όλες και όλους τους εξωτερικούς συνεργάτες και φίλους του σχολείου τους/τις αγαπώ το ίδιο όπως αγαπώ τους/τις συναδέλφους μου, παλιούς και νέους, που υπηρετήσαμε με το ίδιο όραμα στο σχολείο...

17. Πώς ξεκίνησε η θεσμοθέτηση βραβείων για τους μαθητές των σχολείων του Ε.Σ.Κ.Ν. Αυλώνα, ποια η σημασία τους;

Ξεκίνησαν από την αείμνηστη Αλίκη Γιωτόπουλου - Μαραγκοπούλου. Την "Αλίκη μας" όπως την έλεγαν οι μαθητές μας. (Εννοείται, υποθέτω, τα βραβεία που δίνουμε στο τέλος της σχολικής χρονιάς, στην τελετή λήξης).

Θυμάμαι, την πρωτογνώρισα σε ένα διάδρομο της φυλακής του Αυλώνα την άνοιξη του 2007. Ήταν μαζί με την αδελφή της την Έλλη Γιωτοπούλου - Σισιλιάνου.

Βρίσκονταν στη φυλακή για τον ετήσιο έλεγχο, προκειμένου να συντάξουν την έκθεση για το Συμβούλιο της Ευρώπης, ένα από τα καθήκοντα του "Ιδρύματος Μαραγκοπούλου για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου", στο οποίο η Αλίκη ήταν πρόεδρος.

Με κάλεσαν στο σπίτι τους. Εκεί, αφού συζητήσαμε τα πάντα για τη φυλακή και το σχολείο η Αλίκη μου εκμυστηρεύτηκε ότι θέλει να κάνει κάτι για αυτά τα παιδιά. Να θεσμοθετήσει κάποιο βραβείο. Της εξήγησα ότι το σχολείο, μέσω του υπουργείου, έχει θεσμοθετημένα βραβεία που δίνει κάθε 28η Οκτωβρίου, με βάση τη βαθμολογία και μόνο και καλό θα ήταν να βρούμε και άλλα κριτήρια. Συμφώνη-

σαν μαζί μου και οι δύο. Έτσι, αποφασίστηκε εκείνη την ημέρα, να θεσμοθετηθούν από το ίδρυμα τρία βραβεία για κάθε βαθμίδα εκπαίδευσης, στη μνήμη του γιου της Νικόλαου, με γνώμονα το τριπλό κριτήριο: βαθμολογία - παρουσία - συμπεριφορά.

Τα χρήματα που συνόδευαν τα βραβεία δεν επιβάρυναν το ίδρυμα αλλά τον προσωπικό της λογαριασμό. Αργότερα, στη διαθήκη της φρόντισε κατάλληλα το θέμα. Τα βραβεία ενίσχυσαν την εκπαιδευτική μας δράση και έδωσαν επιπλέον κίνητρο στα παιδιά, ηθικό και υλικό.

Στα επόμενα χρόνια το παράδειγμα της Αλίκης και του ΙΜΔΑ, το ακολούθησαν και άλλοι φορείς, οι οποίοι ενίσχυσαν με τον κύρος τους την προσπάθεια, όπως, η "Ελληνική Εταιρεία Εγκληματολογίας", η "Επάνοδος", η οικογένεια του πατέρα Μάρκου στη μνήμη του, οι εκδόσεις "Αύρα" και η συγγραφέας του βιβλίου "Ωρα μηδέν" Αιμιλία Πλατή και ο σύλλογος "Προοπτική για όλους".

Η σημασία των βραβείων ήταν και είναι πολύ σημαντική. Οι φορείς που τα θεσμοθέτησαν έστησαν μία ομπρέλα εκπαιδευτικής προστασίας στο έργο μας. Στους μαθητές μας έστειλαν το μήνυμα:

"Σε βλέπουμε. Προσπάθησες. Αξίζεις".

Για πολλά παιδιά ήταν η πρώτη φορά που κάποιος αναγνώριζε επίσημα και δημόσια τον κόπο τους και την προσπάθειά τους.

18. Υπάρχει κάτι που θα θέλατε να είχατε κάνει ή να το δείτε να γίνεται από τους συνεχιστές σας, τώρα που αφυπηρητήσατε;

Αυτό που διακαώς θα ήθελα να είχα κάνει ή τουλάχιστον να είχα συμβάλει είναι το ανοκλήρωτο μέρος του οράματος που σας μίλησα ήδη, νομίζω στη δεύτερη ερώτηση. Να γίνουν όλες οι φυλακές από εκπαιδευτικής άποψης σαν τη φυλακή του Αυλώνα. Δηλαδή, να αποκτήσουν όλες τις βαθμίδες εκπαίδευσης και η κάθε μία να έχει τη δυνατότητα να ικανοποιεί όλες τις αιτήσεις που δέχεται από τους κρατούμενους ή τις κρατούμενες. Γιατί η εκπαίδευση κάθε ανθρώπου, που το επιθυμεί, είναι δικαίωμα που δεν αφαιρέθηκε με τον εγκλεισμό και η πολιτεία έχει υποχρέωση να το παρέχει. Με χαρά διαπιστώνω ότι γίνονται προσπάθειες προς αυτή την κατεύθυνση και δηλώνω, άλλη μία φορά, ότι είμαι στη διάθεση της πολιτικής ηγεσίας προς ενίσχυση του σκοπού αυτού.

Τώρα, ως προς τους συνεχιστές μου στη φυλακή του Αυλώνα, θα ήθελα να διατηρήσουν την ψυχή του σχολείου. Να μη χαθεί ο παιδαγωγικός πυρήνας μέσα στη διαχείριση. Να ενισχυθεί η θεσμική στήριξη. Να υπάρξει συνέχεια, εξέλιξη και σταθερότητα. Το σχολείο της φυλακής δεν πρέπει να εξαρτάται από πρόσωπα αλλά να αποτελεί θεσμική δέσμευση και τα πρόσωπα να καταθέτουν ψυχή.

Με χαρά και ικανοποίηση παρατηρώ ότι, μέχρι τώρα, το σχολείο λειτουργεί με όλες του τις δυνάμεις, υπό την καθοδήγηση της διαδόχου μου και για χρόνια συνοδοιπόρου, της Αναστασίας Πέππα, επικουρούμενη από την έμπειρη ομάδα που πολλά χρόνια αγωνιζόμαστε, την Αλεξάνδρα Τυράσκη, τη Σοφία Σαμαρά, τη Μαριλένα Πετρογιάννη, τη Μαρία Χαρμπί, το Νίκο Καραδοσίδα και μια ομάδα σαράντα περίπου νεότερων συναδέλφων με ψυχή και όρεξη που

αποδεικνύουν καθημερινά ότι βρίσκονται εκεί προκειμένου να προσφέρουν με παιδαγωγική αρτιότητα και ευαισθησία τις υπηρεσίες τους στα παιδιά που όλοι μας, κοινωνία και πολιτεία, δεν προλάβαμε όταν έπρεπε...

19. Έχετε δεχθεί μεγάλη αναγνώριση, επίσημα και ανεπίσημα. Έχετε τιμηθεί με το βραβείο της Ακαδημίας Αθηνών και είστε ο πιο αναγνωρισμένος "δάσκαλος της φυλακής" στην Ελλάδα, πώς αισθάνεστε;

Ευγνωμοσύνη, αλλά και αίσθημα ευθύνης. Η αναγνώριση δεν αφορά μόνο σε εμένα. Ανήκει στα παιδιά και στους ανθρώπους που εργάστηκαν μαζί μου. Εγώ υπήρξα συντονιστής μιας συλλογικής προσπάθειας.

20. Η οικογένειά σας τι ρόλο διαδραμάτισε στην πορεία σας αυτή;

Καθοριστικό. Η απασχόλησή μου στην εκπαίδευση στη φυλακή, εκτός από την γοητεία που μου προσέφερε, προσέθεσε μεγάλη ψυχική φθορά. Χωρίς την κατανόηση, τη στήριξη και την υπομονή της οικογένειάς μου δεν θα είχα αντέξει. Η οικογένεια είναι ο σιωπηλός συνοδοιπόρος κάθε εκπαιδευτικού.

21. Υπήρξατε για μία θητεία μέλος του ΔΣ του ΝΠΙΔ "Επάνοδος" για την Κοινωνική Επανάσταση των αποφυλακισμένων. Πόσο σημαντική μπορεί να είναι η εκπαίδευση στην κατεύθυνση αυτή; Πώς κρίνετε την κατάσταση στην Ελλάδα;

Η εκπαίδευση είναι κλειδί για την επανένταξη. Χωρίς αυτήν, η κοινωνική επάνοδος μένει σύνθημα. Στην Ελλάδα έχουν γίνει βήματα, αλλά χρειάζεται σταθερή, συνεκτική πολιτική και όχι αποσπασματικές παρεμβάσεις.

Αν το παιδί, αλλά και κάθε ενήλικας, δε βρει στήριξη μετά την αποφυλάκιση, κινδυνεύει να επιστρέψει εκεί από όπου προσπάθησε να φύγει.

Γιατί, μόνο η εκπαίδευση δεν είναι αρκετή. Χρειάζεται πολλαπλή και πολυδιάστατη παρέμβαση.

Η "Επάνοδος", όλα αυτά τα χρόνια, κάνει μία πολύ σοβαρή και αξιόλογη δουλειά, παρά τα ομολογουμένως, πενιχρά μέσα που διαθέτει.

Θυμάμαι τον αγώνα σας, κυρία Ζαραφωνίτου, ως πρόεδρος του ΔΣ της "Επανάδο" όταν υπηρέτησα ως μέλος του ΔΣ. Ένας αγώνας που καθρέφτιζε την αγωνία όλου του ΔΣ για στήριξη αυτών των ευάλωτων μελών της κοινωνίας.

Θυμάμαι τα σχέδια για επέκταση της "Επανάδο" σε όλη την Ελλάδα δημιουργώντας παραρτήματα. Σχέδια εμπνευσμένα, σωστά και απαραίτητα, τα οποία υποστηρίζατε με όλες σας τις δυνάμεις που όμως απαιτούν μεγαλύτερο οικονομικό προϋπολογισμό προκειμένου να υλοποιηθούν, κάτι που δεν υπήρχε.

Γιατί, πώς να βοηθήσεις έναν αποφυλακισμένο που ζει π.χ. στην Κομοτηνή ή στην Κρήτη ή στα Γιάννενα, όταν τα γραφεία, η στελέχωση, ο εξοπλισμός βρίσκονται στο κέντρο της Αθήνας;

Πρόσφατα, ενημερώθηκα ότι δημιουργήθηκε παράρτημα της "Επανάδο" στο Βόλο.

Είναι ένα σημαντικό βήμα.

Πόσο όμως απέχουμε ακόμα, από την ουσια-

στική κάλυψη όλου του Ελληνικού χώρου;

Είναι η ίδια βασανιστική σκέψη, που έχω, με την δημιουργία σχολικών μονάδων σε όλες τις φυλακές, που ανέφερα προηγουμένως.

Εν κατακλείδι, η εκπαίδευση στη φυλακή, είναι πολύ σημαντικός παράγοντας για την επανένταξη, όμως αν η πολιτεία μαζί με την κοινωνία, δεν εξασφαλίσει ταυτόχρονα στέγη, φαγητό και τελικά εργασία στον αποφυλακισμένο, τότε κινδυνεύει, κι αυτός κι εμείς, να τα εξασφαλίσει από τους λάθρους ανθρώπους και να διαιωνίζουμε αυτό που εσείς οι εγκληματολόγοι αποκαλείτε "περιστρεφόμενη πόρτα", δηλαδή, από την κοινωνία ξανά στη φυλακή και αντίστροφα.

22. Ποιο "επίτευγμά" σας είναι αυτό για το οποίο νιώθετε υπερήφανος;

Δεν είναι ένα, είναι περισσότερα, που στη σκέψη τους με γεμίζουν γαλήνη, πληρότητα, χαρά και δύναμη να συνεχίσω.

Από μικρό παιδί, αντλούσα κουράγιο και δύναμη από τις προηγούμενες "επιτυχίες" μου...

Αυθόρμητα θα μπορούσα να σας πω πως είναι το γεγονός ότι, παιδιά που είχαν απορριφθεί από το σχολείο τους, μέσα στη φυλακή δημιούργησαν, μορφώθηκαν και ξαναβρήκαν αξιοπρέπεια. Αυτό δεν αποτυπώνεται σε αριθμούς ή στατιστικές. Είναι ανθρώπινη μεταμόρφωση. Φανταστείτε, υπάρχουν μαθητές που φοίτησαν στο σχολείο μας, απέκτησαν απολυτήριο και πέρασαν στο Πανεπιστήμιο, ακριβώς επειδή βρέθηκαν στη φυλακή. Σχήμα οξύμωρο και γροθιά στο στομάχι για όλους μας, γιατί δεν μπορέσαμε να τους δημιουργήσουμε τις προ-

υποθέσεις να το κάνουν πριν τη φυλακή, όμως είναι πραγματικότητα...

Από την άλλη, οι 45 μαθητές μας που εισήχθησαν μέχρι σήμερα στα Ελληνικά Πανεπιστήμια, ή, το νομοσχέδιο για την Εκπαίδευση στη φυλακή που εισηγήθηκα στο συνέδριο του Βόλου το 2016 και έγινε νόμος το 2018 με τροποποίηση το 2020, ή, η καλωδιακή τηλεόραση που δημιουργήσαμε στην περίοδο της πανδημίας και τόσα άλλα, θα μπορούσαν να είναι "επιτεύγματα" που αισθάνομαι περήφανος...

Όμως, αν πρέπει να διαλέξω ένα "επίτευγμα" για το οποίο νιώθω περισσότερο υπερήφανος, αυτό θα ήταν το γεγονός ότι σε όλη μου την πορεία στο σχολείο της φυλακής του Αυλώνα ΔΕΝ απέρριψα αίτηση μαθητή για να φοιτήσει στο σχολείο μας. Όλες έγιναν δεκτές. Με οποιοδήποτε κόστος. Με οποιαδήποτε σύγκρουση.

Είχα πάντα την εξής σκέψη στο μυαλό μου: Αν δεν υπάρχει χώρος ή εκπαιδευτικός για να του κάνει μάθημα, δεν είναι πρόβλημα του ανθρώπου που κάνει την αίτηση. Είναι δικό μου πρόβλημα. Εγώ έπρεπε να βρω λύσεις και για την κτιριακή υποδομή και για τη στελέχωση του σχολείου.

Και το πρόβλημά μου γινόταν πρόβλημα των ανωτέρων μου. Με ό,τι σημαίνει αυτό. Έτσι μεγάλωσε το σχολείο. Εδώ και μερικά χρόνια πια, το 85 με 95% των τροφίμων του καταστήματος είναι μαθητές μας.

Το αντίστοιχο πανελλαδικό ποσοστό συμπεριλαμβανομένου του Αυλώνα είναι 8 με 12%. Να γιατί σας λέω ότι το όραμά μου δεν έχει ακόμη ολοκληρωθεί...

3

23. Αν δίνετε μία συμβουλή στους νεότερους, ποια θα ήταν αυτή;

Δύσκολη ερώτηση.

Δεν μου αρέσουν οι συμβουλές, εκτός από τις απλές, πρακτικές, που λόγω της εμπειρίας, προστατεύουν από κακοτοπιές.

³ Το πορτραίτο αυτό φιλοτεχνήθηκε από μαθητή του στο ΕΣΚΝΑ

Το έχω παρατηρήσει και στους μαθητές μας. Μεγαλύτερη απήχηση είχε και έχει το παράδειγμα που τους προσφέραμε, παρατηρώντας μας, από δέκα χιλιάδες λέξεις...

Ίσως για αυτό το λόγο, τους τελευταίους μήνες, η σκέψη μου έχει καμφθεί στην προτροπή φίλων, ότι η πορεία μου θα ήταν χρήσιμο να καταγραφεί σε βιβλίο ώστε οι συνεχιστές μου, οι νεότεροι συνάδελφοί να πειστούν στο γεγονός: "...και όμως γίνεται..." να δουν το "πώς" και να αποφασίσουν μόνοι τους...

Μέχρι τότε, θα τους έλεγα να κοιτάζουν πρώτα τον άνθρωπο και μετά το ρόλο. Να μη φοβούνται τις δύσκολες διαδρομές. Να επιλέγουν το καλύτερο για τους μαθητές τους. Να ρίχνουν σπόρους, ακόμα και αν δεν ξέρουν αν και πότε θα φυτρώσουν.

Άλλωστε, όπως τονίζει ο δάσκαλός μας, ο Πάολο Φρέιρε

"η Παιδαγωγική είναι πράξη ελπίδας"...

ΠΡΩΤΟΣ ΦΑΚΕΛΟΣ
ΑΦΙΕΡΩΜΑ
Η ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ ΕΝΤΟΣ ΤΩΝ
ΕΛΛΗΝΙΚΩΝ
ΣΩΦΡΟΝΙΣΤΙΚΩΝ
ΚΑΤΑΣΤΗΜΑΤΩΝ
ΕΙΣΑΓΩΓΙΚΟ
ΣΗΜΕΙΩΜΑ

Αλέξανδρος Αρφαράς,
Δρ Εγκληματολογίας Παντείου
Πανεπιστημίου, Κοινωνιολόγος,
Επιστημονικός Σύμβουλος Υφυπουργού
Προστασίας του Πολίτη

Το Α' μέρος του 18ου τεύχους του Ενημερωτικού Δελτίου της Ελληνικής Εταιρείας Εγκληματολογίας είναι αφιερωμένο στην εκπαίδευση εντός των Σωφρονιστικών Καταστημάτων, προσεγγίζοντας το ζήτημα μέσα από ποικίλες και συχνά συμπληρωματικές οπτικές. Τα άρθρα του αφιερώματος επιχειρούν να φωτίσουν το ρόλο και τη λειτουργία του σχολείου «εντός των τειχών», αναδεικνύοντας κρίσιμα θεωρητικά και πρακτικά ερωτήματα.

Πώς λειτουργεί το σχολείο μέσα στη φυλακή; Αποτελεί έναν «πολιτισμικό αναμεταδότη» στο πλαίσιο των κοινωνικών σχέ-

σεων εξουσίας, όπως υποστήριζε ο Basil Bernstein; Λειτουργεί ως μηχανισμός αναπαραγωγής των κοινωνικών ανισοτήτων ή μπορεί να καταστεί παράγοντας κοινωνικής αλλαγής, όπως θα έθετε το ερώτημα ο Pierre Bourdieu; Είναι δυνατόν να ανατραπεί η άνιση κατανομή του μορφωτικού κεφαλαίου της κοινωνίας μέσω της οργανωμένης εκπαιδευτικής παρέμβασης σε ένα περιβάλλον εγκλεισμού;

Παράλληλα, τίθεται το ερώτημα κατά πόσο η εκπαιδευτική διαδικασία διαφοροποιείται ουσιαστικά εντός των Σωφρονιστικών Καταστημάτων σε σύγκριση με την εκπαίδευση στην «ανοιχτή» κοινωνία. Η ιδιαιτερότητα του πλαισίου, οι περιορισμοί του εγκλεισμού, αλλά και οι ιδιαίτερες ανάγκες των εκπαιδευομένων διαμορφώνουν ένα διαφορετικό εκπαιδευτικό περιβάλλον.

Η εκπαίδευση στα Σωφρονιστικά Καταστήματα αποτελεί αδιαμφησβήτητα όχι μόνο το πρώτο βήμα για την κοινωνική επανένταξη αλλά και την προϋπόθεση για την εύρυθμη λειτουργία τους, καθώς μέσα από τις εκπαιδευτικές διαδικασίες περιορίζονται οι έκνομες ενέργειες των κρατούμενων και ενισχύεται το κλίμα ασφάλειας και συνεργασίας. Παράλληλα, η φυλακή συχνά παρέχει στους κρατούμενους, ιδίως σε όσους ανήκουν σε ευάλωτες κοινωνικές ομάδες, εκπαιδευτικές ευκαιρίες που δεν είχαν στη διάρκεια της ζωής τους στην κοινότητα, επιτρέποντάς τους να ολοκληρώσουν βασικούς κύκλους εκπαίδευσης. Ο κρατούμενος μέσα από την συμμετοχή του στην εκπαίδευση αποκτά μια θετική ταυτότητα, την ταυτότητα του μαθητή, μέσα από την οποία όχι μόνο

διαφοροποιεί τη συμπεριφορά του εντός της φυλακής αλλά ταυτόχρονα μετασηματίζει και την εικόνα που διαμορφώνουν οι άλλοι για αυτόν, υπό το πρίσμα της βασικής παραδοχής ότι ο κρατούμενος εισέρχεται στη φυλακή επειδή έχει ήδη τιμωρηθεί και όχι για να τιμωρηθεί. Επομένως, δεν πρέπει να στερείται κανένα άλλο κατοχυρωμένο δικαίωμα πέραν της ελευθερίας του.

Το κεντρικό συμπέρασμα που αναδύεται από τα άρθρα του αφιερώματος είναι ότι, μέσα από στοχευμένες εκπαιδευτικές παρεμβάσεις, η κράτηση μπορεί να μετατραπεί σε μια ουσιαστική διαδικασία επανακοινωνικοποίησης, ψυχικής ενδυνάμωσης και προετοιμασίας για μια ομαλή και βιώσιμη επανένταξη στην κοινωνία.

Το άρθρο της Καθηγήτριας **Χριστίνας Ζαραφωνίτου** αναδεικνύει τη σημασία της εκπαίδευσης σε σωφρονιστικό περιβάλλον καθώς αποτελεί βασικό συντελεστή κάθε δράσης, πρωτοβουλίας, προγράμματος, πολιτικής που στοχεύει στην ομαλότερη και αποτελεσματικότερη επανένταξη των αποφυλακισμένων. Κατοχυρώνεται θεσμικά και αντανακλά ένα θεμελιώδες ανθρώπινο δικαίωμα, δεδομένου ότι η παιδεία είναι ο πυλώνας όχι μόνο της κοινωνικής επανένταξης αλλά ευρύτερα της ατομικής ύπαρξης και της κοινωνικής συνοχής. Ειδικότερα, στο άρθρο μετά τη συνοπτική αναφορά σε διεθνή και εθνικά κείμενα τα οποία κατοχυρώνουν το δικαίωμα στην εκπαίδευση, παρουσιάζεται η επιτυχημένη συνεργασία του Προγράμματος Μεταπτυχιακών Σπουδών Εγκληματολογίας του Παντείου Πανεπιστημίου και των εκπαιδευτικών

δομών του Ειδικού Σωφρονιστικού Καταστήματος Νέων Αυλώνα. Από το 2010 έως και σήμερα στο πλαίσιο του μαθήματος της κας Ζαραφωνίτου, με τίτλο «Πόλη και Εγκληματικότητα, Αίσθημα Ανασφάλειας και Τιμωρητικότητα», διεξάγεται ένα κοινό μάθημα μεταξύ των μαθητών του Γυμνασίου-Λυκείου του Καταστήματος και των μεταπτυχιακών φοιτητών Εγκληματολογίας, το οποίο στην συνέχεια εμπλουτίστηκε και με ένα κοινό εργαστήριο ζωγραφικής. Οι θεματικές αυτών των μαθημάτων αποτελούν προϊόν συμφωνίας μεταξύ των διδασκόντων του Ε.Σ.Κ.Ν.Α. και της διδάσκουσας του ως άνω μεταπτυχιακού μαθήματος. Τα έργα ζωγραφικής έχουν εκτεθεί σε πολλές εκδηλώσεις και εκθέσεις των σχολείων του Ε.Σ.Κ.Ν.Α.

Στη συνέχεια η Δρ **Πιέρα Λευθεριώτου** στο άρθρο της με τίτλο «Δεύτερη ευκαιρία στην εκπαίδευση και (;) στη ζωή: Σχολεία Δεύτερης Ευκαιρίας σε ελληνικά Σωφρονιστικά Καταστήματα» μετά την ιστορική αναδρομή για την υλοποίηση των εκπαιδευτικών προγραμμάτων στα Σωφρονιστικά Καταστήματα από τη δεκαετία του 1980, εστιάζει στη λειτουργία των Σχολείων Δεύτερης Ευκαιρίας στη χώρα μας. Τα Σχολεία Δεύτερης Ευκαιρίας ξεκίνησαν τη λειτουργία τους στην Ελλάδα το 1997 και το πρώτο ΣΔΕ σε φυλακή δημιουργήθηκε το 2004 στο Σωφρονιστικό Κατάστημα Λάρισας. Η συγγραφέας τονίζει ότι τα ΣΔΕ στις φυλακές αποτελούν θεσμική καινοτομία για το ελληνικό εκπαιδευτικό σύστημα και εργαλείο εκπαιδευτικής πολιτικής για την καταπολέμηση του κοινωνικού αποκλεισμού. Το ευέλικτο πρόγραμμα σπουδών

τους, που διαμορφώνεται με βάση τις ανάγκες των εκπαιδευομένων - κρατούμενων και η υιοθέτηση βιωματικών και συμμετοχικών μεθόδων διδασκαλίας, οι οποίες συνάδουν με τις αρχές της εκπαίδευσης ενηλίκων, τα διαφοροποιούν από άλλες δομές του τυπικού εκπαιδευτικού συστήματος. Τέλος, η συγγραφέας επισημαίνει την αναγκαιότητα αδιάλειπτης στήριξης και χρηματοδότησης από την Πολιτεία, ώστε με τον κατάλληλο σχεδιασμό και την ενδεδειγμένη οργάνωση της λειτουργίας τους να διατηρηθεί ο καινотόμος χαρακτήρας τους, και να συνεχίσουν να προσφέρουν τη σημαντική «δεύτερη ευκαιρία» στους κρατούμενους που την έχουν ανάγκη.

Ο **Γεώργιος Τράντας** στη μελέτη του εξετάζει την κατάσταση των δομών εκπαίδευσης και κατάρτισης στα Σωφρονιστικά Καταστήματα της Ελλάδας, με βάση έρευνα που διενεργήθηκε από το ελληνικό branch της EPEA στους διευθυντές των δομών εκπαίδευσης και κατάρτισης. Τα ευρήματα της μελέτης αναδεικνύουν μία σύνθετη πραγματικότητα: ενώ η πλειονότητα των ΣΩΦΡΟΝΙΣΤΙΚΩΝ ΚΑΤΑΣΤΗΜΑΤΩΝ (78,9%) διαθέτει έστω και μία εκπαιδευτική δομή, παρατηρείται έντονη διαφοροποίηση μεταξύ τους όσον αφορά την πρόσβαση στην εκπαίδευση, τη διαχείριση των εκπαιδευτικών αναγκών, και τις συνθήκες λειτουργίας των εκπαιδευτικών προγραμμάτων. Η έρευνα καταγράφει ασάφειες στη διαδικασία επιλογής μαθητών, συχνές διακοπές φοίτησης λόγω μεταγωγών, και σημαντικές ανισότητες στην εφαρμογή ευεργετικών μέτρων. Τα αποτελέσματα τεκμη-

ριώνουν την ανάγκη για ενιαία πολιτική και πρότυπα λειτουργίας που θα διασφαλίζουν την ίση πρόσβαση στο δικαίωμα της εκπαίδευσης για όλους τους κρατούμενους, ανεξαρτήτως του καταστήματος κράτησής τους.

Η **Αναστασία Πέππα** παρουσιάζει το εκπαιδευτικό έργο στα σχολεία της φυλακής του Αυλώνα τονίζοντας τη θεμελιώδη παραδοχή ότι η στέρηση της ελευθερίας δεν συνεπάγεται τη στέρηση των υπόλοιπων ατομικών και κοινωνικών δικαιωμάτων. Οι μαθητές των σχολικών μονάδων του Αυλώνα είναι νεαροί κρατούμενοι με έντονη πολυπολιτισμικότητα και μεγάλη ανομοιογένεια ως προς τη γλώσσα, το μορφωτικό υπόβαθρο, τις σχολικές εμπειρίες και τα προσωπικά βιώματα, γεγονός το οποίο καθιστά την εκπαιδευτική διαδικασία ιδιαίτερα δύσκολη. Πολλοί μαθητές έχουν μακροχρόνια αποχή από το σχολικό περιβάλλον, χαμηλή αυτοεκτίμηση, ψυχική ευαλωτότητα ή περιορισμένη γνώση της ελληνικής γλώσσας. Οι συνθήκες αυτές καθιστούν αναγκαία την εφαρμογή διαφοροποιημένης διδασκαλίας, ενεργητικών και βιωματικών μεθόδων μάθησης, ενισχυτικής διδασκαλίας και σταθερής παιδαγωγικής παρουσίας. Το παράδειγμα των σχολικών μονάδων του Ε.Σ.Κ.Ν. Αυλώνα αναδεικνύει τον ρόλο της εκπαίδευσης ως ουσιαστικού πυλώνα ενός ανθρωποκεντρικού σωφρονιστικού συστήματος, ικανού να δημιουργεί πραγματικές προϋποθέσεις προσωπικής μεταμόρφωσης και κοινωνικής επανένταξης.

Ο **Νικόλαος Αρμένης** στο άρθρο του εξετάζει τον ρόλο της εκπαίδευσης στις γυναί-

κείες φυλακές στο πλαίσιο της σύγχρονης σωφρονιστικής πολιτικής, αναδεικνύοντάς την ως βασικό παράγοντα κοινωνικής επανένταξης. Εστιάζει στις ιδιαίτερες κοινωνικές και έμφυλες συνθήκες που χαρακτηρίζουν τον γυναικείο εγκλεισμό, καθώς και στις ανισότητες που προϋπάρχουν της κράτησης και επηρεάζουν τη συμμετοχή των κρατουμένων στην εκπαιδευτική διαδικασία. Ειδικότερα, παρουσιάζει τη λειτουργία των εκπαιδευτικών δομών στο Σωφρονιστικό Κατάστημα Γυναικών Ελεώνα, τις παρεχόμενες εκπαιδευτικές και πολιτιστικές δράσεις, καθώς και τις οργανωτικές και θεσμικές προκλήσεις που αντιμετωπίζουν. Μέσα από εμπειρικές παρατηρήσεις, το άρθρο αναδεικνύει τη συμβολή της εκπαίδευσης στην ενδυνάμωση της ταυτότητας των κρατουμένων, στη διαχείριση της εμπειρίας του εγκλεισμού και στη μείωση του κινδύνου υποτροπής, υπογραμμίζοντας την ανάγκη θεσμικής αναγνώρισης της εκπαιδευτικής λειτουργίας ως αναπόσπαστου μέρους του σωφρονιστικού συστήματος.

Η **Μαριάννα Δουλγερίδου** στο άρθρο της δεν αποσκοπεί στην παρουσίαση μιας αυστηρά ποσοτικής ή θεωρητικής μελέτης περί της εκπαίδευσης στο σωφρονιστικό περιβάλλον, αλλά στη συνολική και περιγραφική αποτύπωση μιας εκπαιδευτικής εμπειρίας όπως αυτή διαμορφώθηκε στην πράξη. Ειδικότερα, παρουσιάζει τη λειτουργία, τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά και τη βιωσιμότητα της Δημόσιας Σχολής Ανώτερης Επαγγελματικής Κατάρτισης Κασσάνδρας, η οποία λειτουργεί εντός του Αγροτικού Σωφρονιστικού Καταστήματος Κασσάνδρας. Η Σ.Α.Ε.Κ.

Κασσάνδρας συνιστά έως σήμερα τη μοναδική μεταδευτεροβάθμια δομή επαγγελματικής κατάρτισης σε αγροτική φυλακή στην Ελλάδα. Μέσα από την οργανική σύνδεση της κατάρτισης με τους παραγωγικούς τομείς της φυλακής, την ενεργό εμπλοκή των σωφρονιστικών υπαλλήλων και τη διάχυση της γνώσης στο σύνολο της σωφρονιστικής κοινότητας, αναδεικνύεται ένα βιώσιμο και κοινωνικά αποτελεσματικό μοντέλο εκπαίδευσης. Το άρθρο τεκμηριώνει ότι η ΣΑΕΚ Κασσάνδρας μπορεί να αποτελέσει πρότυπο για την ανάπτυξη αντίστοιχων δομών όχι μόνο στα Αγροτικά Σωφρονιστικά Καταστήματα, αλλά στο σύνολο των Σωφρονιστικών Καταστημάτων της χώρας.

Η **Δήμητρα Μπουσίου** προσεγγίζει την εκπαίδευση στη φυλακή ως θεσμικό δικαίωμα και ταυτόχρονα ως πρακτική που διαμορφώνεται μέσα στις συνθήκες του εγκλεισμού. Με αφετηρία το διεθνές και εθνικό κανονιστικό πλαίσιο, αναδεικνύει η μετατόπιση της εκπαίδευσης από μέσο αναμόρφωσης σε έκφανση της ανθρώπινης αξιοπρέπειας. Μέσα από τη μελέτη περίπτωσης ενός περιφερειακού ΣΩΦΡΟΝΙΣΤΙΚΟΥ ΚΑΤΑΣΤΗΜΑΤΟΣ και την αξιοποίηση υλικού συμμετοχικής έρευνας με κρατουμένους, η συγγραφέας αναδεικνύει τη σύνδεση της εκπαίδευσης με τη γλώσσα, τον πολιτισμό και τη συλλογική δράση και τονίζει τους τρόπους με τους οποίους μπορεί να λειτουργήσει ως πεδίο ενεργοποίησης, μετασχηματισμού στάσεων και συμπεριφορών και επανασύνδεσης με τον κοινωνικό κόσμο. Υποστηρίζει εύστοχα, ότι η ουσιαστική σημασία της εκπαίδευσης

στη φυλακή δεν βρίσκεται απλώς στην παροχή μαθημάτων, αλλά στη δυνατότητά της να μετατρέπει τον σωφρονιστικό χρόνο σε χρόνο μάθησης, σχέσης και κοινωνικής προοπτικής.

Η **Μαρούσα Απειρανθίτου** περιγράφει τις δημιουργικές δράσεις εκπαιδευτικού χαρακτήρα οι οποίες υλοποιούνται στο Ε.Σ.Κ.Ν. Αυλώνα. Οι νεαροί κρατούμενοι του Ε.Σ.Κ.Ν. Αυλώνα, εκτός από τη δυνατότητα συνέχισης ή έναρξης φοίτησης στις σχολικές μονάδες του καταστήματος, δύνανται να συμμετέχουν σε εκπαιδευτικές, με την ευρεία έννοια, δράσεις που οργανώνει και υλοποιεί το επιστημονικό προσωπικό σε συνεργασία με αρμόδιους φορείς, με σκοπό τη βελτίωση των δεξιοτήτων τους, τη δημιουργική αξιοποίηση του χρόνου εγκλεισμού και την προετοιμασία της κοινωνικής τους ένταξης μετά την αποφυλάκιση. Εκτιμά ότι οι δημιουργικές δράσεις προσδίδουν σε κάθε συμμετέχοντα κρατούμενο τη θετική ταυτότητα του μαθητή/ εκπαιδευόμενου/ καταρτιζόμενου, συμβάλλοντας επιπλέον στον εξανθρωπισμό της ιδρυματικής καθημερινότητας. Ο σχεδιασμός των δράσεων θα πρέπει να λαμβάνει υπόψη τις διαπιστωμένες ανάγκες των ίδιων των κρατουμένων νεαρής ηλικίας ώστε να μην τα παρακολουθούν τυπικά αλλά να έχουν ενεργό κίνητρο συμμετοχής και δέσμευση στην ολοκλήρωσή τους.

Η **Δρ Αντιγόνη Ευστρατόγλου** παρουσιάζει το βιβλίο της «Μαθαίνοντας (σ)τη φυλακή» το οποίο πρόσφατα κυκλοφόρησε από τις εκδόσεις Φυλάτος. Η συγγραφέας αξιοποιεί

μέρος από το υλικό εθνογραφικής έρευνας σπάνιας σε διάρκεια και εύρος για τη χώρα μας, προκειμένου να μας καλέσει να προβληματιστούμε για τον ρόλο της εκπαίδευσης στη φυλακή, αλλά και τον ρόλο της φυλακής ως μεγάλου σχολείου που αφήνει βαθύ αποτύπωμα τόσο στις ζωές των ανθρώπων που τη ζουν, όσο και στη φαντασία όσων την παρατηρούν. Στην έρευνά της μέσα από τις βιογραφικές αφηγήσεις των μαθητών του Σωφρονιστικού Καταστήματος καταδεικνύεται ότι ο κόσμος της φυλακής είναι πολύ πιο ετερογενής από ό,τι συνήθως παρουσιάζεται. Οι ιστορίες ζωής που καταγράφονται στο βιβλίο δε φωτίζουν, άλλωστε, τη φυλακή ως έναν κλειστό και ασύνδετο με την κοινωνία κόσμο. Αντίθετα, προκύπτει ότι οι διακρίσεις που αντιμετωπίζουν στην πλειοψηφία τους οι κρατούμενοι μαθητές είναι συστημικές και συχνά μεταφέρονται από γενιά σε γενιά. Τα δε μαθήματα που έχουν πάρει οι περισσότεροι από τη ζωή τους, δεν ανατρέπονται, αλλά μάλλον εντείνονται από το βίωμα του εγκλεισμού.

Η **Καλλιόπη Δημητρούλη** στη μελέτη της περιγράφει τα βασικά στοιχεία για το σχεδιασμό προγραμμάτων αποτελεσματικής παρέμβασης στη διαδικασία επανένταξης των κρατουμένων. Ειδικότερα, αναφέρει εκπαιδευτικό πρόγραμμα, στο πλαίσιο Ευρωπαϊκού Έργου, το οποίο υλοποιήθηκε στο Σωφρονιστικό Κατάστημα Μαλανδρίνου, την άνοιξη του 2024. Η εκπαιδευτική προσέγγιση του προγράμματος στηρίχθηκε στις αρχές της δια βίου και της συνεργατικής μάθησης με σκοπό την προσωπική ενδυνάμωση των

συμμετεχόντων και την προετοιμασία ενός σχεδίου δράσης για τη ζωή τους μετά τη φυλακή. Σκοπός του προγράμματος ήταν η δημιουργία σχεδίων δράσης των εκπαιδευομένων, τα οποία θα μπορούσαν να παρέχουν την προοπτική επιβίωσης χωρίς τον κίνδυνο υποτροπής, καθώς και η σύνταξη μιας πρότασης από τους κρατούμενους για την αποτελεσματικότερη λειτουργία του σωφρονιστικού συστήματος στη χώρα μας.

Το Α΄ μέρος του φακέλου ολοκληρώνεται με το άρθρο των συγγραφέων **Χριστιάνα Αποσκήτη** και Δρ **Αναστάσιου Βάλβη**, οι οποίοι περιγράφουν το ευρωπαϊκά χρηματοδοτούμενο πρόγραμμα NESTOR που ολοκληρώθηκε τον Φεβρουάριο του 2024. Το πρόγραμμα υλοποιήθηκε σε 19 Σωφρονιστικά Καταστήματα της χώρας και περιέλαβε τη δημιουργία 32 «Σχολών Γονεϊκότητας». Βασικός στόχος ήταν να καλύψει ένα σημαντικό κενό στην ελληνική σωφρονιστική πραγματικότητα: την απουσία δομημένων, συστηματικών παρεμβάσεων γονεϊκής εκπαίδευσης για πατέρες κρατούμενους. Η αναγνώριση της πατρότητας ως κρίσιμης διάστασης της ταυτότητας του κρατουμένου μπορεί να λειτουργήσει ως καταλύτης αλλαγής, τόσο σε ατομικό όσο και σε θεσμικό επίπεδο. Η επένδυση σε οικογενειοκεντρικές παρεμβάσεις εντός των φυλακών δεν αποτελεί απλώς πράξη κοινωνικής ευαισθησίας, αλλά μια τεκμηριωμένη επιλογή πρόληψης της υποτροπής και ενίσχυσης της κοινωνικής συνοχής. Οι συγγραφείς τονίζουν ότι σε μια περίοδο όπου η αντεγκληματική πολιτική καλείται να ισορροπήσει μεταξύ ασφάλειας και επανένταξης, τέτοιες

πρωτοβουλίες αναδεικνύουν τον καθοριστικό ρόλο στοχευμένων, οικογενειοκεντρικών παρεμβάσεων στη διαμόρφωση ουσιαστικών και βιώσιμων λύσεων.

ΜΕΛΕΤΕΣ

ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ ΣΕ ΣΩΦΡΟΝΙΣΤΙΚΟ ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝ. Η ΠΕΡΙΠΤΩΣΗ ΤΗΣ ΣΥΝΕΡΓΑΣΙΑΣ ΤΟΥ Π.Μ.Σ. ΕΓΚΛΗΜΑΤΟΛΟΓΙΑΣ ΠΑΝΤΕΙΟΥ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟΥ ΚΑΙ ΕΣΚΝ ΑΥΛΩΝΑ¹

Χριστίνα Μ. Ζαραφονίτου, Καθηγήτρια Εγκληματολογίας, Διευθύντρια του Π.Μ.Σ. «Εγκληματολογία» και του Εργαστηρίου Αστεακής Εγκληματολογίας Παντείου Πανεπιστημίου. Τακτικό Μέλος Ευρωπαϊκής Ακαδημίας Επιστημών και Τεχνών

Εισαγωγικά

Η εκπαίδευση σε σωφρονιστικό περιβάλλον αποτελεί μια σημαίνουσα διαδικασία, η οποία αποτελεί βασικό συντελεστή κάθε δράσης, πρωτοβουλίας, προγράμματος, πολιτικής που στοχεύει στην ομαλότερη και αποτελεσματικότερη επανένταξη των αποφυλακισμένων

¹ Μέρος του παρόντος άρθρου παρουσιάστηκε από τη γράφουσα στην ομότιτλη εισήγησή της στην επιστημονική εκδήλωση του Ιδρύματος Μαραγκοπούλου για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου, με τίτλο «Εκπαίδευση στη φυλακή: χθες, σήμερα, αύριο» που έλαβε χώρα στην ΕΣΗΕΑ, την 22/1/2025.

συμπολιτών μας. Κατοχυρώνεται θεσμικά και αντανακλά ένα θεμελιώδες ανθρώπινο δικαίωμα, δεδομένου ότι η παιδεία είναι το θεμέλιο όχι μόνο της κοινωνικής επανένταξης αλλά ευρύτερα της ατομικής ύπαρξης και της κοινωνικής συνοχής. Ως εκ τούτου πρέπει να παρέχεται σωστά και απλόχερα σε όλα τα μέλη της κοινωνίας.

Η παρούσα μελέτη εστιάζει στα εθνικά και διεθνή κείμενα, τα οποία τεκμηριώνουν το ως άνω δικαίωμα και αναφέρεται ειδικότερα στην ελληνική εμπειρία της εκπαιδευτικής συνεργασίας του **Προγράμματος Μεταπτυχιακών Σπουδών Εγκληματολογίας του Παντείου Πανεπιστημίου** και των **Σχολείων του Ειδικού Σωφρονιστικού Καταστήματος Νέων Αυλώνα**.²

Α. Το δικαίωμα στην εκπαίδευση στο πλαίσιο του σωφρονιστικού συστήματος, όπως θεμελιώνεται στο Σύνταγμα και τα διεθνή κείμενα

² Το φωτογραφικό υλικό προέρχεται από τις αναφερόμενες στο παρόν κοινές εκπαιδευτικές δράσεις (μάθημα και ζωγραφική) και υπάρχει αναρτημένο στην ιστοσελίδα του ΠΜΣ «Εγκληματολογία».

Α1. Μεταξύ των διεθνών κειμένων **δεσμευτικής ισχύος**, ιδιαίτερης σημασίας είναι το **άρθρο 26 της Οικουμενικής Διακήρυξης των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου**³, το οποίο υπογραμμίζει το δικαίωμα κάθε ανθρώπου -συνεπώς και του κρατουμένου- στη δημόσια δωρεάν εκπαίδευση τουλάχιστον της βασικής βαθμίδας, επισημαίνοντας ότι: «*Η εκπαίδευση αυτή πρέπει να αποβλέπει στην πλήρη ανάπτυξη της ανθρώπινης προσωπικότητας του ανθρώπου και στην ενίσχυση του σεβασμού των ανθρωπίνων δικαιωμάτων και των θεμελιωδών ελευθεριών*».

Επιπρόσθετα, στο **άρθρο 2 του Πρόσθετου Πρωτοκόλλου της Ευρωπαϊκής Σύμβασης των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου (ΕΣΔΑ)**⁴ διακηρύσσεται πανηγυρικά ότι κανείς δεν μπορεί να στερηθεί του δικαιώματος στην εκπαίδευση, ενώ το **άρθρο 28 της Διεθνούς Συμβάσεως για τα Δικαιώματα του Παιδιού**⁵, κάνει ειδική αναφορά στους ανηλίκους.

Περαιτέρω, το δικαίωμα στον επαγγελματικό προσανατολισμό, ανεξαρτήτως ηλικίας του φορέα του δικαιώματος, όπως και το δικαίωμα στην επαγγελματική εκπαίδευση και κατάρτιση, κατοχυρώνονται από τα **άρθρα 9 και 10 του Ευρωπαϊκού Κοινωνικού Χάρτη**⁶.

Τέλος, η υποχρέωση της Πολιτείας να παρέχει

³ Γενική Συνέλευση των Ηνωμένων Εθνών, 10 Δεκεμβρίου 1948.

⁴ Κυρώθηκε με το Ν.Δ. 53/1974.

⁵ Κυρώθηκε με τον Ν. 2101/1992.

⁶ Κυρώθηκε με τον Ν. 1426/1984.

σε όλους δωρεάν εκπαίδευση πρωτοβάθμιας και δευτεροβάθμιας βαθμίδας, με σεβασμό στην προσωπικότητα και τη διαφορετικότητα του καθενός, επαναλαμβάνεται στο **άρθρο 13** του **Διεθνούς Συμφώνου για τα Οικονομικά Κοινωνικά και Μορφωτικά Δικαιώματα**⁷.

A2. Όμως, και τα διεθνή κείμενα **μη δεσμευτικού χαρακτήρα** θέτουν τις Κατευθυντήριες Αρχές, τις οποίες πρέπει να ακολουθήσουν τα κράτη σε σχέση με την παρεχόμενη εκπαίδευση στα σωφρονιστικά καταστήματα. Πρόκειται κατά βάση για **Κανόνες του Οργανισμού Ηνωμένων Εθνών** και για **Συστάσεις της Επιτροπής Υπουργών Δικαιοσύνης του Συμβουλίου της Ευρώπης**.

Πιο συγκεκριμένα, το **άρθρο 77** των **Στοιχειωδών Κανόνων Μεταχείρισης των Κρατουμένων**⁸ αναφέρεται στην εναρμόνιση της παρεχόμενης στη φυλακή εκπαίδευσης με την επίσημη δημόσια εκπαίδευση, ώστε να μην δημιουργούνται δυσχέρειες και δυσκολίες στη συνέχιση των σπουδών του εκπαιδευμένου μετά την αποφυλάκισή του από το σωφρονιστικό κατάστημα.

Ειδικά για την περίπτωση των ανηλίκων, το **άρθρο 26 παρ. 1** των **Κανόνων του Πεκίνου**⁹ θέτει ως στόχο της παρεχόμενης στους ανηλίκους κρατουμένους εκπαίδευσης την

ανάληψη εποικοδομητικών και παραγωγικών ρόλων στην κοινωνία μετά την αποφυλάκισή τους.

Επιπρόσθετα, σύμφωνα με τα **άρθρα 38-42** των **Βασικών Κανόνων των Ηνωμένων Εθνών για την προστασία ανηλίκων που στερούνται την ελευθερία τους**¹⁰, η εκπαίδευση των ανηλίκων θα πρέπει να παρέχεται, όταν αυτό είναι εφικτό, σε σχολείο εκτός του καταστήματος κράτησης και να καθίσταται δυνατή η συνέχιση των σπουδών τους χωρίς δυσκολία και εμπόδια μετά την απόλυση τους από τις φυλακές, ενώ κρίνεται αναγκαία η λειτουργία βιβλιοθήκης. Τονίζεται, μάλιστα ότι ανήλικοι άνω της ηλικίας της υποχρεωτικής εκπαίδευσης θα πρέπει να ενθαρρύνονται να συνεχίσουν τις σπουδές τους, ενώ τα παρεχόμενα διπλώματα δεν θα πρέπει να υποδηλώνουν ότι ο κάτοχός τους έχει εγκλειστεί σε ίδρυμα.

Σημαντικός είναι και ο ρόλος των **Συστάσεων του Συμβουλίου της Ευρώπης**, όπως της **Rec (87)3** για τους **«Ευρωπαϊκούς Σωφρονιστικούς Κανόνες»**¹¹, το **Δ Μέρος** της οποίας αναφέρεται στους **στόχους της μεταχείρισης (“Treatment objectives and regimes”)**, προτείνοντας την οργάνωση ενός ολοκληρωμένου εκπαιδευτικού προγράμματος σε κάθε σωφρονιστικό ίδρυμα, προκειμένου να παρέχονται οι

⁷ Κυρώθηκε με τον Ν. 1532/1985.

⁸ Απόφαση που εγκρίθηκε από τον Ο.Η.Ε. στις 30-8-1955. Βλ. Μαργαρίτης Λ., Παρασκευόπουλος, Ν. (2003). (Επιμ.). *Σωφρονιστικός Κώδικας και Συναφή Κείμενα*. Εκδόσεις Σάκκουλα, σελ. 343.

⁹ Απόφαση που υιοθετήθηκε από τη Γενική Συνέλευση των Ηνωμένων Εθνών στις 29-11-1985. Βλ. Πιτσελά Α. (1995). (Επιμ.). *Κείμενα αντεγκληματικής πολιτικής - Β' Δίκαιο Ανηλίκων*. Εκδόσεις Σάκκουλα, σελ. 96.

¹⁰ Απόφαση που υιοθετήθηκε από τη Γενική Συνέλευση των Ηνωμένων Εθνών στις 14-12-1990. Βλ. Πιτσελά Α. (1995), ό.π., σελ. 142 επ.

¹¹ Council of Europe, Committee of Ministers. Recommendation **No. R (87) 3** of the Committee of Ministers to Member States **on the European Prison Rules** (Adopted by the Committee of Ministers on 12 February 1987 at the 404th meeting of the Ministers' Deputies). Αλεξιάδης Σ. (2006). (Επιμ.). *Κείμενα Αντεγκληματικής Πολιτικής - Α', Ευρωπαϊκή Αντεγκληματική Πολιτική*. Εκδ. Σάκκουλα, σελ. 228 επ.

ευκαιρίες εκπαίδευσης σε όλους τους κρατουμένους, με στόχο την βελτίωση των προοπτικών επιτυχούς κοινωνικής επανένταξής τους.

Συστήνεται, στο μέτρο του δυνατού, η εκπαίδευση των κρατουμένων θα πρέπει: [α] να ενσωματωθεί στο γενικότερο εκπαιδευτικό σύστημα της χώρας, έτσι ώστε μετά την αποφυλάκισή τους να δύνανται να συνεχίσουν την εκπαίδευσή τους χωρίς δυσκολίες και [β] να πραγματοποιείται σε εξωτερικά, εκτός της φυλακής, εκπαιδευτικά ιδρύματα.

Ειδική μνεία στις ιδιαιτερότητες των ανήλικων κρατουμένων γίνεται στα **άρθρα 14 και 16 της Σύστασης Νο R(87)20 «Οι κοινωνικές αντιδράσεις στην εγκληματικότητα των ανηλίκων»** όπου υπογραμμίζεται η αναγκαιότητα της εκπαίδευσής τους¹².

Η Σύσταση του Συμβουλίου της Ευρώπης **Rec (89)12 για την «Εκπαίδευση στις φυλακές»**¹³ αναφέρει, μεταξύ άλλων, ότι η εκπαίδευση πρέπει να είναι η ίδια με αυτήν που παρέχεται στις παρόμοιες ηλικιακά ομάδες της κοινωνίας εκτός φυλακής και να εστιάζει στην ανάπτυξη του κρατουμένου ως συνολικής οντότητας. Τονίζεται, μάλιστα, ότι η εκπαίδευση προετοιμάζει τους κρατούμενους για τη ζωή τους μετά τη φυλακή.

¹² Αλεξιάδης Σ., ό.π., σελ. 259 επ.

¹³ Council of Europe, Committee of Ministers. Recommendation **No. R (89) 12** of the Committee of Ministers to Member States **on Education in Prison** (Adopted by the Committee of Ministers on 13 October 1989 at the 429th meeting of the Ministers' Deputies). Βλ. Αλεξιάδης Σ., ό.π., σελ. 278 επ.

Η Σύσταση του Συμβουλίου της Ευρώπης **Rec (2006)2-rev για τους «Ευρωπαϊκούς Σωφρονιστικούς Κανόνες»**¹⁴ και ειδικότερα στο **B Μέρος** της, αναφέρεται στις *συνθήκες κράτησης* ("**Conditions of imprisonment**"), επισημαίνοντας ότι κάθε σωφρονιστικό κατάντημα θα πρέπει να επιδιώκει την παροχή πρόσβασης στους κρατουμένους σε εκπαιδευτικά προγράμματα, τα οποία θα καλύπτουν τις ατομικές εκπαιδευτικές ανάγκες και τις προσδοκίες των κρατουμένων, ιδιαίτερα τις ανάγκες των νέων κρατουμένων. Συστήνεται, ειδική προτεραιότητα σε κρατουμένους με προβλήματα αναλφαβητισμού και όσους στερούνται βασικής ή επαγγελματικής εκπαίδευσης. Τέλος, όπου υπάρχει η δυνατότητα, η εκπαίδευση των κρατουμένων θα πρέπει: [α] να ενσωματωθεί με το σύστημα εκπαίδευσης και επαγγελματικής κατάρτισης της χώρας, έτσι ώστε οι κρατούμενοι μετά την αποφυλάκισή τους να μπορούν να συνεχίσουν την εκπαίδευση και κατάρτισή τους χωρίς δυσκολία (δηλαδή σύνδεση προγραμμάτων σπουδών με αντίστοιχα προγράμματα στην κοινότητα) και [β] να πραγματοποιείται υπό την αιγίδα εξωτερικών εκπαιδευτικών ιδρυμάτων.

Η Σύσταση του Συμβουλίου της Ευρώπης **Rec(2008)11 «για τους ανήλικους δράστες που υπόκεινται σε κυρώσεις ή μέτρα»**¹⁵,

¹⁴ Recommendation Rec (2006)2-rev of the Committee of Ministers to member States **on the European Prison Rules** (Adopted by the Committee of Ministers on 11 January 2006, at the 952nd meeting of the Ministers' Deputies and revised and amended by the Committee of Ministers on 1 July 2020 at the 1380th meeting of the Ministers' Deputies).

¹⁵ Recommendation CM/**Rec(2008)11** of the Committee of Ministers to member states **on the European Rules for juvenile offenders**

αναφέρει ότι οι δραστηριότητες εντός του σωφρονιστικού καταστήματος πρέπει να αποσκοπούν στην εκπαίδευση, την προσωπική και κοινωνική ανάπτυξη, στην επαγγελματική κατάρτιση, αποκατάσταση και προετοιμασία για την αποφυλάκιση και δύνανται να περιλαμβάνουν: σχολική εκπαίδευση, επαγγελματική κατάρτιση, εργασία και εργοθεραπεία, ανάπτυξη κοινωνικών δεξιοτήτων, διαχείριση της επιθετικότητας, θεραπεία εξαρτήσεων, αθλητικές δραστηριότητες, προγράμματα τριτοβάθμιας εκπαίδευσης ή μετεκπαίδευσης, δημιουργικές δραστηριότητες ελεύθερου χρόνου, καθώς και δραστηριότητες στην κοινότητα, με ειδική άδεια για προετοιμασία της αποφυλάκισης. Επισημαίνεται και εν προκειμένω ότι θα πρέπει να προβλέπεται η φοίτηση των ανηλίκων στα σχολεία και τα κέντρα κατάρτισης της κοινότητας, όταν αυτό είναι εφικτό. Οι ανήλικοι θα πρέπει να έχουν τη δυνατότητα να συνεχίσουν τη σχολική τους εκπαίδευση ή την επαγγελματική τους κατάρτιση ενώ τελούν σε καθεστώς ποινικού σωφρονισμού και ειδικότερα όσοι δεν έχουν ολοκληρώσει την υποχρεωτική εκπαίδευση. Η παραπάνω φοίτηση οφείλει να εντάσσεται στο εθνικό εκπαιδευτικό και επαγγελματικό σύστημα της χώρας τους, κατά τρόπον ώστε να υπάρχει δυνατότητα απρόσκοπτης συνέχισής της μετά την αποφυλάκιση.

A3. Ο νέος ελληνικός Σωφρονιστικός Κώδικας (N.4985/22)

Το **άρθρο 12 παρ.2** του νέου Σωφρονιστικού

subject to sanctions or measures (Adopted by the Committee of Ministers on 5 November 2008 at the 1040th meeting of the Ministers' Deputies).

Κώδικα αναφερόμενο στα ειδικά σωφρονιστικά καταστήματα για νεαρούς κρατούμενους κάνει ειδική μνεία στη λειτουργία εκπαιδευτικών προγραμμάτων, και συγκεκριμένα: «Με προεδρικό διάταγμα καθορίζονται οι προϋποθέσεις δημιουργίας και οι ειδικοί όροι λειτουργίας των αυτοτελών καταστημάτων νεαρών κρατουμένων, στα οποία εφαρμόζονται εξειδικευμένα προγράμματα μορφωτικού και επαγγελματικού χαρακτήρα».

Στα προγράμματα αυτά είναι αφιερωμένο, άλλωστε, το **7ο κεφάλαιο** με τίτλο «**Μορφωτικά προγράμματα και ελεύθερος χρόνος κρατουμένων**» που περιλαμβάνει τα **άρθρα 34επ.**, τα οποία ρυθμίζουν την οργάνωση και υλοποίησή τους εντός των σωφρονιστικών καταστημάτων. Ειδικά η **παρ.1 του άρ.34** αναφέρει ότι: «Όλοι οι κρατούμενοι έχουν δικαίωμα στην εντός του καταστήματος εν γένει μόρφωση, άθληση, πολιτιστικές δραστηριότητες και δημιουργική απασχόληση. Η ενασχόληση των κρατουμένων με τις παραπάνω δραστηριότητες, η συμμετοχή και συνεργασία τους σε σχετικά προγράμματα και ιδίως σε εκείνα επαγγελματικής κατάρτισης και εκπαίδευσης συνεκτιμάται θετικά για τη χορήγηση ευεργετικών μέτρων», ενώ το **άρ.35** αναφέρεται στην εκπαίδευση και επαγγελματική κατάρτιση των κρατουμένων, καθώς και στους τίτλους σπουδών που είναι ισότιμοι και αντίστοιχοι εκείνων της δημόσιας εκπαίδευσης εν γένει.

Αξίζει να αναφερθεί και το **Άρθρο 74 “Λειτουργία εκπαιδευτικών δομών στα Καταστήματα Κράτησης”**, του **N. 4763/20** για το *Εθνικό Σύστημα Επαγγελματικής Εκπαίδευσης, Κατάρτισης και Διά Βίου Μάθησης*, ενσωμάτωση στην ελληνική νομοθεσία της Οδηγίας (ΕΕ)

2018/958 του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου της 28ης Ιουνίου 2018 σχετικά με τον έλεγχο αναλογικότητας πριν από τη θέσπιση νέας νομοθετικής κατοχύρωσης των επαγγελματιών (ΕΕ L 173), και άλλες διατάξεις, σύμφωνα με το οποίο:

1. Σε κάθε Κατάστημα Κράτησης και στο Ίδρυμα Αγωγής Ανηλίκων Αρρένων Βόλου μπορεί να ιδρύονται σχολικές μονάδες Πρωτοβάθμιας και Δευτεροβάθμιας Εκπαίδευσης, δηλαδή Δημοτικό Σχολείο, Γυμνάσιο ή Σ.Δ.Ε., ΓΕ.Λ. ή ΕΠΑ.Λ., δημόσια Ι.Ε.Κ., Ε.Σ.Κ., δημόσια Κ.Δ.Β.Μ. και τμήματα εκμάθησης της ελληνικής γλώσσας. Στους χώρους λειτουργίας των σχολικών μονάδων μπορεί να αναπτύσσονται οι δραστηριότητες που προ βλέπονται στις διατάξεις του άρθρου 34 του Σωφρονιστικού Κώδικα (ν. 2776/1999, Α' 291) από τις αρμόδιες υπηρεσίες του καταστήματος κράτησης για το σύνολο των κρατουμένων.
2. Σε κάθε Κατάστημα Κράτησης και στο Ίδρυμα Αγωγής Ανηλίκων Αρρένων Βόλου, όπου είναι εφικτή η άμεση λειτουργία δομών και προγραμμάτων εκπαίδευσης, ύστερα από εισήγηση της επιτροπής της παρ. 3 του άρθρου 75, επιλέγεται ως Διευθυντής, μόνιμος εκπαιδευτικός της Πρωτοβάθμιας ή της Δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης, με τριετή θητεία.
3. Ο Διευθυντής ασκεί καθήκοντα Διευθυντή κάθε δομής Εκπαίδευσης και Κατάρτισης, που λειτουργεί εντός του Καταστήματος Κράτησης και στο Ίδρυμα Αγωγής Ανηλίκων Αρρένων Βόλου.

Καθώς και το **Άρθρο 75 “Εξουσιοδοτικές διατάξεις του Κεφαλαίου ΙΑ ’”** του Ν. 4763/20, σύμφωνα με το οποίο:

1. Με κοινή απόφαση των Υπουργών Οικονομικών, Παιδείας και Θρησκευμάτων, και του αρμόδιου για τα καταστήματα κράτησης και τα ιδρύματα αγωγής ανηλίκων Υπουργού, δύναται να ιδρύονται σε κάθε κατάστημα κράτησης και στο Ίδρυμα Αγωγής Ανηλίκων Αρρένων Βόλου σχολικές μονάδες πρωτοβάθμιας και δευτεροβάθμιας Εκπαίδευσης, δηλαδή δημοτικό σχολείο, γυμνάσιο ή Σ.Δ.Ε., ΓΕ.Λ. ή ΕΠΑ.Λ., δημόσια Ι.Ε.Κ., Ε.Σ.Κ., δημόσια Κ.Δ.Β.Μ. και τμήματα εκμάθησης της ελληνικής γλώσσας, καθώς και να ρυθμίζονται ο τρόπος και η διαδικασία κάλυψης των δαπανών και κάθε άλλο συναφές θέμα.

Β. Η εκπαιδευτική συνεργασία του ΠΜΣ Εγκληματολογίας του Παντείου Πανεπιστημίου με το ΕΣΚΝ Αυλώνα.

Στο πλαίσιο του μνημονίου συνεργασίας που έχει υπογραφεί, το 2010, μεταξύ της γράφουσας, ως Διευθύντριας του ΠΜΣ «Εγκληματολογία» του Παντείου Πανεπιστημίου και του τότε Διευθυντή των σχολείων του Ειδικού Κα-

ταστήματος Κράτησης Νέων Αυλώνα κ. Πέτρου Δαμιανού, πραγματοποιούνται ετήσιες προγραμματισμένες εκπαιδευτικές δράσεις στο πλαίσιο του μαθήματος της υποφαινομένης, με τίτλο «Πόλη και Εγκληματικότητα, Αίσθημα Ανασφάλειας και Τιμωρητικότητα» έως και σήμερα.

Ειδικότερα, από το 2010 έως και σήμερα, με μοναδικές εξαιρέσεις τα έτη 2020 και 2021, λόγω των περιορισμών της πανδημίας COVID-19, διεξάγεται ένα κοινό μάθημα μεταξύ των μαθητών του Γυμνασίου-Λυκείου και των μεταπτυχιακών φοιτητών Εγκληματολογίας, το οποίο στη συνέχεια εμπλουτίστηκε και με ένα κοινό εργαστήριο ζωγραφικής. Οι θεματικές αυτών των μαθημάτων αποτελούν προϊόν συμφωνίας μεταξύ των διδασκόντων του ΕΣΚΝΑ και της υποφαινομένης ως διδάσκουσας του ως άνω μεταπτυχιακού μαθήματος. Οι μεταπτυχιακοί φοιτητές προετοιμάζουν υπό την επιστημονική επίβλεψη της καθηγήτριάς τους τις παρουσιάσεις τους και οι μαθητές του σχολείου του Αυλώνα, προετοιμάζουν αντίστοιχα τους προβληματισμούς τους, για τη συζήτηση που ακολουθεί.

Εν συνεχεία, σε συνεργασία με τον καθηγητή καλλιτεχνικών του σχολείου του ΕΣΚΝΑ, ακολουθεί ένα πολύ ενδιαφέρον βιωματικό εργαστήριο στο προαύλιο του σχολείου, με τη συμμετοχή όλων μας και με υλικά που είναι προσφορά ημών των επισκεπτών. Το θέμα του ζωγραφικού αυτού εργαστηρίου απορρέει από τις θεματικές του μαθήματος και κυρίως εκείνες που προκάλεσαν το εντονότερο ενδιαφέρον των μαθητών. Τα έργα αυτά έχουν εκτεθεί σε πολλές εκδηλώσεις και εκθέσεις των σχολείων του ΕΣΚΝΑ.

Β1. Οι θεματικές των κοινών μαθημάτων

Στο πλαίσιο αυτό, πολλές και ενδιαφέρουσες θεματικές έχουν ενταχθεί στο μάθημά μας, όπως:

2010: «Ο ρόλος των κοινωνικών παραγόντων στην παραβατικότητα ανηλίκων»

2011: «Η ποινή της φυλάκισης και οι εναλλακτικές ποινικές κυρώσεις κάτω από το πρίσμα της προστασίας των δικαιωμάτων του ανθρώπου. Η ιδιαιτερότητα των ανηλίκων και οι συνθήκες ζωής *intra muros*»

2012: «Φαινομενολογία της ενδοσχολικής βίας»

2013α: «Τα ναρκωτικά υπό το πρίσμα της εγκληματολογικής προσέγγισης. Η Φαινομενολογία του ζητήματος των ναρκωτικών και η ποινική αντιμετώπιση. Ειδικότερα ζητήματα πρόληψης, θεραπείας και επανένταξης»

2013β: «Τέχνη και Φυλακή. Οι αναπαραστάσεις της φυλακής μέσα από την τέχνη και οι ειδικότερες μορφές καλλιτεχνικής έκφρασης»

2014α: «Νέοι και Εκπαίδευση *Intra Muros*: Η Ελληνική Εμπειρία»

2014β: «Νέοι και Εκπαίδευση *Intra Muros*: Η Ευρωπαϊκή Εμπειρία»

2015: «Στάσεις των μαθητών/κρατουμένων απέ-

ναντι στις ποινικές κυρώσεις, το έγκλημα και την ποινική δικαιοσύνη»

2016: «Η κοινωνική Επανάσταση»

2017: «Το έγκλημα»

2018: «Σχολικός Εκφοβισμός»

2019: «Σεβασμός του άλλου. Δικαιώματα και υποχρεώσεις των κρατουμένων»

2022: «Νέες Τεχνολογίες, Έκτιση της Ποινής και Ανθρώπινα Δικαιώματα»

2023: «Ο ρόλος των κοινωνικών θεσμών στην πρόληψη και την κοινωνική επανάσταση»

2024α: «Καλές πρακτικές από το εξωτερικό αναφορικά με την συνεργασία πανεπιστημίων και φυλακών (στο πλαίσιο της εκπαίδευσης κρατουμένων)»

2024β: «Ελληνική εμπειρία του μαθήματος και εργαστηρίου του ΠΜΣ «Εγκληματολογίας» στα σχολεία του ΕΣΚΝΑ Αυλώνα»

2025α: «Οι σύγχρονες μορφές της ρητορικής μίσους μέσω των Κοινωνικών Δικτύων»

2025β: «Μέσα Μαζικής Επικοινωνίας: Εγκληματογένεση και Αντεγκληματική Πολιτική»

Μετά την ολοκλήρωση κάθε ετήσιας εκπαιδευτικής δράσης, οι μεταπτυχιακοί φοιτητές ετοιμάζουν ένα αντιπροσωπευτικό δελτίο που

αναρτάται στην ιστοσελίδα του ΠΜΣ¹⁶. Στο πλαίσιο αυτό, περιγράφονται συνοπτικά τα πεπραγμένα και οι εντυπώσεις τους. Είναι αξιοσημείωτες ορισμένες αναφορές των μαθητών του ΕΣΚΝΑ κατά τη διάρκεια των κοινών μας μαθημάτων. Ειδικά όταν αναφέρονται στην εκπαίδευση εντός της φυλακής, έχουν ιδιαίτερο ενδιαφέρον κάποια αντιπροσωπευτικά αποσπάσματα από τα λόγια τους.

Συγκεκριμένα, οι μαθητές/κρατούμενοι χαρακτηρίσαν το σχολείο τους ως «γυάλα με καθαρό αέρα», «απόδραση» ή «κάτι που δίνει αξία στα όνειρα για το μέλλον».

Η γενική εικόνα ήταν ότι το σχολείο αποτελεί γι' αυτούς μέσο διαφυγής από τη θλιβερή καθημερινότητα της φυλακής, εφόσον τους αφήνει μια «γεύση ελευθερίας» και όσο διαρκούν οι διδακτικές ώρες, διαρκεί και η ιδιότητα του μαθητή που τους επιτρέπει να είναι ισότιμοι κάθε άλλου μαθητή στην κοινωνία μας.

Ένας μαθητής ανέφερε, μάλιστα, ότι: «Από τα μικρά έρχονται τα μεγάλα. Προσπάθεια και αγώνας. Σεβασμός, εμπιστοσύνη, επικοινωνία, μαθαίνω να κατανοώ απόψεις, ακόμη και αν δεν συμφωνώ. Έχουμε ξεφύγει από τους νόμους της ζούγκλας»

Και ένας συμμαθητής του ότι: «Το σχολείο είναι σημαντικό για μένα. Είναι η οικογένεια που δεν είχα, οι συμμαθητές τα αδέρφια μου και οι καθηγητές οι γονείς μου... θέλω να έχω μια καλή ζωή...».

¹⁶ [Πρόγραμμα Μεταπτυχιακών Σπουδών «ΕΓΚΛΗΜΑΤΟΛΟΓΙΑ» - Άλλες Δραστηριότητες](#)
[Πρόγραμμα Μεταπτυχιακών Σπουδών «ΕΓΚΛΗΜΑΤΟΛΟΓΙΑ» - Εκδηλώσεις](#)

B2a. Παρατίθενται ενδεικτικά ορισμένες εντυπώσεις των μεταπτυχιακών φοιτητών του ΠΜΣ «Εγκληματολογία»:

«Από την επίσκεψη στο ΕΣΚΝΑ εντύπωση μου έκανε το έκδηλο ενδιαφέρον και η αθρόα συμμετοχή των κρατούμενων μαθητών, με σχόλια και ερωτήσεις στις παρουσιάσεις των φοιτητών του ΠΜΣ “Εγκληματολογία” και ο διάλογος μεταξύ τους, καθόσον το θέμα για τον ρόλο της οικογένειας, του σχολείου και του κοινωνικού περιβάλλοντος τους αφορούσε και έγινε κατανοητή η καθοριστική επίδραση στην παραβατικότητάς τους, ενώ ενεργός ήταν η παρουσία του εκπαιδευτικού προσωπικού που είχε κερδίσει την εμπιστοσύνη τους, στην επεξήγηση και την επιβολή πειθαρχίας. Στα αξιοσημείωτα, η αγωνία τους για την επανένταξη κι ο φόβος στιγματισμού τους από την κοινωνία και περιορισμού των ευκαιριών εργασίας, ενώ ορισμένοι εξέφρασαν απογοήτευση στους θεσμικούς φορείς (αστυνομία, επιμελητές ανηλίκων) του ΣΑΠΔ λόγω παραλείψεων στην αντιμετώπισή τους. Παρά την απόσταση στην τάξη, οι ρόλοι άλλαξαν στο προαύλιο του καταστήματος, όπου ήρθαμε σε επαφή, συνομιλήσαμε, συμπράξαμε ζωγραφίζοντας με ελεύθερη έκφραση σε ένα μεγάλο καμβά, όπου αποτυπώθηκαν με ταλέντο όμορφες εικαστικές εικόνες με μηνύματα ελευθερίας και ζωής και δεχθήκαμε τις ευχαριστίες και την ικανοποίησή τους για την παρουσία μας, γεγονός ενδεικτικό της ανάγκης τους για αποδοχή και κοινωνικοποίηση. Αναλογίστηκα τους παράγοντες εγκληματογένεσης για την παραβατικότητα των νεαρών, προερχόμενων από ετερόκλητες πολιτισμικές και κοινωνικές ομάδες. Επιστημονικά, θα είχε ενδιαφέρον να

B2. «Αξιολόγηση» της κοινής εκπαιδευτικής δράσης

Η «αξιολόγηση» αυτής της εκπαιδευτικής δράσης αντανακλάται μέσα από τις εντυπώσεις τόσο των μαθητών όσο και των φοιτητών, όπως διατυπώθηκαν μετά την εκπαιδευτική μας δράση το 2023¹⁷.

¹⁷ Αναλυτικά στο [Πρόγραμμα Μεταπτυχιακών Σπουδών «ΕΓΚΛΗΜΑΤΟΛΟΓΙΑ» - Ετήσιο μάθημα του ΠΜΣ “Εγκληματολογία” στο ΕΚΚΝ Αυλώνα \(03/05/2023\)](#)

μελετηθούν εγκληματολογικά και να παρακολουθηθεί η μετέπειτα πορεία τους, η κοινωνική επανένταξή τους -αξιολογώντας τον ρόλο της εκπαίδευσης στο σωφρονιστικό κατάστημα- ή η υποτροπή τους, σύμφωνα και με τις εγκληματικές σταδιοδρομίες του Farrington».

Γιώργος Π.

«Ήταν πραγματικά μια πρωτόγνωρη εμπειρία. Γνωρίσαμε άτομα με τις ίδιες ανησυχίες, τα ίδια προβλήματα, τα ίδια όνειρα που η μόνη διαφορά μας ήταν ένα παραστράτημα που πήρε διαφορετική τροπή στις ζωές τους. Όμως, και εμείς και εκείνοι έχουν την ελπίδα για κάτι καλύτερο από τη ζωή και αυτή τη φορά έχουν όχι ένα αλλά πολλά χέρια να τους βοηθήσουν».

Ειρήνη Α.

«Η επίσκεψη στο ΕΚΚΝ Αυλώνα θα μπορούσε να χαρακτηριστεί ως ένα «μάθημα ζωής», από εκείνα που τροφοδοτούν την αυτοκριτική μας. Η επαφή με τα παιδιά του σχολείου ήταν ιδιαίτερα εποικοδομητική από πολλές πλευρές και στάθηκε αφορμή να δω τα πράγματα με μια ματιά πολύ διαφορετική από εκείνη που είχα προηγουμένως».

Νικολέττα Μ.

Ακόμη και μέσα στο περιβάλλον της φυλακής, και ίσως και ειδικότερα σε αυτό, αναδεικνύεται η κομβική σημασία και η αξία της Εκπαίδευσης, αλλά και της Παιδείας γενικότερα.

Δημήτρης Β.

«Η επίσκεψη στο ΕΣΚΚΝ Αυλώνα, ήταν μια μοναδική εμπειρία. Είχαμε την ευκαιρία να δούμε εκ του σύνεγγυς το έργο που επιτελείται

στο σχολείο. Μέσω της παρουσίασης, υπήρξε η δυνατότητα να μάθουν οι μαθητές από εμάς και να μάθουμε και εμείς από τους ίδιους τους μαθητές αρκετά, όπως και τις ανησυχίες και τα προβλήματα τους. Τέλος, εξαιρετική είναι η συμβολή του κ.Δαμιανού στην εκπαίδευση των μαθητών με σκοπό την βελτίωση των ικανοτήτων τους και την επανένταξή τους στη κοινωνία».

Διονύσιος Μ.

Β2β. Παρατίθενται, αντίστοιχα, και οι εντυπώσεις των μαθητών:

«Μου έκανε εντύπωση, που κάποιοι ήρθαν να μας δουν και να μας μεταφέρουν πληροφορίες για την εγκληματικότητα. Μάθαμε όλοι μας πόσο σημαντική είναι η οικογένεια».

Α.Ν.

«Το κοινό μάθημα, που κάναμε, μου άρεσε πολύ. Από αυτό κατάλαβα, πως ένα σχολείο, αν και μέσα στη φυλακή, μπορεί να αλλάξει τη ζωή μου, όταν θα βγω στην κοινωνία. Έμαθα πόσο σημαντική είναι η οικογένεια».

Γ.Α.

«Στο σχολείο μας ήρθε μια ομάδα μεταπτυχια-

κών με την κυρία τους και μας μίλησαν για τις συνθήκες ζωής μετά τη φυλακή, για το αν υπάρχει κάποια λύση μετά από την αποφυλάκισή μας. Μιλήσαμε για το πώς μπορούμε να αντιμετωπίσουμε τα προβλήματά μας στην κοινωνία και να προχωρήσουμε μπροστά. Μας είπαν ότι μπορούμε να πάμε στον δήμο της περιοχής μας και να ρωτήσουμε για δουλειά και στέγη, αν δεν έχουμε. Εγώ τότε τους ρώτησα, εάν μπορούν να εμπιστευτούν ένα παιδί 20 χρονών που έχει κάνει φυλακή και να το πάρουν στη δουλειά τους. Απάντησαν πως αυτό οι άνθρωποι θα το δουν σιγά-σιγά ανάλογα με τον τρόπο, που δουλεύει το συγκεκριμένο παιδί. Εάν κάνει σωστά τη δουλειά του, θα το εκτιμήσουν και θα του δείξουν εμπιστοσύνη. Μεγάλο ρόλο θα παίζει και ο σεβασμός που δείχνει. Έτσι, σιγά-σιγά το παιδί θα αρχίσει να πατά στα πόδια του, θα δει τη ζωή του διαφορετικά και ο κόσμος θα το δει με άλλο μάτι. Στο τέλος, όλα τα άσχημα πράγματα θα μείνουν στο παρελθόν, σαν μια κακή ανάμνηση».

I.T.

Όμως και το 2024, μετά την ολοκλήρωση των παρουσιάσεων έγινε μια εποικοδομητική συζήτηση, αναφορικά με τις εντυπώσεις που έχουν δημιουργηθεί στους μαθητές των σχολείων του ΕΣΚΝΑ από την οργάνωση τέτοιων εκπαιδευτικών επισκέψεων, για το πώς αισθάνονται κάθε φορά που τους επισκέπτονται άτομα εκτός σωφρονιστικών καταστημάτων, τις προσδοκίες τους από παρόμοιες επισκέψεις, για το ρόλο της εκπαίδευσης γενικά, καθώς και για την έξαρση του φαινομένου της βίας, τις απόψεις τους για την πρόληψή της κλπ. Για

την προετοιμασία αυτής της συζήτησης είχε σταλεί από την γράφουσα ένα συνοπτικός οδηγός με σχετικές ερωτήσεις που συζητήθηκαν με τους καθηγητές τους. Μερικές από τις απαντήσεις που διατυπώθηκαν στη συνάντησή μας είναι οι παρακάτω¹⁸:

- **Εντυπώσεις τους για τις εκπαιδευτικές επισκέψεις:**

«Χαιρόμαστε, ειδικά με άτομα της ηλικίας μας. Μας δίνει δύναμη για να συνεχίσουμε»

[Οι περισσότεροι γενικά βλέπουν θετικά τις επισκέψεις, με προτίμηση σε σχολεία και πανεπιστήμια].

- **Αναφορικά με δραστηριότητες:**

«Υπάρχουν δραστηριότητες. Είναι θέμα θέλησης. Αν κάθεται πέφτει η ψυχολογία. Μετά το σχολείο κάνω γυμναστική, ζωγραφίζω. Αν δεν κάνεις κάτι πάει. Είναι κάτι σαν έγκλειστο σχολείο. Από την μια είναι το σχολείο και από την άλλη η φυλακή. Κοιμόμαστε νωρίς, για να ξυπνήσουμε νωρίς και να προλάβουμε το σχολείο, γιατί η πόρτα κλείνει αυστηρά στις 9 πμ»

- **Συμβουλές που θα έδιναν στα παιδιά:**

«Μακριά από παρέες φίλιες που μπορούν να σε παρασύρουν. Πρέπει να σκέφτεσαι πριν κάνεις τίποτα. Να μην εμπιστεύεσαι εύκολα»

«Όχι στο εύκολο χρήμα. Τίμια»

- **Ανάγκες-προσδοκίες:**

«Έχεις ανάγκη από πρακτική βοήθεια, όχι μόνο να ακούσεις κάτι»

«Περισσότερο οικογένεια και όχι να είσαι εκτός συνέχειας»

¹⁸ Πρόγραμμα Μεταπτυχιακών Σπουδών «ΕΓΚΛΗΜΑΤΟΛΟΓΙΑ» - Ετήσιο μάθημα του ΠΜΣ "Εγκληματολογία" στο ΕΚΚΝ Αυλώνα (15/05/2024)

[Ουσιαστική ανάγκη για παρέμβαση στο ζήτημα, χρειάζονται όρια]

- **Αναφορικά με τη βία ανηλίκων:**

«Πάντα υπήρχε απλά τώρα είναι μεγαλύτερος ο αριθμός. Είναι μόδα, τα παιδιά παρασύρονται. Οι νέοι ακούνε μουσική και υπάρχει μετάδοση: πάρε το όπλο κάνε ράνε».

- **Ναρκωτικά:**

«Θα έκανα εθελοντισμό στο ΚΕΘΕΑ»
«Παρασύρονται μέχρι να φτάσουν εδώ που είμαστε εμείς και μετά θα το καταλάβουν»

Συμπερασματικά

Η αξία της εκπαίδευσης είναι αδιαμφισβήτητη. Ωστόσο, σε όλες τις περιπτώσεις και, πολύ μάλλον όταν πρόκειται για εκπαίδευση σε σωφρονιστικό περιβάλλον, απαιτείται κατάλληλος προγραμματισμός και οριοθέτηση ως προς τη στόχευσή της, τις προϋποθέσεις υλοποίησής της και το θεσμικό της πλαίσιο. Διότι η εκπαίδευση σε σωφρονιστικό περιβάλλον

προσεγγίζεται και ως μέσο κοινωνικής επανένταξης και ως εκ τούτου, πρέπει να διαμορφώνεται βάσει σχεδιασμού ανταποκρινόμενου στην ειδική αυτή στόχευσή της. Στο πλαίσιο αυτό, το περιεχόμενο της εκπαίδευσης πρέπει να ανταποκρίνεται στις δυνατότητες και τις ανάγκες του 'ειδικού ακροατηρίου' στο οποίο απευθύνεται, ενώ η επιλογή του εκπαιδευτικού προσωπικού να γίνεται με κριτήρια που πληρούν τις προϋποθέσεις του έργου που θα αναλάβουν. Και βέβαια, μια σειρά προγραμμάτων επαγγελματικής εκπαίδευσης ή κατάρτισης που διεξάγονται εντός των φυλακών θα πρέπει να αναγνωρίζονται και να πιστοποιούνται μέσα από τυπικές διαδικασίες, ούτως ώστε να επιτρέπεται στους εκπαιδευόμενους να ελπίζουν στην εργασιακή τους επανένταξη μετά την αποφυλάκιση.

Αναφορικά, ειδικότερα, με την περιγραφείσα παραπάνω κοινή εκπαιδευτική δράση στο Ειδικό Σωφρονιστικό Κατάστημα Νέων Αιτών, μόνο θετικές εντυπώσεις έχει καταγράψει τόσο από τους μαθητές όσο και από τους καθηγητές τους και θα μπορούσε να αποτελέσει μια «καλή πρακτική», ένα «καλό προηγούμενο» για το μέλλον.

ΔΕΥΤΕΡΗ ΕΥΚΑΙΡΙΑ ΣΤΗΝ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ ΚΑΙ (;) ΣΤΗ ΖΩΗ: ΣΧΟΛΕΙΑ ΔΕΥΤΕΡΗΣ ΕΥΚΑΙΡΙΑΣ ΣΕ ΕΛΛΗΝΙΚΑ ΣΩΦΡΟΝΙΣΤΙΚΑ ΚΑΤΑΣΤΗΜΑΤΑ

Δρ. Πιέρα Λευθεριώτου, *τέως Προϊσταμένη Τμήματος Εκπαιδευτικής Υποστήριξης Ειδικών Πληθυσμιακών Ομάδων της Γενικής Γραμματείας Επαγγελματικής Εκπαίδευσης, Κατάρτισης & Διά Βίου Μάθησης του ΥΠΑΙΘΑ, Καθηγήτρια-Σύμβουλος στο Ελληνικό Ανοικτό Πανεπιστήμιο*

1. Η ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ ΣΤΑ ΕΛΛΗΝΙΚΑ ΣΩΦΡΟΝΙΣΤΙΚΑ ΚΑΤΑΣΤΗΜΑΤΑ

Η εκπαίδευση κατά τη διάρκεια του εγκλεισμού αποτελεί θεσμικά κατοχυρωμένο δικαίωμα των κρατουμένων σε διεθνές επίπεδο. Στη χώρα μας, αντίστοιχα, το Σύνταγμα και ο Σωφρονιστικός Κώδικας κατοχυρώνουν το δικαίωμα της εκπαίδευσης των κρατουμένων, το οποίο ως προς το περιεχόμενο δεν διαφέρει θεσμικά από αυτό της εκπαίδευσης εκτός φυλακών, διαφέρει όμως ως προς τον τρόπο άσκησης του. Στις αρχές της δεκαετίας του '80, ξεκινά η υλοποίηση εκπαιδευτικών προγραμμάτων στα ελληνικά Σωφρονιστικά Καταστήματα (Σ.Κ.) από τις Νομαρχιακές Επιτροπές Λαϊκής Επιμόρφωσης (ΝΕΛΕ), ενώ στη συνέχεια προστίθενται και άλλες δραστηριότητες δημιουργικής αξιοποίησης του χρόνου εγκλεισμού (π.χ. ομάδες τέχνης, αθλητικές δραστηριότητες) (Δημητρούλη, 2022). Πιο συγκεκριμένα, η Γενική Γραμματεία Λαϊκής Επιμόρφωσης (με-

τέπειτα Γενική Γραμματεία Εκπαίδευσης Ενηλίκων, Διά Βίου Μάθησης και νυν Γενική Γραμματεία Επαγγελματικής Εκπαίδευσης, Κατάρτισης & Διά Βίου Μάθησης¹) υλοποιεί από το 1985 προγράμματα μη τυπικής εκπαίδευσης και επαγγελματικής κατάρτισης κρατουμένων, επιμορφωτικά σεμινάρια για τους εκπαιδευτές που διδάσκουν σε αυτά, καθώς και σεμινάρια επιμόρφωσης σωφρονιστικών υπαλλήλων σε συνεργασία με το Υπουργείο Δικαιοσύνης, Διαφάνειας και Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων. Με την πάροδο των χρόνων, ιδίως την πενταετία 2003-2008, το γνωστικό αντικείμενο των προσφερόμενων προγραμμάτων διευρύνεται, περιλαμβάνοντας και θέματα ψυχοκοινωνικής υποστήριξης και συμβουλευτικής κρατουμένων. Τα προγράμματα υλοποιούνται πλέον κυρίως μέσω των Κέντρων Εκπαίδευσης Ενηλίκων και στη συνέχεια μέσω των Κέντρων Διά Βίου Μάθησης των Δήμων (μετεξέλιξη των Κέντρων Εκπαίδευσης Ενηλίκων), ανάλογα με τις εκάστοτε δυνατότητες εξασφάλισης σχετικής χρηματοδότησης (Δημητρούλη & Ρηγούτσου, 2017). Παράλληλα, ιδρύονται και λειτουργούν δομές πρωτοβάθμιας και δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης (δημοτικά, γυμνάσια με λυκειακές τάξεις, παραρτήματα γυμνασίων) στα Ειδικά Σ.Κ. Νέων και στο Ίδρυμα Αγωγής Ανηλίκων Αρρένων (ΙΑΑΑ) Βόλου, καθώς και Σχολεία Δεύτερης Ευκαιρίας σε Σ.Κ. ενηλίκων. Ωστόσο, τα θέματα που αφορούν τις διαδικασίες ίδρυσης και λειτουργίας δομών εκπαίδευσης και κατάρτισης, αλλά και της υλοποίησης

¹ Για περισσότερες πληροφορίες σχετικά με τον φορέα βλ. στο: <https://gsvetlly.minedu.gov.gr/>

προγραμμάτων μη τυπικής εκπαίδευσης στα Σ.Κ. δεν ρυθμίζονται με σχετικές διατάξεις σε θεσμικά κείμενα του (νυν) Υπουργείου Παιδείας, Θρησκευμάτων & Αθλητισμού (ΥΠΑΙΘΑ). Το 2018, με το άρθρο 31 «Αναβάθμιση και επέκταση της λειτουργίας των σχολείων των φυλακών» του νόμου 4521 (ΦΕΚ Α' 38) θεσμοθετούνται οι προαναφερθείσες διαδικασίες, οι οποίες καθορίζονται εκ νέου το 2020 με τον νόμο 4763 (ΦΕΚ Α' 254). Πιο συγκεκριμένα, στο άρθρο 74 «Λειτουργία εκπαιδευτικών δομών στα Καταστήματα Κράτησης» προβλέπονται, μεταξύ άλλων, ότι: (α) σε κάθε Σ.Κ. και στο Ι.Α.Α.Α. Βόλου μπορεί να ιδρύονται μονάδες Α/θμιας και Β/θμιας εκπαίδευσης (δημοτικό, γυμνάσιο ή ΣΔΕ, ΓΕΛ ή ΕΠΑΛ), δημόσιες Σχολές Ανώτερης Επαγγελματικής Κατάρτισης (ΣΑΕΚ), δημόσιες Επαγγελματικές Σχολές Κατάρτισης (ΕΣΚ), δημόσια Κέντρα Διά Βίου Μάθησης (ΚΔΒΜ) και τμήματα εκμάθησης της ελληνικής γλώσσας, (β) στα Σ.Κ. που λειτουργούν δομές εκπαίδευσης και κατάρτισης ή είναι εφικτή η άμεση λειτουργία τους επιλέγεται ως Διευθυντής (με τριετή θητεία) εκπαιδευτικός της Α/θμιας ή της Β/θμιας εκπαίδευσης, ο οποίος ασκεί καθήκοντα διευθυντή όλων των δομών εκπαίδευσης και κατάρτισης του Σ.Κ. Οι βασικές αρμοδιότητες του Διευθυντή είναι η διερεύνηση των εκπαιδευτικών αναγκών των κρατουμένων, η εισήγηση προς τα συναρμόδια υπουργεία, δηλαδή το ΥΠΑΙΘΑ και το Υπουργείο Προστασίας του Πολίτη (ΥΠΡΟΠΟ), για τη λειτουργία μονάδων τυπικής εκπαίδευσης και κατάρτισης και προγραμμάτων μη τυπικής εκπαίδευσης, συνοδευόμενη από σχετική πρόταση του Συμβουλίου του Σ.Κ., η μέριμνα για την εύρεση χώρων εκπαί-

δευσης σε συνεργασία με τις Διευθύνσεις των Σ.Κ. και η συμμετοχή στο Συμβούλιο Εργασίας του Σ.Κ., όταν εξετάζονται θέματα εκπαίδευσης κρατουμένων. Στο άρθρο 75 του ίδιου νόμου περιλαμβάνονται οι εξουσιοδοτικές διατάξεις για την εφαρμογή των προβλεπόμενων στο προηγούμενο άρθρο.

Από την εφαρμογή του ανωτέρω θεσμικού πλαισίου και τη συνεργασία των αρμοδίων υπηρεσιών των δύο υπουργείων (ΥΠΑΙΘΑ και ΥΠΡΟΠΟ) προέκυψε έως το 2025 η ίδρυση 3 γυμνασίων με λυκειακές τάξεις (στο ΙΑΑΑΒ, στο ΕΣΚΝ Βόλου και στο ΕΑΣΚ Κασσαβέτειας), 16 δημοτικών σχολείων σε Σ.Κ. ενηλίκων, 2 Επαγγελματικών Σχολών Κατάρτισης² (στην ΚΑΥΣΚ και στον Ελεώνα Θηβών) και η ίδρυση του πρώτου Επαγγελματικού Λυκείου εντός Σ.Κ. (8^ο ΕΠΑΛ Λάρισας), ενώ είναι σε εξέλιξη οι διαδικασίες ίδρυσης δομών εκπαίδευσης και κατάρτισης και σε άλλα Σ.Κ. Εκτός από τις προαναφερθείσες εκπαιδευτικές δομές, έχουν ιδρυθεί το 2013 και λειτουργούν μέχρι σήμερα 3 Σχολές Ανώτερης Επαγγελματικής Κατάρτισης³ (στο Σ.Κ. Κορυδαλλού Ι, στο Αγροτικό Σ.Κ. Κασσάνδρας και στο Ειδικό Σ.Κ. Νέων Αυλώνων).

Χωρίς να υποτιμάται η σημασία και η αξία της παρεχόμενης εκπαίδευσης από το σύνολο των δομών εκπαίδευσης και κατάρτισης που λειτουργούν εντός των Σ.Κ., θα πρέπει να σημειωθεί ότι τα ΣΔΕ αποτελούν το πρώτο

² Για περισσότερες πληροφορίες σχετικά με τις ΕΣΚ βλ. στο: <https://gsveltly.minedu.gov.gr/epaggelmatikes-sxoles-katartisis-e-s-k>

³ Για περισσότερες πληροφορίες σχετικά με τις ΣΑΕΚ βλ. στο: <https://gsveltly.minedu.gov.gr/sxoles-anoteris-epaggelmatikis-katartisis-s-a-e-k/xartis-s-a-e-k>

θεσμικό εγχείρημα συστηματικής εκπαίδευσης των ενηλίκων κρατούμενων. Επισημαίνεται ότι στα ΣΔΕ συγκεντρώνεται η συντριπτική πλειονότητα των ενηλίκων εκπαιδευομένων στα Σ.Κ. (Δημητρούλη, 2022), τουλάχιστον προς το παρόν. Επιπρόσθετα, το Πρόγραμμα Σπουδών και η εκπαιδευτική τους μεθοδολογία εναρμονίζονται πλήρως με τη φιλοσοφία και τις αρχές της εκπαίδευσης ενηλίκων. Βάσει των προαναφερθέντων αιτιολογείται η περαιτέρω αναφορά στον θεσμό των ΣΔΕ που ακολουθεί.

2. Ο ΘΕΣΜΟΣ ΤΩΝ ΣΧΟΛΕΙΩΝ ΔΕΥΤΕΡΗΣ ΕΥΚΑΙΡΙΑΣ

Τα Σχολεία Δεύτερης Ευκαιρίας (ΣΔΕ) θεσμοθετούνται στη χώρα μας το 1997, με το άρθρο 5 του νόμου 2525 (ΦΕΚ Α΄ 118), σύμφωνα με το οποίο δίνεται η δυνατότητα ίδρυσης ΣΔΕ με κοινή απόφαση των Υπουργών Εθνικής Παιδείας και Οικονομικών, μετά από εισήγηση του Ινστιτούτου Διαρκούς Εκπαίδευσης Ενηλίκων (ΙΔΕΚΕ) και σε συνεργασία με τους οικείους Οργανισμούς Τοπικής Αυτοδιοίκησης (ΟΤΑ) για την εξασφάλιση των προϋποθέσεων λειτουργίας των Σχολείων. Στα ΣΔΕ έχουν δικαίωμα φοίτησης άτομα ηλικίας άνω των 18 ετών που δεν έχουν ολοκληρώσει την υποχρεωτική εννιάχρονη εκπαίδευση, προκειμένου να αποκτήσουν απολυτήριο δημοτικού ή Γυμνασίου. Για τη λειτουργία των ΣΔΕ προβλέπεται η διαμόρφωση και εφαρμογή ειδικού προγράμματος ταχύρρυθμης εκπαίδευσης και η στελέχωσή τους με εκπαιδευτικό προσωπικό (αποσπασμένοι από την πρωτοβάθμια και δευτεροβάθμια εκπαίδευση και ωρομίσθιοι εκπαιδευτικοί).

Το παραπάνω άρθρο, όπως τροποποιήθηκε με την πάροδο των χρόνων, καταργείται με τον νόμο 4763 του 2020 (ΦΕΚ Α΄ 254), στο κεφάλαιο Ι΄ του οποίου (άρθρα 67 έως 73) προσδιορίζονται εκ νέου αναλυτικότερα όλα τα θέματα που αφορούν την ίδρυση και λειτουργία των ΣΔΕ⁴. Πιο συγκεκριμένα:

- Στο άρθρο 67 προσδιορίζεται ο σκοπός των ΣΔΕ ως εξής: α) η ολοκλήρωση της υποχρεωτικής εκπαίδευσης ατόμων ηλικίας δεκαοκτώ ετών και άνω, β) η επανασύνδεση των εκπαιδευομένων με τα συστήματα εκπαίδευσης και κατάρτισης, γ) η απόκτηση σύγχρονων γνώσεων, δεξιοτήτων και στάσεων που θα τους βοηθήσουν στην κοινωνική - οικονομική ένταξη και ανέλιξη, δ) η ενίσχυση της αυτοεκτίμησης των εκπαιδευομένων και ε) η συμβολή στην ένταξή τους ή στη βελτίωση της θέσης τους στον χώρο της εργασίας.

- Στο άρθρο 68 προσδιορίζεται η διαδικασία ίδρυσης των ΣΔΕ (με κοινή απόφαση των Υπουργών Οικονομικών και Παιδείας και Θρησκευμάτων, η οποία εκδίδεται ύστερα από εισήγηση της Διεύθυνσης Διά Βίου Μάθησης της Γενικής Γραμματείας Επαγγελματικής Εκπαίδευσης, Κατάρτισης και Διά Βίου Μάθησης/ΓΓΕΕΚ & ΔΒΜ). Τα ΣΔΕ υπάγονται στη ΓΓΕΕΚ & ΔΒΜ, αποτελούν φορείς Γενικής Τυπικής Εκπαίδευσης Ενηλίκων, χορηγούν τίτλο

⁴ Για περισσότερες πληροφορίες σχετικά με τα ΣΔΕ βλ. στο: <https://gsvetlly.minedu.gov.gr/s-d-e-sxoleia-deyteris-efkairias>

σπουδών ισότιμο με το απολυτήριο Γυμνασίου και μπορούν να χρηματοδοτούνται από εθνικούς ή ενωσιακούς πόρους.

- Στο άρθρο 69 ορίζεται η ομάδα-στόχος των ΣΔΕ (άτομα ηλικίας άνω των 18 που δεν έχουν ολοκληρώσει την εννιάχρονη υποχρεωτική εκπαίδευση), η διάρκεια εκπαίδευσης (δύο σχολικά έτη) και γίνεται αναφορά στο πρόγραμμα σπουδών, το οποίο ορίζεται ως ανοικτό και ευέλικτο, με στόχο την παροχή γνώσεων και την ανάπτυξη δεξιοτήτων και στάσεων. Ο βασικός πυρήνας του συγκροτείται από γνωστικά αντικείμενα-γραμματισμούς, που εναρμονίζονται με τις οκτώ βασικές ικανότητες του Ευρωπαϊκού Πλαισίου Αναφοράς. Με το ίδιο άρθρο δίνεται η δυνατότητα λειτουργίας σε κάθε ΣΔΕ τμημάτων προετοιμασίας για τη συμμετοχή στις εξετάσεις απόκτησης απολυτηρίου δημοτικού σχολείου της παρ. 5 του άρθρου 9 του π.δ. 79/2017 (ΦΕΚ Α' 109). Επίσης δίνεται η δυνατότητα λειτουργίας (με χρηματοδότηση από εθνικούς ή ενωσιακούς πόρους) προπαρασκευαστικών τμημάτων εκμάθησης ελληνικής γλώσσας για μετανάστες και πρόσφυγες, προκειμένου να εγγραφούν σε ΣΔΕ.

- Με το άρθρο 70 προσδιορίζονται τα Όργανα Διοίκησης των ΣΔΕ (Διευθυντής, Υποδιευθυντής, Σύλλογος Διδασκόντων), τα προσόντα και τα καθήκοντα Διευθυντών και Υποδιευθυντών, καθώς και τα καθήκοντα και η συχνότητα διεξαγωγής των παιδαγωγικών συνεδριάσεων του Συλλόγου Διδασκόντων.

- Το άρθρο 71 αναφέρεται στη στελέχωση των ΣΔΕ με εκπαιδευτικό προσωπικό (μόνιμους αποσπασμένους εκπαιδευτικούς και ωρομίσθιους εκπαιδευτές και εκπαιδευτές ενηλίκων) και με προσωπικό που παρέχει συμβουλευτικές υπηρεσίες (σύμβουλος σταδιοδρομίας και σύμβουλος ψυχολόγος). Στο ίδιο άρθρο προσδιορίζονται τα τυπικά και ουσιαστικά προσόντα, καθώς και τα καθήκοντα και οι αρμοδιότητες του εκπαιδευτικού προσωπικού και των συμβούλων.

- Με το άρθρο 72 προσδιορίζονται όλα τα θέματα που θα ρυθμίζονται μέσω του Κανονισμού Λειτουργίας των ΣΔΕ και, τέλος, στο άρθρο 73 περιλαμβάνονται οι εξουσιοδοτικές διατάξεις οι οποίες αφορούν στην έκδοση όλων των προβλεπόμενων αποφάσεων στα άρθρα του κεφαλαίου Ι' (π.χ. ίδρυση ΣΔΕ, ωριαία αποζημίωση ωρομίσθιου εκπαιδευτικού προσωπικού, διαδικασία και κριτήρια επιλογής διοικητικού και εκπαιδευτικού προσωπικού, έκδοση κανονισμού λειτουργίας των ΣΔΕ, επιμέρους όροι και διαδικασίες λειτουργίας προπαρασκευαστικών τμημάτων εκμάθησης ελληνικής γλώσσας για μετανάστες και πρόσφυγες προκειμένου να εγγραφούν σε ΣΔΕ).

Με βάση το άρθρο 5 του αρχικού ιδρυτικού νόμου (2525/1997) και τον Ευρωπαϊκό Οδηγό για την ίδρυση των ΣΔΕ (European Commission, 1999), στον οποίο προσδιορίζονται οι βασικές αρχές που πρέπει να λαμβάνονται υπόψη κατά την ίδρυση ενός ΣΔΕ χωρίς όμως να επιβάλλεται ένα συγκεκριμένο μοντέλο Σχολείου σε

όλα τα κράτη-μέλη της Ευρωπαϊκής Ένωσης, τον Σεπτέμβριο του 2000 ξεκινά η λειτουργία του πρώτου «πilotικού» ΣΔΕ στη χώρα μας (ΣΔΕ Περιστερίου). Από το 2000 μέχρι σήμερα έχουν ιδρυθεί και λειτουργούν συνολικά 82 ΣΔΕ, εκ των οποίων 12 σε Σωφρονιστικά Καταστήματα, και 34 τμήματα εκτός έδρας σε όλη τη χώρα⁵. Η χρηματοδότησή τους προέρχεται από το Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Ταμείο (75%) και από εθνικούς πόρους (25%).

Τα θέματα που αφορούν τη φιλοσοφία και τις αρχές λειτουργίας των ΣΔΕ, τις προδιαγραφές του προγράμματος σπουδών (Βεκρής & Χοντολίδου, 2003), τον ρόλο και τα προσόντα του εκπαιδευτικού προσωπικού (Βεργίδης, 2003), αλλά και όλα τα επιμέρους ζητήματα που σχετίζονται με την οργάνωση και την εύρυθμη λειτουργία τους καθορίζονται από τις απαρχές του θεσμού μέχρι σήμερα μέσω επιστημονικών αλλά και θεσμικών κειμένων (Λευθεριώτου, 2024). Το πιο πρόσφατο θεσμικό κείμενο, με το οποίο ρυθμίζονται τα σχετικά με το παιδαγωγικό και οργανωτικό πλαίσιο λειτουργίας τους θέματα, είναι ο Κανονισμός Λειτουργίας των ΣΔΕ (ΦΕΚ Β' 4473/2025).

Οι σημαντικότερες καινοτομίες που διαφοροποιούν τα ΣΔΕ από τις αντίστοιχες δομές τυπικής εκπαίδευσης είναι οι εξής: (α) η σχετική αυτονομία κάθε ΣΔΕ και οι αποφασιστικές αρμοδιότητες του διευθυντή στην οργάνωση και λειτουργία της σχολικής του μονάδας, (β) η διαμόρφωση του Προγράμματος Σπουδών βά-

σει της θεωρίας των πολυγραμματισμών, σύμφωνα με την οποία ο γραπτός και προφορικός λόγος προσδιορίζεται από τον κοινωνικό χώρο στο πλαίσιο του οποίου αρθρώνεται, (γ) το ανοικτό και ευέλικτο Πρόγραμμα Σπουδών, το οποίο επιτρέπει την εξατομικευμένη προσέγγιση και την προσαρμογή της διδασκαλίας των γνωστικών αντικειμένων-γραμματισμών στις ανάγκες και τα ενδιαφέροντα των εκπαιδευομένων, (δ) η εφαρμογή των αρχών της εκπαίδευσης ενηλίκων, (ε) ο εναλλακτικός τρόπος αξιολόγησης των εκπαιδευομένων, δηλαδή η περιγραφική αξιολόγηση, (στ) η παροχή συμβουλευτικών υπηρεσιών από τον σύμβουλο σταδιοδρομίας και τον σύμβουλο ψυχολόγο, (ζ) η επιστημονική υποστήριξη των σχολείων κατά τα πρώτα χρόνια λειτουργίας τους, (η) η πραγματοποίηση, σε συστηματική βάση, παιδαγωγικών συνεδριάσεων του Συλλόγου Διδασκόντων, (θ) η πρόβλεψη δημιουργίας δικτύου συνεργασίας των ΣΔΕ με την Τοπική Αυτοδιοίκηση, τους κοινωνικούς φορείς και τον επιχειρηματικό κόσμο, για τη στήριξη της λειτουργίας των σχολείων και την υποστήριξη των εκπαιδευομένων (Μάνθου, 2022).

Ωστόσο η εφαρμογή στην πράξη των επιστημονικών και των θεσμικών προδιαγραφών οργάνωσης και λειτουργίας των ΣΔΕ, με τις διαφοροποιήσεις που προέκυψαν κατά την πολυετή λειτουργία τους, έχουν επηρεάσει καθοριστικά την πορεία και την εξέλιξή τους μέχρι σήμερα. Η μεγάλη αύξηση του αριθμού τους, η αποδυνάμωση της επιστημονικής τους υποστήριξης, οι διαδοχικές θεσμικές και διοικητικές αλλαγές στον τρόπο οργάνωσης και λειτουργίας τους οδήγησαν σταδιακά σε αλλοίωση της φυσιογνωμίας του θεσμού (Μάν-

⁵ Για τη χωροταξική κατανομή των ΣΔΕ βλ. στο: <https://gsvetlly.minedu.gov.gr/s-d-e-sxoleia-deyteris-efkairias/xartis-ton-s-d-e> και για στατιστικά στοιχεία των εκπαιδευομένων τους βλ. στο: <https://gsvetlly.minedu.gov.gr/s-d-e-sxoleia-deyteris-efkairias/statistika-dedomena-s-d-e>

θου, 2022). Όπως χαρακτηριστικά αναφέρει η Νικολοπούλου (2017, σελ. 328), οι αλλαγές στην ιστορική εξέλιξη του θεσμού δημιουργούν την αίσθηση ότι τα ΣΔΕ «χάνουν ολοένα και πιο πολύ τα στοιχεία εκείνα που τα διαφοροποιούσαν από τα σχολεία της τυπικής Δευτεροβάθμιας Εκπαίδευσης και τείνουν να προσομοιάζουν στο σχολείο το οποίο “απέριψε” κάποτε τους τωρινούς εκπαιδευόμενούς τους». Όμως, με τον τρόπο αυτό «η δεύτερη ευκαιρία χάνει το νόημά της» για τους εκπαιδευόμενους, αφού σε κάποιες περιπτώσεις «προσφέρεται με τους όρους της πρώτης, εκείνης που υπήρξε τραυματική» (ό.π.). Συνεπώς, τίθεται εύλογα το ερώτημα εάν είναι εφικτή η διατήρηση και η περαιτέρω ενδυνάμωση των «καινοτόμων» στοιχείων του θεσμού ή εάν τελικά «οδεύει» προς την προσαρμογή σε πρακτικές λειτουργίες των δομών τυπικής εκπαίδευσης (Βεργίδου κ.συν., 2018), με όσα αυτό συνεπάγεται.

3. ΣΧΟΛΕΙΑ ΔΕΥΤΕΡΗΣ ΕΥΚΑΙΡΙΑΣ ΣΕ ΣΩΦΡΟΝΙΣΤΙΚΑ ΚΑΤΑΣΤΗΜΑΤΑ

Στα Σωφρονιστικά Καταστήματα της χώρας μας, όπως προαναφέρθηκε, λειτουργούν 12 ΣΔΕ. Το πρώτο από αυτά, το 2^ο ΣΔΕ Λάρισας, ιδρύεται το 2004 στο Σωφρονιστικό Κατάστημα Λάρισας (ΦΕΚ Β' 286) και τα επόμενα χρόνια, έως και το 2017, ακολουθεί η ίδρυση των υπολοίπων ΣΔΕ, ως εξής:

- 2005: 2ο ΣΔΕ Κορυδαλλού στο Σ.Κ. Κορυδαλλού Ι (ΦΕΚ Β' 1070)
- 2006: 3ο ΣΔΕ Θεσσαλονίκης στο Σ.Κ. Διαβατών Θεσσαλονίκης (ΦΕΚ Β' 461)
- 2008: 2ο ΣΔΕ Τρικάλων, 1ο ΣΔΕ Ελεώνα

Θηβών, 1ο ΣΔΕ Δομοκού, στα αντίστοιχα Σ.Κ. (ΦΕΚ Β' 665)

- 2010: 1ο ΣΔΕ Γρεβενών στο Σ.Κ. Γρεβενών (ΦΕΚ Β' 1739) και ίδρυση εκτός έδρας τμήματος του 1ου ΣΔΕ Πάτρας στο Σ.Κ. Αγίου Στεφάνου Πάτρας
- 2016: 2ο ΣΔΕ Χανίων (ΦΕΚ Β' 365), ΣΔΕ Νιγρίτας, ΣΔΕ Μαλανδρινού και 2ο ΣΔΕ Πάτρας (το εκτός έδρας τμήμα του 1ου ΣΔΕ Πάτρας γίνεται πλέον αυτόνομη δομή) (ΦΕΚ Β' 2132), ίδρυση εκτός έδρας τμήματος του 2ου ΣΔΕ Κορυδαλλού στο Ειδικό Κέντρο Υγείας Κρατουμένων Κορυδαλλού
- 2017: 2ο ΣΔΕ Κέρκυρας στο Σ.Κ. Κέρκυρας (ΦΕΚ 2709)

Το 2010 τα ΣΔΕ Λάρισας, Κορυδαλλού, Θεσσαλονίκης, Τρικάλων, Ελεώνα Θηβών και Δομοκού που αρχικά είχαν ιδρυθεί ως ΣΔΕ Φυλακών μετονομάζονται με τη σημερινή τους επωνυμία (ΦΕΚ Β' 1169/04.08.2010), ενώ το 2016 το 2^ο ΣΔΕ Κορυδαλλού μετονομάζεται σε 2^ο ΣΔΕ Κορυδαλλού - Γεώργιος Ζουγανέλης (ΦΕΚ Β' 1366).

Η εκπαιδευτική διαδικασία στα ΣΔΕ που λειτουργούν εντός Σωφρονιστικών Καταστημάτων στοχεύει επιπλέον στα εξής⁶:

- Στη μείωση των συνεπειών του εγκλεισμού (ιδρυματισμός, αρνητική αυτο-εικόνα, χαοτική μνήμη & σκέψη, συναισθηματικές διαταραχές, δυσκολίες στις κοινωνικές σχέσεις, απόσυρση-απομόνωση, αποπροσωποποίηση).

⁶ Βλ. σχετικά στο: <https://gsvetly.minedu.gov.gr/s-d-e-sxoleia-deyteris-efkairias/ta-s-d-e-sta-sofronistika-katastimata>

- Στην ύπαρξη δημιουργικού χρόνου κατά τη διάρκεια της κράτησης.
- Στην επανασύνδεση των κρατούμενων εκπαιδευομένων με την εκπαιδευτική διαδικασία.
- Στην ενίσχυση της αυτοεκτίμησής τους.
- Στην απόκτηση ή/και τη βελτίωση γνώσεων & δεξιοτήτων που θα συμβάλουν στην προοπτική απασχόλησής τους μετά την αποφυλάκιση.
- Στην προετοιμασία για τη ζωή μετά τη φυλακή, προκειμένου να διευκολυνθεί η ομαλή κοινωνική τους ένταξη και να μειωθεί το φαινόμενο της «υποτροπής».

Στον πρόσφατο Κανονισμό Λειτουργίας των ΣΔΕ (ΦΕΚ Β' 4473/2025), υπάρχουν συγκεκριμένες αναφορές στα ΣΔΕ των Σ.Κ. Πιο συγκεκριμένα:

Στο άρθρο 1, το οποίο αναφέρεται στην ίδρυση των ΣΔΕ, γίνεται παραπομπή στις διατάξεις των άρθρων 74 και 75 του νόμου 4763, ενώ επίσης αναφέρεται ότι «οι χώροι λειτουργίας των Σ.Δ.Ε. εντός των Σωφρονιστικών Καταστημάτων, διαμορφώνονται σύμφωνα με τις ιδιαίτερες συνθήκες λειτουργίας τους, με γνώμονα τη διασφάλιση κατάλληλου μαθησιακού περιβάλλοντος». Οι περιορισμοί σε σχέση με τον αριθμό εκπαιδευομένων ανά τμήμα και με τη βιωσιμότητα του ΣΔΕ αναλόγως του αριθμού εκπαιδευομένων δεν ισχύουν για τα ΣΔΕ εντός Σ.Κ., καθώς εξετάζονται κατά περίπτωση.

Στο άρθρο 3 «Βασικές αρχές-Βασικά χαρακτηριστικά» των ΣΔΕ αναφέρεται ότι οι εκπαιδευόμενοι των ΣΔΕ σε Σ.Κ. θα πρέπει να υποστηρίζονται και στην αντιμετώπιση δυσκολιών που αφορούν τον εγκλεισμό τους και την επανένταξή τους στην κοινωνία μετά την

αποφυλάκιση, εκτός των δυσκολιών που αντιμετωπίζουν γενικότερα οι εκπαιδευόμενοι των ΣΔΕ (π.χ. σε τομείς όπως η υγεία, η οικογένεια, η εργασία, ο κοινωνικός περίγυρος). Στο ίδιο άρθρο επισημαίνεται ότι στα ΣΔΕ των Σ.Κ. επιδιώκεται η ανάπτυξη δραστηριοτήτων εντός του ΣΔΕ, η συνεργασία με φορείς και η αξιοποίηση ψηφιακών μέσων, στο μέτρο του εφικτού, για την πρόσβαση σε γνώση και εμπειρίες, καθώς δεν είναι δυνατή η πραγματοποίηση εκπαιδευτικών επισκέψεων και εκδηλώσεων σε χώρους εκτός του σχολείου.

Στο άρθρο 4 υπάρχει ειδική πρόβλεψη για τη λειτουργία των ΣΔΕ εντός Σ.Κ. κατά τη θερινή περίοδο, προκειμένου να προσαρμόζεται στις ιδιαιτερότητες του πλαισίου λειτουργίας τους. Επιπλέον, η ενισχυτική διδασκαλία μπορεί να πραγματοποιείται παράλληλα με τους λοιπούς γραμματισμούς και όχι μόνο πριν την έναρξη των μαθημάτων ή μετά τη λήξη τους.

Στα άρθρα 5 και 6 που αφορούν, αντίστοιχα, τα τμήματα προετοιμασίας για απόκτηση απολυτηρίου δημοτικού σχολείου και τα τμήματα εκμάθησης ελληνικής γλώσσας για μεταναστες και πρόσφυγες μπορούν να λειτουργούν, εφόσον είναι εφικτό, και εκτός των ωρών λειτουργίας των ΣΔΕ των Σ.Κ., όχι μόνο κατά τις ώρες λειτουργίας του σχολείου, καθώς και πριν την έναρξη ή μετά τη λήξη του ωρολογίου προγράμματος.

Στο άρθρο 9 προβλέπεται ότι οι καταληκτικές ημερομηνίες εγγραφής υποψηφίων παρατείνονται για τα ΣΔΕ των Σ.Κ. έως ότου εκδοθεί σχετική απόφαση του Συμβουλίου Εργασίας του Σ.Κ.

Παρά τις προαναφερθείσες θεσμικές ρυθμίσεις μέσω των οποίων επιχειρείται η διευ-

κόλυση της εύρυθμης λειτουργίας των ΣΔΕ εντός Σ.Κ. οι δυσκολίες που παρουσιάζονται είναι πολλές και σημαντικές. Εκτός από τα γενικότερα προβλήματα που ταλανίζουν τον θεσμό, ανακύπτουν επιπρόσθετα εμπόδια από τις ιδιαιτερότητες του πλαισίου λειτουργίας τους, αφού το εκάστοτε Σ.Κ. μπορεί να θέτει περιορισμούς σε σχέση με τους διαθέσιμους χώρους και τη χρήση τους, το ωράριο, τις απαιτούμενες άδειες για δραστηριότητες (π.χ. εισαγωγή υλικών, επισκέψεις ειδικών και εθελοντών κτλ.). Η ένταση στη σχέση μεταξύ σχολείου και φυλακής επιβεβαιώνεται από έρευνες στο πλαίσιο διδακτορικών διατριβών που εκπονήθηκαν την τελευταία εικοσαετία στη χώρα μας. Σύμφωνα με τα πορίσματά τους, η φυλακή άλλοτε βλέπει το σχολείο ως μέσο επιβολής πειθαρχίας και τη φοίτηση σε αυτό όχι ως δικαίωμα αλλά ως προνόμιο, άλλοτε προτάσσει θέματα ασφάλειας ως λόγο απόρριψης υποψηφίων μαθητών που, κατά τα άλλα, πληρούν τις προϋποθέσεις φοίτησης σε σχολική μονάδα, ενώ υπάρχουν και περιπτώσεις κρατουμένων, ιδίως αλλοδαπών, οι οποίοι δεν είχαν την ευκαιρία να αιτηθούν τη φοίτησή τους σε σχολική μονάδα του Σωφρονιστικού Καταστήματος ή σε κάποια εκπαιδευτικά προγράμματα. Καθώς μάλιστα οι αλλοδαποί κρατούμενοι αποτελούν την πλειοψηφία, αποκλείονται συνήθως από τη φοίτηση σε εκπαιδευτικές δομές και προγράμματα (Ευστρατόγλου, 2025).

Η έλλειψη συστηματικής επιμόρφωσης του εκπαιδευτικού προσωπικού των ΣΔΕ εντός Σ.Κ. σε θέματα σχετικά με το πλαίσιο της φυλακής και τις ιδιαίτερες ανάγκες των εγκλειστών εκπαιδευομένων οδηγεί συχνά σε «αστο-

χίες» τους νεοεισερχόμενους στον χώρο εκπαιδευτικούς και εκπαιδευτές ενηλίκων. Αλλά και οι πιο έμπειροι και «αφοσιωμένοι» εκπαιδευτικοί και εκπαιδευτές μπορεί να βιώσουν ματαίωση μέσα στο ιδρυματικό πλαίσιο της φυλακής που επιφυλάσσει διαφόρων ειδών «κινδύνους» σε σχέση με τα όρια των σχέσεων μεταξύ εκπαιδευτών-εκπαιδευομένων, αλλά και μεταξύ εκπαιδευτών και προσωπικού του Σ.Κ., με την αποτελεσματική διερεύνηση των εκπαιδευτικών αναγκών και των προσδοκιών των εκπαιδευομένων, με την ενσυναίσθηση για άτομα με διαφορετικές εμπειρίες και βιώματα, με την αποδοχή της διαφορετικότητας, με τον σεβασμό και την ενδυνάμωση της διαφορετικής πολιτισμικής κουλτούρας, με την αντιμετώπιση των εμποδίων που ανακύπτουν κατά την εκπαιδευτική διαδικασία και με τη διασφάλιση λειτουργικών συνθηκών συμμετοχής των κρατουμένων στην εκπαίδευση (Δημητρούλη, 2022). Ωστόσο το εκπαιδευτικό προσωπικό που διδάσκει επί σειρά ετών στα ΣΔΕ των Σ.Κ., αποκτώντας με την πάροδο των χρόνων επίγνωση των εμποδίων που συναντούν οι εκπαιδευόμενοι στην προσπάθειά τους να ανταποκριθούν στις απαιτήσεις της φοίτησης στο σχολείο μέσα στο πλαίσιο της φυλακής, καταβάλλει κάθε δυνατή προσπάθεια να υποστηρίξει όσο πιο αποτελεσματικά μπορεί τους εκπαιδευόμενους στη μαθησιακή τους πορεία. Όπως χαρακτηριστικά αναφέρει η Ευστρατόγλου (2025, σελ. 379) οι εκπαιδευτικοί που συμμετείχαν στην έρευνά της για την εκπαίδευση στη φυλακή «στο σύνολό τους έδωσαν έμφαση σε μια ανθρωπιστική, ολιστική προσέγγιση της εκπαίδευσης, θέτοντας στο κέντρο τον άνθρωπο, τις ανάγκες, τις αγώνιες

και τα όνειρά του, και αφήνοντας την ταυτότητα του κρατούμενου [...] στην άκρη». Επίσης, οι εκπαιδευτικοί αναγνωρίζουν το γεγονός ότι η διδασκαλία σε ένα ΣΔΕ φυλακής αποτελεί «μάθημα ζωής» και για τους ίδιους, καθώς η ελευθερία που παρέχεται από το πρόγραμμα σπουδών του συγκεκριμένου σχολείου επιτρέπει στο εκπαιδευτικό προσωπικό να αντλεί ερεθίσματα από πολλά και διαφορετικά πεδία γνώσης (Ευστρατόγλου, 2025) και να συνδιδάσσεται με τους εκπαιδευόμενους σε κλίμα εποικοδομητικής συνεργασίας και αμοιβαίου σεβασμού.

Από τη δική τους πλευρά, οι έγκλειστοι εκπαιδευόμενοι βιώνουν το σχολείο ως κοινωνικό χώρο που τους επιτρέπει, εκτός των άλλων, να σχετιστούν διαφορετικά από ό,τι στη φυλακή και να νιώσουν μέσα στον χώρο του σχολείου ότι είναι μέσα στην κοινωνία (ό.π.). Η εκπαίδευση επιδρά θετικά στην ψυχική υγεία των κρατούμενων, απαλύνοντας τις συνέπειες του εγκλεισμού και εξανθρωπίζοντας, όσο είναι εφικτό, τις συνθήκες κράτησης, ενώ ταυτόχρονα συμβάλλει στη δημιουργία ήρεμου κλίματος μέσα στη φυλακή. Σύμφωνα με τη Δημητρούλη (2022, σελ. 96), η εκπαίδευση «μαζί με την ανάπτυξη των θεραπευτικών προγραμμάτων μπορεί να θεωρηθεί από τις αποτελεσματικότερες παρεμβάσεις πρόληψης της παραβατικότητας και λειτουργίας του συστήματος απονομής της ποινικής δικαιοσύνης και άσκησης σωφρονιστικής πολιτικής». Οι κρατούμενοι που ολοκληρώνουν έναν κύκλο σπουδών κατά τη διάρκεια της ποινής τους και παρακολουθούν εκπαιδευτικά προγράμματα που έχουν σχεδιαστεί με βάση τις ανάγκες τους παρουσιάζουν δραστική μείωση

της υποτροπής μετά την αποφυλάκισή τους. Η επανένταξη όμως των κρατουμένων καθορίζεται και από τη δυνατότητα των εκπαιδευτικών προγραμμάτων να παρέχουν κατάλληλα εργαλεία ενδυνάμωσης της επιλογής αποφάσεων για αποφυγή της παραβατικής συμπεριφοράς, ενώ έχει διαπιστωθεί ότι εκπαιδευτικά προγράμματα με αντικείμενο την τέχνη πάντα βρίσκουν αποδοχή στο συναίσθημα των κρατουμένων, ανεξάρτητα από προηγούμενες γνώσεις, ηλικία, χρόνια ποινής (Δημητρούλη, 2022). Ωστόσο, η συμβολή της εκπαίδευσης στην επανένταξη θα πρέπει να εξετάζεται βάσει συγκεκριμένων στοιχείων για την πορεία των αποφυλακισμένων και οι διαθέσιμες έρευνες προέρχονται κυρίως από χώρες που δεν είναι άμεσα συγκρίσιμες με την Ελλάδα σε επίπεδο μετα-σωφρονιστικής μέριμνας, με όσα αυτό συνεπάγεται (Ευστρατόγλου, 2025).

4. ANTI ΕΠΙΛΟΓΟΥ

Τα ΣΔΕ στη χώρα μας αποτελούν «σημαντική θεσμική καινοτομία για το ελληνικό εκπαιδευτικό σύστημα και εργαλείο εκπαιδευτικής πολιτικής για την καταπολέμηση του κοινωνικού αποκλεισμού» (Μάνθου, 2022, σελ. 285). Το ευέλικτο πρόγραμμα σπουδών τους, που διαμορφώνεται με βάση τις ανάγκες των εκπαιδευομένων, και η υιοθέτηση βιωματικών και συμμετοχικών μεθόδων διδασκαλίας, οι οποίες συνάδουν με τις αρχές της εκπαίδευσης ενηλίκων, τα διαφοροποιούν από άλλες δομές του τυπικού εκπαιδευτικού συστήματος που απευθύνονται επίσης σε ενηλίκους (Λευθεριώτου, 2024). Ο τρόπος διοίκησης και οργάνωσης της λειτουργίας τους διαφέρει από τον αντίστοιχο των δομών της τυπικής εκπαί-

δευσης και συνάδει με τις αρχές λειτουργίας των καινοτόμων, συλλογικών οργανισμών, των οργανισμών μάθησης (Clarke, 2001· Senge, 2006· Norton, 2008). Όπως επισημαίνουν οι Βεργίδου κ.συν. (2018, σελ. 182), «τα ΣΔΕ θεσπίστηκαν για να δοθούν ευκαιρίες σε όσους δεν κατάφεραν να εκπαιδευτούν στα σχολεία αναφοράς. Ένα τέτοιο καινοτόμο σχέδιο απαιτεί, συνεπώς, και στην πράξη την αδιάλειπτη προστασία του από την Πολιτεία».

Αν δεν υπάρξει πρόβλεψη τα ΣΔΕ να χρηματοδοτούνται από τον κρατικό προϋπολογισμό και με βάση τον κατάλληλο σχεδιασμό και την ενδεδειγμένη οργάνωση της λειτουργίας τους να διατηρηθεί ο καινοτόμος χαρακτήρας τους, τότε ο θεσμός μπορεί να καταλήξει σε «ένα εξαιρετικό εκπαιδευτικό πείραμα-εγχείρημα στη χώρα μας που άνθισε σε συγκεκριμένη συγκυρία και κάτω από συγκεκριμένες προϋποθέσεις, και μετά ξεθώριασε και φθάρηκε, χωρίς να δημιουργήσει την παραμικρή ρωγμή στο άκαμπτο εκπαιδευτικό σύστημα» (Νικολοπούλου, 2017, σελ. 361). Όλοι όσοι υπηρετούν στα ΣΔΕ, εντός και εκτός Σ.Κ., και όλοι όσοι εκπαιδεύονται σε αυτά διεκδικούν και αναμένουν άμεσα την έμπρακτη υποστήριξη του θεσμού από την πολιτεία, προκειμένου να διατηρήσει την «ταυτότητά» του, συνεχίζοντας να προσφέρει τη σημαντική «δεύτερη ευκαιρία» σε όσους την έχουν ανάγκη.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Βεκρής, Λ., & Χοντολίδου, Ε. (επιμ.) (2003). *Προδιαγραφές Σπουδών για τα Σχολεία Δεύτερης Ευκαιρίας*. Γενική Γραμματεία Εκπαίδευσης Ενηλίκων/ Ινστιτούτο Διαρκούς Εκπαίδευσης Ενηλίκων.

Βεργίδης, Δ. (2003). *Οι εκπαιδευτικοί των Σχολείων Δεύτερης Ευκαιρίας. Το περίγραμμα της θέσης εργασίας τους*. Γενική Γραμματεία Εκπαίδευσης Ενηλίκων/ Ινστιτούτο Διαρκούς Εκπαίδευσης Ενηλίκων.

Βεργίδου, Α., Βεργίδης, Δ., & Υφαντή Α. (2018). *Σχολεία Δεύτερης Ευκαιρίας: Εκπαιδευτικές καινοτομίες και σχολική κουλτούρα. Αναπαραγωγή ή προσαρμογή; Επιστήμες Αγωγής, (2), 169-186.*

Clarke, A. (2001). *Learning Organisations. What they are and how to become one*. National Institute of Adult Continuing Education (England and Wales)/NIACE.

Δημητρούλη, Κ. (2022). *Εκπαίδευση στις φυλακές. Στο Θ. Καραλής & Π. Λιντζέρης (επιμ.), Λεξικό Εκπαίδευσης Ενηλίκων (σσ. 91-97). Επιστημονική Ένωση Εκπαίδευσης Ενηλίκων.*

Δημητρούλη, Κ. & Ρηγούτσου, Ε. (2017). *Οδηγός για τους εκπαιδευτές των Σχολείων Δεύτερης Ευκαιρίας σε Καταστήματα Κράτησης*. Υπουργείο Εθνικής Παιδείας, Έρευνας και Θρησκευμάτων/Γενική Γραμματεία Διά Βίου Μάθησης και Νέας Γενιάς.

European Commission (1999). *Second Chance Schools. Guide for setting up a second chance school*. E.C.

Ευστρατόγλου, Α. (2025). *Μαθαίνοντας στη φυλακή. Μια εθνογραφική μελέτη σε Σχολεία Δεύτερης Ευκαιρίας ελληνικών φυλακών (Εποπτεία έρευνας: Γ. Κουλαουζίδης, Αναπλ. Καθηγητής ΕΑΠ)*. Εκδόσεις Φυλάτος.

Λευθεριώτου, Π. (2024). *Τα ΣΔΕ στη σύγχρονη Ελλάδα: Όψεις της διοίκησης και της διακυβέρνησης του θεσμού. Τάσεις και προβληματισμοί.*

Στο Χ. Γούλας & Ν. Φωτόπουλος (επιμ.), *Τα Σχολεία Δεύτερης Ευκαιρίας στη σύγχρονη Ελλάδα. Αποτύπωση-Τάσεις-Προοπτικές* (σσ. 135-154). Κέντρο Ανάπτυξης Εκπαιδευτικής Πολιτικής Γενικής Συνομοσπονδίας Εργατών Ελλάδας.

Μάνθου, Χ. (2022). *Σχολεία Δεύτερης Ευκαιρίας*. Στο Θ. Καραλής & Π. Λιντζέρης (επιμ.), *Λεξικό Εκπαίδευσης Ενηλίκων* (σσ. 280-286). Επιστημονική Ένωση Εκπαίδευσης Ενηλίκων.

Νικολοπούλου, Β., (2017). *Σχολεία Δεύτερης Ευκαιρίας: Ένας καινοτόμος θεσμός Εκπαίδευσης Ενηλίκων στην Ελλάδα. Πώς η θεωρία έγινε πράξη και η καινοτομία βίωμα* (Αδημοσίευτη Διδακτορική Διατριβή). ΑΠΘ.

Norton, M. S. (2008). *Human Resources Administration for Educational Leaders*. SAGE.

Senge, P. M. (2006). *The Fifth Discipline. The Art and Practice of the Learning Organisation*. DOUBLEDAY/CURRENCY.

ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ ΣΤΑ ΣΩΦΡΟΝΙΣΤΙΚΑ ΚΑΤΑΣΤΗΜΑΤΑ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΑΣ: ΠΡΟΚΛΗΣΕΙΣ, ΑΝΙΣΟΤΗΤΕΣ ΚΑΙ ΔΙΑΦΟΡΟΠΟΙΗΣΕΙΣ

Γιώργου Τράντα, Προέδρου ΕΡΕΑ
HELLAS

Εισαγωγή

Η εκπαίδευση στα Σωφρονιστικά Καταστήματα έχει αναγνωριστεί διεθνώς ως θεμελιώδες δικαίωμα και κρίσιμος παράγοντας για την επιτυχή κοινωνική επανένταξη των κρατουμένων (Castell-Britton, 2024). Σύμφωνα με την Ευρωπαϊκή Ένωση για την Εκπαίδευση στις φυλακές (ΕΡΕΑ), η εκπαίδευση στις φυλακές δεν πρέπει να αντιμετωπίζεται ως προνόμιο αλλά ως θεμελιώδες δικαίωμα που συμβάλλει στην αξιοπρέπεια, την αυτοεκτίμηση και τη μείωση της υποτροπής (ΕΡΕΑ, 2020).

Στην Ελλάδα, η εκπαίδευση στα Σωφρονιστικά Καταστήματα έχει μικρή, αλλά σημαντική ιστορία. Η αρχή έγινε τη δεκαετία του '90 με τη λειτουργία δομών εκπαίδευσης στα Σωφρονιστικά Καταστήματα νέων, ενώ το 2004 ιδρύθηκε στη Λάρισα η πρώτη δομή ενηλίκων σε φυλακή, το πρώτο Σχολείο Δεύτερης Ευκαιρίας (Ραφαίλοπου & Αναγνού, 2020). Από τότε, το σύστημα επεκτάθηκε με τη δημιουργία άλλων ένδεκα Σχολείων Δεύτερης Ευκαιρίας, δημοτικών σχολείων, γυμνασίων, λυκείων και προγραμμάτων επαγγελματικής κατάρτισης σε διάφορα σωφρονιστικά καταστήματα. Ωστόσο, παρά την πρόοδο, παραμένουν σημαντικές προκλήσεις που σχετίζονται

με την υλικοτεχνική υποδομή, τον συντονισμό μεταξύ εκπαιδευτικών και σωφρονιστικών αρχών, και την εξασφάλιση ίσης πρόσβασης για όλους τους κρατούμενους (Efstratoglou & Koulaouzides, 2024).

Η παρούσα μελέτη στοχεύει να αποτυπώσει την τρέχουσα κατάσταση των δομών εκπαίδευσης και κατάρτισης στα ελληνικά σωφρονιστικά καταστήματα, με ιδιαίτερη έμφαση στις διαφοροποιήσεις που παρατηρούνται μεταξύ των διαφόρων καταστημάτων. Μέσα από την ανάλυση των απόψεων των διευθυντών των εκπαιδευτικών δομών, επιχειρείται η κατανόηση των βασικών προβλημάτων που αντιμετωπίζουν, των ανισοτήτων που υπάρχουν, και των αναγκών που προκύπτουν για τη βελτίωση της σωφρονιστικής εκπαίδευσης στη χώρα.

Μεθοδολογία

Η έρευνα διενεργήθηκε με τη χρήση δομημένου ερωτηματολογίου που απευθύνθηκε σε όλους τους διευθυντές δομών εκπαίδευσης και κατάρτισης (εφεξής ΔΔΕ&Κ) που λειτουργούν σε Σωφρονιστικά Καταστήματα (εφεξής ΣΚ) της Ελλάδας. Το ερωτηματολόγιο κάλυπτε ένα ευρύ φάσμα θεμάτων, συμπεριλαμβανομένων:

- Της καταγραφής και διαχείρισης εκπαιδευτικών αναγκών.
- Της ύπαρξης και λειτουργίας εκπαιδευτικών δομών.
- Των αιτιών μη λειτουργίας δομών εκπαίδευσης.
- Της διαδικασίας επιλογής μαθητών.
- Της συχνότητας μεταγωγών μαθητών.
- Του ωραρίου λειτουργίας των εκπαιδευτικών προγραμμάτων.

- Της χορήγησης αδειών για εκπαιδευτικούς και διοικητικούς σκοπούς.

- Της παροχής ευεργετικών ημερομισθίων σε μαθητές.

Συλλέχθηκαν συνολικά είκοσι εννέα ερωτηματολόγια από όλα τα ΣΚ στην Ελλάδα, όπου έχουν αποσπαστεί με θητεία διευθυντές δομών εκπαίδευσης και κατάρτισης. Η ανάλυση των δεδομένων πραγματοποιήθηκε με ποσοτικές και ποιοτικές μεθόδους, με έμφαση στην αναγνώριση τάσεων, διαφοροποιήσεων και προβλημάτων που χρήζουν προσοχής από την πλευρά των υπευθύνων χάραξης πολιτικής.

Ευρήματα

1. Καταγραφή εκπαιδευτικών αναγκών: διπλή ευθύνη και αοριστία ρόλων

Ένα από τα πρώτα ευρήματα της έρευνας αφορά τον τρόπο καταγραφής των εκπαιδευτικών αναγκών των κρατουμένων. Σύμφωνα με τα αποτελέσματα, η πλειονότητα των διευθυντών (67,9%) δηλώνει ότι την καταγραφή την κάνουν οι ίδιοι, ενώ ένα σημαντικό ποσοστό (39,3%) αναφέρει ότι την πραγματοποιεί ο υπεύθυνος εκπαίδευσης της φυλακής - συνήθως ψυχολόγος ή κοινωνικός λειτουργός του ΣΚ, ο οποίος συχνά ενημερώνει και τον ΔΔΕ&Κ.

Αυτή η διπλή αναφορά υποδηλώνει μια αοριστία ρόλων και διαδικασιών. Είναι χαρακτηριστικό ότι μόνο 7,1% των ερωτηθέντων δήλωσε ότι δεν μπορεί να κάνει την καταγραφή, επειδή δεν του επιτρέπεται η επαφή με τους κρατούμενους, γεγονός που υποδηλώνει ότι το πρόβλημα δεν είναι τόσο η πρόσβαση όσο η έλλειψη σαφούς πρωτοκόλλου και συντονισμού μεταξύ εκπαιδευτικών και σωφρονιστι-

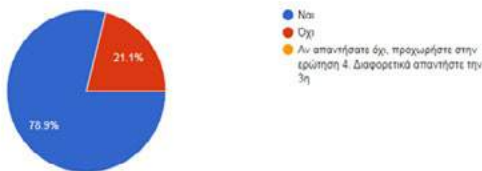
κών υπηρεσιών. Κανείς δεν ανέφερε ότι δεν έχει ενημέρωση από κανέναν, υποδηλώνοντας ότι κάποια μορφή επικοινωνίας υπάρχει, αλλά η διαδικασία φαίνεται να είναι ad hoc και όχι θεσμοθετημένη.

Η απουσία σαφούς και ενιαίου πλαισίου μπορεί να οδηγήσει σε ανεπαρκή καταγραφή των πραγματικών εκπαιδευτικών αναγκών, καθώς δεν είναι σαφές ποιος φέρει την πρωταρχική ευθύνη, ποια είναι η μεθοδολογία καταγραφής, και πώς διασφαλίζεται η πληρότητα και η αξιοπιστία των στοιχείων που συλλέγονται.

2. Λειτουργία δομών σε Σωφρονιστικά Καταστήματα: θετικό εύρημα με επιφυλάξεις

Ένα θετικό εύρημα της έρευνας είναι ότι το 78,9% των σωφρονιστικών καταστημάτων, όπου υπάρχει ΔΔΕ&Κ, διαθέτει ιδρυμένες ή προσωρινής λειτουργίας δομές εκπαίδευσης ή παραρτήματα δομών τυπικής εκπαίδευσης. Μόνο το 21,1% των ΣΚ, όπου έχει αποσπαστεί εκπαιδευτικός σε θέση ΔΔΕ&Κ, δεν έχει μέχρι το τέλος του 2025 καμία δομή, γεγονός που υποδηλώνει ότι η πλειονότητα των φυλακών, όπου έχει σταλεί ερωτηματολόγιο, έχει επίσης εκπαιδευτικές μονάδες με αποσπασμένο εκπαιδευτικό προσωπικό.

Υπάρχουν δομές εκπαίδευσης στο Σ.Κ. που έχετε αποσπαστεί;

Αυτό το εύρημα αντανakλά την πρόοδο που έχει σημειωθεί στην ανάπτυξη του θε-

σμού της εκπαίδευσης εντός ΣΚ στην Ελλάδα τις τελευταίες δεκαετίες. Η ύπαρξη αποσπασμένων δομών σημαίνει ότι τα τελευταία χρόνια επιδιώκεται μόνιμη εκπαιδευτική παρουσία, συνέχεια στην παροχή εκπαίδευσης, και θεσμική αναγνώριση της σημασίας της εκπαίδευσης στο σωφρονιστικό πλαίσιο.

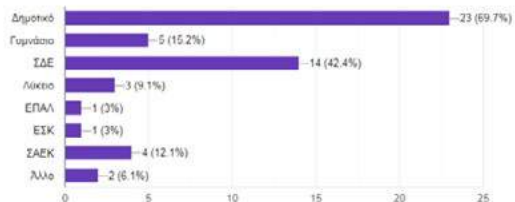
Ωστόσο, το γεγονός ότι το 21,1% των καταστημάτων εξακολουθεί να μην διαθέτει εκπαιδευτικές δομές αποτελεί ένδειξη ότι παραμένουν σημαντικές ανισότητες στην πρόσβαση στην εκπαίδευση. Στο ποσοστό αυτό θα πρέπει να προστεθούν και τα ΣΚ στα οποία δεν έχουν τοποθετηθεί ΔΔΕ&Κ. Επιπλέον, όπως θα φανεί από τα επόμενα ευρήματα, η ύπαρξη δομών δεν εξασφαλίζει από μόνη της την ποιότητα, την επάρκεια των χώρων, την ικανοποίηση όλων των αναγκών ή την ομαλή λειτουργία των εκπαιδευτικών προγραμμάτων.

3. Τύποι εκπαιδευτικών δομών: κυριαρχία των Δημοτικών και των ΣΔΕ

Όσον αφορά τους τύπους εκπαιδευτικών δομών που λειτουργούν στα Σωφρονιστικά Καταστήματα, παρατηρείται η εξής κατανομή (με δυνατότητα πολλαπλών απαντήσεων):

- Δημοτικά: 69,7%
- Σχολεία Δεύτερης Ευκαιρίας (ΣΔΕ): 42,4%
- Γυμνάσια: 15,2%
- Λύκεια: 9,1%
- Επαγγελματική Κατάρτιση (ΕΠΑΛ): 3%
- Επαγγελματικές Σχολές Κατάρτισης (ΕΣΚ): 3%
- Σχολές Ανώτερης Επαγγελματικής Κατάρτισης (ΣΑΕΚ): 12,1%
- Άλλο: 6,1%

Ποιες δομές εκπαίδευσης και κατάρτισης λειτουργούν στο Σ.Κ. σας; (Μπορείτε επιλέξετε περισσότερες από μία επιλογές)

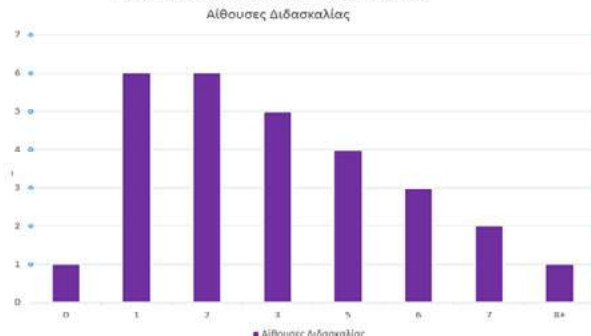

Η κυριαρχία των Δημοτικών και των ΣΔΕ υποδηλώνει ότι η έμφαση δίνεται κυρίως στη βασική και τη δευτεροβάθμια εκπαίδευση ενηλίκων. Η περιορισμένη παρουσία επαγγελματικής κατάρτισης (ΕΠΑΛ 3%, ΕΣΚ 3%) είναι ανησυχητική, δεδομένου του ρόλου που μπορεί να παίξει η επαγγελματική εκπαίδευση στην απασχολησιμότητα και την επανένταξη των αποφυλακισθέντων. Η απουσία ή η περιορισμένη παρουσία τριτοβάθμιας εκπαίδευσης δεν αναφέρεται ρητά, αλλά φαίνεται να υπονοείται από τα δεδομένα.

4. Μεγάλη διακύμανση στις αίθουσες διδασκαλίας

Η έρευνα αποκάλυψε μια τεράστια διακύμανση στον αριθμό των αιθουσών διδασκαλίας που διατίθενται για εκπαιδευτικούς και διοικητικούς σκοπούς. Τα αποτελέσματα κυμαίνονται από 0 αίθουσες (1 κατάσταση) έως 8 και άνω αίθουσες (1 κατάσταση), με την πλειονότητα να διαθέτει 1 αίθουσα (6 καταστάσεις) ή 2 αίθουσες (6 καταστάσεις).

Τι χώροι διατίθενται για τις εκπαιδευτικές και διοικητικές ανάγκες σας;

Αυτή η τεράστια διακύμανση αναδεικνύει μια κρίσιμη ανισότητα: ο αριθμός των αιθουσών που διατίθενται για εκπαίδευση φαίνεται να εξαρτάται περισσότερο από τυχαίους παράγοντες (π.χ. μέγεθος και σχεδιασμό του κτιρίου, διαθέσιμους χώρους) παρά από μια συστηματική αξιολόγηση των εκπαιδευτικών αναγκών. Φυλακές με μηδενικές αίθουσες αντιμετωπίζουν προφανώς σοβαρότατα προβλήματα στην παροχή εκπαίδευσης, ενώ αυτές με περισσότερες αίθουσες μπορούν να προσφέρουν ποικιλία προγραμμάτων και να εξυπηρετήσουν περισσότερους μαθητές.

5. Λόγοι μη λειτουργίας Εκπαιδευτικών Δομών: χώροι, δέσμευση και αιτήματα

Στην ερώτηση σχετικά με τους λόγους μη λειτουργίας εκπαιδευτικών δομών, οι συμμετέχοντες είχαν τη δυνατότητα να επιλέξουν περισσότερες από μία απαντήσεις. Τα αποτελέσματα είναι αποκαλυπτικά:

- Έλλειψη διαθέσιμων χώρων: 25 αναφορές
- Ύπαρξη χώρων, αλλά δέσμευσή τους από το Σ.Κ. για άλλο σκοπό: 19 αναφορές
- Έλλειψη ενδιαφέροντος από τους κρατούμενους: 2 αναφορές

- Είναι σε εξέλιξη αίτημα για την ίδρυσή τους: 12 αναφορές
- Εκκρεμούν εργασίες διαμόρφωσής τους: 7 αναφορές

Η έλλειψη διαθέσιμων χώρων αναδεικνύεται ως το πλέον κρίσιμο πρόβλημα, αλλά εξίσου σημαντικό είναι το γεγονός ότι 19 φορές αναφέρθηκε ότι υπάρχουν χώροι αλλά έχουν δεσμευτεί από το σωφρονιστικό κατάστημα για άλλο σκοπό. Αυτό υποδηλώνει μια σύγκρουση προτεραιοτήτων μεταξύ των εκπαιδευτικών και των σωφρονιστικών αναγκών, με την εκπαίδευση να μην θεωρείται πάντα προτεραιότητα.

Ιδιαίτερο ενδιαφέρον παρουσιάζει το γεγονός ότι 12 φορές αναφέρθηκε πως είναι σε εξέλιξη αίτημα για την ίδρυση εκπαιδευτικών δομών, το οποίο υποδηλώνει μια θετική κινητοποίηση από την πλευρά των εκπαιδευτικών, αλλά ταυτόχρονα αναδεικνύει την αργή διαδικασία έγκρισης και υλοποίησης τέτοιων αιτημάτων. Η έλλειψη ενδιαφέροντος από τους κρατούμενους αναφέρθηκε μόνο 2 φορές, υποδηλώνοντας ότι το πρόβλημα δεν βρίσκεται κυρίως στη ζήτηση αλλά στην προσφορά εκπαιδευτικών υπηρεσιών.

6. Επιλογή μαθητών: ένα πεδίο διαφοροποίησης και αντιπαράθεσης

Ένα από τα πιο σημαντικά ευρήματα της έρευνας αφορά τη διαδικασία επιλογής των μαθητών που θα φοιτήσουν στις εκπαιδευτικές δομές. Η ποικιλία των απαντήσεων αποκαλύπτει την έλλειψη ενιαίου πρωτοκόλλου και τις διαφορετικές δυναμικές εξουσίας που υπάρχουν σε κάθε κατάσταση:

- Η σχολική μονάδα επιλέγει τους μαθητές και το Σ.Κ. απλώς εγκρίνει: 34,2%
- Η σχολική μονάδα επιλέγει, αλλά το Σ.Κ. «κόβει» κάποιους μαθητές: 23,7%
- Το Σ.Κ. επιλέγει πόσοι και ποιοι θα φοιτήσουν: (περίπου 10-15% με βάση το γράφημα)
- Η σχολική μονάδα σε συνεργασία με τη Δ/νση του Σ.Κ.: (περίπου 20% συνολικά με διάφορες παραλλαγές)
- Καλή συνεργασία κι ισορροπία: (μικρό ποσοστό)
- Η Σχολική Μονάδα επιλέγει και το Σ.Κ. εγκρίνει, όμως δεν φθάνουν όλες οι αιτήσεις στο σχολείο: (μικρό ποσοστό)

Ποιος έχει την ευθύνη για την επιλογή των μαθητών που θα φοιτήσουν στις δομές;

Η διαφοροποίηση αυτή είναι κρίσιμη, γιατί αφορά άμεσα την πρόσβαση των κρατούμενων στην εκπαίδευση. Σε ορισμένα καταστήματα, η εκπαιδευτική αυτονομία είναι μεγαλύτερη και οι εκπαιδευτικοί μπορούν να επιλέξουν τους μαθητές με παιδαγωγικά κριτήρια. Σε άλλα, το σωφρονιστικό κατάστημα ασκεί σημαντική επιρροή, είτε αποκλείοντας συγκεκριμένους μαθητές («κόβει» 23,7%), είτε καθορίζοντας εξ αρχής ποιοι και πόσοι θα φοιτήσουν.

Ιδιαίτερα ανησυχητικό είναι το γεγονός ότι

σε ορισμένες περιπτώσεις δεν φθάνουν όλες οι αιτήσεις στο σχολείο, υποδηλώνοντας ότι υπάρχει προεπιλογή ή φιλτράρισμα από το σωφρονιστικό κατάστημα πριν καν οι εκπαιδευτικοί έχουν την ευκαιρία να δουν τις αιτήσεις. Αξίζει να σημειωθεί ότι τα περισσότερα αυτά ζητήματα αφορούν σε ΣΚ ενηλίκων κρατουμένων και όχι νέων.

Αυτή η ετερογένεια στις διαδικασίες επιλογής δημιουργεί ανισότητες στην πρόσβαση στην εκπαίδευση και θέτει ερωτήματα σχετικά με τα κριτήρια που χρησιμοποιούνται. Ενώ σωφρονιστικά κριτήρια (π.χ. καλή διαγωγή, επίπεδο ασφαλείας) μπορεί να είναι νόμιμα, η έλλειψη διαφάνειας και ενιαίου πλαισίου μπορεί να οδηγήσει σε αυθαίρετες αποκλεισμούς.

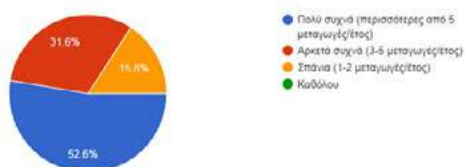
7. Μεταγωγές μαθητών: ένα διαρκές πρόβλημα

Η συχνότητα των μεταγωγών μαθητών, που έχουν ως αποτέλεσμα τη διακοπή της φοίτησής τους, αποτελεί ένα από τα πλέον σοβαρά προβλήματα της εκπαίδευσης σε ΣΚ. Τα αποτελέσματα της έρευνας είναι ενδιαφέροντα:

- Πολύ συχνά (περισσότερες από 5 μεταγωγές/έτος): 52,6%
- Αρκετά συχνά (3-5 μεταγωγές/έτος): 31,6%
- Σπάνια (1-2 μεταγωγές/έτος): 15,8%

Καθόλου: 0%

Πόσο συχνά γίνονται μεταγωγές μαθητών σας που έχουν ως αποτέλεσμα τη διακοπή της φοίτησής τους;

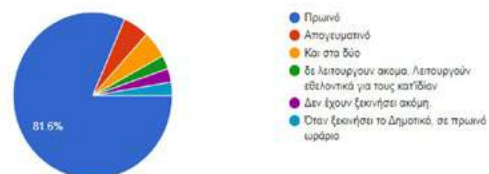

Το γεγονός ότι κανείς ΔΔΕ&Κ, που συμμετείχε στην έρευνα δεν ανέφερε ότι δεν υπάρχουν μεταγωγές που διακόπτουν τη φοίτηση, και ότι το 84,2% αναφέρει ότι οι μεταγωγές είναι αρκετά ή πολύ συχνές, αναδεικνύει ένα συστηματικό πρόβλημα. Οι μεταγωγές, που γίνονται συνήθως για λόγους ασφαλείας, διαχείρισης πληθυσμού ή δικαστικούς λόγους, διακόπτουν την εκπαιδευτική διαδικασία και δημιουργούν σοβαρά προβλήματα στη συνέχεια και την ολοκλήρωση των σπουδών των κρατουμένων. Αυτό το εύρημα υπογραμμίζει την ανάγκη για καλύτερο συντονισμό μεταξύ των σωφρονιστικών αρχών και των εκπαιδευτικών δομών, καθώς και για μηχανισμούς που θα διασφαλίζουν τη συνέχεια της εκπαίδευσης μετά από μεταγωγή (π.χ. μεταφορά αρχείων, αναγνώριση προηγούμενης φοίτησης).

8. Ωράριο Λειτουργίας: κυριαρχία του πρωινού με σημαντικές εξαιρέσεις

Η συντριπτική πλειονότητα των εκπαιδευτικών δομών (81,6%) λειτουργεί σε πρωινό πρόγραμμα. Μόνο ένα μικρό ποσοστό λειτουργεί απογευματινό πρόγραμμα, και σε ορισμένες περιπτώσεις λειτουργούν και τα δύο ή εξαρτάται από τις ανάγκες.

Σε ποιο πρόγραμμα λειτουργούν οι δομές εκπαίδευσης στο Σ.Κ.;

Όσον αφορά τις ώρες έναρξης και λήξης των μαθημάτων, παρατηρείται σημαντική διακύμανση:

Ώρες έναρξης:

- 8:00-8:15: 7 καταστήματα
- 8:30: 5 καταστήματα
- 9:00: 2 καταστήματα
- 13:00, 14:00, 14:30: Από 1 κατάστημα η κάθε ώρα

Ώρες λήξης:

- 11:30: 4 καταστήματα
- 12:00-12:15: 6 καταστήματα
- 12:20-12:30: 4 καταστήματα
- 12:40-13:00: 6 καταστήματα
- 14:00, 18:00, 19:00, 20:00: Από 1 κατάστημα η κάθε ώρα

Η πλειονότητα των προγραμμάτων λειτουργεί από περίπου 8:00 έως 12:00-13:00, αλλά υπάρχουν σημαντικές εξαιρέσεις με καταστήματα που έχουν απογευματινά προγράμματα έως τις 20:00. Αυτή η διαφοροποίηση μπορεί να οφείλεται σε διαφορετικές ανάγκες (κρατούμενοι που εργάζονται το πρωί, λειτουργία δεύτερης δομής, αποφυγή αντιπαραθέσεων κ.α.), αλλά επίσης αντανακλά την έλλειψη ενιαίων προτύπων λειτουργίας.

Το εύρημα ότι τα περισσότερα προγράμματα λειτουργούν περίπου 3-5 ώρες την ημέρα θέτει ερωτήματα σχετικά με τη διδακτική επάρκεια και την κάλυψη του προγράμματος σπουδών, ιδιαίτερα σε σχέση με ισοδύναμα προγράμματα εκτός φυλακών. Γίνεται φανερό ότι ένα ενιαίο ωράριο λειτουργίας των σχολικών δομών σε ΣΚ, ιδιαίτερα αυτών που ακολουθούν πρόγραμμα δομών τυπικής εκπαίδευσης, θα διευκόλυνε την απασχόληση εκπαιδευτών ει-

δικοτήτων και θα εξασφάλιζε ισότητα ευκαιριών στους μαθητές και τις μαθήτριες εντός των ΣΚ.

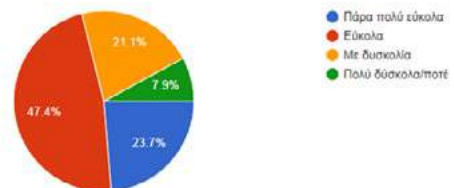
9. Άδειες ομιλητών και εκδηλώσεων: μεικτή εικόνα

Η χορήγηση αδειών για την είσοδο ομιλητών και τη διοργάνωση εκδηλώσεων, αναγκαία για την εξωστρέφεια των σχολικών δομών, τη σύνδεση των έγκλειστων με την κοινωνία και την διεύρυνση των παραστάσεών τους, εμφανίζει μια μεικτή εικόνα:

- Πάρα πολύ εύκολη: 23,7%
- Εύκολη: 47,4%
- Με δυσκολία: 21,1%
- Πολύ δύσκολα/Ποτέ: 7,9%

Το 71,1% των συμμετεχόντων αναφέρει ότι η διαδικασία είναι εύκολη ή πολύ εύκολη, γεγονός που είναι θετικό και υποδηλώνει μια σχετική διάθεση συνεργασίας από την πλευρά των σωφρονιστικών αρχών. Ωστόσο, το 29% αναφέρει δυσκολίες, με το 7,9% να αντιμετωπίζει πολύ σοβαρά προβλήματα.

Δίνονται εύκολα άδειες για την είσοδο ομιλητών ή/και τη διοργάνωση εκδηλώσεων;

Αυτό το εύρημα αντανακλά δείχνει ότι πρέπει να εξεταστεί αυτή η διαφοροποίηση και κυρίως τα εμπόδια, όπως γραφειοκρατία, ανησυχίες για την ασφάλεια, ή έλλειψη κατανόησης

της σημασίας της εκπαίδευσης, που προβάλλουν τα ΣΚ που δεν διευκολύνουν το «άνοιγμα» των εκπαιδευτικών δομών σε κοινωνικούς φορείς και πρόσωπα.

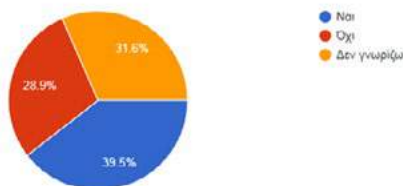
10. Ευεργετικά ημερομίσθια: σύγχυση και ανισότητες

Η ερώτηση σχετικά με το αν προσμετρούνται ευεργετικά ημερομίσθια και μετά το πέρας του διδακτικού έτους και μέχρι την ολοκλήρωση του σχολικού έτους, στους μαθητές που συνεχίζουν τη φοίτηση έδειξε μια εικόνα σύγχυσης και ανισότητας:

- Ναι: 39,5%
- Όχι: 28,9%
- Δεν γνωρίζω: 31,6%

Το γεγονός ότι σχεδόν το ένα τρίτο των διευθυντών εκπαιδευτικών δομών δεν γνωρίζει αν προσμετρούνται ή όχι ευεργετικά ημερομίσθια είναι ανησυχητικό και υποδηλώνει έλλειψη σαφούς πληροφόρησης, αν ο ΔΔΕ&Κ συμμετέχει ως εξειδικευμένος επιστήμονας (βάσει του άρθρου 41, παρ. 3, ν. 4763/2020) στο Συμβούλιο Εργασίας του ΣΚ. Ταυτόχρονα, το γεγονός ότι σε ορισμένα καταστήματα προσμετρούνται (39,5%) ενώ σε άλλα όχι (28,9%) δημιουργεί σοβαρές ανισότητες μεταξύ κρατούμενων που φοιτούν σε διαφορετικά καταστήματα.

Προσμετρούνται ευεργετικά ημερομίσθια για τις θερινές διακοπές στους μαθητές που συνεχίζουν τη φοίτηση;

Παρόμοια εικόνα εμφανίζεται και στην ερώτηση για τα ευεργετικά ημερομίσθια, που αφαιρούνται αναδρομικά από μαθητές που απορρίφθηκαν, ακόμη και για λόγους που δεν προκλήθηκαν από αυτούς (μακρά νοσηλεία, μεταγωγή σε ΣΚ που δεν έχει αντίστοιχη για μετεγγραφή εκπαιδευτική δομή κ.α.):

- Ναι: 34,2%
- Όχι: 21,1%
- Δεν γνωρίζω: 44,7%

Εδώ η σύγχυση είναι ακόμα μεγαλύτερη, με σχεδόν τους μισούς (44,7%) από τους ερωτηθέντες να μην γνωρίζουν, ενώ παρατηρούνται επίσης σημαντικές διαφορές μεταξύ των ΣΚ όσον αφορά την πρακτική που ακολουθείται.

Αξίζει να σημειωθεί, ότι τα ευεργετικά ημερομίσθια είναι ένα σημαντικό κίνητρο για τη συμμετοχή των έγκλειστων στην εκπαίδευση, αν και πλέον μικρότερο σχετικά με άλλες θέσεις εργασίας στη φυλακή, καθώς μειώνουν τον χρόνο κράτησης. Η έλλειψη σαφούς και ενιαίας πολιτικής στο θέμα αυτό δημιουργεί αδικίες και υπονομεύει την αξία της εκπαίδευσης ως μέσου επανένταξης.

Συζήτηση

Τα ευρήματα της παρούσας έρευνας αποκάλυπτουν μια πολύπλοκη και προβληματική εικόνα της εκπαίδευσης στα ΣΚ στην Ελλάδα. Ενώ υπάρχουν σημάδια προόδου και δέσμευσης από την πλευρά των εκπαιδευτικών, οι δομικές αδυναμίες, οι ανισότητες μεταξύ των καταστημάτων, και η έλλειψη ενιαίου πλαισίου λειτουργίας υπονομεύουν την αποτελεσματικότητα και τη δικαιοσύνη του συστήματος (Tzatsis et al, 2019).

Η διαφοροποίηση ως κεντρικό πρόβλημα

Το πλέον χαρακτηριστικό εύρημα της έρευνας είναι η μεγάλη διαφοροποίηση που παρατηρείται από φυλακή σε φυλακή σε όλες σχεδόν τις διαστάσεις της εκπαιδευτικής διαδικασίας. Αυτή η διαφοροποίηση δεν αντανακλά απλώς διαφορετικές τοπικές ανάγκες ή προσαρμογές, αλλά αποτελεί ένδειξη έλλειψης συνοχής και ενιαίας πολιτικής.

Η πρόσβαση στην εκπαίδευση, η διαδικασία επιλογής μαθητών, η υλικοτεχνική υποδομή, το ωράριο λειτουργίας, και η παροχή ευεργετικών μέτρων εξαρτώνται σε μεγάλο βαθμό από το συγκεκριμένο σωφρονιστικό κατάστημα στο οποίο βρίσκεται ο κρατούμενος. Αυτό σημαίνει ότι το δικαίωμα στην εκπαίδευση στις φυλακές της Ελλάδας δεν εξασφαλίζεται ισότιμα για όλους τους κρατούμενους, αλλά εξαρτάται από τη βούληση του κάθε Συμβουλίου ή από τυχαίους παράγοντες. Τα ευρήματα της έρευνας αυτής υποστηρίζονται από σχετική βιβλιογραφία. Οι Stamatiou, et al. (2022), υποστηρίζουν ότι οι ειδικές συνθήκες των φυλακών και ο άκαμπος τρόπος λειτουργίας των επιμέρους φυλακών (χρονοδιαγράμματα ασφαλείας, μεταφορές, τοπική χρηματοδότηση) δημιουργούν αποκλίσεις στις εκπαιδευτικές ευκαιρίες μεταξύ των ιδρυμάτων.

Αυτή η ανισότητα είναι ιδιαίτερα προβληματική υπό το πρίσμα των διεθνών προτύπων και των αρχών της εκπαίδευσης στις φυλακές. Σύμφωνα με τους κανόνες της Ευρωπαϊκής Ένωσης Φυλακών Εκπαίδευσης, η εκπαίδευση πρέπει να είναι διαθέσιμη σε όλους τους κρατούμενους χωρίς διακρίσεις (ΕΡΕΑ, 2020). Η ελληνική πραγματικότητα απέχει πολύ από αυτό το πρότυπο.

Υλικοτεχνική υποδομή: πρόοδος με ανισότητες

Παρότι το 78,9% των καταστημάτων διαθέτει εκπαιδευτικές δομές - γεγονός που αποτελεί θετική ένδειξη θεσμικής ανάπτυξης - η μεγάλη διακύμανση στον αριθμό των αιθουσών διδασκαλίας αποκαλύπτει σημαντικές ανισότητες στην ποιότητα και την επάρκεια της υλικοτεχνικής υποδομής. Η υλικοτεχνική υποδομή δεν είναι απλώς ένα θέμα ανέσεων, αλλά αποτελεί προϋπόθεση για την παροχή ποιοτικής εκπαίδευσης (Antonopoulou et.al., 2022).

Το 21,1% των καταστημάτων που δεν διαθέτει εκπαιδευτικές δομές, καθώς και τα καταστήματα με ελάχιστες ή καθόλου αίθουσες διδασκαλίας, αντιμετωπίζουν σοβαρά προβλήματα στην παροχή εκπαίδευσης. Χωρίς κατάλληλους χώρους, χωρίς βιβλιοθήκες, εργαστήρια, και σύγχρονα διδακτικά μέσα, η εκπαίδευση καταντά ελλιπής και αναποτελεσματική. Επιπλέον, η έλλειψη χώρων περιορίζει τον αριθμό των μαθητών που μπορούν να φοιτήσουν, δημιουργώντας λίστες αναμονής και αποκλείοντας κρατούμενους από το δικαίωμα στην εκπαίδευση.

Το γεγονός ότι σε 25 περιπτώσεις υπάρχουν χώροι, αλλά έχουν δεσμευτεί για άλλους σκοπούς υποδηλώνει ότι το πρόβλημα δεν είναι πάντα η έλλειψη πόρων, αλλά η έλλειψη πολιτικής βούλησης να δοθεί προτεραιότητα στην εκπαίδευση. Η σωφρονιστική εκπαίδευση πρέπει να αντιμετωπίζεται όχι ως δευτερεύον πρόγραμμα, αλλά ως κεντρικός πυλώνας της σωφρονιστικής πολιτικής.

Επιλογή μαθητών: παιδαγωγικά vs σωφρονιστικά κριτήρια

Η διαδικασία επιλογής των μαθητών αποτελεί ένα κρίσιμο ζήτημα που αφορά την ισορροπία μεταξύ παιδαγωγικών και σωφρονιστικών κριτηρίων. Ενώ είναι κατανοητό ότι η ασφάλεια και η τάξη στο σωφρονιστικό κατάστημα είναι σημαντικές, η υπερβολική επιρροή των σωφρονιστικών αρχών στην επιλογή μαθητών μπορεί να οδηγήσει σε αποκλεισμούς που δεν βασίζονται σε παιδαγωγικά κριτήρια.

Η βιβλιογραφία καταγράφει εντάσεις μεταξύ των παιδαγωγικών στόχων των εκπαιδευτικών και των προτεραιοτήτων του προσωπικού των φυλακών, οι οποίες επηρεάζουν το ποιος μπορεί να εγγραφεί σε εκπαιδευτικά προγράμματα. Αυτές οι εντάσεις μπορούν να επηρεάσουν άμεσα την πρόσβαση και την ολοκλήρωση των προγραμμάτων. Εμπειρικές και αναλυτικές μελέτες παρουσιάζουν την επιλογή των μαθητών ως ένα πεδίο διαπραγμάτευσης (και σύγκρουσης) μεταξύ των εκπαιδευτικών στόχων και των περιορισμών του σωφρονιστικού συστήματος. Οι Scarfó και Zarata (2014) υποστηρίζουν ότι «η παραβίαση του δικαιώματος στην εκπαίδευση των αλλοδαπών κρατουμένων αφορά την πρόσβασή τους σε εκπαιδευτικές δομές, η οποία συχνά παρεμποδίζεται με την επίκληση λόγων ασφαλείας». Σε ότι αφορά την ελληνική πραγματικότητα, οι Artinoroulou and Kamarakis (2019) επιβεβαιώνουν στις μελέτες τους ότι η τελική επιλογή των μαθητών γίνεται κυρίως από τις διευθύνσεις των ΣΚ, ενώ η κριτική βιβλιογραφία που χρησιμοποιεί την πειθαρχική οπτική του Φουκώ εντοπίζει θεσμικές πρακτικές που δίνουν προτεραιότητα στην τάξη και οδηγούν σε αποτελέσματα αποκλεισμού στο σχολικό περιβάλλον των φυλακών (Kokolaki and Papastavrinidou, 2022).

Ιδανική κατάσταση θα ήταν η εκπαιδευτική μονάδα να έχει την πρωταρχική ευθύνη επιλογής, με την πρόταση του Σωφρονιστικού Καταστήματος μόνο σε περιπτώσεις που υπάρχουν σοβαροί λόγοι ασφαλείας. Το γεγονός ότι σε ορισμένα καταστήματα το Σ.Κ. «κόβει» μαθητές ή καθορίζει εξ αρχής ποιοι θα φοιτήσουν υποδηλώνει μια υπερίσχυση των σωφρονιστικών κριτηρίων που μπορεί να μην είναι πάντα δικαιολογημένη.

Επιπλέον, το γεγονός ότι σε ορισμένες περιπτώσεις δεν φθάνουν όλες οι αιτήσεις στο σχολείο είναι εξαιρετικά προβληματικό, καθώς υποδηλώνει προδιαλογή χωρίς διαφάνεια. Κάθε κρατούμενος που επιθυμεί να φοιτήσει θα πρέπει τουλάχιστον να έχει το δικαίωμα να υποβάλει αίτηση και να λάβει μια αιτιολογημένη απάντηση.

Μεταγωγές: Διακοπή της Εκπαιδευτικής Συνέχειας

Το πρόβλημα των μεταγωγών που διακόπτουν τη φοίτηση είναι ιδιαίτερα σοβαρό και απαιτεί συστημικές λύσεις. Οι μεταγωγές είναι αναπόφευκτες σε ένα σωφρονιστικό σύστημα για λόγους ασφαλείας, διαχείρισης πληθυσμού, ή δικαστικούς λόγους. Ωστόσο, η συχνότητά τους και οι επιπτώσεις τους στην εκπαίδευση δείχνουν ότι δεν υπάρχει επαρκής μέριμνα για την εκπαιδευτική συνέχεια. Οι Antonoroulou et. al (2022), σημειώνουν ότι η αστάθεια του πληθυσμού των φυλακών (συχνές μεταφορές στο δικαστήριο ή μεταξύ φυλακών) οδηγούν σε διακοπές και μεταβλητή συμμετοχή, επηρεάζοντας έτσι το ποιοι μαθητές ολοκληρώνουν τα προγράμματα.

Λύσεις στο πρόβλημα αυτό θα μπορούσαν να

περιλαμβάνουν:

- Ενημέρωση της Κεντρικής Επιτροπής Μεταγωγών για την εκπαιδευτική κατάσταση του υπό μεταγωγή κρατούμενου, ώστε να επιδιωχθεί ΣΚ με αντίστοιχη εκπαιδευτική δομή.
 - Δημιουργία κεντρικού μητρώου μαθητών που θα ακολουθεί τον κρατούμενο σε κάθε μεταγωγή.
 - Πρωτόκολλα συνεργασίας μεταξύ εκπαιδευτικών δομών διαφορετικών καταστημάτων, ώστε να μπορούν οι φοιτούντες για βραχύ διάστημα μεταχθέντες μαθητές.
 - Προτεραιότητα στην αποφυγή μεταγωγών κατά τη διάρκεια του σχολικού έτους, όπου είναι δυνατόν.
 - Δυνατότητα συνέχισης σπουδών μέσω εξ αποστάσεως μεθόδων, όπου είναι εφικτό.
- Η μη αντιμετώπιση του προβλήματος των μεταγωγών καθιστά την εκπαίδευση αναποτελεσματική, καθώς πολλοί μαθητές δεν ολοκληρώνουν τις σπουδές τους λόγω διακοπών που δεν εξαρτώνται από τη δική τους βούληση.

Ευεργετικά Ημερομίσθια: Η Αξία των Κινήτρων

Τα ευεργετικά ημερομίσθια αποτελούν ένα σημαντικό κίνητρο για τη συμμετοχή στην εκπαίδευση, δεδομένου ότι συμβάλλουν στη μείωση της εκτιθέας ποινής. Η σύγχυση και η έλλειψη ενιαίας πολιτικής στο θέμα αυτό υπονομεύουν την αποτελεσματικότητά τους και δημιουργούν αισθήματα αδικίας.

Είναι κρίσιμο να υπάρξει σαφής νομοθετική ρύθμιση που να καθορίζει: α) ποιοι μαθητές δικαιούνται ευεργετικά ημερομίσθια, β) πως υπολογίζονται τα ημερομίσθια για τις θερινές διακοπές, γ) τη διαδικασία για αναδρομική

παροχή ημερομισθίων σε περιπτώσεις απόρριψης και δ) την ευθύνη ενημέρωσης των μαθητών για τα δικαιώματά τους.

Το γεγονός ότι σχεδόν το ένα τρίτο έως το μισό των διευθυντών εκπαιδευτικών δομών δεν γνωρίζει την πολιτική σχετικά με τα ευεργετικά ημερομίσθια υποδηλώνει μη συμμετοχή τους στα Συμβούλια Εργασίας, ανεπάρκεια στην επικοινωνία και την εκπαίδευση των ίδιων των εκπαιδευτικών στα θεσμικά πλαίσια λειτουργίας.

Διαφοροποίηση ως Ευκαιρία;

Παρά τα προβλήματα που αναδεικνύει, η διαφοροποίηση μεταξύ των Σωφρονιστικών Καταστημάτων μπορεί να αντιμετωπιστεί ως ευκαιρία για μάθηση και βελτίωση. Καταστήματα που έχουν αναπτύξει καλές πρακτικές (π.χ. καλή συνεργασία με εκπαιδευτικές δομές, εύκολη χορήγηση αδειών, πρόσβαση σε ευεργετικά) μπορούν να λειτουργήσουν ως πρότυπα για άλλα καταστήματα.

Η δημιουργία ενός δικτύου ανταλλαγής καλών πρακτικών, η διοργάνωση σεμιναρίων επιμόρφωσης, και η ανάπτυξη κοινών πρωτοκόλλων μπορούν να βοηθήσουν στη διάδοση των επιτυχημένων μοντέλων και στη μείωση των ανισοτήτων.

Συμπεράσματα και Προτάσεις

Η παρούσα έρευνα τεκμηριώνει μια πραγματικότητα που χρήζει άμεσης παρέμβασης. Η εκπαίδευση στα Σωφρονιστικά Καταστήματα της Ελλάδας αντιμετωπίζει σοβαρές δομικές αδυναμίες, ανισότητες, και προβλήματα συντονισμού που υπονομεύουν το δικαίωμα στην εκπαίδευση και την αποτελεσματικότητα της

επανένταξης των κρατουμένων.

Τα κύρια συμπεράσματα της έρευνας είναι:

1. Υπάρχει έντονη διαφοροποίηση μεταξύ των σωφρονιστικών καταστημάτων σε όλες τις διαστάσεις της εκπαιδευτικής διαδικασίας, δημιουργώντας ανισότητες στην πρόσβαση και την ποιότητα της εκπαίδευσης.

2. Παρά το θετικό γεγονός ότι το 78,9% των καταστημάτων όπου αποσπάστηκε ΔΔΕ&Κ διαθέτει εκπαιδευτικές δομές, παραμένουν σημαντικές ανισότητες στην ποιότητα και επάρκεια της υλικοτεχνικής υποδομής, με το 21,1% να μην έχει καθόλου εκπαιδευτικές δομές και μεγάλη διακύμανση στον αριθμό των διαθέσιμων αιθουσών.

3. Υπάρχει έλλειψη σαφών πρωτοκόλλων για την καταγραφή εκπαιδευτικών αναγκών, την επιλογή μαθητών, και τη χορήγηση ευεργετικών μέτρων.

4. Οι μεταγωγές μαθητών αποτελούν σοβαρό πρόβλημα που διακόπτει την εκπαιδευτική συνέχεια και απαιτεί συστημικές λύσεις.

5. Υπάρχει σύγχυση και ανισότητα στην εφαρμογή των ευεργετικών ημερομισθίων, υπονομεύοντας ένα σημαντικό κίνητρο για συμμετοχή στην εκπαίδευση.

Προτάσεις Πολιτικής

Με βάση τα ευρήματα, προτείνονται οι ακόλουθες παρεμβάσεις:

1. Ανάπτυξη Ενιαίου Πλαισίου Λειτουργίας

Χρειάζεται η δημιουργία ενός ενιαίου εθνικού πλαισίου για τη λειτουργία των εκπαιδευτικών δομών στις φυλακές, που θα καθορίζει:

α) ελάχιστα πρότυπα υλικοτεχνικής υποδομής (αίθουσες, εξοπλισμός, βιβλιοθήκες),

β) διαδικασίες καταγραφής εκπαιδευτικών αναγκών,

γ) πρωτόκολλα επιλογής μαθητών με έμφαση στα παιδαγωγικά κριτήρια,

δ) ωράριο και διάρκεια εκπαιδευτικών προγραμμάτων,

ε) διαδικασίες χορήγησης αδειών και διοργάνωσης εκδηλώσεων,

στ) σαφείς και ισότιμους κανόνες για τα ευεργετικά ημερομίσθια.

2. Επένδυση σε Υλικοτεχνική Υποδομή

Απαιτείται ένα εθνικό πρόγραμμα αναβάθμισης της υλικοτεχνικής υποδομής που θα περιλαμβάνει:

α) δημιουργία εκπαιδευτικών δομών στο 21,1% των καταστημάτων που δεν

διαθέτουν,

β) αναβάθμιση και επέκταση των υφιστάμενων δομών με επιπλέον αίθουσες όπου χρειάζεται,

γ) εξοπλισμό με σύγχρονα διδακτικά μέσα και τεχνολογία,

δ) δημιουργία βιβλιοθηκών και αναγνωστηρίων,

ε) κατάλληλους χώρους για επαγγελματική κατάρτιση και εργαστήρια.

3. Συστήματα Συνέχειας Εκπαίδευσης

Για την αντιμετώπιση των προβλημάτων που προκύπτουν από τις μεταγωγές

προτείνεται:

α) δημιουργία κεντρικού ψηφιακού μητρώου μαθητών,

β) πρωτόκολλα συνεργασίας μεταξύ εκπαιδευτικών δομών,

γ) ανάπτυξη προγραμμάτων εξ αποστάσεως

εκπαίδευσης, όπου είναι εφικτό,
δ) αποφυγή μεταγωγών κατά τη διάρκεια εκπαιδευτικών προγραμμάτων.

4. Ενίσχυση Διοικητικής Συνεργασίας

Βελτίωση του συντονισμού μεταξύ εκπαιδευτικών και σωφρονιστικών αρχών μέσω:

- α) λειτουργίας της διυπουργικής επιτροπής
- β) δημιουργίας μικτών επιτροπών συντονισμού σε κάθε κατάσταση,
- γ) επιμόρφωσης σωφρονιστικών υπαλλήλων στη σημασία της εκπαίδευσης,
- δ) επιμόρφωσης εκπαιδευτικών στις ιδιαιτερότητες του περιβάλλοντος των ΣΚ,
- ε) ανάπτυξης κοινών στόχων και δεικτών αξιολόγησης.

5. Διαφάνεια και Λογοδοσία

Εγκαθίδρυση μηχανισμών διαφάνειας και λογοδοσίας:

- α) δημοσίευση ετήσιων εκθέσεων για την κατάσταση της εκπαίδευσης σε κάθε κατάσταση, κατάστημα,
- β) καταχώρηση δεικτών απόδοσης (αριθμός μαθητών, ποσοστά ολοκλήρωσης, κ.λπ.),
- γ) μηχανισμοί αναφορών και προστασίας δικαιωμάτων για μαθητές που αδικούνται.

6. Ανταλλαγή Καλών Πρακτικών

Προτείνεται η δημιουργία δικτύου εκπαιδευτικών ΣΚ για την ανταλλαγή εμπειριών και καλών πρακτικών, συνδιοργάνωση εκδηλώσεων και σεμιναρίων, κοινές ερευνητικές πρωτοβουλίες καθώς και υποστήριξη και καθοδήγηση

νέων εκπαιδευτικών δομών.

7. Ενίσχυση της Επαγγελματικής Εκπαίδευσης και Κατάρτισης

Δεδομένης της περιορισμένης παρουσίας προγραμμάτων επαγγελματικής εκπαίδευσης και κατάρτισης, απαιτείται επέκταση των ΕΠΑΛ, ΕΣΚ, και ΣΑΕΚ, σύνδεση ΣΚ κλειστού τύπου με Αγροτικά ΣΚ για πρακτική άσκηση καθώς και συνεργασία με επιχειρήσεις για τον ίδιο σκοπό, πιστοποίηση δεξιοτήτων που αναγνωρίζεται στην αγορά εργασίας και προγράμματα κατάρτισης προσαρμοσμένα στις ανάγκες της αγοράς και στις δυνατότητες απασχόλησης χωρίς κώλυμα των αποφυλακισμένων.

Επίλογος

Η εκπαίδευση στα Σωφρονιστικά Καταστήματα δεν είναι πολυτέλεια ή προνόμιο, αλλά θεμελιώδες δικαίωμα και αναγκαία προϋπόθεση για την επανένταξη των κρατούμενων στην κοινωνία. Οι ανισότητες και οι δυσλειτουργίες που τεκμηριώνει η παρούσα έρευνα δεν αντικατοπτρίζουν μόνο προβλήματα του σωφρονιστικού συστήματος, αλλά θέτουν σοβαρά ηθικά, κοινωνικά και πολιτικά ερωτήματα για την κοινωνία μας.

Η επένδυση στην εκπαίδευση στα Σωφρονιστικά Καταστήματα δεν είναι μόνο θέμα δικαιοσύνης για τους κρατούμενους, αλλά και θέμα κοινωνικής ασφάλειας και οικονομικής ορθολογικότητας. Μελέτες έχουν δείξει ότι η εκπαίδευση στις φυλακές μειώνει σημαντικά το ποσοστό υποτροπής, βελτιώνει τις προοπτικές απασχόλησης, και συμβάλλει στην ομαλή επανένταξη (Davis et al., 2013).

Η διαφοροποίηση που αναδεικνύει η έρευνα δεν μπορεί να συνεχιστεί. Κάθε κρατούμενος, ανεξαρτήτως του καταστήματος κράτησής του, πρέπει να έχει ίση πρόσβαση σε ποιοτική εκπαίδευση. Αυτό απαιτεί πολιτική βούληση, επαρκείς πόρους, και μακροπρόθεσμο σχεδιασμό.

Η παρούσα έρευνα αποτελεί ένα πρώτο βήμα στην κατανόηση της κατάστασης. Είναι απαραίτητη η συνέχιση της έρευνας, με περισσότερους συμμετέχοντες, διαχρονικά δεδομένα, και συμπλήρωση με ποιοτικές μελέτες που θα αποτυπώσουν τις εμπειρίες των κρατουμένων-μαθητών, των εκπαιδευτικών, και των σωφρονιστικών υπαλλήλων.

Η πρόκληση είναι μεγάλη, αλλά η ανταμοιβή ακόμα μεγαλύτερη: μια κοινωνία που σέβεται την αξιοπρέπεια όλων των πολιτών της, που προσφέρει δεύτερες ευκαιρίες, και που επενδύει στην αποκατάσταση αντί της τιμωρίας.

Βιβλιογραφία

Artinopoulou, V., & Kamarakis E., (2019), "Prison conditions in Greece", [Online]. Available: https://www.researchgate.net/profile/Vasiliki-Artinopoulou/publication/362490771-European_Prison_Observatory_Prison_conditions_in_Greece_Prison_conditions_in_Greece/links/62ecd86788b83e7320ad4b47/European-Prison-Observatory-Prison-conditions-in-Greece-Prison-conditions-in-Greece.pdf

Asimaki, A., Koustourakis, G., & Nikolakakos, N. (2020). A Foucauldian disciplinary theorisation of inmate education in the Second Chance Schools in Greek prisons: A case

study. Studies in the Education of Adults, 52(1), 101-118. <https://doi.org/10.1080/02660830.2019.1595341>

EPEA (European Prison Education Association) (2020). *Prison Education as a Right*. Position Paper. <https://www.epea.org>

Castell-Britton, S. (2024). The Effectiveness of Prison Education in Reducing Criminal Recidivism: A Systematic Review. *Qeios*, Jan. 2024, <https://doi.org/10.32388/ccwb9y>

Efstratoglou, A. K., & Koulaouzides, G. A. (2024). Understanding the Challenges of Perspective Transformation in Prison: Biographical Narratives of Foreign National Students of a Second Chance School in Greece. *Journal of Prison Education Research*, 8(1), 6. <https://doi.org/10.25771/aqew-qv77>

Καψάλης, Α., & Παπαδημητρίου, Ζ. (2012). Η Εκπαίδευση στις Φυλακές: Διεθνής Εμπειρία και Ελληνική Πραγματικότητα. *Παιδαγωγική Επιθεώρηση*, 54, 167-189.

M. Kokolaki and G. Papastavrinidou, "Schools as thresholds within prison heterotopias: perspectives on a 'poetics' of prison education", [Online]. Available: https://www.societyforethnology.gr/images/volume-12/Ethnologia%20ONLINE_Vol_12_2022_whole_.pdf#page=20

Papaioannou, V., & Anagnou, E. (2020). Evaluation of Greek Second Chance Schools in Prison by Detainees. *Education Quarterly Reviews*. <https://doi.org/10.31014/aior.1993.03.01.114>

Scarfó, F. J., & Zapata, N. R. (2014). Obstáculos en la realización del derecho a la educación en cárceles.

http://sedici.unlp.edu.ar/bitstream/handle/10915/69650/Documento_completo.pdf?sequence=1

Stamatiou, Y., Halkiopoulos, C., Giannoulis, A., and Antonopoulou, H., "Utilizing a Restricted Access e-Learning Platform for Reform, Equity, and Self-development in Correctional Facilities," *Emerging science journal*, vol. 6, pp. 241-252, Dec. 2022, <https://doi.org/10.28991/ESJ-2022-SIED-017>

Tzatsis, P., Anagnou, E., Valkanos, E., & Fragkoulis, I. (2019). *The Challenges of the Inmates' Adult Educator. A Greek Case Study*. *Education Quarterly Reviews*. <https://doi.org/10.31014/aior.1993.02.02.70>

Η ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ ΩΣ ΠΡΑΞΗ ΕΛΕΥΘΕΡΙΑΣ ΣΤΟ ΕΙΔΙΚΟ ΣΩΦΡΟΝΙΣΤΙΚΟ ΚΑΤΑΣΤΗΜΑ ΝΕΩΝ ΑΥΛΩΝΑ

Αναστασίας Πέππα, Φιλολόγος,
Διευθύντρια Δομών Εκπαίδευσης και
Κατάρτισης, που λειτουργούν
στο Ε.Σ.Κ.Ν. Αυλώνα

Η εκπαίδευση εντός σωφρονιστικών δομών αναγνωρίζεται στη σύγχρονη εγκληματολογική και παιδαγωγική σκέψη ως βασικός παράγοντας πρόληψης της υποτροπής, ενδυνάμωσης της προσωπικότητας και ουσιαστικής κοινωνικής επανένταξης. Δεν περιορίζεται στη μετάδοση γνώσεων, αλλά συνιστά μια σύνθετη κοινωνική και ανθρωπιστική παρέμβαση που επανασυνδέει το άτομο με τον εαυτό του, με τους άλλους και με την κοινωνία.

Στο Ειδικό Σωφρονιστικό Κατάστημα Νέων Αυλώνα λειτουργούν τρεις τυπικές σχολικές μονάδες: Δημοτικό, Γυμνάσιο με Λυκειακές Τάξεις και το ΣΑΕΚ. Τα σχολεία αυτά αποτελούν σταθερό παιδαγωγικό πυρήνα μέσα σε ένα περιβάλλον έντονου περιορισμού και ψυχοκοινωνικής επιβάρυνσης. Για τους μαθητές-κρατούμενους, το σχολείο βιώνεται συχνά ως χώρος ασφάλειας, σχέσης και προοπτικής· ως μια ουσιαστική «ανάσα ελευθερίας».

Οι μαθητές των σχολικών μονάδων του Αυλώνα είναι νεαροί κρατούμενοι με έντονη πολυπολιτισμικότητα και μεγάλη ανομοιογένεια ως προς τη γλώσσα, το μορφωτικό υπόβαθρο,

τις σχολικές εμπειρίες και τα προσωπικά βιώματα. Πολλοί έχουν μακροχρόνια αποχή από το σχολικό περιβάλλον, χαμηλή αυτοεκτίμηση, ψυχολογική ευαλωτότητα ή περιορισμένη γνώση της ελληνικής γλώσσας. Οι συνθήκες αυτές καθιστούν αναγκαία την εφαρμογή διαφοροποιημένης διδασκαλίας, ενεργητικών και βιωματικών μεθόδων μάθησης, ενισχυτικής διδασκαλίας και σταθερής παιδαγωγικής παρουσίας. Κεντρικός στόχος της εκπαιδευτικής παρέμβασης δεν είναι μόνο η γνωστική πρόοδος, αλλά η σταδιακή μετατόπιση της ταυτότητας του νέου από «κρατούμενος» σε «μαθητής» και από «συγκρατούμενος» σε «συμμαθητής».

Στο πλαίσιο αυτό υλοποιείται διαχρονικά μεγάλος αριθμός προαιρετικών προγραμμάτων: πολιτιστικά, περιβαλλοντικά, σταδιοδρομίας και αγωγής υγείας, σε συνεργασία μεταξύ των σχολικών βαθμίδων. Τα προγράμματα αυτά λειτουργούν συμπληρωματικά προς το ωρολόγιο πρόγραμμα και αποτελούν βασικό εργαλείο παιδαγωγικής σύνδεσης των μαθητών

με το σχολείο. Περιλαμβάνουν δράσεις εικαστικής και θεατρικής έκφρασης, δημιουργικής γραφής και ποίησης, φιλοσοφικού διαλόγου, ρομποτικής και προγραμματισμού, κατασκευών (παζλ και επιτραπέζια παιχνίδια στρατηγικής, ψηφιδωτά με χαρτί, κατασκευές από πηλό και ανακυκλώσιμα υλικά, origami) και καλλιτεχνικών εργαστηρίων, καθώς και προγράμματα αγωγής υγείας και πρώτων βοηθειών. Ιδιαίτερη έμφαση δίνεται σε θεματικές που αφορούν τα ανθρώπινα δικαιώματα, την ισότητα, την καταπολέμηση του ρατσισμού και την ενίσχυση της αυτοεκτίμησης, ενδυναμώνοντας τη συνεργασία και το αίσθημα του ανήκειν στη σχολική κοινότητα.

Σημαντική είναι η ενίσχυση των προγραμμάτων από εξωτερικούς φορείς, όπως το εικαστικό εργαστήριο που πραγματοποιείται από την σκηνογράφο, ενδυματολόγο και σκηνοθέτρια Εύα Νάθενα.

Παρά τους περιορισμούς του σφραγιστικού περιβάλλοντος, τα σχολεία του Αυλώνα διατηρούν σταθερή εξωστρέφεια μέσω σχολικών εορτών, δράσεων μνήμης, αθλητικών δραστηριοτήτων, συμμετοχής σε μαθητικούς διαγωνισμούς, σεμιναρίων ενδυνάμωσης και επισκέψεων σχολείων. Σημαντική θέση στο πλαίσιο αυτό κατέχει η μακρόχρονη συνεργασία με το

Πρόγραμμα Μεταπτυχιακών Σπουδών Εγκληματολογίας, του Παντείου Πανεπιστημίου, η οποία υλοποιείται από το 2010 στο πλαίσιο θεσμικής συνεργασίας. Η συνεργασία αυτή περιλαμβάνει εκπαιδευτικές επισκέψεις και επιστημονικές παρεμβάσεις, που ενισχύουν τον διάλογο μεταξύ ακαδημαϊκής κοινότητας και σχολείου και συμβάλλουν ουσιαστικά στην καλλιέργεια κριτικής σκέψης και ενσυναίσθησης.

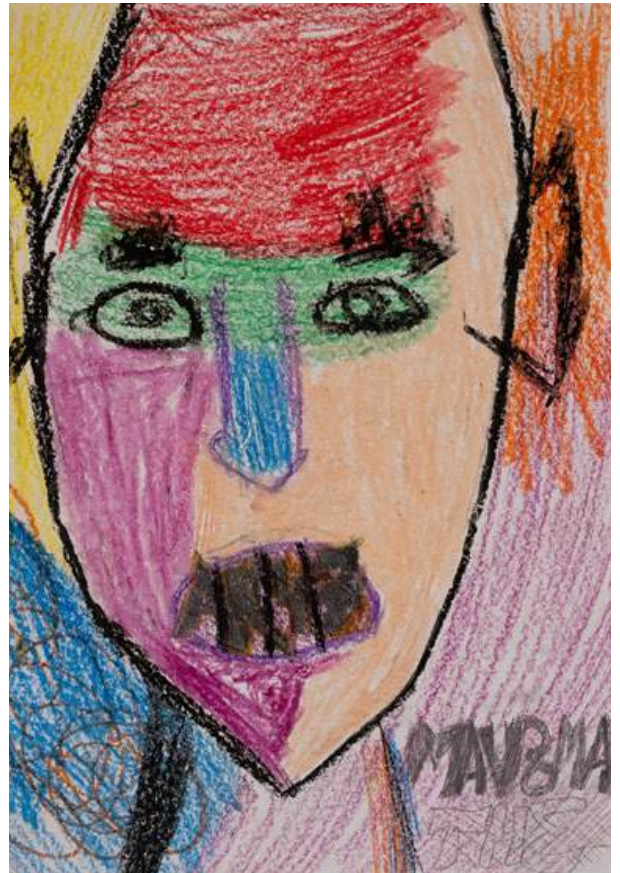
Σημαντική θέση στο εκπαιδευτικό έργο κατέχει και η καλλιτεχνική δημιουργία των μαθητών, η οποία κορυφώνεται με θεατρικές και εικαστικές δράσεις. Η θεατρική παράσταση «Μέσα/Έξω - Ιστορίες ελευθερίας», όπως και

όλες οι υπόλοιπες που πραγματοποιούνται όλα τα χρόνια λειτουργίας των σχολείων, αποτέλεσε πεδίο συλλογικής έκφρασης και επεξεργασίας βιωμάτων γύρω από την έννοια της ελευθερίας. Τέλος, η αναγνώριση της μαθητικής προσπάθειας μέσα από βραβεύσεις από σημαντικούς φορείς, όπως το Ίδρυμα Μαραγκοπούλου για τα Ανθρώπινα Δικαιώματα, η Ελληνική Εταιρεία Εγκληματολογίας, η Επάνοδος, η ομάδα του Πατέρα Μάρκου Μανώλη, οι εκδόσεις «Αύρα», ο Κύκλος Ελλήνων Λογοτεχνών Δικαστών, λειτουργεί ενισχυτικά για την αυτοεκτίμηση και την προσωπική ενδυνάμωση των μαθητών.

Ιδιαίτερη κορύφωση του παιδαγωγικού έργου αποτέλεσε η εικαστική διαδρομή των μαθητών που υπερέβη τα όρια του σχολικού και σφρονιστικού χώρου και συναντήθηκε με την κοινωνία. Η έκθεση ζωγραφικής [un_released], της οποίας επιμελήθηκε ο εκπαιδευτικός εικαστικών και ζωγράφος, Κωνσταντίνος Καλογε-

ρόπουλος, πραγματοποιήθηκε στη Δημοτική Αγορά Κυψέλης στην Αθήνα, από τις 30 Σεπτεμβρίου έως τις 6 Οκτωβρίου 2025, παρουσιάζοντας έργα μαθητών, τα οποία δημιούργησαν στο μάθημα των εικαστικών, κατά το σχολικό έτος 2024-2025.

Τα έργα αυτά συγκροτούν μια ολοκληρωμένη εικαστική πρόταση που δεν επιδιώκει τη συγκίνηση, αλλά τον αναστοχασμό, αναδεικνύοντας την τέχνη ως μέσο ορατότητας, επικοινωνίας και αποστιγματισμού και θέτοντας στον δημόσιο χώρο το ζήτημα της κοινωνικής αποδοχής και της δεύτερης ευκαιρίας.

Συνολικά, το εκπαιδευτικό έργο στα σχολεία της φυλακής του Αυλώνα στηρίζεται στη θεμελιώδη παραδοχή ότι η στέρηση της ελευθερίας δεν συνεπάγεται τη στέρηση των υπόλοιπων ατομικών και κοινωνικών δικαιωμάτων. Η εκπαίδευση στη φυλακή δεν αποτελεί απλώς διοικητική υποχρέωση, αλλά πράξη πολιτισμού, δημοκρατίας και πίστης στον άνθρωπο. Το παράδειγμα των σχολικών μονάδων του Ε.Σ.Κ.Ν. Αυλώνα αναδεικνύει τον ρόλο της εκπαίδευσης ως ουσιαστικού πυλώνα ενός ανθρωποκεντρικού σωφρονιστικού συστήματος, ικανού να δημιουργεί πραγματικές προϋποθέσεις προσωπικής μεταμόρφωσης και κοινωνικής επανένταξης.

ΣΧΟΛΕΙΑ ΣΤΙΣ ΓΥΝΑΙΚΕΙΕΣ ΦΥΛΑΚΕΣ : ΚΡΙΣΙΜΟ ΕΡΓΑΛΕΙΟ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗΣ ΕΠΑΝΕΝΤΑΞΗΣ

Νικόλαου Αρμένη

Διευθυντής Δομών Εκπαίδευσης και
Κατάρτισης Σ. Κ. Γυναικών
Ελεώνα Θήβας

Η εκπαίδευση στις φυλακές αποτελεί ένα από τα πιο ουσιαστικά-και ταυτόχρονα πιο παρεξηγημένα-πεδία της σωφρονιστικής πολιτικής. Συχνά αντιμετωπίζεται ως μια δευτερεύουσα παροχή ή ως μια πράξη «φιλανθρωπίας», ενώ στην πραγματικότητα συνιστά θεμελιώδες ανθρωπινό δικαίωμα και **κρίσιμο εργαλείο κοινωνικής επανένταξης**

Στον χώρο των σωφρονιστικών καταστημάτων και ιδίως στις γυναικείες φυλακές, η εκπαίδευση δεν είναι απλώς μετάδοση γνώσεων, είναι ένας μηχανισμός αποκατάστασης της αξιοπρέπειας, ενδυνάμωσης της ταυτότητας και επαναδιαπραγμάτευσης του μέλλοντος.

Η έκτιση της ποινής σε πολυπληθείς θαλάμους, σε φυλακές μακριά από το κοινωνικό-οικογενειακό περιβάλλον και δεδομένης της πολλαπλής απαξίας που εισπράττει τόσο εντός πλαισίου, όσο και κατά την αποφυλάκιση, τοποθετούν τη γυναίκα σε δυσχερέστερη θέση στο restart μετά τη φυλακή συγκριτικά με τον άνδρα, προσδίδοντας έτσι και έμφυλα χαρακτηριστικά στα προβλήματα που έχει να επιλύσει.

Η καθημερινή εμπειρία μου, τα τελευταία επτά χρόνια μέσα σ' ένα σωφρονιστικό κατάστημα

γυναικών αποκαλύπτει με ιδιαίτερη ένταση τις πολλαπλές ανισότητες που **προϋπάρχουν** του εγκλεισμού : χαμηλό μορφωτικό επίπεδο, κοινωνικό αποκλεισμό, έμφυλη βία, μητρότητα υπό συνθήκες περιορισμού.

Σε αυτό το πλαίσιο , οι εκπαιδευτικές δομές καλούνται να λειτουργήσουν όχι μόνο ως σχολεία , αλλά ως χώροι ασφάλειας, κατανόησης και προσωπικής ανασυγκρότησης. **Η συμμετοχή στην εκπαιδευτική διαδικασία μπορεί να αποτελέσει για πολλές κρατούμενες την πρώτη εμπειρία αναγνώρισης των δυνατοτήτων τους και την πρώτη ρεαλιστική επαφή με την έννοια της επιλογής.**

Επιχειρούμε λοιπόν με το παρόν άρθρο να φωτίσουμε τον ρόλο της εκπαίδευσης στο σωφρονιστικό περιβάλλον καθώς και τις προκλήσεις που αντιμετωπίζουν οι εκπαιδευτικές δομές, φιλοδοξώντας να συμβάλουμε στον επιστημονικό διάλογο για έναν σωφρονισμό που δεν εξαντλείται στην επιτήρηση και την τιμωρία , **αλλά επενδύει ουσιαστικά στη γνώση , την ενδυνάμωση και την κοινωνική επανένταξη.**

Τα Σχολεία των γυναικείων φυλακών του Ελεώνα

Στις γυναικείες φυλακές του Ελεώνα λειτουργούν δύο εκπαιδευτικές δομές (Δημοτικό Σχολείο και Σχολείο Δεύτερης Ευκαιρίας) , ενώ απ' τον Ιούλιο του 2025 έχει ιδρυθεί Επαγγελματική Σχολή Κατάρτισης πλην όμως δεν έχει ξεκινήσει ακόμη τη λειτουργία της.

Παράλληλα το διδακτήριο προσφέρεται για την προετοιμασία μαθητριών Λυκείου (ως κατ'

ιδίαν διδαχθείσες) για δύο απογεύματα την εβδομάδα σε συνεργασία με τους εθελοντές καθηγητές του Δικτύου φυλακισμένων και αποφυλακισμένων γυναικών, αλλά και για την καθημερινή μελέτη των φοιτητριών του ΕΑΠ. Συνολικά η εκπαιδευτική διαδικασία φέρνει κοντά μας με τον ένα ή τον άλλο τρόπο περίπου 135 κρατούμενες επί συνόλου 540 που κρατούνται στο Κατάστημα (αριθμός που δυστυχώς φαίνεται να έχει αυξητική τάση) ποσοστό δηλαδή 25% των κρατουμένων.

Δημοτικό Σχολείο-ΣΔΕ

Αποτελούν τον εκπαιδευτικό μας πυρήνα απασχολώντας 120 εκπαιδευόμενες και 16 εκπαιδευτικούς. Ειδικότερα τη φετινή σχολική χρονιά , η έγκαιρη στελέχωση του ΣΔΕ τον Οκτώβριο (πρώτη φορά μετά από πολλά χρόνια) σε συνδυασμό με τη σταθερά εξαιρετική κάλυψη των αναγκών του Δημοτικού σε εκπαιδευτικό προσωπικό από την Διεύθυνση ΠΕ Βοιωτίας, μας έδωσε τη δυνατότητα ομαλής λειτουργίας και οργάνωσης ποικίλων δράσεων για τις μαθήτριές μας.

Συγκεκριμένα ήδη στο πρώτο τρίμηνο πραγματοποιήθηκαν πέντε διαδικτυακές ξεναγήσεις σε συνεργασία με τοπικούς διπλωματούχους ξεναγούς σε Καλαμάτα, Ηράκλειο, Ιωάννινα, Ναύπλιο, Κέρκυρα που ουσιαστικά «αντικατέστησαν» με τη βοήθεια της τεχνολογίας τους περιπάτους και τις εκδρομές ενός Σχολείου της έξω κοινωνίας.

Επιπλέον είχαμε τη χαρά να παρακολουθήσουμε μια παράσταση θεάτρου σκιών αλλά και ένα εργαστήριο κατασκευής κούκλας κουκλοθέτρου.

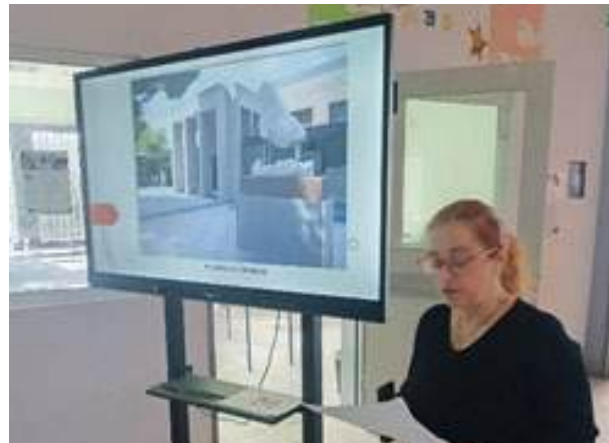
Και όλα αυτά ταυτόχρονα με τη λειτουργία των δύο εβδομαδιαίων εργαστηρίων μας σε συνεργασία με το ΕΠΑΚ του Στάθη Γράψα υπό την αιγίδα του Εθνικού Θεάτρου το ένα, και με τις Κοινωνικές δράσεις της Εθνική Λυρικής Σκηνής υπό την αιγίδα του Ιδρύματος Στ. Νιάρχος το άλλο, έχοντας δημιουργήσει δύο 15μελείς θαυμάσιες ομάδες, μια θεατρική και μια μουσικοκινητική.

Ακόμη σε συνεργασία με το Συμβουλευτικό κέντρο Υποστήριξης Γυναικών θυμάτων βίας του Δήμου Θηβαίων είχαμε ενημέρωση-ομιλία από την υπεύθυνη του Κέντρου και τέλος απολαύσαμε μια εξαιρετική παρουσίαση του θαυμάσιου Αρχαιολογικού Μουσείου της Θήβας από την προϊσταμένη των εκπαιδευτικών του δράσεων. Τέλος τα Σχολεία μας διαθέτουν και το δικό τους κανάλι στο YouTube @ sxoleiaskgeth

Η πυκνότητα και ποιότητα των δράσεων, οι συνεργασίες με σημαντικούς φορείς πολιτισμού και την Τοπική Αυτοδιοίκηση, **εμπεδώνουν στη συνείδηση των εκπαιδευομένων μας το αίσθημα πως ανήκουν σε μια σχολική κοινότητα που πρώτιστο μέλημά της είναι από τη μία η εξομάλυνση των δεινών του εγκλεισμού και από την άλλη η διαμόρφωση κουλτούρας «κανονικής ζωής» κατά τη διάρκεια έκτισης της ποινής.**

Όλα αυτά βεβαίως στα πλαίσια ενός περιβάλλοντος που συχνά-πυκνά αναδεικνύει τις ασυμβατότητες στη **διαλειτουργικότητα** των δύο συστημάτων, εκπαιδευτικού και σωφρονιστικού, που ωστόσο αποτελούν σπουδαίες προκλήσεις στη δική μας οπτική.

(φωτογραφίες των δράσεών μας)

Προκλήσεις-Οπτικές-Προοπτικές

Σύμφωνα με την αταλάντευτη οπτική μας, τα Σχολεία των φυλακών και οι εκπαιδευτικοί τους, αποτελούν την προσωποποίηση της Πολιτείας που τείνει το χέρι στον κρατούμενο/η και με ειλικρίνεια του προσφέρει μια δεύτερη ευκαιρία.

Το Σχολείο της φυλακής αποτελεί τον θεματοφύλακα των μορφωτικών δικαιωμάτων των κρατουμένων, επιτρέποντας μάλιστα-για κάποιες έστω ώρες της ημέρας- μια νόμιμη «απόδραση» προς την κανονική ζωή.

Ως διευθυντής δομών εκπαίδευσης στο ΣΚΓΕΘ έρχομαι καθημερινά αντιμέτωπος με το ερώτημα αν- και σε ποιον βαθμό- η εκπαίδευση μπορεί να λειτουργήσει ως πραγματικός μοχλός αλλαγής μέσα στο σωφρονιστικό πλαίσιο. Η απάντηση, όπως προκύπτει από την εμπειρία της πράξης, δεν είναι ούτε απλή ούτε αυτονόητη. Είναι όμως σαφές ότι χωρίς εκπαίδευση ο σωφρονισμός παραμένει ελλιπής. **Η εκπαίδευση στο περιβάλλον της φυλακής καλείται να λειτουργήσει μέσα σε συνθήκες περιορισμού, ελέγχου και συχνά δυσπιστίας.** Παρ' όλα αυτά για πολλές κρατούμενες γυναίκες, **η είσοδος στη σχολική αίθουσα σηματοδοτεί τον πρώτο χώρο όπου οι αντιμετωπίζονται όχι ως κρατούμενες αλλά ως μαθήτριες, ως υποκείμενα με δυνατότητα εξέλιξης.** Η εμπειρία δείχνει ότι η εκπαίδευση αποκτά ιδιαίτερη σημασία όταν συνδέεται με την αναγνώριση της προσωπικής διαδρομής κάθε γυναίκας. Πολλές από τις εκπαιδευόμενες έχουν βιώσει διαχρονικό κοινωνικό αποκλεισμό, σχολική αποτυχία, έμφυλη βία ή πολλαπλούς ρόλους φροντίδας. **Η εκπαιδευτική διαδικασία δεν μπορεί να αγνοήσει αυτά τα δεδομένα**

αλλά οφείλει να τα ενσωματώσει με παιδαγωγικούς όρους ενδυνάμωσης.

Σε διοικητικό και λειτουργικό επίπεδο , οι δυσκολίες είναι πολυεπίπεδες. Η αστάθεια του πληθυσμού λόγω μεταγωγών ή αποφυλακίσεων δυσχεραίνει τη συνέχεια του προγράμματος και συχνά αποδυναμώνει το κίνητρο των κρατουμένων. Η μεγάλη ετερογένεια μορφωτικών, γλωσσικών και πολιτισμικών χαρακτηριστικών απαιτεί συνεχή προσαρμογή των εκπαιδευτικών πρακτικών , χωρίς πάντοτε να υπάρχουν οι απαραίτητοι πόροι.

Τέλος το περιορισμένο ωράριο λειτουργίας των Σχολείων των φυλακών αποστερεί αρκετή θετική ύλη από το μείγμα της σωφρονιστικής πολιτικής , δεδομένου πως πολύ συχνά ο εκπαιδευτικός της φυλακής γίνεται ταυτόχρονα υποστηρικτής, σταθερό σημείο αναφοράς και , σε ορισμένες περιπτώσεις ο μοναδικός θεσμικός φορέας που ενθαρρύνει την προοπτική ενός διαφορετικού μέλλοντος. Ακριβώς γι' αυτό θα ήταν εξαιρετικά χρήσιμο , οι εκπαιδευτικοί των φυλακών να παραμένουν κοντά μας με μεγαλύτερη σταθερότητα και διάρκεια σε ένα Σχολείο με διευρυμένο ωράριο.

Είναι αυταπάτη να πιστεύουμε πως με τρεις ώρες φοίτησης την ημέρα θα αναδιατάξουμε τις προοπτικές του μέλλοντος των εκπαιδευόμενων μας.

Παρά τις αντικειμενικές δυσκολίες, η εμπειρία από τη λειτουργία των εκπαιδευτικών δομών αναδεικνύει τη δυναμική της εκπαίδευσης ως χώρου αναστοχασμού. Μέσα απ' τη μαθησιακή διαδικασία , πολλές γυναίκες επαναδιαπραγματεύονται τη σχέση τους με τη γνώση , την ευθύνη και την κοινωνική τους θέση. **Η εκπαίδευση δεν αναιρεί το αδίκημα ούτε**

υποκαθιστά τη δικαιοσύνη, αλλά προσφέρει το πλαίσιο για την κατανόηση και τη διαχείριση της εμπειρίας του εγκλεισμού. Η εκπαίδευση λειτουργεί ως παράγοντας πρόληψης της υποτροπής και ενίσχυσης της κοινωνικής επανένταξης, ιδιαιτέρως όταν τα προγράμματα είναι συνεκτικά, μακροπρόθεσμα και συνδεδεμένα με δομές εκτός φυλακής. Στην περίπτωση αυτή μάλιστα, τα αποτελέσματα είναι ορατά τόσο στην συμπεριφορά εντός του καταστήματος, όσο και στις μετασφρονιστικές διαδρομές.

Οι προοπτικές μας είναι σαφείς, όπως προκύπτει απ' την εμπειρία της πράξης, ότι δεν μπορεί να βασίζονται αποκλειστικά στο ζήλο των εμπλεκομένων. Απαιτείται θεσμική αναγνώριση της εκπαιδευτικής λειτουργίας ως οργανικού και ισότιμου τμήματος του σφρονιστικού συστήματος. Η σταθερότητα των προγραμμάτων, η επιμόρφωση των εκπαιδευτικών σε ζητήματα έμφυλων και ψυχοκοινωνικών διαστάσεων της κράτησης καθώς και η ουσιαστική διασύνδεση με την κοινότητα αποτελούν κρίσιμες προϋποθέσεις.

Μίκρο-σκηνές από την εκπαιδευτική διαδικασία

Μίκρο-σκηνή 1 : Η πρώτη είσοδος στην Τάξη

Την πρώτη μέρα λειτουργίας ενός τμήματος η είσοδος των κρατούμενων στην αίθουσα συνοδεύεται συχνά από σιωπή και επιφυλακτικότητα. Κάποιες γυναίκες κάθονται στο πίσω μέρος, άλλες δηλώνουν εξαρχής ότι **«δεν τα καταφέρνουν με το σχολείο»** και λίγο πριν ξεκινήσει το μάθημα, μια κρατούμενη ρωτά αν **«επιτρέπεται το λάθος»**.

Η ερώτηση αυτή συνοψίζει, με τον πιο εύλωτο τρόπο, το εκπαιδευτικό έλλειμμα αλλά και

τη δυναμική του χώρου : **για πολλές, η τάξη του Σχολείου της φυλακής είναι το πρώτο περιβάλλον όπου το λάθος δεν συνεπάγεται τιμωρία.**

Μίκρο-σκηνή 2 : Η επανανοηματοδότηση της ταυτότητας

Ζητώντας από μια γυναίκα να μου συστηθεί ξεκίνησε λέγοντας **«Είμαι η Χαρά Α. κρατούμενη στις φυλακές Ελεώνα»**. Λίγους μήνες αργότερα η ίδια γυναίκα συστήνεται σε νέα μέλη της ομάδας ως εξής : **« Είμαι η Χαρά Α. μαθήτρια του Σχολείου»**

Η αλλαγή αυτή στη γλώσσα δεν είναι τυχαία, **αντανακλά μια μετατόπιση στην αυτοαντίληψη, όπου η ιδιότητα της κρατούμενης συνυπάρχει - και ενίοτε υποχωρεί-μπροστά στην ιδιότητα της μαθήτριας.**

Μίκρο-σκηνή 3 : Η μητρότητα μέσα στην εκπαιδευτική διαδικασία

Σ' ένα γυναικείο σφρονιστικό κατάστημα, μητρότητα είναι παρούσα ακόμη και όταν τα παιδιά απουσιάζουν. Σε μια άσκηση γραπτού λόγου, πολλές κρατούμενες επιλέγουν να γράψουν επιστολές προς τα παιδιά τους. Το εκπαιδευτικό αντικείμενο μετατρέπεται σε πεδίο συναισθηματικής επεξεργασίας και ευθύνης. **Η εκπαίδευση σε αυτές τις περιπτώσεις λειτουργεί ως γέφυρα ανάμεσα στον εγκλεισμό και στους ρόλους ζωής που συνεχίζουν να υφίστανται εκτός των τειχών.**

Μίκρο-σκηνή 4 : Η σιωπηλή επιτυχία

Η ολοκλήρωση ενός εκπαιδευτικού κύκλου δεν συνοδεύεται πάντα από πανηγυρικές στιγμές. Μια κρατούμενη παραλαμβάνει το απολυτήριο της από το Σχολείο, το διπλώνει προσεκτικά και το τοποθετεί με ευλάβεια στον φάκελό της. «Να το έχω» λέει «όταν βγω».

Η φράση αποτυπώνει τον πραγματικό στόχο της εκπαίδευσης στη φυλακή: όχι την άμεση επιβράβευση, αλλά τη διατήρηση μιας προοπτικής μέλλοντος.

ΕΠΙΛΟΓΟΣ

Η εκπαίδευση στις γυναικείες φυλακές δεν είναι απλώς ένα μέσο απασχόλησης ή διαχείρισης του χρόνου του εγκλεισμού. Είναι ένας χώρος όπου μπορεί να τεθεί σε κίνηση μια διαδικασία προσωπικής και κοινωνικής μεταβολής. Από τη θέση της διοίκησης εκπαιδευτικών δομών, η πεποίθηση που διαμορφώνεται είναι ότι **κάθε επένδυση στην εκπαίδευση των κρατουμένων αποτελεί επένδυση στη μείωση του κοινωνικού αποκλεισμού και στην ενίσχυση της κοινωνικής συνοχής.**

ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ ΣΤΗ ΦΥΛΑΚΗ: ΧΘΕΣ, ΣΗΜΕΡΑ, ΑΥΡΙΟ ΠΕΡΙΓΡΑΦΙΚΗ ΑΠΟΤΥΠΩΣΗ ΜΙΑΣ ΣΥΝΟΛΙΚΗΣ ΕΜΠΕΙΡΙΑΣ¹

Μαριάννα Δουλγερίδου,
*Διευθύντρια Δομών Εκπαίδευσης και
Κατάρτισης Αγροτικού Σωφρονιστικού
Καταστήματος Κασσάνδρας*

Εισαγωγή

Η εκπαίδευση στις φυλακές αναγνωρίζεται διεθνώς ως θεμελιώδες ανθρώπινο δικαίωμα και ως βασικό εργαλείο κοινωνικής επανένταξης, καθώς συμβάλλει ουσιαστικά στη μείωση της υποτροπής, στην ενδυνάμωση της προσωπικής ταυτότητας των κρατουμένων και στην ενίσχυση της απασχολησιμότητάς τους μετά την αποφυλάκιση (Council of Europe, 1990· UNESCO, 2015· European Commission, 2020).

Στο ελληνικό σωφρονιστικό σύστημα, οι δομές επαγγελματικής εκπαίδευσης και κατάρτισης καλούνται να λειτουργήσουν εντός σύνθετων θεσμικών, οργανωτικών και λειτουργικών περιορισμών, ενώ ταυτόχρονα οφείλουν να ανταποκριθούν σε πραγματικές ανάγκες των κρατουμένων και στις απαιτήσεις της αγοράς εργασίας (Υπουργείο Παιδείας & Θρησκευμάτων, 2013· Υπουργείο Προστασίας του Πολίτη, 2021).

¹ Εισήγηση στο **Ίδρυμα Μαραγκοπούλου για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου**, Αθήνα, 22 Ιανουαρίου 2025

Στο πλαίσιο αυτό, η ΣΑΕΚ Κασσάνδρας συνιστά μια ιδιότυπη και καινοτόμο περίπτωση, καθώς αναπτύχθηκε εντός της αγροτικής φυλακής, αξιοποιώντας την ήδη υπάρχουσα παραγωγική υποδομή και το ανθρώπινο δυναμικό του καταστήματος κράτησης, συνδέοντας οργανικά την εκπαίδευση με την εργασία (Duguid, 2000· Costelloe & Warner, 2014). Το άρθρο εξετάζει την ιστορική εξέλιξη, τα δομικά χαρακτηριστικά, τις δυσκολίες και τα πλεονεκτήματα της συγκεκριμένης δομής, αναδεικνύοντας το ρόλο και τη συμβολή της στην επαγγελματική κατάρτιση και την κοινωνική ενδυνάμωση των κρατουμένων (Mezirow, 1997· Ward & Maruna, 2007)..

1. Μεθοδολογική και αφηγηματική προσέγγιση

Το παρόν άρθρο δεν αποσκοπεί στην παρουσίαση μιας αυστηρά ποσοτικής ή θεωρητικής μελέτης περί της εκπαίδευσης στο σωφρονιστικό περιβάλλον, αλλά στη συνολική και περιγραφική αποτύπωση μιας εκπαιδευτικής εμπειρίας όπως αυτή διαμορφώθηκε στην πράξη. Η προσέγγιση που ακολουθείται είναι αφηγηματική και βιωματική, βασισμένη σε πραγματικά γεγονότα, συνθήκες, συνεργασίες και διαδικασίες που αναπτύχθηκαν διαχρονικά στο πλαίσιο λειτουργίας της ΣΑΕΚ Κασσάνδρας εντός αγροτικού σωφρονιστικού καταστήματος, στοιχείο που αναγνωρίζεται διεθνώς ως έγκυρη μορφή ποιοτικής και εμπειρικής τεκμηρίωσης στην εκπαίδευση ενηλίκων και κρατουμένων (Denzin & Lincoln, 2011· Costelloe & Warner, 2014).

Η επιλογή αυτής της προσέγγισης συνδέεται άμεσα με τον στόχο της καταγραφής της εκπαιδευτικής πραγματικότητας «εκ των έσω», όπως βιώνεται από τους εμπλεκόμενους φορείς και τους συμμετέχοντες στη διαδικασία της επαγγελματικής κατάρτισης. Η διεθνής βιβλιογραφία αναδεικνύει τη σημασία της εμπειρικής και αναστοχαστικής αφήγησης για την κατανόηση των μετασχηματισμών που επιφέρει η εκπαίδευση στο σωφρονιστικό πλαίσιο (Mezirow, 1997· Duguid, 2000).

Μέσα από την περιγραφή της εξέλιξης των δομών, των συνθηκών λειτουργίας, των δυσκολιών, αλλά και των δυνατοτήτων που αναδείχθηκαν, επιχειρείται η ανάδειξη της εκπαίδευσης στη φυλακή ως μιας ζωντανής, δυναμικής και συνεχώς μεταβαλλόμενης διαδικασίας.

Η αφήγηση οργανώνεται χρονικά και θεματικά, ακολουθώντας τη διαδρομή από το «χθες» στο «σήμερα» και με αναφορά στις προοπτικές του «αύριο», χωρίς να αποσπάται από το ευρύτερο θεσμικό και κοινωνικό πλαίσιο. Με τον τρόπο αυτό, το άρθρο φιλοδοξεί να λειτουργήσει τόσο ως τεκμηριωμένη καταγραφή εμπειρίας όσο και ως βάση προβληματισμού για την ανάπτυξη και ενίσχυση αντίστοιχων εκπαιδευτικών δομών στο ελληνικό σωφρονιστικό σύστημα (Ward & Maruna, 2007).

2. Ίδρυση και εξέλιξη της ΣΑΕΚ Κασσάνδρας

Οι Σχολές Ανώτερης Επαγγελματικής Κατάρτισης (ΣΑΕΚ) σε καταστήματα κράτησης ιδρύθηκαν από την Πολιτεία με βάση το θεσμικό πλαίσιο που καθορίστηκε με το ΦΕΚ ίδρυσης 2599/15-10-2013, με βασική φιλοσοφία ότι η

εκπαίδευση αποτελεί καταλυτικό παράγοντα προσωπικής αλλαγής, κοινωνικής ενσωμάτωσης και ενεργού πολιτειότητας των κρατουμένων (Υπουργείο Παιδείας & Θρησκευμάτων, 2013· Σύσταση R(89)12, Συμβούλιο της Ευρώπης).

Κύριος στόχος των δομών αυτών ήταν η παροχή ενός σύγχρονου εκπαιδευτικού πλαισίου, το οποίο συνδυάζει τη θεωρητική κατάρτιση με την πρακτική εφαρμογή, ενισχύοντας παράλληλα την ψυχοκοινωνική ανάπτυξη, την αυτοεκτίμηση και την αίσθηση αυτοαποτελεσματικότητας των εκπαιδευομένων κρατουμένων (Bandura, 1997· Costelloe, 2014).

Η ΣΔΕΚ Κασσάνδρας (με την αρχική ονομασία ΔΙΕΚ Κασσάνδρας) ξεκίνησε τη λειτουργία της το 2014 με την ειδικότητα «Τεχνικός Μηχανοτρονικής Αυτοκινήτων», η οποία λειτούργησε στο Μηχανουργείο του Αγροτικού Σωφρονιστικού Καταστήματος Κασσάνδρας. Από το 2016 έως το 2018 καταβλήθηκε συστηματική προσπάθεια αξιοποίησης του συνόλου της υπάρχουσας παραγωγικής υποδομής της φυλακής ως εργαστηριακών χώρων του ΔΙΕΚ, καθώς και σύνδεσης των νέων ειδικοτήτων με τους παραγωγικούς τομείς του καταστήματος κράτησης, οι οποίοι λειτουργούσαν ήδη με ομάδες εργασίας κρατουμένων υπό την εποπτεία σωφρονιστικών υπαλλήλων (Υπουργείο Προστασίας του Πολίτη, 2021).

Συγκεκριμένα, στη φυλακή λειτουργούσαν οι εξής παραγωγικοί τομείς: τυροκομείο, μαγειρείο, χωράφια και θερμοκήπια, καθώς και μηχανουργείο. Η αξιοποίησή τους για εκπαιδευ-

τικούς σκοπούς κρίθηκε ιδιαίτερα λειτουργική, καθώς οι κρατούμενοι-σπουδαστές μπορούσαν να ολοκληρώσουν απρόσκοπτα τόσο το θεωρητικό μέρος όσο και το πέμπτο εξάμηνο της πρακτικής άσκησης, δεδομένου ότι ήδη εργάζονταν στους αντίστοιχους τομείς και συνέχιζαν να εργάζονται καθ' όλη τη διάρκεια των σπουδών τους (Duguid, 2000· European Commission, 2020).

Οι ειδικότητες που λειτουργούν σήμερα επιλέχθηκαν με βάση τη συνάφεια με τους παραγωγικούς τομείς της φυλακής, τη ζήτηση της αγοράς εργασίας για εξειδικευμένο προσωπικό και τον υψηλό βαθμό επαγγελματικής αυτονομίας που προσφέρουν στους αποφοίτους (Εικόνα 1.). Πρόκειται για τις ειδικότητες:

- Τεχνικός Γαλακτοκομίας - Τυροκόμος
- Τεχνικός Μαγειρικής Τέχνης - Αρχιμάγειρας (Chef)
- Τεχνικός Βιολογικής και Οργανικής Γεωργίας
- Τεχνικός Μηχανικός Θερμικών Εγκαταστάσεων και Μηχανικός Τεχνολογίας Πετρελαίου και Φυσικού Αερίου

Η αρχική ειδικότητα «Τεχνικός Μηχανοτρονικής Αυτοκινήτων» καταργήθηκε, καθώς το υπάρχον μηχανουργείο δεν μπορούσε πλέον να υποστηρίξει τις απαιτήσεις των σύγχρονων, τεχνολογικά εξελιγμένων οχημάτων. Στη θέση της ιδρύθηκε η ειδικότητα Τεχνικός Μηχανικός Θερμικών Εγκαταστάσεων και Μηχανικός Τεχνολογίας Πετρελαίου και Φυσικού Αερίου,

ως ειδικότητα αιχμής, με σημαντικό βαθμό επαγγελματικής αυτονομίας και αυξημένες προοπτικές απασχόλησης μετά την αποφυλάκιση (CEDEFOP, 2018).

Επισημαίνεται ότι το Αγροτικό Σωφρονιστικό Κατάστημα Κασσάνδρας διαθέτει επίσης ξυλουργείο, κτηνοτροφικές μονάδες (αγελάδες, αιγοπρόβατα, χοίρους, κότες και κουνέλια), καθώς και φούρνο αρτοποιίας/ζαχαροπλαστικής. Οι υποδομές αυτές δύνανται να αξιοποιηθούν στο μέλλον για τη δημιουργία νέων ειδικοτήτων, υπό την προϋπόθεση ύπαρξης επαρκούς αριθμού ενδιαφερόμενων κρατουμένων με τα απαιτούμενα προσόντα (UNESCO, 2015· Ward & Maruna, 2007).

Εικόνα 1.

3. Η επαγγελματική κατάρτιση στη ΣΑΕΚ Κασσάνδρας-Ιδιαίτερα χαρακτηριστικά

3.1. Κατάρτιση και τύποι κράτησης

Στο Αγροτικό Σωφρονιστικό Κατάστημα Κασσάνδρας υπάρχουν τρεις τύποι κράτησης (Πίνακας 1), όπως αυτοί ορίζονται από το σωφρονιστικό πλαίσιο λειτουργίας των αγροτικών καταστημάτων κράτησης στην Ελλάδα

(Υπουργείο Προστασίας του Πολίτη, 2020· Ν. 2776/1999):

- **Έγκλειστοι**, οι οποίοι εργάζονται αποκλειστικά στο κλειστό τμήμα της φυλακής, ως μάγειρες, θαλαμάρχες καθαριότητας κ.ά. (1 πτέρυγα).
- **Εσωτερικοί**, όσοι πληρούν τις προϋποθέσεις και εργάζονται εκτός του κλειστού τμήματος, συμμετέχοντας σε ομάδες εργασίας, όπως στον λαχανόκηπο και στις κτηνοτροφικές μονάδες (2 πτέρυγες).
- **Λογοτιμήτες**, οι οποίοι, σύμφωνα με την ιστορική παράδοση των αγροτικών φυλακών, δίνουν τον λόγο της τιμής τους στο Συμβούλιο της φυλακής ότι δεν θα αποδράσουν και διαβιούν σε καθεστώς ημιελευθερίας, είτε σε ανεξάρτητες κατοικίες εντός της έκτασης του καταστήματος είτε σε ειδικούς θαλάμους (Ανδρεάδης, 2016).

Επομένως, άλλοι κρατούμενοι εργάζονται «έξω» και άλλοι «μέσα». Η ιδιαιτερότητα αυτή σχετίζεται άμεσα με τον λόγο για τον οποίο προσφέρονται πολλές ειδικότητες στη ΣΑΕΚ Κασσάνδρας, παρά τον μικρό αριθμό των σπουδαστών, δεδομένου ότι η πρόσβαση στην εκπαίδευση αποτελεί θεμελιώδες δικαίωμα όλων των κρατουμένων (Council of Europe, 2006· Υπουργείο Παιδείας, 2022). Ωστόσο, στην πράξη δεν είναι εφικτό όλοι οι κρατούμενοι να έχουν πρόσβαση σε όλες τις ειδικότητες.

Ενδεικτικά, ένας έγκλειστος κρατούμενος μπορεί να παρακολουθήσει μόνο την ειδικότητα της Μαγειρικής, η οποία υλοποιείται στο κλειστό τμήμα όπου βρίσκεται το μαγειρείο, και όχι την ειδικότητα της Βιολογικής Γεωργίας. Αντίστοιχα, ένας λογοτιμήτης κρατούμενος δεν δύναται να παρακολουθήσει την ειδικότητα Τεχνικός Μαγειρικής Τέχνης - Αρχιμάγειρας (Chef), καθώς δεν επιτρέπεται η πρόσβασή του στον χώρο του μαγειρείου, γεγονός που αναδεικνύει τις δομικές αντιφάσεις μεταξύ σωφρονιστικών περιορισμών και εκπαιδευτικών στόχων (Δραγώνα & Φραγκουδάκη, 2008).

Τα δύο παραρτήματα της φυλακής, Ξενοφώντα και Καράκαλου, βρίσκονται σε απόσταση 5 και 7 χιλιομέτρων από το κεντρικό κατάστημα. Ως εκ τούτου, οι λογοτιμήτες που διαβιούν και εργάζονται σε αυτά πρακτικά αποκλείονται από την επαγγελματική κατάρτιση, γεγονός που συνιστά ένα διαχρονικό πρόβλημα πρόσβασης και ισότητας ευκαιριών, το οποίο παραμένει ανοιχτό και αναζητά λύση (UNESCO, 2015).

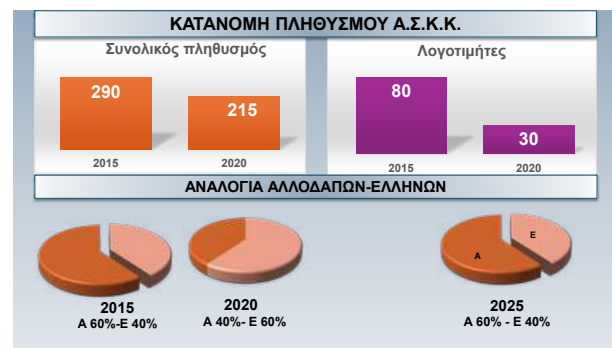
Όσον αφορά στην κατανομή του πληθυσμού του Αγροτικού Σωφρονιστικού Καταστήματος Κασσάνδρας, στο τέλος της δεκαετίας 2015-2025 παρατηρήθηκε γενική μείωση του συνολικού αριθμού των κρατουμένων, αλλά ταυτόχρονα υπερβολική αύξηση του πληθυσμού στο εσωτερικό/κλειστό τμήμα της φυλακής. Αντιθέτως, ο πληθυσμός των εξωτερικών κρατουμένων και λογοτιμητών παρουσίασε σταθερά φθίνουσα πορεία, με αποτέλεσμα το κατάστημα να προσιδιάζει περισσότερο σε

φυλακή κλειστού τύπου παρά σε αγροτική και παραγωγική δομή (Πίνακας 2).

Η μεταβολή αυτή επηρέασε άμεσα τη λειτουργία των ειδικοτήτων της ΣΔΕΚ Κασσάνδρας, καθώς παρατηρήθηκε αύξηση των καταριζομένων στην ειδικότητα Τεχνικός Μαγειρικής Τέχνης - Αρχιμάγειρας (Chef), η οποία υλοποιείται στο κλειστό τμήμα της φυλακής, επιβεβαιώνοντας τη στενή σύνδεση της επαγγελματικής κατάρτισης με τις χωρικές και σωφρονιστικές συνθήκες κράτησης (CEDEFOP, 2017).

Πίνακας 1.

Πίνακας 2.

3.2. Προϋποθέσεις εγγραφής και αριθμός καταρτιζόμενων

Υπάρχουν αρκετοί αναλφάβητοι, πολλοί απόφοιτοι δημοτικού και λιγότεροι απόφοιτοι Γυμνασίου, γεγονός που επιβεβαιώνει τη χαμηλή εκπαιδευτική στάθμη του σωφρονιστικού πληθυσμού, όπως έχει καταγραφεί και σε εθνικό και ευρωπαϊκό επίπεδο (Υπουργείο Παιδείας & Θρησκευμάτων, 2020· Council of Europe, 2019). Έτσι, το 90% των κρατούμενων αποκλείεται από τη δυνατότητα εγγραφής στη ΣΔΕΚ, καθώς προϋπόθεση αποτελεί η κατοχή απολυτηρίου δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης.

Πολύ μικρό ποσοστό κρατούμενων, περίπου 10%, διαθέτει απολυτήριο δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης. Από αυτούς, συχνά παρατηρείται αδυναμία προσκόμισης του τίτλου σπουδών, είτε λόγω διακοπής ή ανυπαρξίας οικογενειακών δεσμών είτε λόγω οικονομικής αδυναμίας για την επίσημη μετάφραση τίτλων σπουδών, ιδιαίτερα στην περίπτωση αλλοδαπών κρατούμενων (European Commission, 2021). Έτσι, πρακτικά αποκλείεται επιπλέον ποσοστό περίπου 3%.

Ένα ακόμη ποσοστό της τάξης του 2% αποκλείεται λόγω μεταγωγής σε άλλο κατάστημα κράτησης ή σε παράρτημα του Αγροτικού Σωφρονιστικού Καταστήματος Κασσάνδρας, καθώς και λόγω επανεγκλεισμού εξαιτίας πειθαρχικών ποινών, με αποτέλεσμα να ωφελείται τελικά μόνο το 5% του συνολικού πληθυσμού της φυλακής από τη λειτουργία της ΣΔΕΚ (Πίνακας 3).

Επιπλέον, σημαντικό ποσοστό των κρατούμενων είναι αλλοδαποί, γεγονός που καθιστά επιτακτική την ανάγκη για δομές ελληνομάθειας και βασικής εκπαίδευσης, οι οποίες ωστόσο δεν λειτουργούν στο συγκεκριμένο κατάστημα, παρά το γεγονός ότι η γλωσσική επάρκεια αναγνωρίζεται διεθνώς ως κρίσιμος παράγοντας επιτυχούς συμμετοχής στην εκπαίδευση και κοινωνικής επανένταξης (OECD, 2020· Council of Europe, 2018).

Παρατηρείται επίσης υψηλή σπουδαστική διαρροή, που κυμαίνεται μεταξύ 70% και 80%, καθώς οι περισσότεροι κρατούμενοι μεταφέρονται στο Αγροτικό Κατάστημα Κράτησης Κασσάνδρας για σύντομο χρονικό διάστημα, λίγο πριν την αποφυλάκισή τους. Η συντριπτική πλειονότητα έχει ήδη εκτίσει τα 2/3 ή τα 3/5 της ποινής της σε άλλα καταστήματα κράτησης και παραμένει στο Α.Σ.Κ.Κ. για διάστημα 2 έως 6 μηνών, ενώ ελάχιστοι - κυρίως ισοβίτες - παραμένουν άνω του ενός έτους. Για τον λόγο αυτό, δεν είναι εύκολη η υποστήριξη άλλων δομών τυπικής εκπαίδευσης, όπως Δημοτικό Σχολείο, Σχολείο Δεύτερης Ευκαιρίας ή Λύκειο/ΕΠΑΛ, παρά το γεγονός ότι διεθνείς μελέτες αναδεικνύουν τη σημασία της συνέχειας των εκπαιδευτικών διαδρομών εντός της φυλακής (UNESCO, 2017).

Η διαρροή εντείνεται περαιτέρω λόγω αποφυλάκισων, μεταγωγών ή επανεγκλεισμών, με αποτέλεσμα ενώ στην αρχή του εκπαιδευτικού έτους εγγράφονται περίπου 30-35 καταρτιζόμενοι, έως τον Ιούνιο να παραμένουν ενεργοί μόλις 5-10. Παρά ταύτα, καταγράφεται το σημαντικό πλεονέκτημα ότι οι κρατούμενοι

έρχονται σε επαφή με την επαγγελματική κατάρτιση και, σε περίπτωση αποφυλάκισης, μπορούν να μετεγγραφούν και να συνεχίσουν τις σπουδές τους σε άλλη δημόσια ΣΑΕΚ όπου λειτουργεί η αντίστοιχη ειδικότητα, στοιχείο που συνάδει με τις αρχές της διά βίου μάθησης και της κοινωνικής επανένταξης (Υπουργείο Παιδείας & Θρησκευμάτων, 2021).

Πίνακας 3.

3.3. Η έλλειψη του ευεργετήματος μείωσης της ποινής

Οι κρατούμενοι σπουδαστές της ΣΑΕΚ Κασσάνδρας δεν μπορούν να αξιοποιήσουν το ευεργέτημα της μείωσης της ποινής μέσω της εκπαιδευτικής συμμετοχής, το οποίο λειτουργεί ως ισχυρό κίνητρο σε άλλα, κυρίως «κλειστού» τύπου καταστήματα κράτησης (Υπουργείο Προστασίας του Πολίτη, 2020). Η απουσία αυτού του κινήτρου οφείλεται στο γεγονός ότι οι κρατούμενοι εργάζονται, και μία ημέρα εργασίας στην αγροτική φυλακή αντιστοιχεί σε δύο ημέρες ποινής για τους έγκλειστους και σε τρεις ημέρες για τους εσωτερικούς και

λογοτιμήτες, σύμφωνα με το ισχύον σωφρονιστικό πλαίσιο (Εικόνα 2).

Η καθημερινή εργασία ξεκινά από πολύ νωρίς το πρωί και λειτουργεί ως σοβαρό αντικίνητρο για τη φοίτηση στη ΣΑΕΚ στις 14:30, καθώς οι κρατούμενοι είναι ήδη καταπονημένοι, ιδιαίτερα οι λογοτιμήτες, οι οποίοι συχνά εργάζονται και το απόγευμα για την κάλυψη αναγκών της φυλακής, όπως η φροντίδα των ζώων. Παρά τις αντικειμενικές αυτές δυσκολίες, η συμμετοχή τους στην κατάρτιση καταδεικνύει ισχυρό εσωτερικό κίνητρο, το οποίο διεθνώς αναγνωρίζεται ως βασικός παράγοντας επιτυχίας των εκπαιδευτικών προγραμμάτων εντός σωφρονιστικών δομών (Duguid, 2014).

Εικόνα 2.

3.4. Η εμπλοκή των σωφρονιστικών υπαλλήλων

Τα χωροταξικά προβλήματα είναι ιδιαίτερα σημαντικά για τη λειτουργία του Δ.Ι.Ε.Κ. Κασσάνδρας, καθώς τα τμήματα της ΣΑΕΚ μπορεί να λειτουργούν ταυτόχρονα σε διαφορετικά σημεία του καταστήματος κράτησης. Έτσι, καταδεικνύεται η επιτακτική ανάγκη για φύ-

λαξη, ώστε να διασφαλίζεται η συνοδεία των εκπαιδευτών και εκπαιδευτριών που προέρχονται από το εξωτερικό περιβάλλον (Α' εκπαιδευτές/εκπαιδευτριες), κατά τις μετακινήσεις τους και καθ' όλη τη διάρκεια της διδασκαλίας τους στα διάφορα τμήματα των ειδικοτήτων.

Ενδεικτικά, ένας εκπαιδευτής μπορεί να διδάσκει την πρώτη ώρα στο Μαγειρείο του κλειστού τμήματος της φυλακής, τη δεύτερη ώρα στην αίθουσα διδασκαλίας κοντά στην Αίθουσα Εκδηλώσεων και στη συνέχεια να απαιτείται η μετακίνησή του στο Τυροκομείο, στο Μηχανουργείο, σε θερμοκήπια, χωράφια ή δένδρωνες, τα οποία βρίσκονται σε σημαντική απόσταση από το γραφείο της ΣΑΕΚ. Η πολυδιάσπαση των εκπαιδευτικών χώρων εντός του σωφρονιστικού περιβάλλοντος αποτελεί πάγια πρόκληση για την ομαλή λειτουργία εκπαιδευτικών δομών σε φυλακές διεθνώς (Behan, 2014· Costelloe & Warner, 2018).

Επειδή δεν υπάρχει διαθέσιμο προσωπικό φύλαξης αποκλειστικά για τη ΣΑΕΚ., προκειμένου να λειτουργήσουν τα τμήματα στα διαφορετικά σημεία της φυλακής, και δεδομένου ότι οι σωφρονιστικοί υπάλληλοι εργάζονται έως την ώρα 14:30, μετά την οποία παραμένει μόνο το απολύτως αναγκαίο προσωπικό ασφαλείας, η ΣΑΕΚ δεν θα μπορούσε να λειτουργήσει χωρίς την ενεργητική εμπλοκή των σωφρονιστικών υπαλλήλων στην εκπαιδευτική διαδικασία.

Πολλοί σωφρονιστικοί υπάλληλοι, οι οποίοι διαθέτουν τα απαραίτητα προσόντα και είναι εγγεγραμμένοι στο Μητρώο Υποψηφίων Εκπαιδευτών ΣΑΕΚ, προσλαμβάνονται ως Β' εκ-

παιδευτές. Παράλληλα, αρκετοί σωφρονιστικοί υπάλληλοι επιλέγουν να εγγράφονται στη ΣΑΕΚ Κασσάνδρας ως σπουδαστές. Η πρακτική αυτή ευθυγραμμίζεται με τις σύγχρονες προσεγγίσεις της συμμετοχικής και συμπεριληπτικής εκπαίδευσης σε σωφρονιστικά περιβάλλοντα (Council of Europe, 2020).

Η εμπλοκή των σωφρονιστικών υπαλλήλων στην εκπαίδευση, είτε ως εκπαιδευτών είτε ως σπουδαστών, επιφέρει ποιοτικές αλλαγές στις αντιλήψεις και τις στάσεις τους απέναντι:

A) Στη φύσει και θέσει εξουσιαστική σχέση τους με τους κρατούμενους.

Η συνύπαρξη στο εκπαιδευτικό πλαίσιο επιτρέπει τη γνωριμία «εκτός ρόλων», την ανταλλαγή εμπειριών και τη σύγκριση γνώσεων και δεξιοτήτων. Μέσα από αυτή τη διαδικασία καλλιεργείται ο αμοιβαίος σεβασμός, η καλύτερη κατανόηση των προβλημάτων και η συνεργασία, οδηγώντας σε επαναπροσδιορισμό των σχέσεων υπό διαφορετικούς όρους και συνθήκες και στη βελτίωση του συνολικού κλίματος εντός της φυλακής (Liebling, 2004· Crewe, 2011).

B) Στην ίδια τη μάθηση.

Οι σωφρονιστικοί υπάλληλοι που επιλέγουν να εγγραφούν στη ΣΑΕΚ εκπαιδεύονται με όρους ισότητας μαζί με τους κρατούμενους συμφοιτητές τους. Η κοινή μαθησιακή εμπειρία διευκολύνει τη γνωριμία «εκτός πλαισίου», την αυτοαξιολόγηση σε σχέση με τις γνώσεις των άλλων και την ανάπτυξη ενσυναίσθησης και αμοιβαίας κατανόησης. Με τον τρόπο αυτό, επαναπροσδιορίζεται ο ρόλος τους στο

πλαίσιο ενός εκ φύσεως άκαμπτου ιδρύματος, οικοδομώντας στην πράξη αρχές δημοκρατικής εκπαίδευσης και δια βίου μάθησης (Freire, 1970· Mezirow, 2000).

3.5. Πλεονεκτήματα της επαγγελματικής κατάρτισης στη ΣΑΕΚ Κασσάνδρας

Η επαγγελματική κατάρτιση που υλοποιείται στη Σχολή Ανώτερης Επαγγελματικής Κατάρτισης (ΣΑΕΚ) Κασσάνδρας, εντός του Αγροτικού Σωφρονιστικού Καταστήματος, αποτελεί μια δομημένη, λειτουργική και κοινωνικά στοχευμένη εκπαιδευτική παρέμβαση, με σαφή προσανατολισμό τόσο στην επαγγελματική αποκατάσταση όσο και στην κοινωνική επανένταξη των καταρτιζόμενων κρατουμένων.

-Σύνδεση ειδικοτήτων με την εργασία εντός της φυλακής και τη ζήτηση της αγοράς εργασίας

Βασικό πλεονέκτημα της ΣΑΕΚ Κασσάνδρας αποτελεί η άμεση σύνδεση των προσφερόμενων ειδικοτήτων με τις παραγωγικές δραστηριότητες του καταστήματος κράτησης, καθώς και με τις ανάγκες της τοπικής και ευρύτερης αγοράς εργασίας. Οι ειδικότητες δεν λειτουργούν αποκομμένα από το εργασιακό περιβάλλον της φυλακής, αλλά εντάσσονται οργανικά στους τομείς αγροτικής παραγωγής, μεταποίησης και εστίασης. Η σύνδεση αυτή επιτρέπει την εφαρμογή της θεωρητικής γνώσης σε πραγματικές συνθήκες εργασίας, ενισχύοντας τη βιωματική μάθηση και αυξάνοντας τις πιθανότητες άμεσης επαγγελματικής απορρό-

φησης μετά την αποφυλάκιση. Παράλληλα, η επιλογή των ειδικοτήτων βασίζεται σε ρεαλιστικά κριτήρια απασχολησιμότητας, γεγονός που καθιστά την κατάρτιση στοχευμένη και αναπτυξιακά προσανατολισμένη.

-Απόκτηση γνώσεων και επαγγελματικών δεξιοτήτων - κοινωνική ενδυνάμωση και επανένταξη

Η επαγγελματική κατάρτιση στη ΣΑΕΚ Κασσάνδρας δεν περιορίζεται στη μετάδοση τεχνικών γνώσεων, αλλά λειτουργεί ως πολυεπίπεδο εργαλείο κοινωνικής ενδυνάμωσης. Οι καταρτιζόμενοι αποκτούν πιστοποιήσιμες επαγγελματικές γνώσεις και δεξιότητες, ενισχύουν την αυτοεκτίμηση και την αίσθηση προσωπικής αξίας, αναπτύσσουν κοινωνικές δεξιότητες, όπως συνεργασία, υπευθυνότητα και τήρηση κανόνων.

-Δυνατότητα πιστοποίησης από τον Ε.Ο.Π.Π.Ε.Π. - ουσιαστική αναγνώριση επαγγελματικών προσόντων

Ιδιαίτερης σημασίας είναι η δυνατότητα συμμετοχής των καταρτιζόμενων στις διαδικασίες πιστοποίησης του Εθνικού Οργανισμού Πιστοποίησης Προσόντων και Επαγγελματικού Προσανατολισμού (Ε.Ο.Π.Π.Ε.Π.). Η πιστοποίηση διασφαλίζει την θεσμική εγκυρότητα των αποκτηθέντων προσόντων, παρέχει ισότιμη αναγνώριση σε σχέση με τους αποφοίτους ΣΑΕΚ εκτός φυλακής, μετατρέπει την κατάρτιση σε πραγματικό επαγγελματικό κεφάλαιο. Πρόκειται για ουσιαστική και όχι τυπική αναγνώριση, που ενισχύει την αξιοπιστία της επαγγελματικής εκπαίδευσης στο σωφρονιστικό πλαίσιο.

-Δυνατότητα συνέχισης σπουδών σε ΣΑΕΚ εκτός φυλακής

Σε περίπτωση αποφυλάκισης ή μεταγωγής, οι καταρτιζόμενοι έχουν τη δυνατότητα να συνεχίσουν απρόσκοπτα τις σπουδές τους σε ΣΑΕΚ εκτός φυλακής. Η πρόβλεψη αυτή διασφαλίζει τη μαθησιακή συνέχεια, ενισχύει τη σταθερότητα της εκπαιδευτικής διαδρομής, αποτρέπει τη ματαίωση της εκπαιδευτικής προσπάθειας λόγω μεταβολής του σωφρονιστικού καθεστώτος. Η ΣΑΕΚ Κασσάνδρας εντάσσεται έτσι σε ένα ενιαίο εθνικό σύστημα επαγγελματικής κατάρτισης, χωρίς αποκλεισμούς.

-Απουσία διακριτικού αποφοίτησης από ΣΑΕΚ φυλακών

Καθοριστικό πλεονέκτημα αποτελεί το γεγονός ότι δεν υπάρχει καμία διακριτική αναφορά στο πτυχίο που να υποδηλώνει ότι η κατάρτιση πραγματοποιήθηκε εντός φυλακής. Η απουσία αυτή προστατεύει τους αποφοίτους από τον κοινωνικό και επαγγελματικό στιγματισμό, διασφαλίζει την αρχή της ισότητας και της μη διάκρισης, ενισχύει ουσιαστικά τις δυνατότητες ένταξης στην αγορά εργασίας. Ο τίτλος σπουδών είναι ισότιμος και πλήρως αναγνωρισμένος, γεγονός κρίσιμο για την επαγγελματική αποκατάσταση.

-Αποτύπωση απτών αποτελεσμάτων - ποσοτικά και ποιοτικά δεδομένα

Η αποτελεσματικότητα της ΣΑΕΚ Κασσάνδρας τεκμηριώνεται και μέσω συγκεκριμένων στοιχείων λειτουργίας. Σε διάστημα δέκα (10) ετών:

- έχουν απονεμηθεί **είκοσι τρεις (23) Βεβαιώσεις Επαγγελματικής Κατάρτισης (ΒΕΚ)**,
- έχουν υποβληθεί **πέντε (5) αιτήσεις μετεγγραφής** σε ΣΑΕΚ εκτός φυλακής.

Τα δεδομένα αυτά επιβεβαιώνουν ότι η επαγγελματική κατάρτιση στη ΣΑΕΚ Κασσάνδρας δεν αποτελεί θεωρητική πρόβλεψη, αλλά παράγει μετρήσιμα και ουσιαστικά αποτελέσματα, λειτουργεί με συνέπεια και βιωσιμότητα, συνιστά ενεργό πυλώνα επαγγελματικής εκπαίδευσης και κοινωνικής επανένταξης στο σωφρονιστικό σύστημα.

4. Η μοναδικότητα και η βιωσιμότητα της ΣΑΕΚ Κασσάνδρας

Η διεθνής βιβλιογραφία επισημαίνει ότι τα μοντέλα επαγγελματικής εκπαίδευσης εντός φυλακών που συνδέονται άμεσα με πραγματικές παραγωγικές διαδικασίες αυξάνουν την αποτελεσματικότητα της μάθησης και ενισχύουν τη μετασωφρονιστική απασχολησιμότητα (Davis et al., 2013· European Commission, 2019).

Η ΣΑΕΚ Κασσάνδρας είναι η πρώτη και μοναδική μεταδευτεροβάθμια δομή επαγγελματικής εκπαίδευσης που υπάρχει σε αγροτική φυλακή της Ελλάδας έως σήμερα. Η αξιοποίηση των παραγωγικών τομέων της φυλακής είναι το βασικό λειτουργικό της μοντέλο, με αμφίδρομο οφέλη μεταξύ φυλακής και ΣΑΕΚ. Η σημαντικότερη όμως διάσταση στην περι-

πτωση της επαγγελματικής κατάρτισης στην Κασσάνδρα, που την καθιστά «μοναδική», είναι η ανάπτυξη παραγωγικής σχέσης ανάμεσα στη ΣΑΕΚ και στη φυλακή, μέσω της οποίας δημιουργούνται νέες δυνατότητες για τον κρατούμενο.

Ενδεικτικά, ο κρατούμενος απασχολείται τις πρωινές ώρες στο τυροκομείο του καταστήματος κράτησης και, κατά τις απογευματινές ώρες, φοιτά στη ΣΑΕΚ, όπου αποκτά στοχευμένες και άμεσα αξιοποιήσιμες γνώσεις σχετικές με την τυροκομική διαδικασία. Η δυνατότητα άμεσης εφαρμογής των γνώσεων αυτών στο εργασιακό περιβάλλον ενισχύει την ποιότητα της παραγωγής, αποτυπώνεται στο τελικό παραγόμενο προϊόν και συμβάλλει ουσιαστικά στη βελτίωση της συνολικής παραγωγικότητας της φυλακής. Η σύνδεση θεωρίας και πράξης μέσω αυθεντικών εργασιακών περιβαλλόντων αποτελεί βασική αρχή της εκπαίδευσης ενηλίκων και της επαγγελματικής κατάρτισης, ιδίως σε σωφρονιστικά πλαίσια (Kolb, 1984-UNESCO, 2017).

Σημαντικό όφελος, επομένως, και για την ίδια την φυλακή, προκύπτει επειδή οι Α΄ εκπαιδευτές και εκπαιδευτριες μεταφέρουν διαρκώς και ανταλλάσσουν με τους Β΄ εκπαιδευτές/σωφρονιστικούς υπαλλήλους της φυλακής καλές πρακτικές και πολύτιμη τεχνογνωσία, με αποτέλεσμα την αύξηση της παραγωγικότητας. Ο ρόλος των εκπαιδευτών/εκπαιδευτριών ως φορέων τεχνογνωσίας και ως «γεφυρών» μεταξύ εκπαίδευσης και εργασίας αναγνωρίζεται ως κρίσιμος για τη βιωσιμότητα των προγραμμάτων κατάρτισης στις φυλακές (OECD, 2021).

-Οι εκπαιδευτές της ΣΑΕΚ Κασσάνδρας, κ. Σοφοκλής Βλαστάρης και κ. Νικόλαος Τσαρδάκης, της ειδικότητας *Τεχνικός Γαλακτοκομίας - Τυροκόμος*, υπογραμμίζουν ότι η σύγκριση του Τυροκομείου του Αγροτικού Καταστήματος Κράτησης Κασσάνδρας με τα αντίστοιχα εργαστήρια των ΣΑΕΚ εκτός φυλακής είναι καθοριστικής σημασίας, καθώς στην Κασσάνδρα λειτουργεί ένα πλήρως ενεργό και παραγωγικό τυροκομείο, ενταγμένο στην καθημερινή λειτουργία του καταστήματος. Ενώ επί σειρά ετών η παραγωγή περιοριζόταν αποκλειστικά στην αγελαδινή γραβιέρα, παρασκευαζόμενη από το γάλα των εκτρεφόμενων αγελάδων (τύπου Δωδώνης, αντίστοιχη της παλαιάς γραβιέρας Χαλκιδικής ή εκείνης που παρήγαν οι μοναχοί του Αγίου Όρους), καθώς και στη φέτα από αιγοπρόβειο γάλα, σήμερα, στο πλαίσιο της εκπαιδευτικής διαδικασίας, εκπαιδευτές και σπουδαστές της ΣΑΕΚ συμμετέχουν ενεργά σε πειραματικές εφαρμογές και στην ανάπτυξη νέων τυροκομικών πρακτικών και προϊόντων.

Μέσα από στοχευμένες παρεμβάσεις και τεκμηριωμένες προτάσεις, συνέβαλαν στη βελτίωση της ποιότητας της παραγόμενης γραβιέρας, εισάγοντας την προσθήκη αρωματικών φυτών, με αποτέλεσμα την παραγωγή γραβιέρας με μαύρο πιπέρι και, κατά περίπτωση, με ρίγανη. Παράλληλα, η εκπαιδευτική διαδικασία εμπλουτίστηκε με τη βιωματική διδασκαλία της παρασκευής αναγνωρισμένων τυροκομικών προϊόντων, όπως το τυρί Σαν Μιχάλη (Π.Ο.Π. Σύρου), το κυπριακό χαλούμι, χειροποίητο κασέρι από μασκί, λαδοτύρι Μυτιλήνης, κεφαλοτύρι, καθώς και βούτυρο και

παραδοσιακό γιαούρτι. Ιδιαίτερη έμφαση δόθηκε στην ορθολογική αξιοποίηση του τυρογάλακτος, το οποίο οι κρατούμενοι εκπαιδεύτηκαν να αντιμετωπίζουν όχι μόνο ως ζωοτροφή, αλλά και ως πολύτιμη πρώτη ύλη για την παραγωγή προϊόντων υψηλής προστιθέμενης αξίας, όπως μυζήθρα, ανθότυρο και μανούρι. Τέλος, προτάθηκε η ανάπτυξη ενός νέου τυροκομικού προϊόντος, το οποίο, υπό τις κατάλληλες προϋποθέσεις, θα μπορούσε να διεκδικήσει χαρακτηρισμό Προστατευόμενης Γεωγραφικής Ένδειξης (Π.Γ.Ε.), σηματοδοτώντας την έναρξη της πορείας του από το Αγροτικό Κατάστημα Κράτησης και τη Δημόσια ΣΑΕΚ Κασσάνδρας.

-Ο Α' εκπαιδευτής της ΣΑΕΚ, Δρ Απόστολος Μαραντίδης, Γεωπόνος Ζωικής Παραγωγής και Διατροφολόγος Αγροτικών Ζώων, σε μεταδιδακτορικό επίπεδο, συνεργάζεται στενά με το αρμόδιο τμήμα της αγροτικής φυλακής. Υπέβαλε πρόταση για απόκτηση πιστοποίησης βιολογικής εκτροφής αιγοπροβάτων καθώς και τυροκομικών προϊόντων της φυλακής. Επίσης, παρείχε συμβουλές για τα μίγματα σίτισης και τον εμβολιασμό των ζώων με σκοπό την αύξηση της γαλακτοπαραγωγής της φυλακής και τη διασφάλιση αειφορίας.

-Ο γεωπόνος της φυλακής και Β' εκπαιδευτής της ΣΑΕΚ, Δημήτρης Κουτσούλης, στο πλαίσιο λειτουργίας της ειδικότητας «Τεχνικός Βιολογικής/Οργανικής Γεωργίας», πρότεινε και δημιούργησε Κήπο Αρωματικών Φυτών, με 25 είδη αρωματικών φυτών και βοτάνων για τους σπουδαστές της Βιολογικής/Οργανικής Γεωργίας. Αργότερα, με πρωτοβουλία του, δημιουργήθηκε Σπορείο και Λαχανόκηπος με κηπευτικά, τα οποία τροφοδοτούν με βιολογικά

προϊόντα τα εργαστηριακά μαθήματα της ειδικότητας Τεχνικός Μαγειρικής τέχνης-Αρχιμάγειρας(Chef). Με τον τρόπο αυτό εξασφαλίζεται σημαντική αυτάρκεια και αυτονομία, αντικαθιστώντας συμβατικά προϊόντα που θα προμηθεύονταν από παραγωγούς εκτός φυλακής, με προϊόντα που παράγονται με μεθόδους βιολογικής καλλιέργειας, με τη χρήση καθαρών ανανεώσιμων μορφών ενέργειας με σκοπό την αειφόρο παραγωγή γεωργικών προϊόντων.

Η συνέργεια αυτή συμβάλλει στην αυτάρκεια των αγροδιατροφικών προϊόντων που καταναλώνονται στη φυλακή, περιορίζει τις εξωτερικές προμήθειες, συνεισφέρει στην «πράσινη» και αειφόρο παραγωγή. Η ενσωμάτωση πρακτικών βιολογικής γεωργίας και αειφόρου παραγωγής σε σωφρονιστικά περιβάλλοντα συμβάλλει τόσο στην περιβαλλοντική εκπαίδευση όσο και στην κοινωνική επανένταξη των κρατουμένων (FAO, 2018· European Prison Education Association, 2020).

Ιδιαίτερης σημασίας είναι το γεγονός ότι, για τις ειδικότητες της ΣΑΕΚ Κασσάνδρας, οι διαθέσιμοι χώροι των παραγωγικών τομέων του καταστήματος κράτησης αξιοποιούνται ως εκπαιδευτικά εργαστήρια. Η πρακτική αυτή συνιστά ουσιαστικό πλεονέκτημα, καθώς παρέχει στους σπουδαστές πρόσβαση σε πραγματικά λειτουργικά και επαρκώς εξοπλισμένα εργαστήρια, έστω και αν αυτά δεν διαθέτουν τεχνολογία αιχμής· δυνατότητα που απαντάται σε ελάχιστες δημόσιες και ιδιωτικές ΣΑΕΚ.

Μέσα σε αυτό το πλαίσιο, ο κρατούμενος αποκτά συστηματική κατάρτιση, τεχνογνωσία

και επαγγελματική εξειδίκευση, λαμβάνει τη σχετική βεβαίωση κατάρτισης από τη ΣΑΕΚ και, κατόπιν πιστοποίησης των γνώσεων και δεξιοτήτων του από τον ΕΟΠΠΕΠ, δύναται να αποκτήσει πλήρη επαγγελματικά δικαιώματα. Κατ' αυτόν τον τρόπο, μετά την αποφυλάκισή του, καθίσταται ικανός να ενταχθεί ουσιαστικά στην αγορά εργασίας και να απασχοληθεί στο αντικείμενο της ειδικότητάς του. Η απόκτηση πιστοποιημένων επαγγελματικών προσόντων κατά τη διάρκεια του εγκλεισμού συνδέεται διεθνώς με αυξημένες πιθανότητες απασχόλησης και μείωση της υποτροπής μετά την αποφυλάκιση (Davis et al., 2013· UNESCO, 2017).

Συμπερασματικά:

Η καίρια και διακριτή ιδιαιτερότητα της επαγγελματικής κατάρτισης στην Κασσάνδρα έγκειται στη συγκρότηση μιας σταθερής και βιώσιμης παραγωγικής σχέσης/συνέργειας μεταξύ της ΣΑΕΚ και του καταστήματος κράτησης, η οποία δημιουργεί ουσιαστικές προοπτικές προσωπικής, επαγγελματικής και κοινωνικής ανάπτυξης για τον κρατούμενο.

Οι εκπαιδευτές λειτουργούν ως φορείς μεταφοράς τεχνογνωσίας και καινοτόμων πρακτικών, τις οποίες μεταδίδουν στους σπουδαστές, οι οποίοι τις ενσωματώνουν άμεσα στην καθημερινή παραγωγική τους δραστηριότητα.

Η γνώση που παράγεται και εφαρμόζεται στο πλαίσιο αυτό διαχέεται στο σύνολο της φυλακής, ενισχύοντας την παραγωγικότητά της, ενώ παράλληλα παράγει κοινωνικό όφελος, καθώς οι καταρτιζόμενοι κρατούμενοι απο-

κτούν επαγγελματικά προσόντα, ενδυναμώνουν τις δυνατότητες επανένταξής τους και περιορίζουν τον κίνδυνο υποτροπής.

Μέσω της επαγγελματικής κατάρτισης, ο κρατούμενος αναδομεί την κοινωνική του ταυτότητα και αποκτά τα εφόδια ώστε να επανενταχθεί ως ενεργό και παραγωγικό μέλος της κοινωνίας· διαφορετικά, μετά την αποφυλάκισή του, θα επέστρεφε στο κοινωνικό περιβάλλον χωρίς δεξιότητες, αντιμέτωπος με την ανεργία και τον κοινωνικό αποκλεισμό.

Η επαγγελματική εκπαίδευση στις φυλακές, όταν βασίζεται σε συνεργατικά, παραγωγικά και κοινωνικά προσανατολισμένα μοντέλα, μπορεί να λειτουργήσει ως μοχλός κοινωνικής συνοχής και βιώσιμης επανένταξης (Council of Europe, 2019).

Για τους λόγους αυτούς η ΣΑΕΚ Κασσάνδρας κρίνεται ως απόλυτα βιώσιμη στις αγροτικές φυλακές Κασσάνδρας.

4.1. Οι χώροι και ο εξοπλισμός της ΣΑΕΚ Κασσάνδρας - Η εμβληματική δωρεά του Κοινωφελούς Ιδρύματος Ι.Σ. Λάτση

Από την ημέρα της ίδρυσής της έως και το τέλος του 2023, η ΣΑΕΚ Κασσάνδρας δεν διέθετε κανενός είδους σύγχρονο τεχνολογικό ή άλλο υλικοτεχνικό εξοπλισμό. Η υποδομή περιοριζόταν σε έναν υπολογιστή γραφείου και έναν εκτυπωτή παλαιάς τεχνολογίας, ενώ ο εξοπλισμός των χώρων περιλάμβανε αποκλειστικά πλαστικές καρέκλες. Ο υπερμεγέθης χώρος της αίθουσας εκδηλώσεων δεν διέθετε σύστημα θέρμανσης κατά τους χειμερινούς μήνες ούτε κλιματισμό το καλοκαίρι. Για την

κάλυψη στοιχειωδών αναγκών χρησιμοποιούνταν τρεις φορητοί θερμοπομποί, οι οποίοι μεταφέρονταν από χώρο σε χώρο, καθώς και μία αρχειοθήκη που είχε παραχωρηθεί ως δωρεά από τον Δήμο Κασσάνδρας. Είναι ενδεικτικό των συνθηκών ότι οι εκπαιδευτικοί αναγκάζονταν να χρησιμοποιούν τον προσωπικό τους φορητό εξοπλισμό (laptop) προκειμένου να υλοποιήσουν το εκπαιδευτικό τους έργο.

Το 2024 σηματοδότησε μια καίρια καμπή στην πορεία της ΣΑΕΚ Κασσάνδρας, καθώς πραγματοποιήθηκε η έμπρακτη και εμβληματική αναγνώριση του έργου της και των αναπτυξιακών της δυνατοτήτων. Η αναγνώριση αυτή υλοποιήθηκε μέσω της γενναίας δωρεάς τεχνολογικού εξοπλισμού και επίπλων από το Κοινωνικό Ίδρυμα Λάτση, σε συνεργασία με το Δίκτυο Στήριξης Φυλακισμένων & Αποφυλακισμένων Γυναικών (Ι.Σ. Λάτση, 2024). Στο πλαίσιο της δωρεάς, η ΣΑΕΚ Κασσάνδρας εξοπλίστηκε με διαδραστικές οθόνες, σταθερούς υπολογιστές, περιφερειακά, εκτυπωτές, κυρτές οθόνες, προβολέα (projector) και οθόνη προβολής, καθώς και με γραφεία, βιβλιοθήκες και καρέκλες υψηλής ποιότητας για την αίθουσα εκδηλώσεων, αναβαθμίζοντας ουσιαστικά το εκπαιδευτικό περιβάλλον και τις συνθήκες διδασκαλίας και μάθησης.

Η εκδήλωση εγκαινίων υλοποιήθηκε υπό την αιγίδα της Γενικής Γραμματείας Επαγγελματικής Εκπαίδευσης, Κατάρτισης και Διά Βίου Μάθησης του Υπουργείου Παιδείας, Θρησκευμάτων και Αθλητισμού, στις 21 Ιουνίου 2024, στο πλαίσιο διπλής διοργάνωσης που περιλάμβανε τα εγκαίνια της δωρεάς του Κοινωνικού Ίδρυματος Ι.Σ. Λάτση και το 3ο Ερασιτεχνικό Φεστιβάλ της ΣΑΕΚ Κασσάνδρας.

Παράλληλα, στον χώρο πραγματοποιήθηκε έκθεση ζωγραφικής των σπουδαστών με τίτλο «Σπουδή στα καράβια - το δικό μου καράβι», σε επιμέλεια του λαϊκού ζωγράφου και εκπαιδευτικού κ. Παράσχου Καραδήμου.

Την εκδήλωση τίμησαν με την παρουσία τους η Γενική Διευθύντρια του Κοινωνικού Ίδρυματος Ι.Σ. Λάτση, κα Εύα Λιανού, ο υπεύθυνος προμηθειών του Ίδρυματος κ. Χρήστος Πτερούντιος, ο κ. Κλήμης Πυρουνάκης, Συντονιστής του Δικτύου Στήριξης Φυλακισμένων και Αποφυλακισμένων Γυναικών, η Συντονίστρια του Γραφείου του Πρωθυπουργού στη Βόρεια Ελλάδα κα Έλενα Σώκου, η Δήμαρχος Κασσάνδρας, ο Πρόεδρος της Ένωσης Ξενοδόχων Χαλκιδικής, καθώς και εκπρόσωποι βουλευτών του νομού, γεγονός που ανέδειξε τον θεσμικό και κοινωνικό χαρακτήρα της δράσης.

Σημαντική υπήρξε και η συμβολή τοπικών και περιφερειακών φορέων. Ο Πολιτιστικός Σύλλογος Κασσάνδρειας «Η ΚΑΣΣΑΝΔΡΑ» συμμετείχε με το χορευτικό και τη χορωδία του, ενώ προσέφερε βιβλία για τον εμπλουτισμό των νέων βιβλιοθηκών της ΣΑΕΚ (φωτ.7). Οι ξενοδοχειακές επιχειρήσεις Sani/Ikos Group και Philoxenia Hotel & Resorts χορήγησαν τροχήλατες καρέκλες και εξοπλισμό αίθουσών διδασκαλίας, συμβάλλοντας ουσιαστικά στη λειτουργική αναβάθμιση των εκπαιδευτικών χώρων. Η Αντιπεριφέρεια Χαλκιδικής υποστήριξε την εκδήλωση με την παροχή ήχου και φωτισμού, καθώς και με τη μουσική επένδυση από τους μουσικούς Δημήτρη και Ανδρέα Τσικούρη και την κα Έφη Ψωμαδέλλη. Η εκδήλωση έτυχε εκτεταμένης δημοσιότητας, καθώς καλύφθηκε από την ΕΡΤ3, την ΕΡΤ News και τα τοπικά τηλεοπτικά μέσα, ενώ επτά δημο-

σιογράφοι πραγματοποίησαν επιτόπιο ρεπορτάζ και συμμετείχαν στη συνέντευξη Τύπου (φωτ.6) που παραχωρήθηκε (<https://www.youtube.com/watch?v=WmE5ENbpnRo>).

Η δωρεά του Κοινωφελούς Ιδρύματος Ι.Σ. Λάτση αποτέλεσε καταλυτικό παράγοντα για την ουσιαστική αναβάθμιση των υλικοτεχνικών και τεχνολογικών υποδομών της ΣΑΕΚ Κασσάνδρας, ενισχύοντας σημαντικά τη λειτουργικότητα των εκπαιδευτικών δομών και δημιουργώντας τις προϋποθέσεις για τη βιώσιμη συνέχιση και περαιτέρω ανάπτυξη εκπαιδευτικών, πολιτιστικών και κοινωνικών δράσεων, με αυξανόμενη συμμετοχή και στήριξη από την τοπική και ευρύτερη κοινότητα.

5. Εξωστρέφεια-καλές πρακτικές

Η επαφή της ΣΑΕΚ Κασσάνδρας με τους κοινωνικούς φορείς αποτελεί τον βασικό κρίκο στη διαδικασία της κοινωνικής επανένταξης των κρατουμένων. Η εξωστρέφεια, η διασύνδεση με την τοπική κοινωνία και η συνεργασία με θεσμικούς, πολιτιστικούς και παραγωγικούς φορείς αναγνωρίζονται διεθνώς ως κρίσιμοι παράγοντες για τη μείωση του κοινωνικού αποκλεισμού, την ενίσχυση της κοινωνικής συνοχής και τη μείωση της υποτροπής (Council of Europe, 2020· European Commission, 2021).

Έως σήμερα, η ΣΑΕΚ Κασσάνδρας απολαμβάνει σταθερή στήριξη από την Περιφερειακή Ενότητα Χαλκιδικής, τον Δήμο Κασσάνδρας, το ειδησεογραφικό portal Focus και το Ράδιο Σταρ, καθώς και από ξενοδοχειακές επιχειρήσεις όπως το Sani/Ikos Group και την Ένωση Ξενοδόχων Χαλκιδικής. Παράλληλα, αναπτύσσονται συνεργασίες με πολιτιστικούς και επιστημονικούς φορείς, όπως ο Πολιτιστικός Σύλλογος Κασσάνδρας, ο Σύλλογος Επιστημόνων Κεντρικής Μακεδονίας (ΣΕΚΜΑ), ο Σύλλογος Καθηγητών Γαλλικής Γλώσσας (ΑΡΛΦ-ΔΥ), το Γαλλικό Ινστιτούτο Θεσσαλονίκης, οι Σύλλογοι Γυναικών Ολύμπου και Σημάντρων, καθώς και ο Σύλλογος Ποντίων Χαλκιδικής «Ο Αλέξανδρος Υψηλάντης», μαζί με καλλιτέχνες και άλλες προσωπικότητες. Οι συνεργασίες αυτές δεν έχουν απλώς χορηγικό χαρακτήρα, αλλά λειτουργούν ως έμπρακτο μήνυμα κοινωνικής αποδοχής και ενεργητικής στήριξης της εκπαιδευτικής διαδικασίας εντός του σφραγιστικού περιβάλλοντος, ενισχύοντας την αυτοεκτίμηση, τις κοινωνικές δεξιότητες και την επαγγελματική ετοιμότητα των καταρτιζόμε-

νων (UNESCO, 2019· Davis et al., 2013).

Η πρώτη μικρή βιβλιοθήκη της ΣΔΕΚ Κασσάνδρας δημιουργήθηκε μετά από δράση εξωστρέφειας τα Χριστούγεννα του 2018, όταν η σχολή συμμετείχε με περίπτερο στις εορταστικές εκδηλώσεις του Δήμου Νέας Προποντίδας. Οι σπουδαστές προσέφεραν στους δημότες προϊόντα της φυλακής, όπως γραβιέρα, μελομακάρονα και ζεστό κρασί, ενώ παράλληλα πραγματοποιήθηκαν πολιτιστικές δράσεις (συναυλία, face painting) από εκπαιδευτές της ΣΔΕΚ. Η συγκέντρωση βιβλίων από τους επισκέπτες, με αντάλλαγμα τη συμμετοχή στις δράσεις, οδήγησε στη δημιουργία Δανειστικής Βιβλιοθήκης, ενισχύοντας τη φιλαναγνωσία και τη βιωματική μάθηση των καταρτιζόμενων (Meek, 2014).

Η ΣΔΕΚ Κασσάνδρας αποτέλεσε τη μοναδική ΣΔΕΚ φυλακών που συμμετείχε στη δράση «Cuisinons en français», η οποία διοργανώθηκε από το Γαλλικό Ινστιτούτο Θεσσαλονίκης και τον Σύλλογο Καθηγητών Γαλλικής Γλώσσας (APLF-DU), στο πλαίσιο του προγράμματος της Γαλλοφωνίας 2022. Οι καταρτιζόμενοι της ειδικότητας Τεχνικός Μαγειρικής Τέχνης - Αρχιμάγειρας (Chef) παρασκεύασαν το γλυκό mille-feuille, ενώ η διαδικασία βιντεοσκοπήθηκε και αναρτήθηκε από το Γαλλικό Ινστιτούτο, το οποίο εξέδωσε και σχετικό βιβλίο συνταγών στο οποίο περιλαμβάνεται η συνταγή μας. Επιπλέον, η σχολή συμμετείχε στον διεθνή διαγωνισμό «Comme des chefs 2025», για τη δημιουργική και βιώσιμη μεσογειακή γαστρονομία, με την πρωτότυπη συνταγή «Carpaccio de Betterave du Mont Athos avec Bar Mariné

/ Αγιορείτικο Carpaccio Παντζαριού με Μαριναρισμένο Λαβράκι», αξιοποιώντας βιολογικά προϊόντα και αρωματικά φυτά από τις καλλιέργειες της φυλακής. Η συμμετοχή αυτή ενίσχυσε το αίσθημα υπερηφάνειας, αυτοαποτελεσματικότητας και αναγνώρισης των καταρτιζόμενων, στοιχεία που συνδέονται άμεσα με επιτυχημένες πρακτικές επανένταξης (UNESCO, 2019).

Στο πεδίο της επιχειρηματικότητας, σπουδαστές της ΣΑΕΚ Κασσάνδρας έλαβαν Ειδικό Βραβείο Επιχειρηματικότητας για τη συμμετοχή τους, υπό την καθοδήγηση της εκπαιδευτριας γεωπόνου κας Αφροδίτης Λιόλιου, στον Πρώτο Πανελλήνιο Διαδικτυακό Διαγωνισμό Επιχειρηματικής Ιδέας, που διοργανώθηκε από το Ελληνικό Ανοικτό Πανεπιστήμιο σε συνεργασία με το Πρόγραμμα Προπτυχιακών Σπουδών «Διοίκηση Τουρισμού». Η βραβευμένη πρόταση «Fresh Herb Well-Being Gelato» απέσπασε υψηλή βαθμολογία και θετικά σχόλια για την πρωτοτυπία και την πληρότητά της, επιβεβαιώνοντας τη σημασία της καλλιέργειας επιχειρηματικών δεξιοτήτων σε ευάλωτες κοινωνικές ομάδες (European Commission, 2021).

Η ΣΔΕΚ Κασσάνδρας, εκπροσωπούμενη από την εκπαιδεύτρια γεωπόνο κα Αφροδίτη Λιόλιου, συμμετείχε επίσης σε σημαντικές εκθέσεις και συνέδρια, όπως η 30ή Διεθνής Έκθεση AGROTICA 2024 και το 10ο Πανελλήνιο Συνέδριο με τίτλο «Συστηματικές προσεγγίσεις για την αναγέννηση της γεωργίας και της υπαίθρου», καθώς και στη 13η Διεθνή Έκθεση Κτηνοτροφίας και Πτηνοτροφίας ΖΟΟΤΕΧΝΙΑ 2025. Παράλληλα, έλαβε μέρος στην εκδήλωση «Ψηφιακός Διαμεσολαβητής στην επικοινωνία μεταξύ αγροτών και εργατών - AGROJOB», που ανέδειξε τη σημασία των ψηφιακών εργαλείων για την απασχόληση και τη διασύνδεση με την αγορά εργασίας, ιδιαίτερα για τους νέους καταρτιζόμενους στον τομέα της βιολογικής και οργανικής γεωργίας (Council of Europe, 2020).

Μια ξεχωριστή εκδήλωση με ζωντανό διάλογο πραγματοποιήθηκε με θέμα: «25η ΜΑΡΤΙΟΥ: Η Ελληνική Επανάσταση στη Χαλκιδική - Ένας πίνακας αφηγείται: Διάλεξη και συζήτηση με αφορμή έναν πίνακα του ζωγράφου Παράσχου Καραδήμου. - Έκθεση Βυζαντινής Αγιογραφίας με θέμα την Θεομήτορα. Παράσχου Καραδήμου, εκπαιδευτικός).

Η εκδήλωση πραγματοποιήθηκε με σκοπό να τιμήσουμε την λαμπρή διπλή μας γιορτή, αλλά και για την ευαισθητοποίηση σχετικά με την εκπαίδευση και κατάρτιση στη φυλακή, μέσα από την εξωστρέφεια της εκπαιδευτικής δομής. Οι φορείς και προσωπικότητες της τοπικής και ευρύτερης κοινωνίας συμμετείχαν με ιδιαίτερο ενδιαφέρον, κατατέθηκαν απόψεις, μνήμες και ερωτήματα.

ΔΙΕΚ ΚΑΣΣΑΝΔΡΑΣ

25^η ΜΑΡΤΙΟΥ:
Η Ελληνική Επανάσταση στη Χαλκιδική

- Ένας πίνακας αφηγείται: Διάλεξη και συζήτηση με αφορμή έναν πίνακα του Π. Καραδήμου. Μαρία Ρουσοπούλου, Εκπαιδευτικός
- Έκθεση Βυζαντινής Αγιογραφίας με θέμα την Θεομήτορα. Παράσχος Καραδήμου, Ζωγράφος

Άγνωστες πτυχές μιας λαμπρής σελίδας της ιστορίας του τόπου μας...

24 ΜΑΡΤΙΟΥ 2023

Συνολικά, δεκάδες ακόμη δράσεις - όπως εργαστήρια δημιουργικής γραφής, προγράμματα συμβουλευτικής σταδιοδρομίας και συμμετοχές σε επιστημονικά συνέδρια αποτυπώνουν τη συστηματική προσπάθεια της ΣΔΕΚ Κασσάνδρας να λειτουργεί ως ανοικτός, δυναμικός και κοινωνικά υπεύθυνος εκπαιδευτικός θεσμός, συμβάλλοντας ουσιαστικά στη διαμόρφωση ενός πιο ανθρώπινου και συμμετοχικού σωφρονιστικού περιβάλλοντος.

5.1. Το Ερασιτεχνικό Φεστιβάλ ΣΑΕΚ Κασσάνδρας

Η τέχνη στη φυλακή λειτουργεί ως πεδίο ισότητας, συνύπαρξης και αναστοχασμού της ταυτότητας, υπερβαίνοντας θεσμικούς ρόλους και κοινωνικές κατηγοριοποιήσεις (Dewey, 1934· Freire, 1970). Η πολιτιστική εκπαίδευση εντάσσεται στον ανθρωποκεντρικό προσανατολισμό της σύγχρονης σωφρονιστικής πολιτικής και συνδέεται άμεσα με την κοινωνική επανένταξη (Council of Europe, 2006· Μπαλτάς, 2018).

Στο πλαίσιο αυτό, από το 2022 και κάθε 21 Ιουνίου, Παγκόσμια Ημέρα Μουσικής, πραγματοποιείται το **Ερασιτεχνικό Φεστιβάλ ΣΑΕΚ Κασσάνδρας**, μια πρωτότυπη δράση/θεσμός, όπου κρατούμενοι, εκπαιδευτικοί, σωφρονιστικοί υπάλληλοι και καλλιτέχνες του «έξω» κόσμου συνυπάρχουν ισότιμα στη σκηνή. Οι

διαχωριστικές ταυτότητες («μέσα» και «έξω», κρατούμενος και φύλακας, Ρομά και μη Ρομά) υποχωρούν, αφήνοντας χώρο σε ανθρώπους που μοιράζονται ήχους, λόγια και συναισθήματα. Το μοίρασμα αυτό συνιστά μια ουσιαστική πράξη ελευθερίας μέσα σε έναν χώρο περιορισμού και η διαχρονική συνέχιση του Φεστιβάλ επιβεβαιώνει τη δυναμική του.

Η μουσική και οι πολιτιστικές δράσεις έχουν τεκμηριωθεί ως μέσα ενδυνάμωσης, αυτοέκφρασης και κοινωνικής επανασύνδεσης των κρατουμένων (Cohen, 2009• Silverman, 2013), διαθέτοντας μετασχηματιστική δύναμη που ενισχύει την αυτογνωσία, την επικοινωνία και την προσωπική αλλαγή (McNeill et al., 2011). Πολλοί συμμετέχοντες εκφράζουν για πρώτη φορά υπερηφάνεια και ορατότητα, όχι ως αριθμοί αλλά ως πρόσωπα. Η επαφή με την κοινωνία σπάει την απομόνωση και καλλιεργεί την ελπίδα.

Το Φεστιβάλ εκπέμπει ένα βαθιά ανθρώπινο μήνυμα: ότι η δημιουργικότητα δεν φυλακίζεται και ότι η τέχνη μπορεί να ανοίξει δρόμους επανένταξης, επικοινωνίας και συμφιλίωσης. Αποτελεί μια γέφυρα ανάμεσα στον «μέσα» και τον «έξω» κόσμο και μια πράξη ελπίδας για έναν πιο ανθρώπινο και συμπεριληπτικό τρόπο προσέγγισης της σωφρονιστικής πραγματικότητας.

1^ο ερασιτεχνικό
Φεστιβάλ
Δ.Ι.Ε.Κ. ΚΑΣΣΑΝΔΡΑΣ
ΠΑΓΚΟΣΜΙΑ ΗΜΕΡΑ ΜΟΥΣΙΚΗΣ

21 ΙΟΥΝΙΟΥ 2022

16:30μ.μ.

Δ.Ι.Ε.Κ. ΚΑΣΣΑΝΔΡΑΣ

2^ο ερασιτεχνικό
Φεστιβάλ
ΠΑΓΚΟΣΜΙΑ ΗΜΕΡΑ ΜΟΥΣΙΚΗΣ

21 ΙΟΥΝΙΟΥ 2023

quest
ΜΑΡΙΑ ΑΡΝΕΙ

ορχήστρα
ΑΦΟΙ ΤΣΙΚΟΥΡΗ
ΕΦΗ ΨΩΜΑΔΕΛΛΗ

ΓΙΩΡΓΟΣ ΓΕΛΑΡΑΚΗΣ
ΔΗΜΗΤΡΗΣ ΣΕΡΒΑΣ
ΠΑΝΑΓΙΩΤΗΣ ΜΑΥΡΑΚΟΣ

Περιφερειακή Ενότητα ΧΑΛΚΙΔΙΚΗΣ

focus

5.2. Reflections of Experience

Η οποία συνδιοργανώθηκε από τη ΣΑΕΚ Κασσάνδρας, το ΣΔΕ Διαβατών, το Πανεπιστήμιο Αιγαίου και τον Σύλλογο Επιστημόνων Κεντρικής Μακεδονίας «Αριστοτέλης», παρουσιάστηκαν οι εισηγήσεις των ωρομίσθιων εκπαιδευτικών της ΣΑΕΚ, οι οποίοι είχαν εργαστεί σε αυτήν, σε ένα ή σχεδόν όλα τα εξάμηνα λειτουργίας της. Περιέγραψαν οι ίδιοι τις δικές τους εμπειρίες, απόψεις και προτάσεις, από τη διδασκαλία στους κρατούμενους σπουδαστές (https://www.youtube.com/watch?v=UAtTbhqFD_c&t=2s). Το σκεπτικό του προγράμματος και ο λόγος επιλογής των εκπαιδευτών και εκπαιδευτριών της ΣΑΕΚ ως εισηγητών, ήταν το γεγονός ότι δεν υπάρχουν μοντέλα ή καλές πρακτικές, οι οποίες θα μπορούσαν να αξιοποιηθούν, δηλαδή καταγεγραμμένες απόψεις εκπαιδευτικών που διδάσκουν σε δημόσια ΣΑΕΚ σε αγροτική φυλακή. Παρά το ότι οι ωρομίσθιοι/ες εκπαιδευτές/τριες, δεν γνωρίζουν αν θα εργαστούν στο επόμενο εξάμηνο στη ΣΑΕΚ, εντούτοις συμμετείχαν στη διημερίδα, επειδή εμπνέονται από τον πολυσύνθετο ρόλο τους και διαπνέονται από το όραμα για μια αποτελεσματική εκπαίδευση στη φυλακή. Ο κος Γεώργιος Τσομπάνογλου, Καθηγητής Κοινωνιολογίας του Πανεπιστημίου Αιγαίου, στην αποτίμηση της διημερίδας, τόνισε ότι: «η Δημόσια ΣΑΕΚ Κασσάνδρας είναι μοναδική, επειδή έχουν καταφέρει όλοι στη φυλακή, εκπαιδευτικοί και σωφρονιστικοί υπάλληλοι να μοιράζονται το ίδιο όραμα, να συνεργάζονται, εμπλέκοντας στην εκπαιδευτική προσπάθεια τους πάντες: κρατούμενους, εκπαιδευτικούς, σωφρονιστι-

κούς υπαλλήλους, δημόσιους φορείς και κοινωνικούς εταίρους, κι έχει αυτό το εξαιρετικά βιώσιμο αποτέλεσμα, το οποίο θα μπορούσε να αποτελέσει ένα πρότυπο για την επαγγελματική κατάρτιση σε άλλες φυλακές. Στη ΣΔΕΚ Κασσάνδρας η εκπαίδευση εμπλέκει τους πάντες εντός κι εκτός της φυλακής και διαχέεται παντού, εμποτίζοντας με το βάλσαμό της τις ψυχές των κρατούμενων.».

6. Συμπεράσματα και εγκληματολογική αποτίμηση

Η επαγγελματική κατάρτιση στις φυλακές συνιστά κρίσιμο εργαλείο αντεγκληματικής πολιτικής, καθώς συνδέεται άμεσα με τη μείωση της υποτροπής, την ενίσχυση της κοινωνικής συνοχής και την αποκατάσταση της κοινωνικής ταυτότητας του κρατούμενου (Cullen & Gendreau, 2000· Davis et al., 2013). Αναδεικνύεται έτσι ένα μοντέλο εκπαίδευσης που υπερβαίνει τη στενή λογική της «απασχόλησης εντός φυλακής» και μετασχηματίζει τη σωφρονιστική εμπειρία σε πεδίο μάθησης, συνεργασίας και παραγωγής (European Commission, 2011).

Από εγκληματολογική σκοπιά, η οργανική σύνδεση εκπαίδευσης και εργασίας εντός ενός αγροτικού σωφρονιστικού καταστήματος δημιουργεί συνθήκες ενδυνάμωσης, υπευθυνοποίησης και σταδιακής μετάβασης από την ιδιότητα του εγκλειστού στην ιδιότητα του ενεργού πολίτη (Maruna, 2001· McNeill, 2012). Η συμμετοχή σωφρονιστικών υπαλλήλων στην εκπαιδευτική διαδικασία συμβάλλει στην άμβλυση των ιεραρχικών αντιθέσεων και στη

διαμόρφωση σχέσεων εμπιστοσύνης, στοιχείο που καταγράφεται διεθνώς ως κρίσιμος παράγοντας για την αποτελεσματικότητα των σωφρονιστικών παρεμβάσεων (Liebling, 2004· Crewe, 2011).

Η ΣΔΕΚ Κασσάνδρας αποτελεί μοναδικό παράδειγμα ανάπτυξης παραγωγικής σχέσης μεταξύ φυλακής και δομής κατάρτισης. Η γνώση που αποκτούν οι κρατούμενοι εφαρμόζεται άμεσα στην εργασία τους, βελτιώνοντας την ποιότητα και την ποικιλία των παραγόμενων προϊόντων, ενώ παράλληλα ενισχύεται η αίσθηση νοήματος και χρησιμότητας της εργασίας τους (OECD, 2015). Η διάχυση της τεχνογνωσίας στους παραγωγικούς τομείς του καταστήματος κράτησης συμβάλλει στη συνολική λειτουργική αναβάθμισή του και στη σταδιακή μετατόπιση από ένα καθαρά πειθαρχικό σε ένα αναπτυξιακό σωφρονιστικό πρότυπο (Council of Europe, 2006).

Συνολικά, η ΣΔΕΚ Κασσάνδρας αποδεικνύει ότι η εκπαίδευση μπορεί να λειτουργήσει ως γέφυρα μεταξύ σωφρονιστικού συστήματος και κοινωνίας, ενισχύοντας την κοινωνική επανένταξη και περιορίζοντας τον κίνδυνο επαναπαραβατικότητας. Το μοντέλο αυτό, με τις αναγκαίες θεσμικές και οργανωτικές προσαρμογές, δύναται να αποτελέσει πρότυπο για την ανάπτυξη πολιτικών εκπαίδευσης κρατούμενων με μακροπρόθεσμο κοινωνικό όφελος και σαφή εγκληματολογική τεκμηρίωση (UNESCO, 2015).

Ζωήλατο όχημα (κάρο) της φυλακής, 1950.

Βιβλιογραφία

- Αλεξιάδης, Σ. (2018). *Εκπαίδευση ενηλίκων και κοινωνική επανένταξη κρατουμένων*. Μεταίχμιο.
- Ανδρεάδης, Θ. (2016). *Αγροτικές φυλακές και σωφρονιστική πολιτική στην Ελλάδα*. Σάκκουλας.
- Bandura, A. (1997). *Self-efficacy: The exercise of control*. Freeman.
- Behan, C. (2014). Learning to escape: Prison education, rehabilitation and the potential for transformation. *Journal of Prison Education and Reentry*, 1(1), 20-31.
- CEDEFOP. (2017). *Vocational education and training in prisons and probation services*. Publications Office of the European Union.
- Costelloe, A., & Warner, K. (2014). Beyond offence: The value of education in prison. *Irish Journal of Applied Social Studies*, 14(1), 6-22.
- Costelloe, A., & Warner, K. (2018). Beyond offender learning: The broader outcomes of prison education. *Journal of Correctional Education*, 69(1), 43-65.
- Council of Europe. (1990). *Education in prison* (Recommendation No. R(89)12).
- Council of Europe. (2006). *European Prison Rules*. Council of Europe Publishing.
- Council of Europe. (2018). *Education in prison: Council of Europe recommendations*.
- Council of Europe. (2019). *Prison education and vocational training*.
- Council of Europe. (2020). *Education in prison: Recommendation CM/Rec(2020)1*. Council of Europe Publishing.
- Crewe, B. (2011a). Depth, weight, tightness: Revisiting the pains of imprisonment. *Punishment & Society*, 13(5), 509-529.
- Crewe, B. (2011b). Soft power in prison: Implications for staff-prisoner relationships, liberty and legitimacy. *European Journal of Criminology*, 8(6), 455-468. <https://doi.org/10.1177/1477370811413805>
- Cullen, F. T., & Gendreau, P. (2000). Assessing correctional rehabilitation: Policy, practice, and prospects. *Criminal Justice*, 3, 109-175.
- Davis, L. M., Bozick, R., Steele, J. L., Saunders, J., & Miles, J. (2013). *Evaluating the effectiveness of correctional education*. RAND Corporation.
- Denzin, N. K., & Lincoln, Y. S. (2011). *The SAGE handbook of qualitative research* (4th ed.). Sage.
- Dragona, T., & Fragoudaki, A. (2008). *Εκπαίδευση ενηλίκων σε συνθήκες κοινωνικού αποκλεισμού*. Μεταίχμιο.
- Duguid, S. (2000). *Can prisons work? The prisoner as object and subject in modern corrections*. Uni-

versity of Toronto Press.

ΕΟΠΠΕΠ. (2022). *Πιστοποίηση επαγγελματικών προσόντων και μαθησιακών αποτελεσμάτων*.

European Commission. (2011). *Reducing re-offending through education and training in prison*. Publications Office of the European Union.

European Commission. (2019). *Prison education and training in Europe*. Publications Office of the European Union.

European Commission. (2021). *Prison education and training in Europe: Current state-of-play and challenges*.

European Prison Education Association. (2020). *Education for sustainability in prisons*.

FAO. (2018). *Sustainable agriculture and social inclusion*.

Freire, P. (1970). *Pedagogy of the oppressed*. Continuum.

Hawley, J., Murphy, I., & Souto-Otero, M. (2013). *Prison education and training in Europe*. Publications Office of the European Union.

Ι.Σ. Λάτσης. (2024). *Δωρεές και κοινωνική ευθύνη: Η συμβολή του Ιδρύματος στην εκπαίδευση*. Αθήνα: Ιδρυματική Έκδοση.

Καραγιάννης, Ν. (2018). Εκπαίδευση ενηλίκων σε σωφρονιστικά καταστήματα: Προκλήσεις και προοπτικές. *Εκπαίδευση Ενηλίκων*, 39, 45-58.

Kolb, D. A. (1984). *Experiential learning: Experience as the source of learning and development*. Prentice Hall.

Liebling, A. (2004). *Prisons and their moral performance*. Oxford University Press.

Maruna, S. (2001). *Making good: How ex-convicts reform and rebuild their lives*. American Psychological Association.

McNeill, F. (2012). Four forms of 'offender' rehabilitation. *Legal and Criminological Psychology*, 17(1), 18-36. <https://doi.org/10.1111/j.2044-8333.2011.02039.x>

Meek, R. (2014). *Sport, education and desistance in prison*. Routledge.

Mezirow, J. (1997). Transformative learning: Theory to practice. *New Directions for Adult and Continuing Education*, 74, 5-12.

Mezirow, J. (2000). *Learning as transformation: Critical perspectives on a theory in progress*. Jossey-Bass.

Ν. 2776/1999. Σωφρονιστικός Κώδικας. ΦΕΚ Α' 291/24-12-1999.

OECD. (2015). *Education and training in prison: Reducing recidivism*. OECD Publishing.

OECD. (2020). *Adult learning and education in correctional settings*.

OECD. (2021). *Skills development in correctional settings*.

OECD. (2023). *Innovation and skills for sustainable agriculture*.

Παπαθεοδώρου, Θ. (2015). Εκπαίδευση και σωφρονιστικό σύστημα: Προοπτικές και περιορισμοί. *Επιθεώρηση Εγκληματολογίας*, 21(2), 45-62.

Τσομπάνογλου, Γ. (2022). Εκπαίδευση στις φυλακές και κοινωνική επανένταξη: Από τη θεωρία στην πράξη. Στο *Πρακτικά Διημερίδας «Επαγγελματική Εκπαίδευση στις Αγροτικές Φυλακές»*. Θεσσαλονίκη.

UNESCO. (2015). *Education for all 2000-2015: Achievements and challenges*.

UNESCO. (2017a). *Education for people in prison*.

UNESCO. (2017b). *Education for rehabilitation and reintegration*.

UNESCO. (2019). *Education as a pathway to social inclusion*.

Υπουργείο Παιδείας και Θρησκευμάτων. (2013). *Ίδρυση Δημοσίων ΙΕΚ σε καταστήματα κράτησης*. ΦΕΚ Β' 2599/15-10-2013.

Υπουργείο Παιδείας και Θρησκευμάτων. (2020). *Εκπαίδευση και κατάρτιση σε σωφρονιστικά καταστήματα*.

Υπουργείο Παιδείας και Θρησκευμάτων. (2020). *Οδηγός λειτουργίας ΣΑΕΚ/ΔΙΕΚ σε σωφρονιστικά καταστήματα*.

Υπουργείο Παιδείας και Θρησκευμάτων. (2021). *Στρατηγική για τη διά βίου μάθηση και την κοινωνική επανένταξη*.

Υπουργείο Παιδείας και Θρησκευμάτων. (2022). *Πλαίσιο λειτουργίας ΣΑΕΚ και εκπαίδευση κρατουμένων*.

ΔΙΑΛΟΓΙΚΕΣ ΠΡΑΚΤΙΚΕΣ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗΣ ΣΤΗ ΦΥΛΑΚΗ: ΑΠΟ ΤΗ ΘΕΣΜΙΚΗ ΚΑΤΟΧΥΡΩΣΗ ΣΤΗ ΣΥΜΜΕΤΟΧΙΚΗ ΕΜΠΕΙΡΙΑ

Δήμητρα Μπουσίου,
Κοινωνική Λειτουργός Σωφρονιστικού
Καταστήματος Άμφισσας,
MSc, Υπ. Διδάκτωρ,
Τμήμα Κοινωνικής Εργασίας,
Πανεπιστήμιο Δυτικής Αττικής,
dbousiou@gmail.com

**Το μυαλό δεν είναι ένα δοχείο που πρέπει να γεμίσει
αλλά μια φωτιά που πρέπει ν' ανάψει»**
Πλούταρχος (περ.45μ.Χ.-120)

I. ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Η εκπαίδευση στο σωφρονιστικό περιβάλλον δεν συνιστά σύγχρονη καινοτομία, αλλά διαχρονικό χαρακτηριστικό του ίδιου του θεσμού της φυλακής, ήδη από την ιστορική εγκαθίδρυσή της ως κεντρικού μηχανισμού τιμωρίας κατά τον 19ο αιώνα. Από τις πρώιμες φάσεις συγκρότησής της, η ένταξη της εκπαίδευσης στον χώρο του εγκλεισμού συνδέθηκε με αντιλήψεις περί ηθικής βελτίωσης, προσωπικού μετασχηματισμού και κοινωνικής αναμόρφωσης των κρατουμένων, στο πλαίσιο ενός εγχειρήματος που δεν περιοριζόταν αποκλειστικά στην τιμωρία, αλλά φιλοδοξούσε να επιφέρει τη «διόρθωση» του υποκειμένου¹.

¹ M. Foucault, *Επιτήρηση και Τιμωρία. Η Γέννηση της Φυλακής* (μτφρ. Κ. Χατζηδήμου & Ι. Ράλλη), 1989 Α. O'Donnell, «Securitisation, Counterterrorism and the Silencing of Dissent: The Educational Implications of Prevent», *British Journal of Educational Studies*, 64, 2016, σελ. 53-76

Οι θεωρητικές και πολιτικές συζητήσεις γύρω από τη φυλακή ανέδειξαν διαχρονικά δύο παράλληλες λειτουργικές κατευθύνσεις, τις πρακτικές πειθαρχίας και ελέγχου, αφενός, και τη δυνατότητα της εκπαίδευσης να λειτουργήσει ως μέσο προσωπικής αλλαγής και κοινωνικής επανένταξης, αφετέρου². Παρά τις διαφοροποιήσεις ως προς το περιεχόμενο και τους στόχους της, είτε με τη μορφή θρησκευτικής αγωγής, εργασιακής πειθαρχίας, βασικού γραμματισμού ή επαγγελματικής κατάρτισης, η εκπαίδευση διατηρεί σταθερή παρουσία, υποδηλώνοντας την αναγνώρισή της ως κρίσιμου πυλώνα της σωφρονιστικής πολιτικής³. Το 2014 η 13η Οκτωβρίου ανακηρύχθηκε επισήμως Διεθνής Ημέρα Εκπαίδευσης στη Φυλακή, σηματοδοτώντας μια σαφή μετατόπιση του κυρίαρχου λόγου: από την εκπαίδευση ως προαιρετική παροχή προς την εκπαίδευση ως ανθρωπινό δικαίωμα των κρατουμένων⁴.

Στη σύγχρονη συγκυρία, η εκπαίδευση στη φυλακή έχει θεμελιωθεί σε διεθνές επίπεδο μέσα από ένα πλέγμα διακηρύξεων, συμβάσεων και προτύπων, τα οποία τη συνδέουν άρρηκτα με το πεδίο των ανθρωπίνων δικαιωμάτων, της εκπαίδευσης ενηλίκων και της κοινωνικής δικαιοσύνης.

Αφετηριακό σημείο αποτελεί η Οικουμενική Διακήρυξη των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου (1948, άρθρο 26, παρ.1)⁵, η οποία κατοχυρώνει ρητά το δικαίωμα όλων στην εκπαίδευση, χωρίς εξαιρέσεις λόγω νομικής ή κοινωνικής κατάστασης. Η αρχή αυτή βρήκε συγκεκριμένη κανονιστική έκφραση στους Ελάχιστους Πρότυπους Κανόνες των Ηνωμένων Εθνών για τη Μεταχείριση των Κρατουμένων (1955)⁶, οι οποίοι αναγνώρισαν την εκπαίδευση ως βασικό μέσο προσωπικής ανάπτυξης και κοινωνικής υποστήριξης των εγκλειστών, δίνοντας έμφαση τόσο στον βασικό γραμματισμό όσο και στις πολιτιστικές και ψυχαγωγικές δραστηριότητες. Στο ίδιο πνεύμα, μεταγενέστερα διεθνή κείμενα, όπως το Διεθνές Σύμφωνο για τα Οικονομικά, Κοινωνικά και Πολιτιστικά Δικαιώματα (1966, που τέθηκε σε ισχύ το 1976)⁷ και οι Βασικές Αρχές για τη Μεταχείριση των Κρατουμένων (1990)⁸, επαναβεβαίωσαν ότι ο εγκλεισμός δεν αναιρεί το δικαίωμα αυτό.

Η εκπαίδευση στη φυλακή εντάχθηκε ρητά στο πεδίο της εκπαίδευσης ενηλίκων μέσω των Διεθνών Διασκέψεων της UNESCO (CONFINTEA). Η πέμπτη διάσκεψη (1997) αναγνώρισε το δικαίωμα στη μάθηση για όλους τους κρατουμένους και κάλεσε στη δημιουργία ολοκληρωμένων εκπαιδευτικών προγραμμάτων εντός των φυλακών, σε σύνδεση με εκπαιδευτικές δομές εκτός αυτών.

² A. Key και M. S. May, «When prisoners dare to become scholars: prison education as resistance», *Review of Communication*, 19, 2019, σελ. 1-18 A. O'Donnell, «Securitisation, Counterterrorism and the Silencing of Dissent: The Educational Implications of Prevent», *British Journal of Educational Studies*, 64, 2016, σελ. 53-76

³ T. Gehring, «Principles of the Hidden Heritage of Correctional Education and Prison Reform», *Journal of Critical Issues in Educational Practice*, 7, 2017

⁴ UNESCO Institute for Lifelong Learning, *Education in Prison. A Literature Review*, 2021

⁵ United Nations, *Οικουμενική Διακήρυξη των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου*, 1948

⁶ United Nations, *Standard Minimum Rules for the Treatment of Prisoners*, 1955

⁷ United Nations, *International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights*, 1966

⁸ United Nations, *Basic Principles for the Treatment of Prisoners*, Απόφαση ΓΣ 45/111, 1990

Η έκτη διάσκεψη (2009) υπογράμμισε ότι η συμπεριληπτική εκπαίδευση είναι θεμελιώδης για την ανθρώπινη και κοινωνική ανάπτυξη και ότι δεν μπορεί να υφίσταται αποκλεισμός από την εκπαίδευση λόγω εγκλεισμού⁹.

Σημαντική εξέλιξη αποτέλεσαν και οι Κανόνες της Μπανγκόκ (2011)¹⁰, που αναγνώρισαν τις ιδιαίτερες ανάγκες των γυναικών κρατουμένων και τόνισαν τη σημασία εκπαιδευτικών προγραμμάτων προσαρμοσμένων στο φύλο. Η ανάγκη αυτή κατέστη επιτακτική λόγω της παγκόσμιας αύξησης του γυναικείου πληθυσμού στις φυλακές. Λίγα χρόνια αργότερα, το 2015, οι αναθεωρημένοι Ελάχιστοι Κανόνες του ΟΗΕ, γνωστοί ως Κανόνες Μαντέλα¹¹, επαναδιατύπωσαν και ενίσχυσαν το δικαίωμα όλων των κρατουμένων στη μάθηση, με ειδική μέριμνα για άτομα με δυσκολίες γραμματισμού και για ανηλίκους.

Στη σύγχρονη ποινική σκέψη, η εκπαίδευση αντιμετωπίζεται κατά κανόνα ως βασικός μηχανισμός υποστήριξης της επανένταξης των κρατουμένων¹². Η προοπτική της επανένταξης συγκροτεί μια κυρίαρχη κατεύθυνση, η οποία αντιλαμβάνεται την ποινή όχι ως στατική πράξη ανταπόδοσης, αλλά ως διαδικασία με αναφορά σε ένα μελλοντικό κοινωνικό αγαθό. Υπό αυτή τη θεώρηση, η ποινή προσλαμβάνει χαρακτηριστικά φροντίδας και

προετοιμασίας του καταδικασθέντος για την επιστροφή του στην κοινωνία, με τελικό σημείο αναφοράς την ανθρώπινη αξιοπρέπεια. Η εκπαίδευση αδιαμφισβήτητα λοιπόν αναδεικνύεται σε κρίσιμο εργαλείο σωφρονιστικής πολιτικής, καθώς συγκροτεί πεδίο προσωπικού αναστοχασμού, ενδυνάμωσης και διαμόρφωσης μιας προοπτικής «καλής ζωής», που αφορά τόσο το άτομο όσο και το κοινωνικό σύνολο¹³.

II. ΤΟ ΕΘΝΙΚΟ ΠΛΑΙΣΙΟ ΤΗΣ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗΣ ΣΤΗ ΦΥΛΑΚΗ

Στην Ελλάδα, η θεσμική μέριμνα για την εκπαίδευση των κρατουμένων αναπτύχθηκε συστηματικά κατά τη μεταπολιτευτική περίοδο, στο πλαίσιο των ευρύτερων μετασχηματισμών της ποινικής και σωφρονιστικής πολιτικής. Ο Σωφρονιστικός Κώδικας του 1967 (Α.Ν. 125/1967) ενσωμάτωνε το αναμορφωτικό πρότυπο της εποχής, αντιμετωπίζοντας την εκπαίδευση ως μέσο βελτίωσης και κοινωνικής προσαρμογής των κρατουμένων. Υπό αυτή την έννοια προβλεπόταν η υποχρεωτική στοιχειώδης εκπαίδευση των αναλφάβητων, καθώς και η λειτουργία επαγγελματικών σχολών εντός των καταστημάτων κράτησης, με στόχο την απόκτηση δεξιοτήτων που θεωρούνταν κατάλληλες για τη μεταγενέστερη κοινωνική επάνοδο¹⁴.

⁹ UNESCO Institute for Lifelong Learning, Education in Prison. A Literature Review, 2021

¹⁰ United Nations, United Nations Rules for the Treatment of Women Prisoners (Bangkok Rules), A/RES/65/229, 2011

¹¹ United Nations, The Nelson Mandela Rules, 2015

¹² R. Bozick, J. Steele, L. Davis και S. Turner, «Does providing inmates with education improve postrelease outcomes?», Journal of Experimental Criminology, 14, 2018, σελ. 389-428

¹³ Χ. Ζαραφωνίτου, «Κοινωνικές αντιλήψεις για την ποινική δικαιοσύνη και τιμωρητικότητα», στο Ποινικές Επιστήμες, Θεωρία και Πράξη. Προσφορά Τιμής στην Άννα Ψαρούδα-Μπενάκη, 2008, σελ. 1215-1230

¹⁴ Α. Αρφαράς, Σωφρονιστικοί Υπάλληλοι. Η Επαγγελματική Κοινωνικοποίηση και ο Ρόλος τους στην Άσκηση Σωφρονιστικής Πολιτικής στην Ελλάδα, 2015 Ν. Κουράκης, Ποινική καταστολή. Μεταξύ παρελθόντος και μέλλοντος (5η έκδ.), 2009

Η υιοθέτηση του Κώδικα Βασικών Κανόνων για τη Μεταχείριση των Κρατουμένων (Ν. 1851/1989) διατήρησε την εκπαίδευση ως κεντρικό άξονα της σωφρονιστικής πολιτικής, αλλά επαναπροσδιόρισε τη λειτουργία της, δίνοντας έμφαση στη διαδικασία της κοινωνικής επανένταξης. Η στοιχειώδης εκπαίδευση οργανώθηκε μέσω της λειτουργίας μονοθέσιων δημοτικών σχολείων εντός των φυλακών, με υποχρεωτικό χαρακτήρα για τους ανηλίκους και προαιρετικό για τους ενήλικες, ενώ προβλέφθηκε η δυνατότητα συνέχισης σπουδών σε ανώτερες βαθμίδες μέσω εκπαιδευτικών αδειών. Και στα δύο νομοθετικά καθεστάτα, παρέμεινε λειτουργικά συνδεδεμένη με τους σκοπούς της εκτέλεσης της ποινής, είτε ως μέσο αναμόρφωσης είτε ως εργαλείο κοινωνικής επανένταξης¹⁵.

Η παραπάνω αντίληψη της εκπαίδευσης ως εργαλείου σωφρονιστικής παρέμβασης αναθεωρείται ουσιαστικά με την εισαγωγή του ισχύοντος Σωφρονιστικού Κώδικα (Ν. 2776/1999)¹⁶. Ο νέος κώδικας απομακρύνεται από τις αναμορφωτικές και παιδαγωγικές στοχεύσεις των προγενέστερων ρυθμίσεων και την επανατοποθετεί στο πεδίο των θεμελιωδών δικαιωμάτων των κρατουμένων, ως παροχή που απορρέει από την ανθρώπινη αξιοπρέπεια και την ιδιότητα του κρατουμένου ως φορέα δικαιωμάτων, και όχι ως μέσο επίτευξης σκοπών της ποινής. Η κατεύθυνση αυτή ενισχύεται περαιτέρω με τις νεότερες παρεμβάσεις

εκσυγχρονισμού από τον Ν. 4985/2022¹⁷, ο οποίος εντάσσει την εκπαίδευση, την κατάρτιση και τις πολιτιστικές δραστηριότητες στο πλέγμα εγγυήσεων που οφείλει να διασφαλίζει η Πολιτεία κατά τη διάρκεια της κράτησης. Κομβικής σημασίας για τη σύνδεση της εκπαίδευσης με εκπαιδευτικές διαδρομές εκτός φυλακής είναι ο θεσμός της εκπαιδευτικής άδειας, που κατοχυρώνεται αρχικά στο άρθρο 58 του Ν. 2776/1999 όπως τροποποιήθηκε και ισχύει με το άρθρο 53 του Ν. 4985/2022, Εκπαιδευτικές άδειες - Τροποποίηση άρθρου 58 ν. 2776/1999. Μέσω του θεσμού αυτού παρέχεται η δυνατότητα φοίτησης σε εκπαιδευτικά ιδρύματα όλων των βαθμίδων, ενώ με την τροποποίηση του άρθρου 58 από το άρθρο 11 του Ν. 4312/2014 (ΦΕΚ Α' 260/12.12.2014)¹⁸ καθιερώθηκε ρητά και η εξ αποστάσεως παρακολούθηση σπουδών. Η ρύθμιση αυτή ενσωματώνει ευρωπαϊκές αντιλήψεις περί ισοτιμίας της εκπαίδευσης εντός και εκτός φυλακής και αποσκοπεί στη διασφάλιση της εκπαιδευτικής σταθερότητας των κρατουμένων.

Σημαντική θεσμική ενίσχυση για τη συγκρότηση σταθερών εκπαιδευτικών δομών εντός των φυλακών συνιστά και το άρθρο 31 του Ν. 4521/2018¹⁹, με το οποίο προβλέπεται η ίδρυση σχολικών μονάδων πρωτοβάθμιας και δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης, Δημόσιων Ινστιτούτων Επαγγελματικής Κατάρτισης (Δ.Ι.Ε.Κ.)

¹⁷ Νόμος 4985/2022, Αναμόρφωση και εκσυγχρονισμός Σωφρονιστικού Κώδικα - Τροποποιήσεις στον ν. 2776/1999 και άλλες διατάξεις, ΦΕΚ Α 203/27.10.2022

¹⁸ Νόμος 4312/14, Ρύθμιση δεσμευμένων ή κατασχεμένων χρηματικών απαιτήσεων και μετρητών και άλλες διατάξεις, ΦΕΚ Α 260/12.12.2014

¹⁹ Νόμος 4521/2018, Αναβάθμιση και επέκταση της λειτουργίας των σχολείων των φυλακών, ΦΕΚ Α' 38/02.03.2018

¹⁵ Σ. Γοβάνογλου, Θεσμικά προβλήματα της κοινωνικής επανένταξης των αποφυλακισμένων, 2006

¹⁶ Υπουργείο Δικαιοσύνης, Σωφρονιστικός Κώδικας, Νόμος 2776/24-12-99, ΦΕΚ 291/24.12.1999, Τεύχος Α, 1999

και τμημάτων εκμάθησης της ελληνικής γλώσσας σε κάθε σωφρονιστικό κατάστημα, καθώς και ο ορισμός Συμβούλου-Συντονιστή Εκπαίδευσης. Με τη ρύθμιση αυτή επιχειρείται η συγκρότηση σταθερών και ποιοτικά αναβαθμισμένων μαθησιακών πλαισίων, σε αντιδιαστολή προς αποσπασματικές και περιστασιακές παρεμβάσεις.

III. ΤΟ ΣΩΦΡΟΝΙΣΤΙΚΟ ΚΑΤΑΣΤΗΜΑ ΑΜΦΙΣΣΑΣ: ΧΩΡΙΚΟ ΚΑΙ ΚΟΙΝΩΝΙΚΟ ΠΛΑΙΣΙΟ

Το Σωφρονιστικό Κατάστημα Άμφισσας αποτελεί φυλακή ανδρών και είναι εγκατεστημένο εντός του αστικού ιστού της πόλης της Άμφισσας, στεγαζόμενο σε ένα παλιό πέτρινο κτίριο του προηγούμενου αιώνα. Η μακρά ιστορική του διαδρομή δεν αποτυπώνεται με ακρίβεια σε διαθέσιμα αρχειακά τεκμήρια· ωστόσο, αναφορές στην *Εφημερίδα των Φυλακών* (φύλλο 1ο, έτος 1875)²⁰ καταδεικνύουν ότι η φυλακή της Άμφισσας λειτουργούσε ήδη από τον 19ο αιώνα ως εξεταστική (δικαστική) φυλακή, φιλοξενώντας τότε έξι (6) κρατούμενους σε σύνολο 148 κρατουμένων σε ολόκληρο τον ελλαδικό χώρο. Σύμφωνα με τον Πικρό (2016)²¹, το έτος 1911 λειτουργούσε ως ποινική φυλακή, ενώ με τον Ν. 5283/1931 μετατράπηκε προσωρινά σε σανατόριο κρατουμένων, γεγονός που οδήγησε στη μακρόχρονη χρήση της ονομασίας «Πρεβαντόριο Κρατουμένων

Άμφισσας» και στην ένταξή του στα λεγόμενα θεραπευτικά καταστήματα. Με την πάροδο του χρόνου, και ακολουθώντας τις εκάστοτε μεταβολές της σωφρονιστικής πολιτικής, το κατάστημα εντάχθηκε στο ισχύον πλαίσιο των γενικών σωφρονιστικών καταστημάτων Α΄ τύπου.

Η επίσημη χωρητικότητα του ανέρχεται σήμερα σε ενενήντα (90) άτομα. Πέραν του θεσμικού πλαισίου ο αριθμός των κρατουμένων που διαβιούν σε αυτό υπερβαίνει σταθερά τη δυναμικότητα που προβλέπεται, γεγονός που αποτελεί διαχρονικό χαρακτηριστικό της λειτουργίας του²².

Οι κρατούμενοι κατανέμονται σε πέντε (5) θαλάμους, καθώς ένας από τους παλαιότερους θαλάμους έπαψε να λειτουργεί ως χώρος κράτησης το 2023 και μετατράπηκε σε διθέσιο δημοτικό σχολείο. Η μεταβολή αυτή, ως έκφραση ενίσχυσης της εκπαιδευτικής παρουσίας εντός της φυλακής, δεν μεταβάλλει ουσιωδώς την οργάνωση της καθημερινής διαβίωσης, η οποία εξακολουθεί να φέρει έντονα χαρακτηριστικά κοινοβιακού σωφρονιστικού συστήματος. Ο πληθυσμός των κρατουμένων χαρακτηρίζεται από έντονη κοινωνική, πολιτισμική και εθνοτική ετερογένεια, στοιχείο που καθιστά το σωφρονιστικό περιβάλλον ιδιαίτερα σύνθετο και απαιτητικό, αλλά ταυτόχρονα πρόσφορο για την ανάπτυξη εκπαιδευτικών και κοινωνικών παρεμβάσεων.

IV. Η ΝΟΗΜΑΤΟΔΟΤΗΣΗ ΤΗΣ ΛΕΞΗΣ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ: ΜΙΑ ΠΙΛΟΤΙΚΗ ΕΡΕΥΝΑ ΣΥΜΜΕΤΟΧΙΚΗΣ ΔΡΑΣΗΣ

²⁰ Εφημερίς των Φυλακών. Οργανιστική, Νομική, Οικονομική, Έτος 1ον, φυλ. 1ον, Αύγουστος 1875

²¹ Π. Πικρός, Εις τα άδυτα και τα ερέβη των φυλακών μας, επιμ. Ν. Βαρβατάκος, 2016

²² Βλ <https://sofron.gov.gr/statistika-stoixeia/>

Πριν την ανάπτυξη των εκπαιδευτικών και πολιτιστικών παρεμβάσεων που υλοποιήθηκαν στο Κατάστημα Κράτησης Άμφισσας την περίοδο 2016 έως σήμερα, προηγήθηκε μια άτυπη αλλά ουσιαστική διαδικασία διερεύνησης των εκπαιδευτικών αντιλήψεων και αναγκών των ίδιων των κρατουμένων, η οποία πραγματοποιήθηκε στο πλαίσιο εκπαιδευτικής παρέμβασης και έρευνας δράσης κατά τη διάρκεια μεταπτυχιακών σπουδών της συγγραφέως (2015-2017). Η διαδικασία αυτή, αν και δεν είχε χαρακτήρα θεσμικής αξιολόγησης, παρείχε ένα κρίσιμο ερμηνευτικό πλαίσιο για την κατανόηση των δράσεων που ακολούθησαν.

Ειδικότερα, η έρευνα βασίστηκε στο μοντέλο της έρευνας-δράσης όπως αυτό έχει διατυπωθεί από τον Kemmis, το οποίο οργανώνεται γύρω από μια ελικοειδή και αναστοχαστική διαδικασία που περιλαμβάνει διαδοχικά στάδια σχεδιασμού, δράσης, παρατήρησης και επανασχεδιασμού περαιτέρω παρεμβάσεων²³. Το συγκεκριμένο μεθοδολογικό σχήμα κρίθηκε κατάλληλο, καθώς επιτρέπει τη διαρκή αναπροσαρμογή των εκπαιδευτικών πρακτικών με βάση τις εμπειρίες και τις ανάγκες των ίδιων των συμμετεχόντων. Η ερευνητική διαδικασία στηρίχθηκε σε ομαδική συζήτηση με δέκα (10) κρατουμένους, οι οποίοι συμμετείχαν ενεργά στη διατύπωση απόψεων, εμπειριών και προτάσεων αναφορικά με την έννοια και τις δυνατότητες της εκπαίδευσης εντός της φυλακής. Τα παραγόμενα ποιοτικά δεδομένα αναλύθηκαν θεματικά, με στόχο την ανάδειξη

επαναλαμβανόμενων νοημάτων και συλλογικών αντιλήψεων γύρω από την εκπαιδευτική εμπειρία του εγκλεισμού.

«Εκπαίδευση για μένα σημαίνει παιδεία, σημαίνει παιδεύω, θα ήθελα κάποιος να μου δώσει παιδεία να καταπολεμήσω τα πολλά μου εγώ... ελευθερία...»

Μπάμπης (ψευδώνυμο)

«Εκπαίδευση για μένα σημαίνει να μάθω γράμματα»

Νίκος (ψευδώνυμο)

«Εκπαίδευση για μένα σημαίνει να γράφω και να διαβάζω ελληνικά»

Renato (ψευδώνυμο)

«Εκπαίδευση μέσα στη φυλακή σημαίνει πηγή ενέργειας και άντληση δύναμης για τους κρατούμενους.. μπορούν μέσα από την εκπαίδευση να περάσουν δημιουργικά το χρόνο τους μέσα στη φυλακή απομακρύνοντας τις σκέψεις που λόγο πολύ χρόνου, δυστυχώς έρχονται μέσα στην καθημερινότητά μας»

Κοσμάς (ψευδώνυμο)

«Για μένα δεν υπάρχει μεγαλύτερο θαύμα από την μάθηση, από τη γνώση. Το πόσο θα ζήσουμε έχει όρια αλλά το πόσα θα μάθουμε, όχι»

Kostas (ψευδώνυμο)

«Θεατρικές παραστάσεις, μουσική, τραγούδι, διδασκαλία παραδοσια-

²³ J. W. Creswell, Η έρευνα στην εκπαίδευση. Σχεδιασμός, διεξαγωγή και αξιολόγηση της ποσοτικής και ποιοτικής έρευνας, Αθήνα 2011

κών χωρών, χειροτεχνία»
Αντώνης (ψευδώνυμο)

«Να μαθαίνουμε τα ήθη, τα έθιμα,
τις θρησκείες των άλλων, μαζί τους
ζούμε εδώ, μαζί τους θα είμαστε και
έξω, η κοινωνία άλλαξε»

Πέτρος (ψευδώνυμο)

«Να βλέπω ταινίες, δεν μου αρέσει
να γράφω ή να διαβάζω, θέλω να
βλέπω ταινίες»

Alexander (ψευδώνυμο)

«Να φέρνουν οι επισκέπτες από
ένα βιβλίο...Να υπάρχουν βιβλία
στη γλώσσα μου...»

Lucian (ψευδώνυμο)

«Ένα σχολείο θα είναι καλύτερο για τους κρα-
τούμενους από το να γυρίζουν με έναν καφέ
στο χέρι στο προαύλιο και να μην έχουν τίπο-
τα να κάνουν...Να μας μαθαίνουν οι υπάλληλοι
γραφή και ανάγνωση...»

Δημήτρης (ψευδώνυμο)

Οι απαντήσεις των κρατούμενων ανέδειξαν
έναν διευρυμένο και πολυδιάστατο ορισμό
της εκπαίδευσης, ο οποίος υπερέβαινε τη στε-
νή αντίληψη της σχολικής διδασκαλίας. Η εκ-
παίδευση συνδέθηκε με τον γραμματισμό, την
πρόσβαση στο βιβλίο και τη βιβλιοθήκη, την
καλλιτεχνική έκφραση (ζωγραφική, κινηματο-
γράφος), τη διαπολιτισμική γνώση, τη συλλογι-
κή συζήτηση και τη μάθηση μέσα από ομάδες.
Παράλληλα, αποτυπώθηκε και μια υπαρξιακή
διάσταση της εκπαίδευσης, η οποία περιγρά-

φηκε με όρους ελευθερίας ή ακόμη και ως
αντίβαρο στην απουσία νοήματος του εγκλει-
σμού. Χαρακτηριστικά η αποτύπωση: «Η εκ-
παίδευση για μένα σημαίνει παιδεία, σημαίνει
παιδεύω· θα ήθελα κάποιος να μου δώσει παι-
δεία να καταπολεμήσω τα πολλά μου εγώ» προ-
σλαμβάνει την εκπαίδευση όχι ως εργαλείο
συμμόρφωσης ή απλής προσαρμογής στους
κανόνες, αλλά ως διαδικασία εσωτερικής πει-
θάρχησης και αυτορρύθμισης. Η αντίληψη
αυτή συνάδει με προσεγγίσεις της σύγχρονης
εγκληματολογικής σκέψης που εστιάζουν στη
διαδικασία της αποστασιοποίησης από την
εγκληματική ταυτότητα (desistance), όπου ο
αναστοχασμός, η ανάληψη ευθύνης και η ανα-
δόμηση του εαυτού αποτελούν κρίσιμα στοι-
χεία σε αντιδιαστολή με τις παραδοσιακές
πειθαρχικές πρακτικές του σωφρονιστικού
συστήματος, που στοχεύουν κυρίως στον εξω-
τερικό έλεγχο.

Ιδιαίτερη σημασία αποκτά το γεγονός ότι οι
κρατούμενοι δεν περιορίστηκαν σε μια παθη-
τική περιγραφή αναγκών, αλλά διατύπωσαν
συγκεκριμένες προτάσεις για την οργάνωση
της εκπαίδευσης εντός της φυλακής. Οι προ-
τάσεις αυτές περιλάμβαναν τη δημιουργία κα-
τάλληλων χώρων για ομαδικές δραστηριότη-
τες, τον εμπλουτισμό της βιβλιοθήκης και την
πρόσβαση σε βιβλία σε διαφορετικές γλώσ-
σες, τη συμμετοχή εξωτερικών εκπαιδευτών
και επαγγελματιών, καθώς και τη θεσμοθέτη-
ση σχολικής δομής εντός του καταστήματος
κράτησης. Ενδεικτική είναι η σύγκριση που
διατυπώθηκε από κρατούμενο, σύμφωνα με
την οποία «ένα σχολείο θα ήταν καλύτερο από
το να γυρίζουν οι κρατούμενοι στο προαύλιο
χωρίς τίποτα να κάνουν», αποτυπώνοντας την

εκπαίδευση ως εναλλακτική καθημερινότητα απέναντι στον νεκρό χρόνο του εγκλεισμού. Παράλληλα, οι απαντήσεις ανέδειξαν μορφές εσωτερικής συνεργασίας και αλληλοδιδασκαλίας, καθώς οι κρατούμενοι πρότειναν τη μετάδοση γνώσεων και δεξιοτήτων μεταξύ τους, την αξιοποίηση επαγγελματικών εμπειριών εντός του πληθυσμού και τη συμμετοχή εθελοντών από το οικογενειακό και κοινωνικό τους περιβάλλον. Η έμφαση στη συνεργασία με το σωφρονιστικό προσωπικό υποδηλώνει την αντίληψη της εκπαίδευσης ως συλλογικού εγχειρήματος, το οποίο προϋποθέτει σχέσεις εμπιστοσύνης και θεσμική στήριξη. Υπό αυτή την έννοια, τα ευρήματα της συμμετοχικής διερεύνησης δεν λειτουργούν ως αποσπασματικές μαρτυρίες, αλλά ως ενδεικτική χαρτογράφηση ενός εκπαιδευτικού αιτήματος που αναδύεται «εκ των έσω». Οι λόγοι των κρατουμένων συγκροτούν ένα πλαίσιο νοηματοδότησης της εκπαίδευσης ως πρακτικής αξιοποίησης του χρόνου, ενδυνάμωσης της υποκειμενικότητας και επανασύνδεσης με τον κοινωνικό κόσμο. Η οπτική επιτρέπει την κατανόηση των εκπαιδευτικών και πολιτιστικών παρεμβάσεων που ακολούθησαν ως απαντήσεων σε υπαρκτές ανάγκες και όχι ως απλές εξωτερικές επιβολές πολιτικής.

V. ΕΛΛΗΝΟΜΑΘΕΙΑ ΚΑΙ ΓΡΑΜΜΑΤΙΣΜΟΣ ΩΣ ΔΙΑΤΟΜΕΑΚΕΣ ΠΡΑΚΤΙΚΕΣ ΕΝΤΑΞΗΣ ΚΑΙ ΣΥΜΜΕΤΟΧΗΣ ΣΤΟ ΣΩΦΡΟΝΙΣΤΙΚΟ ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝ

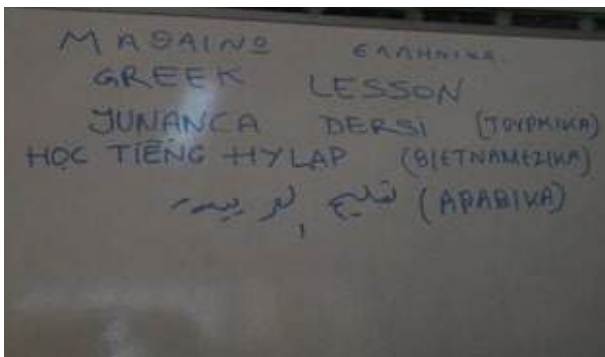
Η εκμάθηση της ελληνικής γλώσσας και ο λειτουργικός γραμματισμός συγκρότησαν έναν διαχρονικό και διαπεραστικό άξονα των εκ-

παιδευτικών παρεμβάσεων στο Σωφρονιστικό Κατάστημα Άμφισσας κατά την περίοδο 2014-2020. Οι σχετικές δράσεις απευθύνονταν στο σύνολο του έγκλειστου πληθυσμού και δεν σχεδιάστηκαν ως εξειδικευμένα προγράμματα για συγκεκριμένες κατηγορίες κρατουμένων, παρότι η σημασία τους αναδεικνυόταν εντονότερη στους αλλοδαπούς ή κρατούμενους με περιορισμένη σχολική ή ελλιπή γλωσσική επάρκεια.

Ήδη από τα πρώτα προγράμματα που υλοποιήθηκαν σε συνεργασία με το Κέντρο Δια Βίου Μάθησης Δήμου Δελφών (2014-2016), η γλωσσική διάσταση της επικοινωνίας αποτέλεσε βασικό παιδαγωγικό στόχο. Ενδεικτικό παράδειγμα συνιστά το πρόγραμμα «Επικοινωνία στην καθημερινή ζωή των κρατουμένων», συνολικής διάρκειας 125 ωρών, το οποίο ανέδειξε τη γλώσσα ως εργαλείο διαχείρισης της καθημερινότητας του εγκλεισμού, κατανόησης θεσμικών κανόνων και ανάπτυξης κοινωνικών δεξιοτήτων. Η συμμετοχή κρατουμένων με διαφορετικές εθνοπολιτισμικές και εκπαιδευτικές διαδρομές ευνόησε την ανάπτυξη άτυπων μορφών αλληλοϋποστήριξης και συλλογικής μάθησης.

Το 2017, η επιτυχής συμμετοχή δύο κρατουμένων στις εξετάσεις για την απόκτηση απολυτηρίου δημοτικού κατέστησε ορατό τον ρόλο του βασικού γραμματισμού ως προϋπόθεσης πρόσβασης σε θεσμοθετημένες μορφές εκπαίδευσης. Η απονομή των τίτλων σπουδών, παρουσία εκπαιδευτικών φορέων της τοπικής κοινωνίας, λειτούργησε όχι μόνο ως εκπαιδευτικό γεγονός αλλά και ως πράξη δημόσιας αναγνώρισης της μαθησιακής προσπάθειας εντός της φυλακής.

Αξίζει να επισημανθεί η συγκρότηση άτυπων ομάδων εκμάθησης ελληνικών το 2018, με τη συνδρομή τόσο κρατουμένων όσο και σωφρονιστικών υπαλλήλων. Οι ομάδες αυτές αναπτύχθηκαν σε συνθήκες υπερπληθυσμού και περιορισμένων υποδομών και απευθύνονταν σε άτομα με διαφορετικά επίπεδα γλωσσικής επάρκειας, αναδεικνύοντας τον γραμματισμό ως κοινό πεδίο μάθησης και όχι ως διαχωριστική πρακτική. Η θεσμική σταθεροποίηση της ελληνομάθειας ξεκίνησε το 2019 με την υλοποίηση οργανωμένου προγράμματος εκμάθησης της ελληνικής γλώσσας, σε συνεργασία με την ΕΠΑΝΟΔΟ, το οποίο διατηρείται και εξελίσσεται έως σήμερα τους καλοκαιρινούς μήνες²⁴.

VI. ΚΟΙΝΟΤΙΚΕΣ ΚΑΙ ΑΘΛΗΤΙΚΕΣ ΔΡΑΣΕΙΣ: ΔΙΑΣΥΝΔΕΣΗ ΤΗΣ ΦΥΛΑΚΗΣ ΜΕ ΤΗΝ ΤΟΠΙΚΗ ΚΟΙΝΩΝΙΑ

Κατά την περίοδο 2014-2020 αναπτύχθηκε στο Κατάστημα Κράτησης Άμφισσας ένα πλέγμα κοινοτικών και αθλητικών δράσεων,

οι οποίες υπερέβαιναν τη λογική της αποσπασματικής εκδήλωσης και εντάσσονταν σε μια ευρύτερη στρατηγική ανοίγματος της φυλακής προς την τοπική κοινωνία. Οι δράσεις αυτές σχεδιάστηκαν με οριζόντιο χαρακτήρα, επιτρέποντας τη συμμετοχή όσων κρατουμένων το επιθυμούσαν. Η σημασία τους δεν εξαντλείται στη δημιουργική ή ψυχαγωγική τους διάσταση, αλλά εντοπίζεται κυρίως στη δυνατότητα αναδιαμόρφωσης των συμβολικών ορίων μεταξύ «εντός» και «εκτός» του σωφρονιστικού καταστήματος. Μέσα από τη συνάντηση με φορείς της τοπικής κοινωνίας, οι κρατούμενοι αποκτούσαν ρόλο ενεργών συμμετεχόντων στον κοινωνικό χώρο²⁵.

Ο αθλητισμός αποτέλεσε χαρακτηριστικό παράδειγμα αυτής της λογικής. Αγώνες καλαθοσφαίρισης και ποδοσφαίρου με τοπικούς συλλόγους δημιούργησαν πεδία ισότιμης συνύπαρξης, όπου η ταυτότητα του «κρατουμένου» υποχωρούσε προσωρινά μπροστά στην ιδιότητα του συμπαίκτη. Αντίστοιχα, πολιτιστικές δράσεις όπως προβολές ταινιών, θεατρικές παρεμβάσεις και συνεργασίες με καλλιτεχνικούς φορείς παρήγαγαν χώρους κοινής εμπειρίας και διαλόγου.

Ιδιαίτερη σημασία απέκτησαν τα πασχαλινά bazaar έργων κρατουμένων (2018-2019), τα οποία λειτούργησαν ως πρακτικές δημόσιας παρουσίας και συμβολικής επαναδιεκδίκησης του κοινωνικού χώρου²⁶.

²⁴ https://www.facebook.com/photo.php?fbid=2162388663796553&set=pb.100057790834842.-2207520000&type=3&locale=el_GR

²⁵ https://www.facebook.com/photo.php?fbid=2038773136158107&set=pb.100057790834842.-2207520000&type=3&locale=el_GR

²⁶ https://www.facebook.com/photo.php?fbid=2081303018571785&set=pb.100057790834842.-2207520000&type=3&locale=el_GR

Η συμμετοχή πολιτών της Άμφισσας και η άμεση επαφή με τις δημιουργίες των κρατουμένων παρήγαγαν έναν διαφορετικό δημόσιο λόγο για τον εγκλεισμό, ο οποίος αποτυπώνεται χαρακτηριστικά στη διατύπωση ενός επισκέπτη ότι «ανάμεσα σε συρματοπλέγματα η ανθρώπινη φύση δημιουργεί και πιστεύει».

VII. Ο «ΠΡΟΜΗΘΕΑΣ ΔΕΣΜΩΤΗΣ» ΩΣ ΜΕΛΕΤΗ ΠΕΡΙΠΤΩΣΗΣ ΠΟΛΙΤΙΣΜΙΚΗΣ ΚΑΙ ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΗΣ ΠΑΡΕΜΒΑΣΗΣ

Η δράση με άξονα τον Προμηθέα Δεσμώτη (2017) συνιστά ένα εμβληματικό παράδειγμα πολιτισμικής και παιδαγωγικής παρέμβασης, καθώς υπερέβη τα όρια του χώρου εγκλεισμού και μεταφέρθηκε σε έναν κατεξοχήν δημόσιο και ιστορικά φορτισμένο χώρο, τη Ρωμαϊκή Αγορά του αρχαιολογικού χώρου των

Δελφών²⁷. Μέσα από τη μορφή του θεατρικού αναλογίου, η τραγωδία του Αισχύλου ενεργοποίησε έναν συμβολικό λόγο περί εγκλεισμού, τιμωρίας και αντοχής, ο οποίος επέτρεψε στους κρατουμένους να αναστοχαστούν τη θέση τους όχι αποκλειστικά ως αντικείμενα σωφρονιστικής διαχείρισης, αλλά ως φορείς πολιτισμικής έκφρασης. Η συμμετοχή κρατουμένου σε κεντρικό ρόλο, σε συνδυασμό με την εμπλοκή σωφρονιστικών υπαλλήλων, πολιτιστικών φορέων, αρχαιολογικών θεσμών και μελών της τοπικής κοινωνίας, συγκρότησε ένα πεδίο θεσμικής ετερογένειας, στο οποίο τα όρια μεταξύ εγκλεισμού και δημόσιου χώρου τέθηκαν προσωρινά υπό διαπραγμάτευση. Υπό αυτή την έννοια, ο Προμηθέας Δεσμώτης λειτούργησε όχι απλώς ως καλλιτεχνικό γεγονός, αλλά ως παιδαγωγικό συμβάν υψηλού συμβολικού φορτίου, αναδεικνύοντας τη δυνατότητα της πολιτισμικής εκπαίδευσης να αποσταθεροποιεί κυρίαρχες σωφρονιστικές αναπαραστάσεις²⁸.

VIII. Η ΠΑΝΔΗΜΙΑ ΚΑΙ Η ΜΕΤΕΠΕΙΤΑ ΜΕΤΑΒΑΣΗ

Η περίοδος της πανδημίας COVID-19 επέφερε αναγκαστική διακοπή των περισσότερων

²⁷ https://www.facebook.com/photo?fbid=1694939570525152&set=a.533336121743217&locale=el_GR

²⁸ https://the-symptom-projects.blogspot.gr/2017/09/blog-post_18.html?m=1&fbclid=IwY2xjawPuwaRleHRuA2FibQlXMAbicmlkETA5enBNenWNwdihzRiU3ekpXc3JoYwZhcHBfaWQQMjlyMDM5MTc4ODIwM-Dg5MgABH7oE4uyytKqtoAsley1THBlstdxHCkD3g-8nTmQJsARN-4pIDyNTHYzthhB-aem_riBpFfRwa2lylh9LeEmbTkQ

²⁸ https://the-symptom-projects.blogspot.com/2017/09/blog-post_18.html?m=1&fbclid=IwZXhobgNhZWocMTAAyNjZBZEWaTB2bHo2RVFoT2JaVUQweHNydGMGYXBwX2lkEDlyMjAzOTE3ODgyMDA4O-TIAAR6zOd_TLb8H8Q6m5c14yTorbjgOePYxaloJct-bQ_RiaGPOod-ESag3pOkRWJA_aem_VrswMnwlPFzZj7-kDcylGg

δια ζώσης δράσεων, αναδεικνύοντας τα όρια και τις ευαλωτότητες της σωφρονιστικής εκπαίδευσης σε συνθήκες κρίσης. Ωστόσο, η μεταπανδημική φάση σηματοδότησε μια νέα κατεύθυνση: την έναρξη διαδικασιών για τη θεσμική ίδρυση δημοτικού σχολείου εντός του καταστήματος, γεγονός που υποδηλώνει τη μετάβαση από αποσπασματικές παρεμβάσεις σε πιο σταθερές και θεσμοθετημένες εκπαιδευτικές δομές.

Κατά την μεταπανδημική περίοδο, οι παρεμβάσεις επανεκκίνησαν με έμφαση στη γονεϊκότητα, τον ψηφιακό γραμματισμό και την επαγγελματική κατάρτιση. Η υλοποίηση της «Σχολής Γονέων Κρατουμένων» σε συνεργασία με το ΚΕΜΕΑ ανέδειξε τον γονεϊκό ρόλο ως κρίσιμο πεδίο κοινωνικής επανένταξης²⁹. Παράλληλα, προγράμματα εκμάθησης βασικών δεξιοτήτων πληροφορικής και επαγγελματικής κατάρτισης μέσω της ΔΥΠΑ (γυψοσανίδες, τεχνοτροπίες, ελαιοχρωματισμοί) συνέδεσαν την εκπαιδευτική εμπειρία εντός της φυλακής με ρεαλιστικές δυνατότητες απασχόλησης μετά την αποφυλάκιση.

ΙΧ. ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ - ΠΡΟΤΑΣΕΙΣ

Το σύνολο των εμπειρικών και θεσμικών δεδομένων που αναπτύσσονται στο παρόν άρθρο συγκλίνουν στο ότι η εκπαίδευση στη φυλακή δεν μπορεί να νοηθεί ούτε ως ουδέτερη παροχή ούτε ως τεχνικό εργαλείο διαχείρισης του

²⁹ https://www.netlaw.bg/en/a/initiation-of-the-pilot-schools-for-father-prisoners?fbclid=IwY2xjawPoVDNleHRuA2FlbQlxMABicmlkET_A5enBNeWNwdIhzR1U3ekpXc3JoYwZhcHBfaWQQMjlyMDM5MTc-4ODlwMDg5MgABHmlQyhOMqrrcf6APliZnCdHoR5WSsiFAx8VD-2WIMo2BS4cLGujAtLFF9xXo.aem.GunfDvXVIIAs8PJcjFpSHg

εγκλεισμού, αλλά ως σημείο όπου διασταυρώνονται δικαιώματα, υποκειμενικότητες και μορφές εξουσίας. Από την ιστορική αναδρομή και το διεθνές κανονιστικό πλαίσιο έως την ελληνική θεσμική πραγματικότητα, καθίσταται σαφές ότι η εκπαίδευση έχει μετατοπιστεί από την αναμορφωτική λογική στη σφαίρα της ανθρώπινης αξιοπρέπειας.

Η περίπτωση του Σωφρονιστικού Καταστήματος Άμφισσας αναδεικνύει με ιδιαίτερη καθαρότητα αυτό το χάσμα μεταξύ θεσμικής ρητορικής και εφαρμοσμένης πρακτικής. Η μακρά ιστορική του διαδρομή, η μικρή του κλίμακα και η έντονη ετερογένεια του πληθυσμού του δημιουργούν ένα πεδίο όπου οι δομές είναι εύθραυστες αλλά ταυτόχρονα οι παρεμβάσεις μπορούν να αποκτήσουν υψηλή συμβολική και παιδαγωγική ένταση. Η μετατροπή ενός θαλάμου σε σχολική αίθουσα, οι άτυπες ομάδες ελληνομάθειας, οι κοινοτικές δράσεις και οι πολιτισμικές παρεμβάσεις δεν λειτουργούν απλώς ως επιμέρους εγχειρήματα,, αλλά ως μικρο-ρήγματα στον κυρίαρχο σωφρονιστικό χρόνο και χώρο.

Η συμμετοχική διερεύνηση των νοσηματοδοτήσεων της εκπαίδευσης από τους ίδιους τους κρατούμενους συνιστά κρίσιμη παράμετρο. Οι αφηγήσεις τους αποκαλύπτουν ότι η εκπαίδευση βιώνεται όχι μόνο ως απόκτηση δεξιοτήτων αλλά ως υπαρξιακή διαδικασία επαναπροσδιορισμού του εαυτού, ως δυνατότητα απομάκρυνσης από την εγκληματική ταυτότητα και ως τρόπος αναδόμησης της σχέσης με τον χρόνο του εγκλεισμού. Η εκπαίδευση αναδεικνύεται έτσι ως πεδίο *desistance*, όχι με τη στενή συμπεριφορική έννοια, αλλά ως διαδικασία μετασχηματισμού του νοήματος της ζωής εντός και εκτός φυλακής.

Εν κατακλείδι, η αναγκαιότητα μιας ισχυρής θεμελίωσης της εκπαίδευσης στη φυλακή δεν έγκειται, επομένως, μόνο στη βελτίωση των εφαρμοσμένων πρακτικών, αλλά πρωτίστως στην αγκύρωσή της σε κανονιστικά και αξιακά ερείσματα που δεν εξαρτώνται από συγκυριακές πολιτικές επιλογές. Η πρόσβαση στη μά-

θηση δεν μπορεί να λειτουργεί επιλεκτικά ή υπό όρους, αλλά οφείλει να έχει καθολικό χαρακτήρα, ανεξαρτήτως φύλου, ηλικίας, εθνικής προέλευσης ή εγκληματικής διαδρομής. Η γλωσσική και πολιτισμική συμπερίληψη, μέσω της ελληνομάθειας, του πολυγλωσσικού γραμματισμού και της διαθεσιμότητας σε εκπαιδευτικό υλικό στις γλώσσες των κρατουμένων, αποτελεί βασική προϋπόθεση. Αντίστοιχα, οι πολιτισμικές και κοινοτικές δράσεις οφείλουν να αναγνωριστούν ως αναπόσπαστο τμήμα της εκπαιδευτικής πολιτικής εντός των σωφρονιστικών καταστημάτων, καθώς συγκροτούν πεδία κοινωνικής μάθησης, αναστοχασμού και αποδόμησης του στίγματος. Τέλος, η συστηματική ενσωμάτωση συμμετοχικών μορφών έρευνας και ανατροφοδότησης από τους ίδιους τους κρατούμενους συνιστά κρίσιμη αρχή σχεδιασμού, καθώς οι εμπειρίες και οι λόγοι τους λειτουργούν ως βασικοί δείκτες ποιότητας και νοήματος της εκπαίδευσης σε συνθήκες εγκλεισμού.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Ελληνόγλωσσα

Αρφαράς Α., Σωφρονιστικοί Υπάλληλοι. Η Επαγγελματική Κοινωνικοποίηση και ο Ρόλος τους στην Άσκηση Σωφρονιστικής Πολιτικής στην Ελλάδα, 2015.

Γιοβάνογλου Σ., Θεσμικά προβλήματα της κοινωνικής επανένταξης των αποφυλακισμένων, 2006.

Creswell J. W., Η Έρευνα στην Εκπαίδευση. Σχεδιασμός, Διεξαγωγή και Αξιολόγηση της Ποσοτικής και Ποιοτικής Έρευνας, 2011.

Εφημερίς των Φυλακών, Οργανιστική, Νομική, Οικονομική, Έτος 1ον, φυλ. 1ον, Αύγουστος 1875.

Foucault M., Επιτήρηση και Τιμωρία. Η Γέννηση της Φυλακής (μτφρ. Κ. Χατζηδήμου & Ι. Ράλλη), 1989.

Ζαραφωνίτου Χ., «Κοινωνικές αντιλήψεις για την ποινική δικαιοσύνη και τιμωρητικότητα», στο Ποινικές Επιστήμες. Θεωρία και Πράξη. Προσφορά Τιμής στην Άννα Ψαρούδα-Μπενάκη, 2008, 1215-1230.

Κουράκης Ν., Ποινική καταστολή. Μεταξύ παρελθόντος και μέλλοντος (5η έκδ.), 2009.

Πικρός Π., Εις τα Άδυτα και τα Ερέβη των Φυλακών μας, επιμ. Ν. Βαρβατάκος, 2016.

Ξενόγλωσση

Bozick R./Steele J./Davis L./Turner S., «Does providing inmates with education improve postrelease outcomes? A meta-analysis of correctional education programs in the United States», *Journal of Experimental Criminology* 2018, 389-428.

Gehring T., «Principles of the Hidden Heritage of Correctional Education and Prison Reform», *Journal of Critical Issues in Educational Practice* 2017, 1.

Key A./May M. S., «When prisoners dare to become scholars: prison education as resistance», *Review of Communication* 2019, 1-18.

O'Donnell A., «Securitisation, Counterterrorism and the Silencing of Dissent: The Educational Implications of Prevent», *British Journal*

of Educational Studies 2016, 53-76.

ΔΙΑΤΑΓΜΑΤΑ - ΚΑΝΟΝΙΣΜΟΙ

N. 4985/2022, Αναμόρφωση και εκσυγχρονισμός Σωφρονιστικού Κώδικα - Τροποποιήσεις στον ν. 2776/1999 και άλλες διατάξεις, ΦΕΚ Α' 203/27.10.2022.

N. 4312/2014, Ρύθμιση δεσμευμένων ή κατασχεμένων χρηματικών απαιτήσεων και μετρητών και άλλες διατάξεις, ΦΕΚ Α' 260/12.12.2014.

N. 4521/2018, Αναβάθμιση και επέκταση της λειτουργίας των σχολείων των φυλακών, ΦΕΚ Α' 38/2.3.2018.

N. 2776/1999 (Σωφρονιστικός Κώδικας), ΦΕΚ Α' 291/24.12.1999

UNESCO Institute for Lifelong Learning, Education in Prison. A Literature Review, 2021.

United Nations, Οικουμενική Διακήρυξη των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου, 1948.

United Nations, Standard Minimum Rules for the Treatment of Prisoners, 1955.

United Nations, International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights, 1966.

United Nations, Basic Principles for the Treatment of Prisoners, Απόφαση ΓΣ 45/111, 1990.

United Nations, United Nations Rules for the Treatment of Women Prisoners (Bangkok Rules), A/RES/65/229, 2011.

United Nations, The Nelson Mandela Rules, 2015.

ΔΗΜΙΟΥΡΓΙΚΕΣ ΔΡΑΣΕΙΣ ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΟΥ ΧΑΡΑΚΤΗΡΑ ΣΤΟ Ε.Σ.Κ.Ν. ΑΥΛΩΝΑ

Μαρούσα Απειρανθίτου
Κοινωνική Λειτουργός,
Μ.Α. Εγκληματολογίας, Μ.Α. Εκπαίδευσης

Το Ε.Σ.Κ.Ν. Αυλώνα ξεκίνησε να λειτουργεί το έτος 1998 και είναι το μεγαλύτερο Ειδικό Σωφρονιστικό Κατάστημα Νέων της χώρας.

Σε αυτό κρατούνται νέοι οι οποίοι δεν έχουν συμπληρώσει το 21^ο έτος της ηλικίας τους, κατ' εξαίρεση όμως επιτρέπεται η παραμονή τους μέχρι τη συμπλήρωση του 25^{ου} έτους για εκπαιδευτικούς λόγους¹.

Λειτουργεί στη βάση Ειδικού Εσωτερικού Κανονισμού², ο οποίος προβλέπει στην οργάνωση του χρόνου των νεαρών κρατουμένων την εκπαίδευση, την άθληση και τη συμμετοχή σε διάφορες δημιουργικές δράσεις/ προγράμματα εκπαιδευτικού με την ευρεία έννοια χαρακτήρα³.

Οι δράσεις/ προγράμματα άτυπης εκπαίδευσης που οργανώνονται από το προσωπικό του σωφρονιστικού καταστήματος απευθύνονται τόσο σε Έλληνες όσο και σε

αλλοδαπούς νέους με σκοπό τη βελτίωση των δεξιοτήτων τους, την αξιοποίηση του χρόνου κράτησης και την προετοιμασία της κοινωνικής τους ένταξης⁴.

Η ευθύνη για την υποστήριξη και συντονισμό αυτών των δράσεων στο Ε.Σ.Κ.Ν. Αυλώνα έχει ανατεθεί στο τμήμα Κοινωνικής Εργασίας⁵ που, επιπλέον, καταγράφει το προφίλ των κρατουμένων και αποτυπώνει τυχόν ιδιαίτερες ανάγκες τους εκπαίδευσης, επιμόρφωσης, επαγγελματικής κατάρτισης, προσανατολισμού προκειμένου να σχεδιάζονται αντίστοιχα προγράμματα σε σταθερή βάση. Ωστόσο στην υλοποίηση των δράσεων έχει συμβεί κατά καιρούς να εμπλακεί ενεργά το σύνολο του επιστημονικού προσωπικού, Κοινωνικοί Λειτουργοί και Ψυχολόγοι. Υπάρχει δε συνεχής συνεργασία με τη Διεύθυνση των σχολικών μονάδων.

Σε συνεργασία του Ε.Σ.Κ.Ν.Α. με εξωτερικούς φορείς κατά τα τελευταία δύο έτη πραγματοποιήθηκαν:

- Πρόγραμμα διαχείρισης του στρες από την Ιατρική Σχολή ΕΚΠΑ.
- Θερινά προγράμματα εκμάθησης ελληνικής γλώσσας από την ΕΠΑΝΟΔΟ.
- Πρόγραμμα «Γίνομαι Οδηγός» από την ΕΠΑΝΟΔΟ.
- Προγράμματα επαγγελματικής κατάρτισης, με δυνατότητα πιστοποίησης γνώσεων και δεξιοτήτων κατόπι

¹ Ν. 4985/ 2022. ΦΕΚ Α' 203/ 27.10.2022.

² Υ.Α. 47503/ 2005. ΦΕΚ Β' 889/ 30.6.2005.

³ Το Συμβούλιο της Ευρώπης ορίζει ως Prison Education όχι μόνο τα σχολικά μαθήματα αλλά και την επαγγελματική κατάρτιση, τις δημιουργικές- πολιτιστικές δραστηριότητες, την κοινωνική και τη φυσική αγωγή, την άθληση και τη δυνατότητα χρήσης βιβλιοθήκης (Council of Europe Recommendation (89) 12 on Education in Prison).

⁴ Υ.Α. 2357οικ./ 2019. ΦΕΚ Β' 327/ 08.02.2019.

⁵ Η Κοινωνική Εργασία, άλλωστε, είναι εφαρμοσμένο επάγγελμα και επιστημονικό πεδίο που προωθεί την κοινωνική αλλαγή και ανάπτυξη, την κοινωνική συνοχή και την ενδυνάμωση και απελευθέρωση των ανθρώπων. <https://www.ifsw.org/what-is-social-work/global-definition-of-social-work/>

εξετάσεων, στα εξής αντικείμενα: «Πωλητής λιανικής», «Σερβιτόρος», «Στέλεχος διαχείρισης αποθήκης», «Υπάλληλος διοικητικής υποστήριξης γραφείου», «Ειδικός οργάνωσης και λειτουργίας μικρών και τουριστικών επιχειρήσεων», «Τεχνικός Η/Υ & δικτύων», «Βασική χρήση Η/Υ», στα πλαίσια του Έργου «Εκπαίδευση & Πιστοποίηση κρατουμένων».

- Τεχνικές κουρέματος από το Anber Barber Shop και το 69 Barber Club.
- Συνεργασία με την υποεπιτροπή Νοσοκομείων και Ιδρυμάτων Αττικής των Ν.Α. - Нарκομανών Ανωύμων.
- Διαλέξεις από Αστροφυσικό MSc συνεργάτη της οργάνωσης Love People.
- Βιωματικό εργαστήριο Μουσικοκινητικής Carl Orff από φοιτήτρια της Σχολής Μωραΐτη.
- Πολλές ακαδημαϊκές έρευνες.
- Διάφορες πολιτιστικές εκδηλώσεις.

Στο αμέσως επόμενο διάστημα πρόκειται να ξεκινήσει πρόγραμμα κατάρτισης στην ειδικότητα «Τεχνίτης γυψοσανίδας και ελαιохρωματισμών» σε συνεργασία με το ΚΔΒΜ της Δ.ΥΠ.Α. Αγίου Ιωάννη Ρέντη καθώς επίσης πρόγραμμα εκπαίδευσης στην επιχειρηματικότητα σε συνεργασία με το Πανεπιστήμιο Μακεδονίας.

Συνεχίζεται το θεατρικό εργαστήριο ΕΠΑΚ το οποίο από το έτος 2010 εμψυχώνει ο Ηθοποιός και Σκηνοθέτης Στάθης Γράψας και από το 2018 υλοποιείται στα πλαίσια κοινωνικών δράσεων του Εθνικού Θεάτρου.⁶

Επίσης συνεχίζεται η πολυετής συνεργασία, από το έτος 2004, με το τ. ΚΕ.Θ.Ε.Α. - νυν Ε.Ο.Π.Α.Ε. για τη λειτουργία συμβουλευτικού προγράμματος στην κατεύθυνση της απεξάρτησης.

Τέλος, συνεχίζονται επισκέψεις κοινωνικών φορέων με υποστηρικτικό χαρακτήρα υπό την εποπτεία του αρμόδιου προσωπικού, για το άνοιγμα της φυλακής στην κοινωνία όπου οι νεαροί κρατούμενοι καλούνται να ενταχθούν μετά από την έκτιση της ποινής.

Ο ρόλος των ειδικών επιστημόνων του Ε.Σ.Κ.Ν. Αυλώνα στην εκπαίδευση των νεαρών κρατουμένων

Το επιστημονικό προσωπικό, στα πλαίσια του συμβουλευτικού του ρόλου, πλαισιώνει υποστηρικτικά κάθε εκπαιδευτική με την ευρεία έννοια δράση του καταστήματος, όχι μόνο εκείνες που το ίδιο σχεδιάζει και υλοποιεί.

- Αποτυπώνει τις ανάγκες κάθε νέου στους τομείς της εκπαίδευσης, κατάρτισης, προσανατολισμού και ό,τι αυτός δηλώνει ότι θα βοηθούσε την προετοιμασία της επαγγελματικής του ένταξης μετά από την αποφυλάκιση, ώστε να σχεδιαστούν στοχευμένες δράσεις από την αρχή της κράτησης.

- Ενημερώνει τους νεοεισερχόμενους για τις σχολικές δομές αλλά και για τις εκπαιδευτικές με την ευρεία έννοια δράσεις του σωφρονιστικού καταστήματος. Επίσης για τη δυνατότητα εισαγωγής στην τριτοβάθμια εκπαίδευση μέσω Πανελληνίων εξετάσεων ή κλήρωσης για σπουδές σε προγράμματα του Ε.Α.Π. με υποτροφία που έχει εξασφαλίσει η Γενική Γραμμα-

⁶ <https://www.n-t.gr/el/socialactions/1383>

τεία Αντεγκληματικής Πολιτικής.

- Κινητοποιεί τους κρατούμενους για συνέχιση της εκπαιδευτικής τους πορείας ή/και για συμμετοχή σε προγράμματα άτυπης εκπαίδευσης που υλοποιούνται στο Ε.Σ.Κ.Ν.Α προκειμένου να αποκτηθούν βασικές δεξιότητες, συμπεριλαμβανομένων των ψηφιακών δεξιοτήτων, και να αυξηθούν οι πιθανότητες κοινωνικής τους ένταξης μετά από την αποφυλάκιση⁷.

- Στηρίζει τις σπουδές των φοιτητών, εξ αποστάσεως ή με άδειες.

- Στηρίζει τους κρατούμενους για οικογενειακά και άλλα θέματα που πιθανά επηρεάζουν τη συμμετοχή τους σε εκπαιδευτικές διαδικασίες⁸.

- Έχει πραγματοποιήσει ατομικές συμβουλευτικές συνεδρίες με κρατούμενους στα πλαίσια ευρωπαϊκών προγραμμάτων και συνεργάστηκε με συμβούλους άλλων ειδικοτήτων για την ολόπλευρη στήριξή τους.

- Συντόνισε τρεις Σχολές Γονέων κατόπι ειδικής εκπαίδευσης, στα πλαίσια του ευρωπαϊκού έργου «NESTOR» του ΚΕΜΕΑ, για την ενίσχυση του πατρικού ρόλου κρατούμενων οι οποίοι είναι γονείς⁹.

⁷ Farley, H. & Pike, A. (2016). Engaging prisoners in education: Reducing risk and recidivism. *Advancing Corrections: Journal of the International Corrections and Prison Association*, 1, 65-73.

⁸ Απειρανθίτου, Μ. (2023). Ο ρόλος του επιστημονικού προσωπικού των σωφρονιστικών καταστημάτων στην εκπαίδευση των νεαρών κρατούμενων. Στο Ε. Κανταρτζή & Α. Φουργκασιώτης (επιμ.), *Πρακτικά 8^{ου} Πανελληνίου Συνεδρίου «Εκπαίδευση και Πολιτισμός στον 21^ο αιώνα», Α' τόμος* (σσ. 186-194). Αθήνα: Μουσείο Σχολικής Ζωής και Εκπαίδευσης ΕΚΕΔΙΣΥ.

⁹ <https://www.eetaa.gr/nea-anakoinoseis/enimerotiki-imerida-gia-to-evropaiko-ergo-nestor-ena-ethniko-diktyo-scholon-goneon-se-katastimata-kratiseis-me-skopo-tin-enischysi-tou-patrikou-rolou-goneon-kratoumenon/>

Επίλογος

Η είσοδος σε ένα σωφρονιστικό κατάντημα αποτελεί μια επώδυνη διαδικασία που συνδέεται με επιπλέον δεινά¹⁰ ωστόσο ο περιορισμός της ελευθερίας δεν αναιρεί τα ανθρώπινα δικαιώματα κάθε έγκλειστου προσώπου¹¹.

Το Ε.Σ.Κ.Ν. Αυλώνα δίνει μεγάλη σημασία ανά τα χρόνια στο θεμελιώδες δικαίωμα των νεαρών κρατούμενων στην εκπαίδευση και στην προετοιμασία της κοινωνικής τους ένταξης μετά από την αποφυλάκιση, με υποστηρικτικές δράσεις πολιτιστικού-εκπαιδευτικού χαρακτήρα κατά το χρόνο κράτησης.

Η εστίαση αυτή βασίζεται στη διαπίστωση ότι αποτελούν εξαιρετικά ευάλωτη ομάδα με σωρευμένες πολλές δυσμενείς οικογενειακές, κοινωνικές και άλλες τραυματικές εμπειρίες που τους θέτουν εμπόδια ήδη από την παιδική ηλικία¹² και συνδέονται με τον φαύλο κύκλο του αποκλεισμού- παράβασης-υποτροπής- επαναφυλάκισης που έχει περιγραφεί με τον όρο «περιστρεφόμενη πόρτα»¹³

¹⁰ Haggerty, K. & Bucerius, S. (2020). The proliferating pains of imprisonment. *Incarceration*, 1(1), 1-16.

¹¹ Καρύδης, Β. & Φυτράκης, Ε. (2011). Εισαγωγή. Φυλακή και ελευθερίες: Επικίνδυνες σχέσεις. Στο Β. Καρύδης & Ε. Φυτράκης (Επιμ.), *Ποινικός εγκλεισμός και δικαιώματα. Η οπτική του Συνηγόρου του Πολίτη* (σσ. XV-XXX). Αθήνα: Νομική Βιβλιοθήκη.

¹² Πιτσσελά, Α. (2004). *Η ποινική αντιμετώπιση της εγκληματικότητας των ανηλίκων* (5^η έκδ.). Αθήνα-Θεσσαλονίκη: Σάκκουλας, σσ.341-342. Επίσης Βάντσης, Δ., Τόγκας, Κ., Απειρανθίτου, Μ. & Μπουσίου, Δ. (2025). *Αξιολόγηση των δυσμενών εμπειριών παιδικής ηλικίας σε κρατούμενους των ελληνικών σωφρονιστικών καταστημάτων*. Παρουσίαση έρευνας στο 7^ο Πανελλήνιο Ψυχιατροδικαστικής. 13.12.2025

¹³ Padfield, N. & Maruna, S. (2006). The revolving door at the prison gate: Exploring the dramatic increase in recalls to prison. *Criminology and Criminal Justice* 6(3), 329-352.

Εκτιμάται τέλος ως ιδιαίτερης αξίας η διαπίστωση ότι οι διάφορες δημιουργικές δράσεις εκπαιδευτικού χαρακτήρα δίνουν σε κάθε συμμετέχοντα κρατούμενο τη θετική ταυτότητα του μαθητή/ εκπαιδευόμενου/ καταρτιζόμενου, συμβάλλοντας επιπλέον στον εξανθρωπισμό της ιδρυματικής καθημερινότητας. Ο σχεδιασμός των δράσεων λαμβάνει κατά το δυνατόν υπόψη τις διαπιστωμένες ανάγκες των ίδιων των νέων ώστε να μην τα παρακολουθούν τυπικά αλλά να έχουν ενεργό κίνητρο συμμετοχής και δέσμευση στην ολοκλήρωσή τους.

ΜΕΛΕΤΩΝΤΑΣ ΤΗΝ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ ΣΤΗ ΦΥΛΑΚΗ ΚΑΙ ΤΗ ΦΥΛΑΚΗ ΩΣ ΜΕΓΑΛΟ ΣΧΟΛΕΙΟ. ΜΙΑ ΕΡΕΥΝΗΤΙΚΗ ΕΜΠΕΙΡΙΑ ΣΕ ΠΡΩΤΟ ΠΡΟΣΩΠΟ

Δρ Αντιγόνη Ευστρατόγλου

Το βιβλίο «Μαθαίνοντας (σ)τη φυλακή. Μια εθνογραφική μελέτη σε Σχολεία Δεύτερης Ευκαιρίας ελληνικών φυλακών»¹ αξιοποιεί μέρος από το υλικό μίας εθνογραφικής έρευνας σπάνιας σε διάρκεια και εύρος για τη χώρα μας, προκειμένου να μας καλέσει να προβληματιστούμε για τον ρόλο της εκπαίδευσης στη φυλακή, αλλά και τον ρόλο της φυλακής ως *μεγάλου σχολείου* που αφήνει βαθύ αποτύπωμα τόσο στις ζωές των ανθρώπων που τη ζουν, όσο και στη φαντασία όσων την παρατηρούμε να απλώνει.

Στη διάρκεια των τριών ετών που διήρκεσε η έρευνα, πέρασα από έξι διαφορετικά Σχολεία Δεύτερης Ευκαιρίας ισάριθμων φυλακών, σε τρία εκ των οποίων εργαζόμουν παράλληλα ως εκπαιδευτικός από ένα έως και δύο έτη, και είχα την ευκαιρία να συμμετάσχω ενεργά στην καθημερινότητά τους. Είδα ανθρώπους να μαθαίνουν τη γλώσσα από το μηδέν και να φτάνουν ως το Λύκειο, με ελάχιστη υποστήριξη, ανθρώπους να ελευθερώνονται και άλλους να επιστρέφουν στη φυλακή. Και κατέγραψα δεκάδες αφηγήσεις ζωής από ανθρώπους που, όπως οι ίδιοι μου έλεγαν, δεν είχαν ποτέ διανοηθεί ότι μπορεί μόνη η πράξη της αφήγησης να πάρει από μέσα τους τόσο βάρος.

¹ Το βιβλίο αποτελεί το τελικό προϊόν του ερευνητικού έργου με τίτλο «Κριτική συνειδητοποίηση, Μάθηση και Μετασχηματισμός σε Σωφρονιστικά περιβάλλοντα» το οποίο υλοποιήθηκε στο διάστημα 1/9/2021-15/11/2024 με την υποστήριξη του Ελληνικού Ανοικτού Πανεπιστημίου, στο πλαίσιο εσωτερικού προγράμματος χρηματοδότησης της έρευνας των μελών ΔΕΠ του ΕΑΠ (Κ.Ε. 80253). Την επιστημονική εποπτεία της έρευνας είχε ο Γιώργος Α. Κουλαουζίδης, Αναπληρωτής Καθηγητής του ΕΑΠ. Διατίθεται από το eshop των Εκδόσεων Φυλάτος <https://fylatos.com/shop/μαθαίνοντας-στη-φυλακή/> καθώς και σε όλα τα βιβλιοπωλεία Ελλάδας και Κύπρου κατόπιν παραγγελίας. Στην ιστοσελίδα του εκδοτικού οίκου υπάρχει, επιπλέον, δωρεάν διαθέσιμο σε ψηφιακή μορφή.

Η αλήθεια είναι ότι, εξ αιτίας του διπλού μου ρόλου, είχα το μεγάλο προνόμιο να εργαστώ ερευνητικά κάτω από πολύ πιο χαλαρή επιτήρηση από ό,τι κατά κανόνα εργάζονται οι ερευνήτριες που ζητούν άδεια για να κάνουν έρευνα στη φυλακή (Πανάγος, 2018).² Αυτό δε με απάλλαξε από το να αντιμετωπίσω αντιστάσεις και δυσπιστία, καθ' όλη τη διάρκεια της έρευνας, από πολλές πλευρές. Κάποιες ασκούσαν από ειδικούς και αφορούσαν την επάρκειά μου, παρότι είχα ήδη συμπληρώσει, όταν ξεκίνησε η έρευνα, τέσσερα χρόνια ως εκπαιδευτικός σε σχολεία φυλακών (Μπορώ, ως μη ειδική στη σωφρονιστική ψυχολογία να διαχειριστώ βιογραφικές αφηγήσεις κρατουμένων;). Άλλες ασκούσαν από τους μαθητές και αφορούσαν τα κίνητρα που με ωθούν να ερευνήσω, τις αντιλήψεις και τη στάση μου απέναντι στη φυλακή (Τι πιστεύω για τη λειτουργία της; Έχω σχέση με την «υπηρεσία»; Ποιος με πληρώνει; Ποιος είναι ο στόχος μου; Σε ποιους είμαι υπόλογη; Πόσα είμαι διατεθειμένη να υποστηρίξω δημόσια από αυτά που θα ακούσω και θα δω;).

Η πιο ισχυρή αντίσταση, όμως, ασκείτο από τους ανθρώπους που δεν είχαν προηγούμενη εμπειρία ή ενδιαφέρον για τη φυλακή και τα

² Αξίζει να σημειωθεί ότι κατά την αναζήτηση ερευνών που έχουν διεξαχθεί με κρατούμενους την τελευταία 20ετία σε διδακτορικό τουλάχιστον επίπεδο, εντοπίστηκαν μόλις 15 έρευνες. Στην πλειοψηφία τους οι ερευνητές και οι ερευνήτριες, ειδικά αν δεν είναι ήδη εργαζόμενοι στο αντίστοιχο κατάστημα ή δεν εργάζονται ως εκπαιδευτικοί σε Σχολείο, καλούνται, όπως καταγράφει ο Πανάγος (2018) να αντιμετωπίσουν σημαντικά γραφειοκρατικά εμπόδια, καθυστέρηση στη λήψη αδειών, περιορισμένη ευχέρεια επιλογών ως προς την κίνηση και την αλληλεπίδραση με τους κρατούμενους, ενώ σε πολλές περιπτώσεις μέλη του προσωπικού (συνήθως της κοινωνικής υπηρεσίας) επιλέγουν με ποιους θα συνομιλήσουν ή/και παρίστανται στις συνεντεύξεις.

σχολεία της, ανθρώπους με τους οποίους επεδίωκα όσο πιο συχνά μπορούσα, από την αρχή ακόμα της έρευνας, δημόσια να συνομιλώ: *Που ξέρεις ότι σου λένε αλήθεια;*, με ρώταγαν επίμονα. *Πώς είναι δυνατόν να είσαι αντικειμενική όταν βρίσκεσαι για τόσο πολύ καιρό, τόσο κοντά τους;* Ξεκινώντας να οργανώσω τις εκατοντάδες σελίδες των βιογραφικών αφηγήσεων και των ημερολογιακών καταγραφών από το πεδίο, είχα διαρκώς στο νου μου αυτές τις ερωτήσεις, πιστεύοντας ότι φωτίζουν το βίωμα του εγκλεισμού, με τρόπο προνομιακό, γι' αυτό και συχνά το κείμενο επιστρέφει σε αυτές.

Το κεντρικό ερώτημα της έρευνας ήταν πώς επηρεάζει ο εγκλεισμός τον τρόπο που μαθαίνουν οι ενήλικες και είχα αρχικά σκοπό να εστιάσω στα σχολεία (εκείνο που άφησαν παιδιά και αυτό στο οποίο τους συναντούσα), μέχρις ότου διαπίστωνα ότι οι μαθητές προσδιόριζαν άλλα ως πολύ πιο σημαντικά Σχολεία της ζωής τους: Την (παιδική) εργασία, τις οικογενειακές σχέσεις σε εποχές κρίσης, τη ζωή στον δρόμο, σε ιδρύματα παιδικής προστασίας, τον Στρατό και, βέβαια, στη φυλακή που πολλοί έθεταν στην κορυφή της ιεραρχίας των οιονεί «εκπαιδευτικών ιδρυμάτων», μιλώντας για «Πανεπιστήμιο». Ένας νέος άνθρωπος που κατάφερε να φτάσει από το βασικό επίπεδο γλωσσομάθειας ως την Γ' Λυκείου και έχει σήμερα αποφυλακιστεί, μου εξήγησε:

Μπαίνω στα 25 μου στον Κορυδαλλό. Άλλη σκηνογραφία. Άλλο περιβάλλον. Αλλά οι άνθρωποι νόμοι, οι κανόνες είναι παντού ίδιοι. Απλώς αλλάζουν οι σκηνογραφίες. Δεν ήταν

κάτι αληθινά δύσκολο. Για μένα μόνο η γλώσσα ήταν δύσκολο. Μετά τον ρωσικό στρατό, ήταν παιδική χαρά παντού. Πας εκεί 18 χρονών και γίνεσαι σίδερο σε μισό χρόνο. Μετά από 2 χρόνια βγαίνεις άλλος άνθρωπος... Αλλά εσύ διαλέγεις πού να πας μ' αυτή τη δύναμη... Δύο χρόνια ήταν απαραίτητο για ένα αγόρι να πάει. Αν δεν πας είσαι ή ναρκομανής ή gay ή αδύνατος (άρρωστος)... Ίδιοι είναι οι κανόνες. Στην αρσενική κοινωνία πάντα ίδιοι.

Παράλληλα, μέσα από τις βιογραφικές αφηγήσεις φάνηκε ότι ο κόσμος της φυλακής είναι πολύ πιο ετερογενής από ό,τι συνήθως παρουσιάζεται και ότι η απάντηση σε κάθε νέα ερώτηση που έθετα άλλαζε, ανάλογα με το ποιος μιλάει, γιατί βρέθηκε στη φυλακή, που στέκεται στην άτυπη ιεραρχία της και ποια είναι η εμπειρία του από τον εγκλεισμό.

Μέσα στη φυλακή υπάρχουν: άνθρωποι που δεν έχουν ακόμα δικαστεί, άνθρωποι που θα αποδειχθούν αθώοι (έχοντας περιμένει μέχρι και 7 χρόνια για το εφετείο). Άνθρωποι βαθιά μετανιωμένοι, άνθρωποι αμετανόητοι και άνθρωποι που έκαναν ιδεολογία τη δράση τους αφού μπήκαν. Άνθρωποι που πριν έρθουν γνώριζαν πολύ λιγότερους τρόπους να παρανομήσουν και είχαν πολύ λιγότερα κίνητρα να το κάνουν από όσα έχουν τώρα. Άνθρωποι που αναγκάζονται να προσφέρουν εκδούλευση ακόμα και για να φάνε, και άλλοι που κάνουν στη φυλακή περυσία. Στην ίδια φυλακή μπορεί να υπάρχουν άνθρωποι κυνηγημένοι από καθεστώτα και «ποινικοί» που ανέπτυξαν ακτιβιστική δράση, βάζοντας τη ζωή τους σε κίνδυνο. Άνθρωποι που δεν έχουν που αλλού να πάνε και θεωρούν

ότι η φυλακή τους έσωσε, καθώς και άνθρωποι που μπήκαν μέσα από παιδιά και δε θυμούνται άλλον κόσμο, ούτε στα όνειρά τους. Δεν υπάρχει «προφίλ» κρατούμενου. (απόσπασμα από το ερευνητικό ημερολόγιο)

Ποια ιστορία θα έλεγε το βιβλίο και ποιες θα άφηγε απ' έξω; Σε τι είδους κοινό θα απευθυνόταν και πώς θα μπορούσα να καλέσω τους αναγνώστες να βάλουν ερωτήματα στη θέση αρκετά στέρεων αντιλήψεων για τη λειτουργία της φυλακής και τους ανθρώπους που τη ζουν, ώστε να αξιολογήσουν τις αφηγήσεις; (Να αναρωτηθούν για παράδειγμα ποιοι βρίσκονται στη φυλακή, πώς περνούν τα χρόνια τους και ποιοι είναι οι όροι παροχής εκπαίδευσης-όχι σύμφωνα με το γράμμα του νόμου ή τις διακηρύξεις, αλλά στην πράξη). Πέρα από τον αριθμό των κρατούμενων, την πληρότητα των καταστημάτων και την κατανομή ανά διάρκεια ποινής που δημοσιοποιούνται σε μηνιαία και ετήσια, αντίστοιχα, βάση από την αρμόδια Γενική Γραμματεία, γρήγορα διαπίστωσα ότι δεν υπήρχαν στοιχεία να υποστηρίξουν μία τέτοια προσπάθεια.

Η Ελληνική Στατιστική Υπηρεσία δημοσίευσε τελευταία φορά δημογραφικά στοιχεία των κρατούμενων το 2015. Στατιστικά για την πορεία των ποινικών υποθέσεων και για τον αριθμό των καταδικασθέντων έχουν να δημοσιευθούν από το 2010. Δεν υπάρχουν στατιστικά στοιχεία που να αφορούν τη διαδρομή των ανθρώπων μετά τη φυλακή. Και τα στοιχεία που παράγονται εδώ και χρόνια από τους διευθυντές των εκπαιδευτικών μονάδων των καταστημάτων και αφορούν τις ανάγκες των

υποψήφιων μαθητών, τα ποσοστά ολοκλήρωσης των σπουδών ή τη διαρροή, δεν διατίθενται. Το πρώτο μέρος του βιβλίου αφιερώνεται στο να καλυφθεί ένα μικρό μέρος από αυτό το μεγάλο κενό και να συζητηθεί τι μπορεί να σηματοδοτεί.

Στο βιβλίο του «Οι Απόκληροι. Τα Ιδρύματα Αγωγής Ανηλίκων» που βασίζεται σε μελέτη που έγινε στα τρία αντίστοιχα ιδρύματα της χώρας το 1990, ο Παναγιωτόπουλος διαπίστωσε «πλήρη απουσία θεσμικών συνθηκών για την επιτέλεση εντατικού και συνεχούς παιδαγωγικού έργου» (1998: 172) σε εκείνα ακριβώς τα παιδιά που ήταν «ελάχιστα προετοιμασμένα να αναλάβουν τη μαθητική ιδιότητα» (1998: 175). Έτυχε να γνωρίσω ένα από εκείνα τα παιδιά ως μαθητή σε ένα από τα ΣΔΕ όπου εργάστηκα και να μου αφηγηθεί τη ζωή του, αφήγηση την οποία άφησα σχεδόν ακέραια στο βιβλίο. Περίπου 35 χρόνια αργότερα δεν ένιωθε ότι έχουν αλλάξει πολλά σε ό,τι αφορά τη διασφάλιση του δικαιώματός του στην εκπαίδευση και δε θεωρώ με βάση την τριετή ερευνητική μου εμπειρία και τα στοιχεία που παρουσιάζονται στο πρώτο μέρος ότι αποτελεί «ακραία περίπτωση».

Οι ιστορίες ζωής που καταγράφονται στο βιβλίο δε φωτίζουν, άλλωστε, τη φυλακή ως έναν κλειστό και ασύνδετο με την κοινωνία κόσμο. Αντίθετα, προκύπτει ότι οι διακρίσεις που αντιμετωπίζουν στην πλειοψηφία τους οι κρατούμενοι μαθητές είναι συστημικές και συχνά μεταφέρονται από γενιά σε γενιά. Τα δε μαθήματα που έχουν πάρει οι περισσότεροι από τη ζωή τους, δεν ανατρέπονται, αλλά μάλλον εντείνονται από το βίωμα του εγκλεισμού.

Όπως η πίστη τους στη σημασία που έχει η δύναμη και το χρήμα.

Αν δεν έχει κάποιος λεφτά, τέλος, μου λέει ένας νέος κρατούμενος. Δεν τη βγάζει εδώ. Όλα πληρώνονται. Οι δικηγόροι. Τα ελαφρυντικά. Σου λέει ο άλλος θέλω 5.000 για να πάρεις το ζόαρι (Να βγάλουν ότι είσαι τρελός). Ο ιατροδικαστής σου λέει για να έρθω στη δίκη θέλω 3.000. Αγοράζεις τα πάντα εδώ. Το κρεβάτι που κοιμάσαι στο κελί, το πάνω, το αγοράζεις. Όταν φεύγεις το πουλάς στον επόμενο.

Οι κρατούμενοι που μοιράστηκαν βιογραφικές αφηγήσεις ανήκουν σε κοινωνικές ομάδες που πλήττονται δυσανάλογα από το σύστημα της ποινικής δικαιοσύνης. Πρόκειται για ανθρώπους που έζησαν σε πολύ νεαρή ηλικία κρίσεις που άλλαξαν τη ζωή τους, τη ζωή της οικογένειάς τους και, σε πολλές περιπτώσεις, τον αξιακό προσανατολισμό ολόκληρης της κοινωνίας στην οποία μεγάλωναν. Είδαν κόσμους να καταρρέουν. Μπορεί να ήταν η εξάρτηση ή η μακροχρόνια ανεργία των γονιών τους, η ζωή κάτω από τα όρια της φτώχειας που επέβαλε να ζουν, παρότι γηγενείς, ως νομάδες, ο πόλεμος, μία μεγάλη πολιτική κρίση και η αναγκαστική μετανάστευση που ακολούθησε, η παιδική και η ανασφάλιστη εργασία, η πρόωρη διακοπή ή η αποξένωση από την εκπαίδευση, η ζωή σε μια καινούργια χώρα χωρίς τα απαραίτητα «χαρτιά». Οι ζωές τους και οι τρόποι που τις διαχειρίστηκαν έχουν μεγάλες διαφορές, αλλά μοιράζονται ένα κοινό στοιχείο που μπορεί να μας βοηθήσει να κατανοήσουμε τα βιώματα πολλών ανθρώπων που βρίσκονται σε κίνδυνο σήμερα, άσχετα από

την καταγωγή τους. Το Κράτος απουσιάζει ως εγγυητής της ασφάλειας και ως σύμμαχος και λειτουργεί κυρίως ως επιτηρητής και τιμωρός (Wasquant, 2009).

Οι ανάγκες που μένουν ακάλυπτες σε σχέση με την ασφάλεια, την αναγνώριση, την κοινωνική προστασία και την επίλυση των διαφορών καλύπτονται εξωθεσμικά, τόσο έξω όσο και μέσα στη φυλακή. Σε κάποιες περιπτώσεις από την ένταξη σε ομάδες που έχουν τη δική τους ιεραρχία, επίσης στηριγμένη στη δύναμη, και τους δικούς τους κανόνες- με πρώτο και κύριο τον κανόνα της σιωπής. Μοιάζει παρέκκλιση αλλά δε θεωρώ, σύμφωνα με την ερευνητική εμπειρία και την εκτενή βιβλιογραφική επισκόπηση που επιχείρησα, ότι είναι. Είναι η πραγματικότητα της ζωής όλο και περισσότερων ανθρώπων, όλο και νεότερων ανθρώπων, γηγενών ή μη, που δεν μπορούν να ασκήσουν ουσιαστικά σε καμιά μεριά του κόσμου τα δικαιώματα του πολίτη.

Αυτές οι διαπιστώσεις δεν είναι, ασφαλώς, καινούργιες. Η εκ νέου τεκμηρίωσή τους, στη βάση των βιογραφικών αφηγήσεων αλλά και των αποσπασματικών στοιχείων που παρουσιάζονται για πρώτη φορά συγκεντρωμένα, στο πρώτο μέρος του βιβλίου, έχει στόχο να ενθαρρύνει τις αναγνώστριες να εξετάσουν το βίωμα της επιστροφής στην εκπαίδευση όχι αποκομμένο από το βίωμα του εγκλεισμού, όπως συχνά συμβαίνει, αλλά σε στενή σύνδεση και σχέση με αυτό. Αν η φυλακή «ανακαλεί στην κοινωνική και όχι την ηθική τάξη» όπως πρότεινε στην εξαιρετική εθνογραφική μελέτη του ο Fassin (2017: 293; βλ. και Σπυρέα, 2021),

το βιβλίο μας καλεί στο τελευταίο του μέρος να αναρωτηθούμε, μεταφέροντας ιστορίες από τα σχολεία, τι ακριβώς (θα έπρεπε να) κάνει η εκπαίδευση στη φυλακή. Και ποια είναι τα όριά της.

Αντί να συνοψίσω τις σκέψεις που μοιράστηκαν στο τελευταίο κεφάλαιο του βιβλίου οι εκπαιδευτικοί για τον ρόλο και τα όρια της εκπαίδευσης στη φυλακή, προτιμώ να παραθέσω μια ιστορία που μπορεί, νομίζω, πολύ καλύτερα να μας βοηθήσει να συναισθανθούμε την αγωνία που βιώνουν οι άνθρωποι που επιλέγουν να δασκούν μη αγνοώντας τη φυλακή. Πρόκειται για την ιστορία ενός εξαιρετικού μαθητή, την οποία συνέθεσα σε βάθος τεσσάρων χρόνων, επειδή ο οποίος δυσκολευόταν με τη γλώσσα και δεν μπορούσε την περίοδο που έτρεχε η έρευνα να την αφηγηθεί.

Ο Μ πιάστηκε στα σύνορα στα 25 του και κατηγορήθηκε για διακίνηση μεταναστών. Ο διερμηνέας δε μιλούσε καλά τη γλώσσα του και το δικαστήριο δεν πίστεψε την μαρτυρία του. Την τρίτη χρονιά που ήταν στη φυλακή κατάφερε να γραφτεί στο δημοτικό. Δε μίλαγε λέξη ελληνικά. Στην επαρχία που μεγάλωσε τα πιο πολλά αγόρια αφήνουν το σχολείο για να βοηθήσουν την οικογένεια να συντηρηθεί- αλλά και όσα πάνε απαγορεύεται να διδαχθούν τέχνες, ιστορία και αυτό που λένε στη Δύση «ανθρώπινα δικαιώματα». Τώρα καταλαβαίνει περισσότερο από όλους τους συμπατριώτες του τα ελληνικά και κάνει διερμηνεία σε όποιον δυσκολεύεται. Στην αρχή του Α' κύκλου του Σχολείου Δεύτερης Ευκαιρίας δίσταζε να μιλήσει, αλλά σημείωνε σχολαστικά. Στο τέλος του κύκλου διάβασε το πρώτο του βιβλίο στα ελληνικά, σελίδα-σελίδα,

με τη βοήθεια ενός τεράστιου λεξικού. Ήταν "Η αφηγήτρια ταινιών" του Λετελιέρ. Μετά ζήτησε να διαβάσει σύγχρονη ιστορία του Αφγανιστάν, γραμμένη στη γλώσσα του. Τελειώνοντας τον Α' τόμο είπε στην εκπαιδευτικό που του το πήγε πως, εφόσον θα ζήσει στην Ελλάδα, είναι καλύτερα να διαβάσει κάτι για τον ελληνικό πολιτισμό. Σε ανύποπτο χρόνο ψέλισε σε ένα μάθημα, στη διάρκεια του Β' κύκλου, πως έχει δει αποκεφαλισμό οικείου του και βομβιστικές επιθέσεις σε σχολεία, μεταξύ των οποίων το σχολείο του αδελφού του. Η αδελφή του είναι από εκείνα τα γενναία κορίτσια που διδάσκουν άλλα κορίτσια που απαγορεύεται να πάνε στο σχολείο, σε σπίτια, κρυφά, βάζοντας το βιβλίο των αγγλικών μέσα στο Κοράνι.

Χαμογελάει πάντα. Δεν κάνει απουσίες ποτέ. Δε ζητά ποτέ βοήθεια. Πριν λίγους μήνες είδε να βγάζουν μάτι στη φυλακή, ώρα νυχτερινή. Έκανε βδομάδες να κοιμηθεί. Αδυνάτισε, άσπρισε, αλλά επέμεινε και τα κατάφερε να γραφτεί στην Α' Λυκείου. Δεν χάνει ούτε μέρα και δε βαρυγκομά που έχει δυσκολέψει η ύλη κι ας περνάει, έξω από το σχολείο, πολύ δύσκολα. Το φθινόπωρο η αίτησή του για άσυλο απορρίφθηκε, μετά από οκτώ χρόνια κράτησης, οριστικά. Γύρω στο 2030 που ίσως βγει από τη φυλακή δε θα έχει ούτε χαρτιά, ούτε να φύγει από τη χώρα θα μπορεί, καθώς θα πρέπει να παρουσιάζεται στην αστυνομία. Λογικά σύντομα θα επιστρέψει. Εδώ και μήνες δεν μπορεί καν να δει σε ηλεκτρονικό επισκεπτήριο τη μητέρα του που υπεραγαπά επειδή έκανε εγχείρηση στο μάτι και ο γιατρός της λέει ότι δεν πρέπει να κλαίει. Δεν ξέρει ότι είναι στη φυλακή. Ξέρει ότι είναι σχολείο και πλέον δεν είναι αγράμματος, όπως ήταν. Ο δάσκαλός του το έμαθε όταν ο Μ τον

παρακάλεσε να μεταφράσει τις αξιολογήσεις που πήρε μαζί με το απολυτήριο, στα φαρσί. Η απόφαση της επιτροπής που απέρριψε οριστικά την αίτησή του για άσυλο, παρότι αναγνωρίζει ότι η ζωή του αν επιστρέψει στη χώρα καταγωγής του είναι σε άμεσο κίνδυνο, αναφέρει: «Η ύπαρξη καλής διαγωγής, η έλλειψη πειθαρχικής καταδίκης, η εργασία και γενικά η τυπική και συνήθης συμμόρφωση του κατάδικου στο εξαναγκαστικό ρυθμιστικό πλαίσιο της φυλακής δεν αναιρούν τον χαρακτηρισμό του αδικήματος για το οποίο εκδόθηκε τελεσίδικη καταδικαστική απόφαση ως ιδιαιτέρως σοβαρό».

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΚΕΣ ΑΝΑΦΟΡΕΣ

Fassin, D. (2017). *Prison worlds: An ethnography of the carceral condition*. Polity.

Wacquant, L. (2009). *Punishing the poor: The neoliberal government of social insecurity*. Duke University Press.

Παναγιωτόπουλος, Ν. (1998). *Οι απόκληροι. Τα ιδρύματα αγωγής ανηλίκων*. Ινστιτούτο του βιβλίου - Α. Καρδαμίτσα.

Πανάγος, Κ. Ι. (2018). Η φυλακή ως ιδιόμορφο ερευνητικό πεδίο: Πρακτικά, μεθοδολογικά και δεοντολογικά ζητήματα που αφορούν τις συνεντεύξεις με κρατούμενους. Στο Ζαϊμάκης, Ι. (Επιμ.) *Ερευνητικές Διαδρομές στις Κοινωνικές Επιστήμες: Θεωρητικές-Μεθοδολογικές Συμβολές και Μελέτες Περίπτωσης*. Πανεπιστήμιο Κρήτης.

Σπυρέα, Σ. (2021). *Κοινωνική τάξη και εμπειρία της φυλακής. Μια εγκληματολογική προσέγγιση [Διδακτορική διατριβή, Δημοκρίτειο Πανεπιστήμιο Θράκης]*. Εθνικό Αρχείο Διδακτορικών Διατριβών.

ΤΑ ΣΧΕΔΙΑ ΕΝΟΣ ΔΙΑΦΟΡΕΤΙΚΟΥ ΠΛΑΝΟΥ ΖΩΗΣ ΤΩΝ ΚΡΑΤΟΥΜΕΝΩΝ ΣΤΗ ΦΥΛΑΚΗ ΤΟΥ ΜΑΛΛΑΝΔΡΙΝΟΥ

Καλλιόπη Δημητρούλη
εκπαιδεύτρια ενηλίκων

Η μάθηση και η προσωπική αλλαγή εξακολουθούν να αποτελούν στόχο ζωής των κρατουμένων και μετά την αποφυλάκιση (Behan, 2014). Η συντριπτική πλειοψηφία των εγχώριων μελετών για τη συμβολή της εκπαίδευσης στην αλλαγή των κρατουμένων εξάγει συμπεράσματα, κυρίως, για το χρονικό διάστημα παρακολούθησης των εκπαιδευτικών προγραμμάτων μέσα στη φυλακή. Αντίστοιχες έρευνες σε χώρες της Ευρώπης δείχνουν ότι πριν την αποφυλάκιση, ως ουσιαστικότερη ανάγκη των πρώην κρατουμένων εμφανίζεται η εκπαίδευση και η ανάγκη για αλλαγή. Μετά την πάροδο ενός και πλέον έτους από την αποφυλάκιση, οι ανάγκες μετατοπίζονται στην επίλυση προβλημάτων που αφορούν στην επιβίωση, όπως οικονομικά προβλήματα, προβλήματα υγείας, στέγασης και ακολουθεί η εκπαίδευση (Visher & Travis, 2011). Η προετοιμασία επιστροφής στην κοινότητα χρειάζεται να αρχίσει πριν την αποφυλάκιση, έτσι ώστε να υπάρξει ομαλή μετάβαση από τον εγκλεισμό στην ελευθερία. Η συγκεκριμένη προσέγγιση αναφέρεται συχνά ως "through care" και αποτελεί ένα τρόπο έγκαιρης παρέμβασης στη διαδικασία επανένταξης των κρατουμένων (Borzyski, 2005).

Για τη δημιουργία ενός προγράμματος

έγκαιρης παρέμβασης χρειάζεται να ληφθούν υπόψη:

- **οι παράγοντες κινδύνου υποτροπής**
(σε ποιους απευθύνεται το πρόγραμμα:
δίνεται ιδιαίτερη σημασία στους κρατούμενους που εμφανίζουν παράγοντες υψηλού κινδύνου)
- **η αρχή της ανάγκης**
(ποιοι είναι οι στόχοι του προγράμματος και ποιες ανάγκες καλύπτουν:
ανάλογα με το φύλο, την ηλικία, το χρόνο έκτισης ποινής, την κατάσταση της σωματικής και ψυχικής υγείας των κρατουμένων, τους παράγοντες κινδύνου υποτροπής, το είδος της παρέμβασης)
- **η αρχή της ανταπόκρισης**
(πως θα επιτευχθούν οι συγκεκριμένοι στόχοι:
υπάρχει υποστηρικτικό πλαίσιο και κατάλληλες συνθήκες παρέμβασης; ποια είναι τα κίνητρα παρακολούθησης του προγράμματος; έχει σχεδιαστεί η προηγούμενη επιμόρφωση και η διαρκής εποπτεία του προσωπικού που θα υλοποιήσει το πρόγραμμα;) Η ανάπτυξη αποτελεσματικών προγραμμάτων εξαρτάται από τα παρακάτω:
- τον κατάλληλο σχεδιασμό με στόχο την ορθή και έγκαιρη υλοποίηση των επιμέρους δράσεων
- τον καθορισμό επιτεύξιμων και ρεαλιστικών στόχων
- τη σαφήνεια ενός κατάλληλου θεωρητικού μοντέλου
- την ιεράρχηση των κριτηρίων για την επιλογή των συγκεκριμένων δράσεων

- την αξιολόγηση των δυσκολιών υλοποίησης
- τη σύνδεση με τις πραγματικές ανάγκες των κρατουμένων
- την έγκαιρη έναρξη της παρέμβασης και τη συνέχειά της κατά τη μετάβαση των πρώην κρατουμένων στη κοινότητα
- τη συντονισμένη προσπάθεια όλων των εμπλεκόμενων φορέων, με καθορισμό του ρόλου και των δράσεων κάθε οργανισμού, τον επιμερισμό των ευθυνών, τη σαφή διατύπωση των υπηρεσιών που θα παρέχουν εντός συγκεκριμένου χρονικού πλαισίου
- την αξιοποίηση των ευκαιριών που στοχεύουν στην προσωπική αλλαγή των κρατουμένων και την καλλιέργεια της υπευθυνότητά τους,
- την εξασφάλιση των απαραίτητων ανθρώπινων και χρηματοοικονομικών πόρων
- την εκπαίδευση του προσωπικού
- την παρακολούθηση και αξιολόγηση του προγράμματος

Μια αποτελεσματική παρέμβαση μέσα στη φυλακή δεν μπορεί να εφαρμοστεί με προοπτική, εάν δεν υπάρξει η έμπρακτη υποστήριξη από το προσωπικό της φυλακής.

Στο πλαίσιο του Ευρωπαϊκού Έργου Road2Freedom¹

¹ το οποίο υλοποιήθηκε με τη συγχρηματοδότηση του Ευρωπαϊκού Προγράμματος Erasmus+ σε 6 ευρωπαϊκές χώρες Ισλανδία, Νορβηγία, Αυστρία, Ιταλία, Ελλάδα και Κύπρο. Για την Ελλάδα, ο φορέας που συμμετέχει στο εταιρικό σχήμα ήταν το Athens Lifelong Learning Institute.

υλοποιήθηκε ένα εκπαιδευτικό πρόγραμμα, διάρκειας 35 ωρών, στο Κατάστημα Κράτησης Μαλανδρίνου, την άνοιξη του 2024. Το εκπαιδευτικό υλικό του προγράμματος σχεδιάστηκε και υλοποιήθηκε για πρώτη φορά στη Νορβηγία. Η εκπαιδευτική προσέγγιση στηρίχθηκε στις αρχές της δια βίου και της συνεργατικής μάθησης με σκοπό την προσωπική ενδυνάμωση των συμμετεχόντων και την προετοιμασία ενός σχεδίου δράσης για τη ζωή τους μετά τη φυλακή. Το εκπαιδευτικό πρόγραμμα διαφοροποιήθηκε ως προς τον τρόπο εφαρμογής του, σύμφωνα με τις ανάγκες και τα χαρακτηριστικά των συμμετεχόντων. Σκοπός του προγράμματος ήταν η δημιουργία σχεδίων δράσης των εκπαιδευομένων, τα οποία θα μπορούσαν να παρέχουν την προοπτική επιβίωσης χωρίς τον κίνδυνο υποτροπής. Μια άλλη ερμηνεία των κινήτρων για αλλαγή μέσα από την εκπαίδευση και πέρα από τις γνώσεις που αυτή παρέχει είναι η μετατόπιση των σχέσεων σε ένα πιο λειτουργικό υπαρξιακό πλαίσιο, η δυνατότητα αξιολόγησης της ικανότητας οργάνωσης ενός σχεδίου δράσης για προσωπική αλλαγή (Mezirow, 2007).

Επιμέρους στόχοι του προγράμματος ήταν οι εκπαιδευόμενοι να επικοινωνήσουν μεταξύ τους με σεβασμό και εμπιστοσύνη, να δεσμευτούν στην παρακολούθηση του προγράμματος, να αισθανθούν ασφαλείς, να αναγνωρίσουν και να ασκηθούν σε διαφορετικά μοντέλα «ηγείας» - συντονισμού μιας ομάδας μέσα από τη συνεργασία και την εργασία σε ομάδες, να υπάρξει σύνδεση μεταξύ των συναισθημάτων, των σκέψεων και των συμπεριφορών τους. Η ανάγκη των κρατουμένων για ασφάλεια υπερέχει της ανάγκης για εκπαίδευση.

ση. Ο κρατούμενος, για να μάθει, χρειάζεται να αισθανθεί ότι βρίσκεται σε ένα ασφαλές περιβάλλον, να δεσμευτεί και να αισθανθεί ότι η εκπαίδευση γίνεται μια γέφυρα ανάμεσα στο μέσα και το έξω, μία γέφυρα ανάμεσα σε εκείνον και την κοινωνία, αλλά και μία εσωτερική γέφυρα ανάμεσα σ' αυτό που αισθάνεται και τον τρόπο που μπορεί να το εκφράσει.

Οι συμμετέχοντες στο πρόγραμμα ήταν μακροχρόνια έγκλειστοι, διαφορετικών ηλικιών (ο μικρότερος ήταν 23 ετών και ο μεγαλύτερος 67 ετών), είχαν παρακολουθήσει ή παρακολουθούσαν και άλλα προγράμματα εκπαίδευσης και ορισμένοι και το Σχολείο Δεύτερης Ευκαιρίας. Ο ένας από τους συμμετέχοντες φοιτούσε σε ΑΕΙ με τη δυνατότητα που παρέχει στους κρατούμενους η εξ αποστάσεως εκπαίδευση. Στην πλειοψηφία τους ήταν αλλοδαποί, με διαφορετικό βαθμό χρήσης και δυνατότητας επικοινωνίας στην ελληνική γλώσσα. Οι περισσότεροι από τους εκπαιδευόμενους εργάζονταν σε θέσεις εργασίας όπως το μαγειρείο, το συνεργείο αυτοκινήτων, το κυλικείο κλπ. Κανόνας του προγράμματος υπήρξε η συνεχής παρακολούθησή του, χωρίς τη δυνατότητα απουσίας. Αυτό επιτεύχθηκε με την υποστήριξη της διεύθυνσης της φυλακής.

Η συνεργασία με τη διεύθυνση και το προσωπικό της συγκεκριμένης φυλακής μας εξασφάλισε την πρόσβαση σε κατάλληλο χώρο εκπαίδευσης και τη διάθεση του απαραίτητου εξοπλισμού για την υλοποίηση του προγράμματος. Η εργασία σε ομάδες, η χρήση της Τέχνης ως βασικού παιδαγωγικού εργαλείου, η ενεργητική συμμετοχή των εκπαιδευομένων, η ανάδειξη των δεξιοτήτων και των ικανοτήτων των εκπαιδευομένων ήταν οι κρίσιμοι παράγο-

ντες που οδήγησαν τα μέλη της εκπαιδευτικής ομάδας να σχεδιάσουν ένα πλάνο διαφορετικής καθημερινότητας μετά τη φυλακή. Η συμμετοχή των κρατουμένων σε δημιουργικές δραστηριότητες ενισχύει την αυτοπεποίθησή τους, την αίσθηση της αξίας τους και την ικανότητά τους να γίνουν παραγωγικοί (Δημητρούλη, 2017). Η έννοια της ενδυνάμωσης των κρατουμένων μέσα από την εκπαίδευση ορίζεται από τη λειτουργία των συναισθημάτων, την αλλαγή της αντίληψης ότι «δεν αξίζουν» και «δεν μπορούν να μάθουν» στο ότι «είναι δημιουργικοί και ικανοί» (Mezirow, 2007). Η καλλιέργεια της αυτοπεποίθησης και της αυτογνωσίας, η σημασία της έννοιας των θετικών προτύπων, η διαφοροποίηση από το μοντέλο ηγεσίας στη φυλακή, η δυναμική της ανάπτυξης σχέσεων μέσα σε μια ομάδα στην οποία όλοι έχουν δυνατότητα έκφρασης και αλλαγής ρόλων, ο σεβασμός στις διαφορετικές απόψεις και ιδέες διαμόρφωσαν το ύψος και το περιεχόμενο σύμφωνα με τα οποία εργάστηκαν οι επιμέρους ομάδες εργασίας των εκπαιδευομένων κρατουμένων σε όλη τη διάρκεια του προγράμματος.

Το τελικό παραγόμενο του προγράμματος αφορούσε 1) στη δημιουργία συγκεκριμένου σχεδίου δράσης για τη ζωή τους μετά την αποφυλάκιση και 2) στη σύνταξη μιας πρότασης για την αποτελεσματικότερη λειτουργία του σωφρονιστικού συστήματος στη χώρα μας. Το σχέδιο του κάθε συμμετέχοντα για ένα διαφορετικό πλάνο ζωής πραγματοποιήθηκε σταδιακά, λαμβάνοντας υπόψη α) την προηγούμενη εκπαιδευτική και επαγγελματική εμπειρία του, β) την προοπτική απόκτησης περισσότερων εκπαιδευτικών και επαγγελματικών προσό-

ντων κατά τη διάρκεια του υπόλοιπου της ποινής του, γ) την κατανόηση της σημασίας των θετικών προτύπων και των χαρακτηριστικών τους, δ) την αναγνώριση των δεξιοτήτων και των ικανοτήτων του, ε) την κριτική συνειδητοποίηση της πραγματικότητάς του μέσα στη φυλακή και των δυνατοτήτων προσωπικής ενδυνάμωσης για μια διαφορετική συνέχεια στο μέλλον.

Η πρόταση για ένα «άλλο» σωφρονιστικό σύστημα διαμορφώθηκε από την ανάγκη των εκπαιδευμένων να εκφράσουν τη δική τους άποψη για μια διαφορετική προοπτική επανένταξης που ξεκινά από την περίοδο της δίκης και της επιβολής της ποινής, ακολουθεί την έκτιση της ποινής και την αποφυλάκιση. Οι συμμετέχοντες παρουσίασαν την ανάγκη να υπάρξει ένα σύστημα απονομής της δικαιοσύνης περισσότερο ευέλικτο και λειτουργικό, να βελτιωθούν οι συνθήκες κράτησης λαμβάνοντας υπόψη τις ανάγκες όλων των κρατουμένων, να λειτουργήσουν εκπαιδευτικές δομές που θα αναβαθμίσουν τις δεξιότητές τους, συμβουλευτικές υπηρεσίες που θα καλλιεργήσουν καλύτερες σχέσεις μεταξύ των κρατουμένων, των κρατουμένων με το προσωπικό και τις οικογένειές τους, υπηρεσίες που θα φροντίζουν τη σωματική και ψυχική υγεία των κρατουμένων, αλλά και θα τους προετοιμάσουν για τη ζωή μετά τη φυλακή. Η συγκεκριμένη πρόταση αποτυπώθηκε σε ένα πανό πλάτους 1 μέτρου και μήκους 8 μέτρων με τη συνεργασία όλων των μελών της ομάδας, και παρουσιάστηκε στη διεύθυνση και μέρους του προσωπικού της φυλακής.

Η μάθηση δεν έχει, μόνο, μια κατεύθυνση, ούτε είναι γραμμική, αλλά είναι χρήσιμη

σε μια χρονική ακολουθία, αποτελεί εργαλείο που αποδεικνύει ότι οι κρατούμενοι δεν προσδιορίζονται απόλυτα από τη φυλακή, αλλά είχαν μια ζωή πριν τη φυλακή και κάποιος θα προχωρήσουν μπροστά μετά τη φυλακή. Επιπλέον, το ιδανικό της επανένταξης δεν μπορεί να αποκτήσει νόημα χωρίς την απόφαση για δράση των ίδιων των υποκειμένων. Η ελευθερία δε δωρίζεται και ούτε κανείς γίνεται ελεύθερος από μόνος του. Οι άνθρωποι γίνονται ελεύθεροι σε στενή συνάφεια με άλλους, διαμέσου μιας κατάστασης που πρέπει να αλλάξουν (Freire, 1985).

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Δημητρούλη, Κ. (2017). *Ενδυναμώνοντας τη συνέχεια ... εκτός των τειχών. Στο Καλές εκπαιδευτικές πρακτικές: Κριτική σκέψη και δημιουργικότητα. Πρακτικά 6ου Επιστημονικού Συνεδρίου της Επιστημονικής Ένωσης Εκπαίδευσης Ενηλίκων*, Αθήνα, 23-25 Ιουνίου 2017, σ. 412-225. <https://www.researchgate.net/publication/348750953>.

Freire, P. (1985). Μερικές παρατηρήσεις για την κριτική συνειδητοποίηση. Στο *Για μια απελευθερωτική αγωγή*. Μτφρ. Μ. Κατσούλης. Αθήνα: ΚΕΜΕΑ, 94-103.

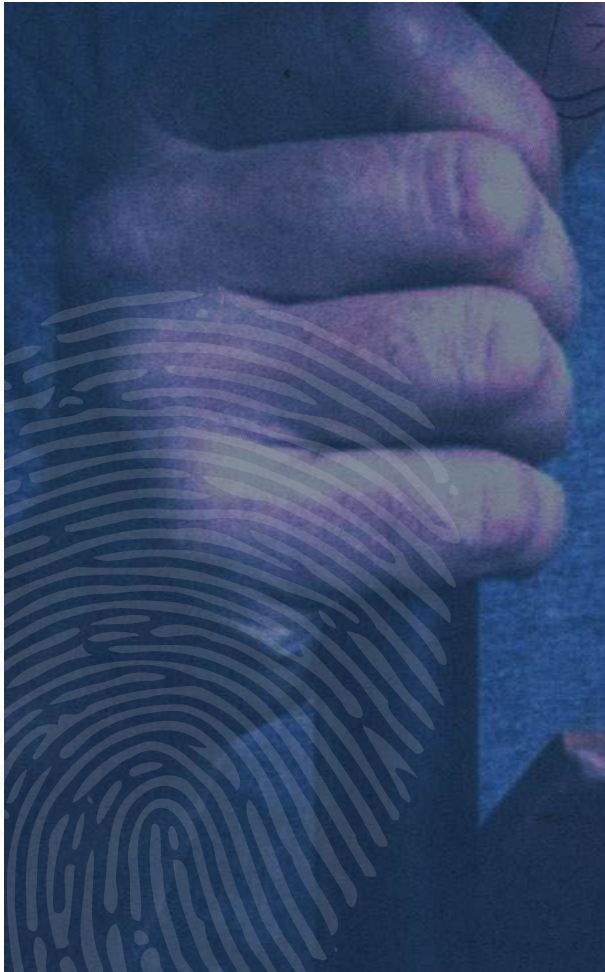
Mezirow, J. (2007). Μαθαίνοντας να σκεφτόμαστε όπως ένας ενήλικος: Κεντρικές έννοιες της θεωρίας του μετασχηματισμού. Στο J. Mezirow & Συνεργάτες, *Η μετασχηματίζουσα μάθηση*. Επιμ. Α. Κόκος. Μτφρ. Γ. Κουλαουζίδης. Αθήνα: Μεταίχμιο, 43 - 71.

Behan, C. (2014). Learning to Escape: Prison Education, Rehabilitation and the Potential for Trans-

formation. *Journal of Prison Education and Reentry*, 1 (1): 20-31.

Borzycki, M. (2005). *Interventions for Prisoners Returning to the Community*, Australian Government Attorney-General's Department, Canberra.

Visher, C. A., & Travis, J. (2011). Life on the outside: returning one after incarceration. *The Prison Journal*, 91 (3), 102-119. <https://doi.org/10.1177/0032885511415228>

ΤΟ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ NESTOR (ERASMUS+ ΚΑ3, ΓΑ 621410): ΕΝΑ ΕΘΝΙΚΟ ΔΙΚΤΥΟ ΣΧΟΛΩΝ ΓΟΝΕΩΝ ΣΕ ΚΑΤΑΣΤΗΜΑΤΑ ΚΡΑΤΗΣΗΣ ΜΕ ΣΚΟΠΟ ΤΗΝ ΕΝΙΣΧΥΣΗ ΤΟΥ ΠΑΤΡΙΚΟΥ ΡΟΛΟΥ ΓΟΝΕΩΝ – ΚΡΑΤΟΥΜΕΝΩΝ

Χριστιάνα Αποσκήτη, Εγκληματολόγος,
Επιστημονική Συνεργάτιδα του Κέντρου
Μελετών Ασφάλειας (ΚΕ.ΜΕ.Α.)

Αναστάσιος Βάλβης, Επίκουρος
Καθηγητής Διπλωματίας και Διεθνούς
Οργάνωσης (υπό διορισμό), Τμήμα
Πολιτικής Επιστήμης και Διεθνών Σχέσεων
Πανεπιστημίου Πελοποννήσου και
Επιστημονικός Συνεργάτης του
Κέντρου Μελετών Ασφάλειας (ΚΕ.ΜΕ.Α.)

Εισαγωγή

Η φυλάκιση συνιστά μία από τις πλέον διαταρακτικές εμπειρίες για την οικογένεια, καθώς επηρεάζει άμεσα τη σχέση γονέα-παιδιού, τη συναισθηματική ευημερία των παιδιών και τις προοπτικές κοινωνικής επανένταξης του κρατούμενου.¹ Ιδίως για τους πατέρες, ο εγκλεισμός συνοδεύεται συχνά από απώλεια του γονεϊκού ρόλου, περιορισμένη επικοινωνία με τα παιδιά, συναισθήματα ενοχής και αδυναμίας, αλλά και από στερεοτυπικές αντιλήψεις που υποβαθμίζουν τη σημασία της πατρικής

¹ Boswell, G., & Wedge, P. (2002). *Imprisoned fathers and their children*. Jessica Kingsley Publishers; Murray, J., & Farrington, D. P. (2008). *The effects of parental imprisonment on children*. *Crime and Justice*, 37(1), 133-206. <https://doi.org/10.1086/520070>

φροντίδας. Σε αυτό το πλαίσιο, η ενίσχυση της γονεϊκότητας εντός των σωφρονιστικών καταστημάτων αναδεικνύεται όχι μόνο ως ζήτημα κοινωνικής πολιτικής, αλλά και ως κρίσιμο εργαλείο αντεγκληματικής στρατηγικής.

Το ευρωπαϊκά χρηματοδοτούμενο πρόγραμμα **NESTOR** (01/12/2020-29/02/2024) υλοποιήθηκε με στόχο να καλύψει ένα σημαντικό κενό στην ελληνική σωφρονιστική πραγματικότητα: την απουσία δομημένων, συστηματικών παρεμβάσεων γονεϊκής εκπαίδευσης για πατέρες κρατούμενους. Το πρόγραμμα εφαρμόστηκε σε 19 καταστήματα κράτησης σε όλη τη χώρα και περιέλαβε τη δημιουργία 32 «Σχολών Γονεϊκότητας», στις οποίες συμμετείχαν συνολικά 405 πατέρες. Η κοινοπραξία που σχηματίστηκε για την υλοποίηση του περιλάμβανε φορείς από 4 Ευρωπαϊκές χώρες (Αυστρία, Βουλγαρία, Ελλάδα και Κύπρο), με συντονιστή φορέα το Κέντρο Μελετών Ασφάλειας που βρίσκεται υπό την αιγίδα του Υπουργείου Προστασίας του Πολίτη.

Στόχοι και φιλοσοφία της παρέμβασης

Βασική αφετηρία του προγράμματος NESTOR ήταν η παραδοχή ότι η ποιότητα των οικογενειακών δεσμών αποτελεί έναν από τους πλέον αξιόπιστους προστατευτικούς παράγοντες έναντι της υποτροπής και της διαγενεακής αναπαραγωγής της εγκληματικότητας.²

² La Vigne, N. G., Naser, R. L., Brooks, L. E., & Castro, J. L. (2005). Examining the effect of incarceration and in-prison family contact on prisoners' family relationships. *Journal of Contemporary Criminal Justice*, 21(4), pp. 314-335; Bales, W. D., & Mears, D. P. (2008). Inmate social ties and the transition to society: Does visitation reduce recidivism? *Journal of Research in Crime and Delinquency*, 45(3), 287-321. <https://doi.org/10.1177/0022427808317574>

Η γονεϊκή εκπαίδευση στις φυλακές δεν περιορίζεται στη μετάδοση δεξιοτήτων, αλλά αποσκοπεί στη διατήρηση της συναισθηματικής εγγύτητας παρά τη φυσική απόσταση, στη διαχείριση του στίγματος και στην προετοιμασία για την επανένταξη μετά την αποφυλάκιση.

Το πρόγραμμα NESTOR υιοθέτησε ένα παιδοκεντρικό και ταυτόχρονα μετασχηματιστικό παιδαγωγικό μοντέλο, δίνοντας έμφαση στην κατανόηση της ανάπτυξης του παιδιού, στη βελτίωση της επικοινωνίας, στη διαχείριση συγκρούσεων και στην αναστοχαστική επανανοηματοδότηση του πατρικού ρόλου.³ Η θεωρία της μετασχηματίζουσας μάθησης αποτέλεσε το βασικό θεωρητικό υπόβαθρο της παρέμβασης, καθώς δίνει τη δυνατότητα στους ενήλικες εκπαιδευόμενους να επανεξετάσουν βαθιά ριζωμένες αντιλήψεις και να υιοθετήσουν νέους, λειτουργικότερους ρόλους.⁴

Υλοποίηση και ρόλος του επιστημονικού προσωπικού

Κεντρικό στοιχείο του προγράμματος υπήρξε η ενεργή συμμετοχή του επιστημονικού προσωπικού των φυλακών. Τριάντα τρεις ψυχολόγοι και κοινωνικοί λειτουργοί εκπαιδεύτηκαν ειδικά και ανέλαβαν τον ρόλο των εκπαιδευτών/συντονιστών στις Σχολές Γονεϊκότητας. Η προσέγγιση αυτή ενίσχυσε τη βιωσιμότητα

³ Arditti, J. A. (2012). *Parental incarceration and the family: Psychological and social effects of imprisonment on children, parents, and caregivers*. NYU Press.

⁴ Mezirow, J. (1991). *Transformative dimensions of adult learning*. San Francisco: Jossey-Bass; Koulaouzides, G. (2017). 'Critical Reflection and Empowerment in Adult Education Practice'. In Koulaouzides, G. & Popovic, K. (eds.), *Adult Education & Lifelong Learning in South-eastern Europe*, Rotterdam: SensePublishers, pp. 17-26.

Εικόνα 1 Συνάντηση από τη σχολή
στο Σωφρονιστικό Κατάστημα Τρίπολης

του προγράμματος, καθώς επέτρεψε τη μεταφορά τεχνογνωσίας εντός των ίδιων των σωφρονιστικών δομών και δημιούργησε τις προϋποθέσεις συνέχισης της παρέμβασης πέραν της χρηματοδοτικής περιόδου.

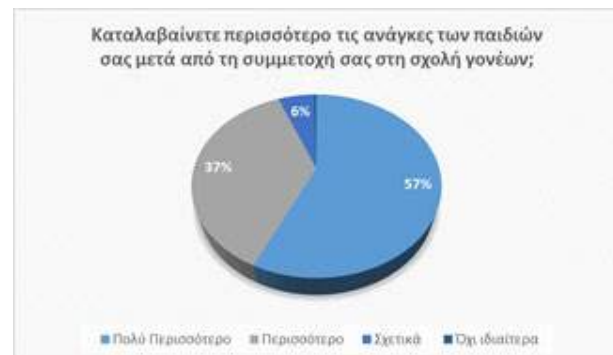
Οι εκπαιδευτικές συναντήσεις, συνολικής διάρκειας 48 ωρών ανά σχολή, οργανώθηκαν με συμμετοχικές μεθόδους, ενθαρρύνοντας τον διάλογο, την ανταλλαγή εμπειριών και την ανάπτυξη σχέσεων εμπιστοσύνης. Παρά τις αντικειμενικές δυσκολίες του σωφρονιστικού περιβάλλοντος (χωρικοί περιορισμοί, ελλείψεις προσωπικού), η συμμετοχή των κρατούμενων υπήρξε υψηλή και σταθερή.

Εικόνα 2 Συνάντηση από τη σχολή
στο Σωφρονιστικό Κατάστημα Γρεβενών

Αποτελέσματα και κοινωνικές επιπτώσεις

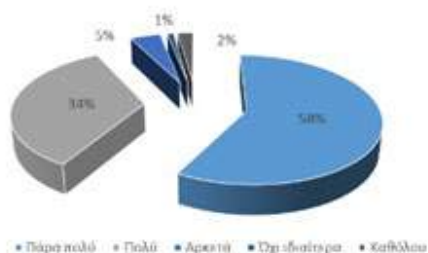
Η αξιολόγηση του προγράμματος βασίστηκε σε συνδυασμό ποσοτικών και ποιοτικών δεδομένων. Οι συμμετέχοντες πατέρες ανέφεραν σε συντριπτικό ποσοστό ότι το πρόγραμμα τους βοήθησε να κατανοήσουν καλύτερα τις ανάγκες των παιδιών τους και να βελτιώσουν την επικοινωνία μαζί τους, ακόμη και υπό τους περιορισμούς της κράτησης.⁵ Πολλοί περιέγραψαν μία ουσιαστική μετατόπιση στην αντίληψή τους: από τον «απόντα» ή «ανεπαρκή» πατέρα σε έναν ενεργό, συναισθηματικά διαθέσιμο γονέα.

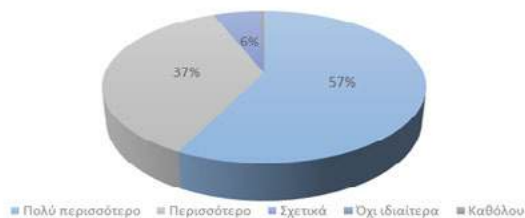
Παράλληλα, καταγράφηκαν θετικές δευτερογενείς επιδράσεις στο εσωτερικό των φυλακών, όπως η μείωση των εντάσεων, η βελτίωση των σχέσεων μεταξύ κρατούμενων και προσωπικού και η ενίσχυση της αίσθησης σκοπού και αυτοεκτίμησης των συμμετεχόντων. Τα ευρήματα αυτά επιβεβαιώνουν ότι οι παρεμβάσεις οικογενειακού χαρακτήρα μπορούν να λειτουργήσουν ευεργετικά όχι μόνο για τις

⁵ Poehlmann, J., Dallaire, D., Loper, A. B., & Shear, L. D. (2010). Children's contact with their incarcerated parents. *American Psychologist*, 65(6), 575-598. <https://doi.org/10.1037/a0020279>

Βελτιώθηκε η σχέση με τα παιδιά σας, ύστερα από την συμμετοχή σας στην σχολή γονέων;

Αισθάνεστε περισσότερο επαρκής στον πατρικό σας ρόλο μετά την συμμετοχή σας στη σχολή γονέων;

οικογένειες, αλλά και για την καθημερινή λειτουργία των σωφρονιστικών καταστημάτων.

Προκλήσεις και προοπτικές

Παρά τα ενθαρρυντικά αποτελέσματα, το πρόγραμμα ανέδειξε και σημαντικές προκλήσεις. Η περιορισμένη χρονική διάρκεια, η έλλειψη κατάλληλων χώρων και η απουσία συστηματικής μετασφρονιστικής υποστήριξης περιορίζουν το μακροπρόθεσμο αποτύπωμα της παρέμβασης. Επιπλέον, η ανάγκη για θεσμική ενσωμάτωση της γονεϊκής εκπαίδευσης στις εθνικές σωφρονιστικές πολιτικές παραμένει επιτακτική.

Το πρόγραμμα NESTOR καταδεικνύει ότι η αναγνώριση της πατρότητας ως κρίσιμης διάστασης της ταυτότητας του κρατουμένου μπο-

ρεί να λειτουργήσει ως καταλύτης αλλαγής, τόσο σε ατομικό όσο και σε θεσμικό επίπεδο.⁶ Η επένδυση σε οικογενειοκεντρικές παρεμβάσεις εντός των φυλακών δεν αποτελεί απλώς πράξη κοινωνικής ευαισθησίας, αλλά μια τεκμηριωμένη επιλογή πρόληψης της υποτροπής και ενίσχυσης της κοινωνικής συνοχής. Σε μια περίοδο όπου η αντεγκληματική πολιτική καλείται να ισορροπήσει μεταξύ ασφάλειας και επανένταξης, τέτοιες πρωτοβουλίες αναδεικνύουν τον καθοριστικό ρόλο στοχευμένων, οικογενειοκεντρικών παρεμβάσεων στη διαμόρφωση ουσιαστικών και βιώσιμων λύσεων.

Ενδεικτική Βιβλιογραφία

Arditti, J. A. (2012). *Parental incarceration and the family: Psychological and social effects of imprisonment on children, parents, and caregivers*. NYU Press.

Bales, W. D., & Mears, D. P. (2008). 'Inmate social ties and the transition to society: Does visitation reduce recidivism?' *Journal of Research in Crime and Delinquency*, 45(3), 287-321. <https://doi.org/10.1177/0022427808317574>

Boswell, G., & Wedge, P. (2002). *Imprisoned fathers and their children*. Jessica Kingsley Publishers.

⁶ Arditti, J. A. (2012). *Parental incarceration and the family: Psychological and social effects of imprisonment on children, parents, and caregivers*. NYU Press; Bales, W. D., & Mears, D. P. (2008). *Inmate social ties and the transition to society: Does visitation reduce recidivism?* *Journal of Research in Crime and Delinquency*, 45(3), 287-321. <https://doi.org/10.1177/0022427808317574>

Koulaouzides, G. (2017). 'Critical Reflection and Empowerment in Adult Education Practice'. In

Koulaouzides, G. & Popovic, K. (eds.), *Adult Education & Lifelong Learning in Southeastern Europe*, Rotterdam: SensePublishers, pp. 17-26.

La Vigne, N. G., Naser, R. L., Brooks, L. E., & Castro, J. L. (2005). 'Examining the effect of incarceration and in-prison family contact on prisoners' family relationships'. *Journal of Contemporary Criminal Justice*, 21(4), pp. 314-335 4

Mezirow, J. (1991). *Transformative dimensions of adult learning*. San Francisco: Jossey-Bass

Murray, J., & Farrington, D. P. (2008). The effects of parental imprisonment on children. *Crime and Justice*, 37(1), 133-206. <https://doi.org/10.1086/520070>

Poehlmann, J., Dallaire, D., Loper, A. B., & Shear, L. D. (2010). Children's contact with their incarcerated parents. *American Psychologist*, 65(6), 575-598. <https://doi.org/10.1037/a0020279>

ΔΕΥΤΕΡΟΣ ΦΑΚΕΛΟΣ ΑΦΙΕΡΩΜΑ

ΑΠΟΝΟΜΗ ΤΗΣ ΠΟΙΝΙΚΗΣ ΔΙΚΑΙΟΣΥΝΗΣ ΣΤΟΥΣ ΑΝΗΛΙΚΟΥΣ ΠΑΡΑΒΑΤΕΣ

ΕΙΣΑΓΩΓΙΚΟ ΣΗΜΕΙΩΜΑ

του Καθηγητή **Νέστορα Κουράκη**

Στην ενότητα αυτή, παρατίθενται οι εισηγήσεις που παρουσιάστηκαν κατά την εκδήλωση η οποία διοργανώθηκε την 11.12.2025 από την Ελληνική Εταιρεία Εγκληματολογίας στην αίθουσα του Δικηγορικού Συλλόγου Αθηνών με το θέμα που αναφέρεται στον τίτλο της ενότητας (για την εκδήλωση αυτή βλ. αναλυτικότερα κατωτέρω, σελ.....).

Προηγείται ένα **Εισαγωγικό Σημείωμα του γράφοντος**, με τίτλο: «**Εφηβεία και Βία: Οι ευθύνες όλων μας**». Σε αυτό εν πρώτοις γίνεται αναφορά στα βίαια επεισόδια με γηπεδική βία, σχολικό εκφοβισμό (bullying), ξυλοδαρμούς ανηλίκων κ.τ.ό. που παρατηρούνται συχνά κατά το τελευταίο χρονικό διάστημα. Επισημαίνεται, δε, ότι έστω και αν οι εκδηλώσεις βίας αποτελούν εν γένει ένα μέρος της φυσιολογικής ανάπτυξης των εφήβων κατά τη μετάβασή τους από την παιδική στην ενήλικη ζωή, όμως η ένταση και η έκταση αυτών των εκδηλώσεων επηρεάζεται άμεσα από τη λειτουργία των θεσμών οι οποίοι συντελούν στην κοινωνικοποίηση των νέων. Εν ολίγοις, όσο περισσότερο οι θεσμοί αυτοί, όπως ιδίως η οικο-

γένεια και το σχολείο, παρουσιάζουν προβλήματα δυσλειτουργίας, τόσο περισσότερο, κατά τον γράφοντα, οι έφηβοι αισθάνονται αβοήθητοι και εκδηλώνουν την αντίδρασή τους σε δυσχερείς καταστάσεις με βίαιο, παραβατικό τρόπο (θεωρία του γράφοντος για τη θεσμική δυσλειτουργία).

Ο γράφων αναφέρεται εν συνεχεία στον τρόπο λειτουργίας των κοινωνικοποιητικών θεσμών στην Ελλάδα και διαπιστώνει τη μεγάλη απόκλιση που παρατηρείται ανάμεσα στο πώς λειτουργούν και πώς θα έπρεπε να λειτουργούν οι εν λόγω θεσμοί, παραθέτοντας και στατιστικά στοιχεία που ενισχύουν αυτή την άποψη.

Η μελέτη ολοκληρώνεται με προτάσεις για μια καλύτερη αντιμετώπιση του προβλήματος, με άξονα, όχι μόνο τη βελτίωση λειτουργίας των κοινωνικοποιητικών θεσμών, αλλά και, όπως αναφέρεται εκεί, την «εδραίωση ενός συστήματος κανόνων και αξιών που θα αποτελεί για όλους, και κυρίως για τους νέους μας, τον οδικό χάρτη της κοινωνίας».

Ακολουθεί η εισήγηση της **κ. Δάφνης-Κυριακής Τσίχλη**, Εισαγγελέως Πρωτοδικών Πειραιά και Προϊσταμένης του Τμήματος Ανηλίκων και Ενδοοικογενειακής Βίας Πειραιά, με θέμα: **«Ο Ρόλος και οι αρμοδιότητες του Εισαγγελέα Ανηλίκων»**. Με την εισήγηση αυτή γίνεται παρουσίαση όχι μόνο του εισαγγελικού έργου για τους παραβατικούς ανηλίκους, αλλά και των βασικών στοιχείων για το νομικό πλαίσιο περί ανηλίκων.

Εξετάζονται έτσι τα εξής επιμέρους ζητήματα: α) ποιος θεωρείται ως ανήλικος παραβάτης σύμφωνα με το ποινικό μας σύστημα, β) ποιες είναι οι αρμοδιότητες του Εισαγγελέα Ανηλίκων για την πρόληψη της παραβατικότητας των ανηλίκων, με ιδιαίτερη μνεία στις δυνατότητες που έχει ο Εισαγγελέας Ανηλίκων με βάση το άρθρο 1532 ΑΚ, γ) ποιες είναι οι αρμοδιότητες του Εισαγγελέα Ανηλίκων για την καταστολή της παραβατικότητας των ανηλίκων, με ιδιαίτερη μνεία στην προβλεπόμενη από το άρθρο 46 ΚΠΔ δυνατότητα του Εισαγγελέα Ανηλίκων να απέχει από την άσκηση ποινικής δίωξης σε βάρος των ανηλίκων παραβατών με ή χωρίς την επιβολή ενός ή περισσότερων αναμορφωτικών μέτρων που προβλέπονται στο άρθρο 122 παρ. 1 περ. α έως ια ΠΚ, δ) πώς εφαρμόζεται στο ποινικό μας σύστημα η φιλική προς τα παιδιά δικαιοσύνη, ήτοι ποιες δικονομικές αποκλίσεις προβλέπονται για τους ανήλικους παραβάτες, και ε) ποιες δικονομικές εγγυήσεις προβλέπονται στο ποινικό μας σύστημα για τους ανήλικους υπόπτους ή κατηγορούμενους, σύμφωνα με τον Ν. 4689/2020.

Μετά την ανωτέρω εισήγηση για την εισαγγελική οπτική γωνία περί ανηλίκων, έπεται, κατά λογική ακολουθία και η ενημέρωση για τον ρόλο του Δικαστή Ανηλίκων. Το σχετικό πληροφοριακό υλικό και τους συναφείς προβληματισμούς του καταθέτει ο **κ. Γιώργος Παντελίδης**, Εφέτης, Δικαστής Ανηλίκων, LL.M, ΜΑ Εγκληματολογίας, με εισήγησή του που φέρει τον τίτλο: **«Ο ρόλος του Ανακριτή Ανηλίκων και του Δικαστή Ανηλίκων στο σύστημα απονομής Ποινικής Δικαιοσύνης Ανηλίκων στην Ελλάδα»**. Η μελέτη επικεντρώνεται, επομέ-

ως, στον λειτουργικό ρόλο του Ανακριτή Ανηλίκων και του Δικαστή Ανηλίκων εντός του Συστήματος Απονομής Ποινικής Δικαιοσύνης (ΣΑΠΔ) για τους ανηλικούς στην Ελλάδα, εστιάζοντας στις αρχές που διέπουν το πεδίο, στις σύγχρονες προκλήσεις και στις στρατηγικές που πρέπει να ακολουθούνται για διαχείριση της νεανικής παραβατικότητας, στο πλαίσιο της Αντεγκληματικής Πολιτικής. Επισημαίνονται επίσης οι μεταρρυθμίσεις που άσκησαν επιρροή στη διαμόρφωση του πεδίου, προωθώντας την πρόληψη, την κοινωνική επανένταξη και περιορίζοντας τον εγκλεισμό των ανηλικών παραβατών.

Το μοντέλο ποινικής δικαιοσύνης για τους ανηλικούς ενσωματώνει στοιχεία από το αναμορφωτικό-προνοιακό και δικαιοτικό πρότυπο, με έμφαση στην παιδαγωγική προσέγγιση, αλλά και με εκφάνσεις του τιμωρητικού και του αποκαταστατικού προτύπου. Η ποινική ευθύνη των ανηλικών καθορίζεται από την ηλικία κατά την τέλεση της πράξης και αντιμετωπίζεται προεχόντως με αναμορφωτικά και θεραπευτικά μέτρα που πρέπει να προτιμώνται αντί ποινών, προσωρινής κράτησης και περιορισμού σε ειδικό κατάστημα, πλην -κατ' εξαίρεση- σοβαρών περιπτώσεων που δεν μπορούν να αντιμετωπισθούν άλλως. Οι θεμελιώδεις αρχές του πεδίου εστιάζουν βασικά στην προστασία των δικαιωμάτων των παιδιών, την αρχή της δίκαιης δίκης, τη διαπαιδαγώγηση, την εξατομικευμένη μεταχείριση και την αναλογικότητα των μέτρων.

Στην εισήγηση εξαιρείται ακόμη η συμβολή του Ν. 4689/2020 που ενσωμάτωσε στην εθνική έννομη τάξη την Οδηγία (ΕΕ) 2016/800, ενισχύοντας τα δικονομικά δικαιώματα, υπό-

πτων και κατηγορουμένων. Η παράκαμψη (diversion) της ποινικής διαδικασίας, μέσω της αποχής από την ποινική δίωξη, αποτελεί σημαντική καινοτομία, αλλά δεν εφαρμόζεται ευρέως. Κρίσιμη σημασία για την εξατομικευμένη μεταχείριση έχει η εισαγωγή της ατομικής αξιολόγησης από την Υπηρεσία Επιμελητών Ανηλίκων, και δη από τα πρώτα στάδια εμπλοκής στο Σύστημα Απονομής Ποινικής Δικαιοσύνης. Η ατομική αξιολόγηση ευλόγως πρέπει να επικαιροποιείται σε όλη την ποινική διαδικασία.

Περαιτέρω, υπογραμμίζεται η σημασία της πρόληψης και της κοινωνικής υποστήριξης, ως μέσων για αποτελεσματική διαχείριση της νεανικής παραβατικότητας, και προτείνεται μια πιο ανθρωποκεντρική προσέγγιση. Επίσης, αναλύεται το πρότυπο της Φιλικής Δικαιοσύνης για Ανηλικούς, εστιάζοντας σε 4 στάδια: εξωδικαστική επίλυση διαφορών (πρόληψη, αποχή από δίωξη, οικογενειακή και σχολική διαμεσολάβηση, επανορθωτική δικαιοσύνη), προδικασία (ακρόαση, ενημέρωση και συμμετοχή ανηλικού στις διαδικασίες, υποχρεωτική νομική συμβουλευτική και συνδρομή), δικαστική διαδικασία (πρόσβαση στη δικαιοσύνη, υποχρεωτική νομική συνδρομή, προστασία απορρήτου ιδιωτικής ζωής και ταυτότητας παιδιού) και μετέπειτα διαδικασία (εξήγηση απόφασης, κυρώσεις εποικοδομητικές και εξατομικευμένες, διασφάλιση κοινωνικής επανένταξης).

Ακόμη, αναλύεται η αξία του προτύπου της Επανορθωτικής Δικαιοσύνης (ιδίως της συνδι-αλλαγής) στη διαπαιδαγώγηση των παραβατών (συγγνώμη, πρόληψη υποτροπής, επανένταξη), στην αποκατάσταση-αποζημίωση των θυμάτων και στην εξυπηρέτηση των συμφε-

ρόντων της κοινωνίας. Παρά τις νομοθετικές προβλέψεις και τα οφέλη, η πρακτική εφαρμογή της είναι περιορισμένη λόγω έλλειψης ενημέρωσης, αφομοίωσης και κουλτούρας συμφιλίωσης.

Η κρατική πολιτική πρέπει, κατά τον εισηγητή, να είναι παιδοκεντρική και να επενδύει στην εκπαίδευση και την καλλιέργεια κουλτούρας ειρηνικής επίλυσης διαφορών, με την ενίσχυση της Επανορθωτικής Δικαιοσύνης και την εφαρμογή των αρχών της Φιλικής Δικαιοσύνης στους Ανηλίκους, με στόχο την προστασία των δικαιωμάτων τους, ενώ αντενδείκνυται η υπερβολική τιμωρητικότητα και συνιστάται η προώθηση εναλλακτικών κυρώσεων και διαδικασιών που προάγουν την πολυεπίπεδη πρόληψη και την κοινωνική επανένταξη και αποτρέπουν την υποτροπή.

Η αυστηροποίηση των ποινών θεωρείται στην εισήγηση ότι δεν επιλύει τα κοινωνικά προβλήματα και εντείνει αόρητα τον υπερπληθυσμό των φυλακών και στους νέους. Η αποσπασματική, βραχυχρόνια και αντιφατική νομοθέτηση, χωρίς επιστημονική βάση και μακροπρόθεσμο σχεδιασμό, υπονομεύει την αποτελεσματικότητα και την εμπιστοσύνη στο κράτος δικαίου. Τέλος, υπογραμμίζεται η σημασία της ενημέρωσης των εμπλεκόμενων στο ΣΑΠΔ, της εκπαίδευσης όλων των επαγγελματιών και της διεπιστημονικής συνεργασίας για την αποτελεσματική αντιμετώπιση της νεανικής παραβατικότητας, καθώς και η ενίσχυση του επιστημονικού δυναμικού και η βελτίωση υποδομών, όπως τα "Σπίτια του Παιδιού", και των μονάδων μέριμνας ανηλίκων.

Η σύγχρονη Αντεγκληματική Πολιτική πρέπει, κατά την εισήγηση, να προσαρμοσθεί στις

τεχνολογικές εξελίξεις και τις νέες μορφές εγκλήματος, ενσωματώνοντας καλές πρακτικές στην κατεύθυνση αυτή που αποτρέπουν τον ποινικό και κοινωνικό στιγματισμό των ανηλίκων και προσφέρουν στην ανάγκη για κοινωνικοποίηση και επανένταξη, με έγκαιρη και εξατομικευμένη μεταχείρισή τους. Η εγκληματολογική επιστήμη και έρευνα μπορεί να συνεισφέρει ουσιαστικά στην Αντεγκληματική Πολιτική, ιδίως στην κατανόηση και αντιμετώπιση της νεανικής παραβατικότητας, προτείνοντας πρόσφορα μέσα παρέμβασης. Η Πολιτεία οφείλει να ανταποκρίνεται στις ανάγκες των ανηλίκων, προσφέροντας σε διαρκή βάση εκπαίδευση και κοινωνική υποστήριξη, καθώς και προώθηση θετικών κοινωνικών προτύπων και συμπεριφορών, ώστε να προετοιμάζονται για τις μελλοντικές προκλήσεις της ζωής τους στην κοινωνία.

Μία ειδικότερη εικόνα για το πώς εφαρμόζονται οι διατάξεις περί ανηλίκων στην πράξη παρέχει στη συνέχεια η κ. **Θεώνη Κουφονικολάκου**, τ. Βοηθός Συνήγορος του Πολίτη για τα Δικαιώματα του Παιδιού και Δικηγόρος παρ' Αρείω Πάγω, με εισήγηση που φέρει τον τίτλο: **«Επικίνδυνα παιδιά ή παιδιά σε κίνδυνο; Θεσμικές προκλήσεις και προτάσεις από την οπτική του Συνηγόρου του Παιδιού»**. Στην εισήγηση αυτή επιχειρείται η χαρτογράφηση των συστημικών κενών και των κύριων προκλήσεων στο σύστημα παιδικής προστασίας, με έμφαση στην πρόληψη και στην έγκαιρη αντιμετώπιση φαινομένων βίας και παραβατικότητας. Στόχος είναι η αποτύπωση των υφιστάμενων προβλημάτων υπό ένα ολιστικό πρίσμα αξιολόγησης της επάρκειας και ποιότητας των υπηρεσιών που παρέχονται στους ανηλίκους

και τις οικογένειές τους, στους άξονες της κοινωνικής προστασίας, της εκπαίδευσης και της δικαιοσύνης.

Παράλληλα, λαμβάνοντας υπόψη την εκτεταμένη εμπειρία του Συνηγόρου του Παιδιού σε θέματα προάσπισης και προαγωγής των δικαιωμάτων των ανηλίκων, εξετάζονται τα θεσμικά αντανakλαστικά και τα μέτρα αυστηροποίησης της ποινικής νομοθεσίας με γνώμονα αφενός την αποτελεσματικότητά τους και αφετέρου τον βαθμό εναρμόνισής τους με τη Διεθνή Σύμβαση για τα Δικαιώματα του Παιδιού. Τέλος, προτείνεται ένας οδικός χάρτης για την πρόληψη και αποτελεσματική διαχείριση των αναγκών της παιδικής ηλικίας, με βάση τις διαχρονικές διαπιστώσεις του Συνηγόρου και τις σύγχρονες ανάγκες.

Μία ακόμη διάσταση του πώς εφαρμόζεται το Δίκαιο Ανηλίκων μέσα από τις φροντίδες των Επιμελητών Ανηλίκων μάς προσφέρει η Δρ. **Αφροδίτη Μαλλούχου**, Επιμελήτρια Ανηλίκων - Κοινωνική Λειτουργός, και Μεταδιδακτορική Ερευνήτρια στο Τμήμα Κοινωνικής Εργασίας του Πανεπιστημίου Δυτικής Αττικής. Η εισήγησή της τιτλοφορείται: «**Ο πολυδιάστατος ρόλος του Επιμελητή Ανηλίκων στο Σύστημα Ποινικής Δικαιοσύνης: Σύγχρονες προκλήσεις πρόληψης και αποκατάστασης**».

Σύμφωνα με την εισήγηση αυτή, οι Υπηρεσίες Επιμελητών Ανηλίκων¹ (ΥΕΑ) συνιστούν θεμελιώδη θεσμό του ελληνικού Συστήματος

Ποινικής Δικαιοσύνης Ανηλίκων (ΣΠΔΑ) και βασικό πυλώνα της αντεγκληματικής πολιτικής, στο πλαίσιο της ειδικής μεταχείρισης των ανήλικων παραβατών ως ευάλωτης κοινωνικής ομάδας. Διαδραματίζουν έτσι οι εν λόγω Υπηρεσίες καθοριστικό ρόλο τόσο στη διαχείριση της ανήλικης παραβατικότητας όσο και στην ψυχοκοινωνική υποστήριξη ανηλίκων οι οποίοι εκτιμάται ότι βρίσκονται σε συνθήκες κινδύνου.

Η εισήγηση διερευνά περαιτέρω τον πολυδιάστατο ρόλο του Επιμελητή Ανηλίκων στο ΣΠΔΑ, εστιάζοντας στις σύγχρονες προκλήσεις πρόληψης και διαχείρισης της ανήλικης παραβατικότητας. Η παραβατικότητα αυτή παρουσιάζεται ως αποτέλεσμα της αλληλεπίδρασης προσωπικών, οικογενειακών και κοινωνικών παραγόντων, με έμφαση στη δυναμική σχέση θυματοποίησης και παραβατικής συμπεριφοράς. Αναδεικνύεται ότι οι παραβατικές ενέργειες των ανηλίκων δεν πρέπει να ερμηνεύονται μονοδιάστατα ή αποκλειστικά με όρους ατομικής ευθύνης, αλλά ως έκφραση αναπτυξιακών αναγκών, ψυχοκοινωνικών δυσκολιών, διαρρηγμένων κοινωνικών δεσμών και ως σύμπτωμα μιας κοινωνικής παθογένειας. Ο Επιμελητής Ανηλίκων λειτουργεί λοιπόν ως κεντρικός φορέας σύνδεσης μεταξύ ανηλίκου, οικογένειας, σχολείου, κοινωνικών δομών και δικαστικού συστήματος, συνδυάζοντας εποπτεία, συμβουλευτική, διαπαιδαγωγική και προληπτική δράση, προκειμένου να ενισχύσει την κοινωνική (επαν)ένταξη του ανηλίκου και να μειώσει την πιθανότητα στιγματισμού ή υποτροπής.

Τέλος, προτείνονται πολιτικές ενίσχυσης των

¹ Από το 2014 λειτουργούν ως Υπηρεσίες Επιμελητών Ανηλίκων και Κοινωνικής Αρωγής (ΥΕΑ&ΚΑ), σε ενιαία διοικητική δομή με τις Υπηρεσίες Επιμελητών Κοινωνικής Αρωγής, στην έδρα κάθε Πρωτοδικείου.

ΥΕΑ και υπογραμμίζεται ότι μια παιδοκεντρική, ολιστική, διεπιστημονική προσέγγιση αποτελεί βασική προϋπόθεση για την προστασία της ανηλικότητας και την ενίσχυση της κοινωνικής συνοχής.

ΜΕΛΕΤΕΣ

ΕΙΣΑΓΩΓΗ ΣΤΟ ΑΦΙΕΡΩΜΑ ΓΙΑ ΤΗ ΝΕΑΝΙΚΗ ΠΑΡΑΒΑΤΙΚΟΤΗΤΑ ΕΦΗΒΕΙΑ ΚΑΙ ΒΙΑ: ΟΙ ΕΥΘΥΝΕΣ ΟΛΩΝ ΜΑΣ

Νέστωρ Ε. Κουράκης

*Ομότιμος Καθηγητής Νομικής
Πανεπιστημίου Αθηνών, Καθηγητή
Νομικής Πανεπιστημίου Λευκωσίας
και τακτικό Μέλος της Ευρωπαϊκής
Ακαδημίας Επιστημών και Τεχνών.*

Ορισμένα γεγονότα βίαιης εφηβικής παραβατικότητας, όπως ο ξυλοδαρμός -χωρίς σοβαρό λόγο- ενός σταθμάρχη στον ηλεκτρικό σιδηρόδρομο από δύο νεαρά αδέρφια 15 και 17 ετών στην Ομόνοια καθώς και τα συχνά επεισόδια με γηπεδική βία, εκφοβισμούς (bullying) και ληστείες μεταξύ συνομηλίκων, δημιουργούν την εντύπωση ότι η βία έχει αρχίσει να γίνεται πλέον ενδημική στη ζωή των εφήβων μας. Πόσο ευσταθεί, όμως, αυτή η εντύπωση και πώς μπορεί να αντιμετωπισθεί η κατάσταση;

Είναι βέβαια γεγονός ότι οι εκδηλώσεις βίας αποτελούν μέρος της ζωής των εφήβων: Η σκέψη τους χαρακτηρίζεται από στοιχεία ιδε-

αλισμού, αλλά και ριζοσπαστισμού, από μια γενικότερη δηλ. τάση «να αλλάξουμε τον κόσμο και να τον αλλάξουμε τώρα». Υπάρχει έτσι στον έφηβο η έμφυτη διάθεση ν' αμφισβητεί την εξουσία και να αντιδρά, έστω και με τη βία, τόσο απέναντι στους φορείς της όποιας εξουσίας (γονείς, δασκάλους, αστυνομικούς, κρατικά όργανα εν γένει), όσο και απέναντι στην κυρίαρχη ιδεολογία της κοινωνίας. Συχνή είναι και η στράτευση του εφήβου σε ακραίες οργανώσεις, κινήματα και ομάδες (π.χ. χούλιγκανς). Ωστόσο αυτή είναι απλώς μια παροδική κατάσταση, η οποία με την ενηλικίωση του εφήβου συνήθως εξομαλύνεται πλήρως, εφόσον βέβαια δεν υπάρξουν λανθασμένες αντιδράσεις στη διαχείρισή της -π.χ. επιβολή ποινικών μέτρων που καταλήγουν στον εγκλεισμό των παραβατών αντί για κάποια εξωιδρυματική μεταχείρισή τους. Επομένως, ο αρνητισμός του εφήβου, που συνδέεται άλλωστε με τη διαδικασία για την ωρίμασή του και την απόκτηση μιας «ταυτότητας» (Erikson), δεν είναι κατά κανόνα κάτι το ανησυχητικό και επίφοβο.

Υπάρχουν όμως σημαντικές διαβαθμίσεις στη βίαιη επιθετικότητα των εφήβων, ανάλογα με τη γενικότερη περιρρέουσα κοινωνική ατμόσφαιρα, αλλά και ανάλογα με το ειδικότερο οικογενειακό ή άλλο περιβάλλον μέσα στο οποίο αναπτύσσεται ο έφηβος.

Πότε όμως συμβαίνει αυτό;

Όπως είχα την ευκαιρία να αναπτύξω σε μελέτη μου στον Τιμητικό Τόμο «Προσφορά στον Γεώργιο Μιχαηλίδη-Νουάρο» (τ. Β', 1987, σελ. 117-139) και αργότερα, με διεξοδική τεκμηρίωση, στο έργο μου «Δίκαιο Παραβατικών Ανηλίκων» (2012, ιδίως σελ. 215 επ.), για την απάντηση στο καίριο αυτό ερώτημα, σημαντικό

είναι να λάβουμε υπ' όψη μας τους θεσμικούς παράγοντες που παρωθούν έναν ανήλικο στη βία και την παραβατικότητα, με άξονα το περιβάλλον μέσα στο οποίο αυτός μεγαλώνει (θεωρία της θεσμικής δυσλειτουργίας). Πιο συγκεκριμένα:

Εν πρώτοις, έχουμε μια οικογένεια, όπου συνήθως λείπει η γονική επίβλεψη και η ποιοτική επικοινωνία με τον ανήλικο, καθώς κατά κανόνα εργάζονται και οι δύο γονείς, ενώ και όταν επιστρέφουν στο σπίτι το απόγευμα γεμάτοι κούραση και χωρίς διάθεση να «αφουγκραστούν» το παιδί τους, αυτό αναγκαστικά καταφεύγει στον ανεξέλεγκτο κόσμο του διαδικτύου -έναν κόσμο όμως ο οποίος, είτε πρόκειται για videogames, είτε και για βιντεάκια που κυκλοφορούν μεταξύ ανηλίκων μέσω κοινωνικής δικτύωσης, κυριαρχείται από τη βία και το cyberbullying.

Κατά δεύτερον, έχουμε ένα σχολείο όπου συνήθως λείπει από τη διαδικασία της μάθησης η φλόγα της δημιουργίας, της φαντασίας και της κριτικής σκέψης (αυτό φάνηκε και από τα πενιχρά για την Ελλάδα αποτελέσματα του διεθνούς προγράμματος αξιολόγησης μαθητών PISA) και όπου η παπαγαλία κατακυριεύει και κατατρώει τη σκέψη των μαθητών, δημιουργώντας συχνά στο σχολείο μια ατμόσφαιρα βαρεμάρας και πνευματικής ασφυξίας. Επιπλέον, ελάχιστες μόνο φορές υπάρχει στο σχολείο κάποιος ψυχολόγος επί μονίμου βάσεως, που θα μπορούσε να ακούσει τα προβλήματα των μαθητών και, σε συνεργασία με τους διδάσκοντες, να τους συμπαρασταθεί και να βοηθήσει στην επίλυση αυτών των προβλημάτων.

Κατά τρίτον, έχουμε ομάδες συνομηλίκων (κατά τις έρευνες, περί το 5-10% των μαθη-

τών), οι οποίοι, αντιμετωπίζοντας παρόμοια μεταξύ τους προβλήματα οικογενειακού και σχολικού περιβάλλοντος και έχοντας συνείδηση του ότι λόγω ισχνών σχολικών επιδόσεων δεν μπορούν να περιμένουν παρά ένα μέλλον ανεργίας και οικονομικής δυσπραγίας, αποφεύγουν προσωρινά ή και οριστικά τη φοίτηση στο σχολείο και επιδίδονται ομαδικά σε παραβατική δραστηριότητα (π.χ. μικροληστείες, χρήση και διακίνηση ουσιών), με ενδόμυχο σκοπό να αποκτήσουν τουλάχιστον μιαν αρνητική ταυτότητα που θα τους αποφέρει κύρος στους συνομηλίκους τους. Επίσης, πολύ συχνά βιντεοσκοπούν τις «ανδραγαθίες» τους, για να γίνουν αυτές ευρύτερα γνωστές και να τους χαρίσουν, όπως νομίζουν, το φωτοστέφανο του «ήρωα»...

Και κατά τέταρτον, έχουμε μια κοινωνία χωρίς έμφαση στην τήρηση των κανόνων και χωρίς πίστη σε αξίες που μπορούν να εμπνεύσουν τους νέους, όπως η αλληλεγγύη, ο σεβασμός των δικαιωμάτων του άλλου και η ενσυναίσθηση.

Ειδικότερα, το κοινά αποδεκτό σύστημα αξιών της κοινωνίας, όπως αυτό διαχέεται στα επιμέρους μέλη της, θεωρείται από πολλούς κοινωνιολόγους ότι συγκροτεί εν τέλει τους κανόνες εκείνους που διασφαλίζουν την προαγωγή της κοινωνικής συμβίωσης και της ευνομίας. Η αμφισβήτηση των κανόνων αυτών, έστω και αν είναι απαραίτητη για την προσαρμογή της κοινωνίας στις νέες εκάστοτε περιστάσεις, προκαλεί όμως, σε ένα πρώτο στάδιο, καταστάσεις ανομίας και κοινωνικής αποσταθεροποίησης που εκτρέφουν την εγκληματικότητα (Durkheim, Sutherland, Merton). Μάλιστα η βία, όταν γίνεται στοιχείο της καθημερινότη-

τας και υπερπροβάλλεται από τα μέσα ενημέρωσης και κοινωνικής δικτύωσης, δημιουργεί στο ευρύτερο κοινό, αλλά και σε ευεπίφορες στη βία κοινωνικές ομάδες, έναν εθισμό που συντηρεί και αυξάνει την ανομία και τη βίαιη παραβατικότητα, ιδίως μάλιστα όταν οι δράστες της επιδιώκουν να ηρωοποιούνται μέσω της προβολής αυτής της παραβατικότητας από τα μέσα κοινωνικής δικτύωσης.

Επομένως, η ανομία και η βία που κατακλύζουν την καθημερινή μας ζωή, από το παράνομο παρκάρισμα σε ράμπες αναπήρων και τους εύκολους καβγάδες για το παραμικρό, έως το «άνετο» κτίσιμο αυθαιρέτων, αποτελούν δυστυχώς ένα ολέθριο παράδειγμα για τα νεαρά άτομα και δη προς δύο κατευθύνσεις: Πρώτον, ότι δεν υπάρχουν όρια και κανόνες σε μια επιχειρούμενη δραστηριότητα και δεύτερον, ότι η όποια παρανομία ή απόκλιση από τους κανόνες δεν συνεπάγεται συνήθως κάποια αντίστοιχης βαρύτητας τιμωρία.

Είναι βέβαιο ότι οι πιο πάνω δυσλειτουργίες των κοινωνικοποιητικών θεσμών επιδεινώθηκαν κατά τη διάρκεια της οικονομικής κρίσης και της πανδημίας των τελευταίων ετών, έχοντας αντίστοιχες επιπτώσεις και στην παραβατικότητα των ανηλίκων, τουλάχιστον σε αυτήν που καταγράφεται στις αστυνομικές στατιστικές. Πράγματι, εάν συγκρίνει κανείς τα στοιχεία της Στατιστικής Επετηρίδας Ελληνικής Αστυνομίας του 2000 (σε έντυπη έκδοση) με εκείνα του 2020 (<https://www.astynomia.gr/file/2021/12/05062021statistika.pdf>, πίνακας 31, σελ. 55 επ.), αλλά και με τα πλέον πρόσφατα του 2024 (https://www.astynomia.gr/file/2025/04/epetirida_2024.pdf πίνακας 25, σελ. 46-47) ως προς τα καταγγελλθέντα ή δια-

πιστωθέντα αδικήματα εφήβων κατά τα έτη 2000 και 2020: 13-17 ετών και ήδη για το έτος 2024: 12-18 ετών, εντύπωση προκαλούν κατά τα τελευταία αυτά εικοσιτέσσερα έτη δύο κυρίως δεδομένα: Η αυξητική τάση της παραβατικότητας και συνάμα η ποιοτική διαφοροποίηση αυτής της παραβατικότητας προς περισσότερο βίαιες μορφές.

Η μεγάλη αύξηση αφορά, προπάντων, στα βίαια εγκλήματα, όπως οι ανθρωποκτονίες από πρόθεση (από 7 το 2000 σε 16 το 2020 και σε 43 το 2024), οι βιασμοί (από 6 το 2000 σε 32 το 2020 και σε 40 το 2024) και ιδίως οι ληστείες (από 62 το 2000 σε 476 το 2020 και σε 846 το 2024). Επίσης έντονη αύξηση παρατηρείται στις παραβάσεις της νομοθεσίας για προσβολές κατά της πολιτειακής εξουσίας - ά. 167 επ. ΠΚ (από 11 το 2000 σε 227 το 2020 και σε 585 το 2024), κατά της δημόσιας τάξης -ά. 183 επ. ΠΚ (από 6 το 2000 σε 196 το 2020 και σε 357 το 2024) και της νομοθεσίας περί όπλων (από 29 το 2000 σε 330 το 2020 και σε 862 το 2024). Ανάλογες αυξητικές τάσεις εμφανίζουν και οι «τυπικές» νεανικές παραβάσεις για κλοπές (από 883 το 2000 σε 2.403 το 2020 και σε 3.434 το 2024), για σωματικές βλάβες με πρόθεση (από 55 το 2000 σε 349 το 2020 και σε 1.160 το 2024) και της νομοθεσίας περί ναρκωτικών (από 330 το 2000 σε 440 το 2020 και σε 1.573 το 2024).

Βέβαια οι αριθμοί αυτοί δεν αποδίδουν πλήρως την πραγματικότητα πρώτον, διότι αποτελούν μόνο στοιχεία καταγγελλθέντων ή διαπιστωθέντων από την Αστυνομία αδικημάτων, χωρίς επομένως την αναγκαία δικαστική βάσανο περί του εάν όντως τα αδικήματα αυτά διαπράχθηκαν και εάν, επιπλέον, εμπίπτουν

στον νομικό χαρακτηρισμό που αρχικά τους αποδόθηκε, και δεύτερον, διότι η χρονική συγκρισιμότητα αυτών των στοιχείων είναι εν μέρει επισφαλής, λόγω διαφορετικών πλαισίων ηλικίας δραστών μεταξύ αφενός των ετών 2000 και 2020 (13-17 έτη) και αφετέρου του έτους 2024 (12-18 έτη, άρα με δύο πρόσθετες ηλικιακές κατηγορίες). Ωστόσο, οι διαφοροποιήσεις αυτές δεν μεταβάλλουν ιδιαίτερα, όπως πιστεύω, τη γενική εικόνα, καθώς ο τρόπος καταγραφής των αδικημάτων από την Αστυνομία παρέμεινε κατά βάση ο ίδιος κατά τα 24 αυτά έτη και άρα οι αναλογίες του αριθμού των εκάστοτε αδικημάτων από το ένα έτος στο άλλο επιτρέπουν μια στοιχειώδη μεταξύ τους σύγκριση και συναγωγή των προαναφερθέντων συμπερασμάτων, ιδίως μάλιστα εάν οι συγκρίσεις γίνουν μόνο μεταξύ των ετών 2000 και 2020, οπότε τα ηλικιακά όρια είναι τα ίδια.

Για την αντιμετώπιση αυτής της κατάστασης απαιτείται βεβαίως η ενίσχυση και καλύτερη λειτουργία των κοινωνικοποιητικών θεσμών (οικογένεια, σχολείο, εργασία και ευρύτερο κοινωνικό περιβάλλον), σύμφωνα με όσα αναπτύχθηκαν ανωτέρω. Κυρίως όμως χρειάζεται η εδραίωση ενός συστήματος κανόνων και αξιών που θα αποτελεί για όλους, και κυρίως για τους νέους μας, τον οδικό χάρτη της κοινωνίας.

Εκτός, λοιπόν, από το να ληφθούν κάποια «δραστικά» μέτρα για τους ίδιους τους παραβατικούς ανηλικούς, ώστε να αισθανθούν και αυτοί την έννοια της τιμωρίας (αν και η παραβατικότητά τους έχει εκ φύσεως, όπως σημειώθηκε ανωτέρω, προσωρινό και μεταβατικό χαρακτήρα, διαρκώντας συνήθως μόνον έως

την ενηλικίωσή τους), κρίσιμο και χρήσιμο είναι να εξετάσουμε όλοι εμείς οι ενήλικες και τις δικές μας ευθύνες. Και να συνειδητοποιήσουμε ότι η αντιμετώπιση του προβλήματος των ανηλικών πρέπει, πρωτίστως, να ξεκινήσει από εμάς τους ίδιους και από το παράδειγμα που δίνουμε στους νέους ιδίως ανθρώπους, όταν συχνά αγνοούμε εμείς οι ίδιοι το σύστημα κανόνων και αξιών που αποτελούν τον ακρογωνιαίο λίθο για μια ευνομούμενη κοινωνία.

Ο ΡΟΛΟΣ ΚΑΙ ΟΙ ΑΡΜΟΔΙΟΤΗΤΕΣ ΤΟΥ ΕΙΣΑΓΓΕΛΕΑ ΑΝΗΛΙΚΩΝ

Τσίχλη Δάφνη-Κυριακή,
 Εισαγγελέας Πρωτοδικών
 Πειραιά - Προϊσταμένη του
 Τμήματος Ανηλικών και Ενδοοικογενειακής
 Βίας Πειραιά, ΔΕΑ Ποινικού
 Δικαίου & Αντεγκληματικής Πολιτικής
 στην Ευρώπη, Université Paris 1 -
 Panthéon - Sorbonne

Καταρχήν θέλω να σας ευχαριστήσω για την πρόσκληση στην σημερινή εκδήλωση και ιδιαίτερα θέλω να ευχαριστήσω τον καθηγητή μου τον κ. Κουράκη, ο οποίος, ενώ ήμουν ακόμα φοιτήτρια στη Νομική Αθηνών, μου έδωσε την ευκαιρία να συμμετάσχω σε δύο συλλογικές έρευνες που διεξήχθησαν υπό την εποπτεία του, μία επαναληπτική έρευνα για τους ανήλικους παραβάτες κατά τα έτη 1998-1999 και μία έρευνα για τις συμμορίες ανηλικών στην Ελλάδα κατά τα έτη 2002-2003 κι

έτσι να έρθω σε επαφή, από τα πρώτα κιόλας χρόνια της ενασχόλησης μου με τη νομική επιστήμη, με το πολύ σοβαρό ζήτημα των ανήλικων παραβατών, που έμελλε να είναι και το κύριο αντικείμενο ενασχόλησης μου από τον Οκτώβριο του έτους 2022, αρχικά στο Τμήμα Ανήλικων της Εισαγγελίας Πρωτοδικών Αθηνών και τώρα στο Τμήμα Ανήλικων και Ενδοοικογενειακής Βίας της Εισαγγελίας Πρωτοδικών Πειραιά.

Ποιος είναι ο ανήλικος παραβάτης;

Σύμφωνα με το άρθρο 121 ΠΚ «...με τον όρο ανήλικοι νοούνται αυτοί που κατά τον χρόνο τέλεσης της πράξης έχουν ηλικία μεταξύ του δωδέκατου και του δέκατου όγδοου έτους της ηλικίας τους συμπληρωμένων». Αυτό συνεπάγεται: i) ότι πράξεις ανήλικων νεότερων των δώδεκα ετών δεν ενδιαφέρουν το ποινικό δίκαιο, είναι δηλαδή ποινικά αδιάφορες, και αποτελούν αντικείμενο ενασχόλησης μόνο των υπηρεσιών κοινωνικής πρόνοιας, στους δε ανήλικους αυτούς μπορούν να επιβληθούν μόνο παιδαγωγικώς αναγκαία σωφρονιστικά μέτρα από τους ασκούντες την γονική μέριμνα αυτών (άρθρο 1518 ΑΚ) και ii) ότι τα έτη 12 έως 18 πρέπει να είναι συμπληρωμένα, η δε συμπλήρωση της ηλικίας επέρχεται μόλις παρέλθει η αντίστοιχη ημερομηνία του τελευταίου έτους προς την ημερομηνία γέννησης. Έτσι, το 12^ο έτος της ηλικίας συμπληρώνεται με την πάροδο 12 ετών και μίας ημέρας από την ημερομηνία γέννησης του ανήλικου. Την ίδια ημέρα, επομένως, που ο ανήλικος γίνεται 12 ετών, δηλαδή την ημέρα των γενεθλίων του, η συμπεριφορά του εξακολουθεί να θεωρείται παντελώς αδιάφορη για το ποινικό δίκαιο (άρ-

θρο 127, 241 εδ. β και 243 εδ. γ ΑΚ). Επισημαίνεται ότι το ανώτατο όριο του 18^{ου} έτους για την ανηλικότητα, που προβλέπεται στο άρθρο 121 ΠΚ, είναι πλήρως εναρμονισμένο με το άρθρο 1 της Διεθνούς Σύμβασης για τα Δικαιώματα του Παιδιού που υιοθετήθηκε από τη Γενική Συνέλευση του ΟΗΕ το έτος 1989 και κυρώθηκε από τη χώρα μας με το Ν. 2101/1992, σύμφωνα με το οποίο: «παιδί θεωρείται κάθε ανθρώπινο ον μικρότερο των 18 ετών».

Ποιες είναι οι αρμοδιότητες του Εισαγγελέα Ανήλικων για την πρόληψη της παραβατικότητας των ανήλικων;

Ενόψει του ότι η παραβατικότητα των ανήλικων συνδέεται άρρηκτα με την παιδική θυματοποίηση, ο Εισαγγελέας Ανήλικων, ως συντονιστής της εφαρμογής της προνοιακής μέριμνας της Πολιτείας για τους ανήλικους, διαδραματίζει ένα σημαντικό ρόλο στην πρόληψη της παραβατικότητας των ανήλικων, λαμβάνοντας διάφορα μέτρα για την προστασία για την κατάλληλη πλαισίωση και υποστήριξη αυτών. Έτσι, ο Εισαγγελέας Ανήλικων, ύστερα από ανώνυμες ή επώνυμες καταγγελίες ή αναφορές από φορείς ή υπηρεσίες, όπως η αστυνομία, τα σχολεία ή τα νοσοκομεία, για ανήλικους, οι οποίοι βρίσκονται σε κίνδυνο λόγω κακοποίησης ή παραμέλησης, δύναται να παραγγείλει:

α) τη διενέργεια έρευνας συνθηκών διαβίωσης στις οικίες τους και την τακτική παρακολούθηση και πλαισίωση των οικογενειών τους από την αρμόδια κατά τόπο Κοινωνική Υπηρεσία, β) την παιδοψυχιατρική εκτίμηση των ανήλικων ή/και την παιδοψυχιατρική παρακολούθηση και ψυχολογική υποστήριξη αυτών,

γ) την παραπομπή των ανήλικων σε αρμόδιο ΚΕ.Δ.Α.Σ.Υ. (Κέντρο Διεπιστημονικής Αξιολόγησης, Συμβουλευτικής και Υποστήριξης) για την αντιμετώπιση τυχόν μαθησιακών δυσκολιών

δ) τη ψυχιατρική εκτίμηση - εκτίμηση γονεϊκής επάρκειας των γονέων τους ή/και των προσώπων πραγματικής φροντίδας αυτών,

ε) τη ψυχολογική υποστήριξη ή/και τη συμβουλευτική των γονέων τους ή/και των προσώπων πραγματικής φροντίδας αυτών,

στ) την οικογενειακή θεραπεία των οικογενειών τους σε Μονάδες Οικογενειακής Θεραπείας, ιδίως σε περιπτώσεις ιδιαίτερα συγκρουσιακών σχέσεων μεταξύ των γονέων των ανηλίκων

ζ) τη διενέργεια τοξικολογικών εξετάσεων των ανήλικων ή/και των γονέων τους ή/και των προσώπων πραγματικής φροντίδας αυτών,

η) την προσωπική ακρόαση των ανήλικων ή/και των γονέων τους ή/και των προσώπων φροντίδας αυτών για συστάσεις και

θ) κάθε άλλο πρόσφορο μέτρο για την προστασία των ανήλικων και την ενδυνάμωση των οικογενειών τους

ι) με έσχατο μέτρο την απομάκρυνση του ανήλικου από το οικογενειακό του περιβάλλον, εφόσον αυτό κρίνεται εντελώς ακατάλληλο και ενδεχομένως την απαγόρευση της επικοινωνίας των γονέων του με αυτόν.

Η απομάκρυνση του ανήλικου λαμβάνει χώρα σύμφωνα με τη διάταξη του άρθρου 1532 εδ. ε ΑΚ, κατά την οποία: «Σε εξαιρετικά επείγουσες περιπτώσεις, εφόσον συντρέχουν οι προϋποθέσεις του πρώτου εδαφίου και επίκειται άμεσος κίνδυνος για τη σωματική ή την ψυχική υγεία του τέκνου, ο εισαγγελέας δια-

τάσσει κάθε πρόσφορο μέτρο για την προστασία του, μέχρι την έκδοση της απόφασης του δικαστηρίου, στο οποίο πρέπει να απευθύνεται εντός ενενήντα (90) ημερών, με δυνατότητα αιτιολογημένης παράτασης της προθεσμίας αυτής κατά ενενήντα (90) επιπλέον ημέρες». Στις περιπτώσεις απομάκρυνσης ενός ανήλικου από την οικογένειά του, διερευνάται πρωτίτως το ενδεχόμενο της ύπαρξης ενός ευρύτερου οικογενειακού, υποστηρικτικού του ανήλικου περιβάλλοντος, το οποίο να μπορεί να αναλάβει την πραγματική φροντίδα, την επιμέλεια ή τη γονική μέριμνα του ανήλικου αυτού, σε αρνητική δε περίπτωση ο ανήλικος μεταφέρεται σε κάποιο κατάλληλο για την ηλικία του νοσοκομείο για έλεγχο μεταδοτικών νοσημάτων και παιδοψυχιατρική εκτίμηση, προκειμένου στη συνέχεια, να τοποθετηθεί σε κατάλληλη, ανάλογα με την ηλικία και τις ιδιαιτερότητές του, Μονάδα Παιδικής Προστασίας και Φροντίδας ή σε ανάδοχη οικογένεια.

Ποιες είναι οι αρμοδιότητες του Εισαγγελέα Ανηλίκων για την καταστολή της παραβατικότητας των ανηλίκων;

Σε περίπτωση αποτυχίας του συστήματος για την πρόληψη της παραβατικότητας των ανηλίκων και εκδήλωσης από την πλευρά ενός ανήλικου αντικοινωνικής ή παραβατικής συμπεριφοράς, ο Εισαγγελέας Ανηλίκων, ο οποίος είναι ο αρμόδιος για τον χειρισμό καταγγελιών και ποινικών δικογραφιών σε βάρος ανηλίκων, μπορεί να προβεί:

ι) εφόσον η συμπεριφορά του ανήλικου βρίσκεται σε ένα πρώιμο στάδιο εκδήλωσης αντικοινωνικής συμπεριφοράς:

στην ακρόαση αυτού για συστάσεις ή στον

ορισμό γι' αυτόν ενός Επιμελητή Ανηλίκων για λόγους πρόληψης, στο πλαίσιο της οποίας ο ανήλικος και η οικογένεια του υποστηρίζονται από τον Επιμελητή Ανηλίκων, μέσω της συμβουλευτικής και των παραπομπών τους σε φορείς εξειδικευμένων υπηρεσιών,

ii) εφόσον, όμως, υπάρχουν επαρκείς ενδείξεις τέλεσης από έναν ανήλικο αξιόποινης πράξης που φέρει τον χαρακτήρα πλημμελήματος:

α) ο Εισαγγελέας Ανηλίκων μπορεί να προβεί στην αποχή από την άσκηση ποινικής δίωξης σε βάρος του με ή χωρίς την επιβολή ενός ή περισσότερων αναμορφωτικών μέτρων που προβλέπονται στο άρθρο 122 παρ. 1 περ. α έως ια ΠΚ ή και επιπλέον μέτρων ή υποχρεώσεων που αφορούν στον τρόπο ζωής του, εφόσον δε ο ανήλικος συμμορφωθεί με τα επιβληθέντα σ' αυτόν αναμορφωτικά μέτρα ή υποχρεώσεις, ο Εισαγγελέας Ανηλίκων αρχειοθετεί τη μήνυση ή την αναφορά με συνοπτικά αιτιολογημένη πράξη του, σύμφωνα με το άρθρο 43 παρ. 3 ΚΠΔ, ενώ σε αντίθετη περίπτωση, κινεί σε βάρος του την ποινική δίωξη σύμφωνα με το άρθρο 43 παρ. 1 ΚΠΔ ή

β) μπορεί να προβεί στην εξ αρχής άσκηση σε βάρος του ποινικής δίωξης, εφόσον από τα χαρακτηριστικά της πράξης, την ακρόαση του ανήλικου ή/και των ασκούντων τη γονική του μέριμνα και την εκτίμηση της τυχόν παραγγελθείσας απ' αυτόν έκθεσης του αρμοδίου Επιμελητή Ανηλίκων, αυτό κρίνεται απολύτως αναγκαίο για την αποτροπή του ανήλικου από την τέλεση νέων αξιόποινων πράξεων. Αυτό συμβαίνει λ.χ. σε περιπτώσεις τέλεσης μεγαλύτερης βαρύτητας αξιόποινων πράξεων πλημμεληματικού χαρακτήρα ή επανειλημμένης εκδήλωσης παραβατικής συμπεριφοράς

από την πλευρά του ανήλικου.

iii) τέλος, εφόσον υπάρχουν επαρκείς ενδείξεις τέλεσης από έναν ανήλικο αξιόποινης πράξης που φέρει τον χαρακτήρα κακουργήματος -καίτοι και αυτή η πράξη χαρακτηρίζεται ως πλημμέλημα, αφού, κατ' άρθρο 18 εδ. γ ΠΚ, όλες οι αξιόποινες πράξεις που τελούνται από ανήλικους θεωρούνται, κατά πλάσμα δικαίου, πλημμελήματα- ο Εισαγγελέας Ανηλίκων προβαίνει στην άσκηση σε βάρος του ποινικής δίωξης και στην παραπομπή του στον αρμόδιο Ανακριτή Ανηλίκων.

Με βάση, επομένως, τα προαναφερόμενα και όπως αναφέρεται και στην αιτιολογική έκθεση του Ν. 5221/2025, με τον οποίο αντικαταστάθηκε το άρθρο 46 ΚΠΔ (με το άρθρο 155), πλέον σε περίπτωση εκδήλωσης παραβατικής συμπεριφοράς από την πλευρά ενός ανήλικου -με εξαίρεση τα εγκλήματα που εάν τα τελούσε ενήλικος, θα ήταν κακουργήματα- θεσμοθετείται ως δικονομικός κανόνας η υπό τον όρο επιβολής αναμορφωτικών μέτρων αποχή από την άσκηση ποινικής δίωξης σε βάρος του, προκειμένου να αντιμετωπιστεί ουσιαστικότερα και σε εγγύτατο χρόνο σε σχέση με τον αντίστοιχο της τέλεσης της πράξης, η ήπιας μορφής νεανική εγκληματικότητα. Ειδικότερα, το άρθρο αυτό προσβλέπει στην άμεση και αποτελεσματική αντιμετώπιση της παραβατικότητας των ανηλίκων, έτσι ώστε με την παρέμβαση της εισαγγελικής αρχής, από το αρχικό δικονομικό στάδιο της επεξεργασίας της ποινικής δικογραφίας, ο ανήλικος να αντιλαμβάνεται και να αναλαμβάνει, μέσω της διαδικασίας της ακρόασης και της επιβολής ως όρων αποχής, αναμορφωτικών μέτρων εξομάλυνσης, αποκατάστασης και διαπαιδα-

γώγησης (λ.χ. έκφραση συγνώμης, αποζημίωση του θύματος, παρακολούθηση πολιτιστικών ή αθλητικών προγραμμάτων) τις αρνητικές και κοινωνικά επιβλαβείς συνέπειες της έκνομης συμπεριφοράς του, χωρίς να υφίσταται την ψυχοφθόρο αναμονή της βασάνου της ακροαματικής διαδικασίας, η μακροχρόνια διαιώνιση της οποίας επιδρά αρνητικά σε όλους τους παράγοντες, τόσο στον ανήλικο δράστη, όσο και στην οικογένειά του αλλά και στο τυχόν (ανήλικο ή μη) θύμα. Εξάλλου, ακόμα και αν μετά από αρκετό χρόνο αναμονής, γίνει η δίκη και διαγνωστεί η τέλεση της πράξης, η επιβολή αναμορφωτικών μέτρων, λόγω της φύσης των αδικημάτων που δεν επιτρέπει σε καμία περίπτωση την επιβολή στερητικής της ελευθερίας ποινής, αποτελεί μονόδρομο, ο χρόνος όμως έναρξης της ισχύος των επιβληθέντων από το Δικαστήριο αναμορφωτικών μέτρων απέχει τόσο από τον χρόνο τέλεσης της πράξης -ιδίως όταν, όπως συχνά συμβαίνει, μεσολαβεί στο μεταξύ η ενηλικίωση του κατηγορουμένου- ώστε να μην επιτυγχάνεται το ίδιο αποτελεσματικά η διαπαιδαγώγηση και η ωφέλιμη αναμόρφωση της προσωπικότητας του ανηλίκου, μέσω της υποβολής του στην εφαρμογή των εν λόγω μέτρων. Συνεπώς, με τη νέα μορφή του άρθρου 46 ΚΠΔ εξυπηρετούνται αποτελεσματικότερα οι αρχές της αναλογικότητας και της επικουρικότητας που διέπουν το δίκαιο των ανηλίκων, με γνώμονα πάντα την υπέρτερη προστασία των δικαιωμάτων του παιδιού και της φιλικής προς τα παιδιά δικαιοσύνης.

Πως εφαρμόζεται στο ποινικό μας σύστημα η φιλική προς τα παιδιά δικαιοσύνη;

Αν και στους ανήλικους παραβάτες αποδίδονται οι ίδιες πράξεις που προβλέπονται στον κοινό ΠΚ και στους ειδικούς ποινικούς νόμους και για τους ενήλικες και εφαρμόζεται σ' αυτούς το κοινό ουσιαστικό ποινικό δίκαιο και η κοινή ποινική δικονομία, προβλέπεται γι' αυτούς μία δέσμη αποκλίσεων, οι οποίες διαπνέονται από την ιδέα της διαπαιδαγώγησης και της αρχής της κατά το δυνατόν ελάχιστης παρέμβασης, σύμφωνα με την οποία η πολιτεία θα πρέπει να αντιδρά με την ηπιότερη δυνατή ή τη λιγότερο επώδυνη για τους ανήλικους κατά περίπτωση παρέμβαση, η οποία βρίσκεται σε εναρμόνιση με το άρθρο 3 παρ. 1 της Διεθνούς Σύμβασης για τα Δικαιώματα του Παιδιού, κατά το οποίο: «Σε όλες τις αποφάσεις που αφορούν τα παιδιά, είτε αυτές λαμβάνονται από δημόσιους ή ιδιωτικούς οργανισμούς κοινωνικής προστασίας, είτε από τα δικαστήρια, τις διοικητικές αρχές ή από τα νομοθετικά όργανα, πρέπει να λαμβάνεται πρωτίστως υπόψη το συμφέρον του παιδιού».

Μέσα σ' αυτό το πλαίσιο:

α) στους ανήλικους παραβάτες από 12 έως 15 ετών, οι οποίοι, κατά το άρθρο 126 παρ. 1 ΠΚ, είναι ποινικά ανεύθυνοι (ακαταλόγιστοι), επιβάλλονται μόνο αναμορφωτικά ή θεραπευτικά μέτρα (άρθρα 122 και 123 ΠΚ), ενώ

β) στους ανήλικους παραβάτες από 15 έως 18 ετών, οι οποίοι, κατά τα άρθρα 126 παρ. 2 και 127 ΠΚ, είναι επίσης καταρχήν ποινικά ανεύθυνοι, επιβάλλονται μόνο αναμορφωτικά ή θεραπευτικά μέτρα, εκτός, εάν η πράξη τους, εάν την τελούσε ενήλικος, θα ήταν κακούργημα και τα αναμορφωτικά ή θεραπευτικά μέτρα δεν κρίνονται επαρκή ενόψει των ιδιαίτερων συνθηκών τέλεσης της πράξης και

της προσωπικότητας του ανήλικου, οπότε σε αυτήν την περίπτωση κηρύσσονται ποινικά υπεύθυνοι και τους επιβάλλεται περιορισμός σε Ειδικό Κατάστημα Κράτησης Νέων (όχι σε κοινά σωφρονιστικά καταστήματα - άρθρο 12 του Ν. 2776/1999), η διάρκεια του οποίου προσδιορίζεται με βάση τις διακρίσεις του άρθρου 54 ΠΚ.

Στο σημείο αυτό επισημαίνεται ότι αν το Δικαστήριο Ανηλίκων εκδικάζει συγχρόνως περισσότερες συρρέουσες πράξεις του ανήλικου, επιβάλλει μία ενιαία ποινή περιορισμού σε Ειδικό Κατάστημα Κράτησης Νέων, λαμβάνοντας υπόψη όλες τις μερικότερες πράξεις, χωρίς να εφαρμόζονται οι διατάξεις περί καθορισμού συνολικής ποινής.

Περαιτέρω, τα εγκλήματα των ανηλίκων:

i) δεν δικάζονται ποτέ ως αυτόφωρα (άρθρο 242 παρ. 3 ΚΠΔ),

ii) δεν δικάζονται ποτέ από τα κοινά ποινικά Δικαστήρια αλλά από ειδικά δικαστήρια (άρθρο 96 Σ), τα Μονομελή Δικαστήρια Ανηλίκων κι εφόσον συντρέχουν οι προϋποθέσεις του άρθρου 127 ΠΚ, σύμφωνα με τις οποίες μπορεί να επιβληθεί περιορισμός σε ειδικό κατάστημα κράτησης νέων, τα Τριμελή Δικαστήρια Ανηλίκων, με αποτέλεσμα, εάν ένας ανήλικος εμπλέκεται σε ποινικά αδικήματα μαζί με ενήλικους δράστες, η υπόθεσή του να χωρίζεται, προκειμένου αυτός να παραπεμφθεί στο αρμόδιο Δικαστήριο Ανηλίκων και να μην συνεκδικάζεται ποτέ με αυτή των ενηλίκων,

iii) δικάζονται από δικαστές και εισαγγελείς ανηλίκων, οι οποίοι καλούνται να είναι ταυτόχρονα και δικαστές - εισαγγελείς

και παιδαγωγοί, έτσι ώστε η πρώτη επαφή του ανήλικου με το σύστημα δικαιοσύνης της πολιτείας να μην είναι τραυματική αλλά αντίθετα εποικοδομητική για τη μετέπειτα ζωή του και οι οποίοι, μέσα σ' αυτό το πλαίσιο, δεν αποφαίνονται ή προτείνουν αντίστοιχα ποτέ ότι οι ανήλικοι είναι «ένοχοι» ή «αθώοι», αλλά ότι «τέλεσαν» ή «δεν τέλεσαν» την αξιόποινη πράξη που τους αποδίδεται,

iv), δικάζονται κεκλεισμένων των θυρών (άρθρο 96 παρ. 3 Σ), στις δίκες δε αυτών παρίστανται εκτός από τους ίδιους και τους λοιπούς διαδίκους και τους συνηγόρους τους και οι γονείς των ανηλίκων, καθώς και οι επιμελητές των ανηλίκων αυτών, οι οποίοι κατόπιν διεξαγωγής κοινωνικής έρευνας στο οικογενειακό και ευρύτερο περιβάλλον τους, έχουν συντάξει ένα ατομικό δελτίο αξιολόγησης του ανήλικου, στο οποίο εκφράζουν τη γνώμη τους για τα μέτρα που θα πρέπει να επιβληθούν στον ανήλικο, σε περίπτωση που κριθεί από τον Δικαστή ότι τέλεσε την αποδιδόμενη σ' αυτόν αξιόποινη πράξη και τέλος

v) δικάζονται χωρίς να τους καταλογίζονται ποτέ από τα Δικαστήρια δικαστικά έξοδα.

Δικονομικές εγγυήσεις για τους ανήλικους υπόπτους ή κατηγορουμένους

Ακόμα, κατά τη διάρκεια της ποινικής διαδικασίας οι ανήλικοι ύποπτοι ή κατηγορούμενοι έχουν τα ίδια δικαιώματα που κατοχυρώνονται και για τους ενήλικους υπόπτους ή κατηγορουμένους, επιπροσθέτως, όμως, προστατεύονται και από τις προβλεπόμενες γι' αυτούς δικονομικές εγγυήσεις που θεσπίζονται στον Ν. 4689/2020, με τον οποίο ενσωματώ-

θηκε στο δίκαιό μας η Οδηγία (ΕΕ) 2016/800 του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου της 11^{ης} Μαΐου 2016. Ειδικότερα, με τον νόμο αυτόν κατοχυρώνονται τα εξής:

i) όταν είναι αβέβαιο βάσει εγγράφων ή ιατρικής εξέτασης ή άλλων αποδεικτικών στοιχείων, εάν ένα πρόσωπο είναι άνω ή κάτω των 18 ετών, τότε αυτό τεκμαίρεται ότι είναι ανήλικο (άρθρο 3 παρ. 3 εδ. β),

ii) ο ανήλικος έχει δικαίωμα ενημέρωσης σχετικά με τα δικαιώματά του, σε κάθε στάδιο της διαδικασίας (άρθρο 4),

iii) ο ασκών την γονική μέριμνα του ανήλικου ή άλλος υπό προϋποθέσεις κατάλληλος ενήλικος που ορίζεται από τον ανήλικο έχει επίσης δικαίωμα ενημέρωσης (άρθρο 5),

iv) ο ανήλικος έχει δικαίωμα σε συνδρομή από δικηγόρο, προτού καν εξεταστεί από τις αρχές (άρθρο 6),

v) ο ανήλικος έχει δικαίωμα σε ατομική αξιολόγηση, η οποία επικαιροποιείται καθ' όλη τη διάρκεια της ποινικής διαδικασίας (άρθρο 7),

vi) ο ανήλικος που στερείται την ελευθερία του έχει δικαίωμα ιατρικής εξέτασης (άρθρο 8),

vii) ο ανήλικος έχει δικαίωμα προστασίας της ιδιωτικής και οικογενειακής του ζωής (άρθρο 13) και

viii) ο ανήλικος έχει δικαίωμα να συνοδεύεται κατά τη διαδικασία από τον ασκούντα τη γονική του μέριμνα (άρθρο 14).

Περαιτέρω, ιδιαίτερη μνεία αξίζει να γίνει στο άρθρο 11 παρ. 2 του Ν. 4689/2020, σύμφωνα με το οποίο: «Ανήλικοι δράστες που έχουν συλληφθεί επ' αυτοφώρω ή σε βάρος των οποίων έχει εκτελεσθεί ένταλμα σύλλη-

ψης ή βίαιας προσαγωγής, κρατούνται σε ειδικά διαμορφωμένους χώρους των αστυνομικών τμημάτων, εκτός εάν κρίνεται ότι αυτό δεν εξυπηρετεί το υπέρτατο συμφέρον τους ή εάν, σε εξαιρετικές περιστάσεις, αυτό δεν είναι πρακτικά δυνατό, υπό την προϋπόθεση ότι οι ανήλικοι κρατούνται μαζί με ενήλικους με τρόπο συμβατό με το υπέρτατο συμφέρον τους»,

καθώς και στο άρθρο 12 του Ν. 4689/2020, σύμφωνα με το οποίο, οι ποινικές διαδικασίες που αφορούν σε ανήλικους διεξάγονται κατ' απόλυτη προτεραιότητα και εξετάζονται με τη δέουσα επιμέλεια. Καθ' όλη δε τη διάρκεια της ποινικής διαδικασίας:

α) Οι ανήλικοι αντιμετωπίζονται κατά τρόπο που να προστατεύεται η αξιοπρέπειά τους και κατά τρόπο κατάλληλο για την ηλικία τους, την ωριμότητά τους και το επίπεδο κατανόησής τους.

β) Η εξέταση τους διενεργείται αμελλητί από την αρμόδια αρχή και με όσο το δυνατόν περιορισμένο και αναγκαίο αριθμό καταθέσεων, η διάρκεια δε κάθε εξέτασης δεν υπερβαίνει τον αναγκαίο χρόνο, ενώ καταγράφονται στην έκθεση εξέτασης και οι ερωτήσεις που απευθύνονται στον εξεταζόμενο ανήλικο.

γ) Η υποβολή ερωτήσεων σε κάθε εξέταση ανήλικου, γίνεται σε γλώσσα κατανοητή και απλή, με τρόπο ευκρινή και ουδέτερο, καθώς και μη καθοδηγητικό, μη υποβολιμαίο, ούτε συναισθηματικά φορτισμένο.

Επιπλέον, κατά την εξέταση ανήλικου που είναι ύποπτος ή κατηγορούμενος για μία σειρά εγκλημάτων που στρέφονται κυρίως κατά της προσωπικής και της γενετήσιας ελευθερίας, παρίσταται κατά την εξέταση του ανή-

λικου ένας παιδοψυχίατρος, ο οποίος προετοιμάζει τον ανήλικο για την εξέταση του αυτή.

Από τα παραπάνω καθίσταται σαφές ότι το πνεύμα και η φιλοσοφία που διαπνέει το δίκαιο των ανήλικων παραβατών είναι αυτό του μη τιμωρητικού χαρακτήρα των επιβαλλόμενων μέτρων και της προστασίας του ίδιου του ανήλικου. Σκοπός της ποινικής διαδικασίας σε βάρος του ανήλικου είναι η αμεσότερη και εγγύτερη κατά το δυνατόν στην αντικειμενική αλήθεια διαμόρφωση κρίσης και η διάγνωση του εάν απαιτείται στη συγκεκριμένη περίπτωση η λήψη κάποιου μέτρου σε βάρος (και ταυτοχρόνως και στην πραγματικότητα υπέρ) του ανήλικου και η εξεύρεση του καταλληλότερου για την κάθε περίπτωση μέτρου, έτσι ώστε ο ανήλικος να εξέρχεται από το ποινικό μας σύστημα και να παραδίδεται στην κοινωνία ανώτερος, ικανότερος και ωριμότερος απ' ό,τι εισήλθε σε αυτό. Σας ευχαριστώ.

Ο ΡΟΛΟΣ ΤΟΥ ΑΝΑΚΡΙΤΗ ΑΝΗΛΙΚΩΝ ΚΑΙ ΤΟΥ ΔΙΚΑΣΤΗ ΑΝΗΛΙΚΩΝ ΣΤΟ ΣΥΣΤΗΜΑ ΑΠΟΝΟΜΗΣ ΠΟΙΝΙΚΗΣ ΔΙΚΑΙΟΣΥΝΗΣ ΑΝΗΛΙΚΩΝ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ

Γιώργος Ι. Παντελίδης,

*Εφέτης, Δικαστής Ανηλίκων, LL.M, MA
Εγκληματολογίας*

Περίληψη

Η μελέτη επικεντρώνει στον λειτουργικό ρόλο του Ανακριτή Ανηλίκων και του Δικαστή Ανηλίκων εντός του συστήματος απονομής Ποινικής Δικαιοσύνης για τους ανηλικούς στην Ελλάδα, εστιάζοντας στις αρχές που διέπουν το πεδίο, στις σύγχρονες προκλήσεις και στις στρατηγικές που πρέπει να ακολουθούνται για αντιμετώπιση της νεανικής παραβατικότητας, στο πλαίσιο της Αντεγκληματικής Πολιτικής όπως καταστρώνεται και υλοποιείται. Το Ποινικό Δίκαιο Ανηλίκων προωθεί την προστασία και ειδική μεταχείριση των ανήλικων παραβατών, που βασίζεται σε διεθνείς συμβάσεις και ευρωπαϊκή και εθνική νομοθεσία, ενώ επισημαίνονται οι μεταρρυθμίσεις που άσκησαν επιρροή στη διαμόρφωση του πεδίου, προωθώντας την πρόληψη, την κοινωνική επανένταξη και περιορίζοντας τον εγκλεισμό. Το μοντέλο ποινικής δικαιοσύνης για τους ανηλικούς ενσωματώνει στοιχεία από το αναμορφωτικό-προνοιακό και δικαιοσύνη πρότυπο, με έμφαση στην παιδαγωγική προσέγγιση, αλλά και με εκφάνσεις του τιμωρητικού και του αποκαταστατικού προτύ-

που. Η ποινική ευθύνη των ανηλίκων καθορίζεται από την ηλικία κατά την τέλεση της πράξης και αντιμετωπίζεται προεχόντως με αναμορφωτικά και θεραπευτικά μέτρα που πρέπει να προτιμώνται αντί ποινών, προσωρινής κράτησης και περιορισμού σε ειδικό κατάστημα, πλην -κατ' εξαίρεση- σοβαρών περιπτώσεων που δεν μπορούν να αντιμετωπιστούν άλλως. Οι θεμελιώδεις αρχές του πεδίου εστιάζουν βασικά στην προστασία των δικαιωμάτων των παιδιών, την αρχή της δίκαιης δίκης, τη διαπαιδαγώγηση, την εξατομικευμένη μεταχείριση και την αναλογικότητα των μέτρων. Εξαιρείται η συμβολή του Ν.4689/2020 που ενσωμάτωσε στην εθνική έννομη τάξη την Οδηγία (ΕΕ) 2016/800, ενισχύοντας τα δικονομικά δικαιώματα, υπόπτων και κατηγορουμένων. Η παράκαμψη (diversion) της ποινικής διαδικασίας, μέσω της αποχής από την ποινική δίωξη, αποτελεί σημαντική καινοτομία, αλλά δεν εφαρμόζεται ευρέως. Κρίσιμη σημασία για την εξατομικευμένη μεταχείριση έχει η εισαγωγή της ατομικής αξιολόγησης από την Υπηρεσία Επιμελητών Ανηλίκων, και δη από τα πρώτα στάδια εμπλοκής στο ΣΑΠΔ, η οποία πρέπει να επικαιροποιείται σε όλη την ποινική διαδικασία. Στο κείμενο υπογραμμίζεται η σημασία της πρόληψης και της κοινωνικής υποστήριξης, ως μέσων για αποτελεσματική αντιμετώπιση της νεανικής παραβατικότητας, προτείνοντας μια πιο ανθρωποκεντρική προσέγγιση και αναλύεται το πρότυπο της Φιλικής Δικαιοσύνης για ανηλίκους, εστιάζοντας σε 4 στάδια: εξωδικαστική επίλυση διαφορών (πρόληψη, αποχή από δίωξη, οικογενειακή και σχολική διαμεσολάβηση, επανορθωτική δικαιοσύνη), προδικασία (ακρόαση, ενημέρωση και συμμετοχή παιδιού

στις διαδικασίες, υποχρεωτική νομική συμβουλευτική και συνδρομή), δικαστική διαδικασία (πρόσβαση στη δικαιοσύνη, υποχρεωτική νομική συνδρομή, προστασία απορρήτου ιδιωτικής ζωής και ταυτότητας παιδιού) και μετέπειτα διαδικασία (εξήγηση απόφασης, κυρώσεις εποικοδομητικές κι εξατομικευμένες, διασφάλιση κοινωνικής επανένταξης). Επιπλέον, αναλύεται η αξία του προτύπου της Επανορθωτικής Δικαιοσύνης (ιδίως της συνδιαλλαγής) στη διαπαιδαγώγηση των παραβατών (συγγνώμη, πρόληψη υποτροπής, επανένταξη), στην αποκατάσταση-αποζημίωση των θυμάτων και στην εξυπηρέτηση των συμφερόντων της κοινωνίας. Παρά τις νομοθετικές προβλέψεις και τα οφέλη, η πρακτική εφαρμογή της είναι περιορισμένη λόγω έλλειψης ενημέρωσης, αφομοίωσης και κουλτούρας συμφιλίωσης. Η κρατική πολιτική πρέπει να είναι παιδοκεντρική και να επενδύει στην εκπαίδευση και την καλλιέργεια κουλτούρας ειρηνικής επίλυσης διαφορών, με την ενίσχυση της Επανορθωτικής Δικαιοσύνης και την εφαρμογή των αρχών της Φιλικής Δικαιοσύνης στους ανηλίκους, με στόχο την προστασία των δικαιωμάτων τους, ενώ αντενδείκνυται η υπερβολική τιμωρητικότητα και συνιστάται η προώθηση εναλλακτικών κυρώσεων και διαδικασιών που προάγουν την πολυεπίπεδη πρόληψη και την κοινωνική επανένταξη και αποτρέπουν την υποτροπή. Η αυστηροποίηση των ποινών δεν επιλύει τα κοινωνικά προβλήματα και εντείνει αφόρητα τον υπερπληθυσμό των φυλακών και στους νέους. Η αποσπασματική, βραχυχρόνια και αντιφατική νομοθέτηση, χωρίς επιστημονική βάση και μακροπρόθεσμο σχεδιασμό, υπονομεύει την αποτελεσματικότητα και την εμπιστοσύνη στο

κράτος δικαίου. Τέλος, υπογραμμίζεται η σημασία της ενημέρωσης των εμπλεκομένων στο ΣΑΠΔ, της εκπαίδευσης όλων των επαγγελματιών και της διεπιστημονικής συνεργασίας για την αποτελεσματική αντιμετώπιση της νεανικής παραβατικότητας, καθώς και η ενίσχυση του επιστημονικού δυναμικού και η βελτίωση υποδομών, όπως τα "Σπίτια του Παιδιού", και των μονάδων μέριμνας ανηλίκων. Η σύγχρονη Αντεγκληματική Πολιτική πρέπει να προσαρμοστεί στις τεχνολογικές εξελίξεις και τις νέες μορφές εγκλήματος, ενσωματώνοντας καλές πρακτικές στην κατεύθυνση αυτή που αποτρέπουν τον ποινικό και κοινωνικό στιγματισμό των ανηλίκων και προσφέρουν στην ανάγκη για κοινωνικοποίηση και επανένταξη, με έγκαιρη και εξατομικευμένη μεταχείρισή τους. Η εγκληματολογική επιστήμη και έρευνα μπορεί να συνεισφέρει ουσιαστικά στην Αντεγκληματική Πολιτική, ιδίως στην κατανόηση και αντιμετώπιση της νεανικής παραβατικότητας, προτείνοντας πρόσφορα μέσα παρέμβασης. Η Πολιτεία οφείλει να ανταποκρίνεται στις ανάγκες των ανηλίκων, προσφέροντας σε διαρκή βάση εκπαίδευση και κοινωνική υποστήριξη, καθώς και προώθηση θετικών κοινωνικών προτύπων και συμπεριφορών, ώστε να προετοιμάζονται για τις μελλοντικές προκλήσεις της ζωής τους στην κοινωνία.

Αντί Προλόγου

«Πολλοί συνδέουν την αυστηροποίηση των ποινικών πολιτικών με τις τιμωρητικές στάσεις του «κοινού» και της «κοινής γνώμης»... Ωστόσο, οι πολίτες που δηλώνουν δυσαρεστημένοι από

τη λειτουργία και την αποτελεσματικότητα της Ποινικής Δικαιοσύνης εκφράζουν μέσα από τη δυσαρέσκειά τους αυτή το ανικανοποίητο από τη λειτουργία του ίδιου του κράτους και των παρεχόμενων υπηρεσιών του, όχι μόνο στον τομέα της εγκληματικότητας, αλλά σε πολλούς ακόμη θεμελιώδεις τομείς της κοινωνικής ζωής (παιδεία, υγεία κλπ.) που αφορούν την ποιότητα της καθημερινής διαβίωσής τους....» (Ζαραφωνίτου, 2008α)

«Η φυλακή με τη σημερινή δομική συγκρότησή της δεν έχει παρατηρηθεί κατά κανόνα ότι εκπληρώνει παιδευτικό-βελτιωτικό σκοπό, αλλά επιδεινώνει την αντικοινωνική συμπεριφορά των κρατουμένων και ιδίως των ανηλίκων, για τους οποίους η επαφή με το Σ.Α.Π.Δ. μπορεί να προκαλέσει στον ψυχικό τους κόσμο διαρκή τραύματα και κατολίσθηση στον εγκληματικό βίο, όταν μάλιστα οι αρχικές εκδηλώσεις παραβατικότητας αντιμετωπιστούν με μέτρα κοινωνικού στιγματισμού, όπως ο εγκλεισμός τους σε σωφρονιστικό κατάστημα ή ίδρυμα.» (Κουράκης, 1986:228, 2004:252)

«...Θα πρέπει να αντιληφθούν οι μεγαλύτεροι που εκάστοτε αποφασίζουν πως αν το τιμωρητικό δικαίωμα της Πολιτείας αμφισβητείται σήμερα, στη βάση του, ακόμη και για τους ενήλικους εγκληματίες, κανένα τέτοιο δικαίωμα δε θα έπρεπε -εκτός από ελάχιστες εξαιρέσεις- να διεκδικούν και να εφαρμόζουν κατά την αντιμετώπιση των παραβατικών ανηλίκων. Γι' αυτούς **η κοινωνία έχει, όχι δικαίωμα τιμώρησης, αλλά υποχρέωση κοινωνικοποίησης.** Οι κοινωνικές καταστάσεις όπου οι νέοι απάντησαν με παραβατική συμπεριφορά δημιουργήθηκαν από

τους ενηλίκους που πρέπει να αναλάβουν πρώτοι τις ευθύνες τους. Έτσι μόνο θα διδάξουν και στους νέους να είναι υπεύθυνοι. Η αύξηση της πολιτειακής παρέμβασης στο επίπεδο της πρόληψης αποτελεί τη σωστότερη πολιτική.» (Φαρσεδάκης, 2005:14, 2016:175)

«Διάφορες έρευνες αποδεικνύουν ως εξαιρετικά επιτυχείς ορισμένες στρατηγικές πρόληψης, ιδιαίτερα αυτές που στοχεύουν: 1) στην επαύξηση της συνέπειας των μηνυμάτων που απευθύνονται στους νέους και στον ευκρινή προσδιορισμό των αναμονών που έχει από αυτούς η κοινωνία, 2) στην προσφορά στους νέους θετικών κοινωνικών προτύπων, 3) στην εξασφάλιση σε αυτούς μιας θέσης στον κοινωνικό καταμερισμό εργασίας, 4) στη δημιουργία ευκαιριών εμπλοκής των νέων σε ρόλους κοινωνικά αποδεκτούς και σε δραστηριότητες που αυτοί θεωρούν ως χρήσιμες και ικανοποιητικές, 5) στην παροχή σε αυτούς κατάλληλης εκπαίδευσης, 6) στην παροχή στους νέους δυνατοτήτων επηρεασμού από αυτούς τους περιβάλλοντός τους. Όλα αυτά προϋποθέτουν τη συμμετοχή του κοινού, όπως προβλέπουν τα Ηνωμένα Έθνη, το Συμβούλιο της Ευρώπης, η Ευρωπαϊκή Ένωση, τόσο στον σχεδιασμό, όσο και στην εφαρμογή της αντεγκληματικής πολιτικής.» (Φρονίμου & Μπαλούρδος, 2011, Πιτσελά, 2016:169-185, Παπαμιχαήλ, 2016:1795-1809, Χλούπης, 2023:803-810).

«Έτσι, διαπιστώνεται πολλαπλώς η μεγάλη χρησιμότητα της εγκληματολογικής έρευνας, η οποία δε χρηματοδοτείται από το Κράτος, καίτοι οι κυβερνήσεις ανάγουν σε μείζον το ζήτημα της Αντεγκληματικής Πολιτικής για την αντιμε-

τώπιση της εγκληματικότητας, χρηματοδοτώντας, όμως, αμφίβολης αποτελεσματικότητας μέτρα τεχνικής ιδίως πρόληψης» (Φαρσεδάκης, Ζαραφωνίτου)

Εισαγωγή

1. Αντεγκληματική πολιτική

«Η εξασθένιση του πλαισίου κυρίαρχων αξιών, ρυθμιστικών των σχέσεων των κοινωνιών μεταξύ τους και με το κράτος είναι εμφανής στο επίπεδο της σύγχρονης αντεγκληματικής πολιτικής, η οποία στερείται σφαιρικότερου επιστημονικού υπόβαθρου και διακρίνεται από αποσπασματικότητα, επιφανειακή προσέγγιση και αναποτελεσματικότητα, που οδηγεί στον κλονισμό της εμπιστοσύνης στην απονομή ποινικής δικαιοσύνης και στην ένταση της ανασφάλειας, που βρίσκει έκφραση μέσα από ακραίες φωνές, επιβιβιώνοντας τον φαύλο κύκλο εγκληματικότητα-ανασφάλεια-τιμωρητικότητα.» (Ζαραφωνίτου, 2008α:147). Οι κοινωνικές πιέσεις για λήψη αυστηρότερων μέτρων αντιμετώπισης του εγκληματικού φαινομένου επιφέρουν την επέκταση της ποινικής παρέμβασης του κράτους που συνεχώς αναδιπλώνεται σε μια αντίληψη κατασταλτική, που εκφράζεται μέσα από τιμωρητικές νομοθεσίες. Έτσι το κοινωνικό κράτος παραχωρεί τη θέση του σε μέτρα εκφοβισμού που διεκδικούν νομιμοποίηση με το ψευδοδίλημμα «ασφάλεια ή ελευθερία», το οποίο είναι ασύμβατο, ωστόσο, με το δημοκρατικό σύστημα, στο πλαίσιο του οποίου η ασφάλεια θεμελιώνεται σε δικαιώματα-ελευθερίες-κρατικές εγγυήσεις (Κουράκης, 1991:158). «Το ζητούμενο της αντεγκληματικής πολιτικής οφείλει να μετατεθεί από την αντικειμενική τιμωρητικότητα, μέσα από την αυστηροποίηση του επίσημου

κοινωνικού ελέγχου, στη διάγνωση και άμβλυνση των παραγόντων που εξηγούν την υποκειμενική τιμωρητικότητα, που εκφράζουν οι κοινωνικές στάσεις και αντιλήψεις» (Ζαραφονίτου, 2023β:151-152). Η Πολιτεία οφείλει να εμφυσήσει στους πολίτες το αίσθημα εμπιστοσύνης στους θεσμούς, ιδίως σε εποχές κρίσης αξιών, αυξημένης και αναβαθμισμένης εγκληματικότητας, παράλληλα με τη χάραξη Αντεγκληματικής Πολιτικής με έμφαση στην πρόληψη και τη λήψη προνοιακών και όχι μόνο κατασταλτικών μέτρων (Ζαραφονίτου, 2020:8-9, Πανάγος, 2020:190). Οι απαντήσεις στο σύνθετο φαινόμενο της εγκληματικότητας δεν μπορεί να είναι άμεσες, πρόχειρες, δημαγωγικές. «Η χάραξη κι η άσκηση αντεγκληματικής πολιτικής στη χώρα μας πρέπει να απολέσει τον βραχυπρόθεσμο χαρακτήρα της, να εγκαταλείψει το άμεσο και το απτό και να συγκροτηθεί εκ νέου με γνώμονα κυρίως το κοινωνικό αίτημα για κοινωνική δικαιοσύνη και όχι αποκλειστικά και μόνο με τη δικαιοσύνη του τυπικού συστήματος άσκησης κοινωνικού ελέγχου» (Τσίγκανου, 2016:232). Αντί για τις απλουστεύσεις των κοινωνικών στάσεων, επιβάλλεται η ισορροπημένη προσέγγιση των κοινωνικών προβλημάτων, της λειτουργίας των φορέων του επίσημου κοινωνικού ελέγχου, καθώς και του σημαντικού ρόλου της εκπαίδευσης και ενημέρωσης για την ορθολογική αντιμετώπιση του εγκληματικού φαινομένου. Απέναντι σε συνθήκες κοινωνικής έντασης, η μόνη εφικτή πρόταση πρέπει να είναι η ορθολογική προσέγγιση μέσα από τον συνδυασμό βραχυπρόθεσμων μέτρων πρόληψης και μέτρων κοινωνικής πρόληψης σε μεσο- και μακροπρόθεσμη προοπτική, προς όφελος της ποιότητας ζωής των πολιτών, ώστε

να νιώθουν ταυτόχρονα ασφάλεια και ελευθερία (Ζαραφονίτου, 2016:44). Εδώ εντοπίζεται και η χρησιμότητα της εγκληματολογικής έρευνας, η οποία δε χρηματοδοτείται όπως θα έπρεπε από το κράτος, που προτάσσει την αυστηροποίηση και την τιμωρητικότητα στην ποινικοποίηση, διά της οποίας επιτυγχάνεται η ικανοποίηση του λαϊκού αισθήματος και η εξυπηρέτηση των συμφερόντων της πολιτικής ηγεσίας. Το πρόβλημα που προκύπτει από την απαίτηση για αυστηρότερες ποινές είναι ότι ο ποινικός νόμος περιορίζεται στην τιμώρηση του δράστη, χωρίς να διερευνώνται εναλλακτικοί θεσμοί αντιμετώπισης του εγκληματικού φαινομένου, οπότε διαιωνίζεται μια πολωτική σχέση μεταξύ θύματος και δράστη που επιδεινώνει την κατάσταση. Προκαλείται δε η εντύπωση ότι η Πολιτεία συμμερίζεται το πρόβλημα και εφαρμόζει τη λαϊκή βούληση, όμως συχνά το θύμα “εργαλειοποιείται” ως αφορμή για αυστηροποίηση της ποινικής νομοθεσίας και καταστολή προς εξυπηρέτηση άλλων σκοπών κρατικής πολιτικής με το πρόσχημα της επιτάχυνσης της Ποινικής Δικαιοσύνης και της ικανοποίησης της κοινής γνώμης (Αλεξιάδης, 1996:197-198), ώστε ο ρόλος του καθίσταται αμφίσημος, υποβαθμισμένος και επιρρεπής στην πολιτική εκμετάλλευση (Edwards, 2004:967-982).

Στην πραγματικότητα σκοπεύεται η διαχείριση παρά η μείωση της εγκληματικότητας, γεγονός που εντείνει τον ποινικοκατασταλτικό έλεγχο με πρακτικές περιστασιακής πρόληψης, επιτήρησης, εφαρμογής νεοσυντηρητικών πολιτικών (Τζαννετάκη, 2006), ενώ κατά τον Μ.Φουκώ (Κουράκης, 1991:141-160), ενόψει του ότι ο σκοπός της φυλακής ως μέσο βελτί-

ωσης και επανένταξης δε δικαιώθηκε λειτουργώντας περισσότερο ως μηχανισμός εξουδετέρωσης, θα μπορούσε να μετασχηματιστεί η στρατηγική δυναμική του ποινικού συστήματος για διαφορετικά αποτελέσματα. Κατά τον Garland (1991:117), στην εξίσωση η ποινή είναι καταδικασμένη να μην επιτύχει, εάν οι συνθήκες που ευνοούν περισσότερο τη συμμόρφωση ή αντίστροφα προάγουν το έγκλημα και την παρέκκλιση βρίσκονται εκτός δικαιοδοσίας ποινικών θεσμών, λόγω αναγκαίας συνάρτησης με οικονομικές, πολιτικές, κοινωνικές συνιστώσες που μειώνουν την προσδοκώμενη αποτελεσματικότητα. Παρά την τάση στην επιστήμη για περιορισμό του Ποινικού Δικαίου (Κουράκης, 2005:3-16), εντούτοις είναι συνεχής η ποινικοποίηση που οδηγεί σε άγνη αντιπαράθεση κράτους-πολίτη, ενώ παράλληλα υπογραμμίζεται η ανάγκη ενίσχυσης εναλλακτικών ποινικών θεσμών (διαμεσολάβηση/συνδιαλλαγή δράστη-θύματος) με παράλληλη δημιουργία εξωποινικών μηχανισμών και περιορισμό των κοινωνικών παραγόντων εγκληματικότητας (Γιαννούλης, 2024:165-167,177-178). Αμφισβητείται δε ισχυρά κατά πόσο ο σκοπός της επανακοινωνικοποίησης μπορεί να επιτευχθεί μόνο μέσω επιβολής ποινής, οπότε αντιπροτείνεται η ενεργοποίηση διαδικασιών παρέκκλισης (diversion) (Braithwaite/Pettit,1993, Λαμπροπούλου, 2012:295), οι οποίες με βάση τα ερευνητικά πορίσματα επιφέρουν συγκριτικά καλύτερα ειδικοπροληπτικά αποτελέσματα, αναφορικά με την υποτροπή, χωρίς όμως να οδηγούν σε υποκατάσταση του ποινικού συστήματος. Στις νεότερες τάσεις, το προνοιακό πνεύμα οδήγησε σε ανάπτυξη θεσμών του αποκαταστατικού προτύπου (Γιαννούλης,

2024:90,97, 143επ.). Το ΣΑΠΔ έχει ανάγκη εκσυγχρονισμού στην κατεύθυνση των κατά παρέκκλιση διαδικασιών που είτε δεν έχουν υλοποιηθεί επαρκώς στην πράξη είτε δεν έχουν καταστεί συνείδηση των κοινωνιών και των φορέων του, οι οποίες πρέπει να συμβαδίζουν με τις εμπειρικά διαπιστώσιμες αντιλήψεις της κοινωνίας και να προπορεύονται στις ανάγκες της, να δοκιμάζονται και να εποπτεύονται στατιστικά, ώστε σε περίπτωση δυσλειτουργιών να μεταρρυθμίζονται, παρά το κλίμα παλινδρόμησης του ποινικού νομοθέτη προς την τιμωρητικότητα και ποινική καταστολή, με σκοπό τη βραχυπρόθεσμη μείωση του φόβου και της ανασφάλειας των πολιτών, αλλά και για λόγους συμβολισμού στην άσκηση Αντεγκληματικής Πολιτικής, μακροπρόθεσμα όμως με αβέβαιες συνέπειες.

2. Οι θεωρίες κοινωνικού ελέγχου και η πρόληψη

Σύμφωνα με τον E.Durkheim (1937/1981:67) ορθή συμπεριφορά προωθούν οι παραδοσιακές διαδικασίες κοινωνικοποίησης, ενώ για τον κοινωνικό έλεγχο η ποινή αποτελεί αναγκαστικό εφεδρικό μέσο των αξιόπιστων κοινωνικών μηχανισμών. Κατά τις θεωρίες κοινωνικού ελέγχου, η ακατάλληλη κοινωνικοποίηση αποκλείει την ανάπτυξη αυτοελέγχου ή εσωτερικής αυτοσυγκράτησης που θα μπορούσε να προλάβει την παραβατικότητα. Η ανάπτυξη ασθενών δεσμών με την κοινωνία οδηγεί στη μη παραδοχή των καθιερωμένων αξιών και σε ένα είδος «αλλεργίας» στους κοινωνικούς καταναγκασμούς, συμβατικότητες και υποχρεώσεις που ρυθμίζουν τη συμπεριφορά και προλαμβάνουν την παραβατικότητα. Καθέ-

νας έχει προδιάθεση παραβατικότητας, αλλά το ζήτημα είναι πώς ο ανήλικος μαθαίνει να μη γίνει παραβατικός. Σε αυτό προτείνεται η προσκόλληση σε θετικά κοινωνικά πρότυπα ανθρώπων, καταστάσεων και θεσμών, στη σύνδεση με την οργανωμένη κοινωνία, την εμπλοκή σε συμβατικές δραστηριότητες, την πίστη σε ένα σύστημα αξιών (Delmas-Marty, 2002:184-189, Φαρσεδάκης, 2005:110-111). Κατά τον T.Hirschi (1969), (Σπινέλλη, 2014:266-270,274-276), οι διάφοροι άμεσοι έλεγχοι μέσω εξωτερικών απαγορεύσεων και ποινών δεν είναι τόσο σημαντικοί, όσο οι έμμεσοι και εσωτερικευμένοι έλεγχοι που βασιζονται στη στοργική κοινωνικοποίηση με θεσμούς όπως: οικογένεια, σχολείο, ομάδα, φίλοι, γειτονιά κλπ., που αποτελούν τους κύριους παράγοντες άσκησης κοινωνικού ελέγχου μαζί με τον ίδιο τον νόμο (Κουράκης, 2012:135επ., Κοντοπούλου, 2016:2082-2109). Τα μέτρα που επιλέγονται από τους φορείς του στο πλαίσιο χάραξης αντεγκληματικής πολιτικής έχουν ως στόχο είτε την ανάπτυξη στο άτομο κοινωνικών αναστολών είτε τη διαμόρφωση συνθηκών που παρεμποδίζουν ή αποκλείουν την εκδήλωση εγκληματικής συμπεριφοράς (Αλεξιάδης, 1989:405-407). Ο τυπικός κοινωνικός έλεγχος παρεμβαίνει όπου οι μηχανισμοί άτυπου κοινωνικού ελέγχου έχουν αποτύχει και περιλαμβάνει αντιδράσεις ελέγχου της παραβατικότητας σε πρωτογενές, δευτερογενές ή τριτογενές επίπεδο παρέμβασης (Φαρσεδάκης, 2005:124επ.). Η πρόληψη επιτυγχάνεται πρωτίστως στο πρωτογενές, καθώς όσο πιο αποτελεσματική είναι η άσκηση της πρωτογενούς παρέμβασης, τόσο μεγαλύτερη η πιθανότητα πρόληψης και αντιμετώπισης της νεανικής πα-

ραβατικότητας. Για τη χάραξη και υλοποίηση μιας αποτελεσματικής στρατηγικής πρόληψης πρέπει οι φορείς άσκησης του κοινωνικού ελέγχου να θέσουν ως βάση του σχεδίου παρέμβασης τους παράγοντες που προκαλούν ή ενισχύουν την παραβατικότητα, κάτι ιδιαίτερα δύσκολο, διότι δεν υπάρχει κοινά αποδεκτή θεωρία για τους εγκληματογόνους παράγοντες. Μια τέτοια αναγκαιότητα στο πεδίο της νεανικής παραβατικότητας που θα λαμβάνει υπόψη όχι μόνο τον δράστη και το θύμα αλλά και την κοινωνία, γίνεται πιο επιτακτική σε περιόδους κρίσης, η οποία επηρεάζει όλα τα επίπεδα παρέμβασης επίσημου και ανεπίσημου κοινωνικού ελέγχου. Ιδίως δε στο επίπεδο τριτογενούς παρέμβασης (μέτρων πρόληψης της υποτροπής και κοινωνικής επανένταξης), δημιουργούνται επιπλέον δυσχέρειες στη λήψη και υλοποίηση μέτρων κατάλληλων στην αντιμετώπιση του ανήλικου παραβάτη, καθώς και σχεδιασμού αντεγκληματικής πολιτικής, ένεκα και της αδυναμίας εμπειρικών μελετών στην αξιόπιστη διερεύνηση της επίδρασης των μηχανισμών άσκησης ελέγχου στην υποτροπή του.

Στο πλαίσιο του προτύπου της ελάχιστης ποινικής παρέμβασης (Γασπαρινάτου, 2020:154-160 Πανάγος, 2023:123-134), στην προσπάθεια κατάργησης των στερητικών της ελευθερίας ποινών ή αντικατάστασής τους με εναλλακτικές εξωιδρυματικές κυρώσεις/μέτρα εμφανίστηκε μια τάση αποδικαστικοποίησης με σκοπό την αποφυγή του ποινικού στιγματισμού, την πρόληψη της υποτροπής και τη μείωση του κόστους άσκησης ποινικού ελέγχου μέσω της δικαστικής οδού (Ζαραφώνιτου, 2004:212-213). Οι κατά παρέκκλιση διαδικασίες αποσκοπούν

στην εκτροπή του ανηλικού από την ποινική οδό (Φασούλα, 2011:963-972), ιδίως σε περίπτωση μικρομεσαίας παραβατικότητας που συνδέονται με την επιβολή εξωιδρυματικών μέτρων κοινοτικού χαρακτήρα (λ.χ. συνδιαλλαγή με παθόντα και έκφραση συγγνώμης, κοινωφελής εργασία, αποζημίωση παθόντος) (Κουράκης, 1997), τα οποία ενδυναμώνουν τους κοινωνικούς δεσμούς του ανηλικού παραβάτη και αποτρέπουν τον ποινικό στιγματισμό του με την εμπλοκή του σε μηχανισμούς άσκησης ποινικού ελέγχου, με πρόληψη και της υποτροπής του. Στη χώρα μας δεν είναι επαρκείς οι αποτελεσματικές παρεμβάσεις σε πρωτογενές και δευτερογενές επίπεδο και δεν έχουν αφομοιωθεί οι εναλλακτικοί τρόποι ποινικής αντιμετώπισης του ανηλικού παραβάτη, ενώ και σε επίπεδο χάραξης αντεγκληματικής πολιτικής (βλ. Εγκύκλιος ΕισΑΠ 2/22-2-2024), ιδίως της τριτογενούς παρέμβασης, για τη δυνατότητα αλλαγής, κοινωνικής επανένταξης και πρόληψης της υποτροπής του, βρισκόμαστε σε αρχικό στάδιο. Είναι καίριο το ζήτημα εάν επιθυμούμε ως κοινωνία την “αχρήστευση” ή την επανένταξη των ανηλικών παραβατών, λαμβάνοντας υπόψη ότι οι ακραίες και στιγματιστικές πρακτικές αντιμετώπισής τους δεν μπορεί να θεωρηθούν πρόσφορη απόδοση δικαιοσύνης στην ορθή κατεύθυνση (Κοντοπούλου, 2016:2108-2109). Είναι εμφανής η θετική επιρροή που μπορεί να ασκούν τα κατάλληλα αναμορφωτικά μέτρα στους ανηλικούς και ιδίως τα προνοιακά και αποκαταστατικά, όταν η παραβατικότητά τους παρίσταται ως αντικοινωνική συμπεριφορά, την οποία έχουν ενστερνιστεί ή μιμούνται λόγω του περιβάλλοντος ανατροφής τους, οικογενειακού, σχολικού και

κοινωνικού (θεωρίες κοινωνικής εκμάθησης, διαφορικού συγχρωτισμού: Sutherland και Glaser) (Φαρσεδάκης, 2005:111-115, Κουράκης, 2012:202-204, Σπινέλλη, 2014:261-264, 273-276, Γασπαρινάτου, 2020:96-98), όχι εγγύς σε θετικά κοινωνικά πρότυπα συμπεριφοράς, ενώ με τέτοια προσέγγιση καλλιεργείται ουσιαστική διαπαιδαγώγηση, πνεύμα δεκτικό προς την αρχή της νομιμότητας, κοινωνικό πρότυπο ενσυναίσθησης και υπευθυνότητας για αποκατάσταση της βλάβης του παθόντος και εγείρεται ανάχωμα στην υποτροπή (Braithwaite, 2002:52, 2006:33επ.), αντί της επιβολής τιμωρητικών κυρώσεων δίχως αντίκρισμα. Τέτοια παρέμβαση θεωρείται έγκαιρη ως πρόληψη σε πρώιμο στάδιο διαμόρφωσης της προσωπικότητας, κατά τη θεωρία των εγκληματικών σταδιοδρομιών, όπως ερευνητικά έχει αποτυπωθεί από τους Zara & Farrington [2006] (Κουράκης, 2012:168-169, Σπινέλλη, 2014:277-278, Ζαραφωνίτου, 2023α:114-132), καθόσον “*Adult antisocial behavior virtually requires childhood antisocial behavior.*” (Robins, 1978).

A. Το Ποινικό Δίκαιο Ανηλικών

1. Οι νομοθετικές εξελίξεις στο πεδίο του Ποινικού Δικαίου Ανηλικών

Η ειδική μεταχείριση των ανηλικών αποτέλεσε αντικείμενο αναφοράς σε πολλά σπουδαία διεθνή κείμενα, όπως η Διεθνής Σύμβαση του ΟΗΕ για τα Δικαιώματα του Παιδιού [Δ.Σ.Δ.Π.] (1989), που κυρώθηκε στη χώρα μας με τον Ν.2101/1992, με την οποία θεσπίστηκε το όριο ενηλικίωσης στα 18 έτη, καθώς και η «θεμελιώδης αρχή του συμφέροντος του τέκνου» (άρθρα 3, 19, 39), η οποία πρέπει να διέπει όλες

τις λειτουργίες και ρυθμίσεις που αφορούν στην παραβατικότητα των ανηλίκων και αναδείχθηκαν όλες οι γενικές αρχές που διέπουν τις αρχές της Ποινικής Δικαιοσύνης ενόψει και της ΕΣΔΑ, ιδίως δε η αρχή n.c.n.p.s.l., το τεκμήριο αθωότητας, η υποχρέωση έγκαιρης ενημέρωσης του ανηλίκου κατηγορουμένου μέσω των νομίμων εκπροσώπων του, η υποχρέωση παροχής δικαστικού συμπαραστάτη και διερμηνέα, το δικαίωμα σιωπής και μη αυτοενοχοποίησης, το δικαίωμα προσφυγής κατά της καταδικαστικής απόφασης ή οποιουδήποτε μέτρου επιβαρυντικού ενώπιον ανώτερης αμερόληπτης αρχής ή δικαστηρίου, το δικαίωμα σεβασμού της ιδιωτικής ζωής σε όλα τα στάδια της ποινικής διαδικασίας, η αρχή της δίκαιης δίκης και η αρχή της αναλογικότητας. Επίσης, η Ευρωπαϊκή Σύμβαση για την άσκηση των Δικαιωμάτων του Παιδιού που ψηφίστηκε στις 8-9-1995 από την Επιτροπή Υπουργών του Συμβουλίου της Ευρώπης και κυρώθηκε με τον Ν.2502/1997, για την απόδοση διαδικαστικών δικαιωμάτων στους ανηλικούς και τη διευκόλυνση άσκησής τους, το Διεθνές Σύμφωνο για τα Ατομικά και Πολιτικά Δικαιώματα του Ο.Η.Ε. που κυρώθηκε με τον Ν.2462/1997, οι Στοιχειώδεις Κανόνες για την απονομή Δικαιοσύνης σε Ανηλικούς (Κανόνες του Πεκίνου) που ψηφίστηκαν από τη Γενική Συνέλευση του ΟΗΕ στις 29-11-1985 και αφορούν στις ελάχιστες προδιαγραφές που αναγνωρίζονται από τον ΟΗΕ για την ορθή μεταχείριση των ανηλικών παραβατών, οι Κατευθυντήριες Γραμμές για την Πρόληψη της Παραβατικότητας των Ανηλίκων (Γραμμές του Ριάντ) που ψηφίστηκαν από τη Γ.Σ. του ΟΗΕ στις 14-12-1990 σε θέματα αντεγκληματικής και κοινωνικής πολιτικής για

την πρόληψη της παραβατικότητας των ανηλίκων, οι Κανόνες Προστασίας Ανηλίκων στερούμενων της ελευθερίας τους που ψηφίστηκαν την ίδια ημερομηνία, καθώς κι ο Πρότυπος Νόμος των Ηνωμένων Εθνών για το Δίκαιο Ανηλίκων (1997), που ενσωματώνει τη φιλοσοφία και τις πολιτικές σημαντικών κειμένων του ΟΗΕ και τις Κατευθυντήριες Γραμμές Δράσης για τα Παιδιά στο Σύστημα Ποινικής Δικαιοσύνης, οι οποίες αφορούν αναγκαία μέτρα προστασίας και προετοιμασίας των παιδιών που καταθέτουν ως μάρτυρες στο δικαστήριο (άρθρα 45,46, 49, 50, 52) (Σπινέλλη, 2005, Νάσκου-Περράκη, 2001:303επ., Νάσκου-Περράκη-Χρυσόγονος-Ανθόπουλος, 2002, Πιτσελά, 2003:995επ., Πανάγος, 2023:45-52, Κοσμάτος, 2025:52-70). Επίσης, το 2005 ο Ο.Η.Ε. ενέκρινε τις «Κατευθυντήριες Γραμμές Δικαιοσύνης σε υποθέσεις που εμπλέκονται παιδιά θύματα και μάρτυρες εγκλήματος», προτρέποντας σε θέσπιση μέτρων πρόληψης της ταλαιπωρίας των ανηλικών θυμάτων και μαρτύρων κατά της διάρκειας της προδικασίας, προκειμένου να διασφαλιστούν ο σεβασμός στα συμφέροντα και η αξιοπρέπειά τους. Μεταξύ άλλων κατοχυρώνεται το δικαίωμα των ανηλικών στην αποτελεσματική πληροφόρηση, ακρόαση, αρωγή από ειδικούς, στην ιδιωτικότητα, στην ασφάλεια, στην προστασία από ταλαιπωρία κατά τη διάρκεια ποινικής διαδικασίας και στην πρόληψη περαιτέρω ψυχικού τραυματισμού. Η Ευρωπαϊκή Οικονομική και Κοινωνική Επιτροπή (2006) κατήρτισε Γνωμοδότηση με θέμα: «Η πρόληψη της νεανικής εγκληματικότητας, οι τρόποι αντιμετώπισής της και ο ρόλος της Δικαιοσύνης Ανηλίκων στην Ε.Ε.» (2006/С110/13) που έθεσε την ανάγκη οικοδό-

μησης 3 πυλώνων δράσης: πρόληψη, ποινικά/παιδαγωγικά μέτρα και κοινωνική ενσωμάτωση ανηλίκων και νεαρών παραβατών (Χαΐδου, 2019:281).

Στην ελληνική έννομη τάξη η νομοθεσία για τη μεταχείριση των ανηλίκων που παραβιάζουν ποινικές διατάξεις ή των ανηλίκων θυμάτων δεν έχει αυτοτελή νομική υπόσταση, καθώς δεν υπάρχει Κώδικας Ανηλίκων Δραστών ή/και Θυμάτων (Σπινέλλη, 1992, Κουράκης, 2004, Γασπαρινάτου, 2020). Ο έλληνας ποινικός νομοθέτης (Σπινέλλη & Τρωιάνου-Λουλά, 1992:244επ., Κοσμάτος, 2025:71επ., Πανάγος, 2023) επέλεξε να εντάξει σε ένα ξεχωριστό Κεφάλαιο του ΠΚ/Ν.1492/1950 [από 1-1-1951] (το 8^ο) τις βασικές ρυθμίσεις για τη μεταχείριση των ανηλίκων παραβατών, ενώ τα άρθρα που αφορούν την προστασία των ανηλίκων θυμάτων αξιόποινων πράξεων είναι εγκατασπαρμένα στο Ειδικό Μέρος του ΠΚ, υπάρχουν όμως και διάφορα νομοθετήματα που συμπληρώνουν τις ρυθμίσεις για την ιδιάζουσα μεταχείρισή τους (Φαρσεδάκης, 2005). Αξιοσημείωτο ότι σε αντίθεση με άλλα Κεφάλαια του ΠΚ, το συγκεκριμένο επί 50 και πλέον έτη (μέχρι τον Ν.3189/2003,) δεν είχε υποστεί κάποια νομοθετική παρέμβαση, όμως, με τη νέα χιλιετία οι ραγδαίες κοινωνικές μεταβολές, οι νομικές και επιστημονικές εξελίξεις επέβαλαν για την αποτελεσματικότερη αντιμετώπιση των μεταλλασσόμενων ποινικών αδικημάτων την τροποποίηση, υπό τη μέριμνα του Κράτους και τη συνταγματική υποχρέωσή του (άρθρο 21 Σ) για τη λήψη ειδικών μέτρων προς προστασία της νεότητας καθώς και οι δράσεις των διεθνών οργανισμών που αφορούν στη χάραξη ενός σύγχρονου πλαισίου προστασίας

για τις ευάλωτες ομάδες των νέων (Κουράκης, 1999.163επ., Σπινέλλη, 2005.1400επ.). Σημαντικές υπήρξαν οι μεταρρυθμίσεις ιδίως με τους Ν.3189/2003 (Μαγγανάς, 2003.1176, Ευστρατιάδης, 2003.1179) και Ν.3860/2010 (Κοσμάτος, 2010.804, Μαργαρίτης-Παρασκευόπουλος-Νούσκαλης, 2016/2020.20επ.), καθώς και με τους Ν.4322/2015 και Ν.4356/2015 σε μικρότερο βαθμό (Κοσμάτος, 1998.897-902, Μαργαρίτης, 2016:52-77, Πανάγος, 2023.217επ.). Με τις αρχικές ρυθμίσεις σκοπήθηκε η αντιμετώπιση της παραβατικότητας των ανηλίκων κυρίως με μέτρα που στοχεύουν στην πρόληψη και στη μέριμνα για την κοινωνική επανένταξή τους και ταυτόχρονα με περιορισμό του εγκλεισμού σε ειδικά καταστήματα κράτησης ως κυρωτικού μέτρου. Με τη μεταρρύθμιση του τίτλου του Κεφαλαίου σε «ειδικές διατάξεις για ανηλίκους» σηματοδοτήθηκε η διαφορετική μεταχείριση, καθώς και η λήψη κατάλληλων μέτρων για τον ανήλικο παραβάτη (Κοσμάτος, 2018:133). Η μεταχείριση του ανηλίκου είναι ευλόγως πιο επεικής και οι κυρώσεις δεν αποσκοπούν στην τιμωρία, αλλά πρέπει να εμφορούνται από την αρχή της διαπαιδαγώγησης αντί της ποινής ως βασική αρχή του Ποινικού Δικαίου Ανηλίκων. Επιπλέον, θεμελιώδεις αρχές, ενδεικτικές των ιδιαιτεροτήτων και των στόχων του, είναι οι αρχές της επικουρικότητας και της αναλογικότητας με στόχο την επιλογή του πλέον πρόσφορου, αναγκαίου και αποτελεσματικού μέτρου σε κάθε περίπτωση ανηλίκου παραβάτη, που εισφέρει στην εξατομικευμένη μεταχείριση, τη διαπαιδαγώγηση και την αποτροπή της υποτροπής του. Τα τελευταία έτη, στην εξέλιξη των συστημάτων απονομής δικαιοσύνης των ανηλίκων έχει εμ-

φανιστεί μια αντίληψη αποκατάστασης ή επανόρθωσης υπέρ του θύματος και του ρόλου του στην ποινική διαδικασία (Γασπαρινάτου, 2020:160-169). Η προστασία της ανηλικότητας αναγνωρίζεται πλέον ως αυτοτελής έννομο αγαθό, αποτελεί δε αντικείμενο ειδικής προστασίας τόσο του άρθρου 3 της Δ.Σ.Δ.Π. και του άρθρου 24 Δ.Σ.Α.Π.Δ., όσο και των άρθρων 21 του Συντάγματος, 1532επ. Α.Κ. και 121επ. Π.Κ. Περαιτέρω, το 2007 υπεγράφη από τα κράτη μέλη του Συμβουλίου της Ευρώπης στο Lanzarote (Ισπανία) η «Σύμβαση προστασίας των Παιδιών κατά της γενετήσιας εκμετάλλευσης και κακοποίησης», η οποία κυρώθηκε με τον Ν.3727/2008. Σύμφωνα με αυτή η Ελλάδα, ως κράτος-μέλος της Ε.Ε. ανέλαβε υποχρεώσεις για τον τρόπο διεξαγωγής των συνευξέσεων με ανηλικούς (άρθρο 35). Σημαντική υπήρξε για πρώτη φορά η πρόβλεψη περί δυνατότητας να επιτραπεί η εξέταση του ανήλικου μάρτυρα χωρίς αυτός να είναι παρών στη δικαστική έκθεση, κυρίως μέσω της χρήσης τεχνικών μέσων. Με τον Ν.4478/2017 ενσωματώθηκε στη χώρα μας η Οδηγία 2012/29/ΕΕ για τη «θέσπιση ελαχίστων προτύπων σχετικά με τα δικαιώματα, την υποστήριξη και προστασία θυμάτων εγκληματικότητας», με σκοπό να εξασφαλίσει ότι τα θύματα αξιόποινων πράξεων τυγχάνουν της δέουσας πληροφόρησης, υποστήριξης και προστασίας, προκειμένου να συμμετάσχουν σε κάθε στάδιο ποινικής διαδικασίας χωρίς διάκριση, ανεξαρτήτως εθνικότητας και του καθεστώτος διαμονής τους. Ο νόμος αυτός προέβλεψε την ίδρυση στις Υπηρεσίες Επιμελητών Ανηλίκων & Κοινωνικής Αρωγής Αθηνών, Πειραιά, Θεσσαλονίκης, Πατρών, Ηρακλείου των «Αυτοτελών Γραφείων

Προστασίας Ανηλίκων Θυμάτων» («Σπίτι του Παιδιού», κατά το πρότυπο των “Children’s Advocacy Centers”) που ως θεσμός στηρίζεται στο πρότυπο των σκανδιναβικών χωρών, το οποίο με τη σειρά του έχει ως βάση το πρότυπο των «Συμβουλευτικών Κέντρων για Παιδιά» που ήδη είχε διαμορφωθεί στις Η.Π.Α. Στο πλαίσιο του εκδόθηκε η υπ’ αριθ. 7320/10-6-2019 Υ.Α., βάσει της οποίας καθορίζονται οι αναγκαίες λεπτομέρειες αναφορικά: α) με τη διαδικασία εκτίμησης της αντιληπτικής ικανότητας και της ψυχικής κατάστασης των ανήλικων θυμάτων, β) τη διαμόρφωση των κατάλληλων συνθηκών και χώρων για την εξέτασή τους και την καταγραφή της κατάθεσής τους, γ) τον τρόπο και τη μεθοδολογία της συνδρομής τους προς τις προανακριτικές, ανακριτικές, εισαγγελικές και δικαστικές αρχές ως προς την εξέταση των ανήλικων θυμάτων, ρυθμίστηκε η λειτουργία τους και ορίστηκε ένα δομημένο πρωτόκολλο δικανικής εξέτασης ως μάρτυρα του ανήλικου θύματος (Θεμελή, 2014 & 2019). Στη συνέχεια θεσπίστηκε ο Ν.4620/2019, με τον οποίο το άρθρο 226Α ΚΠΔ αντικαταστάθηκε με τη βελτιωμένη ρύθμιση του άρθρου 227 ΚΠΔ. Αξίζει μνείας η Σύσταση R(2011)16 του Συμβουλίου Υπουργών της Ευρώπης σχετικά με την προστασία των παιδιών από τη σεξουαλική εκμετάλλευση, σύμφωνα με την οποία τονίζεται η ανάγκη για ύπαρξη ειδικών συνθηκών, όταν λαμβάνονται αποδεικτικά μέσα από ανήλικα θύματα-μάρτυρες εγκλημάτων σεξουαλικής κακοποίησης, ώστε να ελαχιστοποιείται ο αριθμός των καταθέσεών τους και να μη χρειάζεται να επανέλθουν με νέα κατάθεση εάν η πρώτη είναι πλήρης και έχει ληφθεί ορθά. Απώτερος σκοπός είναι η προάσπιση της ψυχικής

υγείας και της αξιοπιστίας τους. Επ' αφορμής της θεμελιώδους Οδηγίας (ΕΕ) 2016/800 του Ε.Κ.&Σ. της 11^{ης}-5-2016 σχετικά με τις δικονομικές εγγυήσεις για παιδιά που είναι ύποπτοι ή κατηγορούμενοι στο πλαίσιο ποινικών διαδικασιών (Δημόπουλος-Κοσμάτος, 2017:387επ.) θεσπίστηκε ο Ν.4689/2020 ενσωμάτωσής της στο εθνικό μας δίκαιο, ενώ στο κείμενο Κατευθυντηρίων Γραμμών της Επιτροπής Υπουργών του Συμβουλίου της Ευρώπης (2010) σχετικά με τη «Φιλική για τα Παιδιά Δικαιοσύνη» καταγράφονται προτάσεις για τον τρόπο και τη διαδικασία λήψης αποδεικτικών στοιχείων από ανηλικούς μάρτυρες (βιντεοσκόπηση κατάθεσης, περιορισμός αριθμού καταθέσεων, αποφυγή καθοδηγητικών ερωτήσεων) χωρίς να παραναγνωρίζεται το δικαίωμα του κατηγορουμένου γι' αμφισβήτηση στην ουσία τους. Επισημαίνεται ότι στα πλαίσια υλοποίησης της πολιτικής προς καθιέρωση θεσμών προαγωγής της Φιλικής Δικαιοσύνης έχει δρομολογηθεί σχετικό πρόγραμμα από το Υπουργείο Δικαιοσύνης και έχει ξεκινήσει η λειτουργία των «Σπιτιών του Παιδιού» προς εξυπηρέτηση των διαδικασιών στα Πρωτοδικεία Αθηνών & Πειραιά και Θεσσαλονίκης πλέον, ενώ στόχος παραμένει ο εκσυγχρονισμός λειτουργίας των Εταιρειών Προστασίας Ανηλίκων για δράσεις στην πρόληψη της παραβατικότητας, στην αντιμετώπιση της θυματοποίησης και της υποτροπής, αλλά και στην προώθηση της επανένταξής τους.

2. Η ποινική αντιμετώπιση των πράξεων των ανηλίκων

Οι πράξεις των ανηλίκων δεν αποτελούν ποτέ κακούργηματα, σύμφωνα με τη διάταξη του

άρθρου 18 ΠΚ (Κοσμάτος, 2025:79επ.). Ο λόγος της συγκεκριμένης ρύθμισης αποδίδεται στην αποφυγή εκδίκησης κακούργημάτων που τελούνται από ανηλικούς από τα Μεικτά Ορκωτά Δικαστήρια, όπως θα ήταν υποχρεωτικό σύμφωνα με τη συνταγματική διάταξη που εγκαθιδρύει την αρμοδιότητα εκδίκησης των κακούργημάτων. Οι συνέπειες που προκύπτουν από τη ρύθμιση αυτή είναι ιδίως ότι: α) η κακούργηματική πράξη παραγράφεται με τους κανόνες παραγραφής του πλημμελήματος (άρθρα 111 παρ.3 και 113 παρ.2 ΠΚ) και β) δεν μπορούσε να ασκηθεί έφεση και ανάρτηση κατά του παραπεμπτικού βουλεύματος για την πράξη, σύμφωνα με τη νομολογία (ΑΠ 829/2000 ΠοινΧρ 2001.138, ΑΠ 526/1988 ΠοινΧρ 1988.695), ενώ σύμφωνα με τη θεωρία αυτό αντίκειται στη διάταξη του άρθρου 40 παρ.2β της Δ.Σ.Δ.Π. (Ν.2101/1992), στο Έβδομο Πρόσθετο Πρωτόκολλο της ΕΣΔΑ, που κυρώθηκε με τον Ν.1705/1987 και στο Δ.Σ.Α.Π.Δ. (Ν.2462/1997) (Κουράκης, 2012:302, Πιτσελά, 2022:371, Κοσμάτος, 2025:79). Μετά τη μεταρρύθμιση του άρθρου 489 παρ.1 περ.δ' και ε' ΚΠΔ αρχικά με το άρθρο 4 παρ.5 του Ν.3189/2003 και έπειτα με το άρθρο 9 παρ.2 του Ν.3860/2010 και το άρθρο 9 παρ.8 του Ν.4322/2015, ο ανήλικος απέκτησε το δικαίωμα έφεσης κατά της καταδικαστικής απόφασης του μονομελούς και του τριμελούς δικαστηρίου ανηλίκων, με την οποία του επιβλήθηκε περιορισμός σε ειδικό κατάστημα κράτησης ή αναμορφωτικό ή θεραπευτικό μέτρα (Μαργαρίτης-Βασιλειάδης, 2021), καθώς και στην περίπτωση που τέλεσε την πράξη μετά τα 15 έτη, αλλά δικάστηκε μετά τα 18 έτη και καταδικάστηκε σε στερητική της ελευθερίας

ποινή κατ' άρθρο 130 ΠΚ.

Η κατάγνωση της ποινικής ευθύνης συναρτάται με την ηλικία του ανηλίκου δράστη (Κοσμάτος, 2025:80επ.), κατά τον χρόνο τέλεσης της πράξης και όχι την ηλικία του κατά τον χρόνο εκδίκασης της υπόθεσης στο δικαστήριο. Με βάση τον Νέο ΠΚ/2019, στο άρθρο 126 με τον τίτλο «ποινική μεταχείριση των ανηλίκων», ορίζονται τα εξής: 1. Η αξιόποινη πράξη που τελέστηκε από ανήλικο δώδεκα έως δεκαπέντε ετών δεν καταλογίζεται σε αυτόν. Το δικαστήριο μπορεί να του επιβάλει αναμορφωτικά ή θεραπευτικά μέτρα. 2. Σε ανήλικο που τέλεσε αξιόποινη πράξη και έχει συμπληρώσει το δέκατο πέμπτο έτος της ηλικίας του επιβάλλονται επίσης αναμορφωτικά ή θεραπευτικά μέτρα, εκτός αν κρίνεται αναγκαίο να επιβληθεί περιορισμός σε ειδικό κατάσταση κράτησης νέων κατά το επόμενο άρθρο. Χρήζει επισήμανσης εν προκειμένω ότι με τον Ν.5090/17-2024 (άρθρα 28 και 138 παρ.1), εμπλουτίστηκαν τα αναμορφωτικά μέτρα με την προσθήκη της παρακολούθησης ειδικών εκπαιδευτικών, καλλιτεχνικών ή πολιτιστικών προγραμμάτων σε κρατικούς, δημοτικούς ή ιδιωτικούς φορείς, καθώς και της παρακολούθησης προγραμμάτων αθλητισμού και της συμμετοχής σε αθλητικά σωματεία (υπό στοιχ.θα και θβ της παρ.1 του άρθρου 122 ΠΚ), πρωτοβουλία του ποινικού νομοθέτη προς την ορθή κατεύθυνση, που συνάδει στο αναμορφωτικό-προνοιακό πρότυπο και την αρχή της διαπαιδαγώγησης στο πεδίο της Ποινικής Δικαιοσύνης Ανηλίκων, καθόσον δίδεται η δυνατότητα ενός ακόμη εργαλείου στους εφαρμοστές και στους επιμελητές ανηλίκων στην κατεύθυνση αυτή για την ειδική μεταχείριση των ανηλίκων παραβατών, που εκτι-

μάται ότι θα έχει θετική επίδραση, όχι μόνο στην αναμόρφωση, αλλά και στην επανένταξη και στην αποτροπή της υποτροπής τους. Ειδικής μνείας χρήζει και ένα νέο διαδραστικό πρόγραμμα ψυχοεκπαίδευσης και ενδυνάμωσης των κοινωνικών δεξιοτήτων των ανηλίκων με την ονομασία RE:MIND, με την πρωτοβουλία του Υπουργείου Δικαιοσύνης, σύμφωνα με το οποίο οι ανήλικοι παραβάτες μελετούν κείμενα της αρχαίας Ελληνικής Γραμματείας και της διεθνούς κλασσικής λογοτεχνίας σε ενότητες που αφορούν, μεταξύ άλλων, τη φιλία, την ενσυναίσθηση και τη διαχείριση θυμού. Πάντως, τα αναμορφωτικά και θεραπευτικά μέτρα δεν καλύπτονται από ισχύ δεδικασμένου (Κουράκης, 2013:531) κατ' άρθρο 57 ΚΠΔ, καθόσον μπορούν να μεταβάλλονται σύμφωνα με τον νόμο οποτεδήποτε κρίνεται αναγκαίο με απόφαση του δικαστηρίου ανηλίκων που τα διέταξε, να αίρονται εάν κριθεί ότι έχουν εκπληρώσει τον σκοπό τους (άρθρο 124 παρ.1β' και 124 παρ.2 ΠΚ), να αντικαθίστανται τα μεν αναμορφωτικά με άλλα αναμορφωτικά μέτρα ή και με θεραπευτικά μέτρα (άρθρο 124 παρ.3 ΠΚ), εφόσον συντρέχουν οι όροι του άρθρου 123 ΠΚ, τα δε θεραπευτικά με άλλα θεραπευτικά μέτρα (άρθρο 124 παρ.2 ΠΚ). Ωστόσο, προβληματική από δογματικής απόψεως παρέκκλιση της ισχύος του δεδικασμένου αποτελεί η πρόβλεψη του άρθρου 124 παρ.5 ΠΚ, όπως ισχύει με το άρθρο 25 του Ν.5172/29-1-2025, με την οποία θεσπίζεται η δυνατότητα, αν συντρέχουν οι προϋποθέσεις του άρθρου 127, για αντικατάσταση των αναμορφωτικών μέτρων που έχει επιβάλει το δικαστήριο ανηλίκων με κατ' οίκον έκτιση ή με παροχή κοινωφελούς εργασίας και σε περίπτωση που δεν επαρκούν

με περιορισμό σε ειδικό κατάσταση κράτησης νέων με μέγιστη διάρκεια τριών (3) ετών, εφόσον κατά τη διάρκεια ισχύος τους ασκήθηκε ποινική δίωξη για πράξη που, αν την τελούσε ενήλικος, θα ήταν κακούργημα ή αν παραβιάζονται εξακολουθητικά, διότι δε συνάδει στη φιλοσοφία, τις θεμελιώδεις αρχές και τους σκοπούς του Ποινικού Δικαίου Ανηλίκων. Η επιτρεπτή υπέρβαση του δεδικασμένου έχει ως δικαιολογητική βάση την καταλληλότερη μεταχείριση του ανηλίκου δράστη με την επιβολή ανάλογων, πρόσφορων και αναγκαίων μέτρων για την εξειδικευμένη μεταχείρισή του αναλόγως των αναγκών του, χωρίς όμως να μεταβάλλεται η φύση των αρχικών επιβληθέντων αναμορφωτικών μέτρων σε στερητική της ελευθερίας κύρωση και σε μέτρα προς το επαχθέστερο σε κάθε περίπτωση (Κοσμάτος, 2025:268-269).

Σύμφωνα με τις διατάξεις του άρθρου 127 Νέου ΠΚ/2019 με τίτλο «περιορισμός σε ειδικό κατάσταση κράτησης νέων», όπως η παρ.1 είχε τροπ. με το άρθρο 95 περ. ζ' του Ν.4623/2019 και εκ νέου με τα άρθρα 29 και 138 παρ.1 του Ν.5090/2024, προβλέπεται ότι: 1. Περιορισμός σε ειδικό κατάσταση κράτησης νέων επιβάλλεται μόνο σε ανηλίκους που έχουν συμπληρώσει το δέκατο πέμπτο (15ο) έτος της ηλικίας τους, εφόσον η πράξη τους, αν την τελούσε ενήλικος θα ήταν κακούργημα. Η απόφαση πρέπει να περιέχει ειδική και εμπεριστατωμένη αιτιολογία, από την οποία να προκύπτει γιατί τα αναμορφωτικά ή θεραπευτικά μέτρα δεν κρίνονται στη συγκεκριμένη περίπτωση επαρκή ενόψει των ιδιαίτερων συνθηκών τέλεσης της πράξης και της προσωπικότητας του ανηλίκου. Κρίνοντας

από τις περιστάσεις, το δικαστήριο μπορεί να αντικαταστήσει εν όλω ή εν μέρει, την έκτιση του περιορισμού σε ειδικό κατάσταση κράτησης νέων σε κατ' οίκον έκτιση ή σε κοινωφελή εργασία, με αναλογική εφαρμογή των άρθρων 104Α και 105. 2. Στην απόφαση ορίζεται επακριβώς ο χρόνος παραμονής του ανηλίκου στο κατάσταση αυτό, σύμφωνα με το άρθρο 54. Η παρ.1 είχε αποτυπωθεί αρχικά με την εισαγωγή του Νέου ΠΚ από 1-7-2019 ως εξής: 1. Περιορισμός σε ειδικό κατάσταση κράτησης νέων επιβάλλεται μόνο σε ανηλίκους που έχουν συμπληρώσει το δέκατο πέμπτο έτος της ηλικίας τους, εφόσον η πράξη τους, αν την τελούσε ενήλικος θα ήταν κακούργημα και εμπεριέχει στοιχεία βίας ή στρέφεται κατά της ζωής ή της σωματικής ακεραιότητας. Η απόφαση πρέπει να περιέχει ειδική και εμπεριστατωμένη αιτιολογία, από την οποία να προκύπτει γιατί τα αναμορφωτικά ή θεραπευτικά μέτρα [ή η έκτιση της ποινής στην κατοικία σε συνδυασμό με τέτοια μέτρα] δεν κρίνονται στη συγκεκριμένη περίπτωση επαρκή ενόψει των ιδιαίτερων συνθηκών τέλεσης της πράξης και της προσωπικότητας του ανηλίκου, όπου η φράση «ή η έκτιση της ποινής..... τέτοια μέτρα» διαγράφηκε με το άρθρο 95 περ.ζ' του Ν.4623/9-8-2019, ενώ η αυτή τροποποίηση είχε επέλθει και με το άρθρο δεύτερο παρ.2 περ. ζ' της από 27.6.2019 ΠΝΠ. Η διατύπωση της διάταξης της παρ.1 του άρθρου 127 ΠΚ υπό τον προϋχούσαντα ΠΚ/1950, όπως είχε αντικ. με το άρθρο 1 παρ.8 του Ν.3189/2003 και τροπ. με το άρθρο 2 παρ.2 του Ν.3860/2010 και με το άρθρο 7 παρ.3 του Ν.4322/2015, αντικ. δε με το άρθρο 26 του Ν.4356/24-12-2015, είχε ως εξής: Περιορισμός σε ειδικό κατάσταση κρά-

τησης νέων επιβάλλεται μόνο σε ανηλίκους που έχουν συμπληρώσει το δέκατο πέμπτο (15ο) έτος της ηλικίας, εφόσον η πράξη τους, αν την τελούσε ενήλικος, θα ήταν κακούργημα απειλούμενο με την ποινή της ισόβιας κάθειρξης. Η ίδια ποινή δύναται να επιβληθεί και για τις πράξεις του άρθρου 336, εφόσον τελούνται σε βάρος προσώπου νεότερου από δεκαπέντε (15) ετών. Περιορισμός σε ειδικό κατάστημα κράτησης νέων μπορεί να επιβληθεί και σε ανήλικο που έχει συμπληρώσει το δέκατο πέμπτο (15ο) έτος της ηλικίας του και του έχει επιβληθεί το αναμορφωτικό μέτρο της περ.ιβ' της παρ.1 του άρθρου 122, εάν μετά την εισαγωγή του στο ίδρυμα αγωγής τελέσει έγκλημα που αν το τελούσε ενήλικος θα ήταν κακούργημα. Η απόφαση πρέπει να περιέχει ειδική και εμπεριστατωμένη αιτιολογία, από την οποία να προκύπτει γιατί τα αναμορφωτικά ή θεραπευτικά μέτρα δεν κρίνονται στη συγκεκριμένη περίπτωση επαρκή, λαμβανομένων κατά περίπτωση υπόψη των ιδιαίτερων συνθηκών τέλεσης της πράξης και της προσωπικότητας του ανηλίκου. Επισημαίνεται δε ότι το ανώτατο ηλικιακό όριο των ποινικώς υπευθύνων ανηλίκων αυξήθηκε σε 15 έτη μετά την αντικατάσταση της παρ.1 του άρθρου 126 ΠΚ με το άρθρο 7 παρ.2 του Ν.4322/2015. Από τα ανωτέρω είναι προφανές ότι η σημερινή διατύπωση του κρίσιμου άρθρου για τον περιορισμό σε ειδικό κατάστημα κράτησης νέων των ποινικά υπεύθυνων ανηλίκων (άνω των 15 ετών) είναι η δυσμενέστερη, αποπνέοντας πνεύμα αυστηροποίησης και υπερβολικής τιμωρητικότητας του ποινικού νομοθέτη, εκτιμάται δε ως υπερβολική και δυσανάλογη, καθόσον αφορά σε κάθε πράξη που διώκεται σε βαθμό κακούργη-

ματος (για ενήλικα), χωρίς την επικινδυνότητα που αποτελούσε όλα τα προηγούμενα χρόνια κριτήριο, την άσκηση βίας ή τη βαρύτητα των πληττόμενων εννόμων αγαθών του παθόντος από τον δράστη, υποβαθμίζοντας το γεγονός ότι ο δράστης είναι ανήλικος και ότι ο χαρακτηρισμός μιας πράξης ως κακούργηματος σε ορισμένες περιπτώσεις είναι υπερβολικός ή διογκωμένος με βάση την ποινική δίωξη χωρίς να δικαιολογεί την επαχθέστερη των κυρώσεων και συνεπειών για τον ανήλικο παραβάτη που είναι ο περιορισμός σε κατάστημα κράτησης. Πολύ περισσότερο δε αν αναλογιστεί κανείς τις δυσμενείς περιστάσεις κράτησης στα ελάχιστα αυτά καταστήματα που διαθέτει η χώρα μας για την κράτηση των ανηλίκων, συχνά συγκρατουμένων και συμβιούντων με νεαρούς ενήλικες, καθώς και τον υπερπληθυσμό και τη συμφόρηση στους χώρους των εν λόγω καταστημάτων, ένεκα της ραγδαίας αύξησης των κρατήσεων που δεν είναι συγκυριακή, αλλά αναμένεται ότι θα εξακολουθήσει και θα κορυφωθεί περαιτέρω, γεγονός το οποίο έχει αναδειχθεί και επικριθεί προσφάτως από την επιστημονική και ακαδημαϊκή κοινότητα κατόπιν έγκυρης έρευνας, με βάση επίσημες στατιστικές και σχετικά δημοσιεύματα επί του ζητήματος της πολιτικής αυτής (Κοσμάτος, 2026¹),

¹ <https://www.paratiritis-news.gr/koinonia/yperplithismos-stis-fylakes-kai-afstiropoiisi-ton-poinon-provlimatismoi-gia-tin-antegklimatiki-politiki/> προσπελάσιμο στις 19-2-2026 από την ιστοσελίδα του «Παρατηρητής της Θράκης», καθώς και <https://daily.nb.org/sunenteukseis/konstantinos-kosmatos-o-ithikos-panikos-pou-kyriarhei-stin-elliniki-koinonia-enischyei-to-dogma-nomos-kai-taxi/> προσπελάσιμο στις 19-2-2026 από την ιστοσελίδα «Νομική Βιβλιοθήκη Daily». Επίσης: "Μπροστά σε μια σωφρονιστική έκρηξη", σε: Περιοδικό Εγκληματολογίας «Αντιγόνη, το ερώτημα», Παρέμβαση, Ε.Ε.Μ.Ε.Κ.Ε., Ιαν.-Δεκ. 2025, τόμος V, τ.9-10, δημ.30-1-2026, <https://doi.org/10.12681/antig.44284> και "N.5275/2026: «Κρυφή» αποσυμφόρηση φυλακών με άμεση απόλυση και απέλαση αλλοδαπών», άρθρο, δημ. 19-2-2026, στο www.dikastiko.gr.

ιδίως δε στο ευαίσθητο πεδίο της παραβατικότητας των ανηλίκων και της αντιφατικής σε ορισμένα σημεία Αντεγκληματικής Πολιτικής που ακολουθείται, ξένης προς το πνεύμα, το δόγμα και τις θεμελιώδεις αρχές του Ποινικού Δικαίου Ανηλίκων και της εφαρμογής του στο ΣΑΠΔ για τους ανηλίκους, ιδίως μάλιστα υπό το διεθνώς ισχύων αναμορφωτικό-προνοιακό και δικαιοσύνη πρότυπο της Ποινικής Δικαιοσύνης Ανηλίκων και το προωθούμενο πρότυπο της Φιλικής Δικαιοσύνης για τους ανηλίκους στην ημεδαπή και στην ευρωπαϊκή έννομη τάξη. Η περίπτωση του άρθρου 127 ΠΚ απαιτεί διπλή αιτιολόγηση, αναφορικά αφενός με την κρίση περί αναγκαιότητας επιβολής του συγκεκριμένου μέτρου, αφετέρου με τη διαπίστωση περί ανεπάρκειας επιβολής των αναμορφωτικών και θεραπευτικών μέτρων, λαμβανομένων υπόψη και των ιδιαίτερων συνθηκών τέλεσης της πράξης και της προσωπικότητας, σύμφωνα με τον Κοσμάτο (ό.π., σελ.144-145), ο οποίος επισημαίνει ότι η συνδρομή των τυπικών προϋποθέσεων (ηλικία και είδος του εγκλήματος) δεν πρέπει να οδηγεί αυτόματα στην επιβολή του περιορισμού σε ειδικό κατάσταση κράτησης νέων, καθώς κρίσιμο ρόλο πρέπει να έχουν και παράγοντες που αφορούν τα στοιχεία της προσωπικότητας του ανηλίκου παραβάτη, όπως η ηλικία του, το πνευματικό, μορφωτικό, οικογενειακό, επαγγελματικό, κοινωνικό και οικονομικό επίπεδο, καθώς και η συνολική συμπεριφορά του απέναντι στους νόμους και την ποινική δικαιοσύνη, ενώ ο περιορισμός αυτός ως επαχθές μέτρο πρέπει να επιβάλλεται μόνο σε περιπτώσεις που προκύπτει έμπρακτα μια διαμορφωμένη βούλησή του για παραβατική συμπεριφορά. Ο Κουράκης (2008:138) τονίζει

ότι μέλημα του νομοθέτη είναι η διάρκεια του περιορισμού να είναι όσο το δυνατόν συντομότερη και μόνον εφόσον κριθεί ότι αποτελεί την αναπόφευκτη έσχατη λύση για την αντίδραση της Πολιτείας έναντι της παραβατικής συμπεριφοράς του ανηλίκου μπορεί να επιβάλλεται. Σύμφωνα, πάντως, με τον Κουράκη (ό.π., σελ.143) προτείνονται να καταστεί κοινή συνείδηση ότι ο περιορισμός επιβάλλεται μόνο σε περιπτώσεις βαριάς εγκληματικότητας, όπου ο εγκλεισμός κατ' άρθρο 127 παρ.1 ΠΚ αποτελεί τον έσχατο τρόπο για να συγκρατηθεί ο έφηβος δράστης από την τέλεση νέων εγκλημάτων και γ) να διευρυνθούν οι δυνατότητες αντιμετώπισης της νεανικής παραβατικότητας με άλλους τρόπους εξωιδρυματικού χαρακτήρα, πέρα από τα αναμορφωτικά μέτρα του άρθρου 122 ΠΚ και την υφ' όρον απόλυση του άρθρου 129 ΠΚ, όπως με την αποχή από την ποινική δίωξη κατ' άρθρο 46 ΚΠΔ ή την επιβολή ποινής ή τη μετατροπή της ποινής του ανηλίκου σε χρηματική ή σε κοινωφελή εργασία. Οι Παύλου/Κοσμάτος και Κοσμάτος (2020:107 και ό.π., 142, αντιστοίχως) επισημαίνουν εύστοχα ότι η εκ νέου και συνεχιζόμενη διεύρυνση του πεδίου εφαρμογής του περιορισμού σε ειδικό κατάσταση κράτησης νέων αποτελεί «οπισθοδρόμηση» για την ελληνική ποινική νομοθεσία των ανηλίκων, χωρίς να υπάρχει ανάλογη πειστική τεκμηρίωση με στατιστικά στοιχεία για την αποτελεσματικότητα της μεταρρύθμισης που είχε λάβει χώρα μόλις το 2015, πρακτική που συνεχίστηκε και το 2019 και μέχρι τον Ν.5090/2024 πρόσφατα (από 1-5-2024), επανειλημμένως και με επιστημονικά αδικαιολόγητη παλινδρόμηση... Η προηγούμενη ρύθμιση που ελαχιστοποίησε τη δυ-

νατότητα επιβολής του περιορισμού επέφερε δραστική μείωση στην επιβολή του και θεαματική μείωση των ανηλίκων κρατουμένων χωρίς να προκύπτουν επίσημα και πειστικά στοιχεία για αντίστοιχη αύξηση της ανήλικης παραβατικότητας. Με τη νεώτερη διατύπωση της διάταξης και την απαλειφή των προϋποθέσεων επιτυγχάνεται η διεύρυνση των περιπτώσεων εφαρμογής της, ανατρέποντας άστοχα την ενδεδειγμένη για το Ποινικό Δίκαιο Ανηλίκων κατ' εξαίρεση επιβολή του περιορισμού μόνο για τα εξαιρετικά μεγάλης βαρύτητας εγκλήματα, με συνέπεια η γραμματική και αυστηρή εφαρμογή της να δύναται να οδηγήσει στην εκ νέου αύξηση του αριθμού των κρατουμένων ανηλίκων σε ειδικά καταστήματα κράτησης νέων, χωρίς βεβαίως να έχει ληφθεί σχετική πρόνοια για τους ειδικούς χώρους και τις ειδικές συνθήκες που απαιτούνται για την επαχθή και ιδιάζουσα αυτή κράτησή τους. Τα κριτήρια που χρησιμοποιεί η νομολογία για την επιβολή ή μη περιορισμού είναι: α) οι συνθήκες τέλεσης του αδικήματος, β) η βαρύτητά του, γ) η επελθούσα βλάβη, δ) η ένταση του δόλου, ε) οι αιτίες και παράγοντες της εγκληματικής συμπεριφοράς του ανηλίκου, στ) ο σκοπός, ζ) ο χαρακτήρας και ο βαθμός ανάπτυξής του, η) η προηγούμενη ζωή και η διαγωγή του ανηλίκου κατά, αλλά και μετά την τέλεση της πράξης, θ) οι οικονομικοί όροι του κι οι υποχρεώσεις του έναντι των μελών της οικογένειάς του και ι) η προσωπικότητά του και τα στοιχεία του χαρακτήρα του ανηλίκου κι να εναπόκειται στον εφαρμοστή λειτουργό η ορθή εκτίμηση και εφαρμογή τους (ΤριμΔικΑνηλΑθ 158/2019 ΠοινΔνη 2019.932, 159/2016 ΠοινΔνη 2017.933, ΤριμΔικΑνηλΘεσ 66/2016 ΠοινΔνη 2017.935).

Από τον συνδυασμό των άρθρων 121, 122 παρ.1 στοιχ.ιβ', 126, 127, 130 παρ.1 και 133 Ν.ΠΚ, προκύπτει ότι στο σύστημα απονομής ποινικής δικαιοσύνης στη χώρα μας (Παύλου, 1991:237-247, Κοσμάτος, 2025:167-198,214-227), η ποινική ευθύνη των παιδιών και ανηλίκων κατά την έννοια του νόμου διαμορφώνεται με βασικό κριτήριο την ηλικία, ως εξής: α) πρόσωπα που δεν έχουν συμπληρώσει το 12^ο έτος της ηλικίας τους δε χαρακτηρίζονται ανήλικοι από τον ποινικό νομοθέτη, δεν είναι ποινικά υπεύθυνοι και οι πράξεις τους είναι αδιάφορες κατά το ποινικό δίκαιο, ώστε κατ' αυτών δεν επιτρέπεται η επιβολή ούτε αναμορφωτικών ή θεραπευτικών μέτρων, με στόχο την ηθικοκοινωνική βελτίωση (ΑΠ 366/1998 ΠοινΔνη 6/1998.528-529, Κοσμάτος, 1998:528, του ίδιου 2025:84επ.,122, Σπινέλλη, 2005:1439-1440), β) ανήλικοι δράστες που έχουν συμπληρώσει το 12^ο έτος, αλλά όχι το 15^ο έτος της ηλικίας τους θεωρούνται ποινικά υπεύθυνοι (Συμεωνίδου-Καστανίδου, 2020:120επ., Πιτσελά, 2022:146επ.) και τελούν αξιόποινες πράξεις που τους καταλογίζονται και γι' αυτές είναι δυνατή η επιβολή μόνο αναμορφωτικών ή θεραπευτικών μέτρων, χωρίς πλέον μετά την αναθεώρηση του συστήματος της ποινικής ευθύνης των ανηλίκων βάσει του Ν.4356/2015 να είναι δυνατή η επιβολή σε αυτούς περιορισμού σε ειδικό κατάστημα κράτησης νέων, γ) ανήλικοι δράστες που έχουν συμπληρώσει το 15^ο έτος αλλά όχι το 18^ο έτος της ηλικίας τους κατά τον χρόνο τέλεσης της πράξης τους θεωρούνται ποινικά υπεύθυνοι και τους επιβάλλονται καταρχήν αναμορφωτικά ή θεραπευτικά μέτρα, εκτός εάν κρίνεται αναγκαίος ο περιορισμός τους σε ειδικό κατάστημα κράτησης νέων, σε

περίπτωση μόνο που η τελεσθείσα πράξη, εάν την είχε τελέσει ενήλικας θα ήταν κακούργημα (Πitseλά, 2022:165επ., 226επ.), ενώ πριν την τροποποίηση του άρθρου 127 παρ.1 ΠΚ με τα άρθρα 29 και 138 παρ.1 του Ν.5090/2024 με έναρξη ισχύος από 1-5-2024, ήτοι για την περίοδο από την 9-8-2019 έως την 30-4-2024 μετά την τροποποίησή του με το άρθρο 95 περ.ζ' του Ν.4623/2019, απαιτούταν επιπλέον για την επιβολή σε ειδικό κατάστημα κράτησης νέων η προϋπόθεση να επρόκειτο για κακούργημα που εμπεριέχει στοιχεία βίας ή στρέφεται κατά της ζωής ή της σωματικής ακεραιότητας, χωρίς να ασκεί επιρροή το γεγονός ότι ο δράστης εισάγεται σε δίκη μετά τη συμπλήρωση του 18^{ου} έτους της ηλικίας του, αρκεί κατά τον χρόνο τέλεσης της πράξης να είχε συμπληρώσει το 15^ο έτος της ηλικίας του (Παύλου & Κοσμάτος, 2020:105, Πitseλά, 2022:245επ., Κοσμάτος, 2025:140), δ) νεαροί ενήλικες που έχουν συμπληρώσει το 18^ο έτος της ηλικίας τους όχι όμως και το 21^ο έτος αυτής πλέον (ενώ ίσχυε το 25^ο έτος της ηλικίας τους, πριν την τροποποίηση του άρθρου 133 ΠΚ με τα άρθρα 30 και 138 παρ.1 του Ν.5090/2024 με έναρξη ισχύος από 1-5-2024, ήτοι για την περίοδο από την 1-7-2019 έως την 30-4-2024) κατά τον χρόνο τέλεσης της πράξης, οπότε οι πράξεις που τελούν τους καταλογίζονται πλέον κανονικά, πλην όμως, το δικαστήριο μπορεί να διατάξει τον περιορισμό τους σε ειδικό κατάστημα κράτησης νέων (άρθρο 54), εφόσον κρίνει ότι η τέλεση της πράξης οφείλεται στην ελλιπή ανάπτυξη της προσωπικότητάς τους λόγω της νεαρής ηλικίας τους και ότι ο περιορισμός αυτός θα είναι αρκετός για να αποφευχθεί η τέλεση άλλων εγκλημάτων ή να επιβάλει μειω-

μένη ποινή κατ' άρθρο 83 ΠΚ ή ακόμη και την πλήρη ποινή που προβλέπεται για το αδίκημα που τελέστηκε από τον ενήλικα δράστη. Η διάταξη του άρθρου 133 ΠΚ αναφέρεται σε μια ειδική κατηγορία δραστών, τους νεαρούς ενήλικες, που παλαιότερα ονομάζονταν δράστες μετεφηβικής ηλικίας, ήτοι αυτοί που κατά τον χρόνο τέλεσης της πράξης είχαν συμπληρώσει το 18^ο έτος της ηλικίας τους και δεν ήταν πλέον ανήλικοι, όχι όμως και το 21^ο έτος αυτής, όπως ίσχυε και στον ΠΚ/1950 μέχρι την 30-6-2019 (Τρωιάννου, 2005:1495επ., ΑΠ 823/2006 ΠοινΛογ 2006.771, ΑΠ 931/1996 ΠοινΧρ 1997.419, ΑΠ 1996/1984 ΠοινΧρ 1985.603, ενώ κατά την ΑΠ 1355/2019, ΠοινΧρ 2020.186, το άρθρο 133 στον Ν.ΠΚ/2019 ήταν ευμενέστερο απ' ότι, στον ΠΚ/1950). Σε κάθε περίπτωση, ο καταδικασθείς κρατείται χωριστά από τους άλλους ενήλικες καταδίκους, κατ' άρθρο 130 παρ.3 εδ.β' ΠΚ και πλέον μπορεί να παραμείνει στο ειδικό σωφρονιστικό κατάστημα νέων μέχρι την ηλικία των 25 ετών, μετά και την τροποποίηση και τον περιορισμό του ανωτάτου ορίου ηλικίας σε 21. Η διάταξη του άρθρου 130 παρ.1 ΠΚ προβλέπει ότι η διάταξη του άρθρου 126 παρ.1 ΠΚ εφαρμόζεται και για ανηλίκους που τέλεσαν αξιόποινη πράξη πριν τη συμπλήρωση του 15^{ου} έτους της ηλικίας τους και εισάγονται σε δίκη μετά τη συμπλήρωση του 18^{ου} έτους αυτής, στην περίπτωση αυτή τα αναμορφωτικά μέτρα παύουν αυτοδικαίως όταν ο υπαίτιος συμπληρώσει το 23^ο έτος της ηλικίας του, πλέον (ενώ ίσχυε το 25^ο έτος [ΑΠ 1156/2010 ΠοινΧρ 2011.344, βλ. όμως και ΑΠ 1733/2006 ΠοινΔνη 2007.794], για το χρονικό διάστημα από 1-7-2019 έως 28-1-2025, μέχρι την τροπ. με το άρθρο 26 του Ν.5172/29-1-2025). Για δε τους

ανηλίκους που τέλεσαν αξιόποινη πράξη μετά τη συμπλήρωση του 15^{ου} έτους και εισάγονται σε δίκη μετά τη συμπλήρωση του 18^{ου} έτους της ηλικίας τους, όντας πλέον ενήλικοι (Τρωιάννου, 2005:1482), κατ' άρθρο 127 παρ.1 ΠΚ, σε συνδ. με το άρθρο 130 παρ.2 ΠΚ (Κοσμάτος 2025:221-227), παρέχεται στο δικαστήριο η δυνατότητα να επιβάλει εναλλακτικά είτε περιορισμό σε ειδικό κατάστημα κράτησης νέων, εφόσον συντρέχουν οι σχετικές προϋποθέσεις, είτε αναμορφωτικά ή θεραπευτικά μέτρα, που παύουν αυτοδικαίως σε ηλικία, όπως επισημάνθηκε. Οι διατάξεις των άρθρων 130 και 131 Ν.ΠΚ είναι επιεικέστερες των αντίστοιχων του ΠΚ/1950, σύμφωνα με τις οποίες το δικαστήριο είχε τη δυνατότητα να επιβάλει αντί του περιορισμού σε ειδικό κατάστημα κράτησης νέων, την προβλεπόμενη για το κακούργημα του ανηλίκου ποινή κάθειρξης, μειωμένη κατά το μέτρο του άρθρου 83 ΠΚ, συνακόλουθα, εφαρμόζονται αναδρομικά και σε πράξεις που είχαν τελεστεί υπό το καθεστώς του προϊσχύσαντος ΠΚ/1950.

Για την περίπτωση της συρροής εγκλημάτων που τελούνται από ανήλικο ισχύουν εν μέρει ιδιαίτεροι κανόνες που αποκλίνουν από τις γενικές διατάξεις των άρθρων 94επ. ΠΚ, ήτοι προβλέπεται ότι η επαυξημένη ποινή δεν πρέπει να υπερβαίνει τα όρια του άρθρου 54, αλλά οπωσδήποτε και του άρθρου 94 ΠΚ (Τρωιάννου, 2005:1491-1492). Συμπερασματικά, διαφαίνεται η ανάγκη και η δυνατότητα ειδικής μεταχείρισης του δράστη και η ευχέρεια επιβολής μειωμένης ποινής (83 ΠΚ), ενόψει του συσχετισμού και της εγγύτητας των διατάξεων αυτών ως προς την ποινική ενηλικότητα κατά τον χρόνο εκδίκασης, καίτοι προβλέπουν τη

μη συμπλήρωση του 18^{ου} έτους κατά τον χρόνο τέλεσης της πράξης, ενώ είναι και δυσχερής η διάκριση μεταξύ του «ακόμη εφήβου» και του «όχι πια εφήβου». Σε κάθε περίπτωση, πρέπει ο περιορισμός/φυλάκιση να παραμένει η εξαίρεση με βάση τις θεμελιώδεις δογματικές αρχές του πεδίου, καίτοι η πρόσφατη νομοθεσία δίνει έρεισμα προς την αντίθετη κατεύθυνση της τιμωρητικότητας/ αυστηρότητας (Τρωιάννου, 2005:1498-1499). Σημειωτέον ότι για την περίπτωση συρροής εγκλημάτων ή κατ' εξακολούθηση τέλεσης εγκλήματος, όταν μερικές από τις πράξεις τελέστηκαν από τον δράστη ενόσω αυτός ήταν ακόμη ανήλικος, αλλά μερικές άλλες μετά την ενηλικίωσή του, η θεωρία υποστήριξε ότι οι μεν πράξεις που τελέστηκαν κατά την ανηλικότητα θα παραπεμφθούν να κριθούν στο δικαστήριο ανηλίκων (Φελουτζής, 2005:117, Πανάγος, 2023:245, Κοσμάτος, 2025:227-238), ενώ οι έτερες που τελέστηκαν μετά την ενηλικίωση θα παραπεμφθούν στο κοινό ποινικό δικαστήριο, όμως κατά την αντίθετη άποψη της νομολογίας, το δικαστήριο που επιλαμβάνεται της εκδίκασης των υποθέσεων του ενηλίκου πλέον δράστη, είναι αρμόδιο να εκδικάσει και τις συναφείς υποθέσεις που τέλεσε αυτός ενόσω ήταν ακόμη ανήλικος, λαμβάνοντας υπόψη και τις ρυθμίσεις που προβλέπονται στις διατάξεις του άρθρου 132 ΠΚ (Δαλακούρας, 2003:90, Μαργαρίτης, 2005:66επ., Παπαδαμάκης, 2019:71, Δημήτραινας, 2021:275-289, Χαραλαμπίκης, 2021:595επ., ΜΟΕφΑθ 140/2004 Ποιν-Λογ 2004.427, ΣυμβΠλημΞάνθ 77/1999 Υπερ 2000.370 με παρατηρήσεις Γ.Δημήτραινας).

3. Η ιδιαιτερότητα και το πρότυπο του Ποινικού Δικαίου Ανηλίκων

Η παραβατικότητα των ανηλίκων και η ποινική αντιμετώπισή τους εμφανίζει ιδιαιτερότητες, αφενός, λόγω της ιδιαίτερης ψυχοπνευματικής ιδιοσυστασίας της συγκεκριμένης κατηγορίας δραστών, αφετέρου, λόγω της ανάγκης ειδικής μεταχείρισής τους (Sutherland, 1947, Δασκαλάκης, 1987:111επ., Γασπαρινάτου, 2020:53-113, Κοσμάτος, 2025:1επ., 71επ.). Ο Χωραφάς (1978:98) έχει εύστοχα επισημάνει ότι ο ανήλικος δεν είναι μικρογραφία του ενήλικου, αλλά ύπαρξη με ξεχωριστή αναπτυσσόμενη προσωπικότητα, με ιδιαίτερες ανάγκες και αντιδράσεις απέναντι στο εξωτερικό περιβάλλον, τελείως διαφορετικές από εκείνες ενός ενήλικου. Ο έλληνας ποινικός νομοθέτης, ωστόσο, προέκρινε τη ρύθμιση των ζητημάτων του Ποινικού Δικαίου Ανηλίκων εντός του Ποινικού Κώδικα (Κεφ.8: άρθρα 121-133), αρχικά με τον τίτλο «Ανήλικοι Εγκληματίες» (Σπινέλλη, 1976:785επ.) και έπειτα με τον τίτλο «Ειδικές διατάξεις για ανήλικους» (Χαραλαμπίδης, 2021:589). Την ανάγκη απάλειψης του χαρακτηρισμού «ανήλικοι εγκληματίες» είχε υποστηρίξει η Σπινέλλη και είχε προταθεί η απόσπαση όλων των διατάξεων που αφορούν στους ανήλικους στον ΠΚ, στον ΚΠΔ, στον Σωφρ.Κωδ. και σε άλλους ειδικούς νόμους, για την ένταξή τους σε έναν ενιαίο Κώδικα, απαλλαγμένο από «ποινικοσωφρονιστικό» χαρακτήρα. Η αντιμετώπιση της παραβατικότητας ανηλίκων πέρασε από την εποχή του θετικισμού από διάφορα στάδια στην εγκληματολογική σκέψη με εναλλαγές του «παιδαγωγικού» με το «σωφρονιστικό» μοντέλο, εκ των οποίων το πρώτο έδινε σημασία

στα παιδαγωγικά σε καθεστώς ελευθερίας μέτρα, με μειονέκτημα όμως ότι και στα περιοριστικά μέτρα τόνιζε το παιδαγωγικό στοιχείο, με αποτέλεσμα έτσι να κρίνεται ότι δεν πρέπει και σε αυτά να ισχύουν οι γενικές για τις ποινές διατάξεις, παραβιάζοντας θεμελιώδη δικαιώματα κι εγγυήσεις υπέρ του ανηλίκου κατηγορουμένου, ενώ από την άλλη και το σωφρονιστικό πρότυπο παρέβλεπε την παιδαγωγική ανάγκη για εξατομικευμένη και ειδική μεταχείριση του ανηλίκου παραβάτη.

Ειδικότερα, με βάση τις αντιλήψεις που επικράτησαν σε κάθε ιστορική περίοδο υιοθετήθηκαν 3 βασικά μοντέλα/πρότυπα για την ιδιαίτερη προσέγγιση και μεταχείριση των ανηλίκων που επηρέασαν το σύνολο της σύγχρονης νομοθεσίας τόσο σε διεθνές, όσο και σε εθνικό επίπεδο: (1) το τιμωρητικό, (2) το αναμορφωτικό/προνοιακό και (3) το δικαιοκτικό (Πανάγος, 2023:73επ., Κοσμάτος, 2025:37επ.). Στο ελληνικό Ποινικό Δίκαιο Ανηλίκων, όπως και σε διεθνείς κανόνες για τη μεταχείριση των ανηλίκων παραβατών, υιοθετείται εσχάτως ένα «μεικτό» πρότυπο, μια σύζευξη/αμάλγαμα (Γασπαρινάτου, 2020:332-333, Πανάγος, 2023:319-323, Κοσμάτος, 2025:52) και των τριών βασικών προτύπων, με χαρακτηριστικά στοιχεία που αναφέρονται τόσο στο αναμορφωτικό-προνοιακό, όσο και στο δικαιοκτικό πρότυπο, με κυριότερη έμφαση στον παιδαγωγικό χαρακτήρα του (Σπινέλλη-Τρωιάννου, 1992:41επ., Κουράκης, 2004:223-266, 2012:463-465, Γασπαρινάτου, 2020:335-336), καθώς επίσης και με στοιχεία αποκαταστατικού προτύπου (αναμορφωτικά μέτρα συνδιλλαγής [Πανάγος, 2020:70-85, 2023:34-39, Μαλλούχου, 2022:50-89] μεταξύ δράστη και

θύματος [Σπινέλλη-Τρωιάννου, 1992:45επ., 155-240] για έκφραση συγγνώμης και εν γένει για εξώδικη διευθέτηση των συνεπειών της πράξης - αποζημίωσης θύματος ή άρση/μείωση συνεπειών πράξης από τον ανήλικο - παροχή κοινωφελούς εργασίας) (Κουράκης, 2012:423-465, Ζαγούρα, 2011:17επ.) και στοιχεία προτύπου ελάχιστης ποινικής παρέμβασης (Baratta, 1989:9-38) (λ.χ. αποχή από την ποινική δίωξη ανηλίκου, κατ' άρθρο 46 ΚΠΔ), (Κουράκης, 2013:463επ., Γασπαρινάτου, 2020, Πανάγος, 2023, Κοσμάτος, 2025:37-52) πλέον όμως και με ορισμένα στοιχεία τιμωρητικότητας, κυρίως μετά την πρόσφατη τροποποίηση των άρθρων 127 ΠΚ και 130-133 ΠΚ, που εν δυνάμει αντιμετωπίζουν τον ανήλικο παραβάτη σαν ενήλικα δράστη, προωθώντας μια αυστηροποίηση κατά το τιμωρητικό πρότυπο, ιδίως μετά τον Ν.5090/2024. Στη σύγχρονη νομοθεσία στο παρόν πεδίο πρέπει να γίνεται ορθολογικά και αποτελεσματικά προσπάθεια συγκερασμού των μοντέλων αυτών, ώστε αφενός μεν, να διαφυλάσσονται όλα τα δικαιώματα του ανηλίκου που παρέχονται στο Ποινικό Δίκαιο, αφετέρου δε, να επιδιώκεται μέσω αυτών η βέλτιστη δυνατή αναμορφωτική επίδραση (Μαργαρίτης-Παρασκευόπουλος-Νούσκαλης, 2020:20επ.), χωρίς πάντως να ελλείπουν οι ατυχείς και παράδοξες εξαιρέσεις που προβληματίζουν και δε συνάδουν με τον χαρακτήρα του Δικαίου Ανηλίκων, ώστε δικαίως ασκείται κριτική από την επιστήμη (Κοσμάτος, 2024:625-640). Η νομοθετική αυτή παλινδρόμηση δε συνάδει με το ευρύτερο πνεύμα αποκλιμάκωσης της ποινικής καταστολής για τη νεανική παραβατικότητα ούτε με τις διεθνείς καλές πρακτικές (Γασπαρινά-

του, 2020:337). Πάντως, τα τελευταία χρόνια κερδίζουν έδαφος θεσμοί Αποκαταστατικής Δικαιοσύνης (συνδιαλλαγή, αποζημίωση, κοινωφελής εργασία) και κατά παρέκκλιση διαδικασίες (diversion) (Φασούλα, 2011:249-262) με στόχο, αφενός, τη συμφιλίωση του νέου παραβάτη με το θύμα και το κοινωνικό περιβάλλον και, αφετέρου, την παράκαμψη του ποινικού συστήματος για την αποφυγή στιγματιστικών συνεπειών όλων των εμπλεκόμενων μερών (Γασπαρινάτου, 2020:333).

Επιστημολογικά, η μελέτη της κοινωνικής αντίδρασης απέναντι στην παραβατικότητα των ανηλίκων έγκειται στο μεταίχιμο του Ποινικού Δικαίου και της Εγκληματολογίας, κι ευρύτερα της Ανακριτικής, της Σωφρονιστικής και της Ποινολογίας. Σύμφωνα με τους Δημόπουλο και Κοσμάτο: «Ο κλάδος αυτός συναιρεί με πρόδηλο τρόπο τις εγκληματολογικές και ποινικές επιστήμες συνιστώντας το σταυροδρόμι συνάντησής τους.» Συνακόλουθα, το Ποινικό Δίκαιο Ανηλίκων αποτελεί το κατεξοχήν πεδίο του ποινικού ενδιαφέροντος που εμπλουτίζεται με εγκληματολογικά δεδομένα. Σύμφωνα δε με τον Κουράκη, το Δίκαιο Ανηλίκων διαφοροποιείται από το κυρίως Ποινικό Δίκαιο, διότι η στοχοθεσία του είναι διαφορετική, αποβλέποντας στη διαπαιδαγώγηση του ανηλίκου και την αποτροπή τέλεσης εκ μέρους του νέων αδικημάτων και όχι στην τιμώρησή του ή την ανταπόδοση του διαπραχθέντος αδικού, έστω κι αν δεν είναι στην Ελλάδα ενταγμένο σε ξεχωριστό "Κώδικα Ανηλίκων", μπορεί, ωστόσο, να θεωρηθεί ως αυτοτελής κλάδος του Ποινικού Δικαίου, εμπλουτισμένος ιδίως κατά την ερμηνεία του με πληθώρα στοιχείων από την Εγκληματολογία. Άλλωστε, κατά την ερμη-

νεία του Δικαίου Ανηλίκων είναι απαραίτητη η προσφυγή στην ανάλυση συναφών θεμάτων από την εγκληματολογική επιστήμη και σκέψη, με γνώμονα το συμφέρον του ανηλίκου (Ανδρουλάκης, 1972:9επ., Κουράκης, 2012:3-5, Δημόπουλος-Κοσμάτος, 2017:VII-VIII, Γιαννούλης, 2018:506επ., Πανάγος, 2023:40επ., 52-57), το οποίο δεν αξιολογείται ούτε επιτυγχάνεται πάντοτε. Ορισμένες δε νομοθετικές προβλέψεις αναδεικνύουν -ιστορικά τουλάχιστον με βάση τα προηγούμενα νομοθετήματα- όχι μια ευμενέστερη, αλλά τουναντίον μια αυστηρότερη μεταχείριση των ανηλίκων δραστών από τον ποινικό νομοθέτη, τόσο του Ουσιαστικού, όσο και του Δικονομικού Ποινικού Δικαίου (Συκιώτου, 2009:173-187, 2012:167-179).

4. Οι θεμελιώδεις αρχές του Ποινικού Δικαίου Ανηλίκων

Οι βασικότερες γενικές αρχές που απηχούν τις σύγχρονες τάσεις για τη μεταχείριση των ανηλίκων παραβατών (Κουράκης, 2012:1-3, Σπινέλλη-Τρωιάννου, 1992:44, Πιτσελά, 2013:4,71-75, 2022:369-372, Δημόπουλος-Κοσμάτος, 2017:206, Κοσμάτος, 2020:148-149, 2025:76επ., Γασπαρινάτου, 2020:292-296, Πανάγος, 2023:234επ.) συνοψίζονται στις εξής: (1) αξιολόγηση της πράξης που τελέστηκε σε σχέση με την προσωπικότητα του ανηλίκου (Πλαγάκος, 2021:274επ.), (2) προτεραιότητα στην επιβολή άτυπων έναντι των τυπικών κυρώσεων, (3) προτεραιότητα επιβολής αναμορφωτικών μέτρων (Κοσμάτος, 2025:86-131) ή θεραπευτικών μέτρων (Κοσμάτος, 2025:131-141) αντί ποινής, (4) προτεραιότητα επιβολής εξωιδρυματικών έναντι στερητικών της ελευ-

θερίας ιδρυματικών μέτρων και κυρώσεων, (5) κατοχύρωση των δικονομικών δικαιωμάτων και εγγυήσεων κατά τη διαδικασία σε βάρος του ανηλίκου και ενίσχυση της νομικής του θέσης, (6) αρχή της διαπαιδαγώγησης ως βασική κατεύθυνση κάθε μεταχείρισης και μέτρου που επιβάλλεται στον ανήλικο παραβάτη, (7) η αρχή της επικουρικότητας, (8) η αρχή της αναλογικότητας. Έτσι σε αντίθεση με την Ποινική Δικαιοσύνη ενηλίκων, ως πρώτιστη μέριμνα τίθεται ο επανεντακτικός και παιδαγωγικός χαρακτήρας των προβλεπόμενων μέτρων και όχι η αποτρεπτική τους ισχύς (Κουράκης, 2012:2-3, Ζαγούρα, 2012:194). Ωστόσο, η στόχευση της διαπαιδαγώγησης υπάγεται στην αρχή της αναλογικότητας και της αναγκαιότητας, ήτοι σκόπιμη πρέπει να θεωρείται η παρέμβαση στην ιδιωτική ζωή του ανηλίκου μόνο στο αναγκαίο μέτρο, και όχι η υπέρμετρη, εκ μέρους των φορέων του ποινικού ελέγχου. Παράλληλα, οι αρχές της επικουρικότητας και της αναλογικότητας διαγράφουν την ιεράρχηση των μέτρων (αναμορφωτικών, θεραπευτικών) (Δημητρίου-Βασιλοπούλου, 2007:63-97, Κοσμάτος, 2018:133-136) από τα ηπιότερα προς τα βαρύτερα και από τα εξωιδρυματικά στα ιδρυματικά εξ αυτών (Χαϊδου, 1990, Δημητρίου-Βασιλοπούλου, 1993:69-83, Δημόπουλος-Κοσμάτος, 2017:206). Η κλιμάκωση, συνεπώς, της ποινικής καταστολής πρέπει να αιτιολογείται ειδικά και μόνον όταν το ηπιότερο και λιγότερο στιγματιστικό μέτρο κρίνεται ως μη επαρκές στην προκείμενη περίπτωση.

Σύμφωνα με τη Σπινέλλη, το Όγδοο Κεφάλαιο του ΠΚ έχει αυτοτελή οντότητα και την ιδιαιτερότητα ότι θέτει έμμεσα τις βασικές αρχές του Ποινικού Δικαίου Ανηλίκων

καθόλη τη διάρκεια της ιδιάζουσας ποινικής διαδικασίας (Τρωιάννου-Λουλά, 1982:378-390, Πανάγος, 2023:245-266) που ακολουθείται σύμφωνα με τον νόμο, τις οποίες αρχές πρέπει να λαμβάνουν υπόψη όλοι οι εφαρμοστές και όσοι επαγγελματίες ασχολούνται με το συγκεκριμένο πεδίο κατά την ερμηνεία και εφαρμογή της σχετικής νομοθεσίας, όπως: 1) η προστασία της οικογένειας, του γάμου, της μητρότητας, της παιδικής ηλικίας και της νεότητας, 2) το συμφέρον του ανηλίκου και η ευημερία του (Κουμάντος, 1989:174, Σπινέλλη, 1992:37), 3) ο σεβασμός στην αρχή της ειδικής μεταχείρισης των ανηλίκων από τους φορείς του Σ.Α.Π.Δ., 4) ο σεβασμός των δικαιωμάτων των ανηλίκων χωρίς διακρίσεις οποιασδήποτε φύσης και μορφής, 5) η αξιοπρέπεια και η προσωπική αξία των ανηλίκων κατά τη μεταχείρισή τους σε όλα τα στάδια της ποινικής διαδικασίας, με σεβασμό στα δικαιώματα, στην ηλικία και στην ανάγκη επανένταξής τους στην κοινωνία με ανάληψη εποικοδομητικού ρόλου, 6) ο συγκερασμός του προνοιακού και του δικαιοτικού προτύπου απονομής Ποινικής Δικαιοσύνης (Σπινέλλη, 1990:173επ., Κουράκης, 2004:224επ., 231επ., 242επ., 252επ., 330επ.), κατά τον οποίο ενώ στην αντιμετώπιση ανηλίκων υπόπτων, κατηγορουμένων, καταδικασθέντων δεν πρυτανεύει η αρχή της τιμωρίας, αλλά της προστασίας και κοινωνικής μέριμνας, παράλληλα πρέπει να εφαρμόζονται και οι δικαιοδικές εγγυήσεις των ενηλίκων, αντιστοίχως, όπως προσδιορίζονται και στο άρθρο 40 της Δ.Σ.Δ.Π., λαμβάνοντας υπόψη ότι στο ελληνικό δίκαιο ανηλίκων φαίνεται να συνυπάρχουν αρμονικά τα δύο αυτά πρότυπα και να αναγνωρίζονται δικαιώματα βάσει αυτών,

7) η επιταγή για εξατομικευμένη μεταχείριση των ανηλίκων δραστών, καθόσον παρέχεται η διακριτική ευχέρεια στον δικαστή ανηλίκων να επιλέξει την κατάλληλη κύρωση μεταξύ μιας ομάδας αναμορφωτικών και θεραπευτικών μέτρων και του περιορισμού σε ειδικό κατάστημα κράτησης νέων, εφόσον η αξιόποινη πράξη αποτελεί σύμπτωμα της προσωπικότητας και των αναγκών του ανηλίκου χωρίς να ενδιαφέρει πρωτίστως ο χαρακτηρισμός, πλην όμως, συνυπολογίζεται η βαρύτητα και το είδος της, καθώς και οι συνθήκες τέλεσής της για την εφαρμογή της αρχής της αναλογικότητας, σύμφωνα με τη Δ.Σ.Δ.Π., 8) η ισοτιμία των αρχών που προεκτέθηκαν, χωρίς να υφίσταται ιεράρχηση μεταξύ τους, αλλά ειδικό βάρος και ίδια σημασία στην απονομή δικαιοσύνης στους ανηλίκους, καθώς η επιλογή της κατάλληλης μεταχείρισης εξαρτάται από τον βαθμό συνεργασίας της οικογένειας και του ανηλίκου, υπό το πρίσμα των αρχών της αναλογικότητας και της επικουρικότητας των μέτρων, καθώς και του βέλτιστου συμφέροντος του παιδιού (Σπινέλλη, 2005:1419-1422).

B. Η Ποινική Δικαιοσύνη Ανηλίκων

Η ιδιομορφία και τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά της ποινικής δίκης των ανηλίκων κατά την ισχύουσα νομοθεσία αφορούν σε όλο το φάσμα της ποινικής διαδικασίας (προδικασία, δικαιοδοσία, συγκρότηση, αρμοδιότητα δικαστηρίου ανηλίκων, κύρια διαδικασία, ένδικα μέσα, εκτέλεση μέτρου/έκτιση κύρωσης). Ουσιώδη επίδραση έχει ασκήσει στην ανάδειξη των δικαιωμάτων των ανηλίκων υπόπτων και κατηγορουμένων στο πλαίσιο των ποινικών δι-

αδικασιών ο Ν.4689/2020, με τον οποίο ενσωματώθηκε στην εθνική έννομη τάξη η Οδηγία (ΕΕ) 2016/800 του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου της 11-5-2016 σχετικά με τις δικονομικές εγγυήσεις για τους ανηλίκους που είναι ύποπτοι και κατηγορούμενοι. Τα δικαιώματα αυτά δημιουργούν ένα προστατευτικό πλέγμα για τους ανηλίκους σε όλο το Σ.Α.Π.Δ. στο οποίο εμπλέκονται (Χαραλαμπίκης, 2021:592-593).

1. Ο Ανακριτής Ανηλίκων και η ποινική διαδικασία

Η παράκαμψη της ποινικής διαδικασίας (diversion) προβλέπεται με τη μορφή της αποχής του εισαγγελέα ανηλίκων από την ποινική δίωξη του ανηλίκου στη διάταξη του άρθρου 46 ΚΠΔ, η οποία αποτελεί σημαντική καινοτομία στο πεδίο και εισήλθε ως θεσμός στην ελληνική έννομη τάξη με το άρθρο 4 παρ.2 του Ν.3189/2003 ως άρθρο 45Α του προϊσχύσαντος ΚΠΔ, που τροπ. εν συνεχεία με το άρθρο 5 του Ν.3860/2010 και το άρθρο 9 παρ.1 του Ν.4322/2015, ως δυνητική περίπτωση του εισαγγελέα για πλημμελήματα στο πεδίο της μικρής και μεσαίας εγκληματικότητας των ανηλίκων και υπό την κρίση του ότι η άσκηση ποινικής δίωξης δεν είναι αναγκαία για να συγκρατηθεί ο ανήλικος από την τέλεση αξιόποινων πράξεων ως απόρροια των περιστάσεων τέλεσης της πράξης και της προσωπικότητάς του, μετά από προηγούμενη ενδεδειγμένη έρευνα επ' αυτών, ακρόαση του ανηλίκου και σχετική έκθεση του αρμόδιου επιμελητή ανηλίκων, επιβάλλοντάς του ένα ή περισσότερα αναμορφωτικά μέτρα του άρθρου 122 ΠΚ (Σπινέλλη, 2005:1404,1407-

1408, Πίσχοινα, 2013:131-137, Μαργαρίτης-Βασιλειάδης,2021:162-165, Χαραλαμπίκης, 2021:596-597, Ιωάννου, 2023:840επ., Πανάγος, 2023:266επ., Κοσμάτος, 2025:238-240). Ο θεσμός αξιολογείται θετικά ως σύμφωνος με τις γενικές αρχές που ορίζονται σε διεθνή κείμενα για τους ανηλίκους, αντανακλώντας θέσεις του δικαιοσύνης για ανηλίκους (άρθρο 40 της Δ.Σ.Δ.Π., που κυρώθηκε με τον Ν.2101/1992, Πιτσελά, 2013:326επ.), εκτιμάται δε ότι θα μπορούσε να επεκταθεί με σύνεση και σε άλλες περιπτώσεις (Δαλακούρας, 2014:321επ.), πλην όμως, δεν έχει τύχει της προσήκουσας και ευρείας εφαρμογής στην πράξη από την εισαγγελική αρχή. Σημειωτέον ότι αναφορικά με τους θεσμούς της ποινικής συνδιαλλαγής και της ποινικής διαπραγμάτευσης, όπως προβλέπονται στα άρθρα 301-302 και 303 ΚΠΔ, αντιστοίχως, δε φαίνεται να απευθύνονται και στο πεδίο του Ποινικού Δικαίου Ανηλίκων (Παπαδαμάκης, 2019:350επ., Δαλακούρας, 2020:222επ.), καθόσον ούτε ειδική διάταξη υπάρχει ούτε αναλογική τέτοια εφαρμογή τους μπορεί να γίνει, μολοντί έχει υποστηριχθεί και η άποψη αυτή (Κοσμάτος, 2025:255-256). Πάντως, δεν είναι ξένοι ως θεσμοί στο πεδίο του Ποινικού Δικαίου Ανηλίκων, αν αναλογιστεί κανείς ότι ο θεσμός της συνδιαλλαγής του ανηλίκου δράστη και του θύματος για έκφραση συγγνώμης και εν γένει για εξώδικη διευθέτηση των συνεπειών της πράξης προβλέπεται από πολλών ετών ως αναμορφωτικό μέτρο στο πλαίσιο του προτύπου της Αποκαταστατικής Δικαιοσύνης ως βασικό εργαλείο που ενεργοποιείται από το στάδιο της άσκησης της ποινικής δίωξης μέχρι και στο ακροατήριο με τον κομβικό ρόλο

των επιμελητών ανηλίκων, κατ' άρθρο 122 παρ.1 περ.ε' ΠΚ, όπως επισημαίνεται και περαιτέρω στην παρούσα μελέτη.

Σε περίπτωση άσκησης ποινικής δίωξης, η υπόθεση εισάγεται στον ανακριτή με παραγγελία του εισαγγελέα για κύρια ανάκριση σύμφωνα με τη διάταξη του άρθρου 246 παρ.2 περ.β' ΚΠΔ, τόσο σε κακουργήματα, όσο και σε πλημμελήματα στα οποία προβλέπεται η δυνατότητα επιβολής προσωρινής κράτησης και σε εκείνα που κατά την κρίση του συντρέχει περίπτωση να επιβληθούν στον κατηγορούμενο περιοριστικοί όροι κατά τα οριζόμενα στο άρθρο 283 ΚΠΔ. Ομοίως και στα εγκλήματα που κατά πλάσμα δικαίου του άρθρου 18 ΠΚ θεωρούνται πλημμελήματα για τους ανήλικους παραβάτες, σύμφωνα με τις διατάξεις των άρθρων 246 παρ.2 περ.β', 283, 287, 239 παρ.2 ΚΠΔ (Κοσμάτος, 2025:240-241). Όσον αφορά στην κίνηση της ποινικής δίωξης και την υποχρεωτική διενέργεια προκαταρκτικής εξέτασης για πράξη ανηλίκου, το ζήτημα παρέμενε αρρύθμιστο. Με τον Ν.4855/2021 (άρθρο 102) οριοθετήθηκε συστηματικά το πεδίο προς την κατεύθυνση της ενίσχυσης της δικονομικής θέσης του. Ειδικότερα, στο άρθρο 43 ΚΠΔ ορίζεται πλέον ότι η προκαταρκτική εξέταση είναι υποχρεωτική και στα πλημμελήματα των ανηλίκων που αν τα τελούσε ενήλικος θα ήταν υποχρεωτική η προκαταρκτική εξέταση. Κατ' επέκταση τούτη είναι πλέον υποχρεωτική όχι μόνο για τα εγκλήματα αρμοδιότητας τριμελούς δικαστηρίου ανηλίκων (άρθρο 113 Β ΚΠΔ), αλλά και αρμοδιότητας μονομελούς δικαστηρίου ανηλίκων (άρθρο 113 Α ΚΠΔ).

Για τους ανήλικους κατηγορούμενους προβλήθηκε διαχρονικά η ειδική ρύθμιση κατ' αρ-

θρο 239 παρ.2 εδ.β' και γ' ΚΠΔ που αφορά τη διενέργεια ειδικής έρευνας για την ατομική, οικογενειακή, κοινωνική ζωή του ανηλίκου και την εν γένει προσωπικότητά του και δη για την υγιεινή, τη σωματική, την ηθική, την ψυχική και τη διανοητική του κατάσταση, για την προηγούμενη ζωή του, για τις οικογενειακές συνθήκες και γενικά για το περιβάλλον του (Πανάγος, 2023:277επ.). Με τον Ν.4689/2020, με τον οποίο ενσωματώθηκε η Οδηγία (ΕΕ) 2016/800 σχετικά με τις δικονομικές εγγυήσεις για τα παιδιά που είναι ύποπτοι ή κατηγορούμενοι στο πλαίσιο ποινικών διαδικασιών, η ρύθμιση του άρθρου 239 ΚΠΔ καταργήθηκε (άρθρο 20) και προβλέφθηκε το δικαίωμα του ανηλίκου σε ατομική αξιολόγηση από την Υπηρεσία Επιμελητών Ανηλίκων & Κοινωνικής Αρωγής μετά από γραπτή παραγγελία του αρμοδίου εισαγγελικού ή δικαστικού λειτουργού ανάλογα με το στάδιο της ποινικής διαδικασίας (άρθρα 7 Οδηγίας και Νόμου, 7, 8 και 14 του Π.Δ.49/1979) (Κοσμάτος, 2025:241-242). Η ατομική αξιολόγηση πρέπει να επικαιροποιείται καθόλη τη διάρκεια της ποινικής διαδικασίας σε περίπτωση που παρατηρούνται ουσιώδεις μεταβολές των περιστάσεων που αποτέλεσαν τη βάση της, ως απαραίτητο εργαλείο στις δικαστικές αρχές για να αποφασίσουν για την αναγκαιότητα της λήψης του καταλληλότερου μέτρου με γνώμονα το συμφέρον του ανηλίκου, παρουσιάζεται από την Υ.Ε.Α. προς το Δικαστήριο Ανηλίκων και καταλήγει σε συγκεκριμένη πρόταση για την εξατομικευμένη μεταχείριση του ανηλίκου. Κανονικά, η έκθεση αξιολόγησης πρέπει να συντάσσεται από την πρώτη στιγμή της εμπλοκής του ανηλίκου παραβάτη, αλλά και του ανηλίκου θύματος,

στο σύστημα απονομής ποινικής δικαιοσύνης, διότι είναι απολύτως κρίσιμη, αναγκαία και πρόσφορη για την ειδική μεταχείρισή του, τα μέτρα διαπαιδαγώγησης, αναμορφωτικά ή θεραπευτικά που χρήζει να ληφθούν στην προκείμενη περίπτωση, αλλά και για την εκτίμηση των παραγόντων της παραβατικότητας ή/και της θυματοποίησης εντός του περιβάλλοντος ανατροφής και διαβίωσής τους, καθώς και των αναγκών τους για την πλέον χρηστή αντιμετώπιση για το βέλτιστο συμφέρον τους και για την ορθή και δίκαιη κρίση (ευθυκρισία) στην ανεύρεση της ουσιαστικής αλήθειας επί της υποθέσεως. Σημειωτέον δε ότι με το άρθρο 68 του Ν.4478/2017 (με τον οποίο ενσωματώθηκε στην εθνική έννομη τάξη η Οδηγία 2012/29/ΕΕ) προβλέπεται η ατομική αξιολόγηση των (ανηλικών) θυμάτων, πλην όμως με άλλη διαδικασία, εργαλεία και στόχευση (λ.χ. η λειτουργία των Αυτοτελών Γραφείων Προστασίας Ανηλικών Θυμάτων: ο θεσμός «Σπίτι του Παιδιού», βλ. και άρθρο 22 της Οδηγίας). Η σύνταξη της έκθεσης κοινωνικής έρευνας γίνεται με πρωτοβουλία των εισαγγελικών και ανακριτικών αρχών με παραγγελία προς τις Υ.Ε.Α., πλην όμως στην πράξη δε συμβαίνει αναγκαιώς εξ αρχής από τα πρώτα στάδια της εισαγγελικής και ανακριτικής έρευνας, εάν δε ζητηθεί, με συνέπεια να λαμβάνονται μέτρα για τον ανήλικο χωρίς αυτήν υπό την πίεση του χρόνου διεκπεραίωσης της υπόθεσης, καθώς και ελλείψει του αναγκαίου εξειδικευμένου ανθρώπινου δυναμικού των Υ.Ε.Α., εφόσον μια τέτοια προσήκουσα διαδικασία απαιτεί ικανό χρόνο και συνεχή επιμόρφωση των επιμελητών και επαγγελματιών/λειτουργών των έτερων συνεργαζόμενων επιστημών

και υπηρεσιών. Είναι δε αναγκαίο να συνοδεύει τον ανήλικο καθόλη την ποινική διαδικασία ως ατομικός φάκελος περί της ταυτότητας και των αναγκών του, διότι ένεκα της μεγάλης χρονικής απόστασης παρέλευσης ακόμη και ετών από την πρώτη σύλληψη και εμπλοκή του στο ΣΑΠΔ μέχρι την εκδίκαση της υποθέσεώς του στο Δικαστήριο Ανηλικών χάνεται κάθε επαφή (μετά τον εισαγγελέα ή τον ανακριτή) για το πρόσωπο και τις ανάγκες του ανηλικού, η προσωπικότητα και η διαβίωση του οποίου μπορεί να έχει σοβαρά μεταβληθεί με νέα δεδομένα, ώστε πλέον να πρόκειται για ένα άλλο (συχνά ενήλικα) άνθρωπο όταν η υπόθεσή του φτάνει στο ακροατήριο για να κριθεί και με δεδομένο ότι στο στάδιο αυτό επιβάλλονται τα αναγκαία και πρόσφορα αναμορφωτικά ή θεραπευτικά μέτρα ή ακόμη και ο περιορισμός με βάση τις σύγχρονες ανάγκες και την προσωπικότητά του, η οποία ευλόγως θα έχει εξελιχθεί προς τη μια ή άλλη κατεύθυνση, δε θα πρόκειται όμως για το ίδιο παιδί που ήταν κατά τον χρόνο τέλεσης της πράξης του. Η ακριβής και συνεπής τήρηση της ατομικής αξιολόγησης και η επικαιροποίησή της διατηρεί την επαφή του Σ.Α.Π.Δ. με τον ανήλικο, ώστε να μη χάνεται στους διαύλους της κοινωνικής ζωής χωρίς εποπτεία και στήριξη. Εκ του ρόλου της η Υ.Ε.Α. παραμένει ο επίσημος θεσμικός φορέας κι ο «οφθαλμός» της Ποινικής Δικαιοσύνης επί του ανηλικού και της εξέλιξής του, για τυχόν βελτίωση, επανένταξη ή και σε περίπτωση υποτροπής του. Άλλωστε, ήδη από το στάδιο της ποινικής δίωξης ακόμη και πριν την παραγγελία της, σε περίπτωση που εξετάζεται η δυνατότητα αποχής, πρέπει να ζητείται εξ αρχής η σύνταξη έκθεσης αξι-

ολόγησης για εκτίμηση του περιστατικού και των αναγκών του όπου κρίνεται αναγκαίο. Στις περιπτώσεις που κατά την Υ.Ε.Α. απαιτείται εξειδικευμένη αξιολόγηση για την εκτίμηση της ψυχικής υγείας ανηλίκου ή για τη διάγνωση διαταραχών εθισμού ή όταν δε λειτουργεί, προβλέπεται η σύσταση Επιστημονικής Ομάδας Εκτίμησης Ανηλίκων Δραστών, με συμμετοχή (παιδο)ψυχιάτρου, (παιδο)ψυχολόγου, κοινωνικού λειτουργού ή επιμελητή ανηλίκων με τους νόμιμους αναπληρωτές τους, οι οποίοι συνεργάζονται και συντάσσουν έκθεση προς τον εισαγγελέα πλημμελειοδικών, με την οποία προτείνεται η ενδεδειγμένη παρέμβαση για τον συγκεκριμένο ανήλικο, εάν συντρέχει ανάγκη πολυεπιστημονικής προσέγγισης στην αξιολόγησή του (Κοσμάτος, 2025:242). Ο συγκεκριμένος θεσμός δυστυχώς δεν έχει ενεργοποιηθεί στην πράξη, παρά την πρόβλεψη στον νόμο. Σύμφωνα με το άρθρο 7 παρ.6 του Ν.4689/2020 ορίζεται ότι μέχρι τη συγκρότηση των Επιστημονικών Ομάδων Εκτίμησης οι αρμοδιότητές τους ασκούνται από τις δομές του Ε.Σ.Υ. που προσδιορίζονται από τον εισαγγελέα ή το δικαστήριο. Δε χρειάζεται να επιμείνει κανείς πόσο σημαντικό είναι για την αντιμετώπιση της παραβατικότητας των ανηλίκων οι νομοθετικές αυτές προβλέψεις να εφαρμοστούν στην πράξη και να στελεχωθούν οι δομές και υπηρεσίες για να μην παραμένουν μόνο στο γράμμα του νόμου για τη θεσμική εναρμόνιση στην ευρωπαϊκή και διεθνή νομοθεσία. Επισημαίνεται ότι οι εκθέσεις κοινωνικής έρευνας είναι απόρρητες, δεν επισυνάπτονται στη δικογραφία, αλλά συντάσσονται για να λάβουν γνώση μόνο οι αρμόδιες εισαγγελικές, ανακριτικές και δικαστικές αρ-

χές, καθώς και ο ύποπτος ή κατηγορούμενος, κατ' αίτησή του, το οποίο προβλέφθηκε για πρώτη φορά κατ' άρθρο 239 παρ.2 όπως τροπ. με το άρθρο 9 παρ.2 του Ν.4322/2015 και ίσχυε μέχρι την 26-5-2020, οπότε και απαλείφθηκε στην ισχύουσα διατύπωση του νόμου με το άρθρο 20 του Ν.4689/27-5-2020 και πλέον προβλέπεται στο άρθρο 7 παρ.8 του Ν.4689/2020 (ΕγκΕισΑΠ 1/2021 Αρμ 2022.1006, με σημείωση Κοσμάτου, σελ.1009, για δε το προηγούμενο όμως καθεστώς: ΓνωμΕισΕφΘεσ ΠοινΧρ 1981.389, Ευστρατιάδης, 2005:903). Μάλιστα, στη νομολογία (ΑΠ 948/2016 ΤΝΠ ΝΟΜΟΣ) κρίθηκε ότι η έκθεση κοινωνικής έρευνας του επιμελητή ανηλίκων αποτελεί ιδιαίτερο αποδεικτικό μέσο κατ' άρθρο 239 ΚΠΔ για το Δικαστήριο Ανηλίκων που πρέπει να λαμβάνεται ρητά υπόψη για τον σχηματισμό δικανικής κρίσης και τούτο να μνημονεύεται στην απόφασή του, ειδάλως εγείρεται λόγος αναιρέσής της (Κοσμάτος 2025:243-244, του ιδίου, 2018: Παρατηρήσεις σε ΑΠ 948/2016).

Στο στάδιο της ανάκρισης η διαδικασία είναι έγγραφη (άρθρο 241 ΚΠΔ), αλλά η εξέταση του κατηγορουμένου γίνεται με καταχώριση σε ηλεκτρονικό οπτικοακουστικό φορέα, στις ακόλουθες περιπτώσεις: α) για τις πράξεις που αναφέρονται στα άρθρα 322, 323Α, 324, 336, 337, 338, 339, 342, 345, 348, 348Α, 348Β, 348Γ, 349, 351Α ΠΚ, καθώς και στα άρθρα 29 παρ. 5 και 6 και 30 του Ν.4251/2014, ως ισχύουν, ή για πράξη την οποία, αν τελούσε ενήλικος, θα ήταν κακούργημα απειλούμενο με την ποινή της ισόβιας κάθειρξης, ανεξαρτήτως εάν ο ανήλικος παρίσταται ή μη με δικηγόρο ή έχει στερηθεί ή μη την ελευθερία του, β) όταν δεν παρίσταται δικηγόρος, γ) όταν ο ανήλικος έχει

στερηθεί την ελευθερία του, ενώ σε κάθε άλλη περίπτωση, η εξέταση συντάσσεται εγγράφως. Δε τίγεται, πάντως, η δυνατότητα υποβολής ερωτήσεων με αποκλειστικό σκοπό την ταυτοποίηση του ανηλίκου χωρίς οπτικοακουστική καταγραφή. Σε περιπτώσεις που είναι υποχρεωτική η οπτικοακουστική καταγραφή της εξέτασης του ανηλίκου, αλλά, λόγω ανυπέμβλητου τεχνικού προβλήματος, καθίσταται αυτή αδύνατη, τότε η εξέτασή του συντάσσεται εγγράφως, εάν δεν κρίνεται σκόπιμη η αναβολή της και αυτό εξυπηρετεί το υπέρτατο συμφέρον του ανηλίκου (άρθρο 9 του Ν.4689/2020 και 9 της Οδηγίας). Σε περιπτώσεις, πάντως, ιδιαίτερα σοβαρών εγκλημάτων πρέπει να καταβάλλεται κάθε δυνατή προσπάθεια για την τήρηση της διαδικασίας αυτής (Κοσμάτος, 2025:244-245).

Εξάλλου, για την εξέταση των ανηλικών μαρτύρων (Πλαγάκος, 2021:307επ.) θυμάτων προσβολής της προσωπικής και της γενετήσιας ελευθερίας, σύμφωνα με τις διατάξεις του άρθρου 227 ΚΠΔ, όπως τροπ. διαδοχικά με το άρθρο 96 περ.ι' του Ν.4623/2-8-2019, το άρθρο 120 του Ν.4855/12-11-2021, τα άρθρα 80 και 138 παρ.1 του Ν.5090/23-2-2024 και το άρθρο 34 του Ν.5172/29-1-2025, υπό την επιρροή της Οδηγίας [ΕΕ] 2012/29 «Για τη θέσπιση ελαχίστων προτύπων σχετικά με τα δικαιώματα, την υποστήριξη και την προστασία θυμάτων της εγκληματικότητας...», η οποία ενσωματώθηκε στην εθνική έννομη τάξη με τον Ν.4478/2017 (όπου θεσπίστηκαν στα άρθρα 54-71 αντίστοιχα δικαιώματα προστασίας των θυμάτων, όπως για τους υπόπτους και κατηγορούμενους (ανηλικούς) στην Οδηγία [ΕΕ] 2016/800, στο άρθρο 72 η αναλογική εφαρμογή και στις περι-

πτώσεις των κατ' άρθρο 81 ΠΚ εγκλημάτων με ρατσιστικά χαρακτηριστικά για την προστασία των παθόντων, των οικείων τους και των ουσιωδών μαρτύρων, στο άρθρο 73 η παρακολούθηση της τήρησης του καινοτόμου νόμου από το Τμήμα Διαφάνειας και Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων του Υπουργείου Δικαιοσύνης και στα άρθρα 74-77 η σύσταση των Αυτοτελών Γραφείων Προστασίας Ανηλικών Θυμάτων «Σπιτιών του Παιδιού» και η στελέχωσή τους), προβλέπονται τα εξής: Κατά την εξέταση ως μάρτυρα του ανήλικου θύματος των πράξεων που αναφέρονται στην παρ.2Α του άρθρου 184, στην παρ.4 του άρθρου 323Α, στα άρθρα 312, 315 και 324, στην παρ.3 του άρθρου 330, στο δεύτερο εδάφιο της παρ. 1 του άρθρου 333, στο άρθρο 336, στις παρ. 3 και 5 του άρθρου 337 και στα άρθρα 338, 339, 342, 343, 345, 346, 348, 348Α, 348Β, 348Γ, 349 και 351Α του Ποινικού Κώδικα (Ν.4619/2019), στα άρθρα 6, 7 και 9 του Ν.3500/2006, καθώς και στις παρ.4 και 5 του άρθρου 24 και στο άρθρο 25 του Κώδικα Μετανάστευσης (Ν.5038/2023), διορίζεται και παρίσταται, ως πραγματογνώμων, ειδικά εκπαιδευμένος παιδοψυχολόγος ή παιδοψυχίατρος και σε περίπτωση έλλειψής τους, ψυχολόγος ή ψυχίατρος, που υπηρετεί στα Αυτοτελή Γραφεία Προστασίας Ανηλικών Θυμάτων ή, όπου αυτά δε λειτουργούν, στην αρμόδια Γενική Περιφερειακή Αστυνομική Διεύθυνση ή που περιλαμβάνεται στον πίνακα πραγματογνωμόνων. Η εξέταση ως μάρτυρα του ανήλικου θύματος διενεργείται στα Αυτοτελή Γραφεία Προστασίας Ανηλικών Θυμάτων της Εφετειακής Περιφέρειας ή, όπου αυτά δε λειτουργούν, σε χώρους ειδικά σχεδιασμένους και προσαρμοσμένους για τον σκοπό αυ-

τόν, χωρίς υπαίτια καθυστέρηση και με όσο το δυνατόν περιορισμένο αριθμό συνεντεύξεων. Ο παιδοψυχολόγος ή ο παιδοψυχίατρος προετοιμάζει τον ανήλικο για την εξέταση, συνεργαζόμενος προς τούτο με τους προανακριτικούς υπαλλήλους και με τους δικαστικούς λειτουργούς, καθώς και με τους τυχόν διορισμένους τεχνικούς συμβούλους του κατηγορουμένου, μη εφαρμοζομένου κατά τα λοιπά του άρθρου 207 ως προς το θέμα της προσωπικής επαφής αυτών με τον ανήλικο. Για τον σκοπό αυτόν χρησιμοποιεί κατάλληλες διαγνωστικές μεθόδους, αποφαίνεται για την αντιληπτική ικανότητα και την ψυχική κατάσταση του ανηλίκου και διατυπώνει τις διαπιστώσεις του σε γραπτή έκθεση, που αποτελεί αναπόσπαστο στοιχείο της δικογραφίας. Η εξέταση του ανηλίκου διενεργείται από τους προανακριτικούς υπαλλήλους και τους δικαστικούς λειτουργούς διά του παρισταμένου παιδοψυχολόγου ή παιδοψυχιάτρου. Κατά την εξέταση ο ανήλικος μπορεί να συνοδεύεται από τον νόμιμο εκπρόσωπό του, εκτός αν ο ανακριτής απαγορεύσει την παρουσία του με αιτιολογημένη απόφασή του για σπουδαίο λόγο, ιδίως, σε περίπτωση σύγκρουσης συμφερόντων ή ανάμειξης του προσώπου αυτού στην ερευνώμενη πράξη. Οι συνήγοροι των διαδίκων έχουν δικαίωμα να ζητήσουν να υποβληθούν στον ανήλικο από τον ανακρίνοντα ερωτήσεις, τις οποίες έχουν προηγουμένως διατυπώσει εγγράφως, εκτός αν κατά την κρίση του παιδοψυχολόγου ή του ψυχιάτρου οι ερωτήσεις αυτές είναι δυνατόν να επηρεάσουν την ψυχική κατάσταση του ανηλίκου. Η κατάθεση του ανηλίκου συντάσσεται εγγράφως και καταχωρίζεται και σε ηλεκτρονικό οπτικοακουστικό μέσο. Η ηλεκτρονι-

κή προβολή της κατάθεσης του ανηλίκου αντικαθιστά τη φυσική παρουσία του στα επόμενα στάδια της διαδικασίας. Αν δεν είναι δυνατή η ηλεκτρονική προβολή, η γραπτή κατάθεσή του αναγιγνώσκεται στο ακροατήριο. Αν ο ανήλικος κατά την ακροαματική διαδικασία έχει συμπληρώσει το δέκατο όγδοο έτος, μπορεί να παρίσταται αυτοπροσώπως, εφόσον κρίνεται απολύτως αναγκαίο. Μετά την εισαγωγή της υπόθεσης στο ακροατήριο, ο εισαγγελέας ή οι διάδικοι μπορούν να ζητήσουν από τον πρόεδρο του δικαστηρίου την εξέταση του ανηλίκου, αν δεν έχει εξετασθεί στην ανάκριση ή πρέπει να εξετασθεί συμπληρωματικά. Αν η αίτηση γίνει δεκτή, η εξέταση του ανηλίκου γίνεται με βάση ερωτήσεις που έχουν τεθεί σαφώς, χωρίς την παρουσία των διαδίκων, στον τόπο όπου αυτός βρίσκεται, από ανακριτικό υπάλληλο που τον διορίζει ο δικαστής που διέταξε την εξέταση. Οι παρ. 1 και 2 του άρθρου αυτού εφαρμόζονται και στις περιπτώσεις αυτές. Οι ερωτήσεις τίθενται από το δικαστήριο μετά από ακρόαση του εισαγγελέα και των παρισταμένων διαδίκων και υποβάλλονται στον ανήλικο, εκτός αν κατά την κρίση του παιδοψυχολόγου ή του ψυχιάτρου είναι δυνατόν να επηρεάσουν την ψυχική κατάσταση του ανηλίκου. Οι παρ. 2 και 3 του άρθρου 68 του Ν.4478/2017 εφαρμόζονται και στα ανήλικα θύματα των αναφερομένων στην παρ. 1 πράξεων. Ο καθυστερημένα υιοθετηθείς στη χώρα μας θεσμός των «Σπιτιών του Παιδιού» νομοθετήθηκε μεν, αλλά στην πράξη υπολειπόμενους και ελλείπει του ανάλογου εξειδικευμένου και επιστημονικού προσωπικού, υποστελεχωμένος και σε αριθμό υπαλλήλων, ενώ στην πραγματικότητα λειτουργούν μόνο τα δύο συστεγαζό-

μενα Γραφεία εντός της Αττικής (Αθηνών και Πειραιώς), προσφάτως και της Θεσσαλονίκης, τα δε υπόλοιπα που θεσπίστηκαν δεν είναι ακόμη λειτουργικά (Πάτρα, Ηράκλειο), άλλη μια περίπτωση αδράνειας της Πολιτείας στην ενεργοποίηση ενός αναγκαίου και πρόσφορου θεσμού στο πεδίο, γεγονός που καταδεικνύει την απόσταση μεταξύ νομοθέτησης και εφαρμογής της στη χώρα μας. Μάλιστα, έχουν προστεθεί και επιπλέον αδικήματα, διαδοχικά με τους Ν.5090/2024 και Ν.5172/2025, αντιστοίχως, αυτά του Ν.3500/2005 περί αντιμετώπισης εγκλημάτων ενδοοικογενειακής βίας στα άρθρα 6, 7, 9 και αυτά του Ν.5038/2023/Κώδικα Μετανάστευσης στα άρθρα 24 και 25, εκ των οποίων δε τα πρώτα ακόμη και σε βαθμό πλημμελήματος, για τα οποία δύναται να ακολουθηθεί η αυτόφωρη διαδικασία [καθώς και η κύρια ανάκριση] (άρθρο 12 Ν.3500/2005), με συνέπεια να πρέπει σε άμεσο χρόνο ολίγων ημερών (κατ' ανώτατο 5, με βάση το άρθρο 6 του Συντάγματος), να ακολουθηθεί η διαδικασία του άρθρου 227 ΚΠΔ, για την εξέταση των θυμάτων, σύμφωνα με τη σχετική υποχρέωση και τους σκοπούς της ανάκρισης βάσει του άρθρου 239 ΚΠΔ (:1. Σκοπός της κύριας ανάκρισης είναι η συλλογή των αναγκαίων αποδεικτικών στοιχείων για να βεβαιωθεί η τέλεση εγκλήματος και να αποφασιστεί αν πρέπει να εισαχθεί κάποιος σε δίκη γι' αυτό. 2. Κατά την κύρια ανάκριση γίνεται καθετί που μπορεί να βοηθήσει την εξακρίβωση της αλήθειας, εξετάζεται και βεβαιώνεται αυτεπαγγέλτως όχι μόνο η ενοχή, αλλά και η αθωότητα του κατηγορουμένου, καθώς και κάθε στοιχείο που αφορά την προσωπικότητά του και επηρεάζει την επιμέτρηση της ποινής.), με ό,τι σημαίνει τούτο για

τη δυνατότητα εξέλιξης και περάτωσης της κύριας ανάκρισης με τον πλέον πρόσφορο, άμεσο και ουσιαστικό τρόπο στην υπόθεση και για το ενδεχόμενο προσωρινής κράτησης του ανηλικού κατόπιν εξέτασης και του φερόμενου θύματος με την προαναφερόμενη διαδικασία, η παράλειψη της οποίας γεννά ζητήματα απόλυτης ακυρότητας κατά πάγια νομολογία (ΑΠ 98/2024, ΑΠ 397/2024, ΑΠ 1026/2024, ΑΠ 884/2022, ΜΟΔΑθ 887/2019, ΣυμβΕφΑθ 1722/2020, ΣυμβΕφΘεσ 604/2019, ΣυμβΠλημμ 40/2021, ΔιατΣτρατοδικΞανθ 4/2023, ιδίως δε ΣυμβΕφΠειρ 50/2022, ΓνωμΕισΑΠ 1/2021, δημ. στην ΤΝΠ ΝΟΜΟΣ).

Από τα βασικά ζητήματα στο στάδιο της ανάκρισης είναι η δυνατότητα επιβολής μέτρων δικονομικού καταναγκασμού στον ανήλικο, όπως η προσωρινή κράτηση κατ' άρθρο 287 ΚΠΔ και οι περιοριστικοί όροι κατ' άρθρο 283 ΚΠΔ (Κοσμάτος, 2025:245επ.). Ειδικότερα, για την προσωρινή κράτηση (Συμεωνίδου-Καστανίδου, 1991:103επ., Δαλακούρας, 1998, Αδάμπας, 2016), ως έσχατο μέτρο πρέπει να πληρούνται οι προϋποθέσεις σοβαρών ενδείξεων ενοχής του ανηλικού κατηγορουμένου, ο ανήλικος να έχει συμπληρώσει το 15^ο έτος της ηλικίας του και για την πράξη για την οποία κατηγορείται να προβλέπεται η επιβολή περιορισμού σε ειδικό κατάσταση κράτησης νέων κατ' άρθρο 127 ΠΚ, ήτοι πλέον να πρόκειται για κακούργημα (και να έχει ηλικία ο ανήλικος άνω των 15 ετών). Η διάρκεια της προσωρινής κράτησης ορίζεται πλέον κατ' ανώτατο χρονικό όριο σε έξι μήνες, ενώ με το άρθρο 36 του Ν.5172/29-1-2025 τροποποιήθηκε το άρθρο 287 ΚΠΔ και προβλέφθηκε η κατ' εξαίρεση παράτασή της από το δικαστήριο, κατ' άρθρο 294

παρ.1 εδ.β' ΚΠΔ, για τρεις (3) επιπλέον μήνες, εφόσον πρόκειται για έγκλημα που εάν το τελούσε ενήλικας θα ήταν κακούργημα που τιμωρείται με ισόβια κάθειρξη ή με πρόσκαιρη κάθειρξη με ανώτατο όριο τα είκοσι (20) έτη και για πράξη που εμπεριέχει στοιχεία βίας ή στρέφεται κατά της ζωής ή της σωματικής ακεραιότητας. Η ρύθμιση (κατά την ανάλυση συνεπειών) κρίθηκε επιβεβλημένη λόγω κινδύνου, εξαιτίας ενδεχόμενης δικαιολογημένης καθυστέρησης περάτωσης της ανάκρισης που οφείλεται στην ολοκλήρωση ανακριτικών πράξεων ή λόγω χρονοβόρας διακοπτόμενης επανειλημμένως ακροαματικής διαδικασίας, εξαιτίας πλειόνων διαδίκων και μαρτύρων, να αρθεί λόγω υπέρβασης του εξαμήνου εν επιδικία η προσωρινή κράτηση ανηλίκου κατηγορουμένου, υπόπτου φυγής ή επικίνδυνου να τελέσει νέα εγκλήματα. Για τη διάγνωση του κινδύνου φυγής ή τέλεσης νέων εγκλημάτων εισάγονται εμπειρικά κριτήρια. Η κατά νόμο βαρύτητα της πράξης δεν αρκεί για την επιβολή προσωρινής κράτησης (Μαργαρίτης, 2012:375επ., ΔιατΑνακρΠλημΘεσ 86/2011 ΠοινΔνη 2012.360). Η παραβίαση των περιοριστικών όρων που έχουν επιβληθεί στον ανήλικο δεν επιτρέπεται να οδηγήσει από μόνη της σε προσωρινή κράτηση, εκτός αν παραβιάζονται επαναλαμβανόμενα, και παράλληλα κατά τη διάρκεια ισχύος τους ασκηθεί σε βάρος του ανηλίκου ποινική δίωξη για έγκλημα της παρ.1 του άρθρου 127 ΠΚ, για το οποίο μπορεί να επιβληθεί περιορισμός σε ειδικό κατάσταση κράτησης νέων, προϋποθέσεις που πρέπει να συντρέχουν παράλληλα σωρευτικά κατά την ανάλυση συνεπειών της ρύθμισης και επιπλέον, θα έπρεπε στην έκταση που οι περιοριστικοί όροι αντικαθίστανται

με προσωρινή κράτηση, οι προϋποθέσεις να είναι αυστηρότερες σε σχέση με την απαξία του νέου εγκλήματος και τον βαθμό των ενδείξεων για την τέλεσή του, δηλ. να πρόκειται για κακούργημα με ανώτατη προβλεπόμενη ποινή ισόβιας ή της πρόσκαιρης κάθειρξης είκοσι (20) ετών, ενώ έχει υποστηριχθεί επιπλέον ότι το χρονικό σημείο της άσκησης της ποινικής δίωξης κρίνεται πρόωρο δικονομικά, ώστε εκ προοιμίου να σηματοδοτεί την αντικατάσταση περιοριστικών όρων (πιθανόν αναμορφωτικού μέτρου) με στέρηση της ελευθερίας. Προς τούτο, απαιτείται η στενή ερμηνεία της διάταξης και η πιστή τήρηση των αρχών της αναλογικότητας και της επικουρικότητας σε συνδυασμό με την αρχή της διαπαιδαγώγησης που συνιστούν τον βασικό άξονα και στόχο μεταχείρισης των ανηλίκων (Κοσμάτος, 2025:248-249). Άλλωστε, στο άρθρο 22 του Ν.5172/2025 αναφέρεται ότι σκοπός είναι η αντιμετώπιση της παραβατικότητας των ανηλίκων μέσω της θέσπισης ειδικών διατάξεων που αποσκοπούν στην ουσιαστική εμπέδωση των προστατευτικών και εκπαιδευτικού χαρακτήρα κυρώσεων του Ποινικού Δικαίου Ανηλίκων.

Επιπλέον, το ένταλμα προσωρινής κράτησης πρέπει να περιέχει ειδική και εμπεριστατωμένη αιτιολογία από την οποία να προκύπτει γιατί τα αναμορφωτικά ή θεραπευτικά μέτρα δεν κρίνονται στη συγκεκριμένη περίπτωση επαρκή, λαμβανομένων κατά περίπτωση υπόψη των ιδιαίτερων συνθηκών τέλεσης της πράξης και της προσωπικότητας του ανηλίκου (Κοσμάτος, 2025:247, Πλαγάκος, 2021:664επ., Σπινέλλη, 1992:127). Η δικαιοδοτική κρίση πρέπει να συνεκτιμά την αρχή της αναλογικότητας για την επιβολή της προσωρινής κράτη-

σης μόνο όταν είναι απολύτως αναγκαία και πρόσφορη για την πραγμάτωση του επιδιωκόμενου σκοπού (Δαλακούρας, 1993) και σε περίπτωση αμφιβολίας δεν πρέπει να οδηγείται σε αυτήν, παρά μόνο κατ' εξαίρεση (άρθρο 37β' Δ.Σ.Δ.Π.-Ν.2101/1992, ΣυμβΠλημΘεσ 485/2020 Αρμ 2021.1023επ., με σημείωση Κοσμάτου, σελ.1024επ.). Εάν ο ανήλικος τέλεσε πράξη που για τον ενήλικο είναι κακούργημα, εκτός των περιπτώσεων της παρ.1 του άρθρου 287 ΚΠΔ, ο ανακριτής μπορεί να επιβάλει στον ανήλικο περιοριστικούς όρους, σύμφωνα με το άρθρο 283 παρ.1 ΚΠΔ (Δαλακούρας, 2003:227επ.), μεταξύ των οποίων και ένα ή περισσότερα από τα αναμορφωτικά μέτρα των περ.α' έως ια' της παρ.1 του άρθρου 122 ΠΚ, πλην της τοποθέτησης σε κατάλληλο ίδρυμα αγωγής (περ.ιβ'), όπως η παρ.2 του άρθρου 287 ΚΠΔ διαμορφώθηκε με τα άρθρα 127 του Ν.4855/12-11-2021 και 63 του Ν.4871/10-12-2021 (ΣυμβΠλημΝαξ 39/2015 ΠοινΔνη 2016.154, ΣυμβΠλημΛαμ 93/2014 ΠοινΔνη 2015.33). Σε περίπτωση παραβίασης των όρων αυτών είναι δυνατή η αντικατάστασή τους με το μέτρο της περ. ιβ' της παρ. 1 του άρθρου 122 ΠΚ (ΔιατΑνακρΠρΣπαρτ 8/2015 ΠοινΔνη 2015.788), όπως η παρ.1 τροπ. με την παρ.1 του άρθρου 177 του Ν.5187/21-3-2025. Η εισαγωγή των αναμορφωτικών μέτρων ως περιοριστικών όρων στην ελληνική έννομη τάξη έγινε κατ' άρθρο 8 παρ.1 του Ν.3860/2010 στο πλαίσιο της δυνατότητας για εξατομικευμένη μεταχείριση του ανήλικου παραβάτη με γνώμονα τη θεμελιώδη αρχή της διαπαιδαγώγησης. Μολονότι η διατύπωση του νόμου είναι δυνητική και όχι αποκλειστική για τα αναμορφωτικά μέτρα ως περιοριστικών όρων, θα πρέπει να γίνει δεκτή

η επιβολή τους ως βασική προτεραιότητα ως σύμφωνη με την ειδική μεταχείριση και τον σκοπό διαπαιδαγώγησης του ανήλικου παραβάτη, προκειμένου να επιλεγεί το πλέον κατάλληλο και αναγκαίο για την υλοποίηση των στόχων που προσδιορίζονται στο άρθρο 282 παρ.2 και 3 ΚΠΔ, ώστε να συνάδει με τους σκοπούς και το δόγμα του Ποινικού Δικαίου Ανηλίκων (Κοσμάτος, 2025:250). Υποστηρίζεται ότι είναι δυνατή η επιβολή περιοριστικών όρων σε ανήλικο, εφόσον τέλεσε κακούργημα και συμπλήρωσε το 15^ο έτος ηλικίας του, κατ' ορθότερη ερμηνεία, ενόψει του ότι δεν προσδιορίζεται η ηλικιακή κατηγορία στον νόμο, επειδή έτσι συνάδει και με την επιβολή της προσωρινής κράτησης ή του κατ' οίκον περιορισμού με ηλεκτρονική επιτήρηση στην περίπτωση (Βασιλειάδης, 2022:5επ., Ζαχαριάδης, 1998:1329επ., Μαργαρίτης, 2012:375επ., Παπαδαμάκης, 2019: 323-325, ΣυμβΠλημΛαμ 93/2014 ΠοινΔνη 2015.33, ΣυμβΕφΑθ 2422/2012 ΠοινΔνη 2014.699, ΣυμβΠλημΘεσ 185/2011 ΠοινΔνη 2011.322, 334/2005 ΠοινΔνη 2005.1272, αντιθ.ΣυμβΠλημΓυθ 10/2017 Αρμ 2017.2145, ΣυμβΠλημΠειρ 481/2005 Αρμ 2005.2025).

Ο θεσμός του κατ' οίκον περιορισμού με ηλεκτρονική επιτήρηση εισήχθη στο Ποινικό Δικονομικό και στο Σωφρονιστικό Δίκαιο με τον Ν.4205/2013 (Κουράκης, 2015:321επ., Πλαγάκος, 2021:732), προβλέπεται ως περιοριστικός όρος στο άρθρο 283 παρ.1 εδ.γ' ΚΠΔ και προσδιορίζεται στο άρθρο 284 παρ.1 ΚΠΔ, όπως τροπ. με το άρθρο 125 του Ν.4855/2021, εφόσον προκύπτουν επαρκείς ενδείξεις ενοχής για κακούργημα και κρίνεται αιτιολογημένα ότι οι άλλοι περιοριστικοί όροι δεν επαρ-

κούν για την επίτευξη των σκοπών του άρθρου 282 παρ.2 ΚΠΔ, υπό τους όρους της παρ.2 του άρθρου 284, ομοιάζοντας στην προσωρινή κράτηση, ως ενδιάμεσο στάδιο μεταξύ αυτής και των περιοριστικών όρων (Κοσμάτος, 2025:252-253), αποτελώντας εναλλακτικό τρόπο περιορισμού της ελευθερίας (ΣυμβΕφΑθ 736/2016, ΣυμβΠλημΒολ 275/2024 Quallex, ΔιατΑνακρΑθ 359/2021 ΤΝΠ ΝΟΜΟΣ). Ειδικά για τους ανηλίκους προβλέπεται ως περιοριστικός όρος, κατ' άρθρο 284 παρ.7 ΚΠΔ, εφόσον έχουν συμπληρώσει το 15^ο έτος της ηλικίας τους και κατηγορούνται για κακούργημα του άρθρου 127 ΠΚ, δεν μπορεί να υπερβαίνει τους έξι (6) μήνες και μπορεί να παρατείνεται μόνο για τρεις (3) μήνες από το δικαστήριο, στην περίπτωση του εδ.β' της παρ.1 του άρθρου 294. Αν ο ανήλικος δε συμμορφώνεται με τις υποχρεώσεις που του επιβλήθηκαν σχετικά με τον κατ' οίκον περιορισμό με ηλεκτρονική επιτήρηση ή τελέσει το έγκλημα του άρθρου 173Α ΠΚ, είναι δυνατή η αντικατάστασή του με προσωρινή κράτηση. Για δε το ευρωπαϊκό ένταλμα σύλληψης κατά ανηλίκου (Πλαγάκος, 2021:785επ.), η δικαστική αρχή κράτους μέλους εκτέλεσης οφείλει να αρνείται την παράδοση του, εφόσον σύμφωνα με το δίκαιο αυτού, δεν έχει την προβλεπόμενη ηλικία του ποινικά υπεύθυνου για τις πράξεις που εκδόθηκε το ένταλμα κατ' αυτού, χωρίς να λαμβάνονται υπόψη συμπληρωματικές προϋποθέσεις σχετικά με εξατομικευμένη αξιολόγηση, από τις οποίες το κράτος μέλος εξαρτά την ποινική δίωξη ή την καταδίκη ανηλίκου για τέτοια πράξη (ΔΕΕ 23.1.2018, Υπόθεση C-367/16, Piotrowski, ΠοινΔνη 2020.115επ., με παρατηρήσεις Γ.Δανιήλ, σελ.122επ.).

Αναφορικά με την περάτωση της ανάκρισης, με τον Νέο ΚΠΔ είχε προβλεφθεί ρητά στο άρθρο 308 παρ.1 εδ.δ' ότι στην περίπτωση ανηλίκου κατηγορουμένου για πράξη που αν την τελούσε ενήλικος θα ήταν κακούργημα, για την οποία προβλέπεται ποινή περιορισμού σε σωφρονιστικό κατάστημα κράτησης ανηλίκων κατ' άρθρο 127 παρ.1 ΠΚ, η κύρια ανάκριση περατώνεται σύμφωνα με την «τακτική» διαδικασία του εδ.α' της ίδιας παραγράφου, δηλ. με έκδοση παραπεμπτικού βουλεύματος από το Συμβούλιο Πλημμελειοδικών (ΣυμβΠλημ-Θεσ 233/2020 Αρμ 2020.1210επ., με σημείωση Κοσμάτου), ρύθμιση που καταργήθηκε με το άρθρο 133 του Ν.4855/2021, οπότε δεν είναι υποχρεωτική πλέον η έκδοση βουλεύματος, αλλά η παραπομπή των ανηλίκων στο ακροατήριο μπορεί να γίνει είτε με βούλευμα είτε με απευθείας κλήση τους κατ' άρθρο 308 παρ.3 ΚΠΔ με διαταγή εισαγγελέα και σύμφωνη γνώμη ανακριτή (Πλαγάκος, 2021: 764). Σε περίπτωση διαφωνίας τους ή απαλλακτικής πρότασης του εισαγγελέα, γίνεται παραπομπή με βούλευμα (Ναζίρης, 2022:7). Η νέα πρόβλεψη είναι προσανατολισμένη στην ταχεία παραπομπή του ανηλίκου στο ακροατήριο, δεδομένων των περιορισμένων ανώτατων χρονικών ορίων της προσωρινής κράτησής του. Αυτονόητο είναι ότι μόνο αν τελικά η παραπομπή συντελεστεί με βούλευμα (είτε επειδή δεν υπάρχει συμφωνία ανακριτή - εισαγγελέα είτε επειδή ο εισαγγελέας επέλεξε να την εισαγάγει στο δικαστικό συμβούλιο) είναι ανοικτός ο δρόμος για έφεση του κατηγορουμένου ανηλίκου κατ' άρθρο 478 παρ.2 ΚΠΔ, όταν παραπέμπεται για πράξη του άρθρου 127 ΠΚ και μόνο για τους λόγους της παρ.1 (απόλυτη ακυρότητα

και εσφαλμένη ερμηνεία ή εφαρμογή ουσιαστικής ποινικής διάταξης) (Βασιλειάδης, 2022:5επ). Σε κάθε περίπτωση, το Συμβούλιο Πλημμελειοδικών αποφαίνεται για συνέχιση ή μη της προσωρινής κράτησης, καθώς και για διατήρηση ή μη των περιοριστικών όρων (άρθρο 308 παρ.3 τελ.εδ. ΚΠΔ).

2 . Ο Δικαστής Ανηλίκων και η ιδιαίτερη ποινική δίκη

Κατά το Ποινικό Δικονομικό Δίκαιο γίνεται διάκριση σε κοινή και ειδική ποινική δικαιοδοσία, με κριτήριο την ειδική ιδιότητα του κατηγορουμένου ως ανηλίκου, καθόσον κατά τη γενική αρχή του άρθρου 96 παρ.3 του Συντάγματος τα εγκλήματα των ανηλίκων δικάζονται όχι από τα κοινά ποινικά δικαστήρια αλλά από τα δικαστήρια ανηλίκων (Μονομελές, Τριμελές, Εφετείο Ανηλίκων: άρθρο 1 περ.β' ΚΠΔ). Για τον προσδιορισμό της αρμοδιότητας λαμβάνεται υπόψη η ανηλικότητα του δράστη κατά τον χρόνο τέλεσης της πράξης (ΑΠ 654/2024, ΑΠ 1786/1993 ΠοινΧρ 1994.170, ΜΟΕφΘεσ 171-172/2002 Αρμ 2002.701, ΠεντΕφΘεσ 414/2005 ΠοινΔνη 2005.697, ΠεντΕφΘεσ 357-358/2005 ΠοινΔνη 2005.558). Με βάση τη διάταξη του άρθρου 130 παρ.3 ΚΠΔ, βάσει της οποίας «αν κάποιος από αυτούς που συμμετείχαν στο έγκλημα είναι ανήλικος, η ποινική δίωξη γι' αυτόν χωρίζεται και ο ανήλικος δικάζεται από το δικαστή ανηλίκων», οι ανήλικοι δικάζονται πάντοτε από δικαστήριο ανηλίκων και συναφώς ανακρίνονται από ανακριτή ανηλίκων. Έτσι, δεν είναι δυνατόν ο ανήλικος (κατά τον χρόνο τέλεσης της πράξης να δικάσσει από δικαστήριο ενηλίκων, ειδάλως, γεννάται λό-

γος αναίρεσης είτε λόγω καθ' ύλην αναρμοδιότητας του δικαστηρίου είτε λόγω υπέρβασης εξουσίας (ΑΠ 2563/2008, ΑΠ 1789/1999, ΑΠ 1786/1993 ΠοινΧρ 1994.170, ΜΟΕφΘεσ 171-172/2002 Αρμ 2002.701, ΠεντΕφΘεσ 414/2005 ΠοινΔνη 2005.697 & 357-358/2005 ΠοινΔνη 2005.558), ο οποίος εξετάζεται αυτεπαγγέλτως σε κάθε στάση της δίκης. Έτσι προβλέπεται ο χωρισμός της ποινικής δίωξης ως προς τον ανήλικο είτε πρόκειται για κακούργημα είτε για πλημμέλημα (ΣυμβΠλημΝαξ 39/2015 ΠοινΔνη 2016.154, ΣυμβΠλημΛιβαδ 38/1999 Υπερ 2000.614, ΣυμβΠλημΚαστορ 77/1998 ΠοινΧρ 1998.927, ΣυμβΠλημΑγριν 58/1998 ΠοινΧρ 1999.767, ΣυμβΠλημΣυρ 70/1995 ΠοινΧρ 1996.135, ΓνωμΕισΑΠ 6/2001 ΠοινΔνη 2002.35). Όμοια είναι η αντιμετώπιση και σε περίπτωση συνάφειας εγκλημάτων σύμφωνα με τις διατάξεις των άρθρων 128 και 129 παρ.4 ΚΠΔ, ειδάλως γεννάται αναιρετικός λόγος (άρθρο 510 παρ.1 περ.ζ' ΚΠΔ) λόγω καθ' ύλην αναρμοδιότητας του δικαστηρίου (ΑΠ 1786/1993 ΠοινΧρ 1994.170). Αναφορικά με την περίπτωση της συρροής εγκλημάτων που τελέστηκαν ορισμένα εξ αυτών κατά την ανηλικότητα και άλλα μετά την ενηλικίωση, καθώς και σε περίπτωση κατ' εξακολούθηση εγκλήματος (ΜΟΕφΑθ 140/2004 ΠοινΛογ 2004.427, ΣυμβΕφΘρακ 101/2008 ΠοινΧρ 2009.657, ΣυμβΠλημΞανθ 77/1999 Υπερ 2000.370, με Παρατηρήσεις Γ.Δημήτρη, σελ.371επ., Μαργαρίτης, 2005:65επ., Τριανταφύλλου, 2005:15επ., Φελουτζής, 2005:114επ.,117επ.), με βάση την ως άνω νομοθετική πρόβλεψη, δεδομένης της δυνατότητας επιβολής μειωμένης ποινής αν ο ανήλικος εισάγεται σε δίκη μετά τη συμπλήρωση του 18^{ου} έτους της ηλικίας του, υποστη-

ρίζεται ο χωρισμός των επιμέρους πράξεων και η παραπομπή έκαστης στο αρμόδιο δικαστήριο (Παπαδαμάκης, 2019:58), ενώ ως προς την ποινή που πρέπει να επιβληθεί στις περιπτώσεις συναφών εγκλημάτων που δικάζονται από τα κοινά ποινικά δικαστήρια εφαρμογής τυγχάνει η διάταξη του άρθρου 132 ΠΚ (Κοσμάτος, 2025:236-238). Εάν ο ανήλικος εισαχθεί σε δικαστήριο ενηλίκων, όταν λάβει γνώση της ανηλικότητάς του, και σε περίπτωση αμφιβολίας, αποδεχόμενο αυτήν λόγω επιείκειας στην αντιμετώπιση του κατηγορουμένου (κατά τη θεμελιώδη αρχή “in dubio pro reo”), παραπέμπει την υπόθεση στον εισαγγελέα ανηλίκων του κατά τόπο αρμόδιου δικαστηρίου για να εισαχθεί στο δικαστήριο κατ’ αναλογική εφαρμογή των άρθρων 120 παρ.2 και 121 ΚΠΔ (Παπαδαμάκης, 2019:69-70, Σεβαστίδης, 2012/2015:1424-1425).

Ειδικότερα, κατά τα άρθρα 113 και 114 ΚΠΔ, τα δικαστήρια ανηλίκων δικάζουν τις αξιόποινες πράξεις που τελούνται από ανήλικους και επιβάλλουν τα αναμορφωτικά ή θεραπευτικά μέτρα, που ορίζονται από τον ποινικό κώδικα ή τις ποινές, κατά τις παρακάτω διακρίσεις: Α. Το μονομελές δικαστήριο ανηλίκων δικάζει τις πράξεις που τελούνται από ανήλικους εκτός από εκείνες που δικάζονται από το τριμελές δικαστήριο ανηλίκων. Β. Το τριμελές δικαστήριο ανηλίκων δικάζει τις αξιόποινες πράξεις που τελούνται από ανήλικους που έχουν συμπληρώσει το δέκατο πέμπτο έτος της ηλικίας τους και αναφέρονται στο άρθρο 127 ΠΚ, ενώ το εφετείο ανηλίκων δικάζει τις εφέσεις κατά των αποφάσεων των μονομελών και τριμελών δικαστηρίων ανηλίκων (ΑΠ 717/2012 ΠοινΧρ 2014.269). Το Δικασ-

τήριο Ανηλίκων συγκροτείται στο Μονομελές και στο Τριμελές από δικαστή στον βαθμό του Προέδρου Πρωτοδικών ή Πρωτοδίκη της γενικής επετηρίδας με πενταετή τουλάχιστον υπηρεσία ή τους αρχαιότερους κατά διορισμό μεταξύ περισσοτέρων (Δικαστής Ανηλίκων) και στο Εφετείο Ανηλίκων από δικαστή στον βαθμό του Εφέτη (Εφέτης Ανηλίκων), ως προεδρεύοντες με τους αναπληρωτές τους, αντιστοίχως, ενώ οι λοιποί δικαστές αυτών δεν έχουν την ειδικότητα του δικαστή ανηλίκων, αλλά είναι γενικών καθηκόντων, σύμφωνα με τον Κώδικα Οργανισμού Δικαστηρίων και Κατάστασης Δικαστικών Λειτουργιών (άρθρα 4 παρ.1 περ.ζ’, η’, θ’ του Ν.4938/2022 και 6 παρ.1-3 ΚΠΔ). Αντιστοίχως, ισχύει και για τη σύνθεση του Συμβουλίου Πλημμελειοδικών (άρθρο 305 παρ.1 ΚΠΔ) και του Συμβουλίου Εφετών (άρθρο 316 παρ.2 ΚΠΔ), όπου σε περίπτωση ανηλικού κατηγορουμένου συμμετέχει υποχρεωτικά και ο Δικαστής ή Εφέτης Ανηλίκων. Οι δικαστές ανηλίκων ορίζονται με προεδρικό διάταγμα, που εκδίδεται ύστερα από γνώμη του τριμελούς συμβουλίου διεύθυνσης του δικαστηρίου ή του δικαστή που διευθύνει το δικαστήριο ή με απόφαση της ολομέλειας του δικαστηρίου στο οποίο υπηρετούν περισσότεροι από 20 δικαστές, με θητεία διετή που μπορεί να ανανεωθεί για μια διετία ακόμη, όπως και στην περίπτωση του ανακριτή ανηλίκων (άρθρο 30 παρ.5 και 6 του Ν.4938/2022, ως ισχύουν μετά την τροπ. με το άρθρο 68 του Ν.5172/2025), ενώ παλαιότερα προβλεπόταν αντιστοίχως τριετής θητεία και ανανέωση της, ρύθμιση ορθότερη, καθόσον η εμπειρία που αποκομίζεται και η εξοικείωση με το πεδίο είναι ιδιαίτερα πρόσφορη, αναγκαία και

επικοδομητική για την ταχύτητα και την ορθοκρισία (Ν.1756/1988). Η μη συμμετοχή στη συγκρότηση των ειδικών δικαστών ανηλίκων συνιστά απόλυτη ακυρότητα της διαδικασίας (άρθρο 171 ΚΠΔ) και ιδρύει αντίστοιχο λόγο αναίρεσης λόγω κακής σύνθεσης (άρθρο 510 στοιχ.Α΄ ΚΠΔ) (ΑΠ 470/2017 ΠοινΔνη 2018.204, ΑΠ 1037/2010 ΠοινΧρ 2011.341, ΑΠ 1477/1991 ΠοινΧρ 1992.275, ΑΠ 982/1988 ΠοινΧρ 1988.968, Σπινέλλη, 2005:1431, Κοσμάτος, 2025:230-231). Για τον ορισμό στη θέση του δικαστή και του εισαγγελέα ανηλίκων αξιολογείται η προηγούμενη συμμετοχή σε ειδικό πρόγραμμα επιμόρφωσης που οργανώνει η ΕΣΔΙ ή η κατοχή διδακτορικού διπλώματος ή μεταπτυχιακού τίτλου στο ειδικό αντικείμενο, ενώ στοιχεία για την εν γένει αξιολόγηση θα έπρεπε να αποτελούν οι ειδικές γνώσεις στα πεδία της Εγκληματολογίας, της Παιδαγωγικής ή της Ψυχολογίας (Τρωιάννου-Λουλά, 1987:81, Πιτσελά: 2007:571επ., 591επ.), κάτι που στην πράξη, πάντως, δε συμβαίνει κατά κανόνα. Η θητεία του ανακριτή και του εισαγγελέα ανηλίκων μπορεί να ανανεώνεται με αίτηση αυτού και με απόφαση του ορίζοντος αυτόν οργάνου για ένα (1) ακόμη έτος. Η θητεία του δικαστή ανηλίκων και του ανακριτή ανηλίκων μπορεί να ανανεώνεται με τον ίδιο τρόπο για δύο (2) ακόμη έτη.

Επισημαίνεται ότι τα δικαστήρια ανηλίκων συνεδριάζουν κεκλεισμένων των θυρών, χωρίς δημοσιότητα της δίκης και ακροατήριο (άρθρα 329 παρ.2 ΚΠΔ, 13 παρ.2 του Ν.4689/2020, ΑΠ 468/2024 ΤΝΠ ΝΟΜΟΣ), παρευρισκομένων μόνο των διαδίκων (κατηγορουμένου και παρισταμένου προς υποστήριξη κατηγορίας), των συνηγόρων, των γονέων ή

κηδεμόνων των ανηλίκων και των επιμελητών ανηλίκων, κατά τη δυνατότητα παρέκκλισης του νομοθέτη από την αρχή της δημοσιότητας στην ποινική δίκη για το συμφέρον του ανηλίκου, για την προστασία της ιδιωτικής ζωής του, κατ' άρθρα 96 παρ.3 Σ, 6 παρ.1β΄ ΕΣΔΑ, 14 παρ.1 εδ.δ΄ Δ.Σ.Δ.Π. (βλ. όμως και ΑΠ 896/2015, ΑΠ 1680/2008 για τη μη ακυρότητα της διαδικασίας σε περίπτωση παραμονής ακροατών στην αίθουσα). Επιπλέον, τα εγκλήματα που τελούνται από ανήλικα δε δικάζονται ως αυτόφωρα κατ' άρθρο 242 παρ.3 ΚΠΔ και κατά την άποψη που έχει παγιωθεί στη νομολογία (Εισηγητική Έκθεση του Ν.3860/2010), καθόσον πέρα της ιδιαιτερότητας της δίκης, απαιτείται χρόνος για τη διενέργεια κοινωνικής έρευνας (άρθρο 239 ΚΠΔ) πριν την εισαγωγή της υπόθεσης στο δικαστήριο, γεγονός που δε συνάδει με τη σπουδή της διαδικασίας του αυτοφώρου. Στα δικαστήρια ανηλίκων κάθε βαθμού δεν καταλογίζονται έξοδα ποινικής διαδικασίας κατ' άρθρο 3 παρ.5 Ν.663/1977 (ΕφΑθ 14/1987 ΠοινΧρ 1990.89, Σπινέλλη, 2005:1433).

Σύμφωνα με το άρθρο 489 στοιχ.γ΄ ΚΠΔ ο ανήλικος έχει δικαίωμα έφεσης κατά της απόφασης του δικαστηρίου ανηλίκων που του επιβάλλει αναμορφωτικά ή θεραπευτικά μέτρα ή περιορισμό σε ειδικό κατάσταση κράτησης νέων. Η πρόβλεψη εισήχθη στην ελληνική έννομη τάξη, όταν τροποποιήθηκε η διάταξη του άρθρου 489 ΚΠΔ/1950 με το άρθρο 26 του Ν.3904/2010, καθώς μέχρι τότε οι αποφάσεις που επέβαλαν αναμορφωτικά μέτρα θεωρούνταν αθωωτικές (ΑΠ 621/2018 Αρμ 2018.983, ΑΠ 543/2011 ΠοινΔνη 2012.474, ΑΠ 58/2010 ΠοινΔνη 2010.989, ΑΠ 961/2009, ΣυμβΑΠ 2299/2004, Κουράκης, 2013:567επ.), με

συνέπεια την αδυναμία προσβολής τους με έφεση από τον ανήλικο κατηγορούμενο, επειδή δεν προβλεπόταν στη ρύθμιση του άρθρου 486 ΚΠΔ (Συκιώτου, 2009:173, Μαργαρίτης, 2006:588επ., του ιδίου, 1991:1222). Γεννάται δε το ζήτημα εάν η απόφαση που διατάσσει αναμορφωτικά μέτρα θεωρείται καταδικαστική, άποψη που έχει υποστηριχθεί ανάλογα με τη φύση τους (Κοσμάτος, 2025:265). Ορθώς καταργήθηκε από το άρθρο 489 ΚΠΔ η περ.δ, όπου οριζόταν ότι ο κατηγορούμενος και ο εισαγγελέας μπορούσαν να ασκήσουν έφεση κατά της απόφασης του δικαστηρίου ανηλίκων με την οποία ο ανήλικος που κατά την τέλεση της πράξης είχε συμπληρώσει το δέκατο πέμπτο (15ο) έτος, δικάστηκε όμως μετά τη συμπλήρωση του δέκατου όγδοου (18ου) έτους της ηλικίας του και καταδικάστηκε κατ' άρθρο 130 ΠΚ σε ποινή στερητική της ελευθερίας, διότι στον νέο ΠΚ είχε καταργηθεί η δυνατότητα του δικαστηρίου να επιβάλει αντί για περιορισμό σε ειδικό κατάσταση κράτησης νέων (ή αντί αναμορφωτικών ή θεραπευτικών μέτρων), την ποινή που προβλέπεται για την πράξη που τελέστηκε, ελαττωμένη σύμφωνα με τις διατάξεις του άρθρου 83 (φυλάκιση ή κάθειρξη). Παραμένει, βέβαια, αυτονοήτως η περ.γ στο 489 ΚΠΔ, που ορίζει ότι εκκαλείται η απόφαση του δικαστηρίου ανηλίκων με την οποία καταδικάστηκε και του επιβλήθηκε περιορισμός σε ειδικό κατάσταση κράτησης νέων ή αναμορφωτικά ή θεραπευτικά μέτρα. Κατά καταδικαστικής απόφασης που επέβαλε περιορισμό σε ειδικό κατάσταση κράτησης νέων, ως προβλέπεται στο άρθρο 497 παρ.2 ΚΠΔ, όπως τροπ. με το άρθρο 75 του Ν.5090/2024, η έφεση έχει ανασταλτικό αποτέλεσμα, εκτός

αν το δικαστήριο με ειδική αιτιολογία κρίνει αλλιώς, κατά δε την παρ.8 η χορήγηση ανασταλτικού αποτελέσματος στην έφεση είναι ο κανόνας και η απόρριψή της η εξαίρεση. Τέλος, κατά το άρθρο 478 παρ.2 ΚΠΔ, όπως τροπ. με το άρθρο 106 του Ν.5090/2024, χορηγείται το δικαίωμα άσκησης έφεσης από τον ανήλικο κατά του βουλεύματος του συμβουλίου πλημμελειοδικών που τον παραπέμπει στο δικαστήριο για έγκλημα, το οποίο εάν τελούσε ενήλικας θα ήταν κακούργημα και για το οποίο επιβάλλεται ποινή περιορισμού σε ειδικό κατάσταση κράτησης ανηλίκων κατ' άρθρο 127 παρ.1 ΠΚ, με βάση τους λόγους που επιτρέπεται κατά την παρ.1, πλην όμως, ο νομοθέτης έχει, αν όχι καταργήσει, περιορίσει την προϋπόθεση του δικαιώματος, καθώς με το άρθρο 133 του Ν.4855/2021 καταργήθηκε η διάταξη του άρθρου 308 παρ.1 εδ.δ' ΚΠΔ που προέβλεπε την παραπομπή του ανηλίκου για κακούργημα με βούλευμα του συμβουλίου πλημμελειοδικών, η οποία μπορεί να γίνει και με απευθείας κλήση κατά την παρ.3, οπότε η δυνατότητα άσκησης έφεσής του που συρρικνώνεται αισθητά (Κοσμάτος, 2025:267).

3. Το πρότυπο της Φιλικής Δικαιοσύνης για τους ανηλίκους

α) Στάδιο εξωδικαστικής επίλυσης διαφορών

Στον τομέα της Δικαιοσύνης Ανηλίκων προσήκει η εφαρμογή προσέγγισης πρόληψης και επανένταξης. Στο πλαίσιο αυτό ο μηχανισμός ποινικής δίωξης δεν πρέπει να ενεργοποιείται αυτόματα για αξιόποινες πράξεις ήσσονος σημασίας που τελούνται από παιδιά, εφόσον κρί-

νεται πιο αποτελεσματική η εφαρμογή εκπαιδευτικών μέτρων, με κριτήρια ανάλογα με τις περιστάσεις τέλεσης, τη βαρύτητα της πράξης, την ηλικία, τις ελαφρυντικές περιστάσεις, την υπαιτιότητα, τις ανάγκες του παιδιού και της κοινωνίας. Πρέπει να δίδεται έμφαση στην εξωδικαστική επίλυση διαφορών, μέσω της οικογενειακής διαμεσολάβησης, της αποχής και της Επανορθωτικής Δικαιοσύνης, ώστε να επωφελούνται τα παιδιά από τις διαδικασίες, χωρίς όμως την παρεμπόδιση της πρόσβασής τους στη Δικαιοσύνη. Οι ενδιαφερόμενοι σέβονται περισσότερο τις συμφωνίες που προκύπτουν μέσω διαμεσολάβησης λόγω της ενεργητικότερης συμμετοχής τους. Πρέπει να ενισχυθεί η συμμετοχή των παιδιών σε αυτές και η υποχρεωτική παραπομπή τους σε υπηρεσίες διαμεσολάβησης πριν από την κίνηση της δικαστικής διαδικασίας, ώστε να παρέχεται η δυνατότητα ενημέρωσής τους. Πρέπει να αποφεύγεται η παραπομπή των παιδιών στη Δικαιοσύνη, όταν υπάρχουν εξίσου αποτελεσματικές εξωδικαστικές διαδικασίες, αλλά σε περίπτωση παραπομπής τους, να εφαρμόζονται αρχές και θεσμοί φιλικής δικαιοσύνης, οι δε εναλλακτικές εξωδικαστικές διαδικασίες να συμμορφώνονται στις θεμελιώδεις αρχές του τεκμηρίου αθωότητας, του δικαιώματος σε νομική συνδρομή, του σεβασμού των δικαιωμάτων και της υπεροχής του συμφέροντός του τέκνου. Τα παιδιά πρέπει να έχουν την ευκαιρία να λαμβάνουν ενημέρωση και νομική καθοδήγηση για την παροχή ελεύθερης συγκατάθεσης, ώστε να σταθμίζουν και να κρίνουν την καταλληλότητα της εξωδικαστικής οδού με τις ίδιες εγγυήσεις όπως και τη δικαστική οδό

β) Στάδιο προδικασίας

Πέραν των γενικών δικαιωμάτων των κατηγορουμένων που προβλέπονται στα άρθρα 89επ. ΚΠΔ, με τον Ν.4689/27-5-2020, με τον οποίο ενσωματώθηκε η Οδηγία (ΕΕ) 2016/800 σχετικά με τις δικονομικές εγγυήσεις για τα παιδιά που είναι ύποπτοι και κατηγορούμενοι στο πλαίσιο ποινικών διαδικασιών προβλέφθηκαν ειδικές ρυθμίσεις για τους ανηλίκους για την ενίσχυση των δικαιωμάτων τους ως πλέον ευάλωτων, όπως: το δικαίωμα άμεσης ενημέρωσης του ανηλίκου σχετικά με τα δικαιώματά του και τη διεξαγωγή της ποινικής διαδικασίας σύμφωνα με τον ΠΚ και τον ΚΠΔ, σε γλώσσα απλή και κατανοητή και με βάση τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά (ηλικία, μόρφωση, διανοητική κατάσταση), τις ανάγκες και τις αδυναμίες του και η παροχή οδηγού των δικαιωμάτων του (άρθρο 4), τόσο κατά το στάδιο που ενημερώνεται ότι είναι ύποπτος ή κατηγορούμενος, όσο και κατά το στάδιο από την άσκηση της ποινικής δίωξης και μέχρι την απαγγελία της κατηγορίας, καθώς και κατά το στάδιο που αποφασίζεται η προσωρινή του κράτηση. Στο πρώτο στάδιο ενημερώνεται για το δικαίωμα ενημέρωσης του ασκούντος τη γονική του μέριμνα (άρθρο 5 Νόμου & Οδηγίας), το δικαίωμα προστασίας της ιδιωτικής του ζωής (άρθρο 13 Νόμου και 14 Οδηγίας), το δικαίωμα συνοδείας του από τον ασκούντα τη γονική μέριμνα (άρθρο 14 παρ.2 Νόμου και 15 Οδηγίας), το δικαίωμα προσφυγής ενώπιον των αρμοδίων δικαστικών οργάνων σε περίπτωση παραβίασης των δικαιωμάτων του, το δικαίωμα συνδρομής από δικηγόρο από τη σύλληψή του (άρθρο 6 και 16 Νόμου και 6 και 18 Οδηγί-

ας) πριν από την εξέτασή του από τις δικτυκές, ανακριτικές, εισαγγελικές και δικαστικές αρχές και κατά τη διενέργεια κάθε ανακριτικής πράξης, το οποίο περιλαμβάνει την κατ'ιδίαν απόρρητη επικοινωνία τους και την παράσταση με τον δικηγόρο κατά την εξέταση του ανηλίκου από τις ανακριτικές αρχές και τη διενέργεια ανακριτικών πράξεων. Σημειωτέον, η συνδρομή δικηγόρου είναι υποχρεωτική για τη λήψη απολογίας του ανηλίκου ενώπιον του ανακριτή και εν συνεχεία την απόφαση για τη στέρηση ή μη της ελευθερίας του. Στο άρθρο 99 παρ. 3 ΚΠΔ, όπως τροπ. με το άρθρο 106 του Ν. 4855/2021, ορίζεται ότι ο ανακριτής έχει την υποχρέωση να διορίσει αυτεπαγγέλτως συνήγορο στον κατηγορούμενο ανήλικο που κατηγορείται για πράξη που αν τη τελούσε ενήλικος θα ήταν κακούργημα ή πλημμέλημα, εφόσον δεν έχει δικηγόρο της επιλογής του, χωρίς τη δυνατότητα παραίτησης από το δικαίωμα αυτό. Σε εξαιρετικές περιπτώσεις ο κανόνας κάμπτεται όταν υπάρχει επείγουσα ανάγκη για να αποτραπούν σοβαρές δυσμενείς επιπτώσεις σε έννομα αγαθά ή ανάληψης άμεσης δράσης προς αποτροπή σημαντικού κινδύνου για την ποινική διαδικασία για σοβαρό ποινικό αδίκημα και με κριτήριο το συμφέρον του ανηλίκου. Αξιοσημείωτο πάντως είναι το γεγονός ότι η αντίστοιχη πρόβλεψη για τον υποχρεωτικό διορισμό δικηγόρου στο ακροατήριο για τον ανήλικο στο άρθρο 340 παρ.1 ΚΠΔ προβλέπει ότι κάτι τέτοιο πραγματοποιεί το δικαστήριο μόνο για πράξη που αν την τελούσε ενήλικος θα ήταν κακούργημα, ρύθμιση που χρήζει μάλλον επεκτάσεως στο πρότυπο του άρθρου 99 παρ. 3 ΚΠΔ, διότι το άρθρο 6 παρ.5α Ν.4689/2020, αναφέρει ότι η συνδρο-

μή δικηγόρου είναι υποχρεωτική μεταξύ άλλων και όταν πρόκειται να ληφθεί απόφαση σχετικά με τη στέρηση ή μη της ελευθερίας του, λαμβάνοντας υπόψη ότι στο άρθρο 122 ΠΚ μεταξύ των αναμορφωτικών μέτρων (που μπορούν να επιβληθούν και σε πράξεις που φέρουν πλημμέλημα), προβλέπεται στην περ. ιβ' η τοποθέτηση του ανηλίκου σε κατάλληλο κρατικό ή ιδιωτικό ίδρυμα αγωγής, ενώ δεν μπορεί να παραγνωρίζεται ότι με τον ίδιο νόμο πραγματοποιήθηκε συνολική επέκταση στον υποχρεωτικό διορισμό συνηγόρου στο ακροατήριο για τα πλημμελήματα των ενηλίκων που απειλούνται με ποινή φυλάκισης 3-5 χρόνια, το οποίο καταδεικνύει την υποχρεωτική επέκταση και του διορισμού δικηγόρου στο ακροατήριο και στον ανήλικο (Βασιλειάδης, 2022:5). Η εφαρμογή του διορισμού συνηγόρου υπεράσπισης του ανηλίκου μόνο στα κακουρήματα στο ακροατήριο αποτελεί δυσμενή διάκριση υπέρ των ενηλίκων κατηγορουμένων, ανεξαρτήτως του ότι όλες οι πράξεις των ανηλίκων λογίζονται κατά πλάσμα δικαίου του άρθρου 18 ΠΚ ως πλημμελήματα, πρόβλεψη που εισήχθη με τον Ν.3860/2010 για άλλους λόγους (Κοσμάτος, 2025:263, Μαργαρίτης, 2015:424επ., 529επ.). Άλλωστε, κατ'άρθρα 6 και 18 της Οδηγίας 2016/800 και 6 και 16 του Ν.4689/2020, οι ανήλικοι δικαιούνται να λαμβάνουν τη συνδρομή δικηγόρου και τα κράτη μέλη έχουν αντίστοιχη υποχρέωση να το διασφαλίζουν ήδη από τον χρόνο που θα εξεταστούν από την αστυνομία, κατά τη διενέργεια ανακριτικής πράξης, αλλά και ενώπιον ποινικού δικαστηρίου, εγκαίρως όταν έχουν κλητευθεί και πριν παραστούν και συγκεκριμένα νομική βοήθεια σύμφωνα με τον Ν.3226/2004

(άρθρο 6 παρ.2 περ.α') για πράξεις που όταν τελούνται από ανήλικο προβλέπεται ποινή φυλάκισης με κατώτατο όριο τουλάχιστον 6 μηνών. Προϋπόθεση δε για δίκαιη δίκη κατά ανηλικού αποτελεί και η εκπροσώπησή του από συνήγορο υπεράσπισης (άρθρα 6 παρ.3 ΕΣΔΑ, 37δ' και 40 παρ.2 της Δ.Σ.Δ.Π.). Στο στάδιο από την άσκηση της ποινικής δίωξης και πριν την απαγγελία της κατηγορίας η ενημέρωση του ανηλικού αφορά στο δικαίωμα ατομικής αξιολόγησης (άρθρο 7 Νόμου), το δικαίωμα ιατρικής εξέτασης και περίθαλψης (άρθρο 8 Νόμου και Οδηγίας), το δικαίωμα περιοδικής επανεξέτασης της κράτησης σε περίπτωση στέρησης της ελευθερίας και αντικατάστασής της με άλλα αναμορφωτικά ή θεραπευτικά μέτρα (άρθρο 10 Νόμου και 11 Οδηγίας), δικαίωμα συνοδείας από ασκούντα τη γονική μέριμνα, δικαίωμα αυτοπρόσωπης παράστασης στη δίκη και δικαίωμα άσκησης ενδίκων μέσω και ενδίκων βοηθημάτων, που κατά την προδικασία αφορά προσφυγή κατά εντάλματος προσωρινής κράτησης και αίτησης αντικατάστασης προσωρινής κράτησης (άρθρα 290-291 ΚΠΔ), καθώς και το δικαίωμά του για ειδική μεταχείρισή του κατά τη διάρκεια στέρησης της ελευθερίας του σε σχέση με τους χώρους και τους όρους διαμονής του (άρθρο 11 Νόμου και 12 Οδηγίας) (Κοσμάτος, 2025, 256-261). Σύμφωνα δε με τη Δ.Σ.Δ.Π. τα παιδιά επιτρέπεται να κρατούνται, μόνον όταν υπάρχει ανάγκη, σε ειδικά διαμορφωμένους χώρους και όχι σε χώρους κράτησης ενηλίκων, ενώ πρέπει να προβλέπεται η δυνατότητα να λαμβάνουν βοήθεια σε θέματα κοινωνικής πρόνοιας, υγείας, θεραπείας και επανένταξής τους από ειδικούς επαγγελματίες. Σε κάθε

περίπτωση δεν πρέπει να υφίστανται τιμωρία, βασανισμό ή ταπεινωτική μεταχείριση για λόγους συμμόρφωσης, ενώ κάθε επαγγελματίας πρέπει να είναι ειδικά εκπαιδευμένος σε υποθέσεις ανηλίκων, για την παραπομπή τους σε ειδικό επιστημονικό προσωπικό (νομικούς, ψυχολόγους, ψυχιάτρους, ιατροδικαστές κλπ.), να έχει γνώση της νομοθεσίας και των διεθνών πρωτοκόλλων που διέπουν τη νομική αντιμετώπιση των ανηλίκων παραβατών και θυμάτων και της μέριμνας για τη διαμονή και φιλοξενία τους σε δομές και ξενώνες κατάλληλους και ασφαλείς. Απολύτως αναγκαίο οι αστυνομικοί, δικηγόροι, δικαστές, διαμεσολαβητές, κοινωνικοί λειτουργοί, πραγματογνώμονες που έρχονται σε επαφή με παιδιά, να υποβάλλονται σε κατάλληλη εκπαίδευση (Μανιάκη, 2021) που τους παρέχει ειδική κατάρτιση και τεχνογνωσία σε υποθέσεις ανηλίκων για σε διεπιστημονικά ζητήματα που αφορούν την προσωπικότητα και τις ιδιαιτερότητές τους, ώστε να αναπτύσσουν επικοινωνιακές δεξιότητες, να χρησιμοποιούν φιλική προς τα παιδιά γλώσσα και να εμπλουτίζουν τις γνώσεις και την εμπειρία τους σε θέματα ψυχολογίας, επί των κατάλληλων τεχνικών λήψης κατάθεσης από παιδιά στα πλαίσια αστικών και ποινικών υποθέσεων, ιδίως σε περίπτωση θυματοποίησης λόγω ενδοοικογενειακής βίας και σεξουαλικής κακοποίησης. Στο ίδιο πλαίσιο, ο αριθμός των καταθέσεων θα πρέπει να είναι όσο το δυνατόν μικρότερος. Η δυνατότητα παρουσίασης στο δικαστήριο κατάθεσης ηχογραφημένης/ βιντεοσκοπημένης ή μέσω τηλεοπτικής σύνδεσης, η αποφυγή οπτικής ή άλλης επαφής μεταξύ θύματος και δράστη, επιδρούν ευεργετικά υπέρ του ανηλικού κατά την παρο-

χή αποδεικτικών στοιχείων, τόσο για την υπόθεση, όσο και για την προσωπικότητά του.

Ο Ανακριτής Ανηλίκων πρέπει να εκπαιδεύεται και να αισθάνεται διαρκώς ότι έχει τον ρόλο θεματοφύλακα και εγγυητή των δικαιωμάτων προστασίας του ανηλίκου καθόλη τη διάρκεια της ποινικής προδικασίας, όχι μόνο για τη διασφάλιση της ανεύρεσης της ουσιαστικής αλήθειας στην ερευνώμενη υπόθεση υπό τους όρους του άρθρου 239 ΚΠΔ, αλλά και την υποστήριξη από κάθε άποψη του ανηλίκου παραβάτη και θύματος, τη διάγνωση επί των αναγκών του και διεπιστημονικά, αλλά και τη συνδρομή στη βελτίωση και ανάπτυξη της προσωπικότητάς του, διότι ως γνωστόν **“Children First, Offenders Second” (CFOS)** (Case & Haines). Από την προσωπική εμπειρία του γράφοντος ως Ανακριτή Ανηλίκων, είναι ιδιαίτερα απαιτητική η διαδικασία της κατάθεσης ανηλίκου είτε ως μάρτυρα είτε ως κατηγορουμένου και απαιτούνται ιδιαίτερες γνώσεις ψυχολογίας, τεχνική και προσόντα επικοινωνίας και ενσυναίσθησης. Μέσω δε της διαδικασίας της ανακριτικής έρευνας είναι δυνατόν να εντοπιστούν κίνδυνοι ζωής ή υγείας που χρήζουν άμεσης επιστημονικής και ιατρικής παρέμβασης για την πρόληψη ή την αποκατάσταση της υγείας του ανηλίκου, όπως λ.χ. σε υπόθεση ανήλικης που κατηγορήθηκε για απόπειρα ανθρωποκτονίας κατά της μητέρας της, ενώ τελούσε σε κατάσταση υπνοβασίας, χωρίς επίγνωσή της από τη δράστη (παραϋπνική διαταραχή σε στάδιο βραδέων κυμάτων που μπορεί να συνοδεύεται από εκτέλεση συμπεριφοράς), γεγονός που της απέκλειε την ικανότητα προς καταλογοισμό της ειδεχθούς αυτής πράξης, το οποίο αναδείχθηκε επιστημονικά και

έγινε αποδεκτό από την εισαγγελική πρόταση, όσο και από το απαλλακτικό βούλευμα (ΣυμβΠλημΠειρ 582/2022), χάριν στις ιατρικές εξετάσεις, νευρολογικής και ψυχιατρικής πραγματογνωμοσύνης που παραγγέλθηκαν στην κύρια ανάκριση και επιβεβαίωσαν την εν λόγω διαταραχή της ανήλικης, για την οποία έχρηζε προληπτικά και ιατρικής παρακολούθησης και τυχόν θεραπείας, σε στάδιο εφηβείας, παράμετρος που δε θα είχε διαγνωστεί εάν δεν ακολουθούταν εκτενής διαδικασία ανακριτικής έρευνας, ολιστικά, σε προσωπικό, κοινωνικό και επιστημονικό επίπεδο και με αναλυτικές και εξειδικευμένες ιατρικές εξετάσεις για τη διανοητική και ψυχική κατάστασή της και το οικογενειακό ιατρικό ιστορικό της, το οποίο δε γνώριζαν ή δεν είχε αποκαλυφθεί ακόμη, αντιμετωπίζοντας την παραβάτη και ως θύμα αλλά και ως ανήλικη που έχρηζε συνδρομής και περίθαλψης, δοκιμάζοντας την εφαρμογή των αρχών του προτύπου της Φιλικής Δικαιοσύνης για τους ανηλίκους στη σπάνια αυτή περίπτωση της, με ανακάλυψη του ζητήματος της υγείας και συνδρομή στην πορεία της αποκατάστασής του, εγκαίρως και θετικά για την ίδια. Η υπόθεσή της δεν έφτασε ποτέ στο Δικαστήριο Ανηλίκων επί της ουσίας, παρά μόνο για τον έλεγχο επιβολής αναμορφωτικών ή θεραπευτικών μέτρων κατά τον νόμο, τα οποία μετά από έτη δεν έχρηζαν πια επιβολής.

γ) Στάδιο δικαστικής διαδικασίας

Κατά τη διάρκεια της δικαστικής διαδικασίας είναι σημαντική τόσο η ευχέρεια πρόσβασης των ανηλίκων, όσο και η κατάλληλη νομική συνδρομή τους με αυτεπάγγελτο διορισμό εκπαιδευμένου και έμπειρου στα ζητήματα

των ανηλίκων δικηγόρου για καθοδήγηση και δωρεάν παροχή νομικής βοήθειας, καθώς και ο σεβασμός στο δικαίωμα ακρόασης και έκφρασης τους ενώπιον των αρμοδίων αρχών, με βάση το όριο ηλικίας και την ικανότητα διάκρισης, ωριμότητας και κατανόησής τους. Σε περίπτωση σύγκρουσης συμφερόντων του παιδιού με τους γονείς του, δεν πρέπει να απαιτείται η συγκατάθεση αυτών για προσφυγή του στη Δικαιοσύνη. Τα παιδιά δεν πρέπει να δυσχεραίνονται από οικονομικής ή ψυχολογικής φύσης αίτια, ενώ και οι δικονομικές απαιτήσεις πρέπει όσο το δυνατόν να περιορίζονται. Αν το παιδί δεν μπορεί να προσφύγει κατά αποφάσεων ή να υποβάλει καταγγελία για εγκλήματα που λαμβάνουν χώρα κατά τη διάρκεια της παιδικής ηλικίας σε βάρος του, λόγω ψυχικού τραυματισμού, σεξουαλικής κακοποίησης, έντονων ενδοοικογενειακών συγκρούσεων, η καλή πρακτική αναγνωρίζει τη δυνατότητα πρόσβασής του στη Δικαιοσύνη για ορισμένο χρονικό διάστημα μετά την ενηλικίωσή του, επανεξετάζοντας τις ισχύουσες διατάξεις περί παραγραφής, ιδίως για εγκλήματα κατά της γενετήσιας ελευθερίας κι εκμετάλλευσης (Σύμβαση Σ.Ε. για προστασία παιδιών ενάντια στη σεξουαλική εκμετάλλευση και κακοποίηση, Σύσταση CM/Rec(2009)10 της Επιτροπής Υπουργών στη χάραξη ολοκληρωμένων εθνικών στρατηγικών για προστασία παιδιών από τη βία), πλην όμως δεν πρέπει η προστασία των θυμάτων, ακόμη και των ανηλίκων, να φτάνει σε σημείο αναιρέσεως των δικαιωμάτων κι εγγυήσεων του ανηλίκου παραβάτη, αλλά να γίνεται στάθμιση και ισορροπία συμφερόντων, με σεβασμό στο δόγμα και τις θεμελιώδεις αρχές του Ποινικού Δικαίου Ανηλί-

κων, την αρχή διαπαιδαγώγησης του ανηλίκου παραβάτη, τις αρχές της αναλογικότητας και της επικουρικότητας των μέτρων, καθώς και τις αρχές της δίκαιης και ταχείας διαδικασίας και του τεκμηρίου αθωότητας που διέπουν το Ουσιαστικό και Δικονομικό Ποινικό Δίκαιο και δεν πρέπει να θυσιάζονται μονομερώς και a priori για τη φερόμενη προστασία των θυμάτων εξαντλώντας τον θεσμό της παραγραφής και καθιστώντας τα ως άνω αδικήματα οιονεί απaráγραπτα, όπως με την προβληματική διατύπωση των διατάξεων της παρ.4 του άρθρου 113 ΠΚ έχει καταλήξει από τον ποινικό νομοθέτη στη χώρα μας, εγείροντας πολλά και σοβαρά ζητήματα διαχρονικού δικαίου αλλά και αντεγκληματικής πολιτικής.

Τα δικαιώματα ακρόασης, ενημέρωσης και έκφρασης γνώμης του ανηλίκου πρέπει να λαμβάνονται σοβαρά υπόψη από τις δικαστικές αρχές καθόλη τη διαδικασία, κατ' άρθρο 3 της Ε.Σ.Δ.Π., ελεύθερα, χωρίς πίεση ή χειραγώγηση, με ενημέρωση για τις πιθανές συνέπειες της όποιας απόφασης. Το δικαίωμα ακρόασης, πάντως, δεν αποκλείει την υποχρεωτικότητα της λήψης κατάθεσης. Το παιδί κατά την ακρόαση πρέπει να αισθάνεται άνετα, σε ασφαλές περιβάλλον και να υπάρχει αμεσότητα και απλότητα στην επικοινωνία με τον δικαστή ή τον εισαγγελέα, χωρίς φορμαλιστικές διατυπώσεις. Η διαδικασία ακρόασης να είναι διαφανής, κατατοπιστική, εκούσια, συναφής στην υπόθεση, φιλική προς το παιδί, με σεβασμό στην προσωπικότητά του, από καταρτισμένο, χωρίς τυπικές προσεγγίσεις και χειραγώγησή από τους γονείς του. Πρέπει κατά το δυνατόν να διαμορφώνεται ανάλογα η αίθουσα δικαστηρίου, να διενεργείται η διαδικασία πάντοτε

με την παρουσία επιμελητή ανηλίκων, να του παρέχονται αποσαφηνιστικές εξηγήσεις για το περιεχόμενο κάθε απόφασης από τον δικηγόρο ή άλλο κατάλληλο πρόσωπο. Στις καλές πρακτικές συγκαταλέγονται επίσης: οι συνεδριάσεις του δικαστηρίου να διεξάγονται κατά τρόπο, ώστε να αμβλύνονται συναισθήματα εκφοβισμού, αναστολών, ταπείνωσης ή ψυχικής οδύνης που βιώνει το παιδί, η εκδίκηση να διενεργείται στο ίδιο επίπεδο και όχι από έδρα αφ' υψηλού, για να μη δημιουργείται ψυχική απόσταση, δυνατότητα συμβολής της αστυνομίας στην προσπάθεια αποφυγής εκφοβισμού ή κακομεταχείρισης από τον Τύπο, παρακολούθηση συνεδριάσεων του δικαστηρίου από περιορισμένο αριθμό ατόμων, προστασία της ταυτότητας και της ιδιωτικής ζωής του παιδιού, χρήση ζωντανών βιντεοδιασκέψεων στις ακροάσεις για διασφάλιση απόστασης από ανεπιθύμητα πρόσωπα, οπτικοακουστική καταγραφή μόνο στην προδικασία προς αποφυγή επαναθυματοποίησης με αλληπάλληλες καταθέσεις και τήρηση απορρήτου των αρχείων καταγραφής. Οι υποθέσεις (οικογενειακές, ποινικές) που αφορούν παιδιά πρέπει να εκδικάζονται το ταχύτερο δυνατόν, κατά προτεραιότητα με βάση τον κανονισμό των δικαστηρίων, από το στάδιο της ανάκρισης μέχρι και το ακροατήριο, χωρίς αδικαιολόγητη καθυστέρηση, προκειμένου να εξασφαλίζεται ο σεβασμός στην αρχή του υπέρτατου συμφέροντός τους. Οι δικαστές-εισαγγελείς-ανακριτές που δε διαθέτουν κατάρτιση σε θέματα επικοινωνίας με παιδιά πρέπει να εκπαιδεύονται για να καλύψουν με επάρκεια τις ανάγκες και όταν στερούνται γνώσεων να παραπέμπουν τα παιδιά για βοήθεια σε εξειδικευμένους επαγ-

γελματίες, ώστε να επιτελέσουν το καθήκον τους. Στο Δικαστήριο, ο Δικαστής Ανηλίκων έχει τον ρόλο της ουσιαστικής εφαρμογής των αρχών διαπαιδαγώγησης, της αναλογικότητας και της επικουρικότητας που διέπουν το Ποινικό Δίκαιο Ανηλίκων, της τήρησης του αναμορφωτικού-προνοιακού και δικαιοτικού προτύπου στη υπόθεση, με σεβασμό στις εγγυήσεις του προτύπου της Φιλικής Δικαιοσύνης στον ανήλικο που έχει ενώπιόν του και με δυνατότητα εφαρμογής θεσμών Αποκαταστατικής Δικαιοσύνης όπου κρίνεται για τα συμφέροντα τόσο του παραβάτη, όσο και του θύματος.

δ) Στάδιο μετά τη δικαστική διαδικασία

Στο στάδιο μετά την έκδοση δικαστικής απόφασης ο δικηγόρος πρέπει να εξηγεί στον ανήλικο το περιεχόμενό της σε γλώσσα κατανοητή, να ενημερώνεται για να ασκήσει έφεση ή να προσφύγει σε μηχανισμό καταγγελιών, καθώς και για τον τρόπο εκτέλεσης της απόφασης που τον αφορά Μέτρα και κυρώσεις πρέπει να αποτελούν πάντα εποικοδομητικές και εξατομικευμένες αντιδράσεις στις αξιόποινες πράξεις, με βάση την αρχή της αναλογικότητας, την ηλικία, την ψυχοσωματική ανάπτυξη και τις περιστάσεις της υπόθεσης, ενώ για την κοινωνική επανένταξή του δεν πρέπει να κοινοποιείται το ποινικό μητρώο του εκτός δικαστικού συστήματος, πλην ευλόγων νομίμων εξαιρέσεων.

4. Το πρότυπο Επανορθωτικής ή Αποκαταστατικής Δικαιοσύνης για τους ανήλικους

Η Επανορθωτική Δικαιοσύνη, ως μια από τις μεγάλες ιδέες της Εγκληματολογίας, στοχεύ-

ει στην αποκατάσταση δραστών και θυμάτων (Maruna, 2016:290). Μέσω αυτής επιδιώκονται περισσότεροι στόχοι, όπως το να εκφράσει ο δράστης απολογία/συγγνώμη για την πράξη του, να αποζημιώσει το θύμα για τη βλάβη του εγκλήματος, καθώς επίσης και να διασφαλιστεί η μη υποτροπή του. Κατά τον Braithwaite, η ουσία έγκειται στη θεραπευτική αποκατάσταση, τόσο ως ανάκαμψη από τη βλάβη, όσο και ως πρόληψη της μελλοντικής (Πανάγος, 2023:183-186). Το θύμα δικαιώνεται από τη διαδικασία, στην οποία συμμετέχει ενεργά και αποκαθίσταται από τον δράστη, ηθικά, ψυχικά ή και υλικά. Η Επανορθωτική Δικαιοσύνη επικοινωνεί με την Ειρηνοποιό Εγκληματολογία (Perinsky, 2017:197, Μοσχοπούλου, 2018:368), η οποία εκκινεί από τη θέση ότι η σύγκρουση είναι η βασική αιτία του εγκλήματος και αναζητά λύσεις που εστιάζουν στη διαμεσολάβηση και στη συμφιλίωση. Το πρόβλημα που γεννά το έγκλημα πρέπει να ειδωθεί υπό το πρίσμα της βλάβης και όχι απλά ως παραβίαση νομικού κανόνα, όπως στο τιμωρητικό μοντέλο. Η βλάβη αποτελεί κομβική έννοια ενεργοποίησης των θεσμών και τελικός στόχος της κοινωνικής αντίδρασης στο έγκλημα (Μαγγανάς, 2000:553-561). Η πραγμάτωση στόχων, όπως η αποκατάσταση κοινωνικής ειρήνης, η υποστήριξη και επανόρθωση των θυμάτων και η επανένταξη των δραστών ενισχύουν την αίσθηση ασφάλειας και την εμπιστοσύνη στους θεσμούς του ΣΑΠΔ (Αλεξιάδης, 2013:22). Η εμπειρία συνηγορεί υπέρ ενός τέτοιου συστήματος με πολλαπλά οφέλη, όπου οι διαφορές επιλύονται πιο ουσιαστικά, ταχύτερα και με λιγότερο κόστος (Γιοβανογλου, 2013:56). Η Επανορθωτική Δικαιοσύνη σήμερα είναι ορια-

κή στην εφαρμογή της, ένεκα της σκλήρυνσης του τιμωρητικού προτύπου. Η ιδέα της διαμεσολάβησης δεν είναι το ίδιο δημοφιλής μεταξύ θυμάτων και δραστών στα εγκλήματα βίας που αφορούν γενετήσιες πράξεις, σωματικές βλάβες ή απειλές και οι στάσεις των θυμάτων είναι πιο τιμωρητικές για λόγους ανταπόδοσης ή αποτροπής νέας θυματοποίησης στο μέλλον (Ζαραφώνιτου, 2008α:80-83), σε αντίθεση με τα εγκλήματα κατά της ιδιοκτησίας/περιουσίας. Το πρότυπο αυτό βρίσκει τα όριά του στη δημόσια ασφάλεια, τη βαρύτητα του εγκλήματος, την ένταση και το είδος της βίας, πλην όμως, η Πολιτεία οφείλει να ενισχύει τους θεσμούς της Αποκαταστατικής Δικαιοσύνης που έχουν τη δυνατότητα να φτάσουν σε αποτέλεσμα πιο ουσιαστικό στο θύμα, δραστικό στην αντιμετώπιση εγκληματογόνων παραγόντων και της υποτροπής, δίκαιο στον δράστη που συνειδητοποιεί την ευθύνη του και τη βλάβη και ασφαλές και ειρηνοποιό στην κοινωνία (Μαγγανάς, 2000:553-561). Στο πεδίο της παραβατικότητας των ανηλίκων θεωρείται ότι βρίσκει «χρυσή» εφαρμογή (Συμεωνίδου-Καστανίδου, 2017:500). Πάντως, για πλήρη αντικατάσταση του παραδοσιακού ποινικού μηχανισμού δεν μπορεί να γίνει λόγος, αλλά για λειτουργία του ως σύστημα εναλλακτικό ή συμπληρωματικό, προηγούμενο ή παράλληλα στο Σ.Α.Π.Δ. (Αλεξιάδης, 2013:19-20).

α) Η συνδιαλλαγή μεταξύ ανηλίκου δράστη και θύματος (άρθρο 122 παρ.1 ε' Ν.ΠΚ)

Σημαντική υπήρξε η επίδραση της Αποκαταστατικής Δικαιοσύνης στο πεδίο της ανήλικης παραβατικότητας, όπου πρωτοεμφανίσθηκε («Διακήρυξη Λουβέν 1997»). Για την περίπτωση

των ανηλίκων προέχει όχι η αντιμετώπιση της επικινδυνότητας, όπως στους ενήλικες, αλλά τα αναμορφωτικά-θεραπευτικά μέτρα. Ενώ οι σκοποί της ποινής κατευθύνονται στο «δικαιικό πρότυπο» (Πανάγος, 2023:97-122) και των μέτρων ασφαλείας στο «κοινωνικο-προνοιακό πρότυπο» (Κουράκης, 2012:114-122,160-170, Πανάγος, 2023:73-87), στην περίπτωση των ανηλίκων επιχειρείται εναρμόνιση (αναμορφωτικά-θεραπευτικά μέτρα & περιορισμός σε κατάσταση κράτησης) (Γιαννούλης, 2024:161επ.). Η συνδιαλλαγή στο πλαίσιο παράκαμψης της ποινικής διαδικασίας (Κουράκης, 2012:599-606, Πίσχοινα,2013:131-137) άγει σε αποχή του εισαγγελέα από την ποινική δίωξη κατά του ανηλίκου κατ' άρθρο 46 Ν.ΚΠΔ, συνάδει δε στο πνεύμα της ταχείας αντίδρασης στο έγκλημα χωρίς τη δαπάνη και χρονοτριβή της ποινικής δίκης που προκαλεί «ανάξηση πληγών» (Γιοβάνογλου, 2010:191-192, Κουράκης, 2012:516-521, Κοσμάτος,2017:215-217). Από την παραπομπή στο δικαστήριο έως τη δίκη ο επιμελητής ανηλίκων οφείλει να διερευνά εξωδίκως την προοπτική εφαρμογής της και στην ακροαματική διαδικασία προσκομίζει τυχόν συμφωνία στην κρίση του δικαστηρίου (Πανάγος, 2017:736-737). Άλλως, υλοποιείται στο ακροατήριο ή από τον επιμελητή στον χώρο της Υ.Ε.Α. μετά από δικαστική απόφαση αναβολής ή διακοπής ή έπεται της δικαστικής απόφασης επιβολή της (Χαΐδου, 2021:160). Η διαδικασία αξιολογείται επιτυχής αν τα μέρη κατάφεραν να επικοινωνήσουν πρόσφορα, μεταφέροντας παιδαγωγικά μηνύματα στον ανήλικο παραβάτη. Πάντως, κι αν δε στεφθεί με επιτυχία, πρέπει να ληφθεί υπόψη στην απόφαση του δικαστηρίου για κατάλληλη

ποινική μεταχείρισή του ανηλίκου (Πιτσελά, 2007:380). Η συνδιαλλαγή επιβάλλεται κυρίως για αδικήματα κατά της ιδιοκτησίας/περιουσίας, απειλές, εξυβρίσεις, φθορές, σωματικές βλάβες (Κουράκης, 2011β:142) και κατ' εξαίρεση για κακουργήματα, μόνο όταν υπάρχει πρόσφορο έδαφος. Ορισμένοι θεωρητικοί έχουν ταχθεί υπέρ της εφαρμογής και σε σοβαρές αξιόποινες πράξεις, υποστηρίζοντας ότι εξασφαλίζει στο θύμα τη δυνατότητα έκφρασης συναισθημάτων του, αντιμετωπίζοντας την κακοποίηση εκ μέρους του δράστη, ο οποίος έτσι διαπιστώνει τη βλάβη, αναλαμβάνει την ευθύνη και εκφράζει συγγνώμη, ενισχύοντας τη μη υποτροπή του (Γιοβάνογλου,2009:75επ.). Στη νομοθεσία η βαρύτητα της πράξης δεν αποτελεί απαγορευτικό παράγοντα υλοποίησης της, πλην όμως, δεν αρκεί ως απάντηση σε σοβαρά εγκλήματα (Walgrave,1995:242), αλλά θα μπορούσε να χρησιμεύσει ενδεχομένως συμπληρωματικά και υπό όρους (Πανάγος,2017.730), πράγμα που έχει αναδειχθεί και στη δικαστηριακή πρακτική. Στην πράξη, ο τρόπος υλοποίησης της συνδιαλλαγής διαφοροποιείται ανά ΥΕΑ (Κογιαννάκη/Γαλανού, 2011:38-40, Πανάγος, 2016:694-696). Πάντως, η έρευνα σε στατιστικά παρέχει μάλλον επισφαλή εικόνα της πραγματικής συχνότητας εφαρμογής της (Μαλλούχου, 2022:685επ.).

β) Στατιστικά δεδομένα και εφαρμογή

Από τα πορίσματα σχετικών επιστημονικών ερευνών (Γασπαρινάτου, 2020:558-577, Μαλλούχου, 2022:509-522) επιβεβαιώνεται ότι οι λειτουργοί και επαγγελματίες του ΣΑΠΔ Ανηλίκων, διάκεινται θετικά στο αναμορφωτικό μέτρο της συνδιαλλαγής, εκτιμώντας το ως

ένα εκ των πλέον ενδεδειγμένων στο πεδίο της Ποινικής Δικαιοσύνης Ανηλίκων, αποτελεσματικό, λυτρωτικό, καινοτόμο, παιδαγωγικό, με δυναμική προοπτική, καθόσον παρέχει μοναδική ευκαιρία έκφρασης συναισθημάτων και αποκατάστασης των σχέσεων των μερών, με την προϋπόθεση ότι εφαρμόζεται ορθά από εκπαιδευμένους επαγγελματίες. Ωστόσο, δεν υπάρχει ιδιαίτερη ικανοποίηση στην αξιολόγηση της εφαρμογής του στην πράξη, διότι τα καταγεγραμμένα αποτελέσματα είναι ισχνά, καθόσον ούτε οι δικαστικοί και εισαγγελικοί λειτουργοί είναι ακόμη εξοικειωμένοι ούτε υπάρχει διαμορφωμένη κουλτούρα εφαρμογής του στην ελληνική κοινωνία και στη δικαστηριακή πρακτική. Υπάρχει ανάγκη κατάρτισης όλων όσων εμπλέκονται στο ΣΑΠΔ Ανηλίκων.

Βάσει των άτυπων ερευνητικών στατιστικών που αφορούν τις παραβάσεις και τα αναμορφωτικά μέτρα που επιβλήθηκαν στους ανήλικους κατά τα έτη 2013-2018 από τα Δικαστήρια Ανηλίκων Πειραιά και Αθηνών (Μαλλούχου, 2022), συμπεριλαμβανομένων και όσων αφορούσαν αναμορφωτικά μέτρα αποκαταστατικής προσέγγισης στους ανήλικους, διαπιστώνεται ότι καίτοι πρόσφορο το μέτρο δε συναντάται συχνά στις αποφάσεις, λόγω άγνοιας ή επιφύλαξης στην επιβολή του. Τούτο είναι εμφανές κατά τα έτη 2007-2013 σε έρευνα στα αρχεία των Πρωτοδικείων Αθηνών και Πειραιώς με βάση δικαστικά στατιστικά των αντίστοιχων Υ.Ε.Α. (Γασπαρινάτου, 2020), όσο κατά τα έτη 2013-2018 σε όμοια ως προς το πεδίο έρευνα στο πλαίσιο διδακτορικής διατριβής (Μαλλούχου, 2022), καθώς επίσης και στο πρόσφατο χρονικό διάστημα των ετών 2018-2024, με βάση τα νεώτερα στατιστικά

κατόπιν έρευνας του γράφοντος στο Δικαστήριο Ανηλίκων Πειραιά, στο πλαίσιο εκπόνησης της διπλωματικής εργασίας του², σύμφωνα με τα οποία επιβλήθηκε στο Μ.Δ.Α. σε 4 υποθέσεις το έτος 2018, καμία το έτος 2019, 3 το έτος 2020, 2 το έτος 2021, 5 το έτος 2022, 6 το έτος 2023, 2 το έτος 2024 και καμία το έτος 2025, ενώ στο Τ.Δ.Α. μόλις 1 φορά το έτος 2018, 1 το έτος 2020 και 1 το έτος 2024, καμία κατά τα έτη 2019, 2021, 2022, 2023 και 2025, ενώ και πανελλαδικά η εφαρμογή του μέτρου αποδεικνύεται ισχνή, καθώς επιλέχθηκε σε 34 αποφάσεις κατά το δικαστικό έτος 2012-2013, 46 κατά το δικαστικό έτος 2013-2014, 40 κατά το δικαστικό έτος 2014-2015 και 52 κατά το δικαστικό έτος 2016, σε σύνολο αποφάσεων που επέβαλαν αναμορφωτικά μέτρα: 3.411 (2012-2013), 1.869 (2013-2014), 2.904 (2014-2015), 3.699 (2016), αντιστοίχως, αριθμοί απολύτως ενδεικτικοί της φειδωλής εφαρμογής του μέτρου της συνδιαλλαγής (Κοσμάτος, 2020:294).

Σταχυολογώντας τους λόγους (Μαλλούχου, 2022:710), ως αρνητικοί παράγοντες επισημαίνονται η ασυμφωνία των μερών για τα πραγματικά περιστατικά, η χρονική απόσταση εφαρμογής του μέτρου από το συμβάν, η επιβολή από το δικαστήριο χωρίς προετοιμασία και εξασφάλιση συναίνεσης των μερών, η επιφυλακτική στάση δικηγόρων, η έλλειψη εξειδικευμένης κατάρτισης δικαστικών/εισαγγελικών λειτουργών και επιμελητών ανηλίκων,

² Με θέμα: «Η τιμωρητικότητα ως παράγοντας ανάσχεσης της διαμεσολαβητικής επίλυσης των διαφορών. Οι περιπτώσεις παραβατικότητας ανηλίκων και ενδοοικογενειακής βίας» στο Π.Μ.Σ. “Εγκληματολογία” Παντείου Πανεπιστημίου, υπό την επίβλεψη της Καθηγήτριας Εγκληματολογίας, Χρ.Ζαραφώνιτου.

καθώς και προβλήματα των Υ.Ε.Α. που δυσχεραίνουν το έργο τους, όπως: η ανυπαρξία υποστηρικτικών δομών ή προγραμμάτων, η υποστελέχωση, η προσθήκη των καθηκόντων ως επιμελητών κοινωνικής αρωγής, ενώ άνω του 1/4 των δικαστηρίων της χώρας στερούνται ΥΕΑ, η καχυποψία των θυμάτων για την υποστήριξη των ανηλικών παραβατών, η έλλειψη διεπιστημονικών συνεργασιών, πρωτοκόλλων και ειδικής εκπαίδευσης με μέριμνα της Πολιτείας (Πυκνή, 2010) για ανάπτυξη δεξιοτήτων επικοινωνίας με θύματα και δράστες (Κωνσταντίνου,2016:1873, Πανάγος,2017:728-730), η εναλλαγή και μη αποκλειστική ενασχόληση των λειτουργών με υποθέσεις ανηλικών προς απόκτηση εμπειρίας και ανάπτυξη συνεργασιών, ενώ απαιτείται επικοινωνία της αξίας της συνδιαλλαγής στην κοινή γνώμη και ευρύτερη εφαρμογή του άρθρου 46 Ν.ΚΠΔ και σε σχολεία, αστυνομία, ανάκριση για επίλυση των διαφορών πριν εισαχθούν στο ακροατήριο (Αρτινοπούλου,2010, Κουράκης,2011α, Παναγιωτάκη,2016).

Από την προσωπική εμπειρία του γράφοντος στα καθήκοντα παλαιότερα του Ανακριτή Ανηλικών και ήδη του Δικαστή Ανηλικών, αξίζει να επισημανθεί ότι το αναμορφωτικό μέτρο της συνδιαλλαγής δεν έχει τύχει της δέουσας προσοχής και της ουσιαστικής εφαρμογής στην πράξη σε υποθέσεις παραβατικότητας των ανηλικών κατόπιν πρωτοβουλίας των επιμελητών ανηλικών και ανάλογης διάθεσης επιλογής από τους εισαγγελικούς/δικαστικούς λειτουργούς σε κάθε στάδιο της ποινικής διαδικασίας, δεν έχει καλλιεργηθεί η αναγκαία κουλτούρα συμφιλίωσης μεταξύ δράστών και θυμάτων σε νομικό και κοινωνικό επίπεδο, δεν

έχουν επικοινωνηθεί τα πολλαπλά οφέλη στο πεδίο της Ποινικής Δικαιοσύνης Ανηλικών για τους εμπλεκόμενους και τους επαγγελματίες στο Σ.Α.Π.Δ., ενώ έχει προταχθεί αφενός το τιμωρητικό πρότυπο (Cohen,1972, Garland,1991, Ζαραφωνίτου & Κουράκης, 2009) και αφετέρου άλλες επιλογές του αναμορφωτικού-προνοιακού προτύπου, όχι τόσο προς την οδό της αποκαταστατικής προσέγγισης και εξώδικης διευθέτησης με ελαχιστοποίηση της ποινικής παρέμβασης από την πλευρά της Πολιτείας. Αξίζει να αναφερθεί ο καταλυτικός ρόλος των γονέων των ανηλικών δραστών και θυμάτων σε δύο υποθέσεις που εκδικάστηκαν στο Τριμελές Δικαστήριο Ανηλικών Πειραιώς τα τελευταία έτη, με αντίστοιχη επιρροή και των συνηγόρων τους, κατά τις οποίες στη μία περίπτωση ενήργησαν έλλογα και κατασβεστικά στα αντίπαλα πάθη, και κατέστη εφικτό με τη συνδρομή και των επιμελητών ανηλικών Πειραιά να ευοδωθεί απροσδόκητα για βαριάς απαξίας κατηγορία απόπειρας βαριάς σκοπούμενης σωματικής βλάβης η διαδικασία της συνδιαλλαγής, μετά και από αναβολή της υπόθεσης κατ' άρθρο 352 Ν.ΚΠΔ και προτροπή του Δικαστηρίου για να διερευνηθεί η δυνατότητα αυτή (ΤριμΔικΑνηλΠειραιά 80/2024), ενώ σε έτερη υπόθεση με πιο ήπια κατηγορία απόπειρας ληστείας κατά συναυτουργία, παρά τις προσπάθειες του Δικαστηρίου,δεν κατέστη εφικτό να προχωρήσει λόγω άρνησης του γονέα του παθόντος, καίτοι ο τελευταίος ήταν δεκτικός στη διαδικασία, αλλά εν τέλει αποσύρθηκε υπό την εμφανή επιρροή του γονέα του (ΤριμΔικΑνηλΠειραιά 51/2024). Προεχόντως, πρέπει η κρατική πολιτική να επενδύσει στην εκπαίδευση όλων των επαγγελματιών

στο Σ.Α.Π.Δ., καθώς και των γονέων επί των ειρηνοποιών και αποκαταστατικών διαδικασιών στη σχολική κοινότητα και εν γένει στην κοινωνία και στην προώθησή τους στο Σ.Α.Π.Δ., στην ενίσχυση του ρόλου και της επιστημονικής πλαισίωσης του εισαγγελέα από το στάδιο της αποχής από την ποινική δίωξη, των Υ.Ε.Α. και των ανακριτικών αρχών, με προγράμματα, προσωπικό, δομές πρόσφορα στους θεσμούς και με στατιστική αξιολόγηση και ανατροφοδότησή τους.

Συμπεράσματα & Προτάσεις για την Ποινική Δικαιοσύνη Ανηλίκων

Όταν ένα κράτος με κοινωνικά προβλήματα νομοθετεί σε πανικό, επειδή δεν μπορεί να τα αντιμετωπίσει με πρόσφορες λύσεις και επιδιώκει να κερδίσει τις εντυπώσεις και να καθησυχάσει την «κοινή γνώμη», δε νομοθετεί προς το συμφέρον της Πολιτείας ούτε της κοινωνίας του και αποδυναμώνεται ως κράτος δικαίου. Η εσπευσμένη νομοθέτηση που δεν αποβλέπει στην εύρυθμη λειτουργία της έννομης τάξης δεν προμηνύει εύστοχη κι αποτελεσματική Αντεγκληματική Πολιτική. Συχνές μεταβολές της ποινικής νομοθεσίας, που δε δικαιολογούνται από τα κοινωνικά δεδομένα και τα πορίσματα επιστημονικών ερευνών, δε στηρίζονται στις αρχές της καλής νομοθέτησης, που δεσμεύουν τον νομοθέτη, περισσότερο δημιουργούν προβλήματα, παρά επιλύουν, ιδίως όταν είναι βραχύχρονες, διαδοχικές και αντιφατικές (Μανωλεδάκης, 1986), όπως σε αρκετές διατάξεις του Π.Κ. επισημάνθηκε προηγουμένως, ενώ είναι ανεπίτρεπτο να εμφορούνται από συμβολικά ή ιδεολογικά κί-

νητρα, για να καθησυχάσουν πρόσκαιρα την κοινή γνώμη, χωρίς να συνοδεύονται από πλαισίωση με υποδομές, προσωπικό και προγράμματα, αρκούνται ιδίως σε νομοθετικό επίπεδο, που προφανώς δε θα επιλύσει τους παράγοντες της εγκληματογένεσης ούτε τα αίτια των κοινωνικών προβλημάτων. Τέτοια νομοθέτηση περισσότερο προκαλεί σύγχυση και δυσχεραίνει το έργο του εφαρμοστή του δικαίου που καλείται να συγκρίνει και να ερμηνεύσει πολλαπλές νομοθετικές μεταβολές πριν εφαρμόσει τον ορθό νόμο, έργο που δεν ανήκει στις αρμοδιότητές του, αλλά που όταν πλημμελώς ασκείται από τον νομοθέτη η δική του αρμοδιότητα, αναγκάζεται αυτός κατ'εφαρμογή υπέρτερων συνταγματικών αρχών, διεθνών και ευρωπαϊκών κανόνων δικαίου (άρθρο 28 Σ.) να αναχθεί σε θεμελιώδεις δογματικές αρχές ιδίως στον ευαίσθητο χώρο του Ποινικού Δικαίου για να εξεύρει τον εφαρμοστέο, κάτι ιδιαίτερα επώδυνο και χρονοβόρο, που δημιουργεί καθυστέρηση, σύγχυση, ματαίωση του εξαγγελόμενου σκοπού για ταχύτητα στην απονομή Δικαιοσύνης, ενώ προκαλεί παλινωδίες και προσκόμματα στη λειτουργία της Αντεγκληματικής Πολιτικής και ανασφάλεια δικαίου των πολιτών. Αντί της έλλειψης εμπιστοσύνης του στον δικαστή, που ουδόλως δόκιμη και αποδεκτή είναι κατά τη διάκριση των εξουσιών (άρθρα 1, 2, 26, 87, 120 Σ.), όταν καταλύεται η ανεξαρτησία της κρίσης του και της λειτουργίας του ως ερμηνευτή και εφαρμοστή του νόμου, οφείλει ο νομοθέτης να μεριμνά για τα εχέγυα της προσήκουσας εκπαίδευσης, με γνώση, προσόντα, εμπειρία, για να ανταποκρίνεται ορθολογικά, αξιόπιστα και με ασφάλεια στο έργο του, στις σύγχρονες ανάγκες της εποχής

και της κοινωνίας, για την αποκατάσταση της εμπιστοσύνης προς το Σ.Α.Π.Δ..

Η μετάβαση στην εποχή της παγκοσμιοποίησης και της κοινωνίας της διακινδύνευσης επέφερε δομικές εξελίξεις και στο κρίσιμο πεδίο του Ποινικού Δικαίου και εν γένει της απονομής της Ποινικής Δικαιοσύνης. Όταν ο ποινικός νομοθέτης συνηθίζει για την αντιμετώπιση φαινομένων κοινωνικής παθογένειας να προστρέχει σε αυστηροποίηση των ποινικών νόμων με πνεύμα νεω-τιμωρητισμού (Αναγνωστόπουλος, 2021, Λαμπάκης, 2021). Στο πλαίσιο αυτό πρέπει να αποφεύγεται η ανατροπή ή η αλλοίωση θεμελιωδών αρχών του Ποινικού Κώδικα, που κλονίζει τη διαλεκτική σχέση του Ποινικού Δικαίου με την κοινωνία, προκαλεί δυσχέρειες στη σταθερή λειτουργία του συστήματος απονομής Ποινικής Δικαιοσύνης και ανασφάλεια στους πολίτες. Κάθε επιτρεπτή μεταβολή πρέπει να γίνεται με φειδώ, σύνεση, σχέδιο, στάθμιση αρχών, αποτίμηση οφέλους-βλάβης, με διεπιστημονική θεώρηση σε όλο το φάσμα του Σ.Α.Π.Δ., από την πρόληψη ως την επανένταξη, όχι υπό την πίεση της κοινής γνώμης, ιδίως όταν αφορά στην Αντεγκληματική Πολιτική την για παραβατικότητα των ανηλίκων. Άλλωστε, η υπερ-ποινικοποίηση ανέκαθεν αντί να επιλύει, εντείνει το πρόβλημα κοινωνικά, ενώ παράλληλα προκαλεί ανεξέλεγκτο υπερπληθυσμό των φυλακών. Σε μια κοινωνία που υφίσταται ισχυρούς κλυδωνισμούς είναι ανάγκη η εγκληματικότητα να αντιμετωπίζεται αποτελεσματικά και να τιμωρείται αυστηρά, αλλά αναλογικά (Ζαρωφονίτου, 2023γ: συνέντευξη στην ιστοσελίδα: www.athensvoice.gr/epikairoitita/politkioikonomia) και παράλληλα για ορισμένες μορ-

φές της να ενισχυθούν εναλλακτικοί τρόποι έκτισης ποινής και διαδικασίες Αποκαταστατικής Δικαιοσύνης, με σημαντικά πλεονεκτήματα, όπως η αποκατάσταση της βλάβης για το θύμα και την κοινότητα και η επανένταξη και αποτροπή της υποτροπής του δράστη. Παρά τη θετική στάση μερίδας λειτουργών, οι αποκαταστατικοί θεσμοί δικαιοσύνης έτυχαν περιορισμένης εφαρμογής, δε στηρίχθηκαν με εμπιστοσύνη από την Πολιτεία και δεν έχουν αποδώσει τα προσδοκώμενα αποτελέσματα, λόγω θεσμικών ανεπαρκειών, έλλειψης ευρύτερης εκστρατείας ενημέρωσης για τα οφέλη της Αποκαταστατικής Δικαιοσύνης, τόσο προς τους δικαστικούς/εισαγγελικούς λειτουργούς και τους λοιπούς επαγγελματίες, όσο και τους εμπλεκόμενους στο Σ.Α.Π.Δ., έλλειψης επαρκών ειδικών προγραμμάτων και υποδομών, στα οποία πρέπει να παραπέμπονται δράστες και θύματα ήδη από την προδικασία, καθώς και έλλειψης στατιστικής παρακολούθησης, κατά την υποχρέωση του Υπ.Δικαιοσύνης (:άρθρα 18 Ν.4689/2020, 21 Οδηγίας 2016/800), για αξιολόγηση και ανατροφοδότηση της Αντεγκληματικής Πολιτικής και στο πεδίο της παραβατικότητας ανηλίκων (Σπινέλλη,1997:29επ., 2008:1374-1404, Κοσμάτος,2025:298-358). Η τιμωρητικότητα πρέπει να συνδυάζεται με το αποκαταστατικό-επανεντακτικό και το κοινωνικο-προνοιακό πρότυπο, οργανώνοντας ισόρροπα και ολιστικά το Σ.Α.Π.Δ. για δράστες και θύματα, ακόμη και σε περίπτωση βαρύτερων εγκλημάτων, παράλληλα και συνδυαστικά, υπό όρους, διότι η μονομέρεια οδηγεί σε μονοδιάστατες λύσεις, που καταντούν είτε αυταρχικές είτε ανεπαρκείς, ενώ σε συνδυασμό μπορεί να είναι εισφέρει πιο δίκαια και πρόσφορα,

συνολικά, υπέρ των στόχων της Αντεγκληματικής Πολιτικής. Η προώθηση θεσμών αποκατάστασης παράλληλα προς τις παραδοσιακές τιμωρητικές ποινικές κυρώσεις είναι σύγχρονη ανάγκη της κοινωνίας, στην οποία το έγκλημα θα εξακολουθήσει να υπάρχει ως κοινωνικό φαινόμενο. Δε δικαιολογείται με βάση τα πλέον έγκυρα ερευνητικά δεδομένα μόνο η υπερβολική τιμωρητικότητα, αλλά απαιτούνται και άλλου είδους παρεμβάσεις, οι οποίες να προσφέρουν λύσεις. Η αυστηροποίηση δεν οδηγεί σε πρόληψη και αποτροπή του εγκλήματος και της υποτροπής (Τσιρίδης, 2023), ενώ η έντονη ποινικοποίηση της καθημερινής ζωής προσβάλλει τους πολίτες (Κουράκης, 2002), περιορίζοντας άμετρα και άσκοπα τις ελευθερίες και τα δικαιώματά τους, και υποβαθμίζει το κύρος του Ποινικού Δικαίου, το οποίο δεν είναι μόνο τιμωρητικό, αλλά και ανθρωπιστικό, αποκαταστατικό, πρόσφορο: για κοινωνική ειρήνευση, συμφιλίωση, επίλυση διαφορών στο παρόν και το μέλλον, στην εξατομικευμένη μεταχείριση του δράστη, όχι μόνο με επιβολή ποινών, αλλά και μέτρων ασφαλείας, προνοίας και θεραπείας, στην ανάκτηση της ποιότητας ζωής των θυμάτων, αμβλύνοντας το αίσθημα ανασφάλειας, το ψυχικό τραύμα και τα ένστικτα εκδικητικότητας και εσχατολογικής προσέγγισης της πραγματικότητας, που κανένα όφελος δεν προσφέρει στην κοινωνία.

Στην περίπτωση του ανηλικού παραβάτη, ο παιδαγωγικός ρόλος των κυρώσεων και δη των μέτρων, αναμορφωτικών ή θεραπευτικών, αλλά ακόμη και του περιορισμού σε ειδικό κατάστημα κράτησης νέων ευλόγως αναιρούνται όταν παρέρχεται μεγάλο χρονικό διάστημα από την τέλεση της πράξης,

κατά το οποίο έχει πλέον ενηλικιωθεί, έχει δημιουργήσει επαγγελματική σταδιοδρομία ή οικογένεια, έχει ήδη διαμορφωθεί ως προσωπικότητα και ουδέν μέτρο ή ποινή έχει οποιαδήποτε ωφέλεια, είναι άνευ ουσίας εκ τόσο των υστέρων, οπότε δε συνάδει με τις αρχές και τους σκοπούς του Ποινικού Δικαίου Ανηλίκων. Συνεπώς, οφείλεται η δέουσα επίσπευση των ποινικών, αλλά και των κατά παρέκκλιση και εξωδίκων διαδικασιών και η επικέντρωση σε ελλείψεις, ανάγκες και στόχους συμβατούς στο Ποινικό Δίκαιο Ανηλίκων με μια σύγχρονη θεώρηση και επιτέλεση της Αντεγκληματικής Πολιτικής μέσω των αναμορφωτικών μέτρων και ιδίως των αποκαταστατικών εξ αυτών για την άμεση επενέργεια ήδη από το στάδιο πριν την άσκηση της ποινικής δίωξης για την πλέον πρόσφορη παρέμβαση στον ανήλικο παραβάτη, που είναι ο μελλοντικός ενήλικας, εγκληματίας ή ευνομούμενος πολίτης, την άμεση επανόρθωση του θύματος και την επίλυση της εκκρεμούς ποινικής διαφοράς για την ειρήνευση των εννόμων αγαθών και την προσβολή στην κοινότητα. Η Πολιτεία, πέραν της υποχρέωσης προαγωγής του κράτους δικαίου στις ποινικές διαδικασίες και σεβασμού των δικαιωμάτων και εγγυήσεων των ανηλίκων, σύμφωνα με τις διεθνείς συμβάσεις και την ευρωπαϊκή νομοθεσία, έχει λαμβάνειν οφέλη εάν δράσει εγκαίρως και ολιστικώς όχι μόνο στην τιμώρηση, αλλά και στην αποκατάσταση και επανένταξή τους.

Ιδίως το πρότυπο της Φιλικής Δικαιοσύνης για τους Ανηλικούς, στο οποίο έχει επιδείξει ιδιαίτερο ενδιαφέρον ο έλληνας ποινικός νομοθέτης τα τελευταία έτη με σημαντικές αναμορφώσεις της νομοθεσίας και δράσεις

του Υπ.Δικαιοσύνης, πρόκειται για ένα πρωτοποριακό σύστημα με παιδοκεντρική μεταχείριση των ανηλίκων παραβατών και με πρωταρχικό μέλημα το υπέρτατο συμφέρον των παιδιών, στη φιλοσοφία του οποίου η ποινική δίωξη αποτελεί έσχατο μέτρο και εφαρμόζεται αφού όλα τα άλλα μέτρα έχουν δοκιμαστεί και αποτύχει. Η θέσπιση ενός τέτοιου πλαισίου απαιτεί αναμόρφωση του συστήματος της Δικαιοσύνης Ανηλίκων υπό τη βάση διεπιστημονικής συνεργασίας που θα διασφαλίζει ότι αποφεύγεται η δευτερογενής επαναθυματοποίηση των παιδιών, πρέπει, όμως, να συμπεριλαμβάνονται και ανεξάρτητοι μηχανισμοί (Συνήγορος Παιδιού) για την προαγωγή και παρακολούθηση της εφαρμογής των βασικών κατευθυντήριων γραμμών του δικαιοσύνη συστήματος που εγκαθιδρύεται με τις ευνοϊκές προς τα παιδιά δίκονομικές και ουσιαστικές ρυθμίσεις. Οι οργανώσεις της κοινωνίας πολιτών, οι φορείς και τα όργανα που προάγουν και προστατεύουν τα δικαιώματα των παιδιών θα πρέπει να έχουν ενεργό ρόλο στη διαδικασία παρακολούθησης του φιλικού δικαιοσύνη συστήματος, καθώς και στην επαναξιολόγησή του ανά διαστήματα, προς το συμφέρον των παιδιών. Για την επίτευξη ουσιαστικής βελτίωσης στον τομέα των δικαιωμάτων τους απαιτείται σφαιρική και προνοητική προσέγγιση της Πολιτείας, ειδικότερα, να ενθαρρύνεται η ανταλλαγή πρακτικών, η συνεργασία μεταξύ κρατών και η ανάπτυξη δραστηριοτήτων ευαισθητοποίησης, ιδίως μέσω της δημοσίευσης φιλικών προς τα παιδιά εκδόσεων διαφόρων νομικών πράξεων και η εύρυθμη λειτουργία γραφείων πληροφόρησης για τα δικαιώματά τους, η εστίαση στην εκπαίδευση όλων

των επαγγελματιών επί των δικαιωμάτων των παιδιών σε βασικές αξίες και πρακτικές της αποκαταστατικής Δικαιοσύνης, καθώς και η επιβολή και επίβλεψη προληπτικών μέτρων καταπολέμησης των παραβιάσεων τους σε κάθε δικαιοδοσία (αστική, ποινική, διοικητική κλπ.), στοχεύοντας ιδίως στη διευκόλυνση πρόσβασης των παιδιών στους μηχανισμούς υποβολής καταγγελιών στα δικαστικά όργανα, στη συμμετοχή τους στις ένδικες και εξωδικαστικές διαδικασίες και στη λήψη των αποφάσεων, με σεβασμό των δικαιωμάτων ακρόασης και νομικής συμβουλευτικής και συνδρομής τους, με ευχέρεια και ασφάλεια, σε κάθε εμπλοκή τους στο Σ.Α.Π.Δ., ανεξαρτήτως του αν είναι θύματα, παραβάτες ή μάρτυρες. Ο στόχος της Φιλικής Δικαιοσύνης προάγονται καλύτερα με τη θέσπιση συστήματος κατάλληλης εκπαίδευσης και κατάρτισης εξειδικευμένων δικαστών, εισαγγελέων, δικηγόρων, αστυνομικών στα δικαιώματα, τις ανάγκες και την ιδιαιτερότητα της φύσης των υποθέσεων με ανηλίκους, σε συνδυασμό με την ενημέρωση και ευαισθητοποίηση της κοινωνίας των πολιτών και των ανεξάρτητων φορέων σε εθνικό και διεθνές επίπεδο, με τη συνδρομή και του κατάλληλα εκπαιδευμένου προσωπικού όλων των υπηρεσιών, ενώ σημαντικός είναι και ο ρόλος του Συνηγόρου του Παιδιού και των Μ.Κ.Ο. που δραστηριοποιούνται στον τομέα προστασίας των δικαιωμάτων των παιδιών, συμπληρωματικά προς τις κρατικές υπηρεσίες και τους κοινωνικούς φορείς, για να παρέχουν διευκολύνσεις, άμεσα ή έμμεσα, στο σύστημα της Δικαιοσύνης, η οποία πρέπει να εξελίσσεται και προσαρμόζεται σε ένα όλο και πιο φιλικό προσανατολισμό λειτουργίας της, με

γνώμονα πάντα το υπέρτατο συμφέρον των ανηλίκων, διότι τούτο ωφελεί απολύτως, όχι μόνο εκείνους, αλλά και την ίδια τη Δικαιοσύνη και την Πολιτεία. Για την αξιολόγηση του υπέρτατου συμφέροντος απαιτείται καθορισμός του ως αποτέλεσμα πολυεπιστημονικής διαδικασίας με συντονισμό μεταξύ όλων των εμπλεκόμενων επαγγελματιών στο ΣΑΠΔ και ανάπτυξη κατευθυντήριων γραμμών και πρωτοκόλλων, διότι μένουν πολλά να γίνουν ακόμα μέχρι ΣΑΠΔ να γίνει πράγματι φιλικό για τα παιδιά. Προς την κατεύθυνση αυτή, επισημαίνονται ως κρίσιμα: η τακτική παρακολούθηση των μέτρων και η προώθηση παράλληλων εναλλακτικών μέσων παράκαμψης με στόχο την πρόληψη και αποτροπή της εισόδου στο σύστημα ποινικής Δικαιοσύνης, η τακτική αξιολόγηση και αναπροσαρμογή της νομοθεσίας, η δρομολόγηση παρεμβάσεων, η συνεχής εκπαίδευση τόσο του εμπλεκόμενου πάσης φύσεως προσωπικού για τη διαχείριση των αναγκών των ανηλίκων, αλλά και των κοινωνικών φορέων για την επίτευξη της βέλτιστης επανένταξης και μετέπειτα παρακολούθηση, καθώς και η συνειδητοποίηση ότι ο σύγχρονος σχεδιασμός των προγραμμάτων της Δικαιοσύνης Ανηλίκων απαιτεί διεπιστημονική προσέγγιση και συνεργασία, ενώ πρέπει να προωθείται η τακτική έρευνα, ιδιαίτερα δε η αξιολόγηση στα ποσοστά υποτροπής και τις αιτίες τους.

Επιπλέον, απολύτως αναγκαία είναι η πλήρης και σύγχρονη λειτουργία των “Σπιτιών του Παιδιού” και των Εταιρειών Προστασίας Ανηλίκων, αλλά και η συστράτευση κρατικών και ιδιωτικών φορέων και ο συντονισμός με διακεκριμένους κοινωνικούς φορείς με ανάλογη εμπειρία και δομές προστασίας των δικαιωμά-

των του παιδιού και αντιμετώπισης της θυματοποίησης και της νεανικής παραβατικότητας, σε εθνικό, ευρωπαϊκό και διεθνές επίπεδο, στο πλαίσιο μιας ολιστικής αντιμετώπισης του εγκληματικού φαινομένου στο πεδίο των ανηλίκων, μέσω μιας ενιαίας στρατηγικής στη χάρση της αντεγκληματικής πολιτικής, όχι όμως μόνο με μέτρα ποινικοποίησης και τιμωρητικότητας, αλλά πρωτίστως με κοινωνικές δράσεις εντός της σχολικής κοινότητας, των οικογενειακών και κοινωνικών θεσμών, κοινωνική ενημέρωση και ευαισθητοποίηση, τόσο σε τοπικό, όσο και σε εθνικό επίπεδο (Καϊάφα-Γκμπάντι, 2012). Στο πνεύμα αυτό, καταλυτικός ρόλος επιφυλάσσεται στην παιδεία, στο σχολείο, αλλά και στην τοπική κοινωνία, που καλούνται να ενεργοποιήσουν αποτελεσματικά τους μηχανισμούς, ώστε να προλαμβάνεται η εκδήλωση παραβατικής συμπεριφοράς, αλλά και για την αποτελεσματική παρέμβαση μετά την εκδήλωσή της. Η διεπιστημονική συνεργασία των φορέων για την πρόληψη θα αποτελούσε ευκαιρία για την εκπαίδευση σε μια σύγχρονη αντεγκληματική πολιτική (Κουράκης-Σταθουλοπούλου, 2007:157), ενώ σκόπιμη θα ήταν η δημιουργία ευρωπαϊκού και εγχώριου παρατηρητηρίου της νεανικής παραβατικότητας, η ενθάρρυνση στο γνωστικό τομέα εξειδικευμένων μελετών σε ευρωπαϊκά πανεπιστήμια στο πεδίο της Δικαιοσύνης Ανηλίκων, η εφαρμογή κοινοτικών προγραμμάτων για την κάλυψη των ειδικών αναγκών εκπαίδευσης, αλλά και η ολιστική στήριξη των νέων για την εξάλειψη του κοινωνικού αποκλεισμού τους (Χαΐδου, 2019:297-298).

Η επιστήμη της Εγκληματολογίας σε αυτό το πλαίσιο καλείται να διαδραματίσει

σημαίνοντα ρόλο αναφορικά με τους στόχους της προσέγγισης του εγκληματικού φαινομένου με ανήλικους παραβάτες και θύματα, της κατανόησης των παραγόντων που οδηγούν στη θυματοποίηση και την εν γένει έξαρση της νεανικής παραβατικότητας, καθώς και της πρότασης λύσεων στοχευμένων για την καταπολέμηση ήδη από το στάδιο της πρόληψης, με βάση τα χρήσιμα πορίσματα των ερευνών, αλλά και με τη συνδρομή της στη μεταρρύθμιση του δικαιοσύνης και ιδίως του ποινικού συστήματος προς μια πλέον φιλική για τους ανήλικους θεσμική και πρακτική κατεύθυνση, με την εξεύρεση και υλοποίηση μέτρων είτε αναμορφωτικών και θεραπευτικών που αποκαθιστούν τις αρνητικές συνέπειες από τις αποκλίνουσες συμπεριφορές και τη θυματοποίηση είτε προστατευτικών και εκπαιδευτικών που αποτρέπουν την υποτροπή και διευκολύνουν την (επαν)ένταξη, ενώ παράλληλα μεριμνά για την εξεύρεση λύσεων με τη συμμετοχή και των ιδίων και τη δρομολόγηση βέλτιστων πρακτικών μέσω σύγχρονων θεσμών Αποκαταστατικής Δικαιοσύνης, αντί της στείρας τιμωρητικότητας και του άστοχου στιγματισμού και αποκλεισμού τους από τη σύγχρονη κοινωνία, εντάσσοντας τον στόχο της αναγκαίας αναμόρφωσης του συστήματος της Δικαιοσύνης Ανηλίκων στην προβληματική της χάραξης και υλοποίησης σύγχρονης Αντεγκληματικής Πολιτικής αναφορικά με την παραβατικότητα των ανηλίκων, που τελεί στις μέρες μας σε άνοδο, ένεκα της φρενήρους τεχνολογικής εξέλιξης, της διαδικτυακής παγκοσμιοποίησης και της έκρηξης του ηλεκτρονικού εγκλήματος και των διακινδυνεύσεων σε ψηφιακό περιβάλλον (Δημόπουλος-Κοσμάτος, 2017:423-434, Χαϊ-

δου, 2019:285επ., Γασπαρινάτου, 2020:625).

Αντί Επιλόγου

Από στατιστικά δεδομένα αναδεικνύεται ότι η εφαρμογή αποκαταστατικών θεσμών δεν είναι η προσδοκώμενη, ενώ και ο δρόμος για την πλήρη εφαρμογή των αρχών της Φιλικής Δικαιοσύνης για τους Ανηλίκους στη χώρα μας είναι μακρύς και δύσβατος. Δεν αρκούν οι νομοθετικές προβλέψεις, αλλά η Πολιτεία οφείλει να μεριμνά για την ορθή εφαρμογή τους στην πράξη, όμως απουσιάζει ο ρόλος της επιστημονικής άποψης. Σήμερα προβάλλει πιο επιτακτική από ποτέ η ανάγκη εξισορρόπησης των αναγκών των θυμάτων, των δραστών και της κοινωνίας μας, μέσα από τον έγκυρο επιστημονικό λόγο (Ζαραφωνίτου, 2008β:1215επ.). Τα μέτρα Αντεγκληματικής Πολιτικής θα μπορούσαν να είναι ακόμα πιο αποτελεσματικά, εάν λαμβάνονταν ουσιαστικά υπόψη οι ανάγκες της κοινωνίας, καθώς και οι προτάσεις επαγγελματιών με πρακτική ενασχόληση στο πεδίο. Στην υλοποίηση ορθολογικής και αποτελεσματικής Αντεγκληματικής Πολιτικής θα μπορούσε βάσιμα να συμβάλει η εγκληματολογική έρευνα στο πεδίο της παραβατικότητας των ανηλίκων, αναδεικνύοντας τα μέσα παρέμβασης που μπορούν να χρησιμοποιηθούν για να επιτευχθεί η προστασία, η αναμόρφωση και η επανένταξή τους, για να αποφευχθεί η υποτροπή τους στις ίδιες αποκλίνουσες συμπεριφορές και για την προαγωγή του υπέρτατου συμφέροντός τους, επ' ωφελεία των ιδίων και της κοινωνίας, αποτελώντας μεγάλη πρόκληση για τους σύγχρονους εγκληματολόγους να προτείνουν συγκεκρι-

μένες λύσεις για το εγκληματικό φαινόμενο της βίας στις μέρες μας (Κουράκης, 2006 & 2009). Κατά τον σχεδιασμό και την εφαρμογή της Αντεγκληματικής Πολιτικής δεν πρέπει να αγνοείται η θεμελιώδης διδασκαλία του Μαρουνγιέρ (1892) αναφορικά με τις προϋποθέσεις-προκλήσεις για το πέρασμα στην πράξη (Φαρσεδάκης, 1990:297-322), καθώς και το γεγονός ότι οι ανήλικοι δεν είναι νέοι πολίτες με λιγότερα δικαιώματα και ειδική μεταχείριση (Πιτσελά, 2022:340), αλλά προεχόντως το μέλλον της κοινωνίας. Η συνειδητοποίηση μέσω της επιστήμης ότι είναι υπό διαμόρφωση προσωπικότητες και ότι οι λόγοι που τους οδηγούν στο έγκλημα είναι διαφορετικοί σε σύγκριση με τους ενήλικες, δημιούργησε την ανάγκη διάφορης μεταχείρισης. Είναι αδιανόητο να συζητούμε για το μέλλον, εάν δεν λάβουμε υπόψη τις απόψεις και τις ανάγκες των νέων σε μια εξελικτική πορεία και μέσω της παραβατικότητάς τους (“θεωρία εγκληματικών σταδιοδρομιών”). Συνεπώς, οφείλει η Πολιτεία να ανταποκρίνεται στα δικαιώματα και τις ανάγκες τους, με στόχο το συμφέρον τους, διότι κάθε μεταχείριση στην οποία υποβάλλονται έχει ετεροχρονισμένες επιδράσεις στην ίδια την κοινωνία, την οποία μετά από λίγα χρόνια θα συνδιαμορφώνουν. Καθήκον της είναι να τους παράσχει κάθε δυνατότητα και τη δύναμη να επιτύχουν, ώστε να είναι προετοιμασμένοι να αντιμετωπίσουν τις μελλοντικές προκλήσεις, με εφόδια, μέσω της εκπαίδευσης, της καλλιέργειας προσόντων, κοινωνικής συνειδησίας κι ενσυναίσθησης, προκειμένου να αγωνιστούν για την επίτευξη ευημερίας στην κοινωνία μας. Η συμβολή κάθε απασχολούμενου και φορέα στο Σ.Α.Π.Δ. είναι σημα-

ντική στην όλη διαδικασία, αλλά υπάρχουν και κρίσιμα ζητήματα που επιζητούν επίλυση, χωρίς να άπτονται μόνο της νομοθεσίας, αλλά της υλοποίησης της Αντεγκληματικής Πολιτικής, όπως η ενίσχυση και κατάρτιση του ανθρώπινου δυναμικού, ο εμπλουτισμός των ειδικών προγραμμάτων μεταχείρισης, η βελτίωση υποδομών, η αλλαγή κουλτούρας αντιμετώπισης της παραβατικότητας των νέων, για την πρόληψη, τον έλεγχο παραγόντων εγκληματογένεσης, την αποτροπή της υποτροπής, την επιτάχυνση ποινικών ή εξωποινικών διαδικασιών που τους αφορούν. Για την ανάδειξη της σημασίας των αναμορφωτικών μέτρων στη διαπαιδαγώγηση κι ειδική μεταχείριση για την πρόληψη και την επανένταξή τους χαρακτηριστική είναι η φράση του Η.Γάφου (ΠοινΧρ Α΄:281): «Το συμφέρον του ανηλίκου συμπίπτει με το συμφέρον της κοινωνίας και του κράτους, διότι με τη διαπαιδαγώγησίν του εκπληρούται το καθήκον προλήψεως του εγκλήματος», ενώ για την ανάγκη ταχείας αντιμετώπισης των αναγκών του σε στάδιο ανάπτυξης της προσωπικότητάς τους υποστηρίζεται εμφaticά από τον Κ.Γαρδίκη (ΠοινΧρ Α΄:277): «Αναμορφωτικά μέτρα και ποιναι εφαρμοζόμεναι πολύ ύστερον στερούνται αξίας, ενδεχομένως και βλάπτουσιν. Ενίοτε διά της παρόδου του χρόνου και μόνης, η φυσιολογική ανέλιξις του εφήβου βελτιοί και ωριμάζει αυτόν. Η τιμωρία ήτις τότε επέρχεται διά νεανικόν παράπτωμα προ πολλού λησμονηθέν ως ανάξεις ψυχικού τραύματος βλάπτει τον έφηβον.... ο δικαστής δύναται πλέον να απόσχη της επιβολής παντός αναμορφωτικού μέτρου ή ποινής, αν κατόπιν ερεύνης της προσωπικότητος του εκτιμήση ότι δεν είναι πλέον αναγκαία.». Η Πολιτεία οφείλει

να μεριμνά για τη στήριξη, εκπαίδευση, κοινωνικοποίηση των ανηλίκων, εγκαίρως, με ολιστικές παρεμβάσεις, προεχόντως με στόχο την πρόληψη, την εξατομικευμένη μεταχείριση και την πλαισίωσή τους, με γνώμονα το βέλτιστο συμφέρον τους, επενδύοντας σε φιλικές και αποκαταστατικές καλές πρακτικές, διότι πέραν του αναχώματος στην υποτροπή και την ενίσχυση της επανένταξης, καλλιεργείται πρόσφορη κουλτούρα σε διαδικασίες ειρηνικής επίλυσης διαφορών με συναινετικό τρόπο, ταχύτερα και αναίμακτα. Κλείνοντας, ας είναι οδηγός το διάσημο απόφθεγμα του Αλ.Καμύ: “Μην περπατάς μπροστά μου, μπορεί να μη σε ακολουθήσω. Μην περπατάς πίσω μου, μπορεί να μη σε οδηγήσω. Περπάτα δίπλα μου και γίνε φίλος μου.”.

Βιβλιογραφία:

Ι. Ελληνόγλωσσα

Αδάμπας, Β. (2016). *Η διάρκεια της προσωρινής κράτησης και η διαδικασία ελέγχου της*.

Αλεξιάδης, Σ. (1989/2004/2011). *Εγκληματολογία, Γ'-Δ'-Ε'*.

Αλεξιάδης, Σ. (1996). “Η συνδιαλλαγή θύματος-δράστη”, σε: Αρτινοπούλου, Β., Μαγγανάς, Α. (1996) *Θυματολογία και όψεις θυματοποίησης*, σελ.195-204.

Αλεξιάδης, Σ. (2013). “Αποκαταστατική Δικαιοσύνη: τα υπέρ και τα κατά”, σε: Πιτσελά, Α., Συμεωνίδου-Καστανίδου, Ε. (επιμ.) (2013). *Αποκαταστατική Δικαιοσύνη σε ποινικές υποθέσεις: Προς μία νέα ευρωπαϊκή προοπτική*, σελ.15-28.

Αναγνωστόπουλος, Η. (2021). *Τιμωρητικός ακτιβισμός*, δημ. την 8-6-2021, άρθρο στο ηλεκτρονικό site www.dikastiko.gr.

Ανδρουλάκης, Ν. (1972). “Έχει ανάγκη και δύναται να εμπλουτισθεί το «ποινικό δόγμα» δι' εγκληματολογικών δεδομένων;”, σε:

Ποινικαί Μελέται, Αθήνα, σελ.9επ..

Αρτινοπούλου, Β. (2010). *Η σχολική διαμεσολάβηση. Εκπαιδεύοντας τους μαθητές στη διαχείριση της βίας και του εκφοβισμού*.

Baratta, A. (1989). “Αρχές της ελάχιστης ποινικής παρέμβασης. Για μια θεωρία των ανθρωπίνων δικαιωμάτων ως αντικειμένου και

ορίου του ποινικού νόμου”, μτφρ. Α.Κουκουτσάκη, σε: *Ελληνική Επιθεώρηση Εγκληματολογίας*, τ.3-4, σελ.9-38.

Βασιλειάδης, Ν. (2022). “Οι πρόσφατες τροποποιήσεις στη δικονομική αντιμετώπιση των ανηλίκων”, σε: *Nona Criminalia*, τ.16, Οκτώβριος 2022, σελ.5επ., διαθέσιμο σε: <https://hcba.gr/wp-content/uploads/2022/10/NC-16.pdf>.

Γασπαρινάτου, Μ. (2020). *Νεανική παραβατικότητα & Αντεγκληματική Πολιτική. Πρότυπα μεταχείρισης και κοινωνικός έλεγχος. Συγκριτική ανάλυση δεδομένων Υ.Ε.Α.. Αντιμετώπιση από το Σύστημα Ποινικής Δικαιοσύνης*.

Γαρδίκας, Κ. (1951), σε: *ΠοινΧρ Α'/1951*, σελ.277.

Γάφος, Η. (1951), σε: *ΠοινΧρ Α'/1951*, σελ.281.

Γιαννούλης Γ. (2018). “Ο εκσυγχρονισμός του ελληνικού συστήματος ποινών”, *ΠοινΧρ 2018*, σελ.506-514.

- Γιαννούλης, Γ. (2024). *Οι θεωρίες ποινής και οι σχέσεις τους με τις εγκληματολογικές θεωρίες*.
- Γιοβάνογλου, Σ. (2009). "Η αντιμετώπιση της ενδοοικογενειακής γενετήσιας κακοποίησης του παιδιού με συνεδρίες οικογενειακών ομάδων", σε: *ΠοινΔνη & Εγκληματολογία*, τ.2/2009, σελ.75-83.
- Γιοβάνογλου, Σ. (επιμ.) (2010). "Ο ανήλικος ως θύμα-Ο ανήλικος ως δράστης και κρατούμενος", σε: *Πρακτικά Ημερίδας*, σελ.191-192.
- Γιοβάνογλου, Σ. (2013). "Η ανάδυση της Αποκαταστατικής Δικαιοσύνης ως εναλλακτικής απάντησης στο έγκλημα την εποχή της ύστερης νεωτερικότητας", σε: *Πιτσελά, Α., Συμεωνίδου-Καστανίδου, Ε. (επιμ.) (2013). Αποκαταστατική Δικαιοσύνη σε ποινικές υποθέσεις: Προς μία νέα ευρωπαϊκή προοπτική*, σελ.51-57.
- Δαλακούρας, Θ. (1993). *Αρχή της αναλογικότητας και μέτρα δικονομικού καταναγκασμού*.
- Δαλακούρας, Θ. (1998). *Προσωρινή κράτηση και περιοριστικοί όροι. Θεωρητικά πρότερα και νομολογιακά ύστερα*.
- Δαλακούρας, Θ. (2003). *Ποινική Δικονομία*, τ.Β'.
- Δαλακούρας, Θ. (2014). "Η αποχή από την ποινική δίωξη ως εναλλακτική μορφή περάτωσης της ποινικής διαδικασίας.
- Ενδοσυστηματική νομιμοποίηση και δικαιοπολιτική αναγκαιότητα διεύρυνσης του πεδίου εφαρμογής της*", σε: *ΠοινΧρ 2014*, σελ.321επ..
- Δαλακούρας, Θ. (2020). *Η ποινική διαπραγμάτευση στον Κώδικα Ποινικής Δικονομίας*.
- Δανιήλ, Γ. (2020). "Παρατηρήσεις στην Υπόθεση C-367/16, Piotrowski", σε: *ΠοινΔνη 2020.115επ.*, σελ.122επ..
- Δασκαλάκης, Η. (1987). "Η θεωρία των διαφορικών συναναστροφών", σε: *Έγκλημα και Κοινωνία*, τ.1/1987, σελ.111επ..
- Delmas-Marty, M. (2002). *Πρότυπα τάσεις αντεγκληματικής πολιτικής. Η ποικιλομορφία αντεγκληματικών πολιτικών* (Μτφρ. Ζαραφονίτου, Χ.). Βιβλιοθήκη Εγκληματολογίας.
- Δημήτρινας Γ., "Παρατηρήσεις, στο ΣυμβΠλημ-Ξανθ 77/1999", σε: *Υπερ 2000.370*, σελ.371επ..
- Δημήτρινας Γ. (2021), *Εγκλήματα κατ' εξακολούθηση, Κρίσιμα δογματικά ζητήματα σε επαναπροσδιορισμό*.
- Δημητρίου-Βασιλοπούλου, Ξ. (1993). "Ειδικά καταστήματα κράτησης νέων και ιδρύματα αγωγής", σε: *Εταιρεία Ελλήνων Δικαστικών Λειτουργών για τη Δημοκρατία και τις Ελευθερίες. Οι ελληνικές φυλακές από τον νόμο στην πραγματικότητα*, σελ.69-83.
- Δημητρίου-Βασιλοπούλου, Ξ. (2007). "Τα αναμορφωτικά και θεραπευτικά μέτρα για τους ανήλικους παραβάτες", σε:
- Σπινέλλη Κ. (επιμ.) (2007), Στηρίζοντας τον ανήλικο παραβάτη*, σελ.63-97.
- Ευστρατιάδης, Σ. (2003). "Οι νέες διατάξεις για την παραβατικότητα των ανηλίκων-μια καινοτομία στο ποινικό σύστημα πηγή νέων δυσχερειών", σε: *ΠοινΔνη 2003*, σελ.1179.
- Ευστρατιάδης, Σ. (2005). "Η υπηρεσία Επιμελητών Ανηλίκων σε μετεξέλιξη και αναπροσαρμογή αρμοδιοτήτων", σε: *ΠοινΔνη 2005*, σ.903.
- Ζαγούρα, Π. (επιμ.) (2011). *Διεπιστημονικότητα, διε-*

ταιριότητα και κοινωνική ένταξη του νεαρού παραβάτη, σελ.17επ..

Ζαγούρα, Π. (2012). “Ο Εγκληματολόγος, Επιμελητής Ανηλίκων”, σε: Ζαραφωνίτου,Χ. (διευθ.έκδ.) (επιμ.) (2012). *Το επάγγελμα του εγκληματολόγου σήμερα*.

Ζαραφωνίτου, Χ. (2004). “Ανασφάλεια και επέκταση του κοινωνικού ελέγχου: Ποινικοποίηση των «αντικοινωνικοτήτων» και της «αταξίας»”, σε: *Ποινικός Λόγος*, τ.4, σελ.2049-2059.

Ζαραφωνίτου, Χ. (2008α). *Τιμωρητικότητα: σύγχρονες τάσεις, διαστάσεις και εγκληματολογικοί προβληματισμοί*.

Ζαραφωνίτου, Χ. (2008β) “Κοινωνικές αντιλήψεις για την ποινική δικαιοσύνη και τιμωρητικότητα”, σε: *Ποινικές Επιστήμες*,

Θεωρία και Πράξη. Προσφορά τιμής στην Άννα Ψαρούδα-Μπενάκη, σελ.1215-1230.

Ζαραφωνίτου, Χ. (2016).“Βίαιη εγκληματικότητα και φόβος του εγκλήματος σε εποχές κρίσης”, σε: Γασπαρινάτου, Μ. (επιμ.) (2016). *Έγκλημα και ποινική καταστολή σε εποχή κρίσης.Τιμητικός τόμος για τον Ν.Κουράκη*, σελ.34-44.

Ζαραφωνίτου, Χ. (2020).“Φάκελος-Αντεγκληματική πολιτική”, σε: *Έγκλημα και τιμωρία, ενημερωτικό δελτίο της Ελληνικής*

Εταιρείας Εγκληματολογίας, 2^{ος}/2020, τ.6, σελ.8-9.

Ζαραφωνίτου, Χ. (2023α). *Εμπειρική Εγκληματολογία*.

Ζαραφωνίτου, Χ. (2023β). *Ο φόβος του εγκλήματος-Ανάλεκτα*.

Ζαραφωνίτου, Χ. (2023γ). *Θα πρέπει οι ποινές να είναι ανάλογες της βαρύτητας των εγκλημάτων. Συνέντευξη στην “Athens Voice”*

με θέμα τον εκσυγχρονισμό του σωφρονιστικού συστήματος, στον Β.Βενιζέλο, στις 11-7-2023, στην ιστοσελίδα: www.athensvoice.gr

Ζαραφωνίτου, Χ., & Κουράκης, Ν. (2009). (Αν)ασφάλεια, Τιμωρητικότητα και Αντεγκληματική πολιτική. Εργαστήριο Ποινικών & Εγκληματολογικών Ερευνών, Τμήμα Νομικής, ΕΚΠΑ, 18.

Ζαχαριάδης, Α. (1998). “Περιοριστικοί όροι και έφηβος κατηγορούμενος”, σε: *Υπερ 1998*, σελ.1329επ..

Θεμελή, Ό. (2014) *Τα παιδιά καταθέτει.Η δικανική εξέταση ανηλίκων μαρτύρων, θυμάτων σεξουαλικής κακοποίησης*.

Θεμελή, Ό. (2019) *Το πρωτόκολλο δικανικής συνέντευξης ανηλίκων θυμάτων κακοποίησης: όταν η Εγκληματολογία συναντά την Ψυχολογία*. στην ιστοσελίδα:The Art of Crime 11/2019. Έγκλημα & Επιστήμες, διαθέσιμο στην ιστοσελίδα: <https://theartofcrime.gr>.

Ιωάννου, Π. (2023). “Το Ποινικό Δίκαιο Ανηλίκων και η κατ’ άρθρο 46 Ν.ΠΔ αποχή από την ποινική δίωξη”, σε: *Ποινική Δικαιοσύνη 7/2023*, σελ.840-844.

Καιάφα-Γκμπάντι, Μ. (2012). “Συμμετοχή της κοινωνίας στην αντιμετώπιση της θυματοποίησης και της εγκληματικότητας των ανηλίκων: Αναδοχή και κοινωφελής εργασία”, Συνέδριο ΚΕΣΑΘΕΑ, ΔΣΘ και Δήμου Θεσσαλονίκης, με θέμα: Η αντιμετώπιση της θυματοποίησης και της εγκληματικότητας των ανηλίκων, 9/10/2012-10/03/2012, σε: *Περιοδικό Ενώπιον*, τ.64/2012, σελ.58-67.

- Κογιαννάκη, Ε, Γαλανού, Χ. (2011).“Οι Υπηρεσίες Επιμελητών Ανηλίκων”, σε: *Συνήγορος*, 84, σελ.38-40.
- Κονιδάρη, Α. (2016).“Αποτελέσματα έρευνας για τις στάσεις των Ελλήνων δικαστικών λειτουργών απέναντι στην αποκαταστατική δικαιοσύνη”, σε: *Γασπαρινάτου. Μ. (επιμ.). Έγκλημα και ποινική καταστολή σε εποχή κρίσης, Τιμητικός τόμος για τον Ν.Κουράκη*, σελ.616-637.
- Κοντοπούλου, Ε. (2016).“Ο ποινικός στιγματισμός του ανηλίκου και η επίδρασή του στη δευτερογενή παρέκκλιση”, σε: *Γασπαρινάτου. Μ. (επιμ.) (2016). Έγκλημα και ποινική καταστολή σε εποχή κρίσης. Τιμητικός τόμος για τον Ν.Κουράκη*, σελ.2082-2109.
- Κοσμάτος Κ. (1998), “Οι πρόσφατες τροποποιήσεις στο ποινικό δίκαιο των ανηλίκων στο πεδίο επιβολής του ποινικού σωφρονισμού”, σε: *ΠοινΔνη 1998*, σελ.897-902.
- Κοσμάτος, Κ. (2010).“Οι νέες τροποποιήσεις του ποινικού δικαίου των ανηλίκων με τον Ν.3860/2010”, σε: *ΠοινΔνη 2010*, σελ.804επ..
- Κοσμάτος, Κ. (2017).“ Η συνδιαλλαγή μεταξύ ανηλίκου δράστη και θύματος για έκφραση συγγνώμης και εν γένει για εξώδικη διευθέτηση των συνεπειών της πράξης”, σε: *Δημόπουλος, Χ., Κοσμάτος, Κ. (2017). Δίκαιο Ανηλίκων, 3^η έκδ.*
- Κοσμάτος, Κ. (2018). Ο ρόλος των Επιμελητών Ανηλίκων στην ποινική δίκη των ανηλίκων, Παρατηρήσεις σε ΑΠ 948/2016, *The art of Crime* τ.5/2018, ηλεκτρονική έκδοση Εργαστηρίου Ποινικών & Εγκληματολογικών Ερευνών Νομικής Σχολής ΕΚΠΑ, σε: www.theartofcrime.gr .
- Κοσμάτος, Κ. (2020/2025). *Δίκαιο Ανηλίκων, Θεωρία και πράξη*, 2^η/3^η εκδ..
- Κοσμάτος, Κ. (2021). *Σημείωση στο Συμβόλιμο Θεσ 485/2020 Αρμ 2021.1023επ., σελ.1024επ..*
- Κοσμάτος, Κ. (2024). “Οι βασικές τροποποιήσεις του Γενικού Μέρους του Ποινικού Κώδικα με τον Ν.5090/2024 στο πεδίο των στερητικών της ελευθερίας ποινών”, σε : *ΠοινΔνη 2024*, σελ.625-640.
- Κοσμάτος, Κ. (2026). (1) <https://www.paratiritis-news.gr/koinonia/yperplithysmos-stis-fylakes-kai-afstiropoiisi-ton-poinon-provlimatismoi-gia-tin-antegklimatiki-politiki/> από την ιστοσελίδα «Παρατηρητής της Θράκης», (2) <https://daily.nb.org/sunenteukseis/konstantinos-kosmatos-o-ithikos-panikos-pou-kyriarchei-stin-elliniki-koinonia-enischyei-to-dogma-nomos-kai-taxi/> από την ιστοσελίδα «Nomiki Bibliothiki Daily», (3) “Μπροστά σε μια σωφρονιστική έκρηξη”, σε: Περιοδικό Εγκληματολογίας, «Αντιγόνη, το ερώτημα», Παρέμβαση, Ε.Ε.Μ.Ε.Κ.Ε., Ιαν.-Δεκ. 2025, τόμος V, τ. 9-10., δημ.30-1-2026, <https://doi.org/10.12681/antig.44284>, και (4) “Ν.5275/2026: «Κρυφή» αποσυμφόρηση φυλακών με άμεση απόλυση κι απέλαση αλλοδαπών», δημ. 19-2-2026, σε: www.dikastiko.gr. προσπελάσιμα στις 19-2-2026.
- Κουμάντος, Γ. (1989). *Οικογενειακό Δίκαιο*, τ.ΙΙ..
- Κουράκης, Ν. (1986). “Η αποκλιμάκωση της ποινικής καταστολής. Όροι και όρια”, σε: *Τιμητικός Τόμος «Μνήμη Χωραφά, Γάφου, Γαρδίκας*», τ.Β΄, Ανακοίνωση στο 6^ο Διεθνές Συμπόσιο, 1984, Πρακτικά, σελ.153επ..
- Κουράκης, Ν. (1991).“*Εγκληματολογικοί ορίζοντες. Θεωρία και πρακτική της ποινικής καταστολής*, τ.Α΄.

- Κουράκης Ν. (1999), *Έφηβοι παραβάτες και κοινωνία, θεμελιώδεις αξίες, θεσμοί και νεανική παραβατικότητα στην Ελλάδα*.
- Κουράκης, Ν. (2002). "Η έντονη ποινικοποίηση προσβάλλει τον πολίτη", άρθρο σε: *Η Ελευθεροτυπία*, φ. της 5^{ης}-10-2002.
- Κουράκης, Ν. (2004). *Δίκαιο παραβατικών ανηλίκων. Στο μεταίχμιο ποινικού δικαίου και εγκληματολογίας*.
- Κουράκης, Ν. (1997/2005). *Ποινική Καταστολή*, 1^η/2^η έκδ..
- Κουράκης, Ν. (2006). *Ο μετέωρος ρόλος του εγκληματολόγου στη χάραξη της αντεγκληματικής πολιτικής*,
- Κουράκης, Ν. (2008). *Θεωρία της ποινής-Μια εισαγωγή*.
- Κουράκης, Ν. (2009). *Το μέλλον της εγκληματικότητας και η Εγκληματολογία του μέλλοντος*. Εισήγηση στο Διεθνές Συνέδριο προς τιμήν του Καθηγητή Ι.Φαρσεδάκη με θέμα «Η σύγχρονη εγκληματικότητα, η αντιμετώπισή της και η Εγκληματολογία», Αθήνα, 5-7/6/2008.
- Κουράκης, Ν. (2011α). "Μορφές σχολικής βίας και δυνατότητες αντιμετώπισής της", σε: *Γιωτοπούλου-Μαραγκοπούλου, Α. (διευθ.έκδ.), Χαλκιά, Α. (βοηθός) (2011). Η Εγκληματολογία απέναντι στις σύγχρονες προκλήσεις. Με την ευκαιρία της 30^{ης} επετείου της Ελληνικής Εταιρείας.Εγκληματολογίας(1978-2009)*, σελ.77-93.
- Κουράκης, Ν. (2011β). "Διαμεσολάβηση, συνδιαλλαγή και εξώδικη επίλυση ποινικών διενέξεων", σε: *Θάνου, Θ. (επιμ.)*.
- Η διαμεσολάβηση στο σχολείο και την κοινωνία*, σελ.142.
- Κουράκης, Ν. (2004/2012). *Δίκαιο Παραβατικών Ανηλίκων. Ποινική και εγκληματολογική προσέγγιση*, Α' /Β' έκδ.
- Κουράκης, Ν. (2013). *Δίκαιο παραβατικών ανηλίκων*.
- Κουράκης, Ν. (2015). "Ο θεσμός του κατ' οίκον περιορισμού με ηλεκτρονική επιτήρηση. Εισαγωγή και κριτική προσέγγιση ιδίως μετά τη θέσπιση του Ν.4205/2013", σε: *ΠοινΧρ 2015*, σελ.321επ..
- Κουράκης, Ν. (2021). "Η αυστηροποίηση της ποινής δεν μπορεί να είναι πανάκεια...", *Συνέντευξη/Έρευνα στο: Περιοδικό "Δικαστικό Ρεπορτάζ"*, τεύχος Ιουλίου του 2021, σελ.12-15.
- Κουράκης, Ν., & Σταθουλοπούλου, Ε. (2007). "Προβλήματα υποτροπής νεαρών κρατούμενων. Πορίσματα επαναληπτικής έρευνας του Εργαστηρίου Ποινικών και Εγκληματολογικών Ερευνών ΕΚΠΑ", σε: *Σπινέλλη, Κ. (επιμ.) Στηρίζοντας τον ανήλικο παραβάτη. Εργαστήριο Ποινικών.& Εγκληματολογικών Ερευνών, Νομική Σχολής ΕΚΠΑ & Ελλ. Εταιρείας Εγκληματολογίας*, σελ.143-159.
- Κωνσταντίνου, Ζ. (2016). "Παραβατικότητα ανηλίκων, ποινική δικαιοσύνη ανηλίκων και κρίση-Συνδιαλλαγή", σε: *Γασπαρινάτου, Μ (επιμ.) (2016). Έγκλημα & ποινική καταστολή σε εποχή κρίσης. Τιμητικός τόμος για τον Καθηγητή Ν.Κουράκη*, σελ.1863-1882.
- Λαμπάκης Χ. (2021). *Η παραγραφή των εγκλημάτων στο ουσιαστικό ποινικό δίκαιο*.
- Λαμπροπούλου, Ε. (2012). *Η Κοινωνιολογία του Ποινικού Δικαίου και των θεσμών της Ποινικής Δικαιοσύνης*.

- Μαγγανάς, Α. (2000). “Η επανορθωτική δικαιοσύνη ως μέσον επίτευξης κοινωνικής ειρήνης”, σε: *ΠοινΔνη* 5/2000, σελ.553-561.
- Μαγγανάς Α. (2003), “Παραβατική συμπεριφορά ανηλίκων”, σε: *ΠοινΔνη* 11/2003, σελ.1176.
- Μαλλούχου, Α. (2022). *Επανορθωτική δικαιοσύνη και εμπειρική αξιολόγηση της συνδιαλλαγής κατά τη μεταχείριση των ανήλικων παραβατών στην Ελλάδα. Διδακτορική διατριβή που εκπονήθηκε στο Πανεπιστήμιο Πελοποννήσου.*
- Μανιάκη, Ε. (2021). “Οι εκπαιδευτικές ανάγκες των δικαστικών και εισαγγελικών λειτουργών πρώτου βαθμού ως προς την επαφή τους με τον ανήλικο παθόντα και παραβάτη στο πλαίσιο της θεωρίας της μετασχηματίζουσας μάθησης του J.Mezirow. Μελέτη περίπτωσης στα Εφετεία Δ.Ελλάδας”. σε: *Εγκληματολογία*, 2021, σελ.128.
- Μανωλεδάκης, Ι. (1986). “Αντιφάσεις και αμφιταλαντεύσεις στη νομοθετική μας πολιτική της ποινικής καταστολής”, σε: *Διάλογος με τον (ποινικό) νομοθέτη*, Σειρά “Ποινικά”, 47.
- Μαργαρίτης, Λ. (1991). “Παρατηρήσεις σε κριτική επισκόπηση νομολογίας κατά θέματα”, σε: *Υπερ* 1991, σελ.1222.
- Μαργαρίτης, Λ. (2005). *Συναφή εγκλήματα και ποινικό δίκαιο.*
- Μαργαρίτης, Λ. (2006). “Ανήλικοι δράστες και δικονομικό (κανονιστικό) πλαίσιο”, σε: *ΠοινΔνη* 2006, σελ.588επ..
- Μαργαρίτης, Λ. (2012). “Ανήλικοι κατηγορούμενοι και μέτρα δικονομικού καταναγκασμού: Αντικατάσταση περιοριστικών όρων με προσωρινή κράτηση”, σε: *ΠοινΔνη* 2012, σελ.375επ..
- Μαργαρίτης, Λ. (2015). “Έφεση κατά βουλεύματος και αδύναμα πρόσωπα (:ανήλικοι-ψυχικά πάσχοντες)”, σε: *ΠοινΔνη* 2015, σελ.424επ..
- Μαργαρίτης Λ. (2016), *Έφεση κατά βουλεύματος και αποφάσεως & Αδύναμα πρόσωπα (: Ανήλικοι-ψυχικά πάσχοντες)*,
- Οι λοιπές με τους Ν.4322/2015 και 4356/2015 τροποποιήσεις του δικαίου των ανηλίκων, σελ.52-77.
- Μαργαρίτης Λ. (2021), “Οι ανήλικοι”, σε: *Μαργαρίτη Λ., Βασιλειάδη Ν. (2021). Η ποινική δίωξη στα όριά της: Δικαστική άφηση της ποινής-Ανήλικοι-Ψυχικά πάσχοντες.*
- Μαργαρίτης Λ.-Παρασκευόπουλος Ν.-Νούσκαλης Γ. (2016/2020), *Ποινολογία, άρθρα 50-133 Νέου ΠΚ*, 8^η / 9^η έκδ..
- Μοσχοπούλου (2018).“Εγκληματολογία Ειρηνοποίησης” , σε: *Σπινέλλη/Κουράκης/Κρασιδιώτη(επιμ.). Εγκληματολογικό Λεξικό*, σελ.368.
- Ναζίρης, Γ. (2022). “Παραπομπή στο ακροατήριο, ιδίως επί συναφών εγκλημάτων, ειδικών κατηγοριών δραστών και υλικής αναρμοδιότητας του δικαστηρίου (μετά και τις τροποποιήσεις των οικείων διατάξεων του ΚΠΔ δυνάμει των Ν.4855/2021 και 4871/2021)”, σε: *ΠοινΔνη* 2022, σελ.7επ..
- Νάσκου-Περράκη, Π. (2001). “Η προστασία του παιδιού στα πλαίσια της ΕΣΔΑ”, σε: *ΕΕΕυρΔ* 21/2001: Αφιέρωμα στη μνήμη Κ.Ιωάννου.
- Νάσκου-Περράκη, Π., Χρυσόγονος, Κ, Ανθόπουλος, Χ. (επιμ.) (2002). *Η διεθνής σύμβαση για τα δικαιώματα του παιδιού και η εσωτερική έννομη τάξη.*
- Παναγιωτάκη, Μ. (2016).“Σχολική βία και εκφοβισμός: Ο ρόλος της ενσυναίσθησης”, σε: *Γασπα*

- ρινάτου, Μ. (επιμ.) (2016). Έγκλημα και ποινική καταστολή σε εποχή κρίσης. Τιμητικός τόμος για τον Καθηγητή Ν.Κουράκη, σελ.2006-2019.
- Πανάγος, Κ. (2016). “Συνδιαλλαγή ανηλίκου δράστη και θύματος. Το ελληνικό νομικό πλαίσιο υπό το πρίσμα της αποκαταστατικής θεωρίας”, σε: Γασπαρινάτου, Μ. (επιμ.). Έγκλημα και ποινική καταστολή σε εποχή κρίσης, Τιμητικός τόμος για τον Ν.Κουράκη, σελ.666επ..
- Πανάγος, Κ. (2017). “Συνδιαλλαγή δράστη και θύματος στο ποινικό δίκαιο των ανηλίκων: Η αναγκαιότητα ενός διαδικαστικού πλαισίου”, σε: Ποινική Δικαιοσύνη 8-9/2017, σελ.723-737.
- Πανάγος, Κ. (2020). “Τα συστατικά στοιχεία της συνεκτικής κι ορθολογικής αντεγκληματικής πολιτικής: Μια ολιστική θεώρηση με βάση τη Σύσταση R (96) 8 της Επιτροπής Υπουργών του Σ.Ε.”, σε: Έγκλημα και τιμωρία, Ε.Ε.Ε., 2^{ος}/2020, τ.6, σελ.10-22.
- Πανάγος, Κ. (2023). Πρότυπα και γενικές αρχές του Ποινικού Δικαίου Ανηλίκων: Κατευθύνσεις για τη συνδιαλλαγή δράστη και θύματος.
- Παπαδαμάκης, Α. (2002/2019/2021). Ποινική Δικονομία, Θεωρία-Πράξη-Νομολογία, 1^η/9^η/10^η έκδ..
- Παπαμιχαήλ, Στ. (2016). “Η οικονομική κρίση στην Ελλάδα και οι επιπτώσεις της στην υγεία και ασφάλεια των παιδιών. Η ειδική περίπτωση των παιδιών θυμάτων και μαρτύρων ενδοοικογενειακής βίας”, σε: Γασπαρινάτου, Μ. (επιμ.) (2016). Έγκλημα και ποινική καταστολή σε εποχή κρίσης. Τιμητικός τόμος για τον Καθηγητή Ν.Κουράκη, σελ.1795-1809.
- Παύλου, Στ. (1991). “Το θεσμικό πλαίσιο της ποινικής καταστολής της εγκληματικότητας των ανηλίκων κατά τον 19^ο αιώνα στην Ελλάδα”, σε: Αφιέρωμα εις τον Κ.Βαβούσκον-τ.Δ’, σελ.237-247.
- Παύλου, Στ.-Κοσμάτος, Κ. (2020). Οι κυρώσεις στον νέο Ποινικό Κώδικα, 1^η έκδ..
- Πίσχοινα, Α. (2013). “Άρθρο 45Α ΚΠΔ. Από τη δυνατότητα αποχής από τη δίωξη στην υλοποίηση της κατά παρέκκλιση διαδικασίας”, σε: Πιτσελά, Α., Συμεωνίδου-Καστανίδου, Ε. (επιμ.). Αποκαταστατική Δικαιοσύνη σε ποινικές υποθέσεις: Προς νέα ευρωπαϊκή προοπτική, σελ.131επ..
- Πιτσελά, Α. (2003). “Ο Πρότυπος Ποινικός Νόμος των Ηνωμένων Εθνών για το Δίκαιο Ανηλίκων”, σε: ΠοινΔνη 8-9/2003, σελ.995επ..
- Πιτσελά, Α. (2007). “Η αναμόρφωση της ελληνικής ποινικής νομοθεσίας των ανηλίκων”, σε: Τιμητικό Τόμο για τον Ι.Μανωλεδάκη, τ.ΙΙ.
- Πιτσελά, Α. (2013/2022). Η ποινική αντιμετώπιση της εγκληματικότητας των ανηλίκων. ζ’/η’ έκδ..
- Πιτσελά, Α. (2016). “Καλές πρακτικές πρόληψης της νεανικής παραβατικότητας στις κοινωνίες του 21^{ου} αιώνα”, σε: Γιωτοπούλου-Μαραγκοπούλου, Α. (διευθ. έκδ.), Χαλκιά, Α. (βοηθός) (2016). Η Εγκληματολογία απέναντι στις σύγχρονες προκλήσεις. Με την ευκαιρία της 30^{ης} επετείου της Ελληνικής Εταιρείας Εγκληματολογίας (1978-2009), σελ.169-185.
- Πλαγάκος, Γ. (2021). Ο Ανακριτής.
- Πυκνή, Μ. (2010). “Οι εκπαιδευτικές ανάγκες των επιμελητών ανηλίκων του Υπ.Δικαιοσύνης”, σε: *The art of crime*, www.artofcrime.gr.
- Σεβαστίδης, Χ. (2012/2015), Κώδικας Ποινικής Δικονομίας, Ερμηνεία κατ’ άρθρο, τ.ΙΙ και Ενημέρωση τόμων Ι και ΙΙ.

- Σπινέλλη, Κ. (1976). “Ανήλικοι εγκληματίες ή νεαροί παραβάτες, Το πρόβλημα υπό το πρίσμα της “θεωρίας της ετικέτας”, *ΠΧρ* 1976, σ.785επ..
- Σπινέλλη, Κ. (1990). “Πρότυπο πρόνοιας, πρότυπο δικαιοσύνης και οι Κανόνες του Πεκίνου”, σε: Μπεζέ Λ. (επιμ.),
- Πρόληψη και αντιμετώπιση της εγκληματικότητας των ανηλίκων (επανεκπαίδευση-ένταξη)*, σελ.173επ..
- Σπινέλλη, Κ. (1992). *Ελληνικό δίκαιο ανηλίκων δραστών και θυμάτων. Ένας κλάδος υπό διαμόρφωση*.
- Σπινέλλη, Κ. (1997). “Η απεικόνιση της εγκληματικότητας στην Ελλάδα και στην Ευρώπη προαπαιτούμενο για τη χάραξη αντεγκληματικής πολιτικής”, σε: Τσήτσουρα, Α. (επιμ.), *Αντεγκληματική πολιτική και δικαιώματα του ανθρώπου*, σελ.29επ..
- Σπινέλλη, Κ. (2005), σε: Ανδρουλάκη Ν-Μαγκάκη Γ-Α-Μανωλεδάκη Ι-Σπινέλλη Δ-Σταμάτη Κ-Ψαρούδα -Μπενάκη Α., *Συστηματική Ερμηνεία ΠΚ, άρθρα 121-133: άρθρα 121επ., σελ.1400επ..*
- Σπινέλλη, Κ. (2008). “Ελληνικές εγκληματολογικές στατιστικές: πρόοδοι, προβλήματα, προοπτικές”, σε: *Ποινικές Επιστήμες-Θεωρία και πράξη. Προσφορά τιμής στην Α.Ψαρούδα-Μπενάκη*, σελ.1373-1404.
- Σπινέλλη, Κ. (2014). *Εγκληματολογία.. Σύγχρονες και παλαιότερες κατευθύνσεις*, 3^η έκδ.
- Σπινέλλη, Κ., Τρωιάνου, Α. (1992). *Δίκαιο Ανηλίκων-Ποινικές ρυθμίσεις και εγκληματολογικές προεκτάσεις*, β’ έκδ.
- Συκιώτου, Α. (2009). “Η ευνοϊκότερη μεταχείριση των ανηλίκων δραστών από το δίκαιο ανηλίκων: Πραγματικότητα ή ένας όμορφος μύθος;”, σε: *ΠοινΛογ* 2009, σελ.173επ..
- Συμεωνίδου-Καστανίδου, Ε. (1991). “Κριτική επισκόπηση νομολογίας κατά θέματα. Προσωρινή κρίτηση, νομικός κανόνας και πράξης”, σε: *Υπερ* 1991, σελ.103επ..
- Συμεωνίδου-Καστανίδου, Ε., (2016/2020), *Εγκλήματα κατά προσωπικών αγαθών*, 3^η/4^η έκδ..
- Συμεωνίδου-Καστανίδου, Ε. (2017). “Αποκαταστατική Δικαιοσύνη: Μια εναλλακτική πρόταση για την αντιμετώπιση του εγκλήματος”, σε: *Ποιδνη* 2017, σελ.497-504.
- Τζαννετάκη, Τ. (2006). *Ο νεοσυντηρητισμός και η πολιτική της μηδενικής ανοχής. Μια κριτική θεώρηση των θέσεων του J.Q.Wilson*.
- Τριανταφύλλου, Α. (2005). *Η καθ’ ύλην αρμοδιότητα των ποινικών δικαστηρίων*.
- Τρωιάνου-Λουλά, Α. (1982). “Ο ανήλικος παραβάτης και η δίκη του”, σε: *ΝοΒ* 1982, σελ.378-390
- Τρωιάνου-Λουλά, Α. (1987). *Η ποινική νομοθεσία των ανηλίκων*.
- Τρωιάνου-Λουλά, Α. (2005), σε: Ανδρουλάκη Ν-Μαγκάκη Γ-Α-Μανωλεδάκη Ι-Σπινέλλη Δ-Σταμάτη Κ-Ψαρούδα -Μπενάκη Α., *Συστηματική Ερμηνεία ΠΚ, άρθρα 121-133: άρθρα 130επ., σελ.1482επ..*
- Τσίγκανου, Ι. (2016). “Αντεγκληματική πολιτική και τυπικός έλεγχος στην Ελλάδα της κρίσης”, σε: *Γασπαρινάτου, Μ. (επιμ.) (2016). Έγκλημα και ποινική καταστολή σε εποχή κρίσης. Τιμητικός τόμος για τον Καθηγητή Ν.Κουράκη. τ.Α’*, σελ.214-232.
- Τσιρίδης, Π. (2023). “Η αυστηροποίηση δεν οδηγεί σε αποτροπή”, άρθρο σε: εφημερίδα «*Η Καθημερινή*», φ. της 10^{ης}-12-2023.

Φαρσεδάκης, Ι. (1990). *Η εγκληματολογική σκέψη από την αρχαιότητα ως τις μέρες μας*.

Φαρσεδάκης, Ι.(2005). *Παραβατικότητα και κοινωνικός έλεγχος ανηλίκων*.

Φαρσεδάκης, Ι. (2016).“Η πρόληψη του εγκλήματος ως μέσον αντεγκληματικής πολιτικής”, σε: Γασπαρινάτου, Μ. (επιμ.) (2016). *Έγκλημα και ποινική καταστολή σε εποχή κρίσης. Τιμητικός τόμος για τον Καθηγητή Ν.Κουράκη*, σελ.169-181.

Φασούλα, Ε. (2011). “Η «παρακαμπτική» προσέγγιση της παραβατικότητας ανηλίκων-Η δικαιοπολιτική βάση και τα ειδικοπροληπτικά οφέλη του θεσμού”, σε: Χαλκιά, Α. (επιμ.) (2011). *Τιμητικός τόμος για τον Καθηγητή Ι.Φαρσεδάκη: Η σύγχρονη εγκληματικότητα, η αντιμετώπισή της και η επιστήμη της Εγκληματολογίας*, σελ.963-972.

Φελουτζής, Κ. (2005). *Προβλήματα αρμοδιότητας μεταξύ κοινών και ειδικών ποινικών δικαστηρίων*.

Φρονίμου, Ε., Μπαλούρδος, Δ. (2011). *Πρόληψη κακοποίησης και παραμέλησης των παιδιών: Καλές πρακτικές*. ΕΚΚΕ.

Χαΐδου, Α. (1990). *Η ιδρυματική και η εξωιδρυματική μεταχείριση των ανηλίκων στην Ελλάδα και στο εξωτερικό*.

Χαΐδου, Α. (2019/2021). *Εγκληματικότητα ανηλίκων. Αιτιολογικές προσεγγίσεις, πρόληψη και κοινωνικός έλεγχος*, Β΄/Γ΄ έκδ..

Χαραλαμπάκης Α. (2021), *Ποινικό Δίκαιο, Γενικό Μέρος, τ.ΙΙ, Η ποινή*.

Χλούπης, Γ. (2023). “Οι διάφορες μορφές πρόληψης εγκληματικότητας και η εργαλειοποίηση του ουσιαστικού ποινικού δικαίου για την άσκηση αντεγκληματικής πολιτικής”, σε: *ΠοινΔνη*, 7/2023,

σελ.803-810.

Χωραφάς, Ν. (1978). *Ποινικόν Δίκαιον*, 9^η έκδ..

II. Ξενόγλωσση

Braithwaite, J. (2002). *Restorative Justice and Responsive Regulation*.

Braithwaite, J. (2006).“Accountability and responsibility through restorative justice”,σε: Dowdle,Μ. (2006). *Rethinking public accountability*, σελ.33επ..

Braithwaite, J., Pettit, Ph.(1993). *Not just deserts, even in sentencing, current issues in criminal justice*.

Cohen, S. (1972). *Folk devils and moral panics*.

Durkheim, E. (1937/1981). *Les regles de la methode sociologique*.

Edwards, I. (2004). “An ambiguous participant. The crime victim and the criminal justice decision-making”, σε: *British Journal*

of Criminology, 44/2004, σελ.967-982.

Garland, D. (1991). *Sociological perspectives on punishment, crime and justice..Vol14b*.

Hirschi, T. (1969). *Causes of delinquency*.

Manouvrier, L. (1892).“Questions prealables dans l’ etude des criminels et des honnetes gens”, σε: *Archives d’ Anthropologie Criminelle*, σελ.557επ..

Maruna, S. (2016). “Desistance and Restorative Justice: It’s now or never”, σε: *Restorative Justice*,4.

Pepinsky. H. (2017).“Peacemaking in criminology”, σε: *Brisman/Carabbine/South (επιμ..)*, 2017, σελ.197.

Sutherland, E. (1947). *Principles of Criminology*, J.B. Lippincott, 4th ed., Philadelphia.

Walgrave, L. (1995).“Restorative justice for juve-

niles: Just a technique or a fully fledged alternative?”, σε: *Howard Journal of Criminal Justice*, 3/1995, σελ.242.

Zara, G. & Farrington, D. (2016). *Criminal recidivism. Explanation, prediction and prevention*, σελ.282επ..

ΕΠΙΚΙΝΔΥΝΑ ΠΑΙΔΙΑ Η ΠΑΙΔΙΑ ΣΕ ΚΙΝΔΥΝΟ; ΘΕΣΜΙΚΕΣ ΠΡΟΚΛΗΣΕΙΣ ΚΑΙ ΠΡΟΤΑΣΕΙΣ ΑΠΟ ΤΗΝ ΟΠΤΙΚΗ ΤΟΥ ΣΥΝΗΓΟΡΟΥ ΤΟΥ ΠΑΙΔΙΟΥ

Θεώνη Κουφονικολάκου

τ. Βοηθός Συνήγορος του Πολίτη για τα
Δικαιώματα του Παιδιού
Δικηγόρος παρ' Αρείω Πάγω

Περίληψη

Στην παρούσα εισήγηση επιχειρείται η χαρτογράφηση των συστημικών κενών και των κύριων προκλήσεων στο σύστημα παιδικής προστασίας με έμφαση στην πρόληψη και στην έγκαιρη αντιμετώπιση φαινομένων βίας και παραβατικότητας. Στόχος είναι η αποτύπωση των υφιστάμενων προβλημάτων υπό ένα ολιστικό πρίσμα αξιολόγησης της επάρκειας και ποιότητας των υπηρεσιών που παρέχονται στα παιδιά και τις οικογένειές τους, στους άξονες της κοινωνικής προστασίας, της εκπαίδευσης και της δικαιοσύνης.

Παράλληλα, λαμβάνοντας υπόψη την εκτεταμένη εμπειρία του Συνηγόρου του Παιδιού σε θέματα προάσπισης και προαγωγής των δικαιωμάτων των ανηλίκων, εξετάζονται τα

θεσμικά αντανakλαστικά και τα μέτρα αυστηροποίησης της ποινικής νομοθεσίας με γνώμονα αφενός την αποτελεσματικότητά τους, αφετέρου τον βαθμό εναρμόνισής τους με τη Διεθνή Σύμβαση για τα Δικαιώματα του Παιδιού. Τέλος, προτείνεται ένας οδικός χάρτης για την πρόληψη και αποτελεσματική διαχείριση των αναγκών της παιδικής ηλικίας, με βάση τις διαχρονικές διαπιστώσεις του Συνηγόρου και τις σύγχρονες ανάγκες.

I. Εισαγωγή

Το τελευταίο διάστημα γίνεται ιδιαίτερα εκτεταμένη συζήτηση για την παραβατικότητα των ανηλίκων. Καλλιεργείται συστηματικά η εντύπωση ότι το φαινόμενο έχει αυξηθεί σημαντικά και ότι πολλά παιδιά βρίσκονται σε καθεστώς «εκτός ελέγχου». Οι έφηβοι παρουσιάζονται σε δελτία ειδήσεων, τηλεοπτικές εκπομπές αλλά και δημόσιες πολιτικές παρεμβάσεις ως εν δυνάμει απειλητικοί και επικίνδυνοι, ενώ πολλή κουβέντα γίνεται και για τις ευθύνες των ασκούντων τη γονική μέριμνα.

Υπό την (επικοινωνιακή) πίεση αυτού του αφηγήματος, που τροφοδοτείται με κάθε ευκαιρία, ιδιαίτερο βάρος φαίνεται να έχει δοθεί στην αυστηροποίηση των ποινικών διατάξεων και των κατασταλτικών μέτρων.

Λαμβάνοντας υπόψη τα παραπάνω, είναι κρίσιμο να εξεταστεί κατά πόσον το αφήγημα περί ακραίας κλιμάκωσης της παραβατικότητας των ανηλίκων ανταποκρίνεται στην πραγματικότητα και ιδίως εάν επιβεβαιώνεται από τα στατιστικά δεδομένα μέχρι σήμερα. Περαιτέρω, κρίσιμη σημασία έχει η ανάδειξη

συνολικά της κατάστασης του πλαισίου παιδικής προστασίας στη χώρα, με μία ολιστική προσέγγιση και με στόχο τον εντοπισμό εκείνων των συστημικών κενών που θα βοηθήσουν στην κατανόηση τόσο του φαινομένου της βίας, όσο και του ηθικού πανικού που ποικιλοτρόπως καλλιεργείται στις μέρες μας.

Το πρίσμα, αυτής της συζήτησης είναι η ιδίως η εκτεταμένη εμπειρία του Συνηγόρου του Παιδιού,¹

¹ Με τον ν. 3094/2003 ο Συνήγορος του Πολίτη ανέλαβε και την αρμοδιότητα της προάσπισης και προαγωγής των δικαιωμάτων του παιδιού (Συνήγορος του Παιδιού). Χάρτης όλων των παρεμβάσεων της διεπιστημονικής ομάδας των Δικαιωμάτων του Παιδιού είναι η Διεθνής Σύμβαση για τα Δικαιώματα του Παιδιού (ΔΣΔΠ), όπως κυρώθηκε από τον ν.2101/92. Στο πλαίσιο αυτό η Αρχή:

- Παρεμβαίνει σε υποθέσεις παραβιάσεων δικαιωμάτων του παιδιού, μετά από αναφορά ή αυτεπάγγελτα, προς το κράτος ή και προς ιδιώτες (φυσικά ή νομικά πρόσωπα).
- Κάνει γνωστά τα δικαιώματα του παιδιού με δράσεις και επισκέψεις σε σχολεία και αλλού, κατά τις οποίες ακούει προσεκτικά τις απόψεις και τους προβληματισμούς των ίδιων των παιδιών.
- Συγκροτεί ανά έτος ομάδα εφήβων συμβούλων (ΟΕΣ) η οποία τροφοδοτεί την Αρχή με συστάσεις και παρατηρήσεις σε ποικίλες θεματικές.
- Πραγματοποιεί αυτοψίες (επιτόπιους ελέγχους) σε χώρους όπου διαβιούν ή δραστηριοποιούνται παιδιά, ώστε έγκαιρα να παρεμβαίνει σε περιπτώσεις παραβιάσεων των δικαιωμάτων τους.
- Ασκεί θεσμική πίεση (συνηγορία), ώστε το νομοθετικό πλαίσιο και η διοικητική πρακτική να προσαρμοστούν στις επιταγές της ΔΣΔΠ, τα δικαιώματα του παιδιού να προτεραιοποιηθούν και να λαμβάνονται συστηματικά υπόψη στη διαδικασία λήψης πολιτικών αποφάσεων.
- Δημοσιεύει εκθέσεις για την ενημέρωση του κοινού ως προς τα θέματα της ΔΣΔΠ.
- Λειτουργεί τηλεφωνική γραμμή για γονείς, επαγγελματίες και ανήλικους που θέλουν να συζητήσουν τους προβληματισμούς και να απευθύνουν τις απορίες τους.
- Ενημερώνει περιοδικά την Επιτροπή για τα Δικαιώματα του Παιδιού του ΟΗΕ ως προς την πρόοδο που σημειώνει η χώρα ή τα προσκόμματα που παρατηρούνται, σε σχέση με την εφαρμογή της ΔΣΔΠ.
- Πραγματοποιεί επιμορφώσεις εκπαιδευτικών και επαγγελματιών σε όλο το φάσμα των δικαιωμάτων του παιδιού (παροχές, προστασία, συμμετοχή).
- Συγκροτεί και συντονίζει δίκτυα δημοσίων και ιδιωτικών φορέων για το συντονισμό δράσεων συνηγορίας, τη συλλογή δευτερογενών δεδομένων από το πεδίο κ.α..
- Συμμετέχει ενεργά στο Ευρωπαϊκό Δίκτυο Συνηγόρων του Παιδιού (European Network of Ombudspersons for Children-ENOC).

που, μέσω της πολυσχιδούς δράσης του, έχει συγκεντρώσει ποιοτικά στοιχεία και πραγματοποιήσει διαδοχικές θεσμικές παρεμβάσεις για το φαινόμενο της παραβατικότητας στα παιδιά και τους ενδεδαιγμένους τρόπους διαχείρισής του.

II. Η Διεθνής Σύμβαση για τα Δικαιώματα του Παιδιού, ως αναγκαία αφητηρία

Η θεμελιώδης αφητηρία για οποιαδήποτε συζήτηση σχετικά με την παραβατικότητα των ανηλίκων και συνολικά τη διαχείριση των αναγκών της παιδικής ηλικίας, δεν μπορεί να είναι άλλη από τη Διεθνή Σύμβαση για τα Δικαιώματα του Παιδιού. Πρόκειται εξάλλου για το πληρέστερο νομικά δεσμευτικό κείμενο για τα δικαιώματα του παιδιού στον κόσμο, το οποίο στη χώρα μας έχει κυρωθεί με τον υπερνομοθετικής ισχύος ν.2101/92.² Περαιτέρω, η ΔΣΔΠ αποτελεί ένα κρίσιμο ιστορικό ορόσημο σε ό,τι αφορά τη συλλογική πρόσληψη της παιδικής ηλικίας. Οι συντάκτες επιχείρησαν να σκιαγραφήσουν μια νέα αναπαράσταση του παιδιού, συνεπή με τις σύγχρονες επιστημονικές εξελίξεις και θεωρίες, σύμφωνα με την οποία οι ανήλικοι δεν είναι μόνο ευάλωτοι και δεν αποτελούν «αντικείμενα» προστασίας, αλλά **υποκείμενα δικαιωμάτων που συμμετέχουν στη διαδικασία λήψης αποφάσεων που τους αφορούν** (Tobin, 2019). Σε αυτό το συγκεκριμένο, το παιδί εκφράζεται κοινωνικά,

² Με βάση το άρθρο 28 παρ.1 εδ. α' του Συντάγματος «Οι γενικοί παραδεγμένοι κανόνες του διεθνούς δικαίου, καθώς και οι διεθνείς συμβάσεις, από την επικύρωσή τους με νόμο και τη θέση τους σε ισχύ σύμφωνα με τους όρους καθεμιάς, αποτελούν αναπόσπαστο μέρος του εσωτερικού ελληνικού δικαίου και υπερισχύουν από κάθε άλλη αντίθετη διάταξη νόμου».

πολιτικά, καλλιτεχνικά, παρεμβαίνει -εφόσον το επιθυμεί στο δημόσιο διάλογο και μπορεί και το ίδιο να είναι υπερασπιστής ανθρωπίνων δικαιωμάτων.³ Αυτονόητη προϋπόθεση για την εκπλήρωση αυτού του σκοπού είναι η **συστηματική και συγκροτημένη ενδυνάμωση των ανηλίκων** μέσω κυρίως του εκπαιδευτικού πλαισίου.

Περαιτέρω, ιδιαίτερα κρίσιμες για την σε βάθος κατανόηση των δικαιωμάτων των παιδιών, είναι οι ακόλουθες **βασικές αρχές της ΔΣΔΠ**:

Η απαγόρευση των διακρίσεων:⁴ Η αρχή αυτή απαιτεί από τα κράτη να διασφαλίσουν ότι όλα τα παιδιά που υπάγονται στη δικαιοδοσία τους **απολαμβάνουν όλα τα δικαιώματα που κατοχυρώνονται στη ΔΣΔΠ χωρίς διάκριση. Επισημαίνεται ότι οι διακρίσεις, ιδίως εκείνες που είναι δομικού χαρακτήρα, εκδηλώνονται τόσο δια της πράξης, όσο και δια της παράλειψης.** Για παράδειγμα η μη παροχή εξειδικευμένης κατάλληλης εκπαιδευτικής υποστήριξης σε παιδιά που είναι πιο ευάλωτα (π.χ. με αναπηρίες, διαφορετικό εθνοτικό/εθνικό προφίλ) συνιστά μια μορφή σοβαρής διάκρισης που εν τέλει οδηγεί στην

παραβίαση των δικαιωμάτων των παιδιών στην εκπαίδευση. Λαμβάνοντας υπόψη όλα τα παραπάνω, τα συμβαλλόμενα κράτη έχουν υποχρέωση να λαμβάνουν μέτρα όχι απλά για την αντιμετώπιση αλλά και **την πρόληψη** κάθε μορφής διάκρισης σε βάρος των παιδιών.⁵

Το βέλτιστο συμφέρον του Παιδιού ως **πρωταρχικό μέλημα** σε όλες τις ενέργειες που το αφορούν:⁶ Ως νομική έννοια, το βέλτιστο συμφέρον του παιδιού έχει τριπλή σημασία. Είναι πρώτον **ουσιαστικό δικαίωμα** που πρέπει να εφαρμόζεται κάθε φορά που πρόκειται να ληφθεί απόφαση σχετικά με ένα παιδί. Είναι επίσης μια **θεμελιώδης ερμηνευτική νομική αρχή**, άρα εάν μια διάταξη έχει παραπάνω από μία ερμηνείες, πρέπει να επιλέγεται η ερμηνεία που υπηρετεί το συμφέρον του παιδιού. Τέλος, είναι **κανόνας διαδικασίας**, δηλαδή κάθε φορά που πρόκειται να ληφθεί απόφαση η οποία επηρεάζει ένα συγκεκριμένο παιδί, μια ομάδα παιδιών ή γενικά τα παιδιά, η διαδικασία οφείλει να περιλαμβάνει αξιολόγηση των πιθανών συνεπειών (θετικών ή αρνητικών) της απόφασης στο παιδί ή τον ευρύτερο πληθυσμό των ανηλίκων.⁷ **Το συμφέρον του παιδιού πρέπει να αποτελεί τη βάση επί της οποίας καθορίζονται όλα τα σχετικά προγράμματα και οι πολιτικές και είναι**

³ Βλ. σχετικά και την κοινή δήλωση των Ευρωπαίων Συνηγόρων του Παιδιού (2023) για την αναγνώριση των παιδιών υπερασπιστών των ανθρωπίνων δικαιωμάτων και την ενίσχυση της προστασίας τους. Διαθέσιμη εδώ <https://enoc.eu/enoc-statement-on-recognising-and-strengthening-the-protection-of-child-human-rights-defenders/>.

⁴ Άρθρο 2 παρ. 1 ΔΣΔΠ: «Τα Συμβαλλόμενα Κράτη υποχρεούνται να σέβονται τα δικαιώματα, που αναφέρονται στην παρούσα Σύμβαση και να τα εγγυώνται σε κάθε παιδί που υπάγεται στη δικαιοδοσία τους, χωρίς καμία διάκριση φυλής, χρώματος, φύλου, γλώσσας, θρησκείας, πολιτικών ή άλλων πεποιθήσεων του παιδιού ή των γονέων του ή των νόμιμων εκπροσώπων του ή της εθνικής, εθνοτικής ή κοινωνικής καταγωγής τους, της περιουσιακής τους κατάστασης, της αναπηρίας τους, της γέννησής τους ή οποιασδήποτε άλλης κατάστασης».

⁵ Επιτροπή των Δικαιωμάτων του Παιδιού, Γενικό Σχόλιο αριθμ.9 (2006), CRC/C/GC/9, παρ. 8.

⁶ Άρθρο 3 παρ. 1, ΔΣΔΠ: «Σε όλες τις αποφάσεις που αφορούν τα παιδιά, είτε αυτές λαμβάνονται από δημόσιους ή ιδιωτικούς οργανισμούς κοινωνικής προστασίας, είτε από τα δικαστήρια, τις διοικητικές αρχές ή από τα νομοθετικά όργανα, πρέπει να λαμβάνεται πρωτίστως υπόψη το συμφέρον του παιδιού».

⁷ Επιτροπή των Δικαιωμάτων του Παιδιού, Γενικό Σχόλιο αριθμ.14 (2013), CRC/C/GC/14, παρ. 6.

απαραίτητο να λαμβάνεται δεόντως υπόψη για κάθε υπηρεσία που παρέχεται για παιδιά και για οποιαδήποτε ενέργεια τα επηρεάζει.

Το **Δικαίωμα στη ζωή, την επιβίωση και την ανάπτυξη:**⁸ Αξίζει να σημειωθεί ότι εδώ με τον όρο ανάπτυξη **εννοείται μια ολιστική και κατά το δυνατόν ευρεία ερμηνεία** από τα συμβαλλόμενα κράτη **ως έννοια που αγκαλιάζει τη σωματική, διανοητική, πνευματική, ηθική, ψυχολογική και κοινωνική ανάπτυξη του παιδιού.**⁹

Το **Δικαίωμα του Παιδιού να ακούγεται και να συμμετέχει στις αποφάσεις που το αφορούν:**¹⁰ Τις περισσότερες φορές οι ενήλικες λαμβάνουν αποφάσεις και σχεδιάζουν πολιτικές για τα παιδιά χωρίς να τα ακούσουν και να διαβουλευτούν μαζί τους. Αυτή είναι μια συχνή παραβίαση των δικαιωμάτων των παιδιών, που πρέπει να αναγνωρίζεται ως τέτοια και να αντιμετωπίζεται, **καθώς από μόνες τους η ηλικία ή άλλες πρόσθετες ειδικές συνθήκες (π.χ. αναπηρία) δεν επιτρέπεται να αποτελούν εμπόδιο στην υλοποίηση της υποχρέωσης σε συλλογικό ή ατομικό επίπεδο.** Η προσεκτική ακρόαση της γνώμης του παιδιού **δεν σημαίνει ότι το παιδί λαμβάνει εν τέλει την**

απόφαση ή επιβαρύνεται με αυτήν, καθώς στη διαδικασία εξετάζονται και άλλοι παράγοντες, ιδίως η προστασία του συμφέροντός του. Σε κάθε περίπτωση όμως, τα παιδιά **πρέπει να εκφράζουν τις απόψεις τους και να δίνεται η δέουσα βαρύτητα στη γνώμη τους.** Η αρμόδια Επιτροπή του ΟΗΕ τονίζει ότι το άρθρο 12 **δεν επιβάλλει όριο ηλικίας** στο δικαίωμα του παιδιού να εκφραστεί **αποθαρρύνοντας συγχρόνως τα κράτη από το να θεσπίσουν όρια ηλικίας** στη νομοθεσία ή στην πράξη. Η υποχρέωση ακρόασης συνεχίζει να υπάρχει ακόμη κι όταν το παιδί δεν έχει τη δυνατότητα να επικοινωνήσει λεκτικά, περίπτωση κατά την οποία θα πρέπει να επιστρατευτούν **μέσα μη λεκτικής επικοινωνίας**, όπως ενδεικτικά το παιχνίδι, η γλώσσα του σώματος, οι εκφράσεις προσώπου, η ζωγραφική και το σχέδιο.¹¹ Σημειώνεται ότι η ολοκληρωμένη εφαρμογή του άρθρου 12 είναι κρίσιμη, **καθώς η ενδυνάμωση των παιδιών σε διαδικασίες συμμετοχής και στην ακρόαση της γνώμης τους, είναι πολύτιμη για την καλλιέργεια της ικανότητας να αναγνωρίσουν και να αναφέρουν την κακοποίηση**, ενώ η δυνατότητα των παιδιών να παίρνουν μέρος, κατά τρόπο ουσιαστικό, στις αποφάσεις που τα αφορούν, **συνδέεται με την οικοδόμηση της ταυτότητας, την ανάπτυξη της αυτονομίας τους, καθώς και με την ενίσχυση της αυτοπεποίθησης και των επικοινωνιακών τους δεξιοτήτων** (Lundy, Tobin, & Parkes, *The Right to Respect for the Views of the Child*, 2019, σ. 399). Από το υφιστάμενο θεσμικό πλαίσιο προκύπτει η οργανική σχέση

⁸ Άρθρο 6, ΔΣΔΠ: «1. Τα Συμβαλλόμενα Κράτη αναγνωρίζουν ότι κάθε παιδί έχει εγγενές δικαίωμα στη ζωή (παρ. 2. Τα Συμβαλλόμενα Κράτη μέρη εξασφαλίζουν, στο μέτρο του δυνατού, την επιβίωση και την ανάπτυξη του παιδιού.»

⁹ Επιτροπή των Δικαιωμάτων του Παιδιού, Γενικό Σχόλιο αριθμ.5 (2003), CRC/GC/2003/5, παρ. 12.

¹⁰ Άρθρο 12 παρ.1, ΔΣΔΠ: «Τα Συμβαλλόμενα κράτη εγγυώνται στο παιδί που έχει ικανότητα διάκρισης το δικαίωμα ελεύθερης έκφρασης της γνώμης του σχετικά με οποιοδήποτε θέμα που το αφορά, λαμβάνοντας υπόψη τις απόψεις του παιδιού ανάλογα με την ηλικία του και με το βαθμό ωριμότητάς του.»

¹¹ Επιτροπή των Δικαιωμάτων του Παιδιού, Γενικό Σχόλιο αριθμ.12 (2009), CRC/C/GC/12, παρ. 21.

ανάμεσα **στην ενδυνάμωση των παιδιών σε διαδικασίες συμμετοχής και στην καλλιέργεια του σεβασμού/ενσυναίσθησης από τη μία, και στην πρόληψη, έγκαιρη αναγνώριση και αντιμετώπιση πολλών εκφάνσεων της κακοποίησης και της βίας από την άλλη.**

Το προστατευτικό πλέγμα για τα παιδιά περιλαμβάνει και πληθώρα άλλων νομικών προβλέψεων, πλην όμως για την παρούσα ανάλυση και κυρίως για να γίνουν αντιληπτά τα υφιστάμενα σοβαρά συστημικά κενά και αντιφάσεις, επισημαίνονται τα εξής:

- Τα συμβαλλόμενα κράτη οφείλουν να λαμβάνουν όλα τα κατάλληλα νομοθετικά, διοικητικά, κοινωνικά και εκπαιδευτικά μέτρα, προκειμένου να προστατεύσουν το παιδί από κάθε μορφή βίας, συμπεριλαμβανομένης της παραμέλησης. Αυτά τα προστατευτικά μέτρα θα πρέπει να περιλαμβάνουν, μεταξύ άλλων, αποτελεσματικές διαδικασίες, που αποσκοπούν στην παροχή της απαραίτητης υποστήριξης στο παιδί και σε αυτούς οι οποίοι έχουν την επιμέλειά του.¹²

- Εάν το παιδί εκτεθεί στην τραυματική εμπειρία οποιασδήποτε έκφανσης της κακοποίησης, τα συμβαλλόμενα κράτη έχουν την υποχρέωση να επιστρατεύουν όλα τα κατάλληλα μέτρα για να διευκολύνουν τη σωματική και ψυχολογική ανάρρωση και την κοινωνική επανένταξη κάθε παιδιού θύματος.¹³

Τα συμβαλλόμενα κράτη πρέπει να παρέχουν την αναγκαία στήριξη στους γονείς και εκπροσώπους του παιδιού.¹⁴

- Τέλος, ειδικά για τα παιδιά σε σύγκρουση με τον νόμο, επισημαίνεται ότι τα συμβαλλόμενα κράτη οφείλουν να αναγνωρίζουν «σε κάθε παιδί ύποπτο, κατηγορούμενο ή καταδικασμένο για παράβαση του ποινικού νόμου το δικαίωμα σε μεταχείριση που να συνάδει με το αίσθημα της αξιοπρέπειάς του και της προσωπικής αξίας, που να ενισχύει το σεβασμό του για τα ανθρώπινα δικαιώματα και τις θεμελιώδεις ελευθερίες των άλλων και που να λαμβάνει υπόψη την ηλικία του, καθώς και την ανάγκη για επανένταξη στην κοινωνία και την ανάληψη από το παιδί ενός εποικοδομητικού ρόλου στην κοινωνία».¹⁵

Σημαντικές διατάξεις περιλαμβάνονται και στην Οδηγία (ΕΕ) 2016/800, που ενσωματώθηκε στην εσωτερική έννομη τάξη με τον ν.4689/2020, στην οποία ορίζονται οι ελάχιστες δικονομικές εγγυήσεις για τα παιδιά που είναι ύποπτα ή κατηγορούμενα στο πλαίσιο ποινικών διαδικασιών. Με βάση το άρθρο 7 τα παιδιά που εμπίπτουν σε αυτές τις ρυθμίσεις, δικαιούνται εξατομικευμένη αξιολόγηση των αναγκών τους, που αποσκοπεί -όπως επισημαίνεται στο προοίμιο- στην προστασία τους. Πέραν αυτού, αναφέρονται και προβλέψεις για την προστασία του παιδιού από συστημική βία, μεταξύ αυτών, ο κατ' αρχήν διαχωρισμός

¹² Άρθρο 19, ΔΣΔΠ.

¹³ Άρθρο 39, ΔΣΔΠ.

¹⁴ Άρθρο 18, παρ.2 και 3, ΔΣΔΠ

¹⁵ Άρθρο 40, παρ. 1 ΔΣΔΠ

των παιδιών από ενήλικες¹⁶ και η προστασία όλων των δικαιωμάτων τους στην περίπτωση στέρξης της ελευθερίας τους, η προστασία της ιδιωτικής τους ζωής, η εν γένει μεταχείρισή τους με τρόπο κατάλληλο για την ηλικία τους και με σεβασμό της αξιοπρέπειάς τους.

Από όλα τα παραπάνω, αναδύεται η «εικόνα» ενός ιδανικού συστήματος παιδικής προστασίας. Ένα τέτοιο δίκτυο, περιλαμβάνει υπηρεσίες υγείας, εκπαίδευσης, κοινωνικής προστασίας και δικαιοσύνης, που είναι στελεχωμένες, με άρτια εκπαιδευμένο προσωπικό, πλαισιώνουν -στη βάση θεσμοθετημένων πρωτοκόλλων- εγκαίρως τις οικογένειες που αντιμετωπίζουν προκλήσεις, παρέχουν πλήρη υποστήριξη και συνεργάζονται προκειμένου να εξασφαλίσουν τον συντονισμό τους στη βάση του συμφέροντος του παιδιού.

Συγχρόνως, η ίδια η πολιτεία υιοθετώντας την «Εθνική Στρατηγική για την Πρόληψη της Βίας και την Αντιμετώπιση της Παραβατικότητας Ανηλίκων 2025-2030» (εφεξής στο κείμενο «Στρατηγική»), όπως εκπονήθηκε από την αρμόδια Επιτροπή, αναγνώρισε τη σημαντικά σημαντική συσχέτιση ανάμεσα στην επιθετικότητα που εκδηλώνεται από τα παιδιά και στην κακοποίηση ή παραμέληση που αυτά υφίστανται -η οποία εξάλλου επιβεβαιώνεται και βιβλιογραφικά (Zeenah & Humphreys, 2018, Danese & McRory, 2015)- υπογραμμίζοντας παράλληλα τον κομβικό ρόλο της πρόληψης.

Υπό το φως αυτών των διαπιστώσεων είναι εξαιρετικά κρίσιμη η αξιολόγηση των υπηρεσιών που παρέχονται στην Ελλάδα, καθώς τρόπον τινά είναι εκείνη που θα (μας) δείξει κατά πόσον είναι πρόσφορη και κατάλληλη η θεσμική διαχείριση στην πράξη, ήτοι η αυστηροποίηση του ποινικού πλαισίου.

III. Η Κατάσταση του πλαισίου παιδικής προστασίας στην Ελλάδα

1. Κοινωνική προστασία

Δυστυχώς η κατάσταση στο πεδίο, πόρρω απέχει από την ιδανική εικόνα ενός συστήματος παιδικής προστασίας, όπως αυτό αναδεικνύεται από την ΔΣΔΠ. Για τον σκοπό της ανάδειξης αυτής της παραμέτρου, στην παρούσα εισήγηση επιλέχθηκε ενδεικτικά ο άξονας της πρόληψης και διερεύνησης της κακοποίησης, από τους ΟΤΑ α' βαθμού.

Κατ' αρχάς, επισημαίνεται ότι η υποχρέωση των δήμων για τη διερεύνηση της κακοποίησης, θεσμοθετήθηκε με το άρθρο 8, παρ. 3 εδ. β' του ν. 3961/11 που ορίζει ότι «...Το Κ.Ε.Σ.Α.Θ.Ε.Α.¹⁷ συγκροτεί, σε συνεργασία με Οργανισμούς Τοπικής Αυτοδιοίκησης (Ο.Τ.Α.) Α' βαθμού, **Ομάδες Προστασίας Ανηλίκων, οι οποίες αποτελούνται από κοινωνικούς λειτουργούς των οικείων Ο.Τ.Α. και εντάσσονται στο κατά τα ανωτέρω Δίκτυο υπηρεσιών που οργανώνει αυτό**», καθώς και με την ΥΑ 49540/2011 στην παρ. 4 της οποίας ορίζεται

¹⁶ Εκτός εάν κρίνεται ότι αυτό (ο διαχωρισμός) δεν εξυπηρετεί το υπέρτατο συμφέρον του παιδιού.

¹⁷ Πρόκειται για το Κεντρικό Επιστημονικό Συμβούλιο για την αντιμετώπιση της θυματοποίησης και της εγκληματικότητας των ανηλίκων, που ιδρύθηκε με το άρθρο 10 επ. του ν.3860/2010.

ότι «Το Κ.Ε.Σ.Α.Θ.Ε.Α. στο πλαίσιο λειτουργίας του Δικτύου "Ορέστης" αναλαμβάνει, σε συνεργασία με τους Δήμους, να συγκροτηθούν σε κάθε Δήμο Ομάδες Προστασίας Ανηλίκων, αποτελούμενες από κοινωνικούς λειτουργούς. **Η Ομάδα Προστασίας Ανηλίκων κάθε Δήμου είναι αρμόδια για την πραγματοποίηση των κοινωνικών ερευνών για θέματα κακοποίησης ανηλίκων, όταν (α) δέχεται σχετική ειδοποίηση από την εθνική γραμμή παιδικής προστασίας, (β) δέχεται καταγγελία, έστω και ανώνυμη, για κακοποίηση ανηλίκου στα όρια του Δήμου ή (γ) λαμβάνει εισαγγελική εντολή για την διεξαγωγή σχετικής έρευνας».**

Από την απλή πρώτη ανάγνωση του ανωτέρω πλαισίου, προκύπτουν τα εξής:

- Λαμβάνοντας υπόψη ότι η πρόβλεψη για το Κ.Ε.Σ.Α.Θ.Ε.Α. είναι πλέον αδρανής, η διάταξη είναι παρωχημένη.
- Δεν φαίνεται να θεσμοθετείται υποχρέωση per se αλλά περισσότερο η δυνατότητα του κάθε δήμου να δημιουργήσει Ο.Π.Α, εφόσον το επιθυμεί. Επομένως **το νομικό έρεισμα της υποχρέωσης είναι εξαιρετικά αδύναμο.**
- Δεν διασφαλίζεται η διεπιστημονικότητα στην αξιολόγηση του βέλτιστου συμφέροντος τους παιδιού¹⁸ και στη διαγνωστική εκτίμηση της κακοποίησης, καθώς η πρόβλεψη περιλαμβάνει μόνο κοινωνικούς λειτουργούς και όχι άλλες αναγκαίες ειδικότητες (π.χ. ψυχολόγους).

• Η προβληματική ταύτιση της παιδικής προστασίας (μόνο) με τη διερεύνηση της κακοποίησης. Ειδικότερα, ενώ η επιθυμητή κουλτούρα, με γνώμονα τη ΔΣΔΠ αλλά και την αποτελεσματικότητα ενός συστήματος, εστιάζει στην πρόληψη και έγκαιρη αναγνώριση προκλήσεων για την αποσόβηση των κινδύνων, μέριμνα φαίνεται να έχει επιδειχθεί μόνο για την έρευνα μετά την υποβολή της εκάστοτε καταγγελίας.

Και στην ειδική έκθεση του Συνηγόρου (Συνήγορος του Πολίτη, 2020) αναδείχθηκαν πολλαπλές και σοβαρές προκλήσεις που εμποδίζουν εν μέρει ή εν όλω την παροχή προστασίας και υποστήριξης σε παιδιά που το έχουν ανάγκη στην Ελλάδα.

Ειδικότερα, η έρευνα που πραγματοποίησε η Αρχή στους 14 μεγαλύτερους δήμους της χώρας, κατέδειξε τα ακόλουθα:

Σοβαρότατη υποστελέχωση: Από την καταγραφή προέκυψε ότι **το προσωπικό δεν επαρκεί για τη διερεύνηση των περιστατικών κακοποίησης πολλώ δε μάλλον για την υλοποίηση προγραμμάτων πρόληψης και έγκαιρης ανίχνευσης κινδύνων.** Μεγάλο μέρος του στελεχιακού δυναμικού υπηρετεί με καθεστώς ορισμένου χρόνου ενώ συχνότατα είναι επιφορτισμένο με πολλές και διαφορετικές αρμοδιότητες και διαμοιρασμένο και σε άλλες υπηρεσίες των δήμων. Ειδικά εκ μέρους του δήμου Αθηναίων επισημάνθηκε ότι «τα περιστατικά που χρήζουν παρακολούθησης ανέρχονται σε 70-100, πλην όμως η αρμόδια κοινωνική υπηρεσία δύναται να παρακολουθήσει μέχρι 20» (Συνήγορος του Πολίτη, 2020, σ. 15). Θα

¹⁸ Η οποία επιβάλλεται από την ερμηνεία του άρθρου 3 της ΔΣΔΠ, όπως περιλαμβάνει στο Γενικό Σχόλιο 14 της αρμόδιας Επιτροπής του ΟΗΕ.

πρέπει όμως να ληφθεί υπόψη ότι η τρέχουσα κατάσταση είναι ακόμη πιο δύσκολη καθώς **ο αριθμός των εισαγγελικών εντολών έχει υπερδιπλασιαστεί από το 2020.**

Είναι επίσης γενικά σύνθητες οι συγκεκριμένες στελεχιακές ανάγκες να χαρακτηρίζονται εμμέσως και τεχνηέντως ως έκτακτες και η κάλυψή τους να επιδιώκεται με βραχύβια προγράμματα και επισφαλείς χρηματοδοτικούς πόρους. Αυτό από μόνο του υπονομεύει τη βιωσιμότητα των παρεμβάσεων και τις σχέσεις εμπιστοσύνης με τους ωφελούμενους πολίτες λόγω της συχνής εναλλαγής προσώπων.

Επιπλέον, αυτή η διαχείριση, εκτός απ' το ότι γεννά πλήθος πρακτικών προβλημάτων (π.χ. συχνά κοινωνικός λειτουργός από το πρόγραμμα «Βοήθεια στο Σπίτι» καλείται να πραγματοποιήσει διαγνωστική έρευνα κακοποίησης) **καθιστά διάφανη την απουσία πολιτικής βούλησης και στο επίπεδο της τοπικής αυτοδιοίκησης ως προς την δημιουργία ενός συγκροτημένου και στιβαρού συστήματος παιδικής προστασίας.**

Σημειώνεται εξάλλου, ότι τα στοιχεία που παρουσιάστηκαν σε ημερίδα του Συνδέσμου Κοινωνικών Λειτουργών Ελλάδος (ΣΚΛΕ) το 2024 επιβεβαιώνουν τα ανωτέρω ευρήματα, καθώς σύμφωνα με αυτά, σε 332 Δήμους της Χώρας υπηρετούν μόνο 528 μόνιμοι κοινωνικοί λειτουργοί και 1061 συμβασιούχοι. Περαιτέρω σε 91 Δήμους της Χώρας, με συνολικό πληθυσμό 3.000.000 κατοίκων περίπου, εργάζονται συνολικά 146 μόνιμοι κοινωνικοί λειτουργοί, δηλαδή αντιστοιχεί 1,6 επαγγελματίας ανά Δήμο και 1 κοινωνικός λειτουργός για 20.500 κατοίκους περίπου. **Τέλος από τους 91 Δήμους της έρευνας, στους 40 δεν εργάζεται ούτε ένας**

μόνιμος Κοινωνικός Λειτουργός.¹⁹

- **Απουσία πλαισίου επιστημονικής εποπτείας των (λίγων) επαγγελματιών του πεδίου:** Η μη παροχή εποπτείας υπονομεύει σημαντικά την απόδοση του δυναμικού και διευκολύνει την εκδήλωση κόπωσης και αδυναμίας ανταπόκρισης στα καθήκοντά του.

- **Ανεπάρκεια των επιμορφώσεων και απουσία σχεδιασμού και υποχρέωσης παροχής ενιαίας και συνεκτικής εκπαίδευσης** στους επαγγελματίες του πεδίου: Η υποχρέωση δεν αφορά μόνο τους κοινωνικούς λειτουργούς, που εξάλλου λαμβάνουν επαρκή αρχική εκπαίδευση, αλλά όλους τους επαγγελματίες του πεδίου που συμμετέχουν στη διαδικασία, **όπως είναι ενδεικτικά οι εισαγγελείς που καλούνται στη βάση του άρθρου 1532 ΑΚ να αποφανθούν ως προς το εκάστοτε πρόσφορο μέτρο που πρέπει να ληφθεί σε επείγουσες περιπτώσεις κακής άσκησης γονικής μέριμνας.** Αξίζει να σημειωθεί ότι ειδικά οι εισαγγελείς ανηλίκων είναι ιδιαίτερα επιβαρυνμένοι, χωρίς κατάλληλα εργαλεία για την ακρόαση της γνώμης του παιδιού και τη στάθμιση του συμφέροντός του και χωρίς τη συνδρομή εξειδικευμένων επαγγελματιών για τον σκοπό αυτό. **Λαμβάνοντας υπόψη και τις συχνές εναλλαγές των εισαγγελικών λειτουργών, καθώς μετά την παρέλευση διετίας συνήθως αποχωρούν από το συγκεκριμένο πόστο, καθίσταται αντιληπτή η επιτακτική ανάγκη υποστήριξης του έργου τους, θεσμικής αναβάθμισης του ρόλου τους και παροχής κατάλληλης επιμόρφωσης.**

¹⁹ Τα στοιχεία είναι διαθέσιμα εδώ <https://skle.gr/skle-news-1201.htm>.

• Ιδιαίτερα **ανομοιογενείς πρακτικές** μεταξύ των δήμων με βάση την εμπειρία/προσέγγιση του εκάστοτε επαγγελματία και **απουσία θεσμοθετημένων πρωτοκόλλων δράσεων και παρεμβάσεων**. Η ύπαρξη συνεκτικών πρωτοκόλλων στη διαδικασία αυτή, είναι ιδιαίτερα κρίσιμη, μεταξύ άλλων, **για την εξασφάλιση της συμμετοχής του παιδιού στις διαδικασίες που το αφορούν και την αποφυγή «αντικειμενοποίησης» του κατά τον χειρισμό της υπόθεσής τους**. Ελλείψει αυτών των πρωτοκόλλων τα παιδιά συχνά απομακρύνονται, μεταφέρονται σε νοσοκομεία, μετά σε ιδρυματικές δομές χωρίς επαρκή και ουσιαστική ακρόαση της γνώμης τους, κατάλληλη ενημέρωσή τους κ.ά.

• **Απουσία ενιαίας πολιτικής παιδικής προστασίας**, που θα προωθούσε τον συντονισμό και τη συνεργασία μεταξύ των υπηρεσιών του πεδίου: οι υπηρεσίες (εκπαιδευτικές, κοινωνικές, ιατρικές, δικαιοσύνης) δεν επικοινωνούν στη βάση συγκεκριμένης διαδικασίας και συχνά φοβούνται να ανταλλάξουν πληροφορίες, λόγω της ανησυχίας ότι αυτό προσκρούει στο νομοθετικό πλαίσιο για την προστασία των δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα ή στο καθήκον εχεμύθειας. Το αποτέλεσμα είναι οι οικογένειες και τα παιδιά συχνά να λαμβάνουν διαφορετικές απαντήσεις από πολλούς φορείς και να επιτείνεται η σύγχυση και η ταλαιπωρία τους.

• **Απουσία κεντρικής εποπτείας και εν γένει μεθόδων αξιολόγησης των υπηρεσιών που παρέχονται στα παιδιά και τις οικογένειές τους**.

• **Στήριξη του πλαισίου εξω-οικογενειακής φροντίδας κυρίως στα ιδρύματα** που από τον Συνήγορο θεωρούνται de facto κακοποιητικά για όλα τα παιδιά.²⁰ και όχι στην αναδοχή, που ως θεσμός δεν έχει αναπτυχθεί επαρκώς στην Ελλάδα.

Από τα προεκτεθέντα, δυστυχώς, αναδεικνύεται κάτι παραπάνω από απλά συστημικά κενά: **αναδεικνύεται η απουσία συστήματος παιδικής προστασίας** ικανού να προλάβει, να ανιχνεύσει έγκαιρα ή να αντιμετωπίσει αποτελεσματικά οποιονδήποτε κίνδυνο.

2. Εκπαίδευση

Αντίστοιχη εικόνα παρουσιάζεται στο επίπεδο της Εκπαίδευσης. Ενδεικτικά σταχυολογούνται τα παρακάτω:

²⁰ Στην παραπάνω ειδική έκθεση του Συνηγόρου επισημαίνεται ότι «Η Αρχή εμμένει στη θέση ότι τα ιδρύματα δεν είναι εν δυνάμει κακοποιητικά, αλλά στην πλειονότητα των περιπτώσεων de facto κακοποιητικά, διότι η ιδρυματική φροντίδα χαρακτηρίζεται από την απουσία σταθερών προσώπων συναισθηματικής αναφοράς για τα παιδιά (δηλαδή προσώπων με ψυχική διαθεσιμότητα προς κάθε παιδί) και από αυστηρή ρουτίνα. Τα ιδρύματα με λίγα λόγια, βλάπτουν όλα τα παιδιά. Η διεθνής βιβλιογραφία και οι σχετικές έρευνες έχουν αποκαλύψει τις επιπτώσεις της ιδρυματικής φροντίδας, στην ανάπτυξη του σώματος εν γένει και του εγκεφάλου, στην κοινωνική συμπεριφορά και στην εξέλιξη. Μάλιστα, οι έρευνες αναφέρουν ότι κατά μέσο όρο τα παιδιά σε ιδρύματα χάνουν έναν μήνα σωματικής ανάπτυξης για κάθε 5 μήνες ιδρυματικής φροντίδας, ακόμα και στην περίπτωση που οι διατροφικές ανάγκες των παιδιών ικανοποιούνται πλήρως. Όσον αφορά τον τομέα της γνωστικής ανάπτυξης, παρατηρούνται σημαντικά ελλείμματα στην προσοχή και στις εκτελεστικές λειτουργίες, επίσης, καθυστέρηση στην ανάπτυξη του λόγου, των νοητικών λειτουργιών και διαφόρων δεξιοτήτων, με τα ιδρυματοποιημένα παιδιά να σκοράρουν κατά μέσο όρο 20 μονάδες χαμηλότερα από το μέσο πληθυσμό σε κλίμακες νοημοσύνης. Τέλος, οι επιζήμιες συνέπειες της ιδρυματικής φροντίδας στην ψυχο-κοινωνική εξέλιξη των παιδιών περιλαμβάνουν, μεταξύ άλλων, υπερκινητικότητα, εναντιωματική και συχνά επιθετική ή ακόμη και βίαιη, αυτοκαταστροφική ή αντικοινωνική συμπεριφορά ή, από την άλλη, συμπεριφορές απόσυρσης και αδυναμία δημιουργίας και διατήρησης συναισθηματικών δεσμών» (Συνήγορος του Πολίτη, 2020, σ. 32)

Στον πρώτο άξονα των προβλημάτων, θα μπορούσε τοποθετηθεί **το αξιοσημείωτα χαμηλό ποσοστό δημοσίων δαπανών για την ελληνική εκπαίδευση**. Η Ελλάδα κατατάσσεται στις χώρες με τη χαμηλότερη αναλογία Ακαθάριστου Εγχώριου Προϊόντος (ΑΕΠ)-δαπανών στο συγκεκριμένο πεδίο, μαζί με την Ιταλία και τη Ρουμανία, ενώ αντίστοιχα η υψηλότερη αναλογία παρατηρείται σε χώρες όπως η Σουηδία, η Φινλανδία, το Βέλγιο, η Εσθονία, η Λετονία και η Δανία.²¹

Ομοίως στην αντίστοιχη κατάταξη των χωρών του ΟΟΣΑ το ελληνικό κράτος καταλαμβάνει ανησυχητικά χαμηλή θέση στον πίνακα κατανομής των κρατικών δαπανών για την εκπαίδευση, πολύ κάτω από το μέσο όρο, στην τελευταία θέση μαζί με την Ιταλία (OECD, 2024, σ. 308).

Παράλληλα, με βάση τα στοιχεία του κρατικού προϋπολογισμού για το 2025²², σχεδόν το 15% των συνολικών πιστώσεων προέρχεται από τον Προϋπολογισμό Δημοσίων Επενδύσεων (εθνικό και συγχρηματοδοτούμενο σκέλος).

Αυτό σημαίνει ότι στην πράξη μεγάλος αριθμός επαγγελματιών, όπως σχολικοί νοσηλεύτες, εκπαιδευτικοί για την παράλληλη στήριξη, ψυχολόγοι και κοινωνικοί λειτουργοί των σχολικών μονάδων, καλύπτονται από επιχειρησιακά προγράμματα του Εταιρικού Συμφώνου για το Πλαίσιο Ανάπτυξης (ΕΣΠΑ).

²¹ Με βάση τα στοιχεία της Eurostat όπως εστάχθηκαν στις 21.03.2025. Διαθέσιμα στην ιστοσελίδα https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=Government_expenditure_on_education.

²² Διαθέσιμος στην ιστοσελίδα <https://minfin.gov.gr/kratikos-proypologismos-2025/>.

Τούτο με τη σειρά του συνεπάγεται συγκεκριμένες σοβαρές δυσκολίες, όπως ότι οι συγκεκριμένοι/ες επαγγελματίες εναλλάσσονται ανά έτος και δεν προλαβαίνουν να αναπτύξουν σχέσεις εμπιστοσύνης με τα παιδιά και τις οικογένειες, οι ψυχολόγοι και κοινωνικοί λειτουργοί αναλαμβάνουν συχνότατα πέντε σχολικές μονάδες ο καθένας με αποτέλεσμα να μην μπορούν να ανταποκριθούν επαρκώς και να μην έχουν τη δυνατότητα να δρομολογήσουν κρίσιμες δράσεις και παρεμβάσεις, ενώ επίσης ενδέχεται να τοποθετηθούν αργότερα και μετά την έναρξη της σχολικής χρονιάς στις μονάδες, χάνοντας έτσι πολύτιμο χρόνο, που όμως είναι αναγκαίος για τη διαχείριση των αναγκών. Τα θέματα χρηματοδότησης επιδρούν αναπόφευκτα και στα ζητήματα των συγχωνεύσεων τμημάτων, αλλά και στην κάλυψη κενών εκπαιδευτικών κ.ά..

Τα οικονομικά ζητήματα εξάλλου ποτέ δεν είναι αμιγώς τεχνικά, καθώς έχουν άμεσες και σοβαρές επιπτώσεις στη σχολική ζωή και στις παιδαγωγικές σχέσεις εκπαιδευτικών και μαθητριών/μαθητών.

• Η κλιμάκωση της καχυποψίας και η αύξηση της έντασης μεταξύ των μελών της σχολικής κοινότητας. Ειδικότερα, με αφορμή και την ψήφιση του ν.5029/23 με τίτλο «Ζούμε αρμονικά μαζί-Σπάμε τη σιωπή», ο Συνηγόρος επεσήμανε ότι «...ιδίως μετά την περίοδο ισχύος των περιοριστικών μέτρων της πανδημίας,²³

²³ Ειδικά για τις επιπτώσεις των περιοριστικών μέτρων της πανδημίας στα δικαιώματα του παιδιού, η έκθεση του Συνηγόρου και της UNICEF είναι διαθέσιμη στην ιστοσελίδα <https://www.unicef.org/greece/media/1981/file/>

παρατηρείται αύξηση των φαινομένων έντασης στα σχολεία, τα οποία δεν σχετίζονται μόνο με την εκδήλωση βίας, αλλά συνολικά με την επικοινωνία στις σχολικές μονάδες, καθώς και **τα διαφαινόμενα σοβαρά ελλείμματα στις σχέσεις εμπιστοσύνης μεταξύ παιδιών, εκπαιδευτικών και γονέων».**

Αυτά τα ελλείμματα με τη σειρά τους έχουν ποικίλες εκδηλώσεις στην καθημερινότητα των σχολείων με λυπηρό αποκορύφωμα ακόμη και την προσφυγή γονέων στην αστυνομία ή τη δικαιοσύνη για ζητήματα που, στην πραγματικότητα, δεν θα έπρεπε να έχουν ποινικές διαστάσεις και μπορούν να λυθούν μέσω της συνεργασίας εντός της μονάδας.

- **Δεν ακούγεται η γνώμη και η φωνή των παιδιών.** Πιο συγκεκριμένα, από τις επισκέψεις του Συνηγόρου και τη συνομιλία με τις μαθήτριες και τους μαθητές, προκύπτει ότι τα παιδιά δεν λαμβάνουν ενημέρωση με τρόπο συστηματικό και βιωματικό για τα δικαιώματά τους (από την προσχολική μέχρι το πέρας της δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης), δεν καλλιεργείται επαρκώς -παρά τις προσπάθειες που καταβάλλονται- ο σεβασμός, η κριτική σκέψη και η συναισθηματική νοημοσύνη στο σύγχρονο σχολικό περιβάλλον και δεν λαμβάνεται υπόψη η γνώμη τους στο πλαίσιο της σχολικής καθημερινότητας. **Η προσέγγιση αυτή φαίνεται να τροφοδοτεί ένταση και θυμό, καθώς τα παιδιά -που βιώνουν πρόσθετες προκλήσεις στην οικογένεια ή αλλού- αισθάνονται περιθωριοποιημένα και εκδηλώνουν συμπεριφορές που τείνουν να αγνοούνται μέχρι την κλιμάκωσή τους.**

Τα παιδιά συχνά μοιράζονται ότι αισθάνονται αόρατα στην σχολική καθημερινότητα. Η αίσθηση αυτή επιτείνεται από το γεγονός ότι, στην πράξη, τα μαθητικά συμβούλια -παρά τις προβλέψεις του άρ.45 του ν.1566/85 και της σχετικής ΥΑ του 1986- υπάρχουν προσημαστικά, συνήθως μόνο για τη διοργάνωση σχολικών εκδρομών, χωρίς να μεσολαβεί επαρκής ενημέρωση των εκπροσώπων τους για τις υποχρεώσεις, τα δικαιώματα και συνολικά το πλαίσιο λειτουργίας τους. Σε πολλές περιπτώσεις οι μαθήτριες και οι μαθητές δεν ενημερώνονται με απλό και φιλικό τρόπο πριν από την ψηφοφορία για τη σημασία και αξία της πολιτικής εκπροσώπησης, σε ένα στάδιο που είναι κρίσιμο ως προς τη διαμόρφωση αντίληψης για τη λειτουργία των θεσμών και της δημοκρατίας. **Τα παραπάνω έχουν ως αποτέλεσμα την υπολειτουργία ή τη μη λειτουργία των μαθητικών συμβουλίων στη σχολική καθημερινότητα, γεγονός που -μεταξύ άλλων- στερεί το σχολείο από έναν πολύτιμο σύμμαχο όταν αναδύονται προβλήματα και εντάσεις και οδηγεί σε στρεβλή αντίληψη της λειτουργίας του δημοκρατικού πολιτεύματος και της εκπροσώπησης.**

- Οι εκπαιδευτικοί στερούνται πλαισίωσης και καθοδήγησης σε κρίσιμα ζητήματα. Ειδικότερα και στο παρελθόν, ο Συνήγορος έχει υπογραμμίσει πως «από τις επισκέψεις σε σχολικές μονάδες και τις επιμορφώσεις επαγγελματιών, προκύπτει, ότι οι εκπαιδευτικοί εν μέρει λόγω και της απουσίας πρωτοβουλιών συστηματικών και καθολικών επιμορφώσεων, **αισθάνονται, ότι στερούνται καθοδήγησης και υποστήριξης σε αρκετά ζητήματα της σχολικής ζωής**

(διαχείριση κρίσεων, παραπομπή περιστατικών ενδοοικογενειακής βίας, σύμφωνα με το άρθρο 23 του ν. 3500/2006, συνεργασία με άλλες υπηρεσίες της κοινότητας, όπως οι κοινωνικές υπηρεσίες των δήμων κ.λπ.). Ομοίως, οι επαγγελματίες του πεδίου δηλώνουν ότι χρειάζονται επιπλέον υποστήριξη σε σχέση με τη χρήση εργαλείων διαφοροποιημένης διδασκαλίας ή την υλοποίηση δράσεων και προγραμμάτων.²⁴

• **Η στρεβλή (συλλογική και θεσμική) ερμηνεία της στοχοθεσίας της εκπαίδευσης.** Επισημαίνεται δηλαδή μία τάση σχολειοποίησης των παιδιών ήδη από το νηπιαγωγείο σε μια διαδρομή που από πολύ νωρίς, φαντάζει σαν **μοναχική φρενήρης κούρσα προς τις πανελλαδικές εξετάσεις.** Συγχρόνως, το βαρύ αναλυτικό πρόγραμμα σπουδών φαίνεται να εστιάζει δυσανάλογα στην απόκτηση γνώσεων μη καταλείποντας επαρκή χρόνο για την καλλιέργεια δεξιοτήτων που σχετίζονται με την αλληλεπίδραση και την εξοικείωση με δημοκρατικές διαδικασίες, καθώς και με τη φύση και το περιεχόμενο των κανόνων, γεγονός που ενισχύει τη σύγχυση και **εντείνει τις επιθετικές συμπεριφορές και τα ελλείμματα εμπιστοσύνης μέσα στο σχολείο.** Συνολικά, η βιωματική ενδυνάμωση των μαθητριών και μαθητών και η ενασχόληση με την τέχνη και τις παιγνιώδεις δραστηριότητες, έχουν τεθεί στο περιθώριο αυτού που γίνεται αντιληπτό ως «κανονικό πρόγραμμα» του σχολείου.

²⁴ Συχνά για παράδειγμα οι εκπαιδευτικοί παραπονούνται ότι ειδικά στην υπο-ενότητα «Σεξουαλική διαπαιδαγώγηση-Γνωρίζω το σώμα μου» των Εργαστηρίων Δεξιοτήτων, χρειάζονται περισσότερη εκπαίδευση ώστε να ανταποκριθούν στις ανάγκες αυτού του ευαίσθητου αντικειμένου.

Για το λόγο αυτό **θεσμοί, όπως η σχολική διαμεσολάβηση, με την οποία τα ίδια τα παιδιά αναλαμβάνουν να συμβάλουν στη διαμόρφωση κοινής κουλτούρας παρεμβαίνοντας για την άμβλυνση των εντάσεων και τη διαχείριση κρίσεων στο σχολικό περιβάλλον, δεν εφαρμόζονται, καθώς δεν υπάρχει χρόνος σε πολλές σχολικές μονάδες, ενώ εξάλλου δεν προβλέπεται η καθολική εφαρμογή τους.**

• Απουσία συνεκτικού μαθήματος σεξουαλικής αγωγής:²⁵ Τόσο το Συμβούλιο της Ευρώπης²⁶ όσο και το Ευρωπαϊκό Δίκτυο Συνηγόρων του Παιδιού,²⁷ καθώς και ο Συνήγορος, **έχουν υπογραμμίσει επανειλημμένα την επιτακτική ανάγκη υιοθέτησης ενός σύγχρονου, συνεκτικού μαθήματος (curriculum) σεξουαλικής διαπαιδαγώγησης στα σχολεία, ειδικά προσαρμοσμένου στο εκάστοτε αναπτυξιακό στάδιο των παιδιών από την πρωτοβάθμια**

²⁵ Αντί μαθήματος, στην Ελλάδα με το άρθρο 1 του ν.4692/20 και την ΥΑ 94236/ΓΔ4/2021 τέθηκε το πλαίσιο για τα εργαστήρια δεξιοτήτων, στόχος των οποίων είναι -μεταξύ πολλών άλλων- η ενίσχυση των δεξιοτήτων ζωής, διαμεσολάβησης και υπευθυνότητας. Στα εργαστήρια αυτά και στην ενότητα με τίτλο «Ζω καλύτερα-Ευ ζην» εντάχθηκε και υπο-ενότητα με τίτλο «Γνωρίζω το σώμα μου- Σεξουαλική Διαπαιδαγώγηση». Εντός αυτής συμπεριλήφθηκαν και προγράμματα για την πρόληψη της σεξουαλικής κακοποίησης των παιδιών. Παρά τη θετική διάσταση της προσπάθειας, δυστυχώς, δεν πληρούνται οι προδιαγραφές της καθολικότητας, συστηματικότητας και συνοχής ενός μαθήματος.

²⁶ Βλ. ενδεικτικά την τοποθέτηση της Επιτροπής Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων του Συμβουλίου της Ευρώπης.

Διαθέσιμη στην ιστοσελίδα <https://www.coe.int/en/web/commissioner/-/comprehensive-sexuality-educationprotects-children-and-helps-build-a-safer-inclusive-society>.

²⁷ Η θέση του Ευρωπαϊκού Δικτύου Συνηγόρων του Παιδιού (European Network of Ombudspersons for Children-ENOC), ως προς τη σεξουαλική διαπαιδαγώγηση στα ευρωπαϊκά σχολεία αποτυπώνεται στην κοινή δήλωση(2017) των Ευρωπαίων Συνηγόρων. Διαθέσιμη στην ιστοσελίδα <https://enoc.eu/wpcontent/uploads/2017/10/ENOC-position-statement-on-CRSE.pdf>.

μέχρι το πέρας της δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης. Η Ελλάδα είναι **από τις τελευταίες χώρες της Ευρωπαϊκής Ένωσης χωρίς τέτοιο μάθημα**, παρότι η εισαγωγή του έχει κριθεί ως αναγκαία για:

α) την πρόληψη και έγκαιρη αναγνώριση της σεξουαλικής κακοποίησης σε βάρος των παιδιών, δεδομένου ότι είναι κρίσιμη η ενημέρωση των ανηλίκων ως προς τα όρια του σώματός τους και τις ανάρμοστες συμπεριφορές, αλλά και τους διαθέσιμους και αξιόπιστους μηχανισμούς αναφοράς, λαμβάνοντας ιδίως υπόψη το γεγονός ότι, σε συντριπτικό ποσοστό, οι θύτες της σεξουαλικής κακοποίησης είναι πρόσωπα οικεία και συχνά «μεταμφιέζουν» την διάθεση κακοποίησης σε έκφραση αγάπης και τρυφερότητας. Όταν δεν ανήκουν στο στενό περιβάλλον της οικογένειας, οι δράστες δημιουργούν σχέσεις εμπιστοσύνης με αυτήν, προσφέρονται να περάσουν χρόνο με τα παιδιά και να τα φροντίσουν (Θεμελή, Παιδιά χαμένα στην κατάθεση, 2023, σ. 59). **Περαιτέρω, η εμφύθωση στα ζητήματα προστασίας στο ψηφιακό περιβάλλον προσφέρει πολύτιμη γνώση στα παιδιά και ως προς αυτήν την εκδοχή της κακοποίησης (grooming κ.ά.).**

β) την πρόληψη και αντιμετώπιση της ενδοσχολικής βίας και του εκφοβισμού, καθώς μεγάλο μέρος αυτών των συμπεριφορών, που εκδηλώνονται στη σχολική καθημερινότητα, **σχετίζονται με κυρίαρχες αναπαραστάσεις των έμφυλων ρόλων και με μια εσφαλμένη ερμηνεία των κοινωνικών απαιτήσεων της αρρενωπότητας.** Συνήθως τα παιδιά που παρεκκλίνουν κατ' οποιονδήποτε τρόπο από τις νόρμες υφίστανται αφόρητη πίεση και επιθέ-

σεις στη σχολική καθημερινότητα, με αποτέλεσμα να περιθωριοποιούνται και να παρεμποδίζονται στην ομαλή ψυχοκοινωνική τους ανάπτυξη. Επίσης, η επαναδιαπραγμάτευση των έμφυλων στερεοτύπων είναι κρίσιμη και για την πρόληψη της ενδοοικογενειακής βίας, λαμβάνοντας υπόψη ότι ο παράγοντας του φύλου -και της κοινωνικής νοσηματοδότησής του- συνεχίζει να αποτελεί κρίσιμη μεταβλητή στα ζητήματα κακοποίησης γυναικών και ανηλίκων (Παπαμιχαήλ, 2022, σ. 76).

γ) τα ζητήματα προστασίας της αναπαραγωγικής υγείας, καθώς οι έφηβοι και οι έφηβες αναζητούν πληροφορίες από τον αχανή και επικίνδυνο «κόσμο» του διαδικτύου, με αποτέλεσμα να ακολουθούν πρακτικές που τους/τις εκθέτουν σε σοβαρούς κινδύνους. Τα προγράμματα σεξουαλικής αγωγής συμβάλλουν στη μείωση των εφηβικών κηύσεων και στην προστασία από σεξουαλικά μεταδιδόμενα νοσήματα, ενώ αμβλύνουν το άγχος και τη συναισθηματική φόρτιση λόγω της έλλειψης πληροφοριών και κατανόησης ζητημάτων γύρω από τη σεξουαλικότητα, τις σωματικές αλλαγές και λειτουργίες, καθώς και τις συναισθηματικές μεταβολές. (Ross & Wyatt, 1998, σ. 115).

Τα παραπάνω «φωτίζουν» τα σοβαρότατα δομικά κενά στην αναγνώριση και έγκαιρη διαχείριση ζητημάτων βίας στο σύγχρονο σχολείο. **Περαιτέρω, η διαφαινόμενη ποινικοποίηση της σχολικής καθημερινότητας, δηλαδή η εμπλοκή μηχανισμών της ποινικής δικαιοσύνης σε ζητήματα που χρήζουν παιδαγωγικών χειρισμών, επιτείνουν την καχυποψία και την εχθρικότητα, όπως προκύπτει και από υποθέσεις που συχνά βλέπουν το φως**

της δημοσιότητας. Στο ίδιο πλαίσιο εντάσσεται και η **κατάχρηση παιδαγωγικών μέτρων όπως η αλλαγή σχολικού περιβάλλοντος**, που ενώ αποτελεί τρόπον τινά *ultima ratio* συχνά επιστρατεύεται απρόσφορα παγιώνοντας την περιθωριοποίηση ανηλίκων που εν τέλει εγκλωβίζονται στον ρόλο του παραβατικού που τους αποδίδεται.

IV. Το αφήγημα της κλιμάκωσης της παραβατικότητας και η θεσμική διαχείριση μέχρι σήμερα

Όπως ήδη αναφέρθηκε, υπάρχει ένα κυρίαρχο αφήγημα ως προς την έξαρση της παραβατικότητας των ανηλίκων, που αναπαράγεται από τα ΜΜΕ και από δημόσιες πολιτικές δηλώσεις. Γενικά, από τα ΜΜΕ φαίνεται ότι προωθούνται δύο κυρίαρχες πλην όμως προβληματικές αναπαραστάσεις του παιδιού, εκείνη του θύτη και εκείνη του θύματος. Αυτές με τη σειρά τους τροφοδοτούν και μία ιδιότυπη θεσμική αμφιθυμία ανάμεσα στο παιδί αντικείμενο και στον επικίνδυνο έφηβο. Το παιδί ως υποκείμενο δικαιωμάτων, σπανίως παρουσιάζεται στον δημόσιο διάλογο και ακόμη σπανιότερα συμμετέχει σε αυτόν.

Ο δεξιολογικά καλλιεργημένος ηθικός παινικός οδηγεί στην ανεπιφύλακτη υποδοχή κατασταλτικών μέτρων, που εμφανώς έχουν επικοινωνιακό προβάδισμα. (Κοσμάτος, 2025, σ. 149).

Όμως ιδίως σε ό,τι αφορά τα στατιστικά της αύξησης πολλά μπορούν ειπωθούν, όπως ενδεικτικά:

- Ότι από τη μελέτη των στατιστικών της Eurostat προκύπτει ότι η Ελλάδα διαθέτει χαμηλής έως μεσαίας έντασης νεανική παραβατικότητα.²⁸

- Ότι η Πανελλήνια Έρευνα του Ερευνητικού Πανεπιστημιακού Ινστιτούτου Ψυχικής Υγείας (ΕΠΙΨΥ) που διενεργήθηκε το 2022 σε αντιπροσωπευτικό δείγμα 6.250 μαθητριών και μαθητών της Στ' Δημοτικού, Β' Γυμνασίου και Α' Λυκείου σε 428 σχολεία της χώρας έδειξε, μεταξύ άλλων, ότι **τα ποσοστά εκφοβισμού (οποιασδήποτε μορφής) είναι στην Ελλάδα χαμηλότερα του μέσου όρου διεθνώς, ενώ στην περίπτωση του σχολικού εκφοβισμού παρουσιάζει επιπλέον μείωση την τελευταία 12ετία.**²⁹

Ότι τα ποσοστά της στατιστικής επετηρίδας της αστυνομίας, στα οποία βασίζεται το αφήγημα περί κλιμάκωσης **αφορούν τις συλλήψεις και όχι τις δικαστικές αποφάσεις για τις οποίες δεν υφίστανται πρόσφατα δεδομένα.** Για την ακρίβεια, η τελευταία εθνική μέτρηση για τη δικαστικά διαπιστούμενη εγκληματικότητα εντοπίζεται το 2010(!) (Κοσμάτος, 2025, σ. 305).

Ότι **αρχικά ως χρονιά βάσης για την σύγκριση και υπογράμμιση της αύξησης της παραβατικότητας των ανηλίκων, επιλέχθηκε το 2020 που ήταν χρονιά κατά την οποία εφαρμόστηκαν τα περιοριστικά μέτρα της πανδημίας (lock down)**, ως εκ τούτου οποιαδήποτε κοινωνική δραστηριότητα θα φαινόταν δυσανάλογα αυξημένη σε αντιπαραβολή με αυτήν.

²⁸ Η παραδοχή αυτού γίνεται στο ίδιο το κείμενο της Στρατηγικής.

²⁹ Διαθέσιμη εδώ https://www.epipsi.gr/images/Documents/EPGPSI_2022-Physical_fights_bullying-Adolescents-Greece_UMHRI.pdf.

Αλλά και ότι **αντίστοιχη επιμέλεια δεν έχει επιδειχθεί μιντιακά και θεσμικά στην αντίστοιχη αύξηση της βίας σε βάρος των παιδιών και ιδίως της ενδοοικογενειακής βίας, γεγονός που καθιστά την κυρίαρχη αυτή εικόνα, πλασματική και λειψή.**

Τέλος, ότι στην Ελλάδα **δεν υφίσταται ολοκληρωμένο σύστημα καταγραφής της βίας που υφίστανται τα παιδιά (από ενήλικες ή άλλους ανηλίκους) παρά την πρόβλεψη του άρθρου 9 του ν.4837/21, που παραμένει, μέχρι σήμερα, αδρανής.**

Οι παραπάνω διαπιστώσεις **εγείρουν σοβαρό προβληματισμό ως προς το αν πράγματι επιβεβαιώνεται από τον έλεγχο των επικαλούμενων στοιχείων η κλιμάκωση της νεανικής παραβατικότητας.** Σε κάθε περίπτωση όμως, από την πλευρά του Συνηγόρου συστηματικά επισημαίνεται ότι **δεν υπάρχουν επικίνδυνα παιδιά, αλλά μόνο παιδιά σε κίνδυνο.** Αυτή είναι η οπτική που επιβάλλεται από τη ΔΣΔΠ, αλλά και ευρύτερα από το κοινωνικό συμφέρον. **Η βία των παιδιών, εξάλλου, στην όποια έκταση και έκφασή της, δεν αποτελεί χωριστό φαινόμενο αλλά αντανακλά τη βία των ενηλίκων και η συνεχής παρουσίασή της ως χωριστού φαινομένου, ενδέχεται να υποκρύπτει συγκεκριμένες σκοπιμότητες.**

Η πολιτεία πάντως, επέλεξε σε αυτόν τον ηθικό πανικό, να απαντήσει με συγκεκριμένα μέτρα και ιδίως με την αυξημένη παρουσία της αστυνομίας σε χώρους όπου συχνάζουν ανήλικοι και με την αυστηροποίηση των ποινικών διατάξεων διά της τροποποίησης των άρθρων 124 και 127 ΠΚ Επ' αυτών, επισημαίνονται τα εξής:

Ο Συνήγορος πραγματοποίησε το 2024 παρέμβαση για τους προληπτικούς ελέγχους της Αστυνομίας σε πληθυσμούς ανηλίκων, **από τους οποίους προέκυψαν προσαγωγές και συλλήψεις παιδιών κάτω των 12 ετών (δηλαδή ανηλίκων ποινικά αδιάφορων).** Η Αρχή εξέφρασε τον προβληματισμό της για τον ενδεχόμενο στιγματισμό και τραυματισμό των ανηλίκων και ζήτησε ενημέρωση, μεταξύ άλλων, σχετικά με την εκπαίδευση που παρέχεται στα στελέχη που συμμετέχουν στους ελέγχους, ώστε να εξασφαλίζεται η προστασία των δικαιωμάτων των ανηλίκων και η υιοθέτηση ενδεδειγμένων μεθόδων διάδρασης με αυτούς, β) τα μέτρα που λαμβάνονται για την αποτροπή εκφοβισμού και ψυχικού τραυματισμού των ελεγχόμενων ανηλίκων και γ) τη μεθοδολογία επιλογής των ελεγχόμενων ανηλίκων (Συνήγορος του Πολίτη, Ετήσια Έκθεση 2024, 2025, σ. 80). Από τα υφιστάμενα δεδομένα προκύπτει ότι μεγάλος αριθμός στελεχών που έρχεται σε επαφή με ανηλίκους δεν έχει λάβει την απαιτούμενη εκπαίδευση.

• Ειδικά σε σχέση με την τροποποίηση του άρθρου 127 ΠΚ η Αρχή -με αφορμή την πρόωθηση σχεδίου νόμου για τον νέο ποινικό κώδικα- υποστήριξε σθεναρά **ότι η διεύρυνση των περιπτώσεων εγκλεισμού ανηλίκων σε κατάστημα κράτησης, δεν συνάδει με τις αρχές της ΔΣΔΠ και των Κανόνων των Ηνωμένων Εθνών για την προστασία των ανηλίκων που στερούνται την προσωπική ελευθερία τους, σύμφωνα με τις οποίες η στέρηση της ελευθερίας πρέπει να αποτελεί έσχατο καταφύγιο κοινωνικής αντίδρασης.** Τόνισε ακόμη, ότι με την επιχειρούμενη διεύρυνση καθίσταται εφικτός ο εγκλεισμός σε κατάσταση κράτησης

και για μικρότερης ηθικοκοινωνικής απαξίας εγκλήματα (π.χ. διακεκριμένη κλοπή), κόντρα στη βασική αρχή του ποινικού δικαίου των ανηλίκων που προτάσσει την αγωγή αντί της τιμωρίας και την αποφυγή μέτρων περιορισμού της ελευθερίας τους. Η ανάγκη προτεραιοποίησης της αγωγής καθίσταται επιτακτική λαμβάνοντας υπόψη ότι- **όπως υποστηρίζεται στην επιστήμη και διαπιστώνεται στην πράξη- η στέρηση της ελευθερίας του ανηλίκου λειτουργεί τελικά επιβαρυντικά, συμβάλλοντας στην υποτροπή αντί της επιδιωκόμενης αποχής από την παραβατικότητα.** Όπως επισημαίνει και ο Συνήγορος «το συμφέρον του ανηλίκου προσώπου αποτελεί τον ακρογωνιαίο λίθο του δικαίου ανηλίκων και επιβάλλει την αρχή της ελάχιστης παρέμβασης».³⁰

• Περαιτέρω, ως προς τις συνθήκες που επικρατούν στα Καταστήματα Κράτησης, η Αρχή επεσήμανε ότι **οι συνθήκες αυτές είναι ακατάλληλες**, όπως προκύπτει από τις σχετικές εκθέσεις αυτοψίας: «Στα έγγραφα αυτά αναδεικνύονται ζητήματα εκδήλωσης βίαιων συμπεριφορών μεταξύ κρατουμένων αλλά και από πλευράς του φυλακτικού προσωπικού, **καταχρηστικές συμπεριφορές, έλλειψη δραστηριοτήτων άθλησης, ψυχαγωγίας και εκτόνωσης αναγκαίων για εφήβους, έλλειψη σχεδιασμού για επαγγελματική εκπαίδευση με στόχο την ευχερέστερη κοινωνική ένταξη μετά την αποφυλάκιση και αποτροπή της υποτροπής,**

³⁰ Βλ. σχετικά τις παρατηρήσεις του Συνηγόρου επί του σχεδίου νόμου για τον Ποινικό Κώδικα και τον Κώδικα Ποινικής Δικονομίας. Διαθέσιμες εδώ <https://www.synigoros.gr/el/category/default/post/parathrhseis-or-sxedio-nomoy-gia-poiniko-kwdika-kai-kwdika-poinikh-dikonomias>.

σοβαρά κενά στη φοίτηση στο σχολείο, που κατά περιόδους φθάνουν σε σημείο παραβίασης του πυρήνα του δικαιώματος του παιδιού στην εκπαίδευση, απουσία της αναγκαίας επαρκούς πλαισίωσης ανήλικων παραβατών με εξειδικευμένους επαγγελματίες (παιδοψυχολόγους κ.ά.) που θα συνέβαλλαν στην «αγωγή» και στην ομαλή τους ένταξη μετά την αποφυλάκιση, κακές συνθήκες υγιεινής, σοβαρή έλλειψη χώρων, με αποτέλεσμα, μεταξύ άλλων, το **συγχρωτισμό ομάδων με έντονες προστριβές μεταξύ τους κ.ά.**».³¹

Από την εμπειρία γενικά επιβεβαιώνεται η παγίωση της περιθωριοποίησης των παιδιών μετά την εμπειρία του εγκλεισμού και η καθήλωσή τους σε μία συνθήκη μηδενικών προσδοκιών για το μέλλον. **Εξάλλου, η βία, ο συνεχής φόβος, το βαθύ άγχος, η αίσθηση επιφυλακής, η θλίψη και ο θυμός είναι στοιχεία που φαίνεται να επικρατούν στον ψυχισμό των ανηλίκων κυρίως στο Ειδικό Κατάστημα Κράτησης στην Κασσαβέτεια, και είναι εκείνα που ναρκοθετούν οποιαδήποτε προοπτική κοινωνικής επανένταξής τους.**

Ως προς την προσθήκη παραγράφου 5 στη διάταξη του άρθρου 124 ΠΚ, με την οποία προβλέπεται πλέον η δυνατότητα του δικαστηρίου ανηλίκων για αντικατάσταση των αναμορφωτικών μέτρων που έχουν επιβληθεί, όχι μόνο με άλλα αναμορφωτικά ή θεραπευτικά μέτρα, αλλά και με κατ' οίκον έκτιση ή με παροχή κοινωφελούς εργασίας και, σε περίπτωση που τα παραπάνω δεν επαρκούν, με περιορισμό σε

³¹ Όπ.π.

ειδικό κατάστημα κράτησης νέων για μέγιστη διάρκεια τα τρία (3) έτη, υποστηρίζεται (Κοσμάτος, 2025, σ. 128), μεταξύ άλλων:

- Ότι με αυτόν τον τρόπο επιχειρείται η **«μετατροπή»** μιας **αθωωτικής απόφασης που επέβαλε αναμορφωτικά μέτρα σε καταδικαστική** που επιβάλλει περιορισμό σε Ειδικό Κατάστημα Κράτησης.

- Ότι πρόκειται για **μη επιτρεπτή παραβίαση της αρχής του δεδικασμένου**, αναφορικά με την αλλαγή του είδους του μέτρου που αποφάσισε να επιβάλλει το δικαστήριο ανηλίκων και της στερητικής της ελευθερίας ποινής που μπορεί να επιβάλλει το δικαστήριο της αντικατάστασης,

- Ότι πρόκειται για ουσιαστική χειροτέρευση της θέσης του κατηγορουμένου, χωρίς να έχει ασκηθεί ένδικο μέσο κατά της απόφασης που επέβαλε το αναμορφωτικό μέτρο.

Από τα παραπάνω, προκύπτει η **αδυναμία της πολιτείας να σταθμίσει αποτελεσματικά το συμφέρον των ανηλίκων** και να ανταποκριθεί προσηκόντως σε αυτό. Επιπλέον, ενώ γενικά είναι ευρέως γνωστό ότι τα αναμορφωτικά και θεραπευτικά μέτρα δεν επαρκούν και ότι οι υπηρεσίες επιμελητών ανηλίκων είναι σημαντικά υποστελεχωμένες, ωστόσο όλο το βάρος της διαχείρισης δόθηκε στην αυστηροποίηση των ποινικών διατάξεων. **Ίσως διότι αυτό ήταν πιο εύκολο, παραβλέποντας ανεπίτρεπτα όμως το πόσο πιο επιζήμιο είναι εν τέλει για τα ίδια τα παιδιά.** Τονίζεται εδώ ότι με βάση ερευνητικά ευρήματα (Κουράκης, Σταθοπούλου, & Μηλιώνη, 2004) σε διάστημα 6-7 ετών, από το 1993 μέχρι το 1999-2000, μόνο 1 στους

5 πρώην κρατούμενους ανήλικους (το 19,8%) δεν οδηγήθηκε εκ νέου στη φυλακή ούτε του επιβλήθηκε κάποια ποινή. **Το μεγαλύτερο ποσοστό, που ήταν πάνω από 80%, οδηγήθηκε σε εκ νέου διάπραξη αξιόποινων πράξεων.**

Από την άλλη, η ίδια η Στρατηγική, που περιλαμβάνει πολλά θετικά μέτρα στη σωστή κατεύθυνση της πρόληψης και ενίσχυσης της αποκαταστατικής δικαιοσύνης, παραμένει για την ώρα «κενό γράμμα» αφού δεν συνοδεύεται από οικονομική μελέτη και πρόβλεψη μεταφοράς των αναγκαίων πιστώσεων για την πραγματοποίηση των δράσεων και προγραμμάτων, δεν έχουν προσδιοριστεί συγκεκριμένοι δείκτες για την εφαρμογή της και δεν έχει καθοριστεί το πλαίσιο εποπτείας της υλοποίησής της.

V. Οι προτάσεις του Συνηγόρου του Παιδιού

Η αντιπαραβολή των κρίσιμων υποχρεώσεων της πολιτείας με την πραγματική κατάσταση στο πεδίο, όπως αναδεικνύεται και από την εμπειρία του Συνηγόρου, αναπόφευκτα προκαλεί έντονη ανησυχία. Η υιοθέτηση μίας διαφορετικής προσέγγισης και η κατάστρωση ενός συγκεκριμένου στιβαρού πλάνου το μέλλον, φαντάζουν αναγκαία υπό το φως της προάσπισης των δικαιωμάτων των παιδιών αλλά και της κοινωνικής συνοχής.

Ο Συνήγορος στο πλαίσιο αυτό, λαμβάνοντας υπόψη όλα τα παραπάνω, έχει, μεταξύ άλλων, προτείνει ειδικά:

- Την **εκπόνηση ενιαίας πολιτικής παιδικής προστασίας**, στη βάση της χαρτογράφησης των υφιστάμενων υπηρεσιών.

- Την **υιοθέτηση δεικτών για την παρακολούθηση της προόδου σε διαφορετικά επίπεδα εφαρμογής της ΔΣΔΠ** και την πρόβλεψη μεσομακροπρόθεσμης ένταξης όλων των βασικών προγραμμάτων και δράσεων παιδικής προστασίας στον τακτικό προϋπολογισμό.

- Την **(επείγουσα) ενίσχυση όλων των υπηρεσιών που εμπλέκονται στην παιδική προστασία** (κοινωνικές υπηρεσίες, υπηρεσίες υγείας και ψυχικής υγείας, εκπαίδευσης, επιμελητών ανηλίκων).

- Την παροχή **ενιαίας ειδικής επιμόρφωσης** στους κοινωνικούς λειτουργούς, ψυχολόγους και άλλους αρμόδιους επαγγελματίες για θέματα παιδικής προστασίας και υποστήριξης ευάλωτων οικογενειών, με στόχο την **πρόληψη** της παραμέλησης και κακοποίησης, αλλά και της απομάκρυνσης παιδιών από τις οικογένειές τους.

- Τη δημιουργία Εισαγγελίας Ανηλίκων σε κάθε Πρωτοδικείο και ενίσχυση της στελέχωσης των Εισαγγελιών Ανηλίκων σε Εισαγγελείς, επιστημονικό και διοικητικό προσωπικό.

- Τη θέσπιση και αποτελεσματική **εφαρμογή πρωτοκόλλων εξατομικευμένης αξιολόγησης αναγκών των παιδιών, που εμπλέκονται στο Σύστημα Ποινικής Δικαιοσύνης είτε ως (πιθανά) θύματα είτε ως ύποπτα ή κατηγορούμενα**, σε ευθυγράμμιση με τις προβλέψεις των Οδηγιών 2011/93/ΕΕ (άρθ. 19), 2016/800/ΕΕ (άρθ. 7) και 2012/29/ΕΕ (άρθ. 22).

- Να εκδοθούν **σαφείς οδηγίες προς τις αστυνομικές αρχές για τη μεταχείριση ανηλίκων** λαμβάνοντας υπόψη τη συνταγματική επιταγή προστασίας της παιδικής ηλικίας, με βάση το άρθρο 21 Σ και την υποχρέωση να προκρίνεται το συμφέρον του παιδιού σε όλες τις δι-

αδικασίες που το αφορούν (άρθρο 3 ΔΣΔΠ, ν. 2101/1992), που να περιλαμβάνουν: άμεση ενημέρωση κηδεμόνα, διασφάλιση δικαιώματος για εξέταση με την παρουσία κηδεμόνα ή συνηγόρου,³² ενημέρωση συλληφθέντος με απλό και σαφή τρόπο για τα δικαιώματα και τις υποχρεώσεις του, δέσμευση με χειροπέδες μόνο όταν κρίνεται απολύτως αναγκαίο, αποφυγή κάθε μορφής βίας ή εκφοβισμού και, γενικά, προσέγγιση ανηλίκων με παραβατική συμπεριφορά με απόλυτο σεβασμό και ευαισθησία. Η πρόταση αυτή παραμένει επίκαιρη και μετά την ενσωμάτωση της Οδηγίας (ΕΕ) 2016/800 σχετικά με τις δικονομικές εγγυήσεις για τα παιδιά που είναι ύποπτα ή κατηγορούμενα στο πλαίσιο των ποινικών διαδικασιών με τον ν. 4689/2020, καθώς εντοπίζονται ακόμη πρακτικές που παραβιάζουν το υφιστάμενο πλαίσιο. Επίσης, είναι ιδιαίτερη σημαντική η επιμόρφωση των στελεχών της Ελληνικής Αστυνομίας με γνώμονα τα παραπάνω.

- Την επανεξέταση των ανωτέρω ποινικών διατάξεων **που εγείρουν πλήθος νομικών και πρακτικών προβλημάτων και υπονομεύουν την κοινωνική επανένταξη των ανηλίκων.**

- Την **οργάνωση και ενίσχυση, με τρόπο συστηματικό, του πλαισίου εφαρμογής των αναμορφωτικών μέτρων στη χώρα** (με έμπρακτη στήριξη και του ρόλου των επιμελητών ανηλίκων), ως αποτελεσματικών εναλλακτικών έναντι της ποινής του εγκλεισμού ανηλίκου σε κατάσταση κράτησης, και την προώθηση, εντός του πλαισίου αυτού, των ρυθμίσεων για τις **Μονάδες Μέριμας Ανηλίκων.**

³² Βλ. και πρότυπα Επιτροπής για την Πρόληψη των Βασανιστηρίων / CPT του Συμβουλίου της Ευρώπης, στοιχ. 23-24.

• Την τροποποίηση του Κώδικα Ποινικής Δικονομίας για τη διασφάλιση των αναγκαίων δικονομικών εγγυήσεων (ιδιαίτερη διαδικασία κλήτευσης ανήλικου μάρτυρα, προσθήκη στον ΚΠΔ ρητής πρόβλεψης για: α) την εξέταση ανήλικου μάρτυρα αποκλειστικά από ειδικά εκπαιδευμένο προσωπικό, β) την ενημέρωση κηδεμόνα/ων του ανηλίκου πριν την έναρξη οποιασδήποτε διαδικασίας και την επικοινωνία του με το παιδί, γ) τη δυνατότητα συνοδείας του ανηλίκου από τον ασκούντα τη γονική μέριμνα ή άλλο κατάλληλο πρόσωπο σε όλες τις διαδικασίες, δ) την εφαρμογή των εγγυήσεων του άρθ. 227 ΚΠΔ σε όλες τις περιπτώσεις εμπλοκής παιδιών σε προανακριτικές και ανακριτικές διαδικασίες (λ.χ. προετοιμασία από εξειδικευμένο επαγγελματία ψυχικής υγείας, προηγούμενη αξιολόγηση ψυχικής κατάστασης και αντιληπτικής ικανότητας, συνοδεία από νόμιμο εκπρόσωπο, αποτύπωση της κατάθεσης σε κατάλληλο μέσο προς αποφυγή κατά το δυνατό της φυσικής παρουσίας σε επόμενο στάδιο), **ανεξάρτητα από την ιδιότητα με την οποία εμπλέκονται (δηλαδή και για τα παιδιά που είναι ύποπτα ή κατηγορούμενα για την τέλεση αξιόποινης πράξης).**

• Την κατεπίγουσα λήψη μέτρων για την **προστασία των παιδιών που έχουν βιώσει κακοποίηση και παραμέληση από τη δευτερογενή θυματοποίηση** (επέκταση και άμεση ενίσχυση της λειτουργίας των Αυτοτελών Γραφείων Προστασίας Ανηλίκων Θυμάτων «Σπίτι του Παιδιού», ευαισθητοποίηση και ενίσχυση του θεσμού της αναδοχής για την αποφυγή τοποθέτησης ανηλίκων σε δομές κλειστού τύπου, που -όπως αναφέρθηκε- είναι εκ των πραγμάτων κακοποιητικές κ.ά.).

• Τη δρομολόγηση των αναγκαίων διαδικασιών για τη **βελτίωση του πλαισίου επιβολής κυρώσεων σε ΜΜΕ που διαρρέουν πληροφορίες** για παιδιά που βρίσκονται σε δύσκολη κατάσταση, ικανές να οδηγήσουν σε ταυτοποίησή τους από τον κοινωνικό περίγυρο και εν τέλει σε στιγματισμό τους (κατά παράβαση του άρθρου 10 του π.δ. 77/2003 και του άρθρου 9 παρ. 7 του ν.4779/21). Για τον σκοπό αυτό απαιτείται αυστηροποίηση των υφιστάμενων κυρώσεων και επιτάχυνση της διαδικασίας επιβολής τους.

• Την άμεση λήψη εκπαιδευτικών μέτρων, μεταξύ των οποίων, την **εισαγωγή συνεκτικού και υποχρεωτικού μαθήματος σεξουαλικής αγωγής, την ενίσχυση της συμμετοχής των παιδιών** στα ζητήματα σχολικής καθημερινότητας, ώστε να **καλλιεργηθούν σχέσεις εμπιστοσύνης** και να καταστεί εφικτή η εκμυστήρευση των μαθητριών/μαθητών σε περίπτωση ανάγκης, την **καθολική εφαρμογή του θεσμού της σχολικής διαμεσολάβησης** για την άμβλυση των εντάσεων και διαχείριση κρίσεων εντός της σχολικής κοινότητας, την αναβάθμιση **των εργαλείων διαφοροποιημένης διδασκαλίας** για την συμπερίληψη ευάλωτων παιδιών, την **ενίσχυση του αριθμού των ψυχολόγων και κοινωνικών λειτουργών των μονάδων** με επιπλέον μόνιμο σταθερό προσωπικό, **την επιμόρφωση των εκπαιδευτικών σε κρίσιμα θέματα**, όπως είναι η δημιουργία παιδαγωγικών σχέσεων και η αναγνώριση της συμπτωματολογίας της βίας στα παιδιά.

Είναι σαφές, ότι τα παραπάνω μέτρα δεν μπορούν να υλοποιηθούν μεμιάς αύριο. Όμως προϋπόθεση για την κατάστρωση ενός συ-

νεπούς και έντιμου μεσομακροπρόθεσμου σχεδιασμού, είναι η αλλαγή της κυρίαρχης κουλτούρας, σήμερα. Από την αποσπασματική επιλογή της αυστηροποίησης, που είναι εύκολη και επικοινωνιακά ελκυστική, στην ολιστική προσέγγιση της ενίσχυσης του πλαισίου παιδικής προστασίας, που είναι κοπιώδης αλλά αποτελεσματική. Από την απρόσφορη λογική της τιμωρίας, σε εκείνη της αγωγής και της συμπερίληψης. Από το παιδί αντικείμενο του οποίου η παρουσία γίνεται γνωστή μόνο λόγω της κακοποίησής του ή της βίας που εκδήλωσε, στο παιδί που εκφράζεται και συμμετέχει στον πολιτικό και κοινωνικό διάλογο. Από τις κλισέ πολιτικές δηλώσεις που υπογραμμίζουν ότι «τα παιδιά είναι το μέλλον» στην αναγνώριση ότι τα παιδιά είναι και το αδιαπραγμάτευτο παρόν, ως πολίτες της δύσκολης χώρας και περιπέλοκης εποχής τους.

VI. Βιβλιογραφία

- Danese, A., & McRory, E. (2015). Child Maltreatment. Στο A. Thapar, D. Pine, J. Leckman, S. Scott, M. Snowling, & E. Taylor, *Rutter's Child and Adolescent Psychiatry* (σσ. 364-375). West Sussex: John Wiley and Sons Inc.
- Lundy, L., Tobin, J., & Parkes, A. (2019). The Right to Respect for the Views of the Child. Στο J. Tobin, *The UN Convention on the Rights of the Child: A Commentary* (σσ. 397-434). Oxford: Oxford University Press.
- Ross, J., & Wyat, W. (1998). *Health and Health Behaviour among Young People: Health Behaviour in School-aged Children (HBSC) study*. Γενεύη: WHO.
- Tobin, J. (2019). *The UN Convention on the Rights of the Child: A Commentary*. Oxford: Oxford University Press.
- Zeenah, C., & Humphreys, K. (2018). Child Abuse and Neglect. *Journal of the American Academy of Child and Adolescent Psychiatry* 57(9), 637-644.
- Θεμελή, Ό. (2023). *Παιδιά χαμένα στην κατάθεση*. Αθήνα: Εκδόσεις Τόπος.
- Κοσμάτος, Κ. (2025). *Δίκαιο Ανηλίκων: Θεωρία και Πράξη*. Αθήνα: Νομική Βιβλιοθήκη.
- Κουράκης, Ν., Σταθοπούλου, Ε., & Μηλιώνη, Φ. (2004). Νεαροί κρατούμενοι μετά την αποφυλάκισή τους: Τα προβλήματα που αντιμετωπίζουν, τα ποσοστά υποτροπής και η περαιτέρω πορεία τους μέσα στην κοινωνία. *Ποινολογ* 6, 2895-2912.
- Παπαμιχαήλ, Σ. (2022). Η έμφυλη διάσταση της κακοποίησης ανηλίκων. Στο Α. Κουμούλα, & Κ. Σκλάβου, *Βία κατά των* (σ. 76). Αθήνα: Ε.ΨΥ.Υ.Π.Ε.
- Συνήγορος του Πολίτη. (2020). *Από το ίδρυμα στην κοινότητα: εναλλακτική φροντίδα ευάλωτων παιδιών και υποστήριξη οικογενειών*. Αθήνα: ΣτΠ.
- Συνήγορος του Πολίτη. (2022). *Πόρισμα / Προσκόμματα στην εκπαιδευτική ένταξη μαθητριών και μαθητών και αναπηρία ή/και ειδικές εκπαιδευτικές ανάγκες*. Αθήνα: ΣτΠ.
- Συνήγορος του Πολίτη. (2025). *Ετήσια Έκθεση 2024*. Αθήνα: ΣτΠ.

Ο ΠΟΛΥΔΙΑΣΤΑΤΟΣ ΡΟΛΟΣ ΤΟΥ ΕΠΙΜΕΛΗΤΗ ΑΝΗΛΙΚΩΝ ΣΤΟ ΣΥΣΤΗΜΑ ΠΟΙΝΙΚΗΣ ΔΙΚΑΙΟΣΥΝΗΣ: ΣΥΓΧΡΟΝΕΣ ΠΡΟΚΛΗΣΕΙΣ ΠΡΟΛΗΨΗΣ ΚΑΙ ΑΠΟΚΑΤΑΣΤΑΣΗΣ

Δρ. Μαλλούχου Αφροδίτη,
Επιμελήτρια Ανηλίκων - Κοινωνική
Λειτουργός, Μεταδιδακτορική
Ερευνήτρια, Τμήμα Κοινωνικής Εργασίας
Πανεπιστήμιο Δυτικής Αττικής

Περίληψη

Οι Υπηρεσίες Επιμελητών Ανηλίκων¹ (ΥΕΑ) συνιστούν θεμελιώδη θεσμό του ελληνικού Συστήματος Ποινικής Δικαιοσύνης Ανηλίκων (ΣΠΔΑ) και βασικό πυλώνα της αντεγκληματικής πολιτικής, στο πλαίσιο της ειδικής μεταχείρισης των ανήλικων παραβατών ως ευάλωτης κοινωνικής ομάδας. Διαδραματίζουν καθοριστικό ρόλο τόσο στη διαχείριση της ανήλικης παραβατικότητας όσο και στην ψυχοκοινωνική υποστήριξη ανηλίκων που εκτιμάται ότι βρίσκονται σε συνθήκες κινδύνου. Το άρθρο διερευνά τον πολυδιάστατο ρόλο του Επιμελητή Ανηλίκων στο ΣΠΔΑ, εστιάζοντας στις σύγχρονες προκλήσεις πρόληψης και

αποκατάστασης της ανήλικης παραβατικότητας. Η παραβατικότητα των ανηλίκων παρουσιάζεται ως αποτέλεσμα της αλληλεπίδρασης προσωπικών, οικογενειακών και κοινωνικών παραγόντων, με έμφαση στη δυναμική σχέση θυματοποίησης και παραβατικής συμπεριφοράς. Αναδεικνύεται ότι οι παραβατικές ενέργειες των ανηλίκων δεν πρέπει να ερμηνεύονται μονοδιάστατα ή αποκλειστικά με όρους ατομικής ευθύνης, αλλά ως έκφραση αναπτυξιακών αναγκών, ψυχοκοινωνικών δυσκολιών, διαρρηγμένων κοινωνικών δεσμών και ως σύμπτωμα μιας κοινωνικής παθολογίας. Ο Επιμελητής Ανηλίκων λειτουργεί ως κεντρικός φορέας σύνδεσης μεταξύ ανηλικού, οικογένειας, σχολείου, κοινωνικών δομών και δικαστικού συστήματος, συνδυάζοντας εποπτεία, συμβουλευτική, διαπαιδαγωγική και προληπτική δράση, προκειμένου να ενισχύσει την κοινωνική (επαν)ένταξη του ανηλικού και να μειώσει την πιθανότητα σιγματισμού ή υποτροπής. Προτείνονται πολιτικές ενίσχυσης των ΥΕΑ, υπογραμμίζοντας ότι μια παιδοκεντρική, ολιστική, διεπιστημονική προσέγγιση αποτελεί βασική προϋπόθεση για την προστασία της ανηλικότητας και την ενίσχυση της κοινωνικής συνοχής.

Ι. Το έργο των Υπηρεσιών Επιμελητών Ανηλίκων στο ΣΠΔΑ

Η θεσμική συγκρότηση των Υπηρεσιών Επιμελητών Ανηλίκων στην Ελλάδα ανάγεται στο έτος 1976, ενώ το πλαίσιο οργάνωσης και λειτουργίας τους καθορίστηκε με το Π.Δ. 49/1979. Σύμφωνα με το άρθρο 29 παρ. 1 του Π.Δ. 96/2017, ως αποστολή των Υπηρεσιών Επιμελητών Ανηλίκων ορίζεται η εξωιδρυμα-

¹ Από το 2014 λειτουργούν ως Υπηρεσίες Επιμελητών Ανηλίκων και Κοινωνικής Αρωγής (ΥΕΑ&ΚΑ), σε ενιαία διοικητική δομή με τις Υπηρεσίες Επιμελητών Κοινωνικής Αρωγής, στην έδρα κάθε Πρωτοδικείου.

τική μεταχείριση ανηλίκων που έχουν διαπράξει ποινικό αδίκημα ή βρίσκονται σε κίνδυνο να καταστούν δράστες ή θύματα αξιόποινων συμπεριφορών. Η αποστολή αυτή υλοποιείται μέσω της παροχής υποστήριξης στο σύστημα ποινικής δικαιοσύνης ανηλίκων, με ανθρωποκεντρικό και παιδαγωγικό προσανατολισμό, τόσο στο επίπεδο της αντιμετώπισης της εφηβικής παραβατικότητας όσο και στο πεδίο της πρόληψης της παραβατικότητας και της θυματοποίησης ανηλίκων.

Ο Επιμελητής Ανηλίκων συνεργάζεται θεσμικά και λειτουργικά με τον Δικαστή Ανηλίκων, συμβάλλοντας ουσιαστικά στη διερεύνηση των προσωπικών, οικογενειακών και κοινωνικών παραμέτρων που διαμορφώνουν τη συμπεριφορά του ανηλίκου. Η υποχρεωτική παρουσία του στη διαδικασία του Δικαστηρίου Ανηλίκων, η οποία διεξάγεται κεκλεισμένων των θυρών, καθώς και η ανάληψη της επιμέλειας και της προστατευτικής επίβλεψης του ανηλίκου στο πλαίσιο της μη ιδρυματικής μεταχείρισης, αποτυπώνουν τον σύνθετο χαρακτήρα του ρόλου του. Ο ρόλος αυτός συνδυάζει στοιχεία κοινωνικού ελέγχου και παιδαγωγικής υποστήριξης, ενσωματώνοντας την κανονιστική διάσταση της ποινικής δικαιοσύνης με την κοινωνικοπαιδαγωγική παρέμβαση.

Ειδικότερα, ο Επιμελητής Ανηλίκων ασκεί το αναμορφωτικό μέτρο της επιμέλειας από την Υπηρεσία Επιμελητών Ανηλίκων και παρακολουθεί την εφαρμογή των λοιπών αναμορφωτικών και θεραπευτικών μέτρων, όπως αυτά προβλέπονται στα άρθρα 122 και 123 του Ποινικού Κώδικα. Σε αντίθεση με τη χρονικά περιορισμένη θητεία των Δικαστών και Εισαγ-

γελέων Ανηλίκων, ο ρόλος του Επιμελητή χαρακτηρίζεται από θεσμική σταθερότητα στο Δικαστήριο Ανηλίκων, στοιχείο που διασφαλίζει τη συνέχεια της παρέμβασης και της υποστήριξης του ανηλίκου σε όλα τα στάδια της ποινικής διαδικασίας (Πιτσελά, 2013), ενισχύοντας τη μακροπρόθεσμη αποτελεσματικότητα των παρεμβάσεων

Κεντρικό εργαλείο άσκησης των καθηκόντων του Επιμελητή Ανηλίκων αποτελεί η κοινωνική έρευνα, η οποία συνιστά αναπόσπαστο στοιχείο της διαδικασίας λήψης αποφάσεων για την ποινική μεταχείριση του ανηλίκου. Μέσω της συστηματικής συλλογής και ανάλυσης πληροφοριών που αφορούν την προσωπικότητα, τα ενδιαφέροντα, τις συνθήκες διαβίωσης, το εκπαιδευτικό προφίλ, τις κοινωνικές σχέσεις, καθώς και το οικογενειακό και σχολικό περιβάλλον του ανηλίκου, ο Επιμελητής συντάσσει την έκθεση κοινωνικής έρευνας και διατυπώνει τεκμηριωμένη πρόταση για την καταλληλότερη, εξατομικευμένη ποινική μεταχείρισή του (Χαΐδου, 2021· Πανάγος, 2023).

Η γνωμοδότηση του Επιμελητή υποβάλλεται στον Δικαστή Ανηλίκων και, παρότι δεν έχει δεσμευτικό χαρακτήρα, αποτελεί κρίσιμο σημείο αναφοράς για τον σχηματισμό της δικανικής κρίσης. Όπως επισημαίνει η Πιτσελά (2013: 346), η πρόταση του Επιμελητή συνιστά «την κορυφαία εκδήλωση τόσο της συμβουλευτικής λειτουργίας της Υπηρεσίας Επιμελητών Ανηλίκων όσο και του διλήμματος του επιμελητή ανηλίκων ως αυτοτελούς, *sui generis*, προανακριτικού οργάνου αφενός και ως συμπαραστάτη του ανηλίκου αφετέρου».

Η θεσμική σημασία της κοινωνικής έρευνας ενισχύθηκε περαιτέρω με τον ν. 4689/2020 (άρθρο 7), με τον οποίο καθιερώθηκε η υποχρεωτική ατομική αξιολόγηση του ανηλίκου από την Υπηρεσία Επιμελητών Ανηλίκων και Κοινωνικής Αρωγής, κατόπιν έγγραφης παραγγελίας του αρμόδιου εισαγγελικού ή δικαστικού λειτουργού σε κάθε στάδιο της ποινικής διαδικασίας. Η ατομική αυτή αξιολόγηση περιλαμβάνει τη συγκέντρωση και συστηματική καταγραφή στοιχείων που αφορούν την προσωπικότητα του ανηλίκου, το οικογενειακό και κοινωνικοοικονομικό του υπόβαθρο, την ψυχική, σωματική και διανοητική του κατάσταση, καθώς και τη δική του οπτική για το επίδικο συμβάν. Με τον τρόπο αυτό, διασφαλίζεται ότι η δικαστική κρίση ερείδεται στην αρχή του βέλτιστου συμφέροντος του παιδιού, σύμφωνα με τα διεθνή πρότυπα παιδικής προστασίας.

Οι εκθέσεις κοινωνικής έρευνας έχουν εμπιστευτικό χαρακτήρα, δεν ενσωματώνονται στη δικογραφία και τίθενται υπόψη αποκλειστικά των αρμόδιων εισαγγελικών και δικαστικών αρχών, καθώς και του ανηλίκου υπόπτου ή κατηγορουμένου κατόπιν αιτήματός του. Η επιστημονική τους βαρύτητα αναγνωρίζεται τόσο ως ειδικό αποδεικτικό μέσο όσο και ως βασικό εργαλείο απονομής της ποινικής δικαιοσύνης ανηλίκων (Κοσμάτος, 2020· Πανάγος, 2023). Η διεθνής εγκληματολογική και νομική πρακτική, όπως αποτυπώνεται στους Κανόνες του Πεκίνου (Κανόνας 16.1), υπογραμμίζει ότι η συνετή και δίκαιη εκδίκαση υποθέσεων ανηλίκων προϋποθέτει τη διερεύνηση της προσωπικότητας και του κοινωνικού περιβάλλοντος

του δράστη. Στο πλαίσιο αυτό, η κοινωνική έκθεση του Επιμελητή καθίσταται θεμελιώδες εργαλείο για την επιλογή κατάλληλων, αναμορφωτικών και κοινωνικά αποτελεσματικών παρεμβάσεων (Πιτσελά, 2006· Κοσμάτος, 2020· Πανάγος, 2023).

Κατά τη διάρκεια της ποινικής διαδικασίας, ο Επιμελητής Ανηλίκων λειτουργεί ως ενδιάμεσος θεσμικός πόλος μεταξύ του ανηλίκου και του δικαστηρίου (Κουράκης, 2012). Η υποχρεωτική παρουσία του στη δικαστική διαδικασία και η μεταγενέστερη παρακολούθηση της συμπεριφοράς του ανηλίκου μετά την επιβολή των μέτρων καθιστούν τον ρόλο του καταλυτικό (Γασπαρινάτου, 2020· Κοσμάτος, 2020· Πανάγος, 2023). Η παρέμβασή του βασίζεται σε εξατομικευμένες στρατηγικές, οι οποίες αποσκοπούν αφενός στην κοινωνική διαπαιδαγώγηση και ενδυνάμωση του ανηλίκου (Κουλούρης, 2016) και αφετέρου στη βελτίωση της γονεϊκής λειτουργίας και της οικογενειακής δυναμικής (Μαλλούχου, 2023).

Η Υπηρεσία Επιμελητών Ανηλίκων διαδραματίζει κείμενο και πολυεπίπεδο ρόλο στο ελληνικό σύστημα ποινικής δικαιοσύνης ανηλίκων, καθώς η λειτουργία της δεν περιορίζεται στην αντιμετώπιση της ήδη εκδηλωμένης παραβατικότητας, αλλά εκτείνεται ουσιαστικά στην πρωτογενή και δευτερογενή πρόληψή της. Στο πλαίσιο αυτό, ο Επιμελητής λειτουργεί ως βασικός φορέας επίσημου κοινωνικού ελέγχου και πρόληψης της «προπαραβατικής» συμπεριφοράς (Γεωργούλας, 2000), ασκώντας συμβουλευτικό, καθοδηγητικό και υποστηρικτικό ρόλο τόσο προς τον ανήλικο όσο και προς την οικογένειά του. Όπως επισημαίνει η Χαΐδου

(2021), το σώμα των Επιμελητών Ανηλίκων λειτουργεί ως κρίσιμος μηχανισμός «δήθησης» και εξορθολογισμού της ποινικής παρέμβασης, τόσο για ανηλίκους που φέρονται ότι έχουν παραβεί την ποινική νομοθεσία όσο και για εκείνους που εκτιμάται ότι βρίσκονται σε κατάσταση αυξημένης ευαλωτότητας ή αποκαλούμενου «ηθικού κινδύνου».

Υπό αυτή την έννοια, η Υπηρεσία Επιμελητών Ανηλίκων συνιστά έναν από τους βασικότερους φορείς επίσημου κοινωνικού ελέγχου στο πεδίο της παραβατικότητας των ανηλίκων, συμβάλλοντας καθοριστικά στην ορθή αξιολόγηση και διαχείριση του «προπαραβατικού» ανηλίκου. Η εφαρμογή του αναμορφωτικού μέτρου της διοικητικής επιμέλειας αναδεικνύεται, πλέον, ως η βασική θεσμική απάντηση του συστήματος ποινικής δικαιοσύνης ανηλίκων στο πεδίο της πρόληψης της εκδήλωσης παραβατικής συμπεριφοράς (Ζαγούρα, 2020).

Στο πλαίσιο της προληπτικής παρέμβασης και κατόπιν σχετικής εισαγγελικής παραγγελίας, οι Επιμελητές Ανηλίκων αναλαμβάνουν την υποστήριξη ανηλίκων που παρουσιάζουν δυσχέρειες κοινωνικής προσαρμογής και εκτιμάται ότι διατρέχουν αυξημένο κίνδυνο εμπλοκής σε παραβατικές συμπεριφορές ή θυματοποίησης. Η παρέμβασή τους εστιάζει αφενός στην ψυχοκοινωνική ενδυνάμωση των ίδιων των ανηλίκων και αφετέρου στη στήριξη και ενίσχυση του οικογενειακού τους περιβάλλοντος, μέσω της διαμόρφωσης μιας σταθερής, συνεργατικής και εμπιστευτικής σχέσης. Οι Επιμελητές προβαίνουν σε ολοκληρωμένη εκτίμηση αναγκών και διαμορφώνουν εξατομικευμένα σχέδια παρέμβασης, με στόχο την

κοινωνική διαπαιδαγώγηση του ανηλίκου, την ομαλή ένταξή του στον κοινωνικό ιστό και την προαγωγή της προσωπικής του ανάπτυξης. Ο Επιμελητής Ανηλίκων λειτουργεί, συνεπώς, τόσο ως φορέας κοινωνικού ελέγχου όσο και ως μηχανισμός κοινωνικής ένταξης, προωθώντας τη μετάβαση από τον κίνδυνο παραβατικότητας στη θετική κοινωνική συμμετοχή (Μαλλούχου, 2022).

Η λειτουργία της Υπηρεσίας Επιμελητών Ανηλίκων εντάσσεται στο ευρύτερο πλαίσιο της φιλικής προς τα παιδιά δικαιοσύνης, όπως αυτό αποτυπώνεται στις Κατευθυντήριες Γραμμές της Επιτροπής Υπουργών του Συμβουλίου της Ευρώπης (2010). Οι κατευθυντήριες αυτές αρχές υπογραμμίζουν την ανάγκη ενός συστήματος δικαιοσύνης που ανταποκρίνεται στις αναπτυξιακές, ψυχολογικές και κοινωνικές ανάγκες των παιδιών, διασφαλίζοντας την ενεργό συμμετοχή, την προστασία και την ενδυνάμωσή τους, χωρίς να διακυβεύεται η αξιοπιστία της δικαστικής διαδικασίας ή το υπέρτατο συμφέρον του ανηλίκου. Η φιλική προς τα παιδιά δικαιοσύνη στοχεύει, ιδίως, στη μείωση της δευτερογενούς θυματοποίησης των ανηλίκων εντός του δικαστικού συστήματος, μέσω της προσαρμογής των διαδικασιών στο αναπτυξιακό τους στάδιο, της εξατομικευμένης προσέγγισης και της αποφυγής κάθε μορφής στιγματισμού ή κατηγοριοποίησης (Council of Europe, 2010).

Η ανάλυση του θεσμικού και λειτουργικού πλαισίου των Υπηρεσιών Επιμελητών Ανηλίκων αναδεικνύει τον κεντρικό τους ρόλο στη διαχείριση της ανήλικης παραβατικότητας. Ωστόσο, η ουσιαστική κατανόηση της αποτε-

λεσματικότητας της παρέμβασής τους προϋποθέτει την εμβάθυνση στα χαρακτηριστικά του ίδιου του ανηλίκου και του οικογενειακού του περιβάλλοντος, εντός του οποίου διαμορφώνονται οι συμπεριφορές που τίθενται υπό τη μέριμνα του συστήματος ποινικής δικαιοσύνης ανηλίκων.

II. Ανήλικοι και οικογένειες στο ποινικό σύστημα: Η πολυεπίπεδη παρέμβαση του Επιμελητή Ανηλίκων

Η παραβατικότητα ανηλίκων αποτελεί ένα σύνθετο κοινωνικό φαινόμενο, το οποίο δεν μπορεί να ερμηνευθεί αποκομμένα από το αναπτυξιακό στάδιο του ανηλίκου, το οικογενειακό του περιβάλλον και το ευρύτερο κοινωνικό του πλαίσιο. Στη διαδρομή των χρόνων παρατηρούμε ότι οι δημόσιες ανησυχίες για τη νεανική παραβατικότητα υπήρξαν φαινόμενο επαναλαμβανόμενο και κάθε κύκλος ανησυχιών έθετε με νέους όρους το ζήτημα σε όλες του τις διαστάσεις (Αβδελά, 2013· Ζαραφωνίτου 2008· Πανούσης, 2008· Φαρσεδάκης 2005). Η σύγχρονη εγκληματολογική θεωρία απομακρύνεται από μονοδιάστατα σχήματα που αποδίδουν την παραβατική συμπεριφορά σε ατομικές παθολογίες και στρέφεται σε πολυπαραγοντικές προσεγγίσεις, αναγνωρίζοντας τη δυναμική αλληλεπίδραση προσωπικών, οικογενειακών και κοινωνικών παραμέτρων (Αλεξιάδης, 2011· Κουράκης, 2012· Σπινέλλη, 2014· Χάϊδου, 2021).

Η ανηλικότητα αποτελεί κρίσιμο αναπτυξιακό στάδιο, κατά το οποίο διαμορφώνεται σταδιακά η προσωπική, κοινωνική και ηθική ταυτότητα

του ατόμου. Πρόκειται για περίοδο έντονων ψυχοκοινωνικών διεργασιών, όπου η ανάγκη για αυτονομία και κοινωνική αναγνώριση συνυπάρχει με την εξάρτηση από θεσμούς εξουσίας, όπως η οικογένεια, το σχολείο και το κράτος (Κουρκούτας, 2017· Agnew & Brezina, 2012· Mallouchou & Moutsopoulou, 2018). Η εμπειρία αυτή συχνά βιώνεται από τον ανήλικο ως περιορισμός και έλεγχος, γεγονός που μπορεί να πυροδοτήσει συμπεριφορές αμφισβήτησης ή αντίδρασης στις κοινωνικές νόρμες. Στο πλαίσιο αυτό, η παρεκκλίνουσα ή παραβατική συμπεριφορά δεν συνιστά κατ' ανάγκην ένδειξη παγιωμένης εγκληματικής ταυτότητας, αλλά δύναται να λειτουργήσει ως έκφραση υπαρξιακής αναζήτησης, ανάγκης ορατότητας ή διεκδίκησης θέσης στον κοινωνικό ιστό.

Η διάκριση μεταξύ παρεκκλίνουσας και παραβατικής συμπεριφοράς παραμένει εννοιολογικά ρευστή. Η παρεκκλίνουσα συμπεριφορά αφορά αποκλίσεις από κοινωνικές προσδοκίες και αξίες χωρίς ποινική τυποποίηση (Thio, 2008), όπως φυγές από το σπίτι ή διακοπή της σχολικής φοίτησης, ενώ η παραβατικότητα συνδέεται με πράξεις που παραβιάζουν ρητά το ποινικό δίκαιο. Παράλληλα, η δυναμική και συχνά παροδική φύση αυτών των συμπεριφορών συχνά αγνοείται από τους μηχανισμούς κοινωνικού ελέγχου, δημιουργώντας τον κίνδυνο πρόωρης ποινικοποίησης και στιγματισμού.

Η κοινωνία και οι θεσμοί αντιμετωπίζουν τη νεανική παραβατικότητα με δομική αμφισημία. Από τη μία πλευρά, οι ανήλικοι που αποκλίνουν θεωρούνται απειλή για την κοινωνική

τάξη, οδηγώντας σε κατασταλτικές και τιμωρητικές αντιδράσεις. Από την άλλη, η ανηλικότητα αναγνωρίζεται ως περίοδος ευαλωτότητας και ανωριμότητας, ενεργοποιώντας λόγους επιείκειας και υποστήριξης (Πανούσης, 2008). Αυτή η αντίφαση αντανάκλαται και στο σύστημα ποινικής δικαιοσύνης ανηλικών, το οποίο καλείται να ισορροπήσει ανάμεσα στην κοινωνική άμυνα και στην παιδοκεντρική προστασία.

Η εγκληματολογική έρευνα υπογραμμίζει τον καθοριστικό ρόλο βιολογικών, ψυχολογικών και κοινωνικών (οικογενειακών / σχολικών / οικονομικών) παραμέτρων και τον τρόπο που αυτοί αλληλεπιδρούν μεταξύ τους στην εκδήλωση της παραβατικής δράσης των ανηλικών (Ζαραφωνίτου, 2023· Κουράκης, 2012· Σπινέλλη, 2014· Φαρσεδάκης, 2005· Χάιδου, 2021). Η κοινωνική ανισότητα, η φτώχεια, η περιθωριοποίηση, οι δυσλειτουργικές οικογενειακές σχέσεις, η έκθεση σε μορφές βίας και η έλλειψη σταθερών υποστηρικτικών δομών αυξάνουν σημαντικά την ευαλωτότητα των ανηλικών. Επιπλέον, οι κοινωνικοοικονομικές και αξιακές κρίσεις των τελευταίων ετών, οι επιπτώσεις της πανδημίας και η ανεξέλεγκτη έκθεση σε διαδικτυακή βία και πρότυπα από τα μέσα κοινωνικής δικτύωσης εντείνουν σωρευτικά το άγχος, την ανασφάλεια και τον θυμό των εφήβων.

Ιδιαίτερη σημασία έχει η σύνδεση μεταξύ θυματοποίησης και παραβατικής συμπεριφοράς. Πολλοί ανήλικοι που έρχονται σε επαφή με τις Υπηρεσίες Επιμελητών Ανηλικών παρουσιάζουν αντιδραστική ή επιθετική συμπεριφορά, η οποία συνδέεται με προηγούμενες εμπειρίες

θυματοποίησης στο οικογενειακό, σχολικό ή κοινωνικό περιβάλλον. Η διεθνής βιβλιογραφία καταδεικνύει τη στενή διασύνδεση μεταξύ κακοποίησης και εκδήλωσης βίαιης ή παραβατικής συμπεριφοράς, υπογραμμίζοντας την εναλλαγή ρόλων μεταξύ θύματος και δράστη (Agnew & Brezina, 2012· Cicchetti & Toth, 2016· McAra & McVie, 2010). Η επιθετικότητα, υπό αυτή την οπτική, δεν αποτελεί απλώς παραβατική πράξη, αλλά σύμπτωμα ψυχοκοινωνικών δυσλειτουργιών και μηχανισμό άμυνας σε περιβάλλοντα που αδυνατούν να καλύψουν τις αναπτυξιακές και συναισθηματικές ανάγκες του παιδιού.

Η οικογένεια αποτελεί τον πρωταρχικό φορέα κοινωνικοποίησης και επηρεάζει καθοριστικά τόσο τη διαμόρφωση της προσωπικότητας όσο και την εκδήλωση ή την αναχαίτιση παραβατικών συμπεριφορών. Δυσλειτουργικό οικογενειακό περιβάλλον, όπου παρατηρούνται μορφές συναισθηματικής, ψυχικής ή σωματικής παραμέλησης ή κακοποίησης, σχετίζεται με χαμηλή αυτοεκτίμηση, μειωμένη ενσυναίσθηση και υιοθέτηση αντικοινωνικών προτύπων (Shaw et al., 2001· Gao et al., 2010· Agnew & Brezina, 2012· Mikulincer & Shaver, 2017· Κουρκούτας, 2017).

Διαταραγμένες οικογενειακές σχέσεις, έλλειψη σταθερών ορίων, γονεϊκή παραμέληση, ενδοοικογενειακή βία, καθώς και κοινωνικοοικονομικές δυσχέρειες, έχουν συσχετισθεί εμπειρικά με αυξημένη πιθανότητα εκδήλωσης παραβατικής συμπεριφοράς (Σπινέλλη, 2004· Cicchetti & Toth, 2016· Mikulincer & Shaver, 2017). Η παραβατικότητα του ανηλικού συχνά αντανάκλα ευρύτερες δυσλειτουργ-

γίες του οικογενειακού συστήματος και δεν μπορεί να ιδωθεί ως αμιγώς ατομική επιλογή ή ηθική απόκλιση.

Παράλληλα, η σχολική εμπειρία διαδραματίζει καθοριστικό ρόλο στη διαδικασία κοινωνικής ένταξης ή αποκλεισμού του ανηλίκου. Η σχολική αποτυχία, η πρόωρη εγκατάλειψη της εκπαίδευσης και η προβληματική σχέση με το σχολικό περιβάλλον συνιστούν κρίσιμους παράγοντες κινδύνου, οι οποίοι συχνά συνυπάρχουν με την ανήλικη παραβατικότητα. Η αποδυνάμωση του σχολικού δεσμού περιορίζει τις δυνατότητες θετικής κοινωνικοποίησης και ενισχύει την προσκόλληση σε αποκλίνουσες ομάδες συνομηλίκων. Επομένως, η παρεκκλίνουσα συμπεριφορά των ανηλίκων νοηματοδοτείται εντός των οικογενειακών και κοινωνικών σχέσεων και όχι αποκομμένα (Χάιδου, 2021· Goldson & Muncie, 2015· Muncie, 2014· Shaw et al., 2001).

Στην καθημερινή πράξη, οι Υπηρεσίες Επιμελητών Ανηλίκων συχνά έρχονται σε επαφή με οικογένειες που χαρακτηρίζονται από έντονη δυσλειτουργία, διαρρηγμένες σχέσεις εμπιστοσύνης και περιορισμένη επικοινωνία γονέων-παιδιών. Οι γονείς συχνά εμφανίζουν φόβο, ενοχή ή αίσθημα αδυναμίας, ενώ αδυνατούν να διαχειριστούν την ανάγκη του εφήβου για αυτονομία και τη συμπεριφορά αμφισβήτησης. Η δυναμική αυτή δημιουργεί συγκρούσεις, όπου η επικοινωνία αντικαθίσταται από επιβολή, άρνηση ή συναισθηματική απόσυρση, οδηγώντας συχνά σε περαιτέρω αποξένωση και ενίσχυση παραβατικών προτύπων.

Σε ορισμένες περιπτώσεις, οι γονείς υιοθετούν

στάσεις άρνησης ή υπερπροστατευτισμού και προσπαθούν να αποτρέψουν τον ανήλικο από την ανάληψη της όποιας ευθύνης, με την ελπίδα εξασφάλισης μιας αθωωτικής απόφασης. Η πρακτική αυτή μπορεί να υπονομεύσει την παιδαγωγική λειτουργία της ποινικής διαδικασίας και να δυσχεράνει την αναπτυξιακή ωρίμανση του παιδιού. Η αποκατάσταση ισορροπίας μεταξύ προστασίας και υπευθυνοποίησης αποτελεί κρίσιμο ζητούμενο της παρέμβασης.

Η εστίαση στην ενδυνάμωση της οικογένειας και στη βελτίωση της γονεϊκής λειτουργίας συνιστά βασικό άξονα της παρέμβασης, καθώς η υποστήριξη του οικογενειακού συστήματος λειτουργεί προστατευτικά απέναντι στην υποτροπή και διευκολύνει την κοινωνική επανένταξη του ανηλίκου. Στο πλαίσιο αυτό, η συνεργασία των Υπηρεσιών Επιμελητών Ανηλίκων με κοινωνικές υπηρεσίες, εκπαιδευτικούς φορείς και δομές ψυχικής υγείας κρίνεται αναγκαία για την ανάπτυξη ολοκληρωμένων και βιώσιμων παρεμβάσεων.

Κεντρική αρχή κάθε παρέμβασης είναι η παιδοκεντρική προσέγγιση, κατά την οποία το παιδί τοποθετείται στο επίκεντρο ως ενεργό υποκείμενο με δικαίωμα έκφρασης και συμμετοχής. Η φωνή του ανηλίκου πρέπει να ενσωματώνεται στη διαδικασία λήψης αποφάσεων, ενισχύοντας την εξατομικευμένη αντιμετώπιση και την αποφυγή στιγματισμού.

Η θεωρία του στιγματισμού ή της ετικέτας (Becker, 1963) αναδεικνύει τον ρόλο των επίσημων μηχανισμών κοινωνικού ελέγχου στη δημιουργία δευτερογενούς παραβατικότητας, ιδίως όταν η αντιμετώπιση του ανηλίκου εί-

να τιμωρητικού χαρακτήρα και δεν λαμβάνει υπόψη τις αναπτυξιακές του ανάγκες (Becker, 2000· Κουράκης, 2012). Στο πλαίσιο αυτό, η συγκεκριμένη εγκληματολογική θεωρία προσφέρει ένα κρίσιμο ερμηνευτικό εργαλείο για την κατανόηση των συνεπειών της ποινικής αντίδρασης απέναντι στον ανήλικο παραβάτη. Η εσωτερίκευση του χαρακτηρισμού «παραβάτης» μπορεί να ενισχύσει την περιθωριοποίηση και να παγιώσει συγκρουσιακή με τον νόμο σταδιοδρομία -ακόμη και όταν η αρχική συμπεριφορά είναι περιστασιακή- ιδίως όταν απουσιάζουν υποστηρικτικοί μηχανισμοί και θετικές εναλλακτικές πορείες (Κοντοπούλου, 2016· Κουράκης & Κουλούρης, 2009· Ζαραφωνίτου & Κουράκης, 2009). Διεθνείς οργανισμοί τονίζουν την ανάγκη μη στιγματιστικής γλώσσας και παιδοκεντρικών πρακτικών (Council of Europe, 2010· UNICEF, 2023). Για τον λόγο αυτό, η σύγχρονη ποινική δικαιοσύνη ανηλίκων οφείλει να υιοθετεί μη στιγματιστικές, παιδοκεντρικές προσεγγίσεις, οι οποίες αντιμετωπίζουν τον ανήλικο ως υποκείμενο δικαιωμάτων και όχι ως αντικείμενο καταστολής.

Η επανορθωτική δικαιοσύνη αναδεικνύεται ως ιδιαίτερα πρόσφορη προσέγγιση, εστιάζοντας στην ανάληψη ευθύνης από τον δράστη, την αποκατάσταση της ζημίας, την υποστήριξη του θύματος και την κοινωνική επανένταξη (Braithwaite, 1989· Zehr, 2005· Daly, 2002· Αρτινοπούλου, 2010· Κουράκης, 2011). Στο πλαίσιο αυτό, ο Επιμελητής Ανηλίκων λειτουργεί ως διαμεσολαβητής μεταξύ ανηλίκου, οικογένειας, κοινότητας και συστήματος δικαιοσύνης, εφαρμόζοντας αποκαταστατικές πρακτικές, εφόσον εκτιμάται ότι αυτές μπορούν

να λειτουργήσουν διαπαιδαγωγικά για τους ανήλικους δράστες με ταυτόχρονη ικανοποίηση των αναγκών των παθόντων (Αρτινοπούλου, 2010· Κουράκης, 2012· Crawford & Newburn, 2003· Haines & O' Mahomy, 2006· Umbreit & Armour, 2011· Massaro, 2013). Ο πολυδιάστατος ρόλος του Επιμελητή συνίσταται στη σύνθεση απαιτήσεων κοινωνικού ελέγχου με αρχές προστασίας, ενδυνάμωσης και κοινωνικής ένταξης, καθιστώντας τον κρίσιμο πυλώνα μιας σύγχρονης, ανθρωποκεντρικής ποινικής δικαιοσύνης.

Κατά συνέπεια, η αντιμετώπιση των προπαραβατικών ανηλίκων και εκείνων που έχουν συγκρουστεί με τον νόμο απαιτεί συνεκτικό σύστημα πρόληψης, διαπαιδαγώγησης και αποκατάστασης, στο οποίο ο Επιμελητής Ανηλίκων γεφυρώνει το σύστημα ποινικής δικαιοσύνης με το κράτος πρόνοιας, συμβάλλοντας στη μείωση της περιθωριοποίησης και στην ενίσχυση της κοινωνικής επανένταξης των ανηλίκων. Η ανάλυση των ψυχοκοινωνικών και οικογενειακών παραμέτρων καθιστά σαφές ότι η ποινική διαχείριση δεν μπορεί να είναι μονοδιάστατη· ο ρόλος του Επιμελητή αναδεικνύεται πολυεπίπεδος και δυναμικός, μεταφράζοντας τις σύνθετες ανάγκες του ανηλίκου σε πρακτικές παρεμβάσεις εντός και εκτός δικαστικού συστήματος.

III. Ο πολυδιάστατος ρόλος του Επιμελητή Ανηλίκων

Ο Επιμελητής Ανηλίκων αποτελεί έναν από τους πλέον σύνθετους και πολυλειτουργικούς θεσμικούς ρόλους στο σύστημα ποινικής δι-

καιοσύνης ανηλίκων. Η παρέμβασή του δεν περιορίζεται στην εποπτεία της συμμόρφωσης του ανηλίκου προς τις δικαστικές αποφάσεις, αλλά εκτείνεται σε ένα ευρύ φάσμα λειτουργιών που συνδυάζουν στοιχεία κοινωνικού ελέγχου, παιδαγωγικής καθοδήγησης, ψυχοκοινωνικής υποστήριξης και προστασίας δικαιωμάτων. Ο ρόλος αυτός διαμορφώνεται στο μεταίχμιο μεταξύ ποινικής δικαιοσύνης και κοινωνικής πρόνοιας, καθιστώντας τον Επιμελητή βασικό διαμεσολαβητή μεταξύ του ανηλίκου, της οικογένειας, της κοινότητας και του δικαστικού συστήματος.

Κατ' αρχάς, η συμβουλευτική και υποστηρικτική διάσταση της παρέμβασης αποτελεί θεμελιώδη άξονα της επαγγελματικής πρακτικής του Επιμελητή. Μέσω συστηματικής επικοινωνίας με τον ανήλικο και το οικογενειακό του περιβάλλον, επιδιώκεται η κατανόηση των υποκειμενικών βιωμάτων, των αναγκών και των δυσκολιών που επηρεάζουν τη συμπεριφορά του. Η συμβουλευτική παρέμβαση στοχεύει στην ενίσχυση της αυτοαντίληψης, της συναισθηματικής ρύθμισης και της αίσθησης υπευθυνότητας, λειτουργώντας ως υποστηρικτικός μηχανισμός σε μια κρίσιμη αναπτυξιακή φάση.

Συναφής είναι η παιδαγωγική διάσταση του ρόλου, που αποσκοπεί στη μετάδοση κοινωνικών αξιών, κανόνων και δεξιοτήτων για την ένταξη του ανηλίκου στο κοινωνικό σύνολο. Η παρέμβαση αυτή δεν περιορίζεται σε κανονιστική επιβολή, αλλά υιοθετεί παιδοκεντρική και συμμετοχική προσέγγιση, ενθαρρύνοντας τον ανήλικο να αναστοχαστεί για τις πράξεις του, να αναγνωρίσει τις κοινωνικές τους συ-

νέπειες και να αναπτύξει εναλλακτικούς τρόπους διαχείρισης συγκρούσεων.

Ο αναμορφωτικός ρόλος συνδέεται άρρηκτα με την εφαρμογή και παρακολούθηση των αναμορφωτικών μέτρων του Ποινικού Κώδικα για ανηλίκους. Ο Επιμελητής λειτουργεί ως φορέας υλοποίησης της δικαστικής απόφασης, παρακολουθώντας τη συμμόρφωση και προσαρμόζοντας την παρέμβαση στις εξατομικευμένες ανάγκες του ανηλίκου. Η ελεγκτική διάσταση της λειτουργίας του δεν έχει τιμωρητικό χαρακτήρα, αλλά αποσκοπεί στη δημιουργία πλαισίου δομημένης υποστήριξης, μέσα στο οποίο ο ανήλικος μπορεί να επεξεργαστεί την εμπειρία της παραβατικής συμπεριφοράς και να αναπτύξει δεξιότητες αυτορύθμισης και κοινωνικής ευθύνης.

Παράλληλα, ο Επιμελητής αναλαμβάνει την υπεράσπιση των δικαιωμάτων του ανηλίκου, διασφαλίζοντας αφενός ότι η ποινική διαδικασία διέπεται από την αρχή του βέλτιστου συμφέροντος του παιδιού και ότι αφετέρου αποτρέπονται πρακτικές που δύναται να οδηγήσουν σε θυματοποίησή του ή θεσμικό στιγματισμό. Λειτουργώντας ως συνδεδεμένος κρίκος - γέφυρα μεταξύ δικαστικής αρχής, ανηλίκου και οικογένειας, συμβάλλει στην αποσαφήνιση των ρόλων, των προσδοκιών και των υποχρεώσεων εκάστου μέρους. Μέσω της ενίσχυσης της επικοινωνίας και της κατανόησης των διαδικαστικών απαιτήσεων, περιορίζει τις εντάσεις και ενδυναμώνει τη θεσμική νομιμοποίηση και την ουσιαστική αποδοχή των επιβαλλόμενων μέτρων.

Η άσκηση των καθηκόντων του Επιμελητή

Ανηλίκων χαρακτηρίζεται από ενδογενείς εντάσεις και ηθικοεπαγγελματικά διλήμματα, τα οποία απορρέουν από τη διττή φύση του ρόλου του. Ειδικότερα, ο Επιμελητής καλείται να συνδυάσει αφενός τον συμβουλευτικό ρόλο απέναντι στον ανήλικο, που προϋποθέτει σχέση εμπιστοσύνης, εχεμύθεια και υποστηρικτική στάση, και αφετέρου τον γνωμοδοτικό ρόλο προς τη δικαστική αρχή, ο οποίος συνεπάγεται υποχρέωση ενημέρωσης και παροχής αντικειμενικών αξιολογικών κρίσεων (Ζαγούρα, 2007). Η συνύπαρξη αυτών των δύο λειτουργιών δημιουργεί μια δομική αντίφαση: η ανάπτυξη θεραπευτικής ή συμβουλευτικής συμμαχίας με τον ανήλικο δύναται να υπονομευθεί από την υποχρέωση διαβίβασης πληροφοριών στο δικαστήριο, ιδίως όταν αυτές ενδέχεται να επιδράσουν δυσμενώς στη δικαστική του μεταχείριση. Παράλληλα, ο ρόλος του Επιμελητή διαφοροποιείται τόσο από εκείνον του συνηγόρου υπεράσπισης όσο και από εκείνον του αμιγώς ελεγκτικού μηχανισμού, γεγονός που επιτείνει την ασάφεια ως προς τα επαγγελματικά του όρια και την ταυτότητά του. Στο πλαίσιο αυτό, ο ρόλος του Επιμελητή Ανηλίκων έχει χαρακτηριστεί ως διπλός, αντιφατικός, ασαφής, πολύπλοκος και μη επαρκώς θεσμικά οριοθετημένος (Ανδρεοπούλη, 2011).

Η σχέση επιμελητή-ανηλίκου τοποθετείται σε ένα συνεχές μεταξύ ελέγχου και επιτήρησης αφενός και συμβουλευτικής και υποστήριξης αφετέρου. Ωστόσο, εμπειρικά δεδομένα υποδεικνύουν ότι οι ίδιοι οι Επιμελητές τείνουν να προσδίδουν μεγαλύτερη βαρύτητα στη συμβουλευτική και υποστηρικτική διάσταση του έργου τους, αναδεικνύοντας τον προσανατο-

λισμό τους προς την κοινωνική επανένταξη και την ενδυνάμωση του ανηλίκου, παρά προς την αυστηρά ελεγκτική λειτουργία (Κουλούρης, 2016· Μαλλούχου, 2022). Συνεπώς, η άσκηση των καθηκόντων τους απαιτεί υψηλό επίπεδο επαγγελματικής κρίσης, δεοντολογικής ευαισθησίας και ικανότητας διαχείρισης των ορίων μεταξύ υποστήριξης και ελέγχου, με γνώμονα τόσο την προστασία του ανηλίκου όσο και τη διασφάλιση της απονομής της δικαιοσύνης.

Μία ιδιαίτερη διάσταση του ρόλου του Επιμελητή Ανηλίκων συνιστά η άσκηση καθηκόντων διαμεσολαβητή κατά την εφαρμογή του αναμορφωτικού μέτρου της συνδιαλλαγής μεταξύ ανηλίκου δράστη και θύματος (άρθρο 122 παρ. 1 περ. ε' Π.Κ.). Η θέση του είναι κομβική για τη μεταφορά της επανορθωτικής δικαιοσύνης στην πράξη, καθώς η ποιότητα και η αποτελεσματικότητα της διαδικασίας εξαρτώνται σε σημαντικό βαθμό από την επαγγελματική του επάρκεια, τη δεοντολογική του συγκρότηση και τις επικοινωνιακές του δεξιότητες. Ο Επιμελητής - διαμεσολαβητής οφείλει να διασφαλίζει συνθήκες ανεξαρτησίας, αντικειμενικότητας και ουδετερότητας, διευκολύνοντας έναν ουσιαστικό και ισότιμο διάλογο μεταξύ των μερών. Η στάση του πρέπει να είναι αμερόληπτη και μη επικριτική, με στόχο αφενός την αποφυγή στιγματισμού ή ταπείνωσης του ανηλίκου δράστη και την ενίσχυση της ανάληψης ευθύνης και αφετέρου την προστασία του θύματος από δευτερογενή θυματοποίηση ή εργαλειοποίησή του στο πλαίσιο επιδίωξης ποινικής ελάφρυνσης του δράστη (Αρτινοπούλου & Μαγγανάς, 1996· Αρτινοπούλου, 2010 & 2011· Πανάγος, 2017 & 2023). Ιδιαίτερη πρό-

κλήση συνιστά το γεγονός ότι ο Επιμελητής, λόγω του θεσμικού του ρόλου και της προηγούμενης συνεργασίας του με τον ανήλικο δράστη, ενδέχεται να ταυτίζεται λειτουργικά με τα συμφέροντά του. Ως εκ τούτου, η τήρηση ουδέτερης στάσης καθίσταται κρίσιμο δεοντολογικό ζητούμενο, ενώ σε περίπτωση αδυναμίας διασφάλισής της επιβάλλεται η αντικατάστασή του από άλλον συνάδελφό του. Η άσκηση του διαμεσολαβητικού ρόλου προϋποθέτει ειδική εκπαίδευση και ανάπτυξη σύνθετων κοινωνικών δεξιοτήτων, όπως ενσυναίσθηση, ενεργητική ακρόαση, ευελιξία και ικανότητα διαχείρισης συγκρούσεων.

Περαιτέρω, ο προληπτικός ρόλος του Επιμελητή Ανηλίκων είναι κρίσιμος, καθώς στοχεύει τόσο στην αποτροπή της αρχικής εμπλοκής όσο και της υποτροπής των ανηλίκων σε παραβατικές συμπεριφορές. Μέσω της έγκαιρης ανίχνευσης παραγόντων κινδύνου —όπως σχολική αποτυχία, δυσλειτουργικές οικογενειακές σχέσεις, κοινωνικός αποκλεισμός ή θυματοποίηση— και της ενίσχυσης προστατευτικών παραγόντων —όπως η σταθερή οικογενειακή στήριξη, η σχολική και εκπαιδευτική εμπλοκή, η συμμετοχή σε θετικά κοινωνικά δίκτυα, η ανάπτυξη αυτορρύθμισης και δεξιοτήτων επίλυσης προβλημάτων, καθώς και η πρόσβαση σε συμβουλευτική και ψυχοκοινωνική υποστήριξη— ο Επιμελητής συμβάλλει στη διαμόρφωση συνθηκών που μειώνουν τον κίνδυνο επανάληψης ή κλιμάκωσης της παραβατικής πορείας. Η προληπτική αυτή διάσταση καθιστά τον Επιμελητή θεμελιώδη συνδετικό κρίκο μεταξύ ποινικής δικαιοσύνης και συστημάτων κοινωνικής πρόνοιας, ενισχύοντας τη βιώσιμη

κοινωνική ένταξη και την προσωπική ανάπτυξη των ανηλίκων.

Η πολυδιάστατη φύση του ρόλου καθιστά τον Επιμελητή ταυτόχρονα σύμβουλο, υποστηρικτή, διαμεσολαβητή και παιδαγωγικό καθοδηγητή. Η παρέμβασή του στοχεύει στην ενίσχυση της εσωτερικής κινητοποίησης του ανηλίκου, στην καλλιέργεια υπευθυνότητας, στη μεταβολή παραβατικών συμπεριφορών σε κοινωνικά αποδεκτές και στην αλλαγή δυσλειτουργικών γονεϊκών στάσεων. Μέσω της σχέσης εμπιστοσύνης, επιδιώκεται η ενεργή συμμετοχή της οικογένειας σε δεσμεύσεις και συμφωνίες που ενισχύουν τη λειτουργικότητα του οικογενειακού συστήματος.

Τέλος, ο διασυνδετικός ρόλος του Επιμελητή εκτείνεται πέραν των ποινικών ορίων, περιλαμβάνοντας συνεργασία με σχολεία, κοινωνικές υπηρεσίες, ψυχιατρικές δομές και άλλους φορείς πρόνοιας. Η διεπιστημονική αυτή στρατηγική αντιμετωπίζει την ανήλικη παραβατικότητα ως κοινωνικό και αναπτυξιακό φαινόμενο και όχι ως μεμονωμένο νομικό ζήτημα.

Συνολικά, ο πολυδιάστατος ρόλος του Επιμελητή Ανηλίκων συνδυάζει εποπτεία, προληπτική παρέμβαση, παιδαγωγική καθοδήγηση, προστασία δικαιωμάτων και διαμεσολάβηση. Αναδεικνύει τη μετάβαση από κατασταλτικά πρότυπα ποινικής διαχείρισης σε παιδοκεντρικό, προληπτικό και αποκαταστατικό μοντέλο δικαιοσύνης, ενισχύοντας την κοινωνική συνοχή, την προστασία και την ενδυνάμωση των ανηλίκων. Η λειτουργία αυτή απαιτεί ένα σταθερό θεσμικό και οργανωτικό πλαίσιο που να υποστηρίζει ουσιαστικά τις πολύπλευρες αρ-

μοδιότητες των Υπηρεσιών Επιμελητών Ανηλίκων και να προάγει τη συνολική ποιότητα της ποινικής δικαιοσύνης ανηλίκων.

IV. Προτάσεις πολιτικής και ενίσχυσης της λειτουργίας των Υπηρεσιών Επιμελητών Ανηλίκων

Η ενίσχυση του ρόλου των Επιμελητών Ανηλίκων προϋποθέτει τη διαμόρφωση μιας στρατηγικής που συνδυάζει την ανάπτυξη επαγγελματικών δεξιοτήτων με τη διασφάλιση κατάλληλων θεσμικών και υλικοτεχνικών υποδομών. Η αποτελεσματική λειτουργία των Υπηρεσιών Επιμελητών Ανηλίκων απαιτεί την ενσωμάτωση πολυεπίπεδων και ολιστικών παρεμβάσεων, που συνδυάζουν κοινωνική πρόληψη, παιδαγωγική υποστήριξη και αποκαταστατική προσέγγιση στη διαχείριση της ανήλικης παραβατικότητας. Σε αυτό το πλαίσιο, προτείνονται τα ακόλουθα μέτρα:

1. Συνεχιζόμενη επαγγελματική κατάρτιση και υποστήριξη των Επιμελητών Ανηλίκων:

Η συστηματική και συνεχής κατάρτιση των Επιμελητών Ανηλίκων σε σύγχρονες ψυχοκοινωνικές μεθοδολογίες, διαμεσολαβητικές πρακτικές, καθώς και σε τεχνικές ψυχολογικής υποστήριξης και διαχείρισης κρίσεων, συνιστά αναγκαία προϋπόθεση για τη διατήρηση υψηλού επιπέδου επιστημονικής επάρκειας. Παράλληλα, συμβάλλει στην αποτελεσματική διαχείριση σύνθετων υποθέσεων νεανικής παραβατικότητας, ενισχύοντας την αποτελεσματικότητα της παιδοκεντρικά προσανατολισμένης παρέμβασης.

2. Επαρκής στελέχωση και οργανωτική υποστήριξη των ΥΕΑ: Η επαρκής στελέχωση των ΥΕΑ συνιστά θεμελιώδη προϋπόθεση για την άσκηση ουσιαστικής, συστηματικής και εξατομικευμένης επιμέλειας των ανηλίκων, με άμεση αντανάκλαση στην αποτελεσματικότητα των παρεμβάσεων. Η παράλληλη ενίσχυση της διοικητικής και οργανωτικής υποδομής περιορίζει τον γραφειοκρατικό φόρτο και επιτρέπει την απρόσκοπτη επικέντρωση των Επιμελητών στο επιστημονικό και παιδαγωγικό τους έργο, διασφαλίζοντας την εύρυθμη και αποδοτική λειτουργία των Υπηρεσιών.

3. Επιμόρφωση των δικαστικών και διωκτικών αρχών: Η συστηματική και εξειδικευμένη κατάρτιση δικαστικών και εισαγγελικών λειτουργών, καθώς και αστυνομικών που χειρίζονται υποθέσεις ανηλίκων, ενισχύει την εδραίωση μιας παιδοκεντρικής, αποστιγματοποιημένης και προληπτικά προσανατολισμένης προσέγγισης. Αντίστοιχα, η επιμόρφωση των δικηγόρων που εκπροσωπούν ανηλικούς συμβάλλει στη διασφάλιση της ουσιαστικής συμμετοχής του παιδιού στη διαδικασία και στην αποτελεσματική προάσπιση των δικαιωμάτων και του βέλτιστου συμφέροντός του σε όλα τα στάδια της ποινικής δικαιοσύνης.

4. Δημιουργία κατάλληλων χώρων συνεργασίας: Οι χώροι λειτουργίας των Υπηρεσιών Επιμελητών Ανηλίκων και διεξαγωγής συναντήσεων με ανηλικούς πρέπει να ανταποκρίνονται στα διεθνή πρότυπα της φιλικής προς τα παιδιά δικαιοσύνης, προάγοντας την ασφάλεια, την ψυχοκοινωνική άνεση και την ενεργό συμμετοχή των παιδιών. Ο στοχευμένος σχεδιασμός και η λειτουργική διαρρύθμιση των

χώρων μειώνουν το άγχος, διευκολύνουν την επικοινωνία και ενισχύουν την εμπιστοσύνη των ανηλίκων στη διαδικασία.

5. Συστηματική παρακολούθηση και αξιολόγηση της αποτελεσματικότητας των αναμορφωτικών μέτρων («follow-up»): Η θεσμοθετημένη και τακτική παρακολούθηση (follow-up) της εφαρμογής των αναμορφωτικών μέτρων επιτρέπει τη συνεχή βελτίωση των παρεμβάσεων και την αποτελεσματική προσαρμογή των προγραμμάτων κοινωνικής επανένταξης. Επιπλέον, η συστηματική αξιολόγηση των πρακτικών συμβάλλει στην επιστημονική τεκμηρίωση της αποτελεσματικότητας των μέτρων και στη διαμόρφωση στρατηγικών βάσει τεκμηριωμένων δεδομένων.

6. Καθιέρωση συστήματος εποπτείας και επιστημονικής ανατροφοδότησης των Επιμελητών: Η θεσμοθέτηση δομών εποπτείας, συμπεριλαμβανομένης της συμμετοχής εξωτερικών εμπειρογνομόνων, ενισχύει την επαγγελματική ασφάλεια των Επιμελητών και παρέχει επιστημονική ανατροφοδότηση για τη διαχείριση σύνθετων περιπτώσεων. Η λειτουργία αυτών των μηχανισμών συμβάλλει στη διατήρηση υψηλών προτύπων επαγγελματικής πρακτικής και στην εξασφάλιση συνέπειας στην εφαρμογή των αναμορφωτικών μέτρων.

7. Δημιουργία φιλικών και προσαρμοσμένων εκπαιδευτικών περιβαλλόντων: Η υποστήριξη των παιδιών που έχουν εγκαταλείψει το σχολείο μέσω διασύνδεσής τους με εκπαιδευτικές δομές αποτελεί κρίσιμο εργαλείο κοινωνικής επανένταξης και πρόληψης επανεμπλοκής σε παραβατικές συμπεριφορές. Τα εκπαιδευτικά

προγράμματα πρέπει να διαμορφώνονται με ευέλικτες, εξατομικευμένες προσεγγίσεις που ανταποκρίνονται στις ανάγκες, τα ενδιαφέροντα και τις δεξιότητες των παιδιών, προάγοντας τη συμμετοχή τους και ενισχύοντας τη βιώσιμη κοινωνική ενσωμάτωσή τους.

8. Δικτύωση και διεπιστημονική συνεργασία μεταξύ υπηρεσιών: Η συστηματική σύνδεση των Υπηρεσιών Επιμελητών Ανηλίκων με εκπαιδευτικά ιδρύματα, κοινωνικές υπηρεσίες, δομές ψυχικής υγείας και εξειδικευμένους επιστήμονες προάγει την ολιστική και διεπιστημονική παρέμβαση. Η συνεργασία αυτή ενισχύει την αποτελεσματικότητα της πρόληψης, της παρέμβασης και της διαδικασίας κοινωνικής επανένταξης των ανηλίκων.

9. Ιδεολογική στροφή από την τιμωρία στη συμφιλίωση και αποκατάσταση: Η προώθηση και εδραίωση μιας κουλτούρας με επίκεντρο την έννοια της επανόρθωσης απαιτεί συστηματική προετοιμασία της κοινότητας και διεύρυνση του δημόσιου διαλόγου γύρω από την αποκατάσταση των σχέσεων. Η αλλαγή αυτή πρέπει να ξεκινά από τον οικογενειακό και εκπαιδευτικό χώρο, καλλιεργώντας στην κοινωνία την αξία των αποκαταστατικών πρακτικών. Η εστίαση σε επανορθωτικές παρεμβάσεις, διameσολάβηση και κοινωνική επανένταξη, αντί της κατασταλτικής προσέγγισης, προάγει την προσωπική ανάπτυξη του ανηλίκου, ενισχύει την υπευθυνότητά του και μειώνει τις πιθανότητες υποτροπής.

10. Διεθνής συνεργασία και ανταλλαγή καλών πρακτικών: Η ενεργός συμμετοχή των Επιμελητών Ανηλίκων και των αρμόδιων δι-

καστικών και διωκτικών αρχών σε ευρωπαϊκά προγράμματα και δίκτυα ανταλλαγής εμπειριών προάγει την εφαρμογή καινοτόμων και επιστημονικά τεκμηριωμένων πρακτικών, ενισχύοντας τη διαμόρφωση πολιτικών βασισμένων σε τεκμηριωμένα δεδομένα.

Η εφαρμογή των προτεινόμενων μέτρων συνιστά στρατηγική επένδυση στην κοινωνική πρόνοια και την προστασία της ανηλικότητας. Οι ανήλικοι παραβάτες και οι ανήλικοι σε κατάσταση κινδύνου αποτελούν ευάλωτες κοινωνικές ομάδες, συχνά αποκλεισμένες από δομές που θα μπορούσαν να υποστηρίξουν την ομαλή αναπτυξιακή τους πορεία. Ιδιαίτερα υπό το πρίσμα των κοινωνικοοικονομικών και υγειονομικών κρίσεων των τελευταίων δεκαπέντε ετών, καθίσταται επιβεβλημένη η υιοθέτηση πολυεπίπεδων και ολιστικών παρεμβάσεων που συνδυάζουν πρόληψη, παιδαγωγική στήριξη και αποκαταστατικές πρακτικές, προάγοντας την ισόρροπη ψυχοκοινωνική ένταξη των ανηλίκων.

Η προστασία της ανηλικότητας και η ενίσχυση των δυνατοτήτων των παιδιών για κοινωνική ένταξη και αυτοπραγμάτωση δεν αποτελεί μόνο κοινωνική υποχρέωση, αλλά και επένδυση για μια κοινωνία με μειωμένη βία, ενισχυμένη κοινωνική συνοχή και ενεργή συμμετοχή των νέων πολιτών, αναγνωρίζοντας κάθε ανήλικο ως μια δυναμική, εύθραυστη και δημιουργική ύπαρξη, η οποία απαιτεί σεβασμό, εμπιστοσύνη και συστηματική υποστήριξη για την πλήρη ανάπτυξη των ικανοτήτων του.

Επίλογος

Η προστασία της ευάλωτης ανηλικότητας και η διασφάλιση των δικαιωμάτων του παιδιού αποτελούν θεμελιώδεις αρχές της Σύμβασης για τα Δικαιώματα του Παιδιού (UNCRC, 1989). Η διαχείριση της παραβατικής συμπεριφοράς των ανηλίκων δεν μπορεί να περιορίζεται σε κατασταλτικές ή αποσπασματικές παρεμβάσεις (Ζαραφωνίτου & Κουράκης, 2009· Χάϊδου, 2021)· απαιτεί ολιστική, παιδοκεντρική προσέγγιση που ενσωματώνει την κατανόηση των ψυχοκοινωνικών τραυμάτων, την εξατομικευμένη φροντίδα και τη συνεχιζόμενη ψυχοκοινωνική υποστήριξη.

Η κοινωνική επανένταξη των ανηλίκων που έχουν εμπλακεί σε παραβατικές συμπεριφορές ή έχουν βιώσει θυματοποίηση προϋποθέτει μακροχρόνιες, ολιστικές παρεμβάσεις. Η ενίσχυση της σχολικής φοίτησης, η πρόσβαση σε υπηρεσίες ψυχικής υγείας, η ανάπτυξη δεξιοτήτων ζωής και η καλλιέργεια της αυτοεκτίμησης συνιστούν προστατευτικούς παράγοντες που μειώνουν τον κίνδυνο υποτροπής και κοινωνικού αποκλεισμού. Η αποφυγή κατασταλτικών ή αποσπασματικών πρακτικών, σε συνδυασμό με τη διατήρηση σταθερών σχέσεων φροντίδας και συνεχιζόμενης υποστήριξης, αποτελεί θεμελιώδη προϋπόθεση για την πρόληψη της επανεμπλοκής των ανηλίκων στο ποινικό σύστημα.

Στο πλαίσιο αυτό, ο θεσμικός ρόλος των Επιμελητών Ανηλίκων καθίσταται κομβικός. Οι Επιμελητές λειτουργούν ως κύριοι φορείς εφαρμογής της αρχής του βέλτιστου συμφέροντος του παιδιού, γεφυρώνοντας το δικαστικό σύ-

στημα με κοινωνικές και ψυχοκοινωνικές υπηρεσίες. Η διεθνής βιβλιογραφία υπογραμμίζει ότι η εξατομικευμένη εποπτεία, η δημιουργία σχέσεων εμπιστοσύνης και ο συντονισμός των υπηρεσιών από έναν σταθερό επαγγελματία αναφοράς μειώνουν σημαντικά την πιθανότητα υποτροπής και ενισχύουν τις προοπτικές κοινωνικής αποκατάστασης των ανηλίκων (Andrews & Bonta, 2010· McNeill, 2012).

Από όλα όσα εκτέθηκαν ανωτέρω, αναδεικνύεται ο πολυδιάστατος ρόλος του Επιμελητή Ανηλίκων, που υπερβαίνει την απλή επιτήρηση· λειτουργεί ως συνδετικός κρίκος μεταξύ δικαστικού συστήματος, κοινωνικών υπηρεσιών, εκπαιδευτικών δομών και οικογένειας. Μέσω της σταθερής παρουσίας, της εμπιστευτικής σχέσης με τον ανήλικο και την οικογένειά του, και της διεπιστημονικής συνεργασίας, συμβάλλει στην πρόληψη της υποτροπής, στη μείωση της δευτερογενούς θυματοποίησης και στη δημιουργία προστατευτικού δικτύου γύρω από τον ανήλικο, ενισχύοντας την κοινωνική του ένταξη (McNeill, 2012· Zimring, 2005).

Η αποτελεσματική διαχείριση της ευάλωτης ανηλικότητας απαιτεί διεπιστημονική και διατομεακή συνεργασία. Η προστασία των ανηλίκων προϋποθέτει κοινό πλαίσιο κατανόησης και δράσης μεταξύ επαγγελματιών ψυχικής υγείας, κοινωνικών υπηρεσιών, εκπαιδευτικών και δικαστικών αρχών. Η συστηματική εκπαίδευση των λειτουργών πρώτης γραμμής στην αναγνώριση κακοποίησης και στη διαχείριση του τραύματος αποτελεί καθοριστικό παράγοντα πρόληψης της θεσμικής επαναθυματοποίησης (Θεμελή, 2014).

Συνολικά, η επένδυση στην υποστήριξη, προστασία και κοινωνική επανένταξη των ευάλωτων ανηλίκων συνιστά ουσιαστική επένδυση στο συλλογικό μέλλον. Η ενίσχυση του ρόλου των Επιμελητών Ανηλίκων, ως κεντρικών φορέων συντονισμού και φροντίδας, μπορεί να συμβάλει καθοριστικά στη διακοπή του κύκλου βίας και στη δημιουργία συνθηκών που επιτρέπουν στα παιδιά να ανακτήσουν την ασφάλεια, την αξιοπρέπεια και την προοπτική μιας υγιούς κοινωνικής πορείας.

Η παραβατική συμπεριφορά πρέπει να αντιμετωπίζεται ως μια μεταβατική φάση στην ανάπτυξη του ανηλίκου· μια «περιπέτεια» από την οποία ο νέος μπορεί να εξέλθει πιο δυνατός, συνειδητοποιημένος και έτοιμος να επανέλθει ομαλά στον κοινωνικό ιστό. Οι ανήλικοι παραβάτες αποτελούν μια ιδιαίτερα ευαίσθητη κοινωνική ομάδα, η οποία απαιτεί υπεύθυνη, σοβαρή και μη επικριτική προσέγγιση. Κάθε ανήλικος διαθέτει δυναμικότητα, δημιουργικότητα και αυθορμητισμό· η αντιμετώπισή του με σεβασμό, εμπιστοσύνη και υποστήριξη δημιουργεί τις συνθήκες για προσωπική εξέλιξη και ταυτόχρονα για θετική συνεισφορά στο κοινωνικό γίγνεσθαι.

Η αναγνώριση της ικανότητας των παιδιών να συμμετέχουν στη διαμόρφωση του κοινωνικού τους περιβάλλοντος αποτελεί θεμελιώδη παράμετρο μιας κοινωνίας που σέβεται και ενδυναμώνει τα παιδιά. Η εμπλοκή των ανηλίκων σε παιδοκεντρικές και αποκαταστατικές διαδικασίες δικαιοσύνης ενισχύει την αίσθηση αυτονομίας, υπευθυνότητας και κοινωνικής συμμετοχής, δημιουργώντας προοπτικές θετικές τόσο για την προσωπική τους ανάπτυξη

ξη όσο και για τη συλλογική συνοχή. Η αξιοποίηση αυτής της δυναμικής υπογραμμίζει τη σημασία της ενεργούς συμμετοχής των νέων στην οικοδόμηση ενός κοινωνικού πλαισίου που τους περιλαμβάνει, τους προστατεύει και τους ενδυναμώνει, θέτοντας τα θεμέλια για μια βιώσιμη και ασφαλή κοινωνία.

Βιβλιογραφικές αναφορές

Ελληνόγλωσσες

Αβδελά, Ε. (2013). *Νέοι εν κινδύνω»: επιτήρηση, αναμόρφωση και δικαιοσύνη ανηλίκων μετά τον πόλεμο*. Αθήνα: Πόλις.

Αλεξιάδης, Σ. (2011). *Εγκληματολογία*. Αθήνα-Θεσσαλονίκη: Σάκκουλα.

Ανδρεοπούλη, Λ. (2011). *Ανήλικοι υπό κρίση - οικογένειες σε κρίση; Ο ρόλος του επιμελητή ανηλίκων*. Στο Π. Ζαγούρα (Επιμ.) *Διεπιστημονικότητα, διεταιρικότητα και κοινωνική ένταξη του νεαρού παραβάτη* (σσ.307-321). Αθήνα -Κομοτηνή: Σάκκουλα

Αρτινοπούλου, Β., Μαγγανάς, Αντ. (1996). *Θυματολογία και Όψεις Θυματοποίησης*. Αθήνα: Νομική Βιβλιοθήκη

Αρτινοπούλου, Β. (2010). *Επανορθωτική Δικαιοσύνη. Η πρόκληση των σύγχρονων δικαιοσύνη συστημάτων*. Αθήνα: Νομική Βιβλιοθήκη

Αρτινοπούλου, Β. (2011). Οι “γκρίζες ζώνες” της αποκαταστατικής δικαιοσύνης. Στο *Τιμητικός Τόμος για τον Ι. Φαρσεδάκη*, τόμος Ι (σσ. 755-774). Αθήνα: Νομική Βιβλιοθήκη

Becker, H. (2000). *Οι περιθωριοποιημένοι. Μελέτες στην κοινωνιολογία της παρέκκλισης*. Α. Κουτζόγλου & Β. Μπουρλιάσκος (Μτφρ.). Αθήνα: Νομική Βιβλιοθήκη.

Γασπαρινάτου, Μ. (2020). *Νεανική παραβατικότητα & Αντεγκληματική Πολιτική*. Αθήνα: Νομική Βιβλιοθήκη

Γεωργούλας, Σ. (2000). *Ανήλικοι παραβάτες στην Ελλάδα. Κοινωνική αναπαράσταση και αντιμετώπιση*. Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα

Ζαγούρα, Π. (2007). *Όψεις της παραβατικότητας των ανηλίκων και τα όρια της ποινικής της διαχείρισης*. Στο Κ. Δ. Σπινέλλη, Λ. Κροκίδη (Επιμ.) *Στηρίζοντας τον ανήλικο παραβάτη*. Αθήνα/Κομοτηνή: Σάκκουλα.

Ζαγούρα, Π. (2020). Η διοικητική πρόληψη σήμερα στις υπηρεσίες επιμελητών ανηλίκων. Οι μετεξελίξεις του μεταξικού Ν. 2724/1940, εφαρμογή του θεσμού και προοπτικές. Στο *Εγκληματολογία*. Πρακτικά Επιστημονικού Συνεδρίου Ελληνικής Εταιρείας Εγκληματολογίας (10-11/-1/2019), Β΄ Μέρος (σσ. 50-65). Αθήνα: Νομική Βιβλιοθήκη

Ζαραφωνίτου, Χ. (2008). *Τιμωρητικότητα - Σύγχρονες τάσεις, διαστάσεις και εγκληματολογικοί προβληματισμοί*. Αθήνα: Νομική Βιβλιοθήκη

Ζαραφωνίτου, Χ. (2011). Από την ανταποδοτική στην αποκαταστατική δικαιοσύνη: τιμωρητικότητα ή άμβλυση των συγκρούσεων; Στο Α. Γιωτοπούλου-Μαραγκοπούλου & Α. Χαλκιά (Επιμ.) *Η Εγκληματολογία απέναντι στις σύγχρονες προκλήσεις*, (σσ. 115-121). Αθήνα: Νομική Βιβλιοθήκη

Ζαραφωνίτου, Χ. (2023³). *Εμπειρική Εγκληματολογία*, Αθήνα: Νομική Βιβλιοθήκη.

Ζαραφωνίτου, Χ. & Κουράκης, Ν. (2009). *(Αν)ασφάλεια, Τιμωρητικότητα και Αντεγκληματική Πολιτική*. Εργαστήριο Ποινικών & Εγκληματολογικών Ερευνών, Τμήμα Νομικής ΕΚΠΑ, Αθήνα: Σάκκουλα

- Θεμελή, Ο. (2014). *Τα παιδιά καταθέτει. Η δικανική εξέταση ανήλικων μαρτύρων, θυμάτων σεξουαλικής κακοποίησης*. Αθήνα: Τόπος.
- Κοντοπούλου, Ε. (2016). Ο ποινικός στιγματισμός του ανηλίκου και η επίδρασή του στη δευτερογενή παρέκκλιση. Στο Μ. Γασπαρινάτου (Επιμ.) *Έγκλημα και ποινική καταστολή σε εποχή κρίσης - Τιμητικός Τόμος για τον Καθηγητή Ν. Κουράκη. Α' τόμος* (σσ. 2082-2117), Αθήνα: Σάκκουλα
- Κοσμάτος, Κ. (2020). *Δίκαιο Ανηλίκων. Θεωρία και πράξη*. Αθήνα: Νομική Βιβλιοθήκη
- Κουλούρης, Ν. (2016). Υπηρεσίες Επιμελητών Ανηλίκων και Κοινωνικής Αρωγής: Το κοινωνικό πρόσωπο της ποινικής δικαιοσύνης και της δικαιοσύνης ανηλίκων. Στο *Πρακτικός Οδηγός για το έργο των Επιμελητών Ανηλίκων και Επιμελητών Κοινωνικής Αρωγής*. Με τη συγχρηματοδότηση της Ε.Ε. (VS/2015/0039). Αθήνα: Υπουργείο Δικαιοσύνης, Διαφάνειας και Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων
- Κουράκης, Ν., Κουλούρης, Ν. (2009⁵). *Η ποινική καταστολή: μεταξύ παρελθόντος και μέλλοντος*. Αθήνα-Θεσσαλονίκη: Σάκκουλα
- Κουράκης, Ν. (2011). Διαμεσολάβηση, συνδιαλλαγή και εξώδικη επίλυση ποινικών διενέξεων. Στο Θ. Θάνου (Επιμ.) *Η διαμεσολάβηση στο σχολείο και την κοινωνία*. Αθήνα: Νομική Βιβλιοθήκη
- Κουράκης, Ν. (2012²). *Δίκαιο παραβατικών ανηλίκων: Ποινική και Εγκληματολογική προσέγγιση*. Αθήνα - Κομοτηνή: Σάκκουλα
- Κουράκης, Ν. (2016). *Κοινωνική δικαιοσύνη*. Αθήνα-Κομοτηνή: Σάκκουλα
- Κουρκούτας, Η. (2017). *Συναισθηματικές και συμπεριφορικές διαταραχές στα παιδιά: Κλινικές και Ψυχοπαιδαγωγικές παρεμβάσεις στην οικογένεια και στο σχολείο*. Αθήνα: Τόπος
- Μαγγανάς, Α. (2006). Εναλλακτικές μορφές απονομής της ποινικής δικαιοσύνης. Στο *Ποινική Δικαιοσύνη* 9: 298-304
- Μαλλούχου, Α. (2022). *Επανορθωτική δικαιοσύνη και εμπειρική αξιολόγηση της συνδιαλλαγής κατά τη μεταχείριση των ανήλικων παραβατών στην Ελλάδα. Διδακτορική Διατριβή, Τμήμα Κοινωνικής & Εκπαιδευτικής Πολιτικής - Πανεπιστήμιο Πελοποννήσου*
- Μαλλούχου, Α. & Μουτσοπούλου, Χ. (2023). *Επικινδυνότητα στην οικογένεια και εφηβική παραβατικότητα: Πολυσυστημική υποστήριξη οικογένειας και ανηλίκου*. Στο Σ. Μαρτινάκη (Επιμ.). *Ψυχιατρικοδικαστική Κοινωνική Εργασία* (σσ.215-228). Αθήνα: ΒΗΤΑ medical arts
- Πανάγος, Κ. (2017). *Συνδιαλλαγή δράστη και θύματος στο ποινικό δίκαιο των ανηλίκων. Η αναγκαιότητα εκπόνησης ενός διαδικαστικού πλαισίου*. *Ποινική Δικαιοσύνη* 8-9: 722-737
- Πανάγος, Κ. (2023). *Πρότυπα και Γενικές Αρχές του Ποινικού Δικαίου Ανηλίκων. Κατευθύνσεις για τη συνδιαλλαγή δράστη και θύματος*. Αθήνα: Σάκκουλα
- Πανούσης, Γ. (2008). *Η Εγκληματικότητα στα χρόνια της 'Αθωότητας'*. Στο Γ. Πανούση (Επιμ.) *Επικίνδυνα παιδιά ή παιδιά σε κίνδυνο;* (σσ. 7-13). Αθήνα: Lector
- Πιτσελά, Α. (2006). *Η Κοινωνική Αρωγή στο πεδίο της Ποινικής Δικαιοσύνης*. Αθήνα - Θεσσαλονίκη: Σάκκουλα
- Πιτσελά, Α. (2013). *Η ποινική αντιμετώπιση της εγκληματικότητας των ανηλίκων*, Αθήνα - Θεσσαλονίκη: Σάκκουλα

- Σπινέλλη, Κ. (2014³). *Εγκληματολογία. Σύγχρονες και παλαιότερες κατευθύνσεις*. Νομική Βιβλιοθήκη
- Thio, Al., (2008²). *Παραεκκλίνουσα συμπεριφορά* (μετάφρ. Μ. Μπαρπάτση, επιμ. Χ. Τσουραμάνης). Αθήνα: Έλλην
- Φαρσεδάκης, Ι. (2005). *Παραβατικότητα και Κοινωνικός Έλεγχος των Ανηλίκων*. Αθήνα: Νομική Βιβλιοθήκη
- Φαρσεδάκης, Ι. (Επιμ.) (2006). *Δίκαιο Ανηλίκων*. Αθήνα: Νομική Βιβλιοθήκη
- Χάιδου, Α. (2021⁵). *Εγκληματικότητα ανηλίκων. Αιτιολογικές προσεγγίσεις, πρόληψη και κοινωνικός έλεγχος*. Αθήνα: Νομική Βιβλιοθήκη
- Ξενόγλωσσες**
- Aertsen, I., Mackay, R., Pelikan, C., Willemsens, J. and Wright, M. (2004). *Rebuilding community corrections: mediation and restorative justice in Europe*. Strasbourg: Council of Europe Publishing
- Agnew, R. and Brezina, T. (2012). *Juvenile Delinquency: Causes and Control*. 4th edition. New York - Oxford: Oxford University Press
- Andrews, D. A., & Bonta, J. (2010). Rehabilitating criminal justice policy and practice. *Psychology, Public Policy, and Law*, 16(1), 39-55
- Armour, M. and Umbreit, M. (2006). Victim forgiveness in restorative justice dialogue. *Victim and Offender*, 1 (2), 123-140
- Barton, C. (2003). *Restorative Justice: The Empowerment Model*. Sydney: Hawkins Press
- Becker H.S. (1963). *Outsiders: Studies in the Sociology of Deviance*. New York: Free Press (2nd edition, 1973, New York: Macmillan)
- Braithwaite, J. (2002). *Restorative Justice and Responsive Regulation*. New York: Oxford University Press
- Cicchetti, D. & Toth, S. (2016). *Child maltreatment and developmental psychopathology: A multilevel perspective*. *Developmental psychopathology* 3, 457-512.
- Crawford, A. & Newburn, T. (2003). *Youth offending and restorative justice*. Devon: Willan
- Crawford, A. & Hucklesby A. (Eds.) (2013). *Legitimacy and Compliance in Criminal Justice*. London: Routledge
- Dignan, J. (2005). *Understanding victims and restorative justice*. Berkshire: Open University Press
- Gao, Y., Raine, A., Chan, P., H., Venabales, S.A. & Mednick, N. (2010). Early maternal and paternal bonding, childhood physical abuse and adult psychopathic personality. *Psychological Medicine*, 40, 1007-1016.
- Goldson, B. & Muncie, J. (2015). *Youth Crime and Justice* (2nd ed.). London: Sage
- Haines, K. & O' Mahomy, D. (2006). Restorative approaches, young people and youth justice. In B. Goldson & J. Muncie (Eds.) *Youth crime and justice*. London: SAGE
- Liebmann, M. (2007). *Restorative Justice: How it Works*. London: Jessica Kingsley Publishers
- McAra, L. & McVie, S. (2010). Youth Crime and Justice: Key Messages from the Edinburgh Study of Youth Transitions and Crime. *Criminology and Criminal Justice*, 10(2), 179-209.
- Mallouchou, A. & Moutsopoulou C. (2018). *Counseling and Juvenile Probation Officers: Dimen-*

- sions of social education of minors at risk or in conflict with the Law. *Journal of Regional & Socio-Economic Issues*, 8 (1), 57-66. ISSN: 2049-1395
- Massaro, P. (2013). Prospects for restorative justice in the juvenile justice system. *Interdisciplinary Journal of Family Studies*, 18(2),132-150.Padova University Press.ISSN: 2282-2011
- McNeill, F. (2012). Four Forms of ‘offender’ rehabilitation: towards an interdisciplinary perspective. *Legal and Criminological Psychology*, 17 (1) pp. 18-36. ISSN 1355-3259
- Mikulincer, M. & Shaver, P. (2017). Attachment-related contributions to the study of psychopathology. In P. Luyten, L. C. Mayes, P. Fonagy, M. Target & S.J. Blatt (Eds). *Handbook of psychodynamic approaches to psychopathology*. (pp. 27-46). New York: Guilford Press.
- Morris, A., (2002). Critiquing the critiques: A brief response to critics of restorative justice. *British Journal of Criminology*, 42, 596-615
- Muncie, J. (2014). *Youth and Crime* (4th ed.). London: Sage.
- Shaw, D.S., Elizabeth, B.D., Owens, E.B. Giovanelli, J. & Winslow, E.B. (2001). Infant and Toddler Pathways Leading to Early Externalizing Disorders. *Journal of the American Academy of Child and Adolescent Psychiatry*, 40, 36-43
- Sherman, L. W. & Strang, H. (2007). *Restorative Justice: The evidence*. London: The Smith Institute
- Strang, H. (2002). *Repair of revenge - Victims and restorative justice*. Oxford: Clarendon Press
- Umbreit, M. & Armour, P. (2011). *Restorative justice dialogue*. New York: Springer
- Walgrave, L. (2008). *Restorative justice, self-interest and responsible citizenship*. Cullompton: Willan Publishing
- Zehr, H. (2005). *Changing Lenses: A New Focus for Crime and Justice*. 3rd edition. Scottsdale, Pa.: Herald Press
- Zimring, F. (2005). *American Juvenile Justice*. New York: Oxford University Press.

Θεσμικά Κείμενα - Οδηγοί - Κατευθυντήριες Γραμμές

- Council of Europe (2010). *Guidelines of the Committee of Ministers of the Council of Europe on Child-Friendly Justice*. Strasbourg
- CFJ-EN Handbook (2023). *Child-Friendly Justice in Europe*. Child-Friendly Justice European Network
- UNICEF (2023). *Assessment of the Child Friendliness of the Justice System in Greece*. UNICEF Greece
- UNICEF (2018). *Guidelines on Child-Friendly Legal Aid*. UNICEF ECARO
- UNICEF (2013). *Child-Friendly Justice: A Guide for Professionals Working with Children in the Justice System*. New York: UNICEF.
- United Nations (1990). *Convention on the Rights of the Child*.

ΒΙΒΛΙΟΠΑΡΟΥΣΙΑΣΗ

Κώστα Κοσμάτου, Δίκαιο Ανηλίκων. Θεωρία και Πράξη, Αθήνα: Νομική Βιβλιοθήκη, τρίτη έκδοση, 2025¹.

Νέστωρ Ε. Κουράκης, Ομότιμος Καθηγητής Νομικής Αθηνών, Καθηγητής Νομικής Πανεπιστημίου Λευκωσίας και Προέδρος της Ελληνικής Εταιρείας Εγκληματολογίας

Το νέο έργο του αγαπητού Συναδέλφου Κώστα Κοσμάτου έχει βέβαια ιδιαίτερη αξία, διότι παρουσιάζει με πληρότητα τη νομοθετική και νομολογιακή ανάλυση των ποινικών ρυθμίσεων που ισχύουν στην Ελλάδα και στη διεθνή έννομη τάξη για το Δίκαιο Ανηλίκων σε ποινικό, δικονομικό και σωφρονιστικό δίκαιο. Όμως δεν περιορίζεται μόνο σε αυτό το ερευνητικό πλαίσιο, αλλά, ακολουθώντας το παράδειγμα και άλλων εγχειριδίων, όπως της Αγγελικής Πιτσελά («Η ποινική Αντιμετώπιση της Εγκληματικότητας των Ανηλίκων», 2022) και του δικού μου αντίστοιχου συγγράμματος («Δίκαιο Παραβατικών Ανηλίκων», 2012), το βιβλίο του Κοσμάτου ενσωματώνει στην ύλη του και εγκληματολογικό/πραγματολογικό υλικό για την απονομή της Δικαιοσύνης στους παραβατικούς ανηλίκους.

Περιλαμβάνει, έτσι, στοιχεία για τα αδικήματα που εκδικάζονται από τα Δικαστήρια Ανηλίκων (επεξεργασία πρωτότυπων στοιχείων που χορηγήθηκαν από την Υπηρεσία Επιμελητών Ανηλίκων Αθηνών, μη δημοσιευμένων από την ΕΛΣΤΑΤ), τις στατιστικές διακύμανσης της παραβατικότητας ανηλίκων κατά την περίοδο 2011-2023 (με βάση τα στοιχεία της Ελληνικής Αστυνομίας)², και τις σωφρονιστικές στατιστικές.

Ακόμη, παρουσιάζει τις τάσεις και τα πρότυπα απονομής της Ποινικής Δικαιοσύνης που έχουν διαμορφωθεί για τους ανηλίκους κατά τις τελευταίες δεκαετίες, καθώς και τις βασικές εγκληματολογικές θεωρίες που έχουν

¹ Πρόκειται για επεξεργασμένη μορφή εισήγησης που έγινε από τον γράφοντα κατά την παρουσίαση του βιβλίου στην Αθήνα (αίθουσα διαλέξεων Νομικής Βιβλιοθήκη) το απόγευμα της 20.5.2025.

² Εδώ δυστυχώς παρατηρείται ραγδαία αύξηση κατά τα έτη 2022 και 2023, ακόμη και ως προς τα βίαια εγκλήματα.

κατά καιρούς διατυπωθεί ως προς την παραβατικότητα των ανηλίκων τόσο από παραδοσιακή οπτική γωνία, όσο και από τη σκοπιά της κριτικής και της μαρξιστικής εγκληματολογίας.

Επιπλέον, το έργο αυτό σε ένα τρίτο μέρος του παραθέτει το ισχύον θεσμικό πλαίσιο για τις διοικητικές δομές στην Ελλάδα μέσω των οποίων γίνεται η διαχείριση και πρόληψη της παραβατικότητας των ανηλίκων από τα αρμόδια υπουργεία και τους αυτοδιοικητικούς φορείς.

Αξιοσημείωτο είναι ακόμη ότι το έργο είναι ενημερωμένο έως και τη δημοσίευση του νόμου 5172 της 29.1.2025, καθώς και ότι στο τέλος του έργου υπάρχουν ενδιαφέροντα χρηστικά κείμενα, όπως ο Εσωτερικός Κανονισμός Λειτουργίας των Ειδικών Καταστημάτων Κράτησης Νέων του 2005 και η Εκθεση Επίσκεψης-Αυτοψίας του Συνήγορου του Παιδιού στο Κατάστημα Κράτησης των Νέων στην Κόρινθο το 2008.

Σε ένα γενικότερο επίπεδο, το έργο παρουσιάζει ιδιαίτερη χρηστικότητα όχι μόνο για τους φοιτητές, ως διδακτικό εγχειρίδιο, αλλά και για όλους όσοι ασχολούνται με την απονομή δικαιοσύνης στους ανηλίκους. Πέρα από το ότι το έργο αυτό είναι πλήρως ενημερωμένο νομοθετικά, νομολογιακά και βιβλιογραφικά έως το 2025, έχει και το πρόσθετο πλεονέκτημα ότι παρουσιάζει την ύλη υπό ένα κριτικό πρίσμα, επισημαίνοντας τις ατέλειες της νομοθεσίας και τις δυνατότητες προς αντιμετώπιση αυτών των ατελειών. Χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελεί εν προκειμένω η κριτική του συγγραφέα στην πρόσφατη τροποποίηση του ά. 124 ΠΚ, στο οποίο, δυνάμει του ά. 25 ν.

5172/2025, προστέθηκε επί το αυστηρότερο η παράγραφος 5. Ο Κοσμάτος θεωρεί ότι με τη ρύθμιση αυτή επιτρέπεται στον δικαστή να μετατρέψει ένα αναμορφωτικό μέτρο, για το οποίο η απόφαση που το επιβάλλει θεωρείται ότι έχει αθωωτικό χαρακτήρα, σε μία ποινή στέρησης της ελευθερίας, άρα με καταδικαστικό πρόσημο, απλώς και μόνο διότι γίνεται στον ανήλικο αυτόν μεταγενέστερη ποινική δίωξη κακουργηματικού χαρακτήρα, χωρίς όμως να έχει προηγηθεί ακροαματική διαδικασία ή έστω η αναγκαία ανάκριση που θα οδηγούσε με δικαιοκρατικό τρόπο σε μια τέτοια αρνητική για τον ανήλικο εξέλιξη. Όμως ο συγγραφέας, και αυτό είναι ένα θετικό σημείο που αξίζει εδώ να αναφερθεί, δεν αρκείται σε μια απλή κριτική της εν λόγω ρύθμισης, αλλά προτείνει και εφικτές ερμηνευτικές λύσεις αντιμετώπισης του προβλήματος, με βασικό οδηγό για την ορθή εφαρμογή της τη στενή ερμηνεία της και η πιστή τήρηση των αρχών της επικουρικότητας και αναλογικότητας που διέπουν το ποινικό δίκαιο των ανηλίκων, σε συνδυασμό με την αρχή της διαπαιδαγώγησης που αποτελεί τον βασικό στόχο της μεταχείρισης των ανηλίκων.

Προτού ολοκληρώσω εδώ το σημείωμά μου, θα ήθελα να καταθέσω και μία πρόταση η οποία δεν αφορά μόνο το εξαιρετικό βιβλίο του Κώστα Κοσμάτου, αλλά και τα περισσότερα εγχειρίδια Ποινικού Δικαίου και Ποινικής Δικονομίας τα οποία κυκλοφορούν σήμερα στη Χώρα μας. Η πρότασή μου στηρίζεται στη διαπίστωση ότι έως τώρα η Ευρωπαϊκή Σύμβαση Δικαιωμάτων του Ανθρώπου και η Διεθνής Σύμβαση του ΟΗΕ για τα Δικαιώματα του Παιδιού, για να αναφέρω δύο μόνο δεσμευτι-

κής ισχύος διακρατικά κείμενα συναφή (και) με τους ανηλικούς, μολονότι κατά το ά. 28§1 Συντ. έχουν υπέρτερη νομική ισχύ και επομένως επικρατούν ακόμη και έναντι κορυφαίων νομοθετημάτων, όπως ο Ποινικός Κώδικας και ο Κώδικας Ποινικής Δικονομίας, όμως η επίδρασή τους στη νομοθεσία και τη νομολογία παραμένει έως τώρα μικρής εμβέλειας, εάν εξαιρέσει δηλ. κανείς κάποιες εισαγγελικές γνωμοδοτήσεις, όπως την υπ'άρ. 3/2006 του Α.Π. (Ποινική Δικαιοσύνη, 2006, 577), η οποία επικαλέσθηκε ορισμένα άρθρα της ΕΣΔΑ, όπως ιδίως το ά. 5§1 ΕΣΔΑ σχετικά με ανήλικο υπό δικαστική απέλαση.

Χρήσιμο, επομένως θα ήταν στα σχετικά με ανηλικούς συγγράμματα και εγχειρίδια να αφιερώνεται ειδικό κεφάλαιο για τέτοιου είδους ευρωπαϊκά ή διεθνή νομικά κείμενα, έτσι ώστε όχι μόνον ο Έλληνας νομικός να αποκτήσει επιτέλους συνείδηση της τεράστιας επιδραστικής σημασίας τους για το ισχύον δίκαιο περί ανηλικών, αλλά και να οδηγηθεί αυτό το δίκαιο σε ένα περαιτέρω εξευρωπαϊσμό.

Ειδικότερα ως προς τους παραβατικούς ανηλικούς, υπάρχουν πάντως εξαιρετες αναλύσεις της ΕΣΔΑ και ιδίως του κομβικού για το Δίκαιο Ανηλικών ά. 5§1 εδ. δ', π.χ. στο συλλογικό έργο που έχει επιμεληθεί ο Λίνος-Αλέξανδρος Σισιλιάνος με τίτλο: «Ευρωπαϊκή Σύμβαση Δικαιωμάτων του Ανθρώπου. Ερμηνεία κατ'άρθρο» (τρίτη έκδοση 2025). Επίσης, ως προς τη Σύμβαση του ΟΗΕ για τα Δικαιώματα του Παιδιού και την εφαρμογή της στην Ελληνική Εννομη Τάξη, εξαιρετική είναι, μεταξύ άλλων, η φερώνυμη συλλογική έκδοση με επιμέλεια Παρασκευής Νάσκου-Περράκη, Κώστα Χρυσόγονου και Γαβριήλ Αμίτση (έκδοση 2025).

Τονίζεται ιδιαίτέρως ότι στα διακρατικά αυτά κείμενα περιέχονται αρχές πρωτεύουσας σημασίας που διαπερνούν ολόκληρο το Δίκαιο Ανηλικών, όπως το να αποβλέπει η κράτηση του ανηλικού πρωτίστως στην επιτήρηση της ανατροφής του (ορθότερα: της εκπαίδευσής του: educational supervision ή education surveillée). Μάλιστα, το Ευρωπαϊκό Δικαστήριο Δικαιωμάτων του Ανθρώπου, σε εκδικασθείσες από αυτό προσφυγές, έκρινε ότι εάν ένας ανήλικος κρατείται μαζί με ενήλικες ή, έστω, με ανηλικούς αλλά καταδίκους, μολονότι αυτός είναι προσωρινά κρατούμενος, θεμελιώνεται παραβίαση του ά. 5 ΕΣΔΑ, διότι η εκπαίδευσή του και η επιτήρηση αυτής της εκπαίδευσής δεν μπορούν να επιτευχθούν στον προσηκόντα βαθμό (βλ. π.χ. υποθέσεις D.G. κατά Ιρλανδίας της 16.5.2002 και Ichin and others κατά Ουκρανίας της 21.12. 2010).

Ανάλογες σκέψεις μπορούν να γίνουν εξ αφορμής του ά. 6 ΕΣΔΑ, οι δικονομικές εγγυήσεις του οποίου αφορούν και τους ανηλικούς (βλ. π.χ. υπόθεση Bouamar κατά Βελγίου της 29.2.1988 και Salduz κατά Τουρκίας της 27.11.2008), καθώς και εξ αφορμής του ά. 3 ΕΣΔΑ για την απαγόρευση βασανιστηρίων, το οποίο ευλόγως αφορά και τις εξευτελιστικές συνθήκες κράτησης ενός ανηλικού, με την έννοια να γίνεται σεβαστό ένα ελάχιστο ανεκτό επίπεδο αυστηρότητας (minimum level of severity), το οποίο επομένως δεν πρέπει να παραβιάζεται ούτε για την προσωρινή κράτηση, ούτε και για τον εγκλεισμό καταδικασθέντος ανηλικού σε κατάσταση κράτησης (βλ. π.χ. υποθέσεις Assenov κατά Βουλγαρίας της 28.10.1998, αλλά και Georgiev κατά Βουλγαρίας της 15.12.2005 -πρβλ. διεξοδικότερα για

τη νομολογία ΕΔΔΑ περί ανηλίκων τη συναφή μελέτη της Μαριλένας Κατσογιάννου σε Τιμητικό Τόμο Χρ. Δέδε με επιμέλεια Ν. Κουράκη, 2013, σελ. 237 επ.: 264).

ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΗ ΚΙΝΗΣΗ

ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΕΣ ΕΚΔΗΛΩΣΕΙΣ

Χαρά Βλαστάρη-Δυοβουνιώτου,
Ψυχολόγος-Κοινωνιολόγος, Συνεργάτις
Εργαστηρίου Αστεακής Εγκληματολογίας
Παντείου Πανεπιστημίου

• **Στις 14 Ιανουαρίου 2026** από 12:00μμ και έως 2:00μμ στο Δημοτικό Ωδείο «Γ. Μιχαλακέας» πραγματοποιήθηκε εκδήλωση με θέμα «*Το Τοπικό Συμβούλιο Πρόληψης της Παραβατικότητας του Δήμου Ελληνικού- Αργυρούπολης*» με σκοπό την ενημέρωση των διευθυντών, του εκπαιδευτικού προσωπικού και των συλλόγων γονέων των σχολικών μονάδων του δήμου μας. Η εκδήλωση έδωσε την ευκαιρία στους συμμετέχοντες να ενημερωθούν για το ρόλο του ΤοΣΠΠΑ, τη σχετική νομοθεσία και το φιλοσοφικό υπόβαθρο της αντεγκληματικής πολιτικής από την Καθηγήτρια Εγκληματολογίας του Παντείου Πανεπιστημίου, κ. Ζαραφωνίτου Χριστίνα, τον κοινωνιολόγο, εγκληματολόγο και συστημικό θεραπευτή κ. Κουκίδη Μάνο, μέλος του ΤοΣΠΠΑ, τη ψυχολόγο - ψυχοθεραπεύτρια κ. Λαγάκου Λίτσα, μέλος του ΤοΣΠΠΑ και το μέχρι τώρα έργο του ΤοΣΠΠΑ από την Προϊσταμένη του Τμήματος Κοινωνικής Πολιτικής

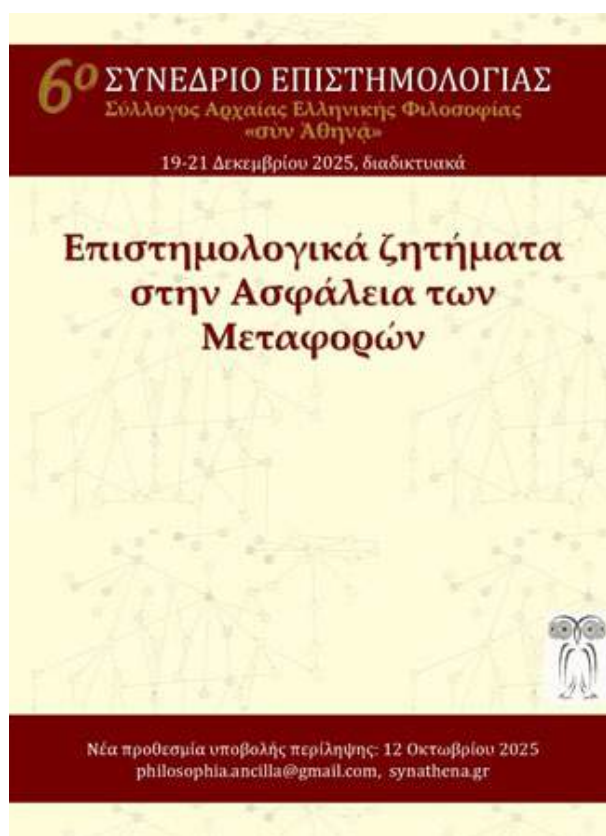
& Ισότητας των Φύλων, κοινωνική λειτουργό, κ. Αυλωνίτη Χρυσάνθη, μέλος του ΤοΣΠΠΑ. Την εκδήλωση χαιρέτησαν ο Εντεταλμένος Σύμβουλος Υγείας & Κοινωνικών Υπηρεσιών, κ. Κ.Μηνόπουλος, πρόεδρος του ΤοΣΠΠΑ, κ.α. Το συντονισμό της εκδήλωσης είχε η κ. Μαυρεπή Μαρία, μέλος του ΤοΣΠΠΑ και της Ένωσης Συλλόγων Γονέων και Κηδεμόνων.

Η εκδήλωση ολοκληρώθηκε με ανοιχτό διάλογο, όπου εκπαιδευτικοί και γονείς έθεσαν τους προβληματισμούς τους και τις προκλήσεις που αντιμετωπίζουν, ενώ επιβεβαιώθηκε η κοινή δέσμευση για περαιτέρω σύμπραξη.

Στις 20 Δεκεμβρίου 2025, η κ.Χριστίνα Ζαραφωνίτου, Καθηγήτρια Εγκληματολογίας Παντείου Πανεπιστημίου και Αντιπρόεδρος της Ελληνικής Εταιρείας Εγκληματολογίας, παρουσίασε κεντρική εισήγηση με θέμα "Έννοια της (αν)ασφάλειας σε αστεακό περιβάλλον" στο [6ο Συνέδριο Επιστημολογίας - 6th Conference on Epistemology](#) που διοργάνωσε διαδικτυακά ο [Σύλλογος Αρχαίας Ελληνικής Φιλοσοφίας "σὺν Ἀθηνᾶ"](#) με τίτλο 'Επι-

στημολογικά ζητήματα στην ασφάλεια των μεταφορών'.

- Στις 19 Δεκεμβρίου 2025 διεξήχθη με σημαντική συμμετοχή κοινού και μαθητών το Συνέδριο υπό τον τίτλο «Η Κοινωνία της Γνώσης - Πανεπιστημιακές Σπουδές», που διοργανώθηκε στην Αθήνα για τα 100 έτη από την ίδρυση του Κολλεγίου Αθηνών, με συμμετοχή του Καθηγητή Νέστορα Κουράκη στην Επιστημονική και την Οργανωτική Επιτροπή, καθώς και στις εργασίες του Συνεδρίου. Ειδικότερα, στο σημαντικό αυτό Συνέδριο αρχικά παρουσίασαν σύντομες εισηγήσεις 18 απόφοιτοι του

Κολλεγίου που κάνουν σπουδές στις θετικές επιστήμες, τις επιστήμες υγείας και στις ανθρωπιστικές επιστήμες, σε πανεπιστήμια της Ελλάδας και του εξωτερικού. Στη συνέχεια έγινε δημόσια συζήτηση με συμμετοχή των Ακαδημαϊκών κ.κ. Νικηφόρου Διαμαντούρου, Κώστα Συνολάκη και Αλέκου Λεβίδη, καθώς και του Καθηγητή Διομήδη Σπινέλλη (όλων αποφοίτων του Κολλεγίου) με θέμα: «Η τριτοβάθμια εκπαίδευση σήμερα με την προοπτική της Τεχνητής Νοημοσύνης». Τέλος, σε ένα τρίτο μέρος του ολοήμερου αυτού Συνεδρίου, ο Καθηγητής Νέστωρ Κουράκης συντόνισε, μαζί με άλλους δύο συναδέλφους του, τη συζήτηση με το κοινό, όπου απαντήθηκαν ερωτήματα σχετικά με τον ρόλο και τη σημασία της Τεχνητής Νοημοσύνης στην Ανώτατη Εκπαίδευση (κατωτέρω φωτογραφία από την εκδήλωση).

- Στις **11/12/2025** και ώρα 18:00, στην αίθουσα του Δικηγορικού Συλλόγου Αθηνών, η Ελληνική Εταιρεία Εγκληματολογίας διοργάνωσε

επιστημονική εκδήλωση με θέμα: «Απονομή της ποινικής δικαιοσύνης στους ανήλικους παραβάτες». Στην εκδήλωση αυτή παρουσιάστηκαν εισηγήσεις από τους κ.κ. Τσίχλη Δάφνη-Κυριακή, Εισαγγελέας Πρωτοδικών Πειραιά - Προϊσταμένη του Τμήματος Ανηλίκων και Ενδοοικογενειακής Βίας Πειραιά, DEA Ποινικού Δικαίου & Αντεγκληματικής Πολιτικής στην Ευρώπη, Université Paris 1 -Panthéon - Sorbonne, με θέμα «Ο ρόλος και οι αρμοδιότητες του Εισαγγελέα Ανηλίκων», Παντελίδης Γεώργιος, Εφέτης, Δικαστής Ανηλίκων, ΜΑ Εγκληματολογίας Παντείου Πανεπιστημίου, με θέμα «Ο ρόλος του Ανακριτή Ανηλίκων και του Δικαστή Ανηλίκων στο σύστημα απονομής ποινικής δικαιοσύνης ανηλίκων», Κουφονικολάκου Θεώνη, Βοηθός Συνήγορος του Πολίτη για τα Δικαιώματα του Παιδιού, με θέμα «Παιδιά επικίνδυνα ή παιδιά σε κίνδυνο; Θεσμικές προκλήσεις και προτάσεις από την οπτική του Συνηγόρου», Δρ. Μαλλούχου Αφροδίτη, Επιμελήτρια Ανηλίκων-Κοινωνική Λειτουργός, Μεταδιδακτορική Ερευνήτρια ΠΑΔΑ, με θέμα «Ο πολυδιάστατος ρόλος του Επιμελητή Ανηλίκων στο σύστημα ποινικής δικαιοσύνης: Σύγχρονες προκλήσεις πρόληψης και αποκατάστασης» και Δρ. Ελένη Κοντοπούλου, Νομικός-Εγκληματολόγος, με θέμα «Ανήλικοι δράστες και θύματα παραβατικότητας: Η πορεία μέχρι την ποινική δικαιοσύνη». Την εκδήλωση συντόνισε ο Ομότιμος Καθηγητής Εγκληματολογίας ΕΚΠΑ Νέστωρ Κουράκης, Πρόεδρος της Ελληνικής Εταιρείας Εγκληματολογίας. Ακολούθησε συζήτηση με ουσιαστικό διάλογο.

• Στις 28 Νοεμβρίου 2025 ο Καθηγητής Νέστωρ Κουράκης συμμετέσχε για τρίτη συνεχή χρονιά στο Πανελλήνιο Συνέδριο για την Ψυχική Υγεία της Γυναίκας, που έγινε στην Αθήνα (Πολεμικό Μουσείο), με θέμα της εισήγησής του τις ιδιαιτερότητες και τους τρόπους αντιμετώπισης της Γυναικοκτονίας (κατωτέρω φωτογραφία από την εκδήλωση).

• Στις 22 Νοεμβρίου 2025, στις 13:00μμ πραγματοποιήθηκε διαδικτυακή ημερίδα με θέμα την Ανάπτυξη κοινωνικών επιστημών «Σπουδές, ευκαιρίες, προοπτικές». Ομιλητές της ημερίδας ήταν ο κ. Τρύφων Κωστόπουλος, Πρόεδρος του Τμήματος Κοινωνιολογίας του Παντείου Πανεπιστημίου, η κ. Χριστίνα Ζαραφωνίτου, Καθηγήτρια Παντείου, Διευθύντρια του Προγράμματος Μεταπτυχιακών Σπουδών «Εγκληματολογία» και Διευθύντρια του Εργαστηρίου Αστεακής Εγκληματολογίας (ΕΑστΕ) του Παντείου Πανεπιστημίου.

Ανάπτυξη Κοινωνικών Επιστημών:
«Σπουδές, ευκαιρίες, προοπτικές»

22/11, 13:00 Διαδικτυακή Ημερίδα
Ομιλητές:

• Τρύφων Κωστόπουλος
 Πρόεδρος τμήματος κοινωνιολογίας

• Χριστίνα Ζαραφωνίτου
 Καθηγήτρια Παντείου
 Διευθύντρια του Προγράμματος
 Μεταπτυχιακών Σπουδών
 «Εγκληματολογία»
 Διευθύντρια Εργαστηρίου Αστεακής
 Εγκληματολογίας

• Θα δοθούν βεβαιώσεις παρακολούθησης

Δήλωσε Συμμετοχή:

• Στις 5 και στις 12 Νοεμβρίου 2025, στο Συνεδριακό Κέντρο Δήμου Μεταμόρφωσης, στο πλαίσιο του Δημοτικού Ελεύθερου Ανοικτού Πανεπιστημίου του Δήμου Μεταμόρφωσης πραγματοποιήθηκαν διαλέξεις με θέμα «Ηλεκτρονικό Έγκλημα και Κυβερνοασφάλεια». Ως εισηγητές συμμετείχαν οι κ.κ. Χριστίνα Ζαραφωνίτου - Καθηγήτρια Εγκληματολογίας, Πάντειο Πανεπιστήμιο, ο Γεώργιος Γέρμανος, η Δρ. Αιμιλία Δουκέλη και Κατερίνα Τριανταφυλλοπούλου - Αξιωματικοί ΕΛ.ΑΣ., Διεύθυνση Δίωξης Κυβερνοεγκλήματος. Η δράση αυτή υλοποιήθηκε από το Εργαστήριο Αστεακής Εγκληματολογίας του Παντείου Πανεπιστημίου και οι δημότες και φίλοι του Δημοτι-

κού Ελεύθερου Ανοικτού Πανεπιστημίου την αποδέχθηκαν με ενθουσιασμό συμμετέχοντας ενεργά στη συζήτηση που ακολούθησε.

πολιτικό Κολλέγιο Ελλάδος.

• **Στις 16 Οκτωβρίου 2025** και ώρα 19.00, στο Ίδρυμα Μαραγκοπούλου για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου η Ελληνική Εταιρεία Εγκληματολογίας διοργάνωσε επιστημονική εκδήλωση με θέμα: «*Η Δικαστική Ψυχολογία και η συνεισφορά της στην ανίχνευση του ψεύδους*». Στην εκδήλωση συμμετείχαν ως εισηγητές: η κα Σουκαρά Σταυρούλα, Αν. Καθηγήτρια Δικαστικής Ψυχολογίας, Πανεπιστήμιο Λευκωσίας, ενώ εισαγωγική παρέμβαση απηύθυνε η κα Μπακιρλή Εριφύλη, Δρ. Εγκληματολογίας, Διδάσκουσα Δικαστικής Ψυχολογίας, Μητρο-

Στις 18-10-25, η Καθηγήτρια κ. Χ. Ζαραφώνιτου, Διευθύντρια του Προγράμματος Μεταπτυχιακών Σπουδών Εγκληματολογίας του Παντείου Πανεπιστημίου παρουσίασε το εν λόγω Π.Μ.Σ. στο 3ο Forum Δικηγορικού Επαγγέλματος που διοργάνωσε η Ένωση Ελλήνων Νομικών e-ΘΕΜΙΣ στο Ζάππειο Μέγαρο. Πληροφορίες για την εκδήλωση εδώ: [Παρουσίαση μεταπτυχιακών προγραμμάτων | Θεματικές 3ου FORUM Δικηγορικού Επαγγέλματος](#)

• Την Τετάρτη **1 Οκτωβρίου 2025** και ώρα 19.00, στην αίθουσα εκδηλώσεων του 5ου Δημοτ. Σχολείου Καλλιθέας το Κέντρο Μελέτης HAPPY STUDY διοργάνωσε ημερίδα με θέμα: «Παιδική και εφηβική κακοποίηση». Στην εκδήλωση συμμετείχαν ως εισηγητές: Ο Δρ. Ιωσήφ Κουράκης, Παιδοψυχολόγος-Νευροψυχολόγος και η κα Βασιλική Βλάχου, Αν. Καθηγήτρια Εγκληματολογίας Παντείου Πανεπιστημίου. Την εκδήλωση συντόνισε η Δημοσιογράφος κα Ειρήνη Νικολοπούλου.

Happy Study
 Happy Minds, Healthier Children, Safer Families

ΠΡΟΣΚΛΗΣΗ
 Το ΚΕΝΤΡΟ ΜΕΛΕΤΗΣ HAPPY STUDY
 σας προσκαλεί στην ημερίδα που διοργανώνει με θέμα:
Παιδική και εφηβική κακοποίηση
Πράξεις & συμπεριφορές που κακοποιούν τον παιδικό ψυχισμό εντός και εκτός οικογένειας,
 η οποία θα πραγματοποιηθεί την **Τετάρτη 1 Οκτωβρίου και ώρα 7:00 μ.μ.**
 στην αίθουσα εκδηλώσεων του 5^{ου} Δημοτ. Σχολείου Καλλιθέας (Σαπρούς & Καλυμούς).

Εισηγητές:
Δρ. Ιωσήφ Κουράκης, PhD
 Παιδοψυχολόγος - Νευροψυχολόγος Παιδιών - Παιδαγωγός
 Διδάκτωρ Νευροψυχολογίας Παιδιών, Ιατρός Σχολή Πανεπιστημίου Κρήτης
 Διδάσκων Αναπτυξιακής Ψυχολογίας, Ευρωπαϊκό Πανεπιστήμιο Κύπρου
 Εισαγγελέας Πραγματογνώμονας επί Παιδικών Κακοποιήσεων
κ. Βασιλική Βλάχου
 Αναπληρώτρια Καθηγήτρια Εγκληματολογίας στο Πάντειο Πανεπιστήμιο

Συντονίζει η Δημοσιογράφος κ. **Ειρήνη Νικολοπούλου**

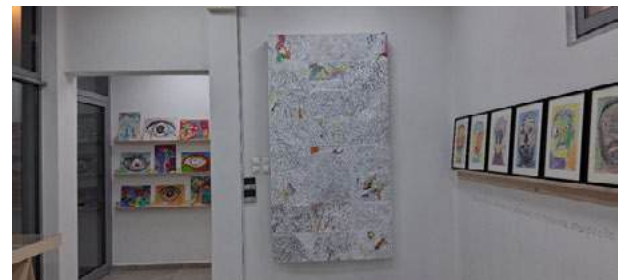
Η Δευθύντρια Σπουδών
Ελίνα Τζίβα-Μουστάκη

Είσοδος Ελεύθερη

• **Στις 30 Σεπτεμβρίου 2025**, στη Δημοτική Αγορά Κυψέλης πραγματοποιήθηκαν τα εγκαίνια της ομαδικής εικαστικής έκθεσης όπου φιλοξενήθηκαν έργα ζωγραφικής κρατουμένων του Καταστήματος Κράτησης Νέων Αυλώνα.

Οι δημιουργοί των έργων, που παρουσιάζονται, είναι μαθητές του σχολείου, το οποίο λειτουργεί μέσα στο χώρο των φυλακών, ηλικίας 18 έως 21 ετών, με ιδιαίτερο χαρακτηριστικό τη μεγάλη ανομοιογένεια, ως προς την εθνικότητα, τη γλώσσα, το μορφωτικό επίπεδο, το θρήσκευμα, το αδίκημα, για το οποίο εκτίουν ποινή φυλάκισης. Κατά το σχολικό έτος 2024-2025, μαζί με τον εικαστικό Κωνσταντίνο Καλογερόπουλο, παρακινήθηκαν και έγιναν δημιουργικοί. Την επιμέλεια της έκθεσης ανέλαβε ο κ. Κωνσταντίνος Καλογερόπουλος και η έκθεση των έργων διήρκεσε μέχρι και τις 6 Οκτωβρίου 2025.

ΝΕΕΣ ΚΥΚΛΟΦΟΡΙΕΣ ΒΙΒΛΙΩΝ ΚΑΙ ΑΡΘΡΩΝ ΕΓΚΛΗΜΑΤΟΛΟΓΙΚΟΥ ΚΑΙ ΠΟΙΝΙΚΟΥ ΕΝΔΙΑΦΕΡΟΝΤΟΣ

Χριστίνα Τάτση

Δικηγόρος, Υπ. Δρ. Εγκληματολογίας

Αβραμίδου Ε., Το έγκλημα της έκθεσης (άρθρο 306 ΠΚ), Προβλήματα ερμηνείας - εφαρμογής, Νομική Βιβλιοθήκη, Αθήνα, 2025.

Απέργη Τ., Δαμασκοπούλου Μ., Χιόνη - Χότουμαν Χ., Επιμέλεια: Καραμπατζός Ν., Έμφυλη και Ενδοοικογενειακή βία, Ποινική, αστική και ψυχολογική διάσταση, Νομική Βιβλιοθήκη, Αθήνα, 2025.

Αρχιμανδρίτου Μ., Εισαγωγή στην Εγκληματολογία, Εκδόσεις Σάκκουλα, Αθήνα - Θεσσαλονίκη, 2025 (5^η εκδ.).

Αρχιμανδρίτου Μ., Η φυλάκιση ως τρόπος κράτησης και ως μορφή έκτισης της ποινής, Εκδόσεις Σάκκουλα, Αθήνα - Θεσσαλονίκη, 2025 (2η εκδ.).

Γάκη Ε., Ζήση Α., Καραϊνδρου Α., Καραμόσχου Α., Μαστοραντωνάκης Χ., Μιχαλοπούλου Ε., Μπουγιούκος Σ., Νικολαΐδου Θ., Παπαθανασίου Α., Σέβης Ι., Τόλης Ε., Τσόγκας Λ., Επιμέλεια: Νικολαΐδου Θ., Πρόλογος: Βαλμαντώνης Ι., Τα βασικά στάδια της ποινικής δίκης, Πρακτικός οδηγός & Νομολογιακές εφαρμογές, Νομική Βιβλιοθήκη, Αθήνα, 2026.

Διονυσοπούλου Α., Το δικαίωμα πρόσβασης του κατηγορουμένου στο υλικό της δικογραφίας, Νομική Βιβλιοθήκη, Αθήνα, 2025.

Ζαραφωνίτου Χ., «Σχέση Εγκληματολογίας και Αστυνομικής Λογοτεχνίας», στο ΕΓΚΛΗΜΑΤΟΛΟΓΙΑ, 2025, σ.σ. 25-29.

Κιούπης Δ., Δικαστική Ψυχολογία & Ψυχιατρική, Νομική Βιβλιοθήκη, Αθήνα, 2026 (4^η εκδ.).

Κόρος Δ., Ποινική επιλεκτικότητα: Το παράδειγμα της ποινικής διαπραγμάτευσης, Έρευνα στο εφετείο Θράκης, Εκδόσεις Σάκκουλα, Αθήνα - Θεσσαλονίκη, 2025.

Κουδελή Μ., Hacking: Το αδίκημα της παράνομης πρόσβασης σε σύστημα πληροφοριών ή σε δεδομένα - 370 Β του ΠΚ, Εκδόσεις Σάκκουλα, Αθήνα - Θεσσαλονίκη, 2025.

Κουράκης Ν., [Η συμβολή του Αριστείδη Οικονόμου στις προσπάθειες για βελτίωση των ελληνικών φυλακών και η «Εφημερίς των Φυλακών»](#), περ. Εγκληματολογία, 2024, 88-93.

Κουράκης Ν., [Εισαγωγή στη μελέτη των εγκλημάτων από ερωτικό πάθος](#), ελληνική απόδοση αγγλικής εισήγησης στο 25ο ετήσιο Συνέδριο της Ευρωπαϊκής Εταιρείας Εγκληματολογίας (Αθήνα, 5.9.2025), στο ψηφιακό εγκληματολογικό περιοδικό «Έγκλημα και Τιμωρία», τχ. 17, Σεπτέμβριος 2025, σελ. 76-82 [Έγκλημα και τιμωρία τεύχος 17: Ενδοοικογενειακή Βία - ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΕΤΑΙΡΕΙΑ ΕΓΚΛΗΜΑΤΟΛΟΓΙΑΣ](#).

Κουράκης Ν., Εισαγωγικό Σημείωμα για το Οργανωμένο Έγκλημα, στο περ. «Έγκλημα και Τιμωρία», τχ. 16, Φεβρουάριος 2025, σελ. 8-9, διαδικτυακά: <https://www.hscriminology.gr/wp-content/uploads/2025/02/crime-and-punishment-16.pdf>

Κουράκης Ν., Το πρότυπο της ευνομούμενης πολιτείας στη σκέψη του Αδ. Κοραή, σε: Χρ.

Ζαραφωνίτου / Νέστορα Κουράκη (επιμ.), Η εγκληματολογική σκέψη από την αρχαιότητα ως τις μέρες μας. Πρακτικά Συνεδρίου στη μνήμη του Καθηγητή Ιάκωβου Φαρσεδάκη, Αθήνα: Νομική Βιβλιοθήκη, Δεκ. 2024, σελ. 107-129 και διαδικτυακά: <https://ebooks.nb.org/view/67614/toc>.

Κουράκης Ν., [Δυνατότητες νομοθετικής ρύθμισης για τη Γυναικοκτονία στην Ελλάδα. Το Κυπριακό παράδειγμα](#), στο ψηφιακό περ. «Έγκλημα και Τιμωρία», τχ. 17, Σεπτέμβριος 2025, σελ. 58-68 [Έγκλημα και τιμωρία τεύχος 17 και διαδικτυακά: Ενδοοικογενειακή Βία - ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΕΤΑΙΡΕΙΑ ΕΓΚΛΗΜΑΤΟΛΟΓΙΑΣ](#)

Κουράκης Ν., Βεντέτα: Θα τελειώσει ποτέ ο φαύλος κύκλος της βίας;, σε περ. Ομοτίμων Κοινωνία, τχ. 13, Δεκέμβριος 2025, σελ. 6 και διαδικτυακά: http://www.somaomotimon.uoa.gr/fileadmin/somaomotimon.uoa.gr/uploads/doc/omotimon_koinwnia/13o_FYLLO_OMOTIMON_FINAL.pdf

Μουχίμογλου Δ., Μπόζνου Μ., Επιμέλεια: Φιοράκης Ι., Ποινικό δίκαιο ανήλικων δραστών & θυμάτων, Ερμηνεία - Νομολογία, Νομική Βιβλιοθήκη, Αθήνα, 2025.

Μπίλλης Ε., Παραγωγική Τεχνητή Νοημοσύνη και Ποινικό Δίκαιο, Το έγκλημα και η ευθύνη στην εποχή των νέων αλγοριθμικών συστημάτων σύνθεσης περιεχομένου, Π.Ν. Σάκκουλας, Αθήνα, 2025.

Νομικός Δ., Ευρωπαϊκή Εισαγγελία, Θεσμικές προσεγγίσεις και δικονομικές εγγυήσεις για την προστασία των οικονομικών συμφερόντων της ΕΕ, Διεύθυνση Σειράς: Κωνσταντινίδης Α. Δαλακούρας Θ., Εκδόσεις Σάκκουλα, Αθήνα -

Θεσσαλονίκη, 2025.

Παπαδαμάκης Α., Τα περιουσιακά εγκλήματα, άρθρα 385 - 405 ΠΚ, Εκδόσεις Σάκκουλα, Αθήνα - Θεσσαλονίκη, 2025 (5η εκδ.).

Παρασκευόπουλος Ν., Κοσμάτος Κ., Λαμπάκης Χ., Μαρτίνης Μ., Μπαϊρακτάρη Μ., Πρόλογος: Παπαγεωργίου Δ., Ναρκωτικά & Εξαρτήσεις, Συστηματική ερμηνεία του Ν. 4139/2013 και των άρθρων 27-54 Ν. 5129/2024, Εκδόσεις Σάκκουλα, Αθήνα - Θεσσαλονίκη, 2025.

Συμεωνίδου - Καστανίδου Ε., Εγκλήματα κατά προσωπικών αγαθών, Άρθρα 299 - 369 ΠΚ, Νομική Βιβλιοθήκη, Αθήνα, 2025 (6^η εκδ.).

Τσάκνη Γ., Κανονιστική πλαισίωση της αρχής μη διάκρισης των ευάλωτων κοινωνικών ομάδων, Οδικός Χάρτης της έννομης τάξης [εθνικής, ευρωπαϊκής, διεθνούς], Π.Ν. Σάκκουλας, Αθήνα, 2025.

Χαΐδου Α., Εγκληματικότητα Ανηλίκων, Αιτιολογικές προσεγγίσεις, πρόληψη και κοινωνικός έλεγχος, Νομική Βιβλιοθήκη, Αθήνα, 2025 (4^η εκδ.).

Χαΐδου Α., Ναρκωτικά, Χρήση - Εξάρτηση - Επίσημος κοινωνικός έλεγχος, Νομική Βιβλιοθήκη, Αθήνα, 2025 (2η εκδ.).

Χαραλαμπάκης Α., Συκιώτη - Χαραλαμπάκη Α., νομιμοποίηση εσόδων από εγκληματικές δραστηριότητες, Διαχρονική εξέλιξη νομοθεσίας και νομολογίας - Βασικά ερμηνευτικά ζητήματα, Νομική Βιβλιοθήκη, Αθήνα, 2025.

Χλούπης Γ. - Δ., Επιμέλεια: Πανούσης Γ., Σοβαρές μορφές εγκληματικής δράσης & Αντεγκληματικής πολιτικής, Νομική Βιβλιοθήκη,

Αθήνα, 2025.

Φυτράκης Ε. (επιστημονική επιμέλεια), Σωφρονιστικός Κώδικας & Συναφή Νομοθετήματα, Εκδόσεις Σάκκουλα, Αθήνα - Θεσσαλονίκη, 2025 (2^η εκδ.).

Περιοδικό ΕΓΚΛΗΜΑΤΟΛΟΓΙΑ, ετήσια έκδοση 2025, Διευθύντρια: Χ. Ζαραφονίτου, Επιμ. Έκδοσης: Χ. Καραγιαννίδης, Ε. Κοντοπούλου, Συντονισμός Έκδοσης: Μ. Γεωργιάδου, Νομική Βιβλιοθήκη

Courakis N., Harmony as an Ideal: A Proposal for the Further Development of Heraclitus' Approach, in: Conatus (digital journal of philosophy indexed in Scopus), 10, no 2 (2025), 239-270 στο <https://ejournals.epublishing.ekt.gr/index.php/Conatus>

Daliani F, Preface: Papastavridis E, Combating drug trafficking at sea, Legal Framework and Practical Applications, Νομική Βιβλιοθήκη, Αθήνα, 2025.

ΝΕΚΡΟΛΟΓΙΕΣ

ANNA ΜΠΕΝΑΚΗ (1934-2026) ΜΙΑ ΔΥΝΑΜΙΚΗ ΓΥΝΑΙΚΑ ΤΟΥ ΠΝΕΥΜΑΤΟΣ ΚΑΙ ΤΗΣ ΔΡΑΣΗΣ

Νέστωρ Ε. Κουράκης

*Ομότιμος Καθηγητής Νομικής
Πανεπιστημίου Αθηνών, Καθηγητή
Νομικής Πανεπιστημίου Λευκωσίας
και τακτικό Μέλος της Ευρωπαϊκής
Ακαδημίας Επιστημών και Τεχνών.*

Εύστοχα ειπώθηκε ότι η Άννα Μπενάκη άφησε πίσω της έντονο το αποτύπωμά της στην πνευματική και την πολιτική ζωή της Χώρας με δύο σημαντικές «πρωτιές». Υπήρξε έτσι, μεταξύ άλλων, η πρώτη γυναίκα Πρόεδρος της Ακαδημίας Αθηνών, αλλά και η πρώτη γυναίκα Πρόεδρος της Βουλής των Ελλήνων. Ανέτρεψε επομένως, με την επίμονη θέληση και τις ικανότητές της, τα στερεοτυπικά ταμπού μιας -ακόμη και τώρα- ανδροκρατούμενης

κοινωνίας, ξεπερνώντας τη λεγόμενη «γυάλινη οροφή» (glass ceiling) και επιτυγχάνοντας την αξιοκρατική της ανέλιξη σε υψηλές θέσεις εξουσίας, ηγεσίας και ευθύνης.

Επιπλέον όμως, η Άννα Μπενάκη εξέπεμψε με τις «πρωτιές» της αυτές και ένα μήνυμα: Ότι μπορεί κανείς, με σκληρή προσπάθεια και ταλέντο, να συνδυάσει αρμονικά δύο παράλληλους και δυσκατόρθωτους στόχους. Να είναι δηλ. ταυτόχρονα και άνθρωπος του πνεύματος, αλλά και άνθρωπος της δράσης, και άρα να είναι εξίσου ικανή να εμβαθύνει μεθοδικά στο επιστημονικό της πεδίο, και συνάμα να προσφέρει, με βάση τις γνώσεις της αυτές, κοινωνικό έργο επ' ωφελεία των θεσμών και της δικαιοκρατίας.

Είχα την ευκαιρία να γνωρίσω την Άννα Μπενάκη και να συνεργαστώ μαζί της κατά τη δεκαετία 1970, όταν ο Καθηγητής και μέντοράς μου ποινικολόγος Hans-Heinrich Jescheck της ανέθεσε να επιβλέπει ένα μέρος της διδακτορικής μου διατριβής για τα κοινωνικο-ηθικά όρια της άμυνας στο γερμανικό και ελληνικό ποινικό δίκαιο. Στη διάρκεια της περιόδου εκείνης, αλλά και αργότερα, όταν συνεργασθήκαμε στο Υπουργείο Δικαιοσύνης (1992-1993), μου δόθηκε η δυνατότητα να εκτιμήσω το διεισδυτικό και σπινθηροβόλο πνεύμα της, την καρτεσιανή της λογική, το πάθος της για αριστεία, άρα για τελειότητα και αποτελεσματικότητα, το ήθος της και τη διάθεσή της να μάχεται για τις αρχές της και τις ιδέες της με ευγένεια, αλλά και με αποφασιστικότητα.

Επίσης και στα γραπτά της γνώριζε πάντα να εντοπίζει το ουσιώδες και να το αναδεικνύει με καθαρό λόγο, τεκμηρίωση και εντυπωσιακή ευρύτητα πνεύματος, αναπτύσσοντας

καινοτόμες ιδέες και διανοίγοντας έτσι νέους δρόμους στην επιστήμη, όπως π.χ. με την ομιλία της ενώπιον της Ακαδημίας Αθηνών το 2011 για το απαιτητικό θέμα: «Ευρωπαϊκή Ενοποίηση και Ποινικό Δίκαιο».

Η αναγνώριση και καταξίωση του έργου της και της πολύπλευρης προσωπικότητάς της από την πνευματική και πολιτική ηγεσία της Χώρας αλλά και ευρύτερα από την κοινωνία δεν υπήρξε, επομένως, καθόλου τυχαία!

ΝΕΚΡΟΛΟΓΙΣ

**ΜΝΗΜΗ ΑΘΑΝΑΣΙΑΣ ΣΥΚΙΩΤΟΥ
ΚΑΘΗΓΗΤΡΙΑΣ
ΕΓΚΛΗΜΑΤΟΛΟΓΙΑΣ ΝΟΜΙΚΗΣ
ΣΧΟΛΗΣ ΔΠΘ
(1961-2025)**

Κώστας Κοσμάτος,

*Αναπληρωτής Καθηγητής Νομικής Σχολής
Δημοκρίτειου Πανεπιστημίου Θράκης*

Η Αθανασία Συκιώτου γεννήθηκε στην Αθήνα και σπούδασε νομικά στη Νομική Σχολή του Εθνικού και Καποδιστριακού Πανεπιστημίου

Αθηνών. Συνέχισε τις μεταπτυχιακές της σπουδές στο Πανεπιστήμιο της Σορβόννης (Paris 1, Panthéon-Sorbonne), απ' όπου απέκτησε το διδακτορικό της δίπλωμα στην Αντεγκληματική πολιτική με «Άριστα μετ' επαίνου».

Εκλέχθηκε το 2004 στη βαθμίδα της Λέκτορος, το 2009 στη βαθμίδα της Επίκουρης Καθηγήτριας, το 2018 στη βαθμίδα της Αναπληρώτριας Καθηγήτριας και το 2022 στη βαθμίδα της Καθηγήτριας πρώτης βαθμίδας στο γνωστικό αντικείμενο της Εγκληματολογίας στη Νομική Σχολή του Δημοκριτείου Πανεπιστημίου Θράκης. Το έτος 2024 εκλέχθηκε Διευθύντρια του Εργαστηρίου Εγκληματολογικών Επιστημών της Νομικής Σχολής ΔΠΘ.

Διετέλεσε εμπειρογνώμων του Συμβουλίου της Ευρώπης από το 2004 και του ΟΗΕ από το 2009 για θέματα κυρίως οργανωμένου εγκλήματος, εμπορίας ανθρώπων, προστασίας ανηλίκων και καταπολέμησης της έμφυλης βίας.

Τα έτη 2024-2025 διετέλεσε Πρόεδρος του Κεντρικού Επιστημονικού Συμβουλίου Φυλακών (ΚΕΣΦ) του Υπουργείου Προστασίας του Πολίτη και έχει υπάρξει επί σειρά ετών εμπειρογνώμων και του Υπουργείου Δικαιοσύνης.

Το επιστημονικό της έργο περιλαμβάνει δεκάδες βιβλία, μονογραφίες, επιστημονικές μελέτες και συμβολές σε συλλογικούς τόμους στην ελληνική, αγγλική και γαλλική γλώσσα. Έχει μετάσχει σε πλήθος επιστημονικών συνεδρίων και ερευνητικών έργων σε Ελλάδα και εξωτερικό και έχει προσκληθεί ως επισκέπτρια Καθηγήτρια να διδάξει σε αρκετά πανεπιστήμια του εξωτερικού. Έχει συμβάλλει σε επίπεδο νομοθετικού έργου, κυρίως στο εξωτερικό, για την εναρμόνιση των εθνικών νομοθετικών

πλαισίων ιδιαίτερα στο πεδίο της πρόληψης, καταστολής και δίωξης του οργανωμένου εγκλήματος.

Το συγγραφικό και εν γένει επιστημονικό έργο της αναφέρεται όχι μόνο σε κλασικές θεματικές των εγκληματολογικών επιστημών, αλλά διερευνά πεδία που απαιτούν διεπιστημονικότητα. Βασικές θεματικές του συγγραφικού της έργου της, με τις οποίες ασχολήθηκε μονογραφικά, αποτέλεσαν: η αντεγκληματική πολιτική (2022), η σχέση της Εγκληματολογίας με την Τοξικολογία (2021), το σωφρονιστικό σύστημα (2013), η σωματεμπορία και ο ρόλος του «πελάτη» (2013), η θυματοποίηση μέσω του διαδικτύου (2009), η έμφυλη εγκληματικότητα (2009), η εμπορία ανθρώπων (2003).

Η Αθανασία Συκιώτου διακρίθηκε για την εργατικότητά της, την επιστημονική της συνέπεια, την διεθνή προβολή των εγκληματολογικών επιστημών και της Νομικής Σχολής του Δημοκριτείου Πανεπιστημίου Θράκης που υπηρέτησε, με έμφαση στη λειτουργία των διεθνών οργανισμών.

Τέλος, αξιοσημείωτη ήταν η συμβολή της στη λειτουργία του Εργαστηρίου Εγκληματολογικών Επιστημών της Νομικής Σχολής ΔΠΘ, με διενέργεια ερευνών, βιβλιοπαρουσιάσεων, εκδηλώσεων και συνεδρίων. Στο πλαίσιο αυτό εντάσσεται και η δημοσίευση αποτελεσμάτων έρευνας που διεξήχθη με επιμέλειά της από μέλη του Εργαστηρίου με τίτλο «Κακοποίηση παραγωγικών ζώων - Επιπτώσεις στον άνθρωπο και το περιβάλλον», εκδ. Νομική Βιβλιοθήκη 2025, λίγο χρόνο πριν το θάνατό της.

A hand holding a pen over a document with a fingerprint overlay.

ΕΓΚΛΗΜΑ ΚΑΙ ΤΙΜΩΡΙΑ

ΕΝΗΜΕΡΩΤΙΚΟ ΔΕΛΤΙΟ της ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΕΤΑΙΡΕΙΑΣ ΕΓΚΛΗΜΑΤΟΛΟΓΙΑΣ

CRIME AND PUNISHMENT

THE NEWSLETTER OF THE HELLENIC SOCIETY OF CRIMINOLOGY

Ελληνική Εταιρεία Εγκληματολογίας
Λυκαβητού 1γ
e-mail: info@hscriminology.gr